# দুনীয়া

শ্ৰীদৈবচন্দ্ৰ তালুকদাৰ

নাৰ

নসে

লয়াছ্‌ বুক ষ্টল

গুৱাহাটী ঃ অসম

প্ৰকাশক :

শ্ৰীবিচিত্ৰ নাৰায়ণ দত্তবৰুৱা, বি. এল. ( এড্‌ভোকেট )

লয়াৰ্ছ বুক ষ্টল

গুৱাহাটী, অসম

প্ৰথম তাঙৰণ—১৯৬২ চন

বেচ—পাঁচ টকা।

বেটুপাত :

ত্ৰৈলোক্য দত্ত

বন্ধাইছে :

আজাদ হিন্দ বুক বাইণ্ডিং ওৱৰ্কচ

১৬৬, কেশৱ সেন ষ্ট্ৰীট

কলিকতা—৯

মুদ্ৰাকৰ :

শ্ৰীগৌৰচন্দ্ৰ পাল

নিউশ্ৰী দুৰ্গা প্ৰেছ

২।১, কৰ্ণওৱালিচ ষ্ট্ৰী[illegible] [illegible]লকতা—৬

# —দুনীয়া—

অনন্তই বি এ পৰীক্ষা দিবলৈ পঢ়াত ব্যস্ত। দিন নিশা তাৰ জ্ঞান নাই। ৰাতি নৌপুৱাওঁতে সি ৰাতিপুৱা হোৱা বুলি বাহিৰলৈ ফুৰিবলৈ যায়। অলপ জুৰ বতাহ লৈ আহি সি আকৌ পঢ়াত লাগে।

সিদিনা পুৱতি নিশা। টোপনিৰ পৰা সাৰ পাই সি ঘপৰাই শোৱাপাটী এৰি বাহিৰলৈ ওলাই শুনে ঘৰ্ঘৰ শব্দ। এটা ধিমিকি ধিমিকি উজলা চাকি লৈ এখন গাড়ী চলিব ধৰিছে। গাড়ী চলোৱা জনে গৰুটোকে নানা তৰহৰ গালি শপনি পাৰিছে। গাড়ী ৰলহি। মানুহজনে গাড়ীৰ পৰা এটা "বালটি" হাতত লৈ "হ" বুলি কৈ গাড়ী ৰাখি ওচৰৰ এজন মানুহৰ ঘৰলৈ গল। গৰুৱে যেন তাৰ কথা গুৰুবাক্য বুলি লৈ তাতে থিয় হৈ থাকিল। অলপ পিচতে সি যেন সিঘৰ মানুহৰ তাত কিবা বলকিব লাগিছে। গিৰিহঁতে সাৰপাই এই ক্যা বক্ বক্ কৰতাহেই। ফজিৰ অভিতক হুৱা নাহি কাহে যা তা বক্ বক্ কৰতাহেই।

হা" বাবু আজ কৈ ৰোজ্‌চে মাঙ্গতাৰহা একথু নয়া টিন বদল কৰনেকো লেকিন আপলোক নাই কৰেগা। হাম্ লোককা কেইসা জুলুমহতা হ্যায়।

জুলুম হতাহ্যাই। চালা নকৰি কৰেগা, মিউনিচিপালিটিকা, মাহিনা খায়েগা আৰ কাম [illegible]লকো কষ্ট মালুম হতাহেই।

সাঁচ্ বাত লেকিন!

আৰে লেকিন ৰাখদেও। আচ্চাসে চাফ নাইকৰনেসে মৈই ৰিপোৰ্ট কৰেগা।

ভাৰি বাবুহেই, আপ্ আপনসে [illegible]নেসে তব সমজাতা এই কেইসা কাম কেইসা তক্‌লিফ্।

চুপৰও। মেতৰ হোকে জনম লিয়া আৰ মুখসে বৰ বৰ বাত। সি কিবা কিবি বলকি আহি কলে কালসে যদি টিন বদল নাই কৰেগা তব জৰুৰ জানিয়ে আপকা পায়খানা হাম চাফ নাই কৰেগা!"

"আচ্ছা দেখা যায়েগা। তোমাৰা সাত আওলাদ কৰেগা।" সি আহি গাড়ীত ময়লাবোৰ ঢালি গৰুক খঙতে কলে "চল চালা। যেন গিৰীহতৰ খঙ সি তাৰ ওপৰতে জাৰিব।

গৰু, গৰুচলোৱাতা, ওঠৰ শতিকাৰ গাড়ী, আন্ধাৰ ৰাতিত ধিমিকি ধিমিকি উজলা চাকি, ঠেক বাট, জঙ্গলে জঙ্গলে গৈ গিৰীহঁতৰ ঘৰৰ পায়খানা পাই তাৰ পৰা ওলাই অহা, লগতে গিৰীহঁতৰ লগত পাতা অসভ্য বান্দৰৰ কথাবোৰ সকলোৱে যেন অনন্তৰ মনটো এটা অতীত যুগত ঠেলা মাৰি দিলে। সি ভাবিলে এয়া কি বিংশ শতিকা নে আন কোনো যুগ? এয়ানে মহাত্মাৰ হৰিজন নে এখনি নৰকৰ চিত্ৰ? যাৰ নায়ক সংসাৰৰ সভ্যতাৰ সমূলি মোল নোপোৱা, শিক্ষা দীক্ষাৰ একো ভূ নোপোৱা। যেয়ে আন্ধাৰ নিশাৰ চৰ। গৰুৰ চালক, পুষ্পক ৰথ স্বৰূপ গাড়ী। স্বাস্থ্যৰ সহস্ৰ গুণ গাওঁতা বিধি বিধান দিওঁতা যুগৰ এনে অস্বাস্থ্যকৰ বস্তু আৰু গোন্ধৰ সহচৰ। সাপ বেঙ ডেৰাই যোৱা বাটেৰে যাবলগীয়া অৱস্থা।

সি গাড়ী নি আৰু এঘৰৰ ওচৰ পাই "হ" বুলি আকৌ গাড়ী ৰাখিলে। সিঘৰৰ পায়খানালৈ যাব লাগিলে এটা ডাঙৰ নলা দেৱাব লাগে। খৰালি যাব পাৰি। বাৰিষা সেই নলা পাৰ হব লাগিলে কাপোৰ তিতে। গাড়ীৰ শব্দ শু[illegible]ই গিৰীহত ওলাই "হেই জমাদাৰ আজ কেইৰোজ পায়খানা চাফ্ কৰ নাই।"

কেইসা কৰেগা বাবু। আপ্‌কা নালা পাৰ হোনে নাই সকত!

নালা পাৰ হনে সে[illegible]গা কি নাই ঐ বাত হাম্ সম্‌জাতা নেই। লেকিন পায়খানা [illegible] কাহে নাই কিয়া? হামলোক কাল ৰিপোৰ্ট কৰেঙ্গে।



আকৌ ৰিপোৰ্টৰ কথা। ৰিপোৰ্ট শব্দটোৱে যেন তাৰ কাণত উনপঞ্চাশ বতাহ আনে। সি ততালিকে কলে "কৰিয়ে বাবু ৰিপোৰ্ট কৰিয়ে। আপ্‌লোক বাবুহেই ৰিপোৰ্ট নাই কৰেগা তো কোন লোক কৰেগা। লেকিন আপ্ আপনসে এইসা কাম্ কৰেনেসে তব সম্‌জাতা।,,

চুপ্! বেটা মেতৰ হোকে লম্বা বাত।

হা হামাৰা লম্বা লম্বা বাত আৰ আপ্‌কা লম্বা লম্বা ৰিপোৰ্ট।

তাৰ কথা শুনি অনন্তৰ হাঁহি উঠিল। পিচতে সি আকৌ ভাবিলে এই জাতিটো নহলে মানুহৰ কি উপায় হব? এই জাতিটোৱে সভ্যতাৰ মোল পাই, মনুষ্যত্বৰ শিক্ষা লভি, স্বাস্থ্য বিজ্ঞানৰ জ্ঞান পাই চকু মুকলি হলে মানুহে কি কৰিব? তাৰ যেন ভয় সঙ্কোচ সমস্যাৰ ভাব উদয় হল। সি ভাবিলে কম্যুনিষ্ট সকলে এই সমস্যাৰ কেনেকৈ সমাধান কৰিছে। অৱশ্যে সিহঁতে সকলোতে সাম্যবাদৰ প্ৰচাৰ কৰিছে, কিন্তু এই ক্ষেত্ৰত কি কৰিব? বৈজ্ঞানিক পায়খানা? সৰ্ব্বসাধাৰণে যে সেইটো কৰিবলৈ ধনৰ নাটনি!

তাৰ গাড়ী ঘৰ্ঘৰকৈ গৈয়ে থাকিল। সেই ঘৰ্ঘৰণীৰ শব্দত অনন্তৰ কাণত যেন এটা ভীষণ বোমাৰ শব্দ ফুটিল। সি ভাবিলে যেন এই জাতিটোৱে শিক্ষা দীক্ষা লাভ কৰিলে জগতত এটা এতোমিক বোমাৰ সৃষ্টি কৰিব। জগতে ইমান দিন যি পন্থালৈ আগবাঢ়িছে তাত আগ্নেয়গিৰী সৃষ্টি কৰি এটা অঘটন ঘটাব! সি ভাবিলে কিন্তু ইমানদিনেও [illegible] ইহঁতৰ মাজত সভ্যতাৰ সূৰ্য্য কিৰণ পশিব নোৱাৰে জগতে [illegible]ইটোলৈ সম্পূৰ্ণ সজাগ। সেয়ে সিহঁত পুৰতী নিশাৰ অন্ধকাৰ দিনত বা গধূলি সময়ত মদৰ বটলৰ সহচৰ। অন্ধকাৰত ভয় নোহোৱাকৈ ফুৰিবলৈ হাজাৰ কুৎচ গোন্ধ সহ্য কৰিবলৈ, সাপ বেঙৰ ভয় নোহোৱাকৈ ঠেক [illegible] বাটেৰে ফুৰিবলৈ সাজু কৰিবলৈ সিহঁতে দিনটো মদখাই পৰি থা[illegible]! নিজৰ

ভিতৰতে হাই কাজিয়া কোঢ়ালৰ সৃষ্টি কৰি এখন আচহুৱা ৰাজ্যত বাস কৰে। "কিয়া হুম কিয়া গুম গুম" যেন ইহঁতৰ স্বভাব। সভ্যতা, শিক্ষা সূৰ্য্যৰ পোহৰ, জগতৰ ৰথচক্ৰই কোনপিনে গতি লৈছে যেন সিহঁতৰ জ্ঞান নাই। আন্ধাৰ! আন্ধাৰ! চৌদিশে আন্ধাৰতে সিহঁতে আনন্দ লভে, দন্দ খৰিয়াল কৰে, চুলিয়াচুলি, মৰামৰি কৰে আৰু মদৰ ৰাগীত গভীৰ টোপনিত সকলো পাহৰি থাকে।

কিন্তু সভ্য জগতে, পৰৰ উপকাৰ সাধনাত মত্ত লোকে সাম্যভাবৰ প্ৰচাৰ কৰোতা দলে, সিহঁতৰ সম্বন্ধে কি ভাবিছে? অনন্তই ভাবিয়ে গল।

( ২ )

মেতৰহাটীত বৰ কোঢ়াল। কথাবোৰ সিহঁতৰ ভাষাতে কোৱামেলা কৰিছে। এজনে কৈছে এই ৰামু বৰ কথা নকবি মুখ ভাঙি দিম। আন এজনে কৈছে বৰ মুখ ভাঙোতা চালা। তই ভাই—বোৱাৰীৰ লগত ডুষ্টালি কৰিবি। কলে বেয়া পাৱ। চুপ চালা। তোৰ মাৰক বিয়া কৰাম।

"কি এনে কথা কৱ" বুলিয়েই জগাই ততালিকে ধৰি ৰামুক বৰ মাৰ সোধালে। ডুয়োৰো বগৰাবগৰি লাগিল। ৰামুৰ সঙ্গী ভূদোল আছিল অলপ দূৰৈত। ৰামু আৰু জগাইৰ কাজিয়া লগা দেখি লৰি আহি জগাইক এটা টাঙনেৰে মাৰ সোধালে। জগাইৰ মুৰ ফাটিল। জগাইৰ মাকেও সেইখিনি পাই ৰা[illegible]াৰিব যাওঁতে তাইৰ চুলিত ধৰি তাইক ডুই ভুকু সোধালে। [illegible]থা গহীন হল। জগাইৰ বাপেকে তেতিয়া মদ খাই উতলাহৈ আছিল। সি তাৰ পৰা কাজিয়া দেখি মদৰ ৰাগীতে মাত দিলে "চালা লোককো আজ সাবাৰ কৰি দেগা। এক এক লাঠি[illegible] এক আদমিকো খুন কৰেগা। এইবুলি ঢলং-পলং কৈ [illegible]লে উপস্থিত হল। চৌদিশে হাহাকাৰ লাগিল। কেও



কাজিয়া বন্ধ কৰাত, কেও কোনো পক্ষ লৈ গালি শপনি, মৰামৰিত যোগ দিয়াত ব্যস্ত,।

কোঢ়ালৰ শেহত তিনিজনক আস্পাতাললৈ নিব লগীয়াত পৰিল। জগাইৰ মাক, ৰামু আৰু জগাই আস্পাতালত ৰলহি। আস্পাতালত প্ৰায় মাহচেৰেক আছিল। এই কেইমাহত সিহতৰ আৰ্জ্জন নেহোৱাত ঘৰত হাহাকাৰ। ৰামুৰ ঘৰত সিয়ে আৰ্জ্জে। পৰিয়ালৰ আন কেই জন তাৰ আৰ্জ্জনৰ ওপৰতে নিৰ্ভৰ কৰে। কিন্তু সি আস্পাতালত পৰি থাকিবলগীয়া হোৱাত ঘৰত খোৱা লোৱাৰ হাহাকাৰ নহৈ কি হব? মাহদিনত সি বেতন পায় পোন্ধৰ টকা। বেতন পাবৰ দিনাই সিহঁতে মদ খাই উৰুৱায় দিয়ে। বাকী মাহটো দোকানত বাকী কৰি নাইবা অত তত কাম কৰি ওপৰুৱা হিচাবে যি পায় তাৰে কোনোমতে প্ৰবৰ্ত্তায়। দোকানী সকলেও মেতৰক বাকী নিদিয়ে। কিয়নো সিহঁতে জানে বাকী দিলে সিহঁতৰ পৰা আদায় কৰা টান। মকৰ্দ্দমাত ডিগ্ৰী পালেও সিহঁতৰ ঘৰত লাও লোটাৰ বাহিৰে কি পাব? পালেও সেইবোৰেৰে কি কৰিব? অৱশেষত উপায় নাপাই ৰামুৰ ঘৈনীয়েকে মিউনিচিপালিটিত কাম বিচাৰিলে। কাম সহজে পালেও। কিয়নো তাই দেখনিয়াৰ আছিল। মেতৰ হলেও ভাল দেখনিয়াৰ হলে বাবুসকলৰ চকু আকৰ্ষণ কৰা একো আচৰিত নহয়। কিয়নো ৰূপ সৌন্দৰ্য্যই ধৰ্ম্মজ্ঞান, ধৰ্ম্মৰ বাহ্যিকতাৰ মুখাখন ততালিকে আঁতৰ কৰাই মানুহৰ আচল ৰূপটো বাহিৰ কৰি দিয়ে।

মিউনিচিপালিটিৰ জমাদাৰ আৰু অভাৰচেয়াৰ ডুজনেই ডেকা। অভাৰচেয়াৰে চহৰ চোৱাত সমান পটু নহলেও তিৰোতাৰ মধুৰ চাৱনিয়ে, সুন্দৰ ৰূপে তেওঁৰ চকু এৰি যাব নোৱাৰে। জাতত তেওঁ বামুন। ৰাতিপুৱা উঠিয়েই সন্ধ্যা গায়ত্ৰী কৰাত সদায় ব্যস্ত। কোনো ৰেইটপেয়াৰে অভাৰচেয়াৰক লগ ধৰিব[illegible]লে তেওঁৰ সন্ধ্যা গায়ত্ৰী হৈ নুঠে মানে তাতে বহি থাকিব লাগে। [illegible]ৰ আচাৰ

নীতি দেখিলে দেখালোকে অবাক মানে। কেরে কেতিয়াবা সেই সম্বন্ধে কলে তেওঁ গহীনাই কয় হিন্দুৰ পেটত জন্মিছো হিন্দুৰ আচাৰ নীতি নাপালি পাৰো নে ?

মাৰোৱাৰী সকলে অভাৰচিয়াৰ বাবুৰ এনে আচাৰ নীতি দেখি "ধন্য বাবু" আমালোকে অসমীয়া বহুতো বাবুৰ ঘৰলৈ গৈছো কিন্তু আপোনাৰ দৰে আচাৰ নীতি পালা লোক দেখা নাই।

মই আচাৰ নীতি নাপালি নোৱোৰো লাগে যদি দুসাজ নাখামেই। কিন্তু হিন্দুৰ লৰা হিন্দুৰ নিয়ম পালিমেই।

আপোনাক ধন্যবাদ! মাৰোৱাৰী স্কুজমলে নিজৰ কাম সাধন কৰিবলৈ আৰু কত কথা কয়। কিয়নো নিজৰ কাৰ্য্য সাধোতে মাৰোৱাৰী স্কুজমলে কথাৰ পৰা, টকা কড়ি সকলো খৰছ কৰাত পিচ নুহুহকে। কিন্তু কাম শেষ হৈ গলে সি আগলৈ কিবা সহায় পাম বুলি নাভাবিলে তেতিয়া কথাত গহীন হয়। টকা পয়চাৰ এটা ফুটাকড়ি দিবলৈকো বহুতো ভবা চিন্তাত পৰে। যাওক, আমাৰ অভাৰচিয়াৰে জমাদাৰৰ লগত লগ লাগি সুবিধা পালে দুই এঠাইত ভৰি পিচলাতো পিচ নুহুহকে। অৱশ্যে সেইবোৰ তলতীয়া জাতৰ বা জগতৰ তুচ্ছ তাচিল্য বা নেওঁচা কেওচা খোৱা জাতৰ হলেও সেই সম্বন্ধে তেতিয়া তেওঁৰ জ্ঞান নাই। অৱশ্যে এনে অৱস্থাত তেওঁ সাম্যবাদী বুলি কোনে নকব ? কিন্তু নেদেখাত হে ইটো কাণ্ড। সকলো কাণ্ড দেখাদেখিকৈ কৰিব লাগিলে জগতত ডাঙৰ বা অতি নীচ কাম কেইজনে সমাধা কৰিব পাৰে ?

তাইৰ নাম দুনীয়া। কথাত যেনে ৰাংঢালি দেখোতে তাই তেনে ৰূপহী! জীৱন মৰণ সমস্যাত লাজ হুকমলৈ চালে কেনেকৈ হব ? পেটত গাঠি দি থাকিবৰ তাইৰ শক্তি ক'ত ? খোৱা কেইটা যোগাবই লাগিব। আনপিনে গিৰিয়েকক আস্পাতালত সেৱা শুশ্ৰূষা কৰিব লাগে। পাৰিলে অলপ ফল ফকৰো কিনি আনি দিব লাগে।



আন পিনে সৰু লৰা এটি। তাকো খুৱাই বুৱাই পৰাণ ৰাখিব লাগে। তাই ৰাতি পুৱাই উঠি ৰাজআলিৰ জাবৰ বাঢ়নীৰে আঁতৰাব লাগে। তাৰ পিচতে আস্পাতাললৈ আহি তাই গিৰিয়েকৰ শুশ্ৰূষা কৰে। অলপ পিচতে গৈ ভাত পানী ৰান্ধি লৰা-ছোৱালীক খুৱাব লাগে।

অভাৰচিয়াৰ বাবুৱে আন সময়ত চহৰ চাবলৈ ন বজাৰ পিচতহে গৈছিল। তেওঁ ৰাতিপুৱা উঠি সন্ধ্যা গায়ত্ৰী কৰোতে আঠ বাজে। কিন্তু আজি দিনচেৰেক দোকমোকালিতে উঠি তেওঁ গা পাৰ নোধোৱাকৈ সন্ধ্যা গায়ত্ৰী সমাধা নকৰাকৈ চহৰ চোৱাত ব্যস্ত। বিশেষকৈ দুনীয়াই যি ঠাইত কাম কৰে সেই ঠাইত উপস্থিত হয়। অৱশ্যে কৰ্ত্তব্য কঠোৰ। কৰ্ত্তব্য কাম কৰিবলৈ ৰাতি দিন পুৱতী নিশাৰ কোনে বিচাৰ কৰে ?

## ( ৩ )

"চা দুনীয়া কাম ভালকৈ কৰিবি। কাম বেয়া হোৱা বুলি ৰিপোৰ্ট গৈছে।" দুনীয়াই নমতাকৈ কাম কৰিয়ে গ'ল। তাই আৰু বাৰুকৈ সাৰাত মন দিলে। অভাৰচিয়াৰে তাইৰ মুখৰ পৰা একো উত্তৰ নাপাই অলপ দূৰলৈ গৈ কিবা ভাবি আকৌ উভটি আহিল।

দুনীয়া! কথা নকলে নহব। কি কৈছো শুনিছ নে নাই ? দুনীয়াই স্বভাৱ বশতঃ আকৌ নিমাত হল। কিয়নো তাই তলতীয়া জাতৰ হলেও ইমান দিনে ঘৰৰ ভিতৰতে আছে। বাহিৰত গলেও আন আন তিৰোতাৰ লগত যায়। মতা মানুহৰ লগত কথা কোৱা তাইৰ অভ্যাস নাই। অভাৰচিয়াৰে সিবাৰো উত্তৰ নাপাই খঙতে নিজে নিজে বিৰিং বিৰিংকৈ বলকি গ'ল। কি আপচু! কথা কব নাজানে। কাম কৰিব নোৱাৰে। ইপিনে লাগে কাম, টকা, বেতন।

অফিছাৰ সকলৰ এটা সাধাৰণ ভাব তলতীয়া কৰ্ম্মচাৰী সকলক

যেনে তেনে বশ কৰিব পাৰে। এটা দোষত ধৰিব নোৱাৰিলেও আন এটা দোষ উলিয়াই সেইবোৰক সমূলি নিজৰ মুঠিত ৰাখিব পাৰে। তেওঁলোকৰ বহল মন বা মহৎ ভাব নাই যে তলতীয়া কৰ্ম্মচাৰী সকলৰ যিটো দোষ পাই সেইটোতে হে আচল খুট ধৰিব লাগে। কিন্তু নিজৰ মহতালি ৰাখিবলৈ বা নিজৰ স্বাৰ্থ পূৰণ কৰিবলৈ এটা দোষত দোষ ধৰিবলৈ নোৱাৰিলে আন এটাত ধৰাতো বা আগৰ কথাৰ হোৰ তুলিবলৈ চেষ্টা কৰাটো কেৱল সংকীৰ্ণতাই নহয় লগতে সৰু মনৰ চিনাকি দিয়ে। কিন্তু ডাঙৰ মন একে জীৱনতে গঢ়ি তোলা বৰ টান কথা। তেনে শিক্ষাই বা ক'ত ?

অলপ পিচতে ৰতন জমাদাৰ উপস্থিত হলহি। "শুন দুনীয়া অভাৰচিয়াৰ বাবুৰে কৈছে তোৰ হেনো কাম সমূলি ভাল হোৱা নাই। বহুতো হেনো ৰিপোৰ্ট পাইছে।

কেনেকৈ কাম ভালকৈ কৰিব লাগে দুনীয়াই ভাবি পোৱা নাই। তাইৰ কামৰ ভিতৰত আলি পদূলি সাৰি চাফ্-চিকোন কৰা। তাই দেখো সেইটো ভালকৈ কৰিছে। তথাপি বেয়া কেনেকৈ হল ? দুনীয়াই নামাতি থকা দেখি ৰতনে ডাঙৰকৈ কলে "শুনিছনে নাই। নিবোকী হলে নচলে।

দুনীয়াই এইবাৰ বলকৈ অন্তৰৰ পৰা কথা আজুৰি আনি কলে, "ভাল কাম কেনেকৈ কৰিব লাগে ?"

কেনেকৈ কৰিব লাগে সেইটো শিকাবলৈ মই সাৰি দেখুৱামনে ? কামৰ ভিতৰত কি ? তাকে ভালকৈ কৰিব নোৱাৰ ?

এনেতে ওচৰৰ দোকান এখনৰ এজন মানুহে মাত লগালে "কিনো আৰু ভালকৈ কৰিব লাগে ? আগতকৈ দেখো আলি-পদূলি বোৰ ভালহে হৈছে।"

তুমি কলেই হল। ওপৰৱালাই বেয়া বুলিলে তুমি আমি ভাল বুলিলে কি হব ?



কিয় ওপৰৱালাৰ চকু বেলেগ নেকি ?

বাবু সেইবোৰ তোমালোকক কিয় ? আমাৰ কাম আমি কৰিম। তোমালোকৰ কাম তোমালোকে কৰা।

"সেইটো হয়। কিন্তু জগতত ন্যায় বিচাৰ হব লাগে।" সেই কথা কোৱাৰ লগে লগে সেই মানুহজনৰ চকু দুনীয়াৰ চকুৰে-চকুৰে পৰিল মানুহজন থৰ হৈ বল। দুনীয়াই ততালিকে চকু ঘূৰাই কামত লাগিল।

জমাদাৰে বিৰিং বিৰিং কৈ বলকি গল। ধুনীয়া ছোৱালী দেখিলেই সকলোৰে নিজৰ হয়। সকলোৱে নিজে গাপাতি লয়। অলপ দোষৰ চেকা পৰিব নিদিয়ে। আৰু অলপ দূৰলৈ আহি সি উভটি দুনীয়াক কলে "দেখ দুনীয়া বাবু ভৈয়াই তোৰ কাম ৰাখিব নোৱাৰে। অভাৰচিয়াৰে কাম ভাল নুবুলিলে আনে বুলিলে কি হব ? কাম ভালকৈ কৰিবি একা। ৰূপত সকলোৱে নুভুলে।

দুনীয়া যেন এন কথাত মৰা যেন হল। তাই যেন ততালিকে বাঢ়ণী এৰি গুছি যাব। কিন্তু তথাপি তাই কাম কৰিয়ে যাব লাগিল। খন্তেকতে তাইৰ চকুৰে দুধাৰ চকুলো বৈ আহিল। তাই ভাবিলে তাইৰ স্বামী ভালে থাকিলে আজি বহল ৰাজ আলিত ইমান মানুহৰ সমুখত তাই এনে নিজৰ লাজ হুকুম খেদাব নেলাগিল হেতেন। তাই ভাবিলে ৰামু কেতিয়া ভাল হব ?

## ( ৪ )

আজি ৰামুৰ দিনচেৰেকৰ মূৰত অলপ চেতনা আহিছে। সি চকুমেলি চাই দুনীয়াক শোৱাপাটিৰ কাষত দেখি কৈছে "দুনীয়া মোক এবটল মদ আনি দে। মই মদ খাব পালে ভাল হম। বেটা জগা কত ? পালে তাক মই দুডোখৰ কৰিম।

দুনীয়াই কৈছে "তই শো, অলপ বাৰু হব পাৰিলে সকলো খাব পাৰিবি।

নাই ডুনীয়া তই আজিয়েই আনি দিব লাগিব ।

ডাক্তৰে খাব মানা কৰিছে ।

ডাক্তৰ ! থৈ দে ডাক্তৰৰ কথা । মই মদ নেখালে মৰিম । এনেতে কম্পাউণ্ডৰ ভিতৰ সোমাল । "চাওঁ নতুন বেণ্ডেজ কৰিব লাগে ।

ৰামুই কলে "বেণ্ডেজ কিয় ? মোক মদ লাগে ।

"মদ্ ! মদ্ ! বেটা মদ খাই হাই উৰুমি কৰি মূৰ ফালাফালি কৰিবি আৰু ডাক্তৰ-খানাত আহি আমাক আমনি দিবি ? বেটা তাতে নমৰিলি কিয় ?

মৰিবৰ সময় নহলে কোনে মাৰে ডাক্তাৰবাবু ? এইবাৰ ভাল হলে জগাইৰ আধ্যা কৰিম ।

মূৰ কৰিবি । বেটা বেণ্ডেজ খোল । ঠিক এনে সময়তে কম্পাউণ্ডাৰৰ চকু ডুনীয়াৰ মুখৰ ওপৰত পৰিল । সি যেন অলপ পৰ থমক্ খাই ৰল । তাৰ পিচত সি লাহেকৈ কলে "এইটো কোন ?"

মোৰ তিৰোতা ।

তোৰ তিৰোতা ! বেটা দেখিছো ধুনীয়া তিৰোতা পাইছ । কি নামহে তোমাৰ ?

ডুনিয়াই নামাতি থাকিল ।

আহ নামাত দেখো । তহঁতৰ জাতটো মই ভালকৈ জানো । এই ডাক্তৰখানাত কাম কৰিবি ?

ডুনিয়াই মিউনিচিপালিটিৰ কাম কৰি ভাল পোৱা নাছিল । ডাক্তৰ খানাত কামৰ কথা শুনি তাইৰ মনত ভাল লাগিল । কিয়নো তাত কাম কৰাৰ লগে লগে তাই তাইৰ স্বামী ৰামুৰ লগত থাকিব পাৰিব, ৰামুৰ বেমাৰত শুশ্রূষা কৰিব পাৰিব । আনপিনে ৰামু কাষত থকাত কেৰে একো কব নোৱাৰিব ।



তাই যেন সাহস গোটাই কলে "ইয়াত কাম আছেনেকি ডাক্তৰ বাবু ?

যদি ভালকৈ কাম কৰিব পাৰ তেন্তে এটা খালি আছে । কষ্ট একো নাই বেমাৰীৰ শুশ্রূষা কৰা আৰু ডাক্তৰখানাত "জাৰু" দিয়া । দৰমহাও ভাল । ৰাতিপুৱা ৮টাৰ পৰা ১১টালৈ আকৌ আবেলি তিনি বজাৰ পৰা ৫ বজালৈ ডক্তৰখানাত কাম কৰিব লাগে । ৰাতি থাকিলে বেমাৰীৰ পৰা বহুতো ওপৰুৱা পইচা পাবি ।

তাই কলে "যদি কাম আছে মই কৰিম ।"

বাৰু কাইলৈ আহিবি ।

কম্পাউণ্ডৰে কাম অতাই ডাক্তৰৰ ওচৰ পাই কিবাকিবি কথাত মগ্ন হল । ইপিনে ডুনীয়াই ৰামুক কলে "মই ইয়াতে কাম কৰিম" ।

কাম কৰিবি মূৰ কৰিবি । তই ঘৰৰ পৰা কিয় ওলাইছ ?

নোলালে খাওঁ কেনেকৈ, তোৰ আলপৈচান ধৰো কেনেকৈ ?

ৰামুৱে কলে "মাজে মাজে মদ আনিব পাৰিবিতো ?

মদ । টকা পালে নানিম কিয় ?

বাৰু তেন্তে কৰিবি । ৰামুৱে নাজানে ইতিমধ্যতে যে তাই মিউনিচিপালিটীৰ কাম কৰিছে । ৰামুৰ সকলো দোষৰ মাজতো এটা ভাল গুণ আছিল সি ডুনীয়াক বৰ ভাল পাইছিল । কিয় ভাল পাই এই কথাতো ভাবিব লাগিলে বোধকৰো এইটো এটা স্বাভাৱিক গতিৰ বাহিৰে আন একো নহয় । এই ভাল পোৱাৰ কাৰণ ব্যাখ্যা কৰা টান । কিয় ভাল পাই এই মনস্তত্বটো ভাবি উলিওৱাটো বা সুন্দৰভাৱে প্রকাশ কৰাটো টান কথা যদিও এই মনস্তত্বলৈয়ে আজিলৈকে সকলো ভাষাতে হাজাৰ বিজাৰ কিতাপ ওলাইছে ।

যি নহওক সেই গভীৰ কথা এৰি ৰামুৱে তাইক তিৰোতা ভাবে পাই তাইৰ ৰূপতে হওক বা গুণতে হওক ভাল পাইছিল । অৱশ্যে

তাইক অনাৰ আগেয়ে উপন্যাসত লিখা ভাল পোৱা, চকুৰে চকুৰে থৰ হৈ থকা ইত্যাদি আধ্যাবোৰ ঘটা নাছিল।

ডুনীয়াই তাইৰ মিউনিচিপালিটীৰ কাম গতাই দি আহিবলৈ অফিছলৈ গ'ল। বাটতে অভাৰছিয়াৰে পাই তাইক কলে "এনেকৈ কাম কৰিলে নহব। দৰমহা নাপাবি। তই আজি মোৰ ঘৰলৈ যাবি। কি কি কাম কৰিব লাগে মই ভালকৈ বুজাই দিম।"

তাই নামাতিলে।

শুনিছনে নাই? নে কলা বেঙা হৈ মিউনিচিপালিটিত কাম কৰিব আহিছ। এনেতে নিলগত ৰতনক দেখি অভাৰচিয়াৰে মাত দিলে "এই ৰতন, ৰতন, জামাদাৰ।"

হুজুৰ!

এই পিনে আহ।

ৰতনে থৰকাচুটি হেৰুৱাই লৰি আহি "হুজুৰ" বুলি অভাৰচিয়াৰক চেলাম দিলে।

দেখ, এই কুচ কাম আচ্ছা কৰকে কৰনে নাই চেক্তা। তাই একো কাম কৰিব পৰা নাই। তই ভালকৈ শিকাবি।

নতুন আদমী হুজুৰ। লাহে লাহে শিকিব।

কাম নিশিকিলে দৰ্ম্মহা কেনেকৈ পাব। ইস্‌কো আজ হামৰা ঘৰমে লে যাও। সমজাতা।

আচ্ছা হুজুৰ! এই ডুনীয়া শুনিছ। বাবুই কামৰ ভাল ৰিপোৰ্ট নিদিলে কাম নৰব।

ডুনীয়াই এইবাৰ মাত দিলে। 'মই আজিৰ পৰা কাম নকৰো' মই জাৰু গতাই দিবলৈ আহিছো।

অভাৰচিয়াৰে তাইৰ কথা শুনি আচৰিত হ'ল। সি নাভাবিছিল যে তাৰ চিকাৰ ইমান সহজতে হাতৰ পৰা পিচলিব। সি এইবাৰ আগতকৈ কোমল স্বৰেৰে কলে। কিয় তই ভয় খাইছ? একো



টান কাম নহয়। দুদিন কৰিলেই সহজ হব। মানুহেইতো সকলো কাম কৰে। তই কাম কৰ মই ভালকৈ শিকাই দিম। ৰতনেও শিকাব।

অলপতে দৰ্ম্মহা বেচি হব।

নাই হুজুৰ মোৰ কাম কৰিবৰ ইচ্ছা নাই! জমাদাৰ বাবু "এই জাৰু মই গতাই দিলো। বুলিয়েই তাই আঁতৰি গ'ল।

অভাৰচিয়াৰে ৰতনক কলে "তই কিবা কৈ তাইৰ খঙ তুলিছ হবলা!" এই বুলিয়ে বাইচিকেলেৰে সি লৰি গৈ ডুনীয়াৰ ওচৰ পালে।

ডুনীয়া! ৰতনে তোক বলকিছে হবলা। ৰতনক একো ভয় নকৰিবি। মই আছো। সি কি কৰিব পাৰে? মই ভাল ৰিপোৰ্ট দিলে তোৰ বেয়া কৰিবলৈ তাৰ একো ক্ষমতা নাই। "মোল্লাৰ দৌৰ মচিদ" লৈ। গতিকে অভাৰচাৰে ইমান দিনে যি উপায় লৈ মেতৰণী সকলক হাত কৰিছিল সেই উপায়েৰে তাইকো হাত কৰিব পাৰিব বুলি সি আকৌ কলে তই এমাহ কাম কৰ। মই তোৰ দৰ্ম্মহা আনতকৈ বহুতো বেচি কৰি দিম।

নাই বাবু মই কাম নকৰো।

অভাৰচিয়াৰ অবাক হল। ততালিকে ইমান সহজতে যে তাই কাম এৰিব পাৰে সেইটো তাৰ সপোনৰ অগোচৰ আছিল। বিশেষতঃ সি সুন্দৰভাবে সন্তেদ পাইছে তাইৰ খাব লব একো নাই। গিৰীয়েক আস্পাতালত পৰি আছে তাই কাম কেনেকৈ এৰিব পাৰে? কিন্তু তাই যে ইতিমধ্যতে আন কামৰ যোগাৰ কৰিছে সেইটোৰ সি মোল পোৱা নাই। যি নহওক শেষ চেষ্টা কৰি সি কলে তোক আজি এখন ধুনীয়া শাৰী দিম। মোৰ ঘৰলৈ যাবি। হেৰৌ আমাৰ আয়েৰক দেখিছনে নাই? তেওঁ তোক দেখিলে মৰম কৰিব।

নালাগে হুজুৰ! আমি ডুখায়া। ভাল শাৰীৰে কি কৰিম?

কোনোমতে পেতেভাতে খাই লৈ থাকিব পাৰিলেই ৰক্ষা।” বুলিয়েই তাই পোনচাতে আস্পাতাললৈ গতি কৰিলে। অভাৰছিয়াৰে কিং কৰ্ত্তব্য বিমোৰ হৈ তাইৰ লয়লাস গতি চায়ে ৰল। সি ভাবিলে ‘তিৰোতাৰ মন পোৱা মহা সমস্যা। এজনী সাধাৰণ মেতৰণী, তাইকে হাত কৰিব নোৱাৰিলো। যি নহওক ৰতনৰ হতুৱাই তাইৰ মন ঘূৰাব লাগিব। এই বদমাইচ ৰতনে তাইৰ কিবা কৰি খং তুলিছে। তাইৰ খং সি নাভাঙিলে নাভাঙে। এনে ভাবিয়ে আকৌ চাইকেলেৰে ততালিকে ৰতনৰ কাষ পালেহি।

ৰতন! তাইৰ কেনেকৈ খং তুলিছ?

খং কিয় তুলিম? তাই তেনে ধৰণৰ তিৰোতাই। যাব দিয়ক বাবু, খাব নাপালে আকৌ আপোনা আপুনি কাম বিচাৰি আহিব!

( ৫ )

ডাক্তৰখানাত তাই কাম পালে। তাই নিয়মিত সময়ত কাম কৰে। আজৰি সময়ত গিৰিয়েক ৰামুৰ আলপৈচান ধৰে। ডাক্তৰ, কম্পাউণ্ডাৰ সময়মতে আহে। ঘা ধোৱা পখলা কৰে। বেণ্ডেজ বান্ধে। ডাক্তৰখানাত বহুতো বেমাৰীৰ অলপ সময়তে এনে কৰিব লগীয়া হোৱাত তেওঁলোকে ততাতৈয়াকৈ কাম সমধা কৰে। কিন্তু যি কাৰণেই নহওক ৰামুৰ ওচৰত তেওঁলোকে বেচি সময় নিয়ে। ডাক্তৰে কয় কেনেকৈ বেণ্ডেজ বান্ধিব লাগে শিকিবি। কম্পাউণ্ডাৰে কয়’ তাইক শিকাই দিছো।

চুনীয়াই নামাতি থাকে।

ডাক্তৰে কয় “আটাইবোৰ বেমাৰীৰ খা-খবৰ কৰিবি।”

চুনীয়া—কৰিছো দেউতা। যাৰ যি ময়লা পেলাওঁৰে।

এৰা। ডাক্তৰখানাত একো ময়লা থাকিব নোৱাৰে।

চুনীয়াঃ—কালি নিশা সেইজনী তিৰোতাৰ আপালি হৈছিল।



ডাক্তৰ ঃ—কি?

চুনীয়া ঃ—তাই বেচেৰীৰ বৰকৈ সক পানী চুবলৈ লাগিছিল। কিন্তু বেণ্ডেজ খহাব নোৱাৰে। ময়ো চেষ্টা কৰিলো, নোৱাৰিলো। তাৰ ফলত ওৰে ৰাতি ধৰফৰাই চত্‌ফতাই আছে।

কিয় “লেডিক” বাতৰি নিদিলি?

চুনীয়া ঃ—লেডিৰ ওচৰলৈ গৈছিলো। কিন্তু তেওঁ নাই। কৰবালৈ “ডেলিভাৰী কেচত” গৈছিল।

ডাক্তৰ ঃ—কম্পাউণ্ডাৰ নাছিল?

চুনীয়া—বাবু কৰবালৈ গৈছিল।

ডাক্তৰে খং মুৱাকৈ কম্পাউণ্ডাৰক চালে। কম্পাউণ্ডাৰে কলে নাই। মই জেনেৰেল ওৱাৰ্ডৰ সেই টান বেমাৰীটোৰ লগত আছিলোঁ। চুনীয়াই কিবা কব ধৰোতে কম্পাউণ্ডাৰে ভেকাহি মাৰি কলে “ভালকৈ নাচাবি আৰু যি পায় তাকে কবি।”

চুনীয়া মনে মনে ৰল। কিন্তু তাই যে গোটেই কেইটা ঘৰতে কম্পাউণ্ডাৰক বিচাৰি পিটাপিট দিছিল তাই সেইটো ভালকৈ জানে। তথাপি কম্পাউণ্ডাৰক তেনে খংমুৱা দেখি তাই মনে মনে ৰল। ডাক্তৰ অলপ পিছতে গ’ল। কম্পাউণ্ডাৰে “বেণ্ডেজ” ভালকৈ বান্ধিব ধৰি কলে, “চুনীয়া আজি সৰ্ব্বনাশ কৰিব খুজিছিলি।”

কি?

মই নিশা ইয়াত নথকা জানিলে মোৰ কামৰ আধ্যা হল হেঁতেন। এনেকৈ কেতিয়াও নকবি। চুনীয়াই কম্পাউণ্ডাৰৰ এনে কথা শুনি বাস্তৱতে লাজ পালে। কিয়নো তাই কম্পাউণ্ডাৰৰ যহতে কাম পাইছে। আকৌ তাইৰ কাৰণে কম্পাউণ্ডাৰৰ বিপদ হব লাগিলে সেইটো আচলতে দুখৰ বিষয়।

তাই অলপ পিচতে কলে “মই বাবু নতুন! এইবোৰ কথাৰ ভু নাপাওঁ।

বাৰু যি কৰিলি কৰিলি। মোক বিচাৰিব লাগিলে সৌ কোঠাটোত বিচাৰিবি।

পিচৰ দিনা ৰাতি এজনী তিৰোতা প্ৰসৱ হোৱা অৱস্থাত জন-চেৰেক লোকে লৈ আহিছে। তিৰোতাজনী অচেতন। ডাক্তৰখানাত কাকো নাপাই মানুহ কেজনে ইপিনে সিপিনে চাই ইচাট বিচাট লগাইছে। এজনে কৈছে ডাক্তৰখানালৈ সহায় বিচাৰি অহা যায়। কিন্তু সহায় পাম চাৰি ডাক্তৰ বিচাৰোতে এতিয়া আধ্যা হয়। এনেতে হঠাৎ দুনীয়াক তিৰোতাৰ ঘৰত দেখি লৰি গৈ সুধিলে "ডাক্তৰ কোনোবা আছে ?"

নাই কম্পাউণ্ডাৰ বাবু আছে।

বাৰু মাতি আনছোন। তাই লৰি গল। কম্পাউণ্ডাৰ থকা কুঠৰী পাই মাত দিলে "বাবু বাবু"

কম্পাউণ্ডাৰে সাৰ পাই কোন ?"

"দুনীয়া।"

দুনীয়া! কম্পাউণ্ডাৰ ততালিকে উঠি দুৱাৰ মেলি দি আকৌ ততালিকে দুৱাৰ বন্ধ কৰিলে।

কি অ দুনীয়া কি হৈছে ?

এগৰাকী তিৰোতা প্ৰসৱ হোৱা অৱস্থাত লৈ আহিছে।

"মৰিব দে।"

এই কথাষাৰ যেন দুনীয়াৰ কাণত ভাল নালাগিল। মানুহক ইমান সহজে মৰিব দিয়া কথাষাৰ যেন তাইৰ কাণত নাভূত নাশ্ৰুত।

কম্পাউণ্ডাৰে আকৌ কলে "বহ দুনীয়া।"

মানুহবিলাক যে বৈ আছে। তিৰোতাজনীৰ যে বৰ বিপদ! ৰব দে, এনেকৈ কত মৰে। সিহঁতে মাতক আহি। ৰাতি নাই দিন নাই কেৱল লৰা ধপৰা। কিয় ৰাতি পুৱালে আনিব নোৱাৰিলে-হেতেন নে ?



তিৰোতাজনীৰ যে মৰোঁ মৰোঁ অৱস্থা!

মোৰ তাতে হানি কি ? চাওঁ দুনীয়া, তোৰ হাতখনি ?

দুনীয়া যেন তেতিয়া এখন আচহুৱা দেশত। এপিনে এজনী তিৰোতাৰ মৰোঁ মৰো অৱস্থা, আনপিনে তাইৰ আগতে এজনে কব ধৰিছে "মৰিব দে!" এনে অৱস্থাৰটো কাহানিও তাইৰ অভিজ্ঞতা নাই। তাই কি কৰিব ? কৰিবৰ বা তাইৰ কি শক্তি আছে ? কিন্তু তাইৰ কোমল অন্তঃকৰণত যেন এটা ভূমিকম্পৰ সৃষ্টি হল।

কম্পাউণ্ডাৰে আকৌ কলে "ৰাতি পুৱাব দে, ডাক্তৰ আহিলে সকলো চাব। ৰাতি নাই দিন নাই মৰটাঙোনবোৰ ওলাইহি।

"লেডিক" মাতি আনোগৈ।

থ থ তইনো এনে উদ্বাউল হৈছ কিয় ? হো চিগাৰেট খা। চিগাৰেটৰ বাকচটো আগবঢ়াই দিয়ে।

মই চিগাৰেট নাখাওঁ।

চিগাৰেট নাখাৱ ? ভাল তয়ো ছোৱালী দে। আগৰ জমাদাৰনীয়ে যে নিতৌ মোৰ পৰা চিগাৰেট খুজি নিয়ে। কি কৰিবি নিদিয়ো নোৱাৰোঁ। আৰু তই মোৰ কাৰণেহে কামটো পাইছ ?

হয়।

মনত ৰাখিবি আকা। তোক মই এনেয়ে কাম দিয়া নাই। তই ভালকৈ কাম শিকিলে—মই উন্নতিৰ পথ দেখুৱাম। আৰু এটা কথা। শোৱা পাটিতে বহছোন!

এনেতে দুৱাৰত শব্দ হল—"কম্পাউণ্ডাৰ" বাবু! কম্পাউণ্ডাৰ বাবু!

দুনীয়া—তেওঁলোক আহিছেই।

কম্পাউণ্ডাৰ—ৰবাহে! কাপোৰ কানি লব ধৰিছো। এই পুৱতী নিশা খননো—

ওলাওকছোন কম্পাউণ্ডাৰ বাবু। বৰ আপালি। তিৰোতাজনীৰ অবস্থা বৰ বেয়া।

এৰা শুনিছো। পিচে মই কি কৰিম? লেডি নাহিলেতো নহব। লেডি কত আছে মাতক।

লেডিক জানো এতিয়া পাব? তেওঁ বা কৰ ডেলিভাৰি কেচ চাব গৈছে। নগলেও এই পুৱতী নিশাখন কত উঠিব? তাতে ইমান চেঁচা।" এই বুলি কৈয়ে কম্পাউণ্ডাৰে দুৱাৰখন মেলি ওলাই আহিল।

এজনে মাত লগালে "ডাক্তৰখানাত টানত সহায় পাবলৈকে চৰকাৰে ব্যৱস্থা কৰিছে।

থোৱাহে ব্যৱস্থাৰ কথা। সকলোৱে মানুহ। দিন ৰাতিয়ে যন্ত্ৰৰ দৰে মানুহে কাম কৰিবনে?

কিয় "নাইট ডিউটি" জানো কৰা নাই? চাওকহি মানুহ ইপিনে মৰি যায়।

মৰি যায়। মৰাৰ লগত আমাকো মাৰিব খোজানে? সৌ তিৰোতাৰ ঘৰত থোৱাগৈ। ৰাতিপুৱালেই "লেডি" আহিলে সকলো দিহা হব!

ৰাতি পুৱালৈ বেমাৰী থাকিবনে?

তেন্তে কি কৰিবা। মতা বেমাৰী হলে মৱে কিবা কৰিলো হেঁতেন। পিচে তিৰোতা এনে অৱস্থাত কি কৰিব পাৰো?
লুণীয়া সাগৰত পানী পিবলৈ এটোপা যদি পাব নোৱাৰি তেন্তে ডাক্তৰখানালৈ আহি ডাক্তৰ নোপোৱাতো কি আচৰিত হব পাৰে?

মানুহকেজনে কলে" ডাক্তৰ বাবু মৰা মানুহৰ মান অপমান কি? মতা তিৰোতাৰ বিচাৰ কৰিলে কি হব?

কম্পাউণ্ডাৰে কলে" তিৰোতাজনী মৰিলেও আমিতো মৰা নাই। আমাৰতো লাজ হুকমৰ জ্ঞান আছে। বিশেষতঃ ডাক্তৰ বোৰতো লোহাৰ মানুহ নহয় যে ৰাতি দিন চকুত টোপনি নোহোৱাকৈ বেমাৰী চাব।



মানুহকেজনে আন উপায় নেদেখি কলে" ডাক্তৰবাবু লাগে যদি অলপ অচৰপ টকাকে লওক! মানুহ জনীৰ জীৱন ৰাখক। আপোনাৰ ধৰ্ম্ম হব।

ধৰ্ম্ম! কম্পাউণ্ডাৰে ভেকাহি মাৰি কলে" ডাক্তৰে ধৰ্ম্মলৈ চাই কাম কৰিলে ডাক্তৰৰ লৰা ছোৱালী তিৰোতা নান্নং নবস্ত্ৰং হব লাগিব। ডাক্তৰি কৰিম, বানচ লম, তাৰ লগত ধৰ্ম্ম কি? টানত পৰিলে সকলোৱে ধৰ্ম্মৰ নাম লয়। ইপিনে ধৰ্ম্মৰ কাযো নাচাপে। মোৰ আগত ধৰ্ম্মৰ কথা নকবাহে দেও। বহুতো ধৰ্ম্মী লোক দেখিছোঁ। বোলো ভাল কামৰ কাৰণে এটা ফুটা কড়ি বৰঙণি দিবলৈ হাত কোচায়। ইপিনে আনৰ পৰা ধৰ্ম্মৰ সুদেমূলে আদায় কৰিব খোজে।" বুলিয়েই কম্পাউণ্ডাৰে ততালিকে সাজ পাৰ পিন্ধি দুৱাৰখন মেলি আনা কি আছে! যদিহে বেমাৰি চাব লাগে। ৰাতি নাই, দিন নাই কেৱল বেমাৰী লৈ উপস্থিত হবাহি। যেন ডাক্তৰখানাখন মাৰোৱাৰীৰ ধৰ্ম্মশালাহে।

মানুহ কেজনে উপায় নাপাই ভৰা লুইতত খেৰকুটা সহায় পোৱাৰ দৰে ততালিকে কেইটা চিকাৰূপ কম্পাউণ্ডাৰৰ জেপত গুজি দিলে। কম্পাউণ্ডাৰে দুৱাৰদলি পাৰ হৈ তুনীয়ালৈ উভতি চাই কলে "আহ তুনীয়া, তই অলপ সহায় কৰিবি।" আকৌ মানুহলৈ চাই কলে, এইকো অলপ অচৰপ পুৰস্কাৰ দিব লাগিব। তিৰোতা মানুহৰ ওচৰত তিৰোতা মানুহ নহলে সুবিধা নহব। মানুহকেজনে তুনীয়াৰ হাততো দুটকা ৰূপ দিব ধৰোতে তুনীয়াই কলে" মোক কেলেই লাগিছে! তিৰোতাজনীক বেচাৰীক অলপ সহায় কৰি ভাল কৰিব পাৰিলেই মোৰ আনন্দ।"

কম্পাউণ্ডাৰে তীক্ষ্ণ চকুৰে তুনীয়াৰ পিনে চাই কলে "আজলী আকৰী নহবি। সংসাৰত আজলিয়ে সাতুৰিব নোৱাৰে।" আকৌ মানুহকেজনলৈ চাই "দিয়া মোক দিয়া, মই তাইক পিচত দিম।

মুখত তেনেকৈ কলেও ৰূপৰ মুখ নেদেখিলে তাই সহায় শুশ্রূষা কৰাত মন নিদিব।

এই কথাত দুনীয়াই কিবা কব খুজিছিল কম্পাউণ্ডাৰে ততালিকে ডবিয়াই কলে, “বল, বল কথা কব নাজন যদি কর কিয় ?” বুলিয়েই মানুহজনে দিয়া টকা ৰূপ দুটাও তাৰ হাতত লৈ জেপত গুজিলৈ তিৰোতা থকা কুঠৰীলৈ গল। তেতিয়া তিৰোতাজনীৰ চিঞৰ, দেদাউৰীত গোটেই কুঠৰীত এটা বিষাদপূর্ণ চিত্র হৈছিল।

কম্পাউণ্ডাৰে কলে—গাহৰীৰ দৰে সন্তান জন্মাবি ইপিনে দেদা- উৰীত আকাশ পাতাল খলক লগাবি।

দুনীয়াই ভাবিলে তাই কোন “দুনীয়াত” ?

( ৬ )

তিৰোতাজনীৰ প্রসব হ'ল। মানুহ বিলাকৰ আনন্দ। সিহঁতে কম্পাউণ্ডাৰক ধন্যবাদ দি আৰু গোটাচেৰেক ৰূপ দিলে। এইবাৰ দুনীয়াই টকা হাতত ললে।

কম্পাউণ্ডাৰে কলে এতিয়া লাজ ভাঙিল হবলা !

দুনীয়াই কলে, তিৰোতাজনী ভাল পাইছে। লৰা সন্তান হৈছে। এনে সময়ত আনন্দত লোকে অলপ অচৰপ দিছে। এইয়া লোৰাত মোৰ আনন্দ।

মানুহকেজনে তাইৰ এনে জ্ঞানগর্ভ কথা শুনি আচৰিত হল। অলপ পিচতে গাড়ী আহিলত তিৰোতা, লৰা দুয়োকো তুলি সিহত আঁতৰ হল। তেতিয়া ৰাতি পুৱাল।

কম্পাউণ্ডাৰে দুনীয়াক কলে, “বুজিছ, মোৰ লগত ভালে ভালে থাকিলে বহুতো লাভ আছে। হ এই দুটকা ৰূপ ল।

দুনীয়াই সেই টকা লুবনে নলব সেই কথা ভাবোতে তাইৰ বামুৰ বেমাৰৰ অবস্থালৈ মনত পৰিল। তাই ভাবিলে এই টকাৰে ৰামুলৈ



ভাল আঙুৰ কিনি আনিব পাৰিলে সি কিজানি দুটা এটা খাব পাৰিব। ৰামুৰ কথা ভাবোতে তাই ততালিকে টকালৈ হাত মেলিলে। কম্পাউণ্ডাৰে তাইৰ হাতত টকা দিওঁতে তাইৰ কোমল হাতখনি স্পর্শ কৰাত গোটেই দেহাত যেন বিজুলী সঞ্চাৰে তপত তেজ বলে। যেন সেই তেজে বিচাৰে কিবা সোৱাদ উপভোগ। যেন সেই তেজৰ লগে লগে মেলি আছে এখন অতৃপ্তিৰ জিভা, যিহে মনত পেলাই “তোৰে দেহ যেন তিয়হৰ জালি, কেচাই খাওঁ কেচাই খাওঁ কৰে।”

যি নহওক কম্পাউণ্ডাৰে দিনৰ পোহৰত তাৰ অন্তৰৰ সকলো গুপুত আশা অন্তৰ গুহাৰ আন্ধাৰতে এৰি সংযমেৰে আঁতৰ হল। কেৱল মনে মনে ভাবিলে কটা ৰাতি নৌ পুৱাওতে প্রসব হব নোৱাৰিলে। তেনেহলে আন্ধাৰত দুনীয়াক অকলে পালে—যি নহওক দৰবে গুণ ধৰিছে। সুবিধা হলেই আগুৱাব পাৰিম। টকাৰে কোনে বশ নহয় ? আৰু দুদিন !

দুনীয়াই সেই টকালৈ ৰামুৰ কাষলৈ আহিল। ৰামু তেতিয়া সাৰ পাইছে। ৰামুয়ে সুধিলে তই ওৰে নিশাতো কত আছিলি ? চকু ইমান ৰঙা কিয় ? গোটেই নিশা কৰবাত উজাগৰে আছিলি। অলপ পৰ থমকি ৰৈ সি দুনীয়াৰ পিনে চাই কলে তোৰ শাৰীত তেজ কিয় ?

দুনীয়াই তেতিয়ালৈকে তাইৰ শাৰীৰ পিনে চোৱাই নাছিল। তিৰোতাজনীক শুশ্রূষা কৰোতে যে তাইৰ শাৰীত তেজ লাগিছিল সেইটো তাই গমকে ধৰিব নোৱাৰিছিল। তাই নামাতি থাকিল। ৰামুৱে কলে “বুজিছো,, তই ডাক্তৰখানাৰ কোনোবা বাবুৰ লগত নিশ আছিলি ! তই ইয়াৰ পৰা আঁতৰ হ।”

দুনীয়াই ৰামুৰ তেনেকথা [illegible]নি থমক খাই ৰল। ৰামুৱে আকৌ কলে মই অলপ ৰাক হলে [illegible]তাৰ দুষ্টালিৰ মজা[illegible] দিম। যা

আতৰ হ। মোৰ কাষত নাথাকিবি। হাৰামজাদী। ডুনীয়াই বামুৰ তেনে কথা শুনি তাইৰ ওপৰত যে বামুৰ সমূলি বিশ্বাস নাই এই কথা ভাবি তাইৰ খং উঠিছিল। তাই একো নকৈ গো গোৱাই খোজ ললে। অলপ গৈয়ে তাই ভাবিলে "বামুক সকলো ভাঙি কয়। অৱশ্যে তাইৰ এনে অৱস্থা দেখি বামুৰ মনত এনে সন্দেহ হোৱা একো আচৰিত নহয়।" কিন্তু তাই আকৌ ভাবিলে বাৰু আঙ্গুৰ আৰু অলপ মদকে আগেয়ে লৈ আহো। তাৰ পিচতো সকলো ভাঙিমহি। এই বুলি তাই বজাৰৰ পিনে খোজ ললে।

বামুৱে সেই বেমাৰী অবস্থাতে নানা কথা ভাবিলে। ডুনীয়াৰ ওপৰত তাৰ খঙে চুলি পালে। তিৰোতা কি ভয়ঙ্কৰ। তাতে তাই ডবিয়লি নোহোৱা অৱস্থাত। ইপিনে তাইৰ গঢ় সুন্দৰ। সি যিমানেই ভাবিছে তাৰ মন ইচাট বিচাট হল। তাৰ গাত যেন জ্বৰৰ তাপ বাঢ়িল। পুৰুষৰ আনৰ সৌন্দৰ্য্য উপভোগ কৰিবলৈ যেনে অৱস্থা তেনেকৈ নিজৰ সৌন্দৰ্য্য থকা বস্তু নষ্ট হয় বুলিও পদে পদে ভয়, সঙ্কোচ আৰু সন্দেহ। স্বাৰ্থপৰতাৰ এনে বোঁৱতী নৈ মানুহৰ মনত নিতে কেনেভাৱে বৈ গৈছে এই কথা মানুহ সমাজে জানিও নজনা ভাওধৰা দেখি আচৰিত হব লাগে। আকৌ এনে স্বাৰ্থপৰ লোকৰ মুখত ত্যাগৰ মহান আদৰ্শৰ বকলা শুনিলে কোনে আচৰিত নহব?

ডুনীয়াই বজাৰলৈ যাওঁতে দেখিলে মিউমিচিপালিটিৰ অভাৰচিয়াৰ এজন পেটুলা মাৰোৱাৰীৰ লগত কথাবতৰা কৈ আলিতে থিয় হৈ আছে।

মাৰোৱাৰী জনে কৈছে "আহক আহক ভিতৰলৈ বলক, চিগাৰেট তামোল খাই যাওক।

অভাৰ[illegible]ৰে কৈছে পিচত আহি[illegible] এতিয়া বিশেষ কাম আছে



কিন্তু তোমাৰ কামটো ভাল হোৱা নাই। চোৱা ঘৰৰ চালিখন নৰ্দ্দমাৰ খাল পাৰ হৈ আহিছে। আলি চেপি আহিছা। তলত পকী কৰিলে নৰ্দ্দমাৰ ওপৰত পৰিব।

বাবু আপুনি আছে যাতে কি ভয়? আপুনিয়েতো মালিক। আজি লৰা ছোৱালী লৈ অলপ মিঠাই লৈ যাব। আকৌ সিদিনা কোৱা বেনাৰসী চালখন কিনি থৈছো আপুনি এতিয়াই নিবনে যাওতে নিব?

সেইটো বাৰু হব। কিন্তু তোমালোকৰ অসুবিধা হব নেলাগে। মোৰো চাকৰি থাকিব লাগে। কি কোৱা?

সেইটো হয়। আপোনাৰ অমঙ্গল কৰি মই একো কৰিব নোখোজোঁ। পিচে চালিখন ভাঙি দিম নে?

অভাৰচিয়াৰ কলে, 'নাই, কৰিছা যেতিয়া ভাঙিবা কেলেই? পিছে এটা কথা, একজিকিউটিভ অফিচাৰক অলপ হাতত ৰাখিবা। ডুইহাতকৈ মাটি সোমালেও প্ৰায় একঠা মাটি চেপিছা। এই ঠাইৰ এক কঠাৰ মাটিৰ বেচতো জানাই। অন্ততঃ পাচ হাজাৰ টকা। একজিকিউটিভ অফিচাৰক দেৰশ মান কাইলৈ বাতিপুৱা দি আহিবা। কবা যে পানী যোৱা নলী কৰি দিম। আলিৰ একো অসুবিধা নহয়। আকৌ মই চাই একো অসুবিধা হোৱা নাই বুলি কোৱা বুলি কবা। বুজিছাতো বাবু। আজিকালি মানুহক হাতত ৰাখিব নোৱাৰিলে সংসাৰত চলন ফুৰণ কৰা বৰ টান কথা। এনে কথা কৈ থাকোতেই ডুনীয়াই আলিৰ আন ফালেৰে গৈছে। ডুনীয়াই আন পিনে মুখ কৰি গলেও অভাৰচিয়াৰৰ শেন চকু ডুনীয়াৰ ওপৰত পৰিছিল। কিন্তু কথা মাজতে এৰি যোৱাও বেয়া দেখি, আকৌ দুনীয়াবা কোন আলিৰে যায়, লগ পায়নে নেপায় এই দৰে মনে মনে ভাবি কথাৰ ওৰ পেলাবলৈ খপ্ ধপ্ কৰিছিল। কিন্তু মাৰোৱাৰীও কথা[illegible] লাচতে নিজস্ব সকলো স্বাৰ্থ সিদ্ধি নকৰি

এৰি দিয়া ভকত নহয়। মাৰোৱাৰীয়ে তেওঁৰ তলৰ কৰ্ম্মচাৰী এজনক মাতি পঞ্চাশ টকা আনছোন বুলি কোৱাত অভাৱচিয়াৰে বুজিছিল সেই টকা যে তেওঁৰ কাৰণে গতিকে সেই ওল নলৈ খোজ দিবলৈকো ইচ্ছা কৰা নাছিল। মুঠতে এপিনে টকাৰ জিলিমিলি আনপিনে ৰূপহ সৌন্দৰ্য্যৰ খেলিমেলিত অভাৱচেয়াৰ খন্তেক পৰি কোনটো এৰিব কোনটো ধৰিব ভাবি দোমোজাত পৰিছিল। অৱশ্যে বহুসময়ত ৰূপহ সৌন্দৰ্য্যই ৰূপৰ জিলিমিলি চেৰ পেলালেও এই সময়ত অভাৱচেয়াৰৰ পক্ষে দ্বিতীয়টোৰে জিত হৈছিল। তাৰ আন এটা কাৰণ অভাবচেয়াৰে ভাবিছিল যাওঁক ডুনীয়া, আকৌ কৰবাত লগ পাম। কিন্তু মাৰোৱাৰীৰ টকা হাত এৰাও হব পাৰে। কিয়নো একজিকিউটিভ অফিচাৰৰ মন পালে তেওঁৰ পিনে ভয় নাৰাখিবও পাৰে। অভাৱচিয়াৰে আকৌ ভালকৈ জানে এওঁ ঠেকত পৰিলে সকলো কৰিব পাৰে, কিন্তু বিপদ ওৰ পৰিলে এওঁৰ কোনে কাষ চাপিব পাৰে? যি নহওক টকা কেইটা পায়ে অভাৱচিয়াৰে ততালিকে বাইচাইকেলত উঠিল, আৰু কলে, মই এতিয়া আহো, আহোতে সোমাম। জলদী কাম আছে।

বাইচাইকেলত উঠি ইপিনে সিপিনে চাই কোন পিনে ডুনীয়া গল, লগ নেপায় মনতো কেনেবা কেনেবা কৰি বেগাই বজাৰৰ পিনে গতি কৰিলে।

অভাবচিয়াৰে বজাৰ সোমাই ইপিনে সিপিনে ডুনীয়াক কতো দেখা নেপাই বেজাৰ মনেৰে মাছ বজাৰত সোমাল। মাছ বজাৰৰ ইমূৰৰ পৰা সি মুৰলৈ ঘূৰি মাজে মাজে পোহাৰী সকলৰ মাছ চাই এইটো বেয়া, এইয়া গেলা মাছ কিয় আনিছ?" বুলি চকু ঘোপা কৰাত পোহাৰীয়ে আচল কথা তং কৰিব পাৰি কলে "দৌতা" খাবলৈ নোপোৱাক তেতিয়াই কওঁ দৌতাৰ ভাইলৈ এটা মাছলৈ যাওঁক। তাৰ কটাৰ পো ঢেকেৰীৰ সময়েই না। দৌতাই এই খৰীয়া



মাছতো বাইচাইকেলত বান্ধি নিবনে? আজি কেবাদিনো বেটিয়ে দৌতাৰ ঘৰ মুৱাও হব পাৰা নাই। আই ভালে আছেনে?

অ' ভালে আছে। তই খবৰ বাতৰিয়ে নলৱ।

কি কব বেটীয়ে যাও যাও বুলি সময়ে কৰিব পাৰা নাই।

বাৰু যাবি যাবি। খৰিয়াটোৰ বাকলি গুচাই দে।

দিওঁ। দেউতাকনো এনেয়ে দিব পাৰোনে? বুলি মিথখন লৈ ততাতৈয়াকৈ এটা ডাঙৰ খৰিয়াৰ বাকলি গুচাই অভাৱচিয়াৰৰ চাইকেলত বান্ধি দিলে।

অভাৱচিয়াৰে হাঁহি মাৰি গেলা মাছ নানিবি, ততাতৈয়াকৈ সেইবোৰ বেচ বুলি আঁতৰ হল। বজাৰৰ পছলি মুখ পাৰ হব ধৰোতেই তেওঁ দেখিলে ডুনীয়াই সেইপিনে বেগাই খোজ লৰ ধৰিছে।

"ডুনীয়ানে? আজি কালি ক'ত? কাম কৰিবি জানো? ডুনীয়াই কলে নকৰো, মই আস্পাতালত কাম কৰো।

কিমান টকা পাব?

দেৰ কুৰি ৰূপ।

অভাৱচিয়াৰে ডুনীয়া হাতৰ পৰা সৰকি যোৱা দেখি আকৌ তাতকৈ বেচি টকা মিউনিচিপালিটিৰ পৰা দিব নোৱাৰা অৱস্থা জানি উপাই নাপাই কলে "বাৰু ভালেই কৰিছ। কাম ভালকৈ কৰিবি।" বুলিয়েই চাইকেল অলপ বেগাই চলাই তাইৰ নিচেই ওচৰ চাপিল। তেওঁ কলে বুজিছ ডুনীয়া তই আমাৰ পৰা কাম এৰিলেও তোক কিন্তু মনে মনে বৰ মৰম কৰিছিলোঁ। লাহে লাহে তোৰ দৰমহা বঢ়াই দিলোহেঁতেন। কিন্তু মাজেসময়ে আমাৰ ঘৰলৈ যাবি ঔ। আমাৰ ঘৰত কাম আছে। বাহিৰাকৈ অলপ অচৰপ পাবি।

ডাক্তৰখানাতে বাহিৰা পাই-পইচা আছে। আন ঠাইলৈ যাবলৈ সময় নাই।

অভাৰচিয়াৰে সেই পিনেও তাইক সেও মনাব নোৱাৰি কলে তোৰ ৰামু কেনে হৈছে ?

অলপ ভাল পাইছে।

অ' সি ভাল হলে মোৰ ওচৰলৈ পঠিয়াবি। তাক মই কাম দিম। সি বৰ ভাল লৰা ঔ। কামো ভাল কৰিব পাৰে।

দুনীয়াই কলে "ভাল হওকছোন বাৰু।" যি নহওক দুনীয়াই সেই কেইদিনত মিউনিচিপালিটিৰ কাম কৰি তাইৰ মন ভালকৈ টেঙাইছে। তাইৰ ভাব ৰামু ভাল হলে ডাক্তৰখানাতে এটা কামৰ যোগাৰ কৰি দুয়ো একেলগে তাতে কাম কৰিব। কিয়নো দৰমহা বা ডাক্তৰ আদিৰ স্বভাব যেনে নহওক তাইৰ মনত সন্তোষ যে বিপদত পৰা লোকক সময়মতে তাই অলপ সহায় কৰিব পাৰে।

অভাৰচিয়াৰে দুনীয়াই কি উত্তৰ দিয়ে ভাবি যাওঁতেই তাই ঘপহ কৰি কলে সি ভাল হলে ডাক্তাৰখানাতে কামৰ যোগাৰ হব। তাত দৰমহাও বেচি, মানুহৰ উপকাৰো কৰিব পাৰি।

অভাৰচিয়াৰে কলে "মানুহৰ ময়লা পেলোৱাতকৈ আন কি উপকাৰ ডাঙৰ হব পাৰে ঔ।"

"সেইটো হয়। কিন্তু মানুহৰ ময়লাতকৈ মানুহৰ মনৰ মলিনতা বেচি ভয় লগা। "ময়লা দূৰ কৰিব পাৰি, কিন্তু মনৰ মলিনতা পোৰা কলা অঙঠাৰ স্বৰূপ, এশবাৰ ধুলেও নিকা কৰিব নোৱাৰি। বাবু আপোনালোক দেখাতহে চিকোন, সাজপাৰ নিৰ্ম্মল, কিন্তু আপনালোকৰ অন্তৰ একোখন নৰকৰ ৰাজ্য।"

অভাৰচিয়াৰে তাই কেনি আঙুলিয়াইছে তত ধৰিব পাৰি আৰু মাজ আলিবাটত বেচি কথা কবলৈ সাহ নকৰি চাইকেলত উঠি বেগাই খোজ ললে।

দুনীয়াই আঙুৰ, ডালিম আৰু মদ অলপ লৈ ডাক্তৰখানা পালেহি। তাইৰ মনত আনন্দ তা[illegible] যে মুখ ফুটাই দুখাৰ অভাৰ-



চিয়াৰক শুনাব পাৰিলে, আকৌ ৰামুৰ কাৰণে নিজে উপাৰ্জ্জন কৰা টকাৰে অলপ অচৰপ খাবৰ বস্তু আনিব পাৰিছে।

( ৭ )

তই আনা বস্তু মই নাখাওঁ।

কিয় ?

তই "বেজাইতি" কৰিবি আৰু মোৰ কাষ চাপিবলৈ সাহ কৰিছ ? লাজহুকম কি বস্তু, সতীত্ব কি তাৰ মোল নুবুজ !

লাজহুকম, সতীত্বৰ জানো জগতে মুল্য দিয়ে ?

কিয় নিদিব ? কাৰ তিৰোতাই তোৰ দৰে দেখা শুনাকৈ এনে কাম কৰিছে ? তোৰ এনে কাম দেখি কোনে ভাল বুলিব ?

ভাল নুবুলিব পাৰে কিন্তু মানুহে যদি তিৰোতাৰ লাজ-হুকম, সতীত্বৰ মুল্য দিলেহেতেন তেন্তে দুখীয়া, সুখীয়া সকলোৱে পৰৰ তিৰোতা দেখিলে বেয়া চকুৰে চাই কিয় ? নানা তৰহৰ উপায় পাঙি তিৰোতাৰ লাজহুকম নষ্ট কৰিব খোজে কিয় ? কিন্তু নিজৰ বেলিকা ডাঙৰ সৰু সকলো লোকেই লাজহুকম আৰু কত কথাৰ জাল তৰি নিজৰ তিৰোতাক ভয়, প্ৰলোভন, প্ৰভূত্বৰে বশ কৰি ৰাখিব খোজে ?

তই দূৰলৈ যা। মোৰ কাষ নাচাপিবি। তোক দেখিলেও পাপ !

মই কি কৰিলো ?

তই নিজেই ভাবি চা। আমি দুখীয়া হলেও, খাব নোপোৱা ভিকহু হলেও লাজহুকম আছে। মই ভালে থকাত তোক ঘৰৰ বাহিৰ হব দিয়া নাছিলো[illegible] কিন্তু এই কেইদিনতে তই দুৱাৰ দাং

নোহোৱাৰ দৰে মোৰ আগতে বেশ্যালি কৰিছ। আকৌ তেনে অৱস্থাতে মোৰ কাষ চাপিছহি।

কোনে কলে মই তেনে কৰিছো বুলি?

তোৰ চকুৱে কয়, মোৰ মনে বুজি পায়। তই ওৱে নিশা পৰৰ লগত থাকি, তেজলগা কাপোৰৰ সৈতে মোৰ কাষ চাপিছ। আকৌ মোৰ আগতে ফাকটি দিব খোজ।

মই যে ডাক্তাৰখানাত কাম কৰিছোঁ।

তোৰ মূৰ কৰিছ?

নাই ৰামু তই ভুল নুবুজিবি। মই একো অন্যায় পথত গতি কৰা নাই। অৱশ্যে মই দুনীয়াৰ বেয়া শেন চকুজোৰ পদে পদে অনুভৱ কৰিছো সঁচা, এই দিন চেবেকতে সংসাৰৰ মেৰপাকবোৰে মোক মেৰিয়াই ধৰিছে সঁচা কিন্তু মই এৰি পলুৰ দৰে লেতাত মেৰ খোৱা নাই। মোক বিশ্বাস কৰ। গল নিশা এই আস্পাতালতে এজনী প্ৰসূতি হোৱা তিৰোতা আহিছিল। মই তেওঁক শুশ্ৰূষা কৰোতে কাপোৰত এনেকৈ তেজ লাগিছে। তই এনে বেয়া কথা-বোৰ নাভাবিবি। তই তেনেবোৰ ভাব এৰি সোনকালে বাক হ। আমি দুয়ো আগৌ আগৰদৰে বস্তিতে থাকিম।

ৰামুৱে দুনীয়াৰ মুখলৈ চাই থাকিল। অলপ পিচতে সি নিজে নিজে কলে "দুখীয়াৰ লাজদুকম! দুখীয়াৰ তিৰোতাৰ আকৌ সৎ অসৎ থকা ভাব।" এই বুলিয়েই সি আনফালে কাটি কৰিলে। সেইসময়ত তাৰ দুচকুত আপোনা আপুনি চকুলো বৈ আহিছিল। দুনীয়াই তাৰ ভৰিৰ কাষত বহি ভৰি পিটিকি আছিল। দুনীয়াৰ চকুত পৰা নাছিল তাৰ দুধাৰ তপত লোৰ তীব্ৰতা! কিন্তু জগতত কোনো কোনো সময়ত মিছায়ে দুখ শোকৰ সৃষ্টি কৰি মন উতলা কৰা বা সেই উতলা ভাবৰ তাপত পুৰি দেই মৰা ক্ষুদ্ৰ মানৱৰ ক্ষুদ্ৰতা তাত সন্দেহ নাই। যদিও মানু ভাবে জগতৰ আটাই



প্ৰাণীতকৈ শ্ৰেষ্ঠ জীৱ তেওঁলোকৰ বিবেক বুদ্ধি বেচি। কিন্তু মানুহৰ মৌলিক ভাব যে পদে পদে ভুলৰ দুল জুঙৰ বাটেৰে ৰায় সেইটো অহঙ্কাৰী মানুহে ভাবিবই নোৱাৰে।

যিনহওক প্ৰায় দুদিনলৈ ৰামুৱে দুনীয়াক ভালকৈ মতা নাছিল বা তাই দিয়া বস্তুবোৰ খালেও তাৰ যেন সেইবোৰ গ্ৰহণ কৰাত সমূলি অনিচ্ছা সেইটো ভাব প্ৰকাশ কৰিছিল।

কিন্তু দুনীয়াই যিখিনি পৰ তাৰ কাষত থাকে তাৰ আলপৈচান ধৰিছিল, শুশ্ৰূষা কৰিছিল। আকৌ ডাক্তাৰখানাৰ কামৰ সময়ত তাইৰ কামত হাজিৰ হৈছিল। অৱশ্যে ৰামুৱে সেইটো আনধৰণেহে ধৰি লৈছিল। কিন্তু বেচেৰাই কি কৰিব? তাৰ দুৰ্ব্বল অৱস্থা, তাৰ অভাৱ অনাটন সকলো কথা তল পেলাই 'ঈশ্বৰৰ ইচ্ছাতে সকলো ঘটে" বুলি উতলা মনক সান্ত্বনা দিছিল। আকৌ দুনীয়াই আনা দুই এটোপা মদ পিবলৈ পাই কেতিয়াবা কেতিয়াবা সি ভাবিছিল "তাই বপুৰীৰ বা দোষেই কি, তাইতো খাব লাগিব, মোকোতো খুৱাৰ লাগিব। সংসাৰত যেনেতেনে প্ৰৱৰ্ত্তন কৰিব লাগিব। ভাল উপায়ে হওঁক বা বেয়া উপায়ে হওঁক।" কিন্তু মানুহে সংসাৰত কেৱল জীয়াই থকাটোকে কিয় মুখ্য উদ্দেশ্য কৰে, সেইটোৰ কাৰণে কত মিছা সঁচা সজ অসজ পথ লয় সেইটোহে আচৰিত কথা, যদিও মানুহে জানে এদিন তেওঁলোকৰ মৃত্যু হবই। যদি মানুহে প্ৰত্যেকে ভাবিলেহেতেন যি কেইদিন জীয়াই আছো সজ পথত চলো, কাকো অন্যায় নকৰো, অন্যায় আচৰণ নকৰো, হিংসাহিংসি নকৰো তেন্তে সংসাৰখন এনে মাছ ভজা খোলা নহলহেতেন বা ঘনে ঘনে ধৰ্ম্ম শান্তিৰ বাণী, 'ঋন থাক্ তাধেই দাদাও, তাৎ তাও খিতি দাও, তা তা, তাও" বুলি খোলৰ বোল তুলিব নালাগিলহেতেন। কিন্তু বোল দিলে কি হব যীশুখ্ৰীষ্ট, মহম্মদ, বুদ্ধ আহিব যাব, গান্ধীয়েও "গালো বালো খেলা গুটিৰ তাল" বুলি বুৰ মাৰিব কিন্তু

গৰুৰ আগত টোকাৰি বায় গৰুৱে মূৰ গুজি ঘাহ খায়। সংসাৰ নাচনীয়ে সেই বোলৰ তালে তালে নাচিলেহে। এনে সংসাৰত গৰুৱে নিতৌ অৰিয়াঅৰি, হিংসাহিংসি, চুলিয়াচুলি, খিয়লাখিয়লি, কটাকটি মাৰামাৰি কৰিবই আকৌ ভয়, সঙ্কোচ, সন্দেহৰ উহা চাউল মন আখাঁলত সিজাই ভক্ ভক্নি তুলিব, তাত সন্দেহ নাই। কেৱল ধৰ্ম্মৰবাণী, শান্তি বানীয়ে অলপ পৰ সেই ভক্ভকনি কমাইহে ৰাখিবপাৰে বা ফোৰোহাৰ চেকচেকনিত গছ পাত থেতেলিয়াই লেপনি দি শাঁত হে কৰিব পাৰে। কিন্তু অলপ পিছতে ভিতৰৰ আচল তাপ উঠি তেনে চেক্চেকনি ভক্ভকনি দুগুনেহে চৰে। এয়ে আচল সংসাৰৰ ৰূপ। ধৰ্ম্ম, শান্তি, নীতিবাদ মাথো ক্ষন্তেকীয়া লেপ। তথাপিও এনে সাত হাতীৰ বল থকা সংসাৰখন আকাশত চাংপতা আদৰ্শবাদী দুই এজনে লেজু লগাই বল দি আনপিনে উজাই নিব খোজে। সেয়েহে হাহি উঠে।

( ৮ )

দ'লৰ বন্ধত কম্পাউণ্ডাৰে নিজৰ গাওঁলৈ গৈছে। গাওঁখনি এখন নৈৰ পাৰত। আবেলি মাৰ যোৱা ৰাঙলী বেলিৰ ৰহনত হালিজালি থকা শুৱনী ধাননীয়ে এখনি অপৰূপ ৰূপ ধৰে। সেইবুলি সেই গাওঁৰ বাৰমাহত তেৰটা আপালিৰ অন্ত নাই। কেতিয়াবা বানপানীয়ে ধুই পখালি শ্যামল ধাননিৰ ঠাইত ইৰিণা বিৰিণা নাইবা বিহলঙনীৰ ঠাই কৰি থয়। কেতিয়াবা কেতিয়াবা মাউৰ মৰক বা জাবৰ কঁপনিয়ে গাৱলীয়া সকলৰ চুৰ্ত্তি বুদ্ধি হেকৰায়। কেতিয়াবা দুৰ্ভিক্ষ আকালে ছালচিগা গাৱলীয়াৰ হাড়কেইডালো জক্জক্কৈ উলিয়াই কৰিব কল্পনাৰ ৰাঁৰ বিকট মূৰ্ত্তি দেখুৱাই ভয় খুৱায়। মান্ধাতাৰ যুগৰ গাওঁ বা গাঁৱলীয়া আজিও একে অৱস্থাতে



আছে। সেই ধেণু ভেবীয়া নাঙল কুৰ, বুঢ়া হালোৱা, সেই মাটি কেই হালিছা আজিও গাৱঁলীয়াৰ সম্পত্তি। বৰং সেইবোৰ বংশানু-ক্ৰমে ভাগ বতৰা হৈ প্ৰত্যেক গাৱঁলীয়াৰ ভাগত নাঙল ঘূৰাবলৈকো মাটি নোহোৱা হৈছে। বিদেশী শাসনৰ তলত গাৰে গা টঙাই উঠিব নোৱাৰিলে। কিন্তু স্বাধীন যুগতো ইয়াৰ সালসলনি কৰিবলৈ উপায় হোৱা নাই। আলি পদুলি সেই অতীত যুগৰে আঁচনি। জুপুৰি ঘৰ কেইটাও খেৰ-বাহৰ অভাৱত দিনকদিনে জুৰলাজুপুৰাহে হৈছে। খাজনাৰ দায়ত, বস্ত্ৰ বাহানিৰ চৰা দৰত, ঋণৰ চেপাত গাৱলীয়াই ত্ৰাহি মধুসূদন চিন্তিব ধৰিছে। দুই এজন শিক্ষিত হৈ ওলালেও গাৱলীয়াৰ ধুকি নোপোৱা চাঙত উঠি থাকে। আকৌ সেই শিক্ষাইটো গাৱলীয়াৰ একো সহায়ে নহয় বৰং গাৱঁৰ দুখীয়া কেগৰাকীয়ে শিক্ষিতৰ পাকচক্ৰত পৰি সাতামপুৰুষৰে পৰা খাই অহা মাটি কেদৰাও তেওঁলোকৰ নামত লিখি দিবলগীয়াত পৰিছে। শিক্ষাই যদি শিক্ষিতক চহা গাৱলীয়াৰ ওপৰত প্ৰভুত্ব চলাবলৈ নিশিকায় তেন্তে শিক্ষাৰ অৰ্থ কি? সেই শিক্ষিতদলে নগৰৰ বা বিদেশৰ শিক্ষিতৰ লগত ফেৰপাতিব নোৱাৰি পিচ দুহুকি নিজৰ জাতি ভাই কুটুম চহা দলৰ ওপৰত শিক্ষাৰ প্ৰভাৱ দেখুৱাই গাৱলীয়াক পেপুৱা নলগাই কি কৰিব? তদুপৰি শিক্ষাৰ এনেহে আচনি যিহে শিক্ষিত দলক কৰ্ম্মপটু, কামিলা নকৰি পৰৰ ওপৰত ঠেং তুলি খোৱা অৱস্থাহে গঢ়ি তোলে। যি নহওক আমাৰ কম্পাউণ্ডাৰে তেনে শিক্ষিত দলৰে এজন। তেওঁ অলপ অচৰপ ইংৰাজী, বঙলা, অসমীয়া শিক্ষা আহৰণ কৰি লগে লগে কোট-পেণ্টলুন পিন্ধি গাৱ-লীয়াৰ মাজত জাকত জিলিকা। গাৱলীয়া তিৰোতা সমাজৰ মাজত চাবলগীয়া, ভাবিব লগীয়া জন্তু। গাভৰু সকলৰ মাজত কথা বতৰাৰ উপাদান। বিশেষকৈ তেওঁৰ ডাক্তৰী-বিদ্যাত অলপ হাত থকাৰ কাৰণে গাৱলীয়াৰ আপ‌্লিত অলপ অচৰপ দৰৱ বিলাই দুটা

এটা আস্পতালৰ পৰা নিয়া কুইনান বড়ি, দুটোপা এটোপা তিনচাৰ-আওদিন দিব পাৰা কাৰণে গাৱলীয়াসকলৰ ভিতৰ ঘৰলৈ বাট পাইছে।

ধনীৰাম সেই গাৱঁৰে এজন চহকী মানুহ। তেওঁৰ ঘৰৰ হাউলী বৰ ডাঙৰ। বৰ ঘৰ, মাৰলী ঘৰ, ঢেকিশাল, ৰান্ধনীঘৰ, ভৰালঘৰ, গোসাইঘৰ, গোহালীঘৰ, সকলোটিয়ে ভিতৰ চোতাল শোভা কৰি আছে। সমুখৰ চোতালত চৰাঘৰটো জাকতজিলিকা। আগ চোতালখন বৰ ডাঙৰ। তাত গছি ধান মাৰিবলৈ মাৰণৰ গৰু ঘূৰায়। সময়ে সময়ে তাত ডাঙৰ মেল বহে। কাজকৰমৰ সময়ত ধূলীয়া খুলীয়া আদিয়ে ঢোল ডগৰ কোবাই গোটেই গাওঁ খলক লগায়। ওপৰত পদুম ফুল থকা ডাঙৰ চাইমনা তৰি বিয়া সবাহে ভদ্রলোক-সকলক সেই ৰভাৰ তলত অভ্যৰ্থনা কৰে।

আলহী অতিথি ধনীৰামৰ ঘৰত নিতৌ আছেই। বিশেষকৈ পুলিচ, ৰাজঘৰীয়া, টেকেলা, দাৰোগা, সময়ে সময়ে চবডেপুটি আদিয়ে কোনো কামত গাঁৱলৈ আহিলে ধনীৰামৰ ঘৰতে আলহী হয়। ধনীৰামে আনলোকক আলহী পোৱাতকৈ এনেলোক সকলক আলহী স্বৰূপে পালে বেচি আনন্দ পায়। কিয়নো তাৰ কাৰণ দুটা। প্ৰথমটো কাৰণ তেওঁ সেইবোৰক দেখুৱাই গাঁৱলীয়াসকলৰ ওপৰত বেচি প্ৰভুত্ব কৰা, দ্বিতীয়টো কাৰণ সি সেইবোৰক হাতত লৈ বহুতো সুবিধা অধিকাৰ কৰা। যেনে চবডেপুটিৰ পৰা কবুলাদি মাটিত নাম লগাই লোৱা, তাৰ কোনোবা শত্ৰু থাকিলে বা তাৰ আগত কেৰে মহতালি কৰিব যেন দেখিলে সেইটো মূলতে নষ্ট কৰিবলৈ দাৰোগাৰ হতুৱাই মিছা হলেও সিহঁতক চোৰ বা ডকাইতি মোকৰ্দ্দমাৰ আচামী কৰাই দিনচেৰেক জেলত সুমুৱাই থোৱা। আকৌ সিহঁতৰে সহায় হৈ তেওঁৰ মহতালি দেখুৱাই জামিনত খালাচ কৰি আনি সিহঁতৰ বন্ধুতকৈও ডাঙৰ বন্ধু হোৱা। টেকেলাৰ দ্বাৰা সি অতি সহজতে কোনো মাটিৰ দখল পোৱা নাইবা পৰোয়ানা যালৈ আহিছে সেই পৰোৱানা সেইলোকক নিদি ঘৰত মালিকক নাপাই লটকাইজাৰী কৰা বুলি ধনীৰামৰ ঘৰতে লিখি মাটিবাৰী ধনৰ সুবিধা দি ধনীৰামৰ পৰা অলপ ওল লৈ উভতি অহা।



যিনহওঁক ধনীৰাম গাৱঁৰ এজন জনাজাত লোক। আনকি কাউন্সিলৰ ভোটৰ সময়তো মেম্বৰ সকলে ধনীৰামক ডাঙৰ নকৰি নোৱাৰে। বা তেওঁৰ পৰা অনুগ্ৰহলৈ আশা নকৰি নোৱাৰে। প্ৰায় এমাহ আগৰে পৰা ধনীৰামৰ গাৰ তত নোহোৱা হয়। ইয়াৰ লগত ভোটৰ কথাকৈ তাৰ লগত ভোটৰ মাছ পুঠি ধুই, আকৌ ইটো মেম্বৰক ঘৰত ঠাই দি আলপৈচান ধৰি, সিটোৰ লগত কথা বতৰা পাতি কত ধৰণে ভোটৰ মাহতলীত ব্যস্ত থাকে সেইবোৰ ভাঙিব গলে এহালিছা লিখিও শেষ কৰা টান হব। আমাৰ কম্পাউণ্ডাৰ ঘৰলৈ আহিলে ধনীৰামৰ ঘৰ এবাৰ নামাৰি নাথাকে।

কি নবীন দেখোহে।

হয় আজি আহিছোঁ।

অ ভালেই হৈছে। এটা কথাহে মোৰ ডাঙৰ ছোৱালীজনীৰ ভৰি এখন মচ্‌কা খাই আজি কেবাদিনো পৰি আছে। কত কি দিছো একোতে ভাল পোৱা নাই। তুমি এবাৰ চোৱাছোন। যোৱা ভিতৰলৈ যোৱা। ঔ গিৰিহঁতনী এ নবীন আহিছে হে। তেওঁক মাধুৰীক চাব দিয়াছোন। অলপ জলপানৰো দিহা কৰিবা। বেচেৰা বহুদিনৰ মুৰত আহিছে। আজিকালি কাম বৰ বেচি নেকি? গাৱৰ পিনে দেখো বৰ কম আহা।

ছুটিয়ে পোৱা টান। তাতে আস্পতালত ৰোগীৰ সংখ্যা বহুতো। মই নহলে আকৌ আন কেইজনে ক'ত কি কৰিব লাগে উৱাদিহে নাপাই। আনকি নতুন ডাক্তৰ বিলাকে কেৱল 'পাচ' কৰিহে আহে কিন্তু আমাৰ সমানে নাজানে।

সেইটো হবই। কিয়নো তোমালোকৰ অভিজ্ঞতা আৰু তেওঁ-লোকৰ মুখস্থ বিদ্যাৰ পাৰ্থক্য আছে। যোৱা, ভিতৰলৈ যোৱা। মাধুৰীক চাই চিন্তি কি কৰিব লাগে অলপ দিহা বতৰা দিয়াগৈ।

কম্পাউণ্ডাৰ নবীনে ৰৰঘৰ পালেগৈ। ধনীৰামৰ ঘৈনীয়েকে তেওঁক আদৰ সাদৰ কৈ মাতি নি ভিতৰ কুঠৰীত থকা মাধুৰীৰ কাষ পোৱালে। লিগীৰী ৰতাহীক কলে অলপ চাহপানী কৰ, ডাক্তাৰবাবু দুপৰীয়া আহিছে পিয়াহ লাগিছে। দুখনমান লুচিও কৰিবি। কম্পাউণ্ডাৰ গাৱঁত "ডাক্তাৰবাবু" হিচাবে জনাজাত। আগতে অসমীয়াৰ ঘৰত আঠা দৈ, সোন্দা কল, কুহিয়াৰৰ মিঠৈৰে চিৰা সান্দহ, গুৰা সান্দহ, কোমল চাউল বা কৰে ভাজা গুৰা বা লেও দিয়া পিঠা গুৰি আদিৰে পেটভৰা জা-জলপানৰ দিহা থাকিলেও আজিকালি সময়ৰ সলনিৰ লগে লগে সেইবোৰ লোপ পাইছে। আজিকালি বঙলুৱা ঠাচত ততালিকে পানী তপত কৰি চাহপানী আৰু দুই এখন লুচিৰে আলহী সোধাত পৰিছে। এই অনুকৰণতো সমূলি বেয়া হলেও অসমীয়াই নুবুজি সেইটোকে ভালবুলি গ্ৰহণ কৰিছে। ভাল অনুকৰণ শ্ৰেয়, কিন্তু বেয়া অনুকৰণ ভদ্ৰতাৰ নামত গ্ৰহণ কৰা ঘৃননীয়। কিন্তু বৃটিচৰ শাসনৰ লগে লগে অসমীয়াই কেৱল ৰাজনীতি ক্ষেত্ৰতে স্বাধীনতা হেৰুৱালে এনে নহয়, বৃটিচৰ লগে লগে আহা ভৈয়াইহঁতে অসমীয়াৰ কৃষ্টি, সাহিত্য, ভাষা আনকি দেহ পুষ্টি খাদ্যও হৰণ কৰি অসমীয়াক সঁচাকৈ ভূত কৰি গঢ়িলে। কিন্তু এসময়ত অসমীয়া খাদ্যই অসমীয়া জাতিক বলী, সাহসী কৰ্ম্মী কৰি তুলিছিল। চেৰেলা বিদেশীৰ অনুকৰণত অসমীয়া খাদ্যই ভদ্ৰ আসন অধিকাৰ কৰি পিত্ত, কফ, বায়ু প্ৰবল কৰা চাহপানীত পৰিণত হৈ অসমীয়াৰ দেহ মন সমূলি দুৰ্ব্বল কৰি তুলিছে। অসমীয়াই নাজানে যে এনে খাদ্য ভাৰতৰ আটাইবোৰ প্ৰদেশতকৈ পুষ্টিকাৰক হিচাবে অতি [illegible]লখাপৰ। অসমীয়াৰ প্ৰত্যেক



আঞ্জাৰ উপাদান হেলেচিশাক, কল-ফুল, কলডিল, পচলা, নেঠেঙা হাহঠেঙা, নৰসিং, পচতীয়া, অমিতা, কলম আদি একোবিধ দৰবৰ দৰে ব্যৱহাৰ হৈছিল। দেহাৰ সবলতা অনাৰ লগে লগে জিভাৰ তৃপ্তিও পূৰণ কৰিছিল। লগে লগে মূকলি মুৰীয়া বতাহ শ্যামল ধাননী পথাৰত কৰা পৰিশ্ৰমে অসমীয়া তিৰোতা মতাক এটা বলী জাতি কৰি ৰাখিছিল। তদুপৰিও স্বাধীন মন, স্বাধীন গতিত অসমীয়াৰ প্ৰত্যেক খোজতে শৌৰ্য্য, বীৰ্য্য, সাহসৰ চিনাকি দিছিল। কিন্তু সেইবোৰ লোপ পালে স্বাধীনতাৰ লগে লগে আকৌ অন্ধ অনুকৰণৰ ফলত। অসমীয়া তিৰোতাই সকলো পাহৰিলে। আনকি কেচুৱা, পোনা প্ৰতিপাল কৰি ডাঙৰদীঘল কৰিবলৈ সকলো-পিনে তেওঁলোকে আলম লব লাগিল ডাক্তৰ কবিৰাজৰ ওপৰত।

কম্পাউণ্ডাৰে মাধুৰীৰ ভৰি লাৰি চাই লগে লগে মাধুৰীৰ মধুৰ মুখখনি চাই অলপ পৰ ৰ লাগি ৰ'ল। মাধুৰি তেতিয়া বেমাৰ অৱস্থাত পৰি থকাৰ কাৰণে গা তিওৱা নাছিল আকৌ মূৰৰ কলা চুলি টাঁৰত তেলো ঘঁহা নাছিল যদিও সেই শুকান চুলি তেওঁৰ বাঙলি গালৰ কাষত আউলি বাউলী হৈ পৰি এখন মধুৰ ছবিৰ সৃষ্টি কৰিছিল। কম্পাউণ্ডাৰৰ ইচ্ছা হৈছিল যেন সেই মধুৰ মুখত এবাৰ এটা চুমা খাই আনন্দ উপভোগ কৰে। কিন্তু আন মানুহ আগত থকাত তেওঁৰ সেই ভাব পূৰণ কৰিবলৈ সাহ নহৈছিল। মনতে উতলি অহা ভাব মনতে ভক্‌ভক্‌কৈ মাৰ গৈছিল। কিন্তু তেওঁৰ গোটেই শৰীৰত এটা তপত তেজৰ প্ৰবাহ বিজুলী গতিত বৈ গৈছিল। কিয়নো মানুহৰ মাংস, মানুহৰ তেজে বিচাৰে মানুহৰ মাংস আৰু তেজ। এই স্পৃহাৰ বা লালসা ৰাক্ষস-স্বভাৱ নহলেও ইও যেন নেদেখা ভাবে মানুহৰ মনৰ এটা ৰাক্ষসিনী স্বভাৱ। কোমল মাংস, তপত তেজত ৰাক্ষসৰ তৃপ্তি। মানুহৰ অন্তৰত যেন সেই তৃপ্তি নেদেখা স্বৰূপে সদাই লুকাই আছে। সেয়ে কোমল

মাংস বাঙলী গাল, সুন্দৰ গঢ় দেখিলে মানুহৰ অন্তৰত লুকাই থকা সেই ৰাক্ষসিনী স্বভাৱে লহলহকৈ জিভা মেলি উঠে। কম্পাউণ্ডাৰে যি নহওক সেই ৰাঙলী গালত তাৰ পাশবিক চুমা দিব নোৱাৰিলেও সি গাৰ তাপ চোৱাৰ ছলত মাধুৰীৰ কোমল কপাল, লাহে কৈ ৰাঙলী গালো হাতেৰে স্পৰ্শ কৰি সি যেন স্বৰ্গীয় সুখ উপভোগ কৰিলে। হায়, মানুহৰ কি ক্ষুদ্ৰ মন।

কম্পাউণ্ডাৰে কলে "থাৰমোমিটাৰটো এৰি আহি ভুল কৰিলোঁ। হওঁক বাৰু বুঝিছো অলপ জ্বৰ আছে। কিন্তু ভয় নাই। সেইবোৰ বাৰভচহু জাবৰ ভৰিত বান্ধিছে কেলৈ। সেইবোৰ ধুই পেলাওক। মই এতিয়াই ভাল দৰব দিম। সেইবোৰ আপচু বস্তুৱে ভাল কৰক ছাৰি আকৌ নতুন আপালিহে কৰিব। গৰল লাগিব লাগিলে সাঙ্ঘাতিক হব। আজিকালিও গাৱলীয়া সকলে কি ভাল কি বেয়া নুবুজিলে। তপত পানী আনি সেইবোৰ ধুই পেলাওক।

কথামতে কাম। তপত পানীতে সেইবোৰ ধুই পখালি ভৰিখন নিকা কৰিলে। কম্পাউণ্ডাৰৰ সৰ্ব্বঢাক দৰব "তিনচাৰ আইদিন" তেতিয়াই মোনাৰ পৰা উলিয়াই ভৰিত সানি দিলে। কিন্তু সি নাজানে যে অসমীয়াৰ এনে কিছুমান বস্তু আছিল যিহে শত তিনচাৰ আইদিনৰ গুণতকৈ বেচিগুণ দিছিল। কালৰ গৰ্ভত সেইবোৰ অসমীয়াৰ অজ্ঞানতাৰ কাৰণে কত লুকাই পৰিল। তদুপৰিও বিজ্ঞানৰ চকমকনিত সভ্যতাৰ জিলিমিলিত পাহৰিলে এদাল কটা খুতৰাৰে কেনেকৈ সমূলি গড়ল নলগাকৈ ডাঙৰ ডাঙৰ ফোৰা আদিও পকাই মুহূৰ্ত্তত ভাল কৰিব পাৰিছিল। এদাল হাৰজোৰা লতাৰে ভঙা চিঙা হাড়ো জোৰা লগাই আয়ুৰ্ব্বেদৰ জয় ঘোষণা কৰিব পাৰিছিল। কিন্তু কালৰ সোঁতত সেইবোৰ উটিবুৰি গৈ বিজ্ঞানৰ ধ্বংশলীলাৰ গৌৰৱত আজি সবেও আপোন পাহৰা। কিন্তু আজিৰ ডাক্তৰী বিদ্যাই জানে নাক কাটিব, কাণ কাটিব, ভৰি হাত কাটিব। নাজানে সেইবোৰ নকটাকৈ



আকৌ ভাল কৰি তোলাৰ অৱস্থা। সৃষ্টি ধ্বংশৰ নিমিত্তে বিজ্ঞানে যেনে সৃষ্টি কৰিছে এটমিক বোমা আকৌ মানুহৰ হাত পাৱ, নাড়ী-ভুড়ী, হাড় ছাল কাটাৰ কাৰণে নানাতৰহৰ অস্ত্ৰশস্ত্ৰ। তাতে মানুহে ভোল গৈ লৰিছে বিজ্ঞানৰ জয়ঘোষণা গাবলৈ।

কম্পাউণ্ডাৰে তিনচাৰআইদিন ঘঁহি "ভাল হব ভয় নাই বুলি হাত পখালি নিলগত থোৱা চাহপানী পিবলৈ বহিল। তেতিয়াও কম্পাউণ্ডাৰৰ অন্তৰ লালসাই চকু কৰিছিল মাধুৰীৰ কোমল স্পৰ্শ, লাৱনী চকুজুৰি, কেকোৰাকেকুৰী আউলি বাউলি চুলিটাৰী। তাৰ ভাব হৈছিল যদি নিৰ্জ্জন কোনত অকলে পালেহেঁতেন তেন্তে তাৰ ডাক্তৰী বিদ্যাৰ সকলো কুধচমুত্তি মুহূৰ্ত্তত ফুটাই তুলিলেহেঁতেন। কিন্তু তাৰে বা ভুল কি? সৃষ্টি পাতনিতে যেন এই ভুলৰ সৃষ্টি। চকুৱে যেন চাই চকুৰ তৃপ্তি, হাত মুখে যেন বিচাৰে কোমল হাত মুখৰ স্পৰ্শ। মানুহৰ প্ৰত্যেক অঙ্গে যেন বিচাৰে প্ৰত্যেক অঙ্গৰ স্পৰ্শ সুখ লাভ। এই হাবিলাসে যেন মানুহৰ আচল মনুষ্যত্বৰ ৰূপ। সংযম, পুন্য, ধৰ্ম্ম, নীতিবাদ যেন মানুহৰ এনে আচল স্বৰূপ লুকাই ৰাখিবলৈ কেৱল বাহ্যিক আভৰণ। মানুহৰ অন্তৰৰ কোৱা ভাতুৰ সেইবোৰৰ ৰাঙলী বোলেৰে বোলাই এখন আদৰ্শ জগতৰ সৃষ্টি কৰি থৈছে। কোনে জানে মানুহে সেই মনৰ আঙ্গাৰ ধুই পখালি সেই আদৰ্শৰ পৱিত্ৰ পানী গ্ৰহণ কৰিব? কিন্তু আঙ্গাৰ ধুলেও যে কদাপি বৰণ নসলায় সেইটো আদৰ্শবাদী সকলে সমূলি নাভাবে।

কম্পাউণ্ডাৰে চাহ পানী পি আৰু নানাতৰহৰ বঙ ধেমালি কৰি "এতিয়া যাওঁ আকৌ সন্ধিয়া আহিম" বুলি আঁতৰ হল। ধনাৰামৰ গিৰিহঁতনীৰ লগে লগে আনৰো মনত ভাব হল যেন ডাক্তৰ বাবু কেনে সৰবৰহী লোক, কেনে পৰৰ দুখত কাতৰ হোৱা স্বভাৱ, আকৌ কেনে ৰাঙঢালি। এনে স্বভাৱ নহলেনো চহৰত এনে ডাঙৰ মানুহ হব পাৰেনে? কিন্তু হায় মানুহে বাহ্যিক আচৰণত পাহৰে

সেইবোৰৰ গুৰি কত ? ধন আৰু ৰূপহ সৌন্দৰ্য্যই মানুহৰ অন্তৰ বিচাৰি উলিয়াই কোন ভাল, কোন বেয়া। সেইটো বুজিবলৈ সেই দুইবিধ কশতি শিল হলেও বাহ্যিক ৰমক জমকত মানুহ এনে ভাৱে মুগ্ধ যে সেই কশতি শিলৰ ৰেখাও মানুহৰ ক্ষুদ্ৰ দৃষ্টিয়ে মনিব নোৱাৰে। কিন্তু মানুহৰ মন ধনৰ ওচৰত সাধাৰণতে বশ মানে আৰু ৰূপ সৌন্দৰ্য্যত মানুহৰ অন্তৰ উতলি উঠে। সেই দুইটাৰে পাশ জৰি কাটি ওলাব পাৰা সংসাৰত কেইজন ?

কম্পাউণ্ডাৰ ওলায়ে দেখিলে প্ৰায় কুৰি বছৰীয়া লৰা অনন্তক। এওঁ ধনী মহাজনৰ লৰা। হাতত তেতিয়া তাৰ এটা ফটো তোলা "কেমেৰা", মুৰৰ চুলি সুন্দৰ পৰিপাটি ! ওভোতাই সেওঁতা ফেলা। ফিৰ্ ফিৰিয়া ধুতিখনৰ থোৰ অলপ বেকাকৈ লোৱা। চকুত এজোৰ ৰিতচকু। সোণালী "ফ্ৰেম"। ভৰিত "পাম চু"। তেওঁ কম্পাউণ্ডাৰক দেখিয়ে কলে, "কি কম্পাউণ্ডাৰ দেখোহে ?"

কম্পাউণ্ডাৰৰ তেনে সম্বোধনত যেন মানহানি হল এনে ভাৱ। কিয়নো গাওঁত সি ডাক্তৰ বাবুহে। তাৰ চলন ফুৰণ ডাঙৰ ডাক্তৰ হিচাবৰহে। গতিকে কম্পাউণ্ডাৰ সম্বোধনটো যে তাৰ মানহানি স্বৰূপ তাত সংশয় কি ? তথাপি সেইভাৱ সি গুপুতে ৰাখি কলে "কিহে কেতিয়া আহিছা ? গুৱাহাটীলৈ কেতিয়া যাবা ?

আমাৰ পৰীক্ষা হৈ গ'ল নহয়।

কেনে হ'ল পৰীক্ষা ? তোমাৰ গঢ় যেনে দেখিছোঁ পৰীক্ষাত চাগৈ ফলালা !

পৰীক্ষা ভালেই হৈছে। প্ৰথম বিভাগত দেৱাবলৈ আশা আছে। বোধকৰো নামো কৰিব পাৰো।

কম্পাউণ্ডাৰ তাৰ কথাত আচৰিত হ'ল। কিয়নো তাৰ বেহৰূপ, পিন্ধন উৰণ, হাতঘড়ি, কেমেৰা আদি দেখি তেওঁৰ আন ধৰণৰ ভাৱ হৈছিল। কম্পাউণ্ডাৰৰ ভাৱ যি লৰাই বিলাসীতাৰ পিনে ঢাল খাই



সেই লৰাৰ পঢ়াত মতি নাই। অনন্তক সি বহুদিন লগ পাইছিল। অনন্তই কি পঢ়িছে সেইবোৰৰ আতি গুৰি সি কাহানিও লোৱা নাই। সি গাওঁলৈ আহে দেখুৱালৈ। যি কেইদিন গাৱত থাকে তাৰ ৰৰলোকালি দেখুৱাতে ব্যস্ত। বিশেষকৈ তিৰোতা মহলৰ আগত। গতিকে গাৱত আন কিবা চাবলগীয়া আছে বা কৰিবলগীয়া আছে সেইটোলৈ তাৰ ভাৱ নাই। অনন্তই আই এ পাচকৰি বি এ পঢ়েবুলি জানে কিন্তু অনন্ত পঢ়া শুনাত কিমান ওখ ধৰণৰ সেইটো সি ভূ ৰখা নাই। কেৱল সি কাৰো কাৰো মুখত শুনিছে অনন্ত পঢ়া শুনাতে ভাল। আই এ ভাল ধৰণে পাচ কৰিছে।

তেনে কথা শুনিলে সি নিজৰ ৰৰলোকালিত আঘাত পৰে বুলি ভেকাহি মাৰি কয়, এ থোৰা চহৰত আমি বহুতো বি এ, এম এ দেখিছো। ইটো একো ডাঙৰ কথা হোৱা নাই।

যদি কোনো গাৱলীয়াই কয় "ৰবাছোন উৰাই দিয়া কিয় ?" গাৱত যে এজন বি এ হব এয়ে গাৱৰ গৰিমা।

কম্পাউণ্ডাৰে তেতিয়া "এৰা হয়। গাৱত যিমানে শিক্ষিত ওলাই সিমানেই ভাল, বুলি আন কথা পাতে।

যি নহওক আজি তেনে অৱস্থাত অনন্তক দেখি সি ভাবিব নোৱাৰিলে যে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ওখ খাপত নাম কৰিব পাৰা এই লৰা। সি কলে কেমেৰা আনিছা দেখো কাৰোবাৰ ফটো তুলিবা জানো ?

এনেতে ধনীমহাজনৰ গিৰিহঁতনীয়ে মাত দিলে "বোপা, ডাক্তৰ বাবুৰে এটা ছবি নোতোলা কিয় ?

কম্পাউণ্ডাৰে কলে "নালাগে। মোৰ ছবিৰ আকাল নে ? গুৱাহাটীত কত ডাক্তৰ চাহাবৰ লগত তোলা ছবি আছে। বাৰু মই এইবাৰ আহোতে লৈ আহিম।"

ভিতৰৰ পৰা আকৌ মাত দিলে বহা বোপা অলপ বহা। দুয়ো চহৰৰ পৰা আহিছা, অলপ অচৰপ কথা বতৰা হোৱা। তোমা-

লোকৰতো আন লগ ভাগ ভালেই নালাগে। আৰু লাগিবই বা কিয় ? সমানে সমানে বহিব পৰা, কথা বতৰা হব পাৰা লগ পালেহে ভাল লাগে।

অনন্তৰ কিন্তু আন ভাব। সি বৰং সাধাৰণ খেতিয়ক গাৱলীয়া সকলৰ লগত কথা বতৰা পাতিয়ে ভাল পায়। চহৰত কাম কৰা বা গবৰ্ণমেণ্টৰ সৰু চাকৰি কৰা লোক সকলক সমুলি ভাল নাপায়। আকৌ কম্পাউণ্ডাৰেও মনে মনে জানে যদিও গাৱলীয়া সকলৰ লগত ডাঙৰ বোলাই ফুৰিছে, শিক্ষিত সকলৰ আগত বা চহৰীয়া লোক সকলৰ চকুত সি কেৱল সামান্য কম্পাউণ্ডাৰহে। তেনে অৱস্থাৰ তাৰ গম আছে। গতিকে তাক যে অনন্তই বিশেষকৈ কলিকাতা আদি ঘূৰি ফুৰি অহা লৰাই শ্ৰদ্ধাৰ চকুৰে নাচাব সেইটো ভালকৈ গম পায়। মুঠতে তাৰ আচল অৱস্থাটোৰ মোল আনেও পাব এই ভয়তে সি আৰু নবৈ কলে—

"এতিয়া যাওঁ, বাকু কথা হবৰ বহুতো সময় আছে। তেওঁ কৰবাৰ পৰা এতিয়া আহিছে মাথো।" বুলিয়েই আঁতৰ হ'ল।

অনন্তয়ো ভিতৰ সোমাই তাৰ কুঠৰীত বহিলগৈ। তাৰ কুঠৰীত নানা ছবি, সুন্দৰ দৃশ্য, নানা তৰহৰ ফটো। কোনো ফটোত বা বুৰো বুৰো হোৱা ৰাঙলি বেলিৰ আভা লুইতৰ ওপৰত পৰি স্তম্ভ সৃষ্টি কৰিছে। কোনো ছবিত আলো আৰু ছাঁৰ মিহলি সুন্দৰ দৃশ্য। কোনো ছবিত পৰ্ব্বত, আকৌ পৰ্ব্বতৰ হাবিয়ণীৰ মাজেৰে অকাই পকাই বৈ অহা শুৱণী জুৰি। কোনো ছবিত বা এজনী ধুনীয়া গাভৰু ছোৱালীয়ে এটা গোলাপ ফুল ছিঙিবলৈ হাত মেলিছে কতোবা আকৌ ছোৱালী এজনীয়ে ফুল গছৰ তলত পানী ঢালিব ধৰিছে। সি কুঠৰীত সোমায়ে এখন কিতাপ হাতত লৈ হেলনীয়া চৌকী এখনত বহি কিতাপ পঢ়িব ধৰিলে। তেনে ভাবত কিমান সময় গল তাৰ জ্ঞান নাই।



মাকে এবাৰ মাতিলে "অনন্ত গা ধো। ভাত কেতিয়াই হ'ল। চেঁচা হলহি।

অনন্তই গভীৰ ধ্যানৰ পৰা যেন সাৰ পাই কলে "গৈছোঁ আইতা।"

তহঁতক ভাত খাবলৈকো এশবাৰ মাতিব লাগে। আৰু আন কাম কি কৰিবি ?

অনন্তই হাঁহি মাৰি কলে "আমাৰ শিক্ষাই এনে ধৰণৰ আইতা" বুলিয়েই গামোচাখন লৈ গা ধুব গল।

( ৯ )

সৰু নৈৰ পাৰৰ জুপুৰি ঘৰ এটাত মালতী মাক বাপেকৰে সৈতে থাকে। ঘৰৰ পিচপিনে এখনি তামোল পাণৰ বাৰী। সেই বাৰী খনত কৰ্দ্দৈ টেঙা, নিমু টেঙা, বগৰী আৰু ছজোপা পোকে খোৱা আম গছ আছে। তামোল আৰু নাৰিকল কেইজোপা আছে! ঘৰৰ লগালগি মাটি দৰাত শাক পাচলি কৰে। মিঠা লাও, কোমোৰা ভোল, জিকা, উঠিবলৈ চাঙ কৰি দিছে। নিলাজী আৰু কেৰেলা বগাবলৈ হেদালি কৰি দিছে। বাৰীখনত কেবাধৰণৰো নীলা, বগা, মানকচু, তুৰাৰ ডিমা কচু আছে। বাহ একোডাল পুটি গাছ আলু বগাবলৈকো সুবিধা কৰি দিছে। তামোলৰ গছৰ গুৰিত ওখ ভেটি কৰি পাণ তুলি দিছে। বাৰীখন সৰু হলেও মুঠতে বহুতো ফল মূল শাক পাচলিৰে ভৰপূৰ। সৰু জুপুৰী ঘৰটোৰ কাষতে ৰান্ধনী ঘৰ আৰু আনপিনে এটা সৰু গোহালী। গোহালীত ছজনী গাই আৰু ছুটা চেউৰী পোৱালী। হালোৱা গৰু হালো বান্ধা খুটি আছে। কিন্তু হালোৱা গৰু ছুটা হালবাবলৈ ৰাতিপুৱাওতে মালতীৰ বাপেকে লৈ গৈছে।

মালতীয়ে মাছ কুটি, মাছ ধোৱা পানী লাওৰ গুৰিত দিবলৈ চৰিয়াত লৈ গৈছে। মাকে তেতিয়া শালত বহি কাপোৰ বব ধৰিছে। শালখন চোতালতে পতা। ওপৰত ডুখন সৰু চাৰিয়ে চালিব কাম কৰিছে। মাজ ৰাতি বাপেকে জোৰ কাটি খালৈ ভৰি মাছ আনিছিল। সিঙি, মাগুৰ, সল, কাৱৈ মাছ সৰহ। যিডাল লাওৰ গুৰিত পানী দিবলৈ গৈছিল সেইডাল প্ৰায় নৈৰ কাষেৰে যোৱা বাটটোৰ কাষতে। পানী ঢালিব ধৰোতে দেখিলে এজন ডেকাই যেন কাবোবাক মাত লগালে "অলপ তেনেকৈ ৰোৱা। এখন ছবি তোলোঁ।" মালতীয়ে একো কথা নকৈ নিলগত থকা ডেকাটোৰ পিনে চালে। তাই দেখিলে নৈৰ কাষৰ ওচৰৰ পথাৰ খনত তাইৰ বাপেকে হাল বাব ধৰিছে। ডেকাটোৱে সেই হালবোৱা অৱস্থাতে নৈৰ মুৱাকৈ ফটো কেমেৰাটো ধৰি বাপেকৰ ফটো তুলিব ধৰিছে। ডেকাজন আমাৰ অনন্ত।

মালতীৰ বাপেকে কৈছে আমাৰ দৰে হজুৱা মানুহৰ ছবি তুলিলে কোনে চাব? ডাঙৰ ডাঙৰ মানুহৰে ছবি তুলিব লাগে।

ছবিত আকৌ ডাঙৰ, সৰু, ধনী, হোজাৰ পাৰ্থক্য কি? ভালকৈ তুলিব পাৰিলে সকলোৱে ছবি চাবলগীয়া হয়। সমাজত মান, সম্ভ্ৰম ডাঙৰ সৰু ভেদ হলেও ছবিত সেইবোৰৰ ভেদ নাই। একোটা জুপুৰী ঘৰৰ পিচপিনে সুন্দৰ দৃশ্যাৱলীয়ে, আলো ছাঁৰে ভালকৈ ছবি আকিব পাৰিলে জগতৰ সকলো মানুহৰে চকু আকৰ্ষণ কৰিব পাৰি।" বুলিয়েই সি কেমেৰাটো লৈ মালতীৰ বাপেকৰ ছবি তুলিলে। পিচপিনে বেকাবেকি বোৱা নৈ। সেইটোৰ পাৰত থকা চিৰিলা চিৰিলি পাতল পাতল পাতেৰে ভৰি থকা সোনলু গছ ডুডালো ছবিত উঠিল। সি ছবি তুলিয়েই কলে অলপ পানী দিব নোৱাৰেনে? বৰ পিয়াহ লাগিছে।

"যোৱা বোপা সেই ঘৰলৈ যোৱা। পানী পিব নালাগে। ছোৱালীজনীয়ে ডাবৰ পানী নাইবা গাখীৰ খিৰাইছে যদি গাখীৰকে দিব।" এই বুলি কৈয়ে ডাঙৰকৈ কলে "মালতী বপাক এটা ডাব কাটি দেছোন। নাইবা গাখীৰ খিৰাইছ যদি গাখীৰকে দে।" যোৱা বোপা তাতে বহাগৈ। অলপ জিৰণি লোৱাগৈ। মইয়ো এই মাটি দৰা চহাই এতিয়াই যাম। এইবাৰ বৰষুণ আচল সময়ত নোহোৱাত মাটি চহা টানেই হৈছে। মই এতিয়াই গৈছো। পিচে বোপানো কোন গাৱঁৰ?



মই ইয়াৰ পৰা প্ৰায় সাত মাইল দূৰৈৰ গাৱঁৰ। ধনীমহাজনৰ নাম শুনিছা হবলা।

ঔ ধনী সদাগৰৰ লৰা। তেওঁক চিনো বপা। সিবাৰ দ'লত সেই গাৱঁলৈ যাওঁতে আমি তাতে তেতেলি পানী খাইছিলোঁ। বৰ ভাল মানুহজন।

অনন্তৰ বাকৈকৈ পিয়াহ লগাৰ কাৰণে কেমেৰাটো হাতত লৈ জুপুৰি ঘৰটোলৈ আহিল। জুপুৰি ঘৰটোৰ সমুখত এখন পাখী বেবাৰ আঁৰতে এখনি পিৰা পাৰি দিলে। তাত অনন্ত বহিল। মালতীৰ মাকে তাত শালৰ পৰা উঠি আহি তামোলৰ বটাটো আনি ডাব কটাৰিৰে তামোল কাটিব ধৰিলে। মালতীয়ে ভিতৰত এটা বাটিত তেতিয়া খিৰাই নিয়া গাখীৰ ঢালি অলপ কুহিয়াৰৰ মিঠাই ভেটুৱাৰ পৰা ঢালি গাখীৰৰ গিলাচটো মাকলৈ আগবঢ়াই দিলে। মাকে অনন্তক দি "খোৱা বোপা, ডুখীয়াৰ ঘৰলৈ আহিছা। কি পাবা, কি খাবা? অনন্তই হাঁহি মাৰি বাটিটো হাতত তুলি ললে। অনন্তই দেখিলে সেই জুপুৰি ঘৰৰ মজিয়াতে এটা বৰ ডুলী। তাত ধান থৈছে। আনটো কোণত হাঁহ ৰখা পাঁচি। সেই পাঁচিত এটা হাঁহে উমনি দি আছে। বুঢ়ীয়ে তামোল কাটোতে অনন্তক বহুতো কথা সুধিলে" কোন গাৱঁৰ কলৈ আহিছে, কিয় আহিছে? ইত্যাদি নানা তৰহৰ। পিচত তামোলখন কাটি বটাটোৰে সৈতে অনন্তলৈ আগবঢ়াই দিলে।

এনেতে এটা গৰু বুঢ়ীৰ শালৰ কাষ পাওঁতে বুঢ়ীয়ে মালতীক কলে সৌৱা গাইটোৱে কাপোৰখন চিঙে, খেদি দে। বুঢ়ীয়ে কোৱা মাত্ৰকে মালতীয়ে ঘৰৰ আন দুৱাৰ মুখেৰে ওলাই শালৰ কাষলৈ বেগাই গ'ল। ইপিনে গৰু নিচেই কাষ পোৱাৰ কাৰণে অনন্তই ঘপৰাই উঠি শালৰ কাষ পাই গৰুটো খেদিলে।

তেতিয়া মালতীয়ে আহি শালৰ কাষ পালেহি। দুয়ো দুয়োৰো চকুৰে পৰিল। দুয়ো থৰ হৈ ৰ'ল। তেতিয়া মালতীৰ চুলিকোচা খোপা বন্ধা আছিল। ৰঙা কোমল গালখনি কেৰা দুপৰীয়া সূৰুযৰ কিৰণত আৰু ৰাঙলি হৈ উঠিছিল! হঠাৎ অনন্তই কলে অলপ থিয় হোৱা এখনি ফটো তোলো। মালতীয়ে কি কব কি নকব ভাবি নেপাই বুঢ়ীলৈ চালে। অনন্তই বুঢ়ীক কলে" আপোনাৰো এখন ছবি তুলিম। এওঁৰ নাম কি? ও মালতী বুলি মাতিছিল নহয়। মালতীৰো এখন ফটো তোঁলো। এতিয়া অলপ আগতে আপোনালোকৰ গৃহস্থৰো এখনি তুলিছোঁ। বুঢ়ীয়ে কলে তোলা বপা। মালতী ভালকৈ থিয় হ'ল।

অনন্তই "কেমেৰা" থিয় কৰি এবাৰ মালতীৰ ওচৰলৈ আহি মালতীৰ ধুতৰিত লাহেকৈ ধৰি অলপ মূৰটো দাঙি দিলে। আকৌ কেমেৰাৰ ওচৰলৈ গৈ ছবি তুলিলে। মালতীৰ ছবিৰ লগে লগে বুঢ়ীৰ তাত শাল, নিলগত থকা উঘা, চেৰেকী, যতৰো উঠিল। মালতীৰ ছবি তোলা হোৱাত অনন্তই বুঢ়ী আই আপোনাৰ তামোলৰ বটাতো আগত লওক। লগতে খুন্দনা আৰু খুন্দনা বাৰি দালো কাষত লওক। বুঢ়ীয়ে কলে মই বৰ চেৰেকী ঘূৰাই থাকোতে তোলা। অনন্তই কলে বাৰু তেনেকৈ বহক। বুঢ়ীয়ে সূতালৈ বৰ চেৰেকীতো ঘূৰাব ধৰিলে। আগত ডাঙৰ বটাতো, কাষতে খুন্দনাটো থলে। কেমেৰা থিক কৰি অনন্তই ততালিকে বুঢ়ীৰ ছবিখন তুলিলে।



বুঢ়ীয়ে কলে ছবি আমি দেখা পামনে?

কিয় নাপাব? তিন দিনৰ পিছত মই লৈ আহিম। অনন্তই সিদিনালৈ ঘৰলৈ গ'ল। কেমেৰাৰ ভিতৰত সি বুঢ়া, বুঢ়ীৰ আৰু মালতীৰ ওভটা ছবি সি তুলিলে সঁচা। কিন্তু তাৰ মনৰ ভিতৰত মালতীৰ পূৰ্ণচ্ছবি কোন খনিকৰে হুবহু তুলিলে সি গম নাপালে। কিন্তু ওৰে বাটে তাৰ মনত মালতীৰ মুৰ্ত্তি, মালতীৰ আওভাও, চলন-ফুৰণ, কথা কোৱা ধৰণ, মউসনা মাত, সকলোৱে একেলগে আগুৰি পেলালে। তাৰ মনত উজলি উঠিল মালতীৰ সেই কলা চুলি টাৰিৰ আউলী বাউলী অৱস্থা আৰু হাতত থকা গোলাপৰ পাহি, মুখত বিৰিঙি ওলোৱা গোলাপী আভা, মিচিকিয়া হাঁহিটি, সেই সুন্দৰ হৰিণাৰ চকুজুৰি।

( ১০ )

তিনদিনৰ পিছত মালতীয়ে প্ৰত্যেক মুহূৰ্ত্তত উচপিচাই আছে। কেতিয়া অনন্ত আহে। পদূলি মুখলৈ একোবাৰ আহিছে আৰু যিমান দূৰলৈ তাইৰ চকু যায়, সিমানলৈ চাইছে। কিন্তু নাই। বাটেৰে কত মানুহ অহা যোৱা কৰিছে, কত গৰখীয়াই গৰু হে হে কৰি ঘৰলৈ উভটিছে। কত জাকৈ খালৈ লৈ মাছ মাৰিবলৈ জোলালৈ গৈছে। কত ছোৱালীয়ে বিয়াগীত লেনীয়াকৈ গাই একেলগে খোজ দিছে। কত বোৱাৰী, গাভৰু ছোৱালীয়ে কাষত কলহলৈ নৈ লৈ পানী আনিবলৈ গৈছে। কিন্তু মালতীৰ চকুৱে যাক বিচাৰিছে তেওক দেখা নাপায়। গধূলি হও হও হলহি। ৰাঙলি বেলিয়ে সুদূৰ আকাশত বুৰ মাৰিবলৈ চকা পাটত বহিল। তৰা এটাই ভুমুকি দিলেহি। মালতীৰ চাওতে চাওতে চকু বিষাল! কিন্তু অনন্তৰ দেখা দেখি নাই। বুঢ়ীয়ে মাত লগালে মালতী গাইটো

আহিছে দেখা নাই, গোহালীত বান্ধগৈ। অলপ ধোঁৱা দিবি। ভৰি কেইখন ভালকৈ ধুৱাই দিবি। গো সাদৃশ লখিমী। মালতীৰ চমক ভাঙিল। তাই ততালিকে গোহালী লৈ গৈ গাইটোৰ আল-পৈচান ধৰিলে! ঘৰৰ পৰা চৰিয়াত ভাতৰ পানী আনি তাইৰ আগত দিলে। গাইজনীয়ে সেইয়া খাব ধৰোতে তাইৰ বোকালগা ভৰি কেইখন ধুৱাই দিলে। গাটো পিহিলে। লগে লগে লেনীয়া সুৰেৰে বিয়াগীত ধৰিলে। লাহেকৈ তাইক নি নিশা গোহালীৰ খুটিত বান্ধিলে। দৈনন্দিন কাম হিচাবে এইবোৰ কৰিলেও যেন তাইৰ মনত উচপিচনি গুচা নাই। প্ৰত্যেক কথাতে যেন কিবা এটা অভাৱ অনুভৱ কৰিছে।

এনেতে বুঢ়া আহিল। মালতী হো শিঙৰী, নিকৰি আনিছো। ঔ। পদুমৰ চকা কেইটামানো আনিছো। ধৰ। আজি মাছৰ বৰ উজান উঠিছে। কাৰৈ মাছ ইমানকৈ কাণ বগাই বগাই যাব ধৰিছে। আকৌ শিঙৰাবোৰে জাকি মাৰি মাৰি আহিছে। হো খালৈ আৰু জাকৈ খনো থ। ঔ সেই লৰাটো আহিছিলনে?

বুঢ়ীয়ে বুঢ়াৰ কথা শুনি আছিল। তাই মাত লগালে ভাল নগৰত থকা লৰাৰ কথা বিশ্বাস কৰা!

এ মোৰ ছবিটো দেখো আনো বুলিছিল।

সেইবোৰ লৰাৰ কিবা কথা বতৰাৰ ঠিক আছে। গালে বালে খোলা গুটিব তাল।

নহয় ঔ বুঢ়ী। মোৰ মনেৰে লৰাটো বৰ ভাল যেন দেখিছোঁ।

ভাল হলে কি হব? আহিব বুলি জা-জলপানো সাজি থলো কিন্তু এতিয়ালৈ দেখা নাই। কলপাতৰ কেখনমান পিঠাও পুৰিলো। বেচেৰা সিদিনা দুপুৰীয়াখন আহি একো নোখোৱাকৈ গৈছে। বোলো আজি আহিলে খাব যাচিম্। কিন্তু বেলি বুৰ মাৰিলে এতিয়ালৈ নাই। মুখ আন্ধাৰ হলহি।



তুমিতো মৰমৰ লাৰুটো বান্ধায়। কিন্তু বপুৰা বা চাগৈ কি কামত ব্যস্ত আছে। এনেতে শুনিলে পদূলিমুখত কোনোবা এজনে সুহুৰি বজাই আহিছে। আতাই কেইজনে সেইপিনে চকু কৰিলে। দেখিলে সিহঁতৰ কাষৰে আলহুৱে এটা হাতনি পেৰা লৈ আহিছে।

কি ঔ কৰ পৰা আহিলি?

এ তোমালোকৰ তালৈ আহিছো। আহিলে বেয়া পোৱানে?

কিয় বেয়া পাম?

সেইটো কি?

এটা লৰাই দুমাইলমান দূৰৈত দিলে। বোলো আঠ অনা পইচা দিম। মালতীৰ বাপেকৰ ঘৰলৈ এইটো দাঙিনে? বৰ গধুৰ। হাত বিষায়ে গ'ল।

লৰাটো কলৈ গ'ল?

সোঁৱা আহিব ধৰিছে। গোঁসাই ঘৰৰ মুখতে গাওঁবুঢ়াৰ লগত কিবা কথা পাতিছে। ইয়াতে পেৰাটো থমনে?

ৰ মাটিত নথবি। কিবা বেয়া হব পাৰে বুলিয়েই বুঢ়া আগবাঢ়ি গৈ হাতনি পেৰাটো ধৰিলে।

লৰাটো কোনহে? পঢ়া লৰা হব পায়। তোমালোকক কেনেকৈ চিনিলে?

তেওঁ ধনী মহাজনৰ লৰা। ধনী মহাজন কব নোৱাৰ?

ঔ সি বছৰ যে আন্ধাৰুৰ বিয়াৰ সময়ত পাণ কিনিব গৈ নিশা সেই মহাজনৰ ঘৰত আছিলো। ভাল তামোল পাণৰ কন্‌কনীয়া বাৰীখন কৰিছে। কিন্তু খুওৱাত এনে ভাল। পিচে তেওঁনো কিয় আহিছে? লৰাটো হলে কথা বতৰাই বৰ মৰম লগা। তাতে গোঁসাই ঘৰৰ নঙলাত ৰল দেখো এতিয়াওঁ নাহিল। কিয়?

আহিব। কাৰোবাৰ লগত কথা পাতিব ধৰিছে হবলা।

( ১১ )

গোসাই ঘৰৰ সমুখৰ বহল আলিত গাৱঁৰ বুঢ়া মেঠা, ডেকা লৰা বহুতো গোট খাই বহিছে। প্ৰায় বিলাকৰ কান্ধত একোখন মলিয়ন গামোচা! মানুহবিলাকৰ বেচি ভাগৰে আঠুমুৰীয়া ধুতি। সৰু সৰু লৰা ছোৱালীবিলাকৰ ওচৰতে লুকাভাকু খেলিছে। লৰা ধপৰা কৰিছে। বুঢ়া মেঠা বিলাকে খুন্দা তামোলৰ লগত মুখত খোৱা ধপাত লৈ পাকলিব লাগিছে। সেই জুমৰ কাষেৰে গাৱঁৰে দুই এজনী তিৰোতা মুখখন কাপোৰেৰে আধা আৱ কৰি গৈছে। মূৰত তেওঁলোকে একোখনি “পাতনি” নামেৰে কাপোৰ লৈছে। সেইখনিয়ে তেওঁলোকৰ লাজহুকম সকলো ৰণক্ষেত্ৰত বৰ্ম্মৰ দৰে ৰক্ষা কৰে। যিমানেই ডাঙৰ গুৰুজন, ভকত নবহক সেইখনেৰে মুখ ঢাকি তেওঁলোকে ইফাল সিফাল কৰিব পাৰে। কোনো তভাতৈয়া কাম মানুহৰ আগত ওলোৱাৰ ভয়ত পৰি থকা বা নষ্ট হোৱা এই ‘পাতনী’ সহায়ত ৰক্ষা কৰে। আজিকালি মিছা সভ্যতাৰ লগে লগে তিৰোতাই মাটিত ভৰি নিদিয়া, দোলা বা গাড়ীত ই গাওঁ, সি গাওঁ যোৱা আকৌ ঘৰৰ ভিতৰতে কিবা আহুকাল হলেও “এ আগতে ভাই শহুৰ বা শহুৰ আছে। কেনেকৈ যাওঁ, সিপিনে লাগে গাখীৰ উতলিয়ে পৰক নাইবা বেমাৰী লৰা অচেতন হৈ পৰক অথবা কেচুৱা লৰা এটা পিচল খাই পৰি দাঁত মুখে তেজৰ সোঁত বওক কিন্তু ঘপৰাই লাজতে কাষ চাপিব নোৱাৰে। আনপিনে আগেয়ে তিৰোতা সকলে মতাৰ কাষে কাষে পথাৰতো কাম কৰি ভূঁই ৰুই মাহতুলি মতাৰ আধা কামত সহায় কৰাৰ লগে লগে তেওঁলোকে মুকলি পথাৰত মুকলি বতাহ লৈ দেহমন সবল ৰাখিছিল। বলী শকত লৰাছোৱালী প্ৰসৱ কৰিছিল। কিন্তু সময়ৰ লগে লগে সেই-বোৰ সৰু মানুহৰ কাম বুলি ভূঁই ৰোৱা ছোৱালী বুলি ঘিন কৰাত সেইবোৰ এৰি এলাহ, দুৰ্ব্বলতা, নানা তৰহৰ অভৈচ কথা পতাতে



আৰু শাকপাত খোৱা সৰু সৰু কথাতে অসমীয়াৰ গাৱৰ তিৰোতা-কুপথে যাব ধৰিছে তাত সন্দেহ নাই।

যি নহওক গধূলি সময়ত জিৰণি লোৱাৰ লগে লগে গাৱলীয়া সকলে এই গোসাই ঘৰৰ নঙলাতে বহি দিনটোত কোনে কি কৰিলে, কোন মাটি দবাৰ ধান গৰুৱে খালে, গৰু কিয় গৰখীয়াই ভালকৈ নচৰালে, কত পানীৰ দোঙ আলি বান্ধি ৰাখিব লাগে, ধান কাটিব হৈছে নে নাই ইত্যাদি নানা তৰহৰ কথা পাতে, লগে লগে বুঢ়া-মেথাৰ অভিজ্ঞতাৰ পৰা কোৱা উপদেশ শুনে। তদুপৰিও কাইলৈ কোনে কি কৰিব সেইবোৰৰ দিহা ভৰষা লয়। আকৌ পিচৰ দিনা হাল খতি হলে সেইদিনা ৰাইজ মিলি কি কৰিব, আলি-পদূলি ভাল কৰিব নে, মাছ মাৰিবলৈ আইন্তা ঢাকিবলৈ যাব ইত্যাদি কথোপকথন হয়। আকৌ যদি কেৱে কাৰো কিবা জগৰ লগাইছে সেইবোৰৰো জেঙা ভাঙে বা দোষীক দণ্ড আদি কৰে। অলপতে সবাহ, সভা বা বাৰ নগৰীয়া সেৱা আদি আহিলে সেইবোৰ কেনেকৈ সমাধা কৰিব, কৰ গায়ন-বায়ন মাতিব, কোনে তামোল, পাণ, গাখীৰৰ দিহা কৰিব, কোনে কিমান বৰঙণি দিব, কাৰ ঘৰত তৌ খুটি মাৰিব ইত্যাদি বোৰৰ সিদ্ধান্ত হয়।

সিদিনাও দিনটো ভাগৰে দুখে কাম কৰি আহি ভৰি হাত ধুই জা-জলপান খাই গাৱলীয়া সকলে নঙলাৰ মূৰত বহি কেৱে ধপাত হুপিছে, কেৱে বিচনি লৈ গাত পৰা মহ দাহ খেদিছে, কিন্তু বেচি ভাগৰে কান্ধত থকা গামোচাখনেই বিচনিৰ কাম কৰিছে। মহো খেদিছে, জহো পাতলাইছে। এনে সময়ত আন গাৱৰ এজন ফিৰ্ ফিৰীয়া ধূতি পিন্ধা, কেকোৰা কেকোৰী চুলি থকা, মুখত হেজলিন্ স্নো ঘহা, ভৰিত “পাম চু” থকা ডেকা লৰা গাৱলৈ অহা দেখি সকলোৱে তেওঁৰ পিনে মুখ ঘূৰাই চাইছে।

গাৰৰ মেলুৰৈ ভেদেলাই মাত দি সুধিছে "বপা তুমি কোন গাৰৰ হে। কলৈ যোৱা ?

অনন্তই বৈ উত্তৰ দিছে মই ৰাতকুছিৰ।

কাৰ ঘৰৰ ? পিতাৰৰ নাম নোকোৱা কিয় ?

"মই ধনী সদাগৰৰ লৰা। পিতাৰ নাম কৈ কি লাভ ?"

"ঔ ধনী সদাগৰৰ লৰা। আহা, বহা বহা বপা।

পিতাৰৰ নামটো শুনিলেও জগৰ লাগেনে ? বোপাই যাৰ ঘৰতেই সংসাৰখন দেখিছা, খাইলৈ আছা তেওঁৰ নাম লবলৈ পিচহুহুকা কিয় ?"

সংসাৰত অনাটোত আমি গৰিমা বোধ নকৰোঁ। মই সংসাৰত নাহিলেও সংসাৰখনৰ হিন ডেঢ়ি হিচাবে লাভ বা হানি নহলহেঁতেন। কথা হৈছে মই সংসাৰত আহি নিজ প্ৰতিভা বিকাশ কৰি সংসাৰক এখোজ উন্নতি পথলৈ নিব পাৰোনে নোৱৰোঁ। মোক জন্ম দিয়াত পিতৃ মাতৃৰ গৌৰৱ নাই আৰু মই অকনো তাৰ কাৰণে ঋণী নহওঁ। মই তেওঁলোকৰ ওঁচৰত ঋণী যে তেওঁলোকে মোক লালন পালন কৰি ভাল শিক্ষা দি মোক নিজৰ ভৰিত থিয় হৈ খুটি খাব পাৰা কৰিছে আৰু মোক নিজে নিজে ভাল বেয়া বাচিবলৈ সক্ষম কৰিছে।

"এ বোপাই খুটি খাব পৰা কৰাটোৱে ডাঙৰ কথা।" অনন্তই কলে সেইটো কদাপি নহয়। জগতত কোন প্ৰাণীয়ে পোক পৰুৱা গৰু মহ আদিয়ে নোখোৱাকৈ আছে ? সকলোৱে খাইছে। গতিকে আমি মানুহ হৈও কেৱল খোৱা লোৱাৰ কথাকে গোটেই জীৱনটো ভাবি থাকিব লগীয়া হলে আমাৰ শ্ৰেষ্ঠত্ব, আমাৰ মনুষ্যত্ব কত ? বাৰু সেইবোৰ কথা এৰিলোঁ।

তেন্তে আমি কি কৰিব লাগে ? যদি খোৱালোৱা ভাবনাকে কৰিব নালাগে তেন্তে আমাৰ আৰু কি কৰিব লগীয়া আছে ?

আমাৰ কৰিবলগীয়া বহুতো। আমি "আমাৰ বা মোৰ" ভাবতে ব্যস্ত ! আমি নাভাবো পৰৰ কাৰণে। আমি নিশিকো মোৰ ঘৰৰ বাহিৰেও, মোৰ লৰাছোৱালীৰ বাহিৰেও, মোৰ পৰিয়ালৰ বাহিৰে আনৰ কথা ভাবিবলৈ। আমি ঋণ কৰিও নিজৰ অজগৰু লৰাক পঢ়ুৱালৈ চেষ্টা কৰোঁ। কিন্তু আমাৰ কাষতে থকা চোকা বুধিৰ লৰা ধনৰ অভাৱত পঢ়িব পাৰা নাই কিন্তু তাক এটা পইছাৰে সহায় নকৰোঁ। আমি হাজাৰ হাজাৰ টকা খৰছ কৰি প্ৰত্যেকে ঘৰ কৰিব পাৰোঁ, কিন্তু ৰাজহুৱা মঙ্গলৰ কাৰণে এটা ঘৰ কৰিবলৈ আমি এটা টকা দিবলৈ পিচ হুহুকো। আমি নাভাবো বহল জগত খন আমাৰে। ইয়াৰ মঙ্গলেই আমাৰ সকলোৰে মঙ্গল। আমি কেৱল ভাবো কেনেকৈ আনক ছল কৰি নিজে নিজে কেছুমতাৰ দম কৰি আনৰ আগত ডাঙৰ বোলাওঁ। আমাৰ মনত নেখেলায় আমি প্ৰত্যেকে সকলোৰে কাৰণে আৰু সকলোৱে আমাৰ প্ৰত্যেকৰ কাৰণে। তদুপৰিও আমাৰ জীবন এটা সংকীৰ্ণ ঠেক বাটেৰে বুলাই নিওঁ। আমি ভাবো লেটি পেটিকৈ কোনোমতে দুটা মুখত গুজি জীৱন কটাবলৈ পাৰিলেই আমাৰ জীৱনৰ কৰ্ত্তব্য কৰা হল। এনে ঠেক ভাবত আমাৰ সকলো লক্ষ, সকলো কাম অতি সংকীৰ্ণ হৈ পৰে। সেইদৰে আমাৰ পৰিশ্ৰম, চেষ্টায়ো অতি ঠেক হয়। আমি কোনোমতে বছৰ জুৰি অতাকৈ ধান কেইটা কৰিব পাৰিলে যেন আমাৰ কৰ্ত্তব্য হল। কিন্তু আমাৰ ওচৰৰ ঘিনাৰামৰ দুখ দুৰ্গতি গুছাবলৈ আমাৰ মন কাণ নাই। তদুপৰিও আমি নিজেও সুখ আনন্দ, শান্তিত জীৱন নিয়াবলৈ অলোপো নাভাবো। আমাৰ মনত নেখেলাই আমাৰ জনম জগত সৌন্দৰ্য্য আকৰ কৰি তুলিবলৈ, আমাৰ জনম দূৰ্ভিক্ষ, মাউৰ, অনাটন অভাৱ জগতৰ পৰা দূৰ কৰি অসত্য, দূৰ্ণীতি, অধাচাৰ নোহোৱা কৰি জগত সদানন্দ সত্যৰ, ভৰাল, সজ আচৰণৰ আকৰ কৰিবলৈ ; হিংসা, যুজ বাগৰ, কুনীতি, কু আচাৰ, পৰশ্ৰীকাতৰতা, অসত্যৰ সঁচ

সমূলি মাৰি পেলাবলৈ। তেতিয়াহে আমাৰ ধৰ্ম্মৰ আচল মোল বুজিম। নহলে গোঁসাইঘৰত মাহ প্ৰসাদ খোৱা, মচিদত মমবাতি দি চুৰ্ণী খোৱা বা গীৰ্জ্জাত গীত বাদ্য কৰাই আমাৰ ধৰ্ম্মৰ অলপো বাট মুকলি কৰি নিদিয়ে। আকৌ তেনেবোৰ ধৰ্ম্মৰ একোটা চাপ মাৰি ইটো ধৰ্ম্মৰ লোকে সিটো ধৰ্ম্মৰ লোকক ঘিন কৰা, হিংসা কৰা, পাৰিলে মৰাকটা কৰি বশ কৰা আদি কথাবোৰেও আমাৰ ধৰ্ম্মৰ ভাবৰ অলপো উন্নতি নকৰে। কিয়নো সকলো ধৰ্ম্মৰ মূলত সত্য, অহিংসা, সজ আচৰণ, স্বাস্থ্য ভাল কৰা নিজক পাইৰাই পৰৰ ভাবত আকুল কৰাহে। গতিকে এই মূল কেইটা থিক থাকিলে সকলো আন্ধাৰ, ধৰ্ম্মৰ অন্ধ-বিশ্বাস আপোন পৰ ভাব সমূলি অন্ত হয়।

"খোৱা খোৱা তোমাৰ বকলা বোপাইহে। সকলো দেখিছোঁ, সকলো শুনিছোঁ। শিক্ষিতৰ দলকো দেখিছোঁ। গাৱত আহিলে কত উদাৰ কত মৰম বেথা, কত পৰৰ কাৰণে কন্দা কতা, কিন্তু নিজৰ স্বাৰ্থ পূৰণ হলে সেইবোৰ সকলো উটি যায়। কেৱল থাকে সকলো কেৱল নিজৰ পেটত গুজিবলৈ হুতাসনৰ দৰে পেটৰ জ্বালা। দেওহে পৰৰ কথা নকৰা, গাৱলীয়াৰ কথা নকৰা দুখী বেমাৰী দুখীয়াৰ কথা নকৰা; নিজৰ কি স্বাৰ্থ আছে, কি সুবিধা পাবলৈ আহিছা তাকে পোনপটিয়ে কোৱা।'

মোৰ একো স্বাৰ্থ নাই। মই কাউন্সিললৈ মেম্বৰ হবলৈ ভোট বিচাৰি অহা নাই। মই আহিছোঁ কেৱল ফুৰিবলৈ, তোমালোকক চাবলৈ।

আমাক কি চাবা বোপাই। এটা ভাত পিটিকি চালে বুজিবা সিজিছে নে নাই? গতিকে এটা গাৱলীয়াক ভালকৈ চালে বুজিবা গাৱলীয়াৰ অৱস্থা কি? জগতৰ কথা ভাবিম ছাৰি নিজৰ কথা ভাবিয়ে তৰণি নাপাওঁ। আমাৰ নো কেতিয়াবা অৱস্থা ভাল হব নে?



বোকাপানী জোক মহ, মাউৰ মৰক, আকাল অনাটনৰ আমি কেতিয়াবা হাত সাৰিব পাৰিম নে?

অনন্তই আৰু একো নামাতিলে। অনন্তৰ মনত তেতিয়া অনন্ত ভাবে উগুল থুগুল লগালে। তাৰ ভাব হল সঁচাকৈ গাৱলীয়া সকলৰ মন ইমান ঠেক হৈছে যে তেওঁলোকে সপোনটো তেওঁলোকৰ ভাল অৱস্থাৰ কথা ভাবিব নোৱাৰে। আনন্দ, উৎসৱ, উলাহ, মালহ এটা কদাকাৰ বাস্তৱতাৰ সমুখত পৰি সকলো আঁতৰি গৈছে। কেৱল নিজৰ পেটটোৰ বাহিৰে তেওঁলোকৰ ভাবিবৰ একো আহৰি নাই। তাত শিল্প কলা, সৌন্দৰ্য্য শিক্ষা দীক্ষাৰ কথা কেনেকৈ আহে? নিজৰ ভাত কেইটাৰ চিন্তাতে তেওঁলোক জুৰুলা জুপুৰা। এনে অৱস্থাৰ পৰিবৰ্ত্তন কেনেকৈ হয়? সি অলপ পৰ ভাবি থাকি "বাৰু এতিয়া আহোঁ, আপোনালোক বহক। আজিকালি দশম কীৰ্ত্তনো সন্ধিয়া পাঠ নকৰেনে?

সেইবোৰ প্ৰায় নোহোৱা হব ধৰিছে। আজিকালি নকৈ পঢ়ুৱৈ সকলে সেইবোৰৰ ৰাপ নাপায়। দুই এটা বুঢ়া বুঢ়ীয়ে সেইবোৰ শুনিব ইচ্ছা কৰিলেও পাঠকৰ অভাৱত সেইবোৰ পঢ়া শুনা বন্ধই হৈছে। নাম কীৰ্ত্তন গাবলৈকো পাঠক আৰু তালীৰ অভাৱ। আগেয়ে দুখীয়া কাঙালী হলেও সমূহ গাৱলীয়াৰ হকে দুটা আৰৈ চাউলকে ধুই দিছিল। তাতে সকলোৱে মিলি বুঢ়া ডেকা সকলোৱে ৰং ধেমালি কৰিছিল। আজিকালি সেইটোৱো কমি আহিছে। কেৱল নিজৰ কথাতে ব্যস্ত। ভকত সেৱা, ৰাইজ সেৱা এইবোৰে নিজৰ কথা পাহৰাই পৰৰ সেৱা শুশ্ৰুষাৰ কথা সেই দিনটোলৈ ভাবিবলগীয়া কৰিছিল। কিন্তু আজি স্বাৰ্থময় জগতত সেইবোৰো কমি গৈ পেটে ভাতে গোটটো হৈ আনৰ কথা ভৱা কথাষাৰ নোহোৱাই হৈছে।

অন্ধ কুসংস্কাৰবোৰতো যে একোটা গূঢ় তত্ত্ব লুকাই আছিল কিন্তু সেইবোৰ দূৰৈত পেলাই নতুন জগতৰ বিৰাট ভাবটোও সামৰি লব

নোৱাৰাত পৰিছে। এনে দোমোজা অবস্থাই জগতখনত এটা সমস্যা গঢ়ি তুলিছে। অনন্তই সেইটো ভাবিব ধৰিলে। বিৰাট নৰনাৰায়ণ পূজাৰ ঠাইত ঠেক ঈশ্বৰৰ ভাবটোৱে মন আগুৰি পেলাইছে।

ঈশ্বৰক আজি মানো যাতে নিজৰ স্বাৰ্থত অমঙ্গল নহয়। নিজৰ লৰাটো ভালে কুশলে থাকে। নিজে সকলো কামতে জয় লাভ কৰোঁ, নিজৰ আলৈ আহুকাল, বেমাৰ আদি নহয়, এইয়ে পূজাৰ উদ্দেশ্য হৈ পৰিছে। সত্য শিব সুন্দৰম ভাবত, বিৰাট নৰনৰায়নত ঈশ্বৰৰ উপলব্ধি কৰা কথা যেন কেৱে গম ধৰিব নোৱাৰে। আগে ধনী সকলে মাহে পথে নানা পৰ্ব্ব পালন কৰি ৰাইজক শুশ্ৰূষা কৰা ভাবটো আঁতৰি এতিয়া কেৱল কেচুমতাৰ দমৰ দৰে ধনৰ দম বঢ়োৱাতে ব্যস্ত। গোটেই জীৱনটো যেন ইবিধৰ পিচত সিবিধ অভাব দূৰ কৰি কেৱল নিজৰ বা নিজৰ পৰিয়ালৰ মনত ওপোজা অলীক অভাৱবোৰ গুচোৱাতে ব্যস্ত। আজি ধনীৰ মনত ভাব নাই কেনেকৈ ডাঙৰ ভোজ ভাত দি, বৰ সবাহ পাতি ব্ৰহ্মভোজন কৰাই, যাগ যজ্ঞ আদি কৰি ধনৰ গৌৰব বঢ়ায়। আজি তেওঁ-লোকৰ ভাব কেনেকৈ অলঙ্কাৰ পাতি ইবিধৰ পৰা সিবিধ আনি, ই মাটিৰ পৰা সি মাটি কিনি, টকা ঋন দি সুদত কাৰ তহলং কৰে এইবোৰ চিন্তাই হে ঠাই পাইছে। তাত কত কুনীতি, কুধচ আচাৰ কুভাবৰ সৃষ্টি হৈছে সেইটোলৈ মনকাণ নাই। আকৌ খুওৱা ধুওৱা ভকত সেৱা পাতা সেইবোৰ কুসংস্কাৰ বুলি এৰি দিছে। যিনহওক এনেবোৰ ভাবনালৈয়ে অনন্তই এখুজি দুখুজি কৈ মালতীহতৰ ঘৰৰ পিনে আগ বাঢ়িল। সি মালতীহতৰ ঘৰৰ নঙলা পাই দেখে মালতীয়ে তেতিয়া গোসাই ঘৰত চাকি লৈ সোমাব ধৰিছে। বুঢ়াই মাত দিছে "মালতী চাকি গছা দে এক আধ্যা কীৰ্ত্তন পঢ়ো। দুটা আৰৈ চাউল ধুই দিছ নে?

মালতীয়ে কোমল সুৰেৰে কৈছে "চাকি আনিছোঁ?"



## ১২

মালতীৰ দেউতাকে সৰু গোঁসাই ঘৰটোৰ ভিতৰত সোমাই চাকি গছাৰ কাষত বহি নামঘোষাৰ পদ কেইষাৰ ডাঙৰ সুৰেৰে গাব ধৰিছে। সি বুজক বা নুবুজক সেই পদ গাওঁতে সি ভক্তি ভাবত আপোন পাহৰা। লগে লগে সৰু তাল এযোৰ বজাইছে। নুবুজা নুশুনাকৈ তালৰ লগে লগে এনেভাবে নাম কীৰ্ত্তনত আত্মাৰ কিবা উন্নতি হয় নে নহয় আকৌ সৰল বিশ্বাসত ঈশ্বৰ পায় নেপায় এনে-বোৰ কথাই সদাই তৰ্ক উঠি থাকিলেও মানুহে সদাই এনেভাবে চলিয়ে আছে। সেই সম্বন্ধে ডাঠি কবলৈ কেৱে সাহ নকৰে। জানোচা সেইটোৰ বিপৰীত কলে, ঈশ্বৰৰ জগৰ লগায়। তাৰ ফলত নিজৰ অমঙ্গল হয়। কিন্তু আকৌ আনপিঠি চাবলগীয়া, শাস্ত্ৰ আদি আনকি ডাঙৰ ডাঙৰ মহাপুৰুষ সকলেও এই সৰল বিশ্বাস আৰু নাম কীৰ্ত্তনৰ ওপৰত বৰ গুৰুত্ব দিছে। অজামিলে পুতেকৰ নাম থৈছিল নাৰায়ন। মৰিবৰ সময়ত পুতেকক নাৰায়ন বুলি মাতোতে যমৰ হাতৰ পৰা সাৰি বিষ্ণু দূতৰ লগে লগে স্বৰ্গ পালে। এনে নামৰ মাহাত্ম্যই মানুহক পাপৰ পথলৈ উদগনি দিয়ে। কিয়নো সকলো পাপ কৰি কোনোমতে এবাৰ ঈশ্বৰৰ নাম কলে সকলো পাপৰ পৰা মুক্ত হব পাৰিব। এনে সহজে বৈতৰণী পাৰ হোৱা ৰীতিত কিবা সত্য আছে নে? কিন্তু এই কথাতে বিশ্বাস কৰি সকলো লোকে লৰাছোৱালীৰ নাম যেনেতেনে দেব দেবী বা পৰমেশ্বৰৰ সহস্ৰ নামৰ এটা নাম থয়। বুঢ়াই পদ গাই থাকোঁতে মালতীৰ মাকে কলে "বোপাটি আহিছে।"

বুঢ়াই পদ গোৱাৰ লগে লগে চিঞৰি কলে "ভালকৈ বহিব দে।"

এনেতে মালতীয়ে কলে "দেউতা আমাৰ ছবিবোৰো আনিছে। আপোনাৰো এনে সুন্দৰ ছবিখন আনিছে।"

"থ, থ মই আধ্যা পৰিলেই গৈছোঁ।" বুলিয়ে বুঢ়াই খকমক্ কৈ নামৰ সামৰণি মাৰিবলৈ লৰাধপৰা কৰিলে। কিয়নো শেষ

নকৰি নাম এৰি যোৱা বা শাস্ত্র আদি পঢ়িলে তিনি আধ্যা শেষ নকৰি এৰা গৰ্হিত কাম। এই বিশ্বাসটো আজি কোপতি অসমীয়াৰ মাজত বিয়পি আছে। আধাতে এৰিলে কি বেয়া ; কি অমঙ্গল হয় সেইটো বুজি নাপালেও এইটো কথা ভাল যে কোনো কাম আধা নকৰাকৈ এৰি যোৱাটো বেয়া কাম। সেইটো শাস্ত্র পঢ়াই হওক বা আন কামতে হওক। আন কামৰ বেলা সেইটো নাপালিলেও শাস্ত্রাদি পঢ়াত সেইটো বিশ্বাস লৈয়ে আছে। আনকি তিৰোতা সকলে ওহেলি নচপোৱাকৈ শাল বব এৰাত বা মহুৰাটো শেষ নকৰি উঠাত বিহকৰমীয়ে দায় ধৰিব বুলি আন কথালৈ আগ নাবাঢ়ে। যিনহওক বুঢ়াই ততাতৈয়াকৈ আধ্যা পেলাই অনন্তৰ কাষ চাপিলহি। হাতত দুটা মাহপ্রসাদো আনি "হোৱা বপা দুটা প্রসাদ লোৱা। মালতী! ল, মাৰকো দে।" বুলি মালতীক গতাই দি হাতখন চপৰিয়াই নিকা কৰি "চাওঁ বপা ; কি ছবি আনিছা ?"

অনন্তই ছবি কেইখন বুঢ়াৰ হাতত দিলে। বুঢ়াই মনি মনি চাইয়ো ভালকৈ ধৰিব নোৱাৰি মালতীক ছাকি গছা ওচৰলৈ আনিব কলে। ছাকি গছা আনিলত বুঢ়াই নিজৰ ছবি দেখি আনন্দত আকুল হল। ধন্য ধন্য বপা, আচৰিত কৌশল। এনেকৈ হুবহু কেনেকৈ তুলিবলৈ বুধি উলিয়াইছা ভাবিলে আচৰিত হব লাগে।" অনন্তই বুঢ়াৰ কথাত অলপ হাঁহিলেও তাৰ অন্তৰত এটা ভাব খেলাল। সামান্য ফটো তোলা বিজ্ঞানৰ মাহাত্ম্যতে গাৱলীয়াসকল আজিও চমক্ খাই, কিন্তু জগতত বিজ্ঞানে যে কত কাৰুকাৰ্য্য কৰিব ধৰিছে সেইবোৰ ভাবিও অবাক হব লাগে। কিন্তু ভাৰতৰ চহা গাৱলীয়া চিৰকাল চহা হৈয়ে থাকিব নে ? বিজ্ঞানৰ নানা তথ্য গাৱলীয়া সকলে নিজে চকুৰে চাই, হাতেৰে লাৰি নাইবা নিজৰ কামত খটুৱাই ভাৰতৰ অজ্ঞানতা অন্ধকাৰ কেতিয়া দূৰ কৰিব ? অৱশ্যে কুটিৰ শিল্পত অনন্তৰ বাপ বেচি, কিন্তু সেই বুলি বিজ্ঞানৰ ৰহস্যৰ মোল নুবুজি



ভাৰতে "Ignorance is bliss it is folly to be wise" অৰ্থাৎ অজ্ঞানতাই সুখৰ মূল, জ্ঞান পোৱাটো মূৰ্খালিৰ কামহে বুলি ভাবি থকাটো অনন্তই সমূলি ভাল নাপায়। অনন্তৰ ইচ্ছা সকলোতে জ্ঞান লভিব। পিচত যিবোৰ বেয়া বুলি ভাবে সেই বোৰ নিজ বিবেচনাৰে দলিয়াই পেলাব। সেয়ে অনন্তই বিচাৰে সূক্ষ্ম তথ্য। সেয়ে অনন্তই ঈশ্বৰৰ ভাবটো অন্ধকাৰত ৰাখি শাস্ত্রৰ কথাত বা শুনি অহা কথাতে ভিৰ দি ঈশ্বৰ থকা কথাষাৰত ৰাপ নাপাই সিও এটা অন্ধ অনুকৰণ বুলি ভাবে, দুৰ্ব্বল মনৰ দুৰ্ব্বল চিন্তা বুলি ওকৰাই দিয়ে। লগে লগে অনন্তৰ ভাব হৈছে ভক্তি যোগ, কৰ্ম্মযোগ, জ্ঞানযোগৰ কথা। এইবোৰৰ অৰ্থ কি ? মানুহে এইবোৰ ভাবি চিন্তি কত নকটা ন খেৰ গোটায়, কিন্তু সেইবোৰৰ আচল তত্ব কেইজনে বুজে ?

এনেতে বুঢ়াই কলে কৰ্ম্ম জগতত যে কত কথা ওলাব ধৰিছে আমি তাৰ তলা নলা নুবুজোঁ। আমাৰ জনমত নেদেখিমো।

এৰা দেশ অতি লাহে লাহে আগবাঢ়িব ধৰিছে সেইটো মিছা নহয়। চোৱা তোমালোকে সৰুতে গাৱৰ যি অৱস্থা দেখিছিলা আজিও গাৱৰ সেই অৱস্থাই। অলপো উন্নতি কৰিব পাৰা নাই।

বুঢ়াই কলে "নহয় বপা আমাৰ দিনত বা আমাৰ বুঢ়া সকলৰ দিনত গাওঁ ভূঁই যেনে আছিল আজিকালি তেনে নাই। তেতিয়া বপা খোৱা লোৱাৰ অভাৱ নাই। দিনে ৰাতি ৰং ধেমালি। নাম কীৰ্ত্তন, শাস্ত্রাদি পঢ়া-শুনা। ঢুলীয়া-খুলীয়া, ওজাপালি, পুতলা-নাচ, ভাওনা আৰু কত কি ? আকৌ আমি দেখাত বুঢ়াসকলে যিমান বছৰলৈ লৰি চৰি ফুৰিব পাৰিছিল, কাম কৰিব পাৰিছিল দেখিলে তোমালোকে আচৰিত হলাহেতেন। চাৰি কুৰিলৈ কঁকাল নাহালে, এশ, ছকুৰি বছৰ জীয়াই থাকে। মৰিবৰ সময়তো কোনো আপালি নাই। কোনোৱে ৰাতিপুৱাই উঠিয়ে "বুঢ়ী দুটামান পইতা ভাত

আৰু লোণ এচিকটা, দুটা কেচা জলকীয়াৰে দেচোন। মই কাচিয়লী ৰদতে বহি খাওঁ। আজি গাটো বৰ ভাল লগা নাই।" বুঢ়ীয়ে দিলত সুন্দৰভাৱে পেট ভৰাই খাই "বুজিছ বোপাহত মই আজি আৰু যাম দে। তইঁতে সোনকালে খাই বৈ অতাই উঠ। মোক এখনি বাহিৰতে ঢাৰি পাৰি দে।" কথা মতে কাম। আটায়ে খাই বৈ উঠাত বুঢ়াই কাষলৈ মাতি আনি সকলোকে বিদায় বাণী কৈ এপদ ঘোষা গাই বা এটা দেহ বিচাৰ গীত গাই গাই শেষ হওঁতে হওঁতে চকু পকাই আঙামুৰী কাঢ়ি সিফলীয়া হয়। এনে দিন এতিয়া আছেনে বোপা। জবৰ হাজাৰ নাম। বিষফোৰাৰ হাজাৰ লক্ষণ, ডাক্তৰ কবিৰাজৰ হাজাৰ আখ্যান বোপাই ঐ দেখিলে আমাৰ নাড়ী-ভূড়ি পেটত সোমায়। আমাৰ জ্বৰ হলে ভীম কল, পইতা ভাত, আঠা দৈ, হাতীখুজীয়া বাটিত লৈ পেট ভৰাই খাওঁ লগে লগে জ্বৰে দেদাউৰী পাৰি কোন লঙ্কা পায়।

বুঢ়াৰ কথাবোৰত ৰহস্য আৰু অতীতৰ গুণ বৰ্ণনা শুনিলেও অনন্তই যেন সেইবোৰতো অজ্ঞানতাৰ ৰূপহে দেখা পালে। সচাকৈ সেই অতীতৰ দিন ভাল হব পাৰে, সুখ শান্তিৰ দিনো হব পাৰে বা খোৱা লোৱাৰ অনাটন নোহোৱা অৱস্থাও হব পাৰে। কিন্তু সেইবোৰত নিজৰ মৌলিকত্ব, নিজৰ বিবেচনাৰ অভাৱত বা জ্ঞানৰ আলো নপৰাত সূক্ষ্ম বিচাৰৰ অভাৱত তেনে অৱস্থাৰ অকণো উন্নতি নহল বৰং বেয়াৰ পিনে ঢালহে খালে। কিয়নো জগতত এইটো চিৰন্তন সত্য, হয় পানী ওপৰলৈ যাব বা তললৈ যাব। যদি তেনে একো নহৈ অলৰ অৱস্থাত থাকে তেন্তে তাত শেলুৱনী পৰিব বা মলিয়ন হৈ খোৱা পানী দূষিত হব। তেনে ধৰণে মানুহৰ অৱস্থাৰো অপৰিবৰ্ত্তন হলে মানুহ হয় নিষ্কৰ্ম্মী হয় নাইবা লাহ বিলাসত উটি জগতৰ আলাইবাহু হয়। যি নহওঁক অনন্তই কলে "আগৰ দিন, আগৰ দিন। কিন্তু অতি মান্ধাতা যুগতে আপোনালোকে যি হাল-নাঙলকুড় ব্যৱহাৰ



কৰিছিল আজিও সেই একে ধৰণে আছে এখোজো বেলেগ পথেৰে যাব পৰা নাই। সেইদৰে মাটিবোৰৰো উন্নতি নাই বৰং বেয়াৰ পিনেহে ঢাল খাইছে, মানুহবোৰৰো নতুন জ্ঞানৰ অভাৱত দেহ মনত মামৰে ধৰিছে। গতিকে গাওঁ-ভূঁই উন্নতিৰ পথলৈ নগৈ মামৰে ধৰা অৱস্থাত পৰিছে। আনকি আগৰ যি শাস্ত্ৰ জ্ঞান, সেইবোৰ পঢ়াত যি ৰাপ আছিল, সেইবোৰো কমি গৈছে কিয়নো একে কথাকে মানুহে কিমান শুনিব ?

এনেতে বুঢ়ীয়ে মাত দিলে "বোপা ভৰি হাত ধুই অলপ জা-জলপান খাই শাস্ত্ৰ এখন লৈ দুটা এটা পদ গোৱা।

বুঢ়ীৰ কথা শুনি মোৰ অন্তৰে চক্ খাই উঠিল। কিয়নো পুৰণি শাস্ত্ৰবোৰ মোৰ ভাল লাগিলেও সেইবোৰ লেনীয়া সুৰত পঢ়া মোৰ অভ্যাস নাই। আকৌ পুৰণি শাস্ত্ৰবোৰত প্ৰায় সকলোবোৰতে একে ভাবৰ কথাকে দেখি মোৰ আমনি লাগিছে। যেন সেইবোৰে কেৱল মোৰ কাণত ভন্‌ভনাই কয় ঈশ্বৰক কাকুতি মিনতি কৰি ভক্তিৰে মাতা সকলো সিদ্ধি হব। ঈশ্বৰতে সকলো অৰ্পি দিয়া তেন্তে মুক্তি পাবা। নাম কীৰ্ত্তন কৰা ইহকালত সুখ নাপালেও পৰকালত পাবা। ওম্ শান্তি কোৱা তেন্তে খাব নাপালেও পেট কলমতিয়ালেও শান্তি পাবা। এনেবোৰ কথা যেন চাউলৰ লগত হজম নোহোৱা শিলগুটিবোৰ স্বৰূপ। মোৰ মনত খেলায় ভক্তিৰ কি আচহুৱা অৰ্থ। কাকুতি মিনতি কৈ মাতিলেই বা দীঘল দি পৰি অষ্টাঙ্গে সেৱা কৰিলেই মোৰ সকলো সিদ্ধি হবনে ? সেয়ে ভক্তি নামত পৰিণত হলনে ? মোৰ যেন বিদ্ৰোহী মনে কয় ভক্তি ইমান সহজ বস্তু নহয়। নিজক সমূলি পাহৰি, নিজৰ সুখ-দুখলৈ আওকাণ কৰি বিশ্বৰ হকে নিজৰ সকলো অৰ্পণ কৰিব পাৰিলে সেয়েহে ভক্তি। আকৌ ঈশ্বৰ ? ইটো যেন নেদেখা নুশুনা বস্তু নহয়, ই যেন চকুৰ আগত জল্ জল্ পট্‌পট্ জিলিকি থকা বিৰাট বিশ্ব আৰু তাৰ

জনপ্ৰাণী! ভাব হয় যেন ঈশ্বৰে সকলো কৰিলে যেন আমাৰ কৰিবলৈ একো নাই। পাপ পুণ্য কৰাটোত আমাৰ একো হাত নাই। কেৱল এজনেই সকলো হৰ্ত্তাকৰ্ত্তা! গতিকে যিমানেই পাপ কৰা তাৰ নিমিত্তে তুমি দায়ী নহয়। ঈশ্বৰেহে তেনে কৰিছে। আকৌ হাজাৰ পাপ কৰিও এবাৰ ঈশ্বৰৰ নাম ললে অজামিলৰ দৰে পৰিত্ৰাণ পোৱা কথাষাৰ যেন লৰাক লাৰু দি ভুৰুকোৱা অৱস্থা যেন লাগে। যিনহওঁক মোৰ মনত যেন সেইবোৰ সতিনী বাৰী স্বৰূপ। অৰ্থাৎ মানুহক সংসাৰ ঢেকীৰ পোখলিত খুন্দিবলৈ আগবঢ়াই দিয়া মাৰিহে। নাইবা আঠাউনি পানীত পেলাই হাত ভৰিও লৰাব নোৱাৰা অৱস্থা কৰা স্বৰূপহে। কিয়নো শাস্ত্ৰই ৰিঙিয়াই কব ধৰিছে ঈশ্বৰে সকলো কৰিছে তোমাৰ কৰিবৰ একো শক্তি নাই বুলি বান্ধি ধৰি শাস্ত্ৰৰ জালত পেলাই ৰাখে। আনপিনে কৰ্ম্মযোগ, জ্ঞানযোগ ভক্তিযোগৰ সম্পূৰ্ণ বেলেগ ব্যাখ্যা দিলেও আকৌ সেইবোৰ জোটপোট লগাই একে বস্তু বুলি এটা জটিল সামঞ্জস্য আনিবলৈ চেষ্টা কৰা দেখি হাঁহি উঠে। যিনহওঁক অনন্তই কলে বুঢ়ী আই মই শাস্ত্ৰ পঢ়িব নাজানো।

বুঢ়ীয়ে আচৰিত হৈ কলে "বোপা চহৰত পঢ়িছা, শাস্ত্ৰৰ পদ কেষাৰি গাব নজানিবা নে? আমাৰ গাওঁৰ পাঠশালাতে পঢ়া সেই গহীনায়ে শাস্ত্ৰ পঢ়ে, ভীম চৰিত, স্যামন্ত হৰণ পঢ়ে। মহাভাৰত ৰামায়ণো গায়।

এমেতে বুঢ়াই মাত দিলে সিদিনা গীতাখনতো হাত দিছিল নহয়। পিচে মই বোলো গীতা পঢ়িবৰ তোৰ হোৱা নাই। গীতা পঢ়িলে মানুহ গীতা বলীয়া হয়। আন দুজন মানেও তেনেকৈ কোৱাতহে গীতাৰ পদ তিনিটা পঢ়িহে সামৰিছে।

বুঢ়ীয়ে কলে সি পদ্যাত ভাল হব। বৰ সুন্দৰ সুৰ দি পঢ়িব পাৰে।



অনন্তই তেওঁলোকৰ কথা শুনি মনে মনে যদিও হাঁহিছিল তথাপি সেইভাব নেদেখুৱাই মই ছবিহে তোলো শাস্ত্ৰ সদাচাৰৰ বৰ গম নাপাওঁ। মালতীয়ে পঢ়িব পাৰেনে নোৱাৰে?

তাইয়ো মহাভাৰত পঢ়ে। হলেও তাই পঢ়াতকৈ আন কাম বোৰহে ভাল পায়। বাৰু ভৰি হাত ধোৱা বোপা, আগেয়ে দুটা জা জলপান খোৱা। দুটামান আখৈ ভাজি থৈছো, এবাতি গৰুৰ গাখীৰো আছে। কলেৰে সমতিয়াই খোৱাগৈ। আকৌ মালতী জনীয়ে কেখনমান কলপাতেৰে মেৰিয়াই পিঠাও কৰিছে। পিঠা কৰিব নাজানিলেও পিঠা কৰে?

অনন্ত উঠিল। থিয় হৈ কলে সেই গহীনক মাতি আনিলে অলপ শাস্ত্ৰ সদাচাৰকে পঢ়া শুনিলোহেতেন। কেনেনো পঢ়ে চালোহেতেন।

বুঢ়ীয়ে কলে "আনিম! আনিম বোপা, সিটো পঢ়িব পালে ভালেই পায়। তাতে তোমাৰ আগত পঢ়িব পাৰিলে তাৰ ৰং কোনে চাব? তুমি বোপা জলপান খোৱা। মই মাতি লৈ আহো বুলিয়েই খৰধৰকৈ বুঢ়ী গল। যাওঁতে কৈ গল মালতীয়ে সকলো যোগাৰ কৰিছে। অলপ পিছতে অনন্তই জলপান খাব ধৰিলে। মালতীয়ে ওচৰত বহি আৰু কিবা লাগে নে সুধিছে। অলপ কুহিয়াৰৰ মিঠাই দিওঁ বুলি টেকেলিটোত হাত দিছে।

নাই নালাগে। চাকিৰ পোহৰত মালতীৰ মুখখন আৰু সুন্দৰ হৈ পৰিছে। সুন্দৰ জা-জলপান খোৱাৰ লগে লগে মালতীৰ মধুৰ মুখখনি চাকিৰ পোহৰৰ আগত পাই অনন্তৰ মনটোত কি আনন্দ উঠলিল! সেই আনন্দত কিমান খালে অনন্তই গম নাপালে। এনে সময়ত বুঢ়ীয়ে গহীনক মাতি আনি এখনি ঢাৰি পাৰি দি আগত এখনি শৰাই থৈ আতৌ পুতৌকৈ কীৰ্ত্তন খনি আনি তাতে থলে। ওচৰতে সৰিয়হ তেলৰ এটা চাকি জ্বলালে। বোপা এষাৰ

কীৰ্ত্তনকে বোলা। আমাৰ আকৌ তেওঁ আলহিয়ো আহিছে অলপ শুনক।

গহীনে কলে আমাৰ পঢ়া তেওঁ ভাল পালেহে। তেওঁ চহৰত কত শিকিছে।

হওঁক বোপা। তেওঁ চহৰত থাকিলেও শাস্ত্ৰৰ কথাৰ মোল নাপায়। ভালকৈ সুৰীয়া মাতেৰে পঢ়া। গহীনে যদিও মুখত তেনে নম্ৰতা দেখুৱাইছিল পেটে পেটে কিন্তু তাৰ ভাব হৈছিল বি-এ, এম-এ পাচ কৰিলে কি হব? শাস্ত্ৰাদি পঢ়িব নাজানে। আজি গাৱলীয়া সকলে বুজিব তাৰ জ্ঞান গৰিমা কিমান। যিনহওঁক সি কীৰ্ত্তনখন সেৱা কৰি পঢ়িব ধৰিলে।

কৃষ্ণৰূপে দৈবকীত ভৈলা অৱতাৰ।
শঙ্খ, চক্ৰ, গদা, পদ্ম কৰত তোমাৰ।

বুঢ়ীয়ে কলে "বোপা ভালকৈ, বুজাই যোৱা। তেওঁ শুনক। গহীনে উদ্‌গনি পাই কলে কৃষ্ণৰূপে দৈৱকীত অবতৰুৱা আমৰ দৰে জন্ম ললে। বতৰৰ আম হলে আন মানুহৰ দৰে হলহেতেন! কিন্তু আন মানুহতকৈ বেলেগ হোৱাৰ কাৰণে অৱতৰুৱা আম হল।

বুঢ়ীয়ে কলে "অ বোপা কৃষ্ণ গোসাইৰ আন মনুষ্যৰ ৰিজনি হয়নে? তেওঁ নিশ্চয় অবতৰুৱা আম আছিল।

গহীনে আকৌ কলে শঙ্খ, চক্ৰ, গদা, পদ্ম আৰু কৰাত তেওঁৰ আছিল। কৰাতৰ ঠাইত ইয়াত "কৰত" কৰিছে।

বোপা তেওঁ "কৰাত" খনেৰে কি কৰিছিল?

পিচত তেওঁ কৰাতখন ভাঙি শাৰঙ্গ ধনু গঢ়িছিল। সেই কাৰণে তেওঁক শাৰঙ্গপাণিও কয়। সেই কৰাতখন তপত কৰি কোবাই কোবাই ধনু কৰি পিচত পানীত পেলাই থৈছিল যাতে "কৰাতৰ" জুই নুমায়। সেইকাৰণে শাৰঙ্গপাণি।

শাৰঙ্গ কিয় হল জানানে?



তোমালোকে কেনেকৈ কবা? ডাঙৰ ডাঙৰ পণ্ডিতসকলেও কব নোৱাৰে। এইবোৰ কথা পুৰাণতহে পায়। কেইজনে পুৰাণ পঢ়িছে? অৰ্থাৎ "কৰাত" খন জুইত দি পানীত দিওঁতে বেলেগ ৰঙ বা বোল লৈছিল। সেই কাৰণে সাৰঙ্গ বুজিছা।

কৈ যোৱা বোপা! এনে ভাবে গূঢ় তত্ত্ব কোনে ভাঙি কব পাৰে? ধন্য ধন্য বোপা।

গহীনে আৰু ডাঙৰ সুৰেৰে পঢ়িলে "পীত বস্ত্ৰে শোভা আতি শ্যাম কলেবৰ। কমল লোচন চাৰু অৰুণ অধৰ।" পিতাকে তেওঁক কাপোৰ পিন্ধালে। পীত বস্ত্ৰ মানে পিতাকে দিয়া বস্ত্ৰ। এইবিলাক সমাস। সকলোৱে বুজা টান। আতি শ্যাম কলেৱৰ মানে আতায়েক শ্যামে কলে বৰ অৰ্থাৎ ডাঙৰকৈ কলে। কি কলে? ক, ম, ল। অৰ্থাৎ আতাইকৈ ডাঙৰ ডাঙৰকৈ কৃষ্ণক পঢ়াই ক, ম, ল আদি আখৰ শিকালে। চাৰু অৰু এইটো ছপাৰ ভুল। হব লাগিছিল চাৰে গৰু। কৃষ্ণই গৰু চৰোৱাৰ কথাটো জানায়ে।

বুঢ়ীয়ে কলে ইস্ ইস্ এনে সহজ কথাটোকে ভুল কৰি লিখেনে? কৃষ্ণই গৰু চৰোৱা কথাষাৰ কোনে নাজানে। বোপাই তুমি দেখিহে ভুল ধৰিব পাৰিলা। এলাপেচা লোকেতো তাকেই পঢ়ি গলহেতেন। পঢ়া বোপা বৰ ভাল লাগিছে। আকৌ অনন্তৰ পিনে চাই বুঢ়ীয়ে কলে বোপাই শুনিছানে? জলপান খোৱা হল জানো? মালতী বোপাক তামোল চালি দে। এখনি গহীন বোপাকো দে। দেহি ঐ পঢ়োতে মুখ বিষায় গৈছে। পঢ়া বোপা। মালতী গহীন বোপালৈকো অলপ জলপান সাজ। আধ্যা পৰিলে খাব।

গহীনে কলে "নালাগে। মইতো জলপান খাবলৈ অহা নাই। জলপানতকৈ শাস্ত্ৰত বেচি মউ আছে।

অ অ বোপা। অনন্ত বোপা শুনিছা। এওঁ আগৰ জনমত

স্বয়ং শুক মুনি আছিল। নহলে এনে কম বয়সতে ইমান শাস্ত্ৰ গাব পাৰেনে? শাস্ত্ৰৰ ক'ত কি ভুল আছে ঘপহ কৈ ধৰিব পাৰিছে চোৱাছোন।

অনন্তই ইমান পৰে কথমপিহে হাঁহি সামৰি আছিল। কিন্তু আৰু হাঁহি ৰাখিব নোৱাৰি মহা বিপদত পৰিল।

এনেতে গহীনে ততালিকে কলে এই চোৱা আৰু এটা ভুল! অৰুণ অধৰ! মাজতে "না" এটা পৰি গৈছে অৰ্থাৎ হব লাগে "অৰুণ নাৱ ধৰ" হল অৰুণ অধৰ। "ৱ" ৰ ঠাইত বাৰু "অ" হলেও মাতোতে মাতি যাব পাৰি। নাৱধৰ মানে তেওঁ নাও বৈ গৈছিল। তোমালোকেতো জানাই কৃষ্ণই কেনেকৈ ভঙা নাৱেঁৰে ৰাধিকাক পাৰ কৰিছিল। সেই কথাকে ইয়াত নাৱধৰ কৈছে। কিন্তু অলপ ধতুৰা পাঠকে এইবোৰ ধৰিব নোৱাৰে।

অ অ বোপা। সকলো কথাৰ আতি গুৰি নাজানিলে ভুল ভ্ৰান্তি কত আছে সেইবোৰৰ গম কেনেকৈ পাব। অনন্তই খঙ আৰু হাঁহি ৰাখিব নোৱাৰি ততালিকে কলে "বুঢ়ী আই শাস্ত্ৰ-খন বন্ধ কৰিব দিয়া। তেওঁক অলপ জা-জলপান খুৱাই পঠিয়াই দিয়া। মোৰ বৰ মূৰৰ বিষ উঠিছে।

মূৰৰ বিষ? আও দেহি, ৰদে ৰদে ইমান বাটকুৰি বাই আহিছা বোপা মূৰৰ বিষ নহবনে? বোপা অলপ তেল পানী মূৰত দিওঁ। বোপা গহীন শাস্ত্ৰখন সামৰা। অনন্ত বোপাৰ অসুখ। দেহি ঐ সুখত বঢ়া লৰা। বদ বৰষুণ সয়নে। মই অলপ তেল মূৰত দিওঁ বুলিয়েই তেলৰ ভেটুৱাৰ পৰা এথোলা তেল আনি বেগাই অনন্তৰ কাষ চাপি মূৰত তেল দিলে। বেচেৰা কিমান বাটকুৰি আহিছে। এশ বছৰ আয়ু হওঁক বাচা। তেলেৰে অনন্তৰ গোটেই গাটো জিপ্‌জিপিয়া হ'ল। অনন্তই কি কৰিব কি নকৰিব বিমোৰত পৰিল। বুঢ়ীয়ে গহীনলৈ চাই কলে সামৰা বোপা শাস্ত্ৰখন বৰ ভাল



লাগিলেও আজি অসময় হৈছে। বোপালৈ দুটা চাউল সিজাও বহাব লাগে।

গহীনে কলে "আধ্যা পৰা নাই যে।"

অনন্তই কলে "আধ্যা এনেয়ে কৰিছা। তোমাৰ ৰাখ্যাতে কীৰ্ত্তনৰ আধ্যা পৰিছে।"

বুঢ়ীয়ে কলে "বৰ সুন্দৰ পঢ়ে" বোপা। এনেভাৱে অৰ্থ ভাঙা কোন পাঠকৰ মুখত শুনা নাই।

যিনহওঁক গহীনে ততাতৈয়াকৈ সৰসৰাই পদবোৰ মাতি গল আৰু শেহৰ পদত বৰ ডাঙৰকৈ গালে "কৃষ্ণৰ কিঙ্কৰে কহে শঙ্কৰে যুকুতি। ৰামনাম বিনা কাৰো নাহিকে মুকুতি।" বুলি শাস্ত্ৰ সামৰিলে আৰু কলে ৰামনামৰ বাহিৰে কিবা হবনে? ইহসংসাৰ তৰিব লাগিলে ৰামনাম সেতু লাগিবই।

অনন্তই কলে হেতু বিহীন সেতুত উঠিবলৈ মোৰ ভয় লাগে বোপাই। আৰু আন কথা নকৈ মনে মনে ভাবিলে নাম ললেই তৰিব পাৰা "কুইনাইনৰ পিলৰ" অপৰূপ সৃষ্টি। কিয়নো পানী এঢোক লৈয়ে ততালিকে গিলিব পাৰি। মুখত অলপো তিতাও নালাগে। সংসাৰৰ হাজাৰ পাপ ততালিকে নোহোৱা হয়। কুই-নাইনৰ পিলে যেনেকৈ পেটৰ ভিতৰৰ সকলো বেয়া নষ্ট কৰে। এক ৰাম নামেই সকলো পাপ হৰণ কৰে। অনন্তই নিজে নিজে আৰু হাঁহিলে। লগে লগে ভাবিলে অতীতত ধৰ্ম্মৰ নামত নানা যাগ যজ্ঞ, দান অৰ্পনত ভিৰ দিয়াত ধৰ্ম্ম জগততো ধনী আৰু দুখীয়াৰ সৃষ্টি হল। ৰজা বিষয়া ধনীলোক সকলে ধৰ্ম্মৰ নামত দান দক্ষিণা দি ধৰ্ম্মী হব পাৰিলে। দুখীয়া, নিচলাসকল বিপদত পৰিল। তেওঁলোকে নিজে কথমপি পেট প্ৰবৰ্ত্তায়। অনেক দান দক্ষিণা দিয়ে কিৰূপে? সেয়ে মানুহক মগজুত বুধি ওলাল সাৰ্ব্বজনীন ধৰ্ম্মৰ গতি ওভতাই আনিবলৈ। যিসকল

পুৰোহিত বা লোকসকলে ৰজা, বিষয়া বা ধনালোকৰ পৌৰহিত্য কৰিবলৈ নাপায়, তেওঁলোকে বুধি উলিয়ালে বাৰু সিসকলে ৰজা, ধনী, বিষয়া সকলকে নচুৱাঁই থাকক। আমি এনে ধৰ্ম্মবাখ্যা কৰোঁ যাতে সৰ্ব্বসাধাৰণ ইতৰলোক সকলৰ মন টানি আমাৰ কৰিব পাৰোঁ। এনে ভাবতে হ'ল "ভক্তি তুতিৰ" প্ৰশংসা। ধন দৌলতেৰে ঈশ্বৰ নাপায়। ঈশ্বৰক পাবা কেবল মনৰ ভক্তিৰে বা তুতিৰে। আগৰ বিধত ধন সোণৰদান দক্ষিণা স্বৰূপে ঈশ্বৰলৈ দিয়া ভেটিৰ ঠাইত হল তুতি-গীতি, স্তুতিবাক্য Flattery. ভেটি আৰু স্তুতি বাক্যয়ো যেতিয়া সকলোকে টানি আনিব নোৱাৰিলে তথাপি ধৰ্ম্মৰ জয় কৰিবলৈ তেওঁলোকে উলিয়ালে কেৱল নামৰ প্ৰশংসা। নাম ললেই সকলো হ'ল। অৰ্থাৎ বেচি দিব নোৱাৰিলেও চাৰি অনা পইচা দি কংগ্ৰেছ মেম্বৰ হৈ কংগ্ৰেছক শক্তিশালী কৰা, যদি সেইটোতো কাৰো টনাটনি হয় তেন্তে কংগ্ৰেছত আস্থা থাকিলেই কংগ্ৰেছৰ সভ্য হব পাৰা। এনে সহজ উপায়ৰ উদ্ভাৱনা হ'ল। যাতে সকলো সৰু, ডাঙৰ-অশিক্ষিত, শিক্ষিত সকলোৱে ধৰ্ম প্ৰচাৰক সকলৰ মত সাদৰি লব পাৰে তেনে ভাবেই ধৰ্মৰ বাখ্যা হ'ল। নালাগে ধন, সোণ, নালাগে পদ, গৌৰৱ, দান দক্ষিণা কেৱল নাম ললেই আনকি ভুলতো অজামিলৰ দৰে ললে সকলো পাপ খণ্ডন, বিষ্ণুদূতৰ আবিৰ্ভাৱ হৈ বৈকুণ্ঠলৈ নিয়াৰ দিহা হল। অনন্তই এনে কথাবোৰ ভাবি জগতত ধৰ্ম্মৰ গতি কেনেভাৱে আগ বাঢ়িছে সেইটো গুণা গথা কৰি হাহিলে। কিন্তু ধৰ্ম্মপ্ৰচাৰক সকলে এনে সহজে গিলিব পাৰা 'পিল' উলিয়ায়ো মানুহ জাতিক ধৰ্ম্মলৈ ৰতি কৰিব নোৱাৰাটোহে আচৰিত হবলগীয়া। অনন্তই ভাবিলে যুবতী ছোৱালী ৰূপহী দেখিলে ততালিকে মনটো টানি নিয়ে বা এক মূহুৰ্ত্ততে ধৰ্ম্মৰ ওখ খাপৰ পৰা বেৰোমিটাৰৰ একেবাৰে তল খাপত পৰেহি নাইবা ধন সোণৰ অলপ সুবিধা দেখিলে বা পদ গৌৰৱৰ উন্নতিৰ অলপ জিলিমিলি দেখিলেই বা



আত্মপ্ৰকাশৰ অলপ সুচল পালেই মানুহৰ মনে যে সকলো কৰিবলৈ পিচ নুহুহকে এইটোৱে মানুহৰ স্বাভাৱিক অৱস্থা। এই স্বাভাৱিক গতিত জুই খেৰ নিদি আদৰ্শবাদীসকলে মানুহৰ মনটো বিষয় সুখ, সম্ভোগত নিস্পৃহ কৰি পৰজন্মত সোণৰ সোলেং পোৱা দিহা কৰি আকৌ ভাবিব নোৱাৰা, কল্পনা কৰিব নোৱাৰা নিৰাকাৰ, নিৰ্গুন ঈশ্বৰৰ সৃষ্টি কৰি জগতৰ লোক সকলে কোনটো লব, কোনটো এৰিব এনে মহা সমস্যাত পেলাইছে। তাৰফলত মানুহৰ মনত ভাব হৈছে সেইবোৰ মহাপুৰুষ সকলৰ বা তপস্বীসকলৰহে কাম। আমি অলপ ধতুৱা সকলে সেইবোৰ ভাবি একো উৱাদিহ নেপাওঁ। গতিকে যেনেকৈ চলিছো তেনেভাৱে চলাই যুগুত বুলি এই ভাবটোকে সাবটি ধৰি জগতত আগ বাঢ়িছে। সেয়ে জগত এখোজো আগবাঢ়িব পৰা নাই। হিংসাহিংসি, খিয়লা খিয়লি, বঞ্চনা, স্বাৰ্থ, অহঙ্কাৰ আদি গুণবোৰে মানুহৰ মনত সম্পূৰ্ণ অধিকাৰ কৰি সুন্দৰভাৱে জগতত সেইবোৰৰ প্ৰভূত্ত্ব চলাই আছে। অনন্তই এইবোৰ ভাবি থাকোতে মালতীয়ে মাত দিলে আইতাই কলবাকলি পুৰি কলাখাৰ দিছে। আপোনাৰ ভৰি হাতত ঘঁহিব দিছে। ধৰক।

কলাখাৰৰ কথা শুনি অনন্তৰ মনত যদিও হাঁহি উঠিছিল কিন্তু মালতীয়ে অনা কলাখাৰ যেন কত আনন্দৰ বিত সেই কথা ভাবি সি নালাগে বুলি কব নোৱাৰিলে। লগে লগে তাৰ মনত যেন এটা অস্বাভাৱিক উল্লাসৰ সোঁত বলে যেন মালতীক ওচৰত পাই সি কিবা কব। তাৰ অন্তৰ উপচি উঠা নানা ভাবৰ সঁফুৰা মেলি নানা তৰহৰ কথা পাতিব। কিন্তু কি আচৰিত সি কি কব একো উৱাদিহ নাপালে। অধিক মাছত বগলী কণাৰ দৰে তাৰ মনে কোন কথাষাৰ বাচি উলিয়াই মালতীৰ আগত পাতনি পাতিব সি একো মোল নোপোৱা হ'ল। সি শত ভাবৰ জুমুৰিত একো কব

নোৱাৰি অলপ থমক খাই ৰল। অলপ পিচতে কলে "মালতী কলাখাৰ কেনেকৈ ঘঁহে মই নাজানো।"

সেইটো কিবা ডাঙৰ কথানে ?

বাৰু তই অলপ ঘঁহি দেছোন।

মালতীয়ো এনে কথাত বিমোৰত পৰিল। যেন তাইৰ মনত আপোনা আপুনি এটা লাজৰ ভাব হ'ল। তাইৰ মনত পৰিল তাইৰ যৌৱনৰ হুলজুঙবোৰ। যেন সেইবোৰে সকলোতে বাধা দিয়ে। এইটো নকৰিবি, এইটো নধৰিবি, আগ নাবাঢ়িবি, ডাঙৰকৈ কথা নকবি, খিলখিলাই নাহাঁহিবি, এনেকৈ নোলাবি ইত্যাদি নানা তৰহৰ বাধা। এই বাধাবোৰ সমাজৰ গুণতে হওঁক নাইবা স্বাভাৱিক ভাৱে ফুটি অহা যৌৱনৰ সহচৰ হিচাবেই হওঁক মালতীক এই বাধাবোৰে এখোজো আগবাঢ়িব নিদিলে। এষাৰো সমিধান দিবলৈ মুখত ফুটি নোলাল। মালতী নিমাত নিস্পন্দ হৈ ৰল। যেন তিৰোতাৰ মৌনতাই শত ব্যক্ত কৰিব পৰা ভাব।

অনন্তয়ো বিমোৰত পৰিল। তাৰ ভাব হল যেন সি কব নলগীয়া কথা কলে। সেই কথাষাৰৰ কলা ডাৱৰৰ তলে তলে ফুৰা যৌবনৰ বিজুলীলেখীয়া তীক্ষ্ণ, চঞ্চল, আৰু উগ্ৰ কত ভাৱৰ ঢৌ লুকাই আছে। সেইবোৰ যেন সেই কথাষাৰিতে সকলো মালতীৰ আগত প্ৰকাশ হল। তাৰ ভাব হল মানৱ মনৰ ইচ্ছা, স্পৃহা আবেগ, স্বাভাৱিক গতি লুকাই ৰখাটোৱে জগতত সভ্যতাৰ ৰীতি বা সংযমৰ গৌৰৱতা। মদমত্ত হাতী লৰি গৈছে সেইটো বান্ধিবলৈ বা দড়িয়লী লগাবলৈ শক্তি নহলে সি যে সকলো ভাঙি চিঙি চূৰমাৰ কৰিব, সকলো পিনে হাহাকাৰ লগাব আকৌ সংযমৰ দড়িয়লীতে তেনে ময়মত্ত মন বান্ধি ৰাখিলে চৌকাষে থকা বস্তু বেহানি বা প্ৰাণীৰ একো নষ্ট হব নোৱাৰে সঁচা, কিন্তু তাৰ অন্তৰ শক্তি অথলে নাযায়। কিয়নো শক্তিৰ হীন ডেঢ়ি হলেও তাৰ কাম কৰিবই, সমুলি নষ্ট হৈ যাব নোৱাৰে এইয়া



বৈজ্ঞানিক সত্য। সেই উতলা ভাবৰ ঢাকনিয়ে যিমানেই চেপি নধৰক ভাবৰ ভাপে যে ঢাকনিকো ওফৰাই পেলাব পৰা শক্তি লভিব পাৰে তাত সন্দেহ নাই। সেই ভাবৰ ভাপে সমাজ নষ্ট কৰিব নোৱাৰিব পাৰে, কিন্তু তাৰ দৈহিক শৰীৰত যে অঘটন ঘটাব সেইটো সুনিশ্চয়। তাৰ মনত প্ৰশ্ন উঠিল সংযমেই ভাল নে বাণপাণীৰ দৰেই উটুৱাই মনত যি ভাবে হেন্দোলদোপ লগাইছে সেইটো প্ৰকাশ কৰাই জগতৰ পক্ষে মঙ্গল ? সি ভাবি ভাবিয়ে কলে "মালতী বাৰু দে, তই আগত থাক, মই ঘঁহো, হৈছে নে চা !" বুলি ততালিকে মালতীৰ হাতৰ পৰা কলাখাৰৰ বাতিটো নিলে। সি অলপ কলাখাৰ আঙুলিত লৈ ভৰিত ঘঁহিব ধৰিলে।

এনেসময়তে মালতীয়ে কলে বাৰু মই ঘঁহি দিওঁ; বুলি তাইয়ো অলপ কলাখাৰ লৈ অনন্তৰ ভৰিত ঘঁহিব ধৰিলে। কলাখাৰে ভৰিখন কলা কৰিলে সঁচা। কিন্তু অনন্তৰ গোটেই শৰীৰত যেন এটা বিজুলীৰ প্ৰবাহ বলে। তাৰ গোটেই শৰীৰ তপত হৈ উঠিল। সেই স্পৰ্শত যেন তাৰ প্ৰত্যেক শিৰাই তাৰ শৰীৰৰ ভিতৰত কাম কৰিব ধৰিলে। সি কলে "মালতী তোৰ হাতখন ইমান সুন্দৰ।"

মালতীয়ে হাঁহি মাৰিলে। যেন মানৱৰ স্বভাৱ নিজৰ প্ৰশংসা শুনিলে তাৰ প্ৰভুত্ব হাঁহিতহে বিৰিঙি উঠে। ভাষা পিচ পৰি হাঁহিয়ে শত ভাষাৰ প্ৰকাশৰ শক্তি পায়। সেই হাঁহিয়ো যেন মানুহৰ ভাবৰ ঢাকোন স্বৰূপ হলেও সেয়ে আকৌ সকলো ভাব প্ৰকাশৰ সম্বল। যেন মানুহে যিমান ঢাকিবলৈ চেষ্টা কৰে মানুহৰ সম্পূৰ্ণ নাঙত অৱস্থাটোহে প্ৰকাশ হৈ পৰে। সেয়ে মানুহৰ হা-হুতাশ স্পৃহা আবেগ সকলো ঢাকোনৰ তলত গোটখাই সভ্য জগতৰ সম্পূৰ্ণ অসভ্য বৰ্ব্বৰতা, পাশবিকতাৰ দম দেখা দিয়ে, ৰণস্থলিত, মানুহৰ উদ্‌ভ্ৰান্ত মানসিক, শাৰীৰিক শক্তি বিকাশত। যি সভ্য জগতে বিচাৰে জন প্ৰাণীৰ মঙ্গল সেয়ে আকৌ নৃসিংহৰূপ ধৰি আনে ধ্বংশ

মৃত্যু, সৰ্ব্বনাশ ; যেন জনপ্ৰাণীৰ জীৱনত সমূলি মূল্য নাই, যেন সেইবিলাক মাৰি তেজেৰে ৰাঙলি কৰা মানুহৰ আনন্দ সন্তোষ। যেন সেইবোৰ বন্দুকৰ গুলিৰ আগত খেলাৰ বস্তুহে। তাৰ মনত ভাব হ'ল কিয় এনে স্পৰ্শত মানুহৰ মনত প্ৰৱল ভূমিকম্প উঠে। কিয় উপভোগৰ স্পৃহাই মানুহক উতলা কৰি সম্ভোগ, মিলন, বিলাসৰ আবেগ তোলে। হয়তো সেই সম্ভোগ অতি কম সময়ৰ কাৰণে। কিন্তু তাৰ কাৰণে কত মানুহে জলাঞ্জলি দিয়ে মান, মৰ্য্যাদা, সুখ, শান্তি। বৰণ কৰি লয় কাৰাবৰণ, পুলিচৰ হাতৰ লোহা। আকৌ কতই তৃপ্তিৰ সুযোগ সুবিধা নেপাই ডেই পুৰি মৰে হা-হুতাশৰ তুহ জুইত। সঙ্গী কৰে চিৰ অসন্তোষ ভাব, একোতে ভাল নলগা অৱস্থা। তাৰ মনত যেন উদয় হল মানব চৰিত্ৰৰ হাজাৰ বিজাৰ অৱস্থা। শত নাতিজ্ঞান, পৱিত্ৰ মনৰ আদৰ্শ, সংযমৰ নানা উপদেশ ধৰ্ম্মশাস্ত্ৰৰ নানা গভীৰ শিক্ষা। সি ততালিকে মালতীৰ পিনে চাই কলে "নালাগে, আৰু কলাখাৰ দিব নালাগে। গোটেই ভৰি কলা পৰিল। যোৱা।"

মালতীয়ে লাহে লাহে বাটিতো লৈ আঁতৰ হল। অনন্তৰ কেৱল ভৰি কলা পৰাটোৱে কাৰণ নহয়। তাৰ মনৰ ভিতৰো সকলো কলুষিতাই চেগ বুজি আগুৰি গোটেই অন্তৰ কলা কৰি পেলালে। সংযমৰ শক্তি আছে বাহ্যিক আচৰণ বাধা দিবলৈ কিন্তু নাই অন্তৰৰ ভাব প্ৰবাহৰ গতি থিৰ কৰিবলৈ। এনে বাহ্যিক বাধা দিয়া সংযমৰ শক্তিৰ গৌৰৱকে দেখুৱাই জগতে সংযমৰ জয়ঢোল বজায়। কিন্তু জগতে নাভাবে এনে সংযমৰ দ্বাৰা মানুহৰ অন্তৰত কি ডেই পোৰা মৰুভূমিৰ সৃষ্টি কৰিছে। কিন্তু মানুহৰ যিমানেই অন্তৰ লৈ খেলা কৰা আদৰ্শ নহওঁক মানুহক লাগে বাহ্যিক শৃঙ্খলতা, বাহ্যিক আচৰণ, বাহ্যিক ৰীতি নীতি। এনেবোৰ ভাবি থাকোতে তাৰ মনত পৰিল কত ডাঙৰ লিখক, কত ডাঙৰ শিল্পীৰ কথা! কতা সেইবোৰেতো



কেৱল শাৰীৰিক সুখ বিসৰ্জ্জন দি লাগিছে অন্তৰ সাধনাত, ভাবিছে কেৱল জগত সুন্দৰ মধুৰ, সৌন্দৰ্য্যৰ আকৰ কৰিবলৈ। তাৰ মনত পৰিল ডাঃ সুনীতি চেটাৰ্জ্জীয়ে বৰ্ণনা কৰা সেই শিল্প সাধক ভাস্কৰ গুস্তাফা ভিগোলগুৰ কথা। যেয়ে ৭০ বছৰ বয়সতো শিল্প সাধনাত নৰৱেৰ আস্‌লো চহৰৰ বাহিৰৰ এখনি বহল ঠাইত অদ্ভুত পৰিকল্পনালৈ ব্ৰতী হৈছে সুন্দৰৰ সাধক হৈ। সেই শিল্প সাধনাৰ বৰ্ণনা যেন তাৰ মনত বাস্তৱ হৈ দেখা দিলে। সেই বহল ঠাইত এখন উদ্যানৰ সৃষ্টি। লোহাৰ পাচোটা তোৰণ দ্বাৰেৰে এই মহাতীৰ্থ সোমাব পাৰি। তাত লোহাৰে সজা নানাবিধ সৰ্প, মহানাগৰ মূৰ্ত্তি। সেইবোৰে নানা ভঙ্গীত লেউ-লেউ কৰিছে। সেইবোৰ যেন মানুহৰ জীৱনৰ যিবোৰ নীচতা, ব্যৰ্থতাৰ হা-হুতাশৰ প্ৰতিমূৰ্ত্তি, সেইবোৰ মানুহৰ সাহ শক্তি আৰু ধৈৰ্য্যৰে জয় কৰিব লাগে! এই তোৰণ পাৰ হৈ অলপ দূৰৈত এটা সুন্দৰ পুখুৰী। সেই পুখুৰীৰ ওপৰত এখনি সাকো। এই সাকো প্ৰায় ৩৫০ ফুট দীঘল। তাত দুয়ো পিনে প্ৰায় তিনিশ কাঁহৰ মূৰ্ত্তি। প্ৰত্যেক মূৰ্ত্তিটোৱে যেন মানুহৰ বেলেগ বেলেগ কৰ্ম্মৰ চেষ্টাৰ চানেকি। সেই মূৰ্ত্তিবোৰত কেচুৱা পোনাৰ পৰা বুঢ়ালৈকে বিভিন্ন অৱস্থাত বিভিন্ন আশা-উদ্যম আৰু শক্তি প্ৰদৰ্শন। বিৰাট এই মূৰ্ত্তিবোৰে নানা ভঙ্গীৰে থিয় হৈ আছে। যেন মানৱ জীৱনী শক্তিৰ উদ্যম, সাহস, সবলতাৰ নিদৰ্শন স্বৰূপ। সেই জীৱন্ত মূৰ্ত্তিবোৰৰ মাজত কাঁহৰ এটা বৃহৎ ফোৱাৰা, ছয়জন দৈত্যমূৰ্ত্তিয়ে সেই জলপাত্ৰ দাঙি আছে। সেই পাত্ৰৰ পানী উপচি পৰি চাৰিওফালে সিচৰিতি হৈ পৰিব ধৰিছে। সেই জলধাৰাৰ দীঘল সোঁত প্ৰায় ২০০ ফুট। এই ফোঁৱাৰাৰ চাৰিওপিনে কুৰি গৰাকী তিৰুতাৰ মূৰ্ত্তি বহুৱাইছে। নাৰীসকলৰ বিভিন্ন অৱস্থা, বিভিন্ন সময়ৰ বেলেগ বেলেগ ভাৱ ভঙ্গী ফুটি ওলাইছে। প্ৰত্যেক নাৰী মূৰ্ত্তিয়ে একো একো ডাল গছৰ কাষত আউজি আছে। যেন প্ৰত্যেক নাৰী একোডাল গছৰ অংশ। সেই

গছৰ তলত শিশু সকলে খেলা কৰিছে, যুবক যুবতীয়ে প্ৰেমৰ বতৰা ভাঙিছে। গছৰ তলত যুবতী শুই আছে। নানা সুখ, দুখ স্পৃহা, হাবিলাস, অনুতাপ, হৰ্ষবিষাদ সেই মূৰ্ত্তিবোৰত ফুটি ওলাইছে যেন সেই উদ্যানত মানবৰ সম্বন্ধে মহাকাব্য ফুটাই তুলিছে। ইয়াৰ পিছত খলপে খলপে ওখ হৈ সৃষ্টি কৰিছে এখন পৰ্ব্বতৰ টিলা। তাৰ ওপ-ৰত প্ৰায় সত্তৰ ফুট দীঘল এটি শিলতে কটা বিৰাট স্তম্ভ। সেই স্তম্ভৰ চৌদিশে কটা শ শ পুৰুষ তিৰুতাৰ অপৰূপ মূৰ্ত্তি। সেই স্তম্ভৰ চাৰিওফালে আৰু ছয়ত্ৰিছটা ডাঙৰ শিলৰ মূৰ্ত্তি। সেইবোৰৰ ওপৰত আৰু নানা সৰু সৰু মূৰ্ত্তি। সেইবোৰত কত ভাব কত চিন্তা ফুটি ওলাইছে। কতবা ফুটি ওলাইছে শত্ৰুৰ হাতৰ পৰা দেশ ৰক্ষা কৰিবলৈ যুবা বুঢ়া সকলোৱে মৰো জীউ সোঁ আধিকৈ যুজিবলৈ ওলাইছে। মুখত সাহস, শক্তি, দৃঢ়তা সুন্দৰ ভাবে ফুটি ওলাইছে। এনেবোৰ মূৰ্ত্তি অসংখ্য। আটাইবোৰ একেলগ কৰিলে এখনি ডাঙৰ নগৰ ভৰপূৰ হয়। এই "মানব তীৰ্থ" কল্পনা কামত পৰিণত কৰিছে ভাস্কৰ ওস্তাফ ভিগেলাণ্ডে। তাত আছে প্ৰাচীন মিশৰৰ ভাস্কৰ্য্য আৰু কত কি ; এটা বিৰাট কল্পনা এই শিল্প সাধকে ফুটাই তুলিছে জগতৰ মঙ্গলৰ হেতু। তাৰ সকলো শক্তি, সকলো উপাৰ্জ্জন ব্যয় কৰিছে এই বিৰাট সাধনাত। "মানব তীৰ্থ" সৃষ্টি কামনাত। কিন্তু কতা ইয়াত দৈহিক মিলনৰ উপভোগৰ কামনা কত ? অনন্তই ভাবিলে হায় সি নাজানে সেই শিল্পী সাধকৰ জীরন ৰহস্য। জানোচা এই বিৰাত শিল্পীয়েও দৈহিক মিলনত ব্যৰ্থতা উপহাৰ পাই তাৰ সকলো শক্তি ঢালি দিছে বিৰাট কল্পনা সিদ্ধি কৰিবলৈ। জানোচা এনে শিল্প-সাধনাতো আছে দৈহিক মিলনৰ আশা, হা হুতাশৰ সম্বন্ধ।

পিচ মুহূৰ্ত্তে তাৰ মনত পৰিল মানুহৰ বিপৰীত চিত্ৰ বা মানুহৰ আন কল্পনা জগত। তাৰ ভাব হল এপিনে নব নব সৃষ্টিৰ



যেনে সাধনা আনপিনে ধ্বংশৰ কাৰণে মানুহৰ কি ভীষণ আয়োজন। কেনে বৈজ্ঞানিক সাধনা। যত হাজাৰ হাজাৰ মূৰ খটুৱাইছে সৃষ্টিৰ ধ্বংশকাৰী অস্ত্ৰ গঢ়িবলৈ। তাৰ ফলত উদ্ভৱ হৈছে হাজাৰ বিজাৰ বোমা, তৰপেডো, এৰোপ্লেন, শেহত এটম বোমা। সেই অস্ত্ৰ উলিয়াবলৈ কত চেষ্টা, কত ধনৰ হানি, কত হামৰাও। তাৰ ভাব শত সৃষ্টি, শত যুগৰ কীৰ্ত্তি, গৰিমা, কত সংগ্ৰহ নিমিষতে চুৰমাৰ কৰিব মানুহৰ হাতেৰে সৃষ্টি হোরা এটা বোমাৰ শক্তিৰে। তাৰ ভাব হ'ল এনে সৃষ্টি আৰু ধ্বংসৰ কল্পনা ৰাজ্য গঢ়িছে একে মানুহৰ মনেৰে। কি ভীষণ মানর জাতি। একেলগে এই জাতিয়ে সৃষ্টি কৰিবলৈ হামৰাও কাঢ়িছে বিশ্বত মানুহৰ মঙ্গল-সেতু বান্ধি-বলৈ। বিশ্ব মঙ্গলময়, আনন্দময়, সৌন্দৰ্য্যময় কৰিবলৈ। আকৌ সেই বিশ্বতে তুলিছে ধ্বংশৰ ভীষণ চিত্ৰ, মানব মনৰ ভীষণ বিভৎসতা। তেন্তে কি সচায়ে মানর জীরন সৌন্দৰ্য্য শান্তিৰ সেরক নহয় ? আকৌ সেই ধ্বংশৰ কীৰ্ত্তি ঢাকিছে মানুহৰ নিজৰ দোষ লুকোরা স্বভারেৰে ডাঙৰ ডাঙৰ আদৰ্শৰ নামত। কেরে ধ্বংশৰ সৃষ্টি কৰিছে জাতীয়তাৰ নামত, ধৰ্ম্মৰ নামত, স্বদেশ ৰক্ষাৰ নামত, বিশ্বৰ মঙ্গল আনিবৰ নামত। সৃষ্টি কৰিছে হাজাৰ "ইজিম!" আকৌ সেই "ইজিম" বোৰৰ প্ৰচাৰত উঠিছে যুজৰ ধ্বনি, কলৰব। হায় মানব তোৰ আচল মনৰ গতি কত? তোৰ যে অন্তৰ জুৰি কলুষতাৰে ভৰপূৰ। ক্ষুদ্ৰ স্বাৰ্থ, দম্ভ, অহঙ্কাৰৰ বীজ তোৰ হাড়ে মগজুরে সোমাই আছে। কেরল সেইবোৰ ঢাকি প্ৰকাশ কৰিব চার ভুরা, ডাঙৰ ডাঙৰ আদৰ্শৰে, সেয়া ব্যক্তি হিচাবেই হওঁক, জাতি হিচাবেই বা সমাজ হিছাবেই হওঁক, ধৰ্ম্ম হিচাবে হওঁক নাইবা আদৰ্শবাদী ইজিম হিচাবেই হওঁক। তই চার নিজৰ প্ৰভুত্ব বঢ়াবলৈ, তই চার নিজৰ স্বাৰ্থ পুৰণ কৰিবলৈ। কিন্তু সেইবোৰত বিশ্বৰ মঙ্গলৰ হেতু কত? নৰনাৰায়ণৰ সেরাৰ নামত নিজৰ

নিজৰ দলৰ গাইগুটীয়া বা সাধাৰণ হিচাবে কেৱল স্বাৰ্থ সিদ্ধিতহে তইঁত ব্যস্ত।

এনে সময়তে মনত আহিল সেই বিশ্ব সাহিত্যিক বাৰ্ণাডশ্বৰ ডাক্তৰৰ সমস্যা (Doctors dilemma) কিতাপ খনিলৈ। আজিৰ জগতত ডাক্তৰে কাৰ প্ৰাণ বচাব? অসাধাৰণ প্ৰতিভাশালী সৌন্দৰ্য্যসাধক শিল্পীৰ নে—সহজ সৰল হোজা, সত্যত আলম লৈ থকা চহা লোকৰ? জগতক কি লাগে? অৱশ্যে এই দুয়োটাৰে সামঞ্জস্য হৈ যদি অসাধাৰণ শিল্পীয়ে সৰলতাপূৰ্ণ স্বভাৱ পায় তেন্তে পৃথিৱী স্বৰ্গ ৰাজ্য হলহেঁতেন। কিন্তু পৃথিৱী চিৰকাল পৃথিৱীয়ে, স্বৰ্গ নিশ্চয় বেলেগ। আকৌ যদি পৃথিৱীয়ে স্বৰ্গ হয় তেন্তে পৃথিৱী নামৰ অন্ত হৈ স্বৰ্গ আখ্যাৰহে প্ৰচলন হব।

তাৰ মনত পৰিল ওমৰ খৈয়ামৰ বাণী। "ওগো যত নীতিবিদ, এতো দেখি তোমাদেৰই ৰুচিৰ বিকাৰ, আমাৰে নিন্দিয়া কেন, অকাৰণে আমাৰ প্ৰতি কৰো অবিচাৰ? সুৰা আৰু সুন্দৰীৰ উপাসনা ছাড়া, কৰিনিতো এ জীৱনে কোনো মহাপাপ, এৰই তৰে শীৰে আমাৰ কেন দিতে চাও, ঘৃণিত এ অখ্যাতিৰ এতখানি চাপ।" তাৰ মনত হল পৃথিৱীক স্বৰ্গ কৰিব খোজা নীতিবিদ সকলে কেৱল হা-হুতাশৰ সঙ্গী হৈ শান্তিময় ধৰাক আৰু অশান্তিৰ আকৰ কৰি তোলে। তাৰ মনত খেলালে "যেদিন প্ৰথম প্ৰেম অভিভূত কৰিল আমাৰে, মূৰ্ত্তি ধৰি এল যেন সুখ। অন্তৰ চাহিল কত কহিবাৰে অকথিত বাণী, ৰসনা ৰহিল তবু মুক। নিৰ্ঝৰেৰ তীৰে আমি তৃষাতুৰ হৃদয়, তথাপি মৰিল অতৃপ্ত পিপাশায়; এ হেন বিস্ময়কৰ সকৰুণ কাতৰ মৰণ দেখেছে কে জগতে কোথায়?" সংযমতো যদি এনে হেন মৰণেই তেন্তে সংযম কৰি মানুহৰ সুখ্যাতি লভি কি লাভ? তাৰ মনত উদয় হল "চাহিল জানিবাৰে প্ৰতিমা এক দিন, ভক্তজনে তাৰ ডেকে, পুজিছে কেন বালা পাষাণ



ৰূপ মম, কী গুণ আছে এৰ দেখে? পূজাৰী কঁহে তাৰে নিখিল পতি যিনি, সৃজন কাজ যাৰ হাতে, প্ৰকাশ হল তিনি আপন গৌৰৱে, তোমাৰ দুটি আঁখি পাতে। অৰূপ দেৱতাৰ অতুল ৰূপ ৰাশি তাহাৰ কণা পৰিমাণ তোমাৰ মাজে দেবী অসীম কৃপাবশে, কৰেণ তিনি যোগ দান।" তাৰ ভাব হল সেই যৌৱনৰ মূৰ্ত্তিত, চকুযুৰিত ঈশ্বৰৰ যি অপাৰ্থিৱ দান সেইটো মানৱে কেনেকৈ উপলুঙা কৰিব? কিয় নাচাব? কিয় পাপ বুলি দূৰলৈ আঁতৰি যাব! এই মৰু সংসাৰত এই যে যৌৱনৰ চঞ্চলতা স্বৰূপ সুখ, আনন্দ তাত আকৌ সংযমৰ দৰিয়লী দি সেই শান্তি ফেৰাও নষ্ট কৰা মানুহৰ কঠোৰ নীতি উপলুঙা কৰাত দোষ কি? তাৰ মনত পৰিল ফৰাচী লিখক মোঁপাছাৰ কথা—এই পৃথিৱীখন কি ভয়ঙ্কৰ। তাৰ ভিতৰত অকণি সুখ উপভোগ কৰিবলৈ যি অলপ সুচল মিলে সেইটো উপভোগ কৰিলে জগতত পাপ বুলি গণ্য হয়।" সি কত কি ভাবিলে। তাৰ মনত ভাব হল যে শাস্ত্ৰ, পদ ধৰ্ম্ম এই বোৰ চলন্তি কথাৰ মেৰপাক। তাত পৰি মানুহে কেৱল ঢোকে ঢোকে পানী খাই অথাউনি পানীত পৰি ককবকাবহে ধৰিছে আচল তত্ত্ব বিচাৰি পোৱা নাই। তাৰ ভাব হল সেইবোৰত কেৱল ধৰিব নোৱাৰা, লব নোৱাৰা কিছুমান ভাবৰ আদৰ্শ গোটাই থৈ গৈছে। সেইবোৰ কোনো কালেও মানৱ জাতিয়ে গ্ৰহণ কৰিব নোৱাৰিব। কিয়নো মানৱৰ স্বভাৱ সৌন্দৰ্য্য উপভোগ কৰা, দৈহিক মানসিক শান্তি মানুহে পায় সৌন্দৰ্য্যৰ উপভোগতহে। গোলাপ দেখিলে মানুহৰ মনে ইচ্ছা কৰে গছৰ পৰা তুলি আনি তাৰ আঘ্ৰাণ লয়, খোপাত পিন্ধি সুখ লভে। খন্তেক পিছতে গোলাপৰ অৱস্থা যিয়ে নহওঁক। কিন্তু আদৰ্শবাদীয়ে সেই কথা পেংলাই কৰি বাণী দিয়ে গোলাপ গছতে থাকক তাৰ সৌন্দৰ্য্য দূৰৈৰ পৰা চাইহে আচল উপভোগ কৰিব পাৰিবা! কিন্তু তেওঁলোকে পাহৰে গোলাপ পাহি

চিৰকাল গছত একেদৰে নাথাকে। দিনদিয়েক পিছতে জহি-খহি পৰি লেৰেলি যাব। তেন্তে তাক গছতে নাৰাখি মানুহে ৰুচি অনুসাৰে ক্ষন্তেকলৈ হলেও উপভোগ কৰাত কি দোষ? অনন্তই ভাবিলে ভুল। সম্পূৰ্ণ ভুল। জগতে বিচাৰে এটা, কিন্তু আদৰ্শ দিয়ে আনটো। ভাবি ভাবি নানা উচপিচনিত তাৰ গোটেই নিশা উজাগৰে গ'ল। তাৰ ভাবৰ অন্ত নাই। জগতলৈ তাৰ ঘৃণা আহিল, আদৰ্শবাদী সকললৈ তাৰ খং উঠিল। ভুৱা সমাজৰ শিক্ষা, দীক্ষা, সভ্যতাৰ নামত বাহ্যিক শত আচৰণৰ ৰীতি-নীতিৰ ওপৰত তাৰ বিশ্বাস টলিল। সি ভাবিলে সবল মতি ব্লেন্‌কিনচপে যদি নীতি জ্ঞান শূণ্য ছুবেদতাৰ দৰে ছবি আঁকিব পাৰিলেহেঁতেন" ইয়াৰ উত্তৰত কৈছিল তাতোকৈ সহজ হলহেঁতেন যদি ছুবেদতে ব্লেনকিনচপৰ সবলতা অলপ অধিকাৰ কৰিলেহেঁতেন। কিন্তু ইয়াৰ সিদ্ধান্ত হল জগতখন তোমাৰ কাৰণে ইমান সৰল নহয়। তুমি যেনে পাইছা তেনেভাবে গ্ৰহণ কৰা। অনন্তয়ো ভাবিলে জগত যেনে ভাবে চলিছে চলক। ডাঙৰ ডাঙৰ আদৰ্শেৰে আৰু ইয়াক গধুৰ কৰি লাভ নাই। বৰং নানা আদৰ্শ এৰি যদি জগতে ভাল পায় উলঙ্গ নৰ্ত্তন তেন্তে তেনে কৰিব দিয়া। যদি শিল্পীৰ মনত যুবকে কোনো যুবতীৰ স্পৰ্শসুখ লাভ কৰিবলৈ ইচ্ছা কৰে, যুবতীৰ ইচ্ছা হলে তেন্তে তাত বাধা বিঘিনি তুলি হাহাকাৰ কৰিবলৈ আৱশ্যক নাই। কেৱল চোৱা যাতে পাশবিকতা নহয়, অত্যাচাৰ নহয়। কাৰো ওপৰত অবিচাৰে বল শক্তি প্ৰয়োগ নহয়। শোৱা পাটিত পৰি এনেবোৰ ভাবৰ খেলিমেলিতে ৰাতি পুৱাল। সুৰুযৰ কিৰণ বেৰৰ ফুটাৰে তাৰ শোৱা পাটিতো পৰিল। সি ভাবিলে "যি হল হল। মিছা মিছি হা-হুতাশ লৈ ওৰে ৰাতি উজাগৰে থাকিলোঁ। কিন্তু এনে সংযমত শান্তি ক'ত আহিল? কিন্তু ভবিষ্যতলৈ এনে ঘটিব নিদিয়ে। সমাজৰ নীতি নিয়ম জহন্নামে যাওক। ধৰ্ম্ম, শাস্ত্ৰ পৰকালৰ সুখ স্বৰ্গ সি নামানে। এনে দৃঢ় মন লৈ সি শোৱা পাটিৰ পৰা উঠিব ধৰিছে এনেতে বুঢ়ীয়ে মতা শুনিলে "বোপা, লৰি অহা, লৰি অহা। চোৱাচোন মালতীৰ কি হল?" সি সেই কথা শুনিয়ে পোণছাতে বুঢ়ীয়ে যিপিনে মাতিছে সেই পিনে লৰি গল। মালতীৰ কি হল?



## (১৩)

বাৰীৰ পাচৰ পিনে কটাহ বাঁহৰ শাৰী। তাৰ ওচৰতে এটা সৰু খাল। সেই কটাহ বাঁহৰ কাষতে মালতীৰ মূৰতো পৰি আছে। দেহৰ আন ভাগ পুখুৰীত পৰিছে। তাইৰ মুখত মাত বোল নাই। মূৰত কটাহ বাঁহৰ কাঁইটে বিন্ধিছে। গোটেই শৰীৰতো তেজেৰে ৰাঙলী হৈছে। কিয় তাই নিশা তালৈ গৈছিল? কেনেকৈ তেনে ঘটিল কেৱে একো নিৰ্ণয় কৰিব নোৱাৰিলে। যিয়ে নহওক অনন্তই তাইৰ নাকৰ ওচৰত হাত দি দেখিলে এতিয়াও নিশ্বাস আছে। তাইৰ সেই সজীৱ মূৰ্ত্তি নিশা দেখি তাৰ মনত যি ভূমিকম্প তুলিছিল ৰাতিপুৱা হওঁতেই সেই মূৰ্ত্তিত কি বিকৃতি ঘটিল? কেনেকৈ ঘটিল সি একো বুজি নাপায়?

সি মালতীৰ মাকক সুধিলে "কেতিয়াবা ৰাতি তাই অকলে উঠি আহেনে?"

নাই। তাই উঠিলে মোক নামাতাকৈ নাথাকে।

যি নহওক সি মূৰত অলপ পানী দি লাহেকৈ কটাহৰ কাঁইট আঁতৰাই লাহে লাহে তাইৰ ডিঙিত ধৰি মাকক ভৰিৰ পিনে ধৰিব কলে। তেনে অৱস্থাতে তাইক লালে লাহে ঘৰলৈ আনি শোৱা পাটিত শুৱালে। অলপ পিচতে গাৱঁৰ তিৰোতা এজনী দুজনীকৈ ভৰি পৰিল। কোনে কি কলে একো ঠিক নাই। কেৱে কলে ভূত পিশাচে তাইক লৈ গৈছিল। কেৱে মুখ বিকুটাই গলাগপা

কৰিলে আচহুৰা লোকক ঘৰত ঠাই দিয়া মজাপালি পাওক। ৰাতি কি ঘটিল আমি বুজা নাইনে? অনন্তই তেনেবোৰ কথালৈ কাণ নকৰি পোনচাতে কৰবালৈ ওলাই গল। তিৰোতাসকলে সি নোহোৱাত কথা কবলৈ সুবিধা পালে। বুঢ়া বুঢীক কত গৰিহণা। গাভৰু ছোৱালী থকা ঘৰত যাকে তাকে বাহ দিয়ে নে? নিশ্চয় ৰাতি তাইক তালৈকে তুলি নিছিল। প্ৰায় দুঘণ্টা মানৰ পিচত অনন্তই তাইৰ গাৱঁৰ কম্পাউণ্ডাৰক লৈ আহিল। যদিও কম্পাউণ্ডাৰক সি ভাল নাপায় তথাপি উপায়হীন অৱস্থাত খেৰকুটাই সহায় ভাবি তাক লৈ আহিল। কম্পাউণ্ডাৰে লাৰি চাৰি চাই কলে মূৰত বৰ আঘাত পাইছে। যি নহওঁক মূৰত বৰফ দিব পাৰিলে তাই চেতনা পালেহেতেন। চেতন পালে ক'ত কি দুখ পাইছে তাই কব পাৰিলেহেতেন। কিন্তু ইয়াত বৰফ ক'ত পাব? কেবল চেঁচা পানী ঢালা। কম্পাউণ্ডাৰৰ কথামতে তাকে কৰিব ধৰিলে। প্ৰায় কেবা ঘণ্টাৰ পিচত তাই অলপ চকু মেলিলে।

কম্পাউণ্ডাৰে সুধিলে কত দুখ পাইছা? তাই একো কব নোৱাৰিলে। কিন্তু তাই ডাঙৰকৈ কেকাব ধৰিলে। কম্পাউণ্ডাৰে কলে ভাল হব। কিন্তু পাৰিলে তেওঁক চহৰৰ আস্পাতাললৈ নিব লাগিব। তাতেহে সকলো প্ৰকাৰে পৰীক্ষা কৰি চাব পাৰিম।

বুঢ়ীয়ে কলে "ডাক্তৰ বাবু আমাৰ টকা-কড়ি নাই কেনেকৈ চহৰলৈ নিম।"

তেন্তে মই কি কম? ইয়াত মোৰ অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ বা পৰীক্ষা কৰা যন্ত্ৰও নাই।

অনন্তই কলে এনে অৱস্থাত তাইক নিব পৰা যাব জানো?

পাৰিব। বিশেষে সাবধানে নিব লাগিব। গৰুৰ গাড়ীত ভালকৈ নি ৰেলত বা মটৰত তুলি নিব পাৰিব।

তেন্তে সেয়ে হওঁক। এতিয়াই গৰু গাড়ী ধৰি নিয়া যাওঁক।



বুঢ়ী আই আপুনি টকাৰ নিমিত্তে ভাবিব নালাগে। মই সকলো খৰছ কৰিম।

সিদিনাই মালতীক গাড়ীৰে ওচৰৰ ষ্টেচনলৈ নি মটৰত তুলিলে। যদিও আজিকোপতি গাওঁ-ভূইত মটৰ চলা আলি হোৱা নাই তাৰ ফলত কত বেমাৰী আচল চিকিৎসাৰ অভাৱত প্ৰাণ হেৰাব লাগিছে, কতই ডাক্তৰখানাৰ অভাৱত ডাক্তৰৰ অলপো সহায় নাপাই প্ৰাণ এৰিব লাগিছে তাৰ সংখ্যা কোনে ৰাখে? যিদিনা গাওঁ ভূঁইত সকলো আলি পদূলি হব, মটৰ যান-বাহন সুন্দৰভাৱে চলিব, ডাক্তৰখানা ওচৰতে পাই সকলো বেমাৰৰ চিকিৎসা কৰিবলৈ সুবিধা পাব সিদিনাহে মানুহে আচল স্বাধীনতা সুখ পাব। যি নহওক তেনে অৱস্থাতে চহৰৰ আস্পাতাল পালেহি।

গাৱত কত গলাগপা। কত বদনাম গাব ধৰিলে তাৰ অন্ত নাই। গাৱলীয়াই জানে পৰৰ কু-চৰ্চ্চা কৰিবলৈ কিন্তু নাজানে কিবা সহায় কৰিবলৈ। তেওঁলোকে থাকে সদাই অলপতে সন্তোষ হৈ নিজৰ শত নিসহায় অৱস্থাকে সাৱটি লৈ থাকিবলৈ কিন্তু নাজানে মুখ ফুটাই নিজৰ দাবী কৰিবলৈ। নাজানে তেওলোকে আলাই আপদ বিঘিনি আতৰোৱাৰ ব্যৱস্থা কৰিবলৈ। তেওঁলোকে জানে নিজৰ কপালক দোষী নিৰ্ব্বিকাৰ হৈ থাকিবলৈ কিন্তু কোনো সহায় সুবিধা পাবলৈ নাজানে। নাজানে একেলগে কাম কৰিবলৈ বা একমুখে সকলো দাবী জনাবলৈ। তেওঁলোকে জানে এলেছা মাটিৰ কাৰণে হুলামাৰিৰে মৰা-কিলা কৰিবলৈ বা জীৱনো অৰ্পিবলৈ কিন্তু নাজানে ডাঙৰ কাম কৰিবলৈ বা একেলগে দাবী কৰি গাৱৰ বা দহৰ মঙ্গল সাধিবলৈ। গাইগুটীয়া স্বাৰ্থত বিঘ্নি হলে নানা মোকৰ্দ্দমা নানা মৰাকিলা, নানা কাটাকাটি মাৰামাৰি সৃষ্টি কৰিবলৈ, কিন্তু সমহতীয়া মঙ্গল সাধিবলৈ অলপো বিপদক আকোৱালি লবলৈ তেওঁলোক সাজু নহয়। প্ৰতি খোজত যেন তেওঁলোকৰ ভয় সঙ্কোচ। নিজৰ লৰা-

ছোৱালী, নিজৰ ঘৰ পৰিয়াল, নিজৰ মাটি হালিছা থিক ৰওক, আনৰ যি নহওক সেইটোলৈ যেন অলপো আগ বাঢ়িবলৈ তেওঁলোকে শিক্ষা পোৱা নাই। উৎসৱত সকলোৱে যোগ দিয়া, কিন্তু মাউৰ লাগিলে ইটোৱে আনটোৰ ঘৰলৈ যাবলৈ ভয়। গাই গুটীয়া স্বাৰ্থই তেওঁলোকক সকলোপিনে নিসহায়, নিসম্বল নিৰুপায় যে কৰিছে সেইটো তেওঁলোকে ভাবিব নোৱাৰে।

আম্পাতালত মালতীয়ে সাধাৰণ ৰুগীৰ লগতে থাকিল। সেই বিচনাৰ কাষতে অনন্তই আলপৈচান ধৰিব ধৰিলে। লগতে বুঢ়ীয়ো আহিছে। কিন্তু বুঢ়াই ঘৰখন চাবলগীয়া হোৱাত আৰু খেতি চম্ভালিব লগীয়া পৰাত আহিব নোৱাৰিলে। মটৰত তুলিবৰ সময়ত বুঢ়াই অনন্তক কৈছিল "বোপা" তোমাৰ ওপৰতে সকলো ভৰষা। আমি দুখী অজলা প্ৰাণী, কি কৰিম ?

সেই আম্পাতালত থকা ৰামু এতিয়া ভাল হৈছে। দুনীয়াই এতিয়াও তাতে কাম কৰি আছে। ৰামুয়ো তাতে এটা কাম পাইছে। কম্পাউণ্ডাৰে দুনীয়াক কলে দুনীয়া চাবি এই যে নতুনকৈ বেমাৰী লৈ আহিছে তেওঁলোক মোৰ চিনাজনা মানুহ। আমাৰ গাৱঁৰ কাষৰে। তেওঁলোকৰ ভালকৈ আলপৈচান লবি। দুনীয়াই কলে কাৰনো ভালকৈ শুশ্ৰূষা নকৰো ? চিনাই হওক বা অচিনাকিয়ে হওক সকলোৱে বেমাৰত পৰি বিপদত পৰিহে আম্পাতালৈ আহে।

( ১৪ )

দুনীয়াই দিনে ৰাতি বেমাৰীৰ আলপৈচান লয়। তাই কোনো বেমাৰীক গু মুত পেলাইছে। কোনো বেমাৰীৰ ওকটি চাফ চিকোণ কৰিছে। কোনো বেমাৰীৰ মূৰত পানী ঢালিছে। কোনো বেমাৰীৰ ঘা ধুইছে। বেণ্ডেজ কৰিছে। তাই চকৰী ঘুৰাৰ দৰে চৌদিশে ঘূৰি কেৱল কাম কৰিছে বেমাৰীক শুশ্ৰূষা কৰিলে তাই কত আনন্দ পায়। তাই মালতীৰো যিঘান পাৰে আলপৈচান ধৰিছে। ৰাতি ডাক্তৰখানাত যদিও সহায়ৰ কাৰণে ডাক্তৰ বা কম্পাউণ্ডাৰ থাকে কিন্তু কোনোৱে কিবা কাৰণে মাতিলে তেওঁলোকে সাৰ নোপোৱা ভাও ধৰে। বৰ চিঞৰা চিঞৰি কৰিলে ভেকাহি মাৰি খেদি দিয়ে। কোনো বেমাৰীক বেণ্ডেজ কৰিছে, বেচেৰাই বেণ্ডেজ খহাব নাজানে, ইপিনে বৰ টানকৈ সৰুপানী চুবলৈ লাগিছে। বেণ্ডেজ খহাবলৈ কত উত্ৰাৱল হৈছে। ডাক্তৰক মাতি পঠিয়াইছে। কিন্তু ডাক্তৰৰ সঁহাৰি নাই। কতই ৰাতি এটোপা পানী পানীকৈ চিঞৰিও পানী নাপায়ে অণ্ঠকণ্ঠ শুকাই ৰাতিতে মৰি আছে কিন্তু ডাক্তৰ কম্পাউণ্ডৰৰ দেখাদেখি নাই। কিন্তু এনেবোৰত সহায় কেৱল দুনীয়া। তাই ওৰে ৰাতি যাক যেনেকৈ পাৰিছে সহায় কৰিছে। মালতীৰ কাষত অনন্ত আৰু মালতীৰ মাকে দিনে ৰাতি শুশ্ৰূষা কৰি থাকে। মালতী অহা দুদিন হল কিন্তু আজিলৈকে মাত অহা নাই। ডাক্তৰে সদাই চাই যায় কিন্তু উন্নতিৰ ফালে অলপো গতি কৰা নাই বৰং বেয়াৰ পিনেহে ঢাল খাইছে। দুনীয়া মাজেসময়ে আহি মালতীৰ মুখলৈ চাই কয় "বেচেৰী বৰ কষ্ট পাইছে কি হৈছিল দেউতা !" কেনেকৈ এনে হল বুলি অনন্তক সোধে। অনন্তই বিশেষ একো সমিধান দিব নোৱাৰে।

দুনীয়াই কয় এনে সুন্দৰ মুখখনিত তেজ পানী একো নোহোৱা হৈ বগা পৰিছে। একো খাব নোৱাৰে বেচেৰী। এনেকৈ নাখায় কিমান দিন থাকিব ? দুটা আঙুৰ মুখত দিয়ক। অনন্তই দুনীয়াৰ কথামতে আঙুৰ মুখত দিয়ে। কিন্তু তাই খাবলৈ চেষ্টা কৰিও গিলিব নোৱাৰে।

নিশ্চয় কৰবাত ডিঙিত দুখ পাইছে। তাই মালতীৰ ওচৰ চাপি ডিঙিটো ভালকৈ চায়। মালতীৰ মাকে কয় তাইক নুচুবি।

নোচো আই। নিলগব পৰাহে চাইছো। ডাক্তৰ আহিলে ডিঙিটো ভালকৈ চাব দিব আই। দেহি ঐ এনে বেথালগা ছোৱালী জনী। আপুনি আই আজি কিবা খাইছে জানো ?

কি খাম ? ইয়াত কিবা খাব পাৰি নে ? চাৰিওপিনে নানা কুগন্ধ, তাতে জাতি কুলৰ বিচাৰ নাই। ৰাতিপুৱাই গৈ নৈৰ পাৰত দুটা কোমল চাউল তিয়াই খাইছোঁ।

"তেনেকৈ কিমান দিন থাকিব ? আপনিও নোখোৱা নেমেলাকৈ ভাগৰি পৰি বেমাৰ ভুগিব।" অনন্তকৈ চাই দুনীয়াই কয় আইৰ কিবা খোৱাৰ দিহা নকৰে কিয় ? অনন্তই কয় ওচৰত কোনো চিনা জনা লোক নাই। হোটেলতো আয়ে খাব নোখোজে। বৰ নিৰুপায়ত পৰিলো।

দুনীয়াই কয় এঘৰ বৰ ওচৰতে ভাল মানুহ আছে। মই থিক কৰি দিম। আইৰ খোৱা তাতে দিহা কৰক। অনন্তই দুনীয়াৰ তেনে কথা শুনি ৰ লাগি তাইৰ মুখলৈ অলপ পৰ চাই থাকি লাহেকৈ কয় পাৰ যদি থিক কৰছোন। মই সকলো খৰছ পাতি দিম।

সেই ঘৰৰ আই বৰ ভাল। মোক বৰ মৰম কৰে। তেওঁক মই কলে বুঢ়ী আইক এনেয়ে খুৱায়। কতই তেওঁলোকৰ ঘৰত খায়। তাতে এনে বিপদত পৰি অহা বুঢ়ী এজনীক পুহিব নোৱাৰিবনে ? ইচ্ছা কৰিলে তেওঁ নিজে ৰান্ধি খাবও পাৰিব। নহলে তেওঁলোকৰ লগতে খাব। তেওঁলোকৰ হেনো বৰ ভাল জাত।

কথামতে কাম। সেইদিনাই বুঢ়ীৰ খোৱা লোৱাৰ দিহা ওচৰৰ এঘৰ লোকৰ তাত হ'ল। বুঢ়ীয়ে খৰধৰকৈ তালৈ গৈ দুটা সিজাই দিনচেৰেক কোল এসন্ধ্যা খাই আকৌ আস্পাতাললৈ লৰি আহে। ঘৰৰ গিৰিহতনীয়ে কয় আপুনি দুসাজেই খাবহি। ইচ্ছা কৰিলে আমাৰ লগতে খাব পাৰে। বন্ধা-বঢ়াত মিছায়ে কষ্ট খায়। আমি



কলিতা মানুহ বুঢ়ীয়ে কলে নালাগে বাচা, তহঁতক কষ্ট কিয় দিওঁ। মোৰ পেটলৈ ভাত নাযায়। কেৱল নোৱাৰাতহে মুখত গুজি যাওঁ। তাইৰ চিন্তাই মোক আকুল কৰিছে।

তাই ভাল হব। আস্পাতাললৈ আনি ভাল কৰিছে। বুঢ়ীয়ে মালতীৰ কথা কৈ কৈ কেৱল কান্দে।

গিৰিহতনীয়ে কয়—'কি কৰিবা। মানুহৰ আপদ বিপদ কেনেকৈ আহে কোনোৱে নাজানে। তুমি চিন্তা নকৰিবা। তাই ভাল হব।" দুনীয়াই মালতীৰ কাষলৈ আহি নিলগতে বহি থাকে। যেতিয়া যি লাগে ততালিকে সহায় কৰে। অনন্তই কয় তই ইমান ভাল। তোৰ নাম কি ?

দুনীয়া।

এনেতে কম্পাউণ্ডাৰ আহিল। সি অনন্তৰ কাষ পায়ে "কি কৰিবা ভাই কামৰ লেঠা। এই দুদিন ইমুৱা হবকে পাৰা নাই। বেমাৰী কেনে পাইছে ? বুঢ়ীতো ক'ত ?

তেওঁ ভাত খাব গৈছে।

কিবা সহায় লাগিলে কবা। মইতো ইয়াতে আছোঁ। দুনীয়া দেখো ইয়াতে বহি আছ ? কাম নাই ?

কম্পাউণ্ডাৰ বাবু! ছোৱালীজনীৰ কি হৈছে ?

তোক সেইবোৰ কিয় ? যা নিজৰ কাম কৰ গৈ ? বুজিছা অনন্ত এই ছোটলোকবোৰক কৈ মিলি নিজৰ কামত লগাব নোৱাৰো। তাই বেমাৰীৰ গু-মুত পেলাব লাগে। তাই থাকে অ'ত ত'ত বহি। মাহেকৰ মূৰত দৰমহা লোৱাত হলে পটু। আগেয়ে উপস্থিত হব।

তাই বৰ ভাল। মই দিখিছো তাই আস্পাতালৰ সকলো বেমাৰীৰ যেনেকৈ তত্ত্বাৱধান লয় আন কেৱে তেনে নকৰে।

থোৱা থোৱা তোমালোকৰ আলপৈচান ধৰিছে হবলা। বোধ-

কৰো টকা-পইছা দিছা। টকা পইছা নাপালে এখন কুটাও লৰাব নোখোজে। আকৌ ইমান টকা পাব। সিপিনে মাহ দিন সিহঁতৰ খাব নাটে। যিদিনাই পাব গিৰিয়েকে তাইৰ হাতৰ পৰা কাঢ়ি নিব আৰু কেৱল মদৰ শ্ৰাদ্ধ কৰিব। সেই মেতৰ জাতিটোৰ আৰু অলপো উন্নতি নহল।

উন্নতি কেনেকৈ হব? সিহঁতৰ শিক্ষা নহলে বাহিৰা জগতৰ লগত সম্বন্ধ নহলে কেনেকৈ উন্নতি কৰিব? কিন্তু তাই বৰ ভাল।

গান্ধীয়ে এই ভাঙ্গী সকলৰ উন্নতিৰ কাৰণে কত চেষ্টা কৰিলে। কিন্তু সিহঁত যেনে তেনে ৰল। গান্ধীয়ো গুছি গল—আৰু ভাঙ্গীয়ো ভাঙ্গীয়ো ৰল।

এনেতে দুনীয়াই কলে "দেউতা বেমাৰী চাওক। আমাৰ কথ কলে কি হব? বেমাৰীৰ কি হৈছে দেউতা?

কম্পাউণ্ডাৰে কলে "তোক সেইবোৰ কিয় লাগিছে? তই মূত পেলাবি। আদাৰ বেপাৰীৰ আকৌ জাহাজৰ খবৰ কিয়, যা সৌ কোঠাত এটা বেমাৰীৰ ৰাতিতে হাগি-মুতি চেৰাপ কৰিছে ভালকৈ ধুই পখালি চাফচিকুণ কৰগৈ। বুজিছ দৰমহা এনেয়ে খা নোৱাৰিবি। কাম কৰিহে হজম কৰিব পাৰিবি।

মই এতিয়াই সৌ কোঠাত চাফ্চিকোণ কৰি আহিছো।

চাফ্চিকোণ কৰিছে বুলি কম্পাউণ্ডাৰে ভেকাহি মাৰিলে বুজিছা অনন্ত ইহঁতক আসৈ নিদিবা। আসৈ পালে আধ্যা কৰিব ইহঁতে টকা পইছাৰ বাহিৰে একো নাজানে।

ক'তা এই দুদিন দেখো তাই এটা কড়িও খোজা নাই। ব তাই বজাৰৰ পৰা নিজৰ ধন ভাঙি আঙুৰ বেদানাহে আনি আমা দিছে। মই পইছা দিব খোজাতো লোৱা নাই। তাইৰ হে মালতীৰ মুখখন বৰ ভাল লাগে।

মেতৰ জাতিকো বিশ্বাস কৰা। সুবিধা পালে তোমালোৰ



পৰা সুদেমুলে আদায় কৰিব। সিহঁতে একো কৰিব নোৱাৰোঁ বুলি নকয়। কিন্তু কাম কৰিয়ে হওঁক বা নকৰিয়ে যদিহে কেনেবাকৈ তোমাৰ হাতৰ পৰা টকা সৰকাব পাৰিলে তেন্তে আধ্যা কৰিব। দুনাই পাবলৈ আশা নকৰিবা। ইহঁতক আসৈ নিদিবা। আসৈ পোৱা কুকুৰে ডিঙিলৈ জপিয়ায়।

দুনীয়াই সিহঁতৰ কথা শুনিয়েই থাকিল। এষাৰো মাত নিদিলে। কম্পাউণ্ডাৰে কলে ইয়াত কিবা অসুবিধা পাইছা জানো?

অসুবিধাতো আছেই। ইয়াতো নিজৰ ঘৰ নহয়। আনপিনে ইয়াৰ যোগাৰ পাতিয়ো সুবিধা নহয়। লাগ বোলোতে একো নাপায়। ডাক্তৰকে সময়মতে নাপায়।

ডাক্তৰতো তোমালোকৰ পইছা লোৱা নহয় যে চব্বিশ ঘণ্টা তোমালোকৰ লগত থাকিব। সময়মতে আহিব, সময়মতে যাব। টকা খৰছ কৰিলে ইয়াতো সকলো সুবিধা পাবা

এৰা সেইটো বুজিছো। আনকি পানী দিওঁতায়ো পইছা নাপালে পানী নিদিয়ে। পিচে ইয়াৰ নাম "Charitable Hospital" কিয় দিছে তাকেহে বুজি নাপাওঁ। ডাক্তৰে দৰমহা খায়, কিন্তু বেমাৰীয়ে সময়মতে নাপায়। পানী দিওঁতাই পানী দিয়াৰ কাৰণে দৰমহা পায়, কিন্তু বেমাৰীয়ে পানী খুজিলে তাক লাগে ওপৰুৱা পইছা। নহলে উভটিয়ে নাচায়। নাৰ্চসকলে মাহিলী বেতন পায়, কিন্তু সময়মতে একোবাৰ পাল মাৰি আঁতৰ হয়। দুনাই পোৱা কঠিন সমস্যা। দৰৱৰ কাৰণেও বাজেটত কত টকা মঞ্জুৰী হয় কিন্তু প্ৰত্যেক বেমাৰীয়ে দৰৱ বেলেগকৈ কিনিব লাগে। ডাক্তৰখানাত দৰৱ থাকিলেও ডাক্তৰে প্ৰেচ্কিপচন লিখিয়েই কব অমুক দৰৱতো বৰ আৱশ্যক কিন্তু আমাৰ আস্পাতালত নাই। অমুক ফাৰ্ম্মাচীৰ পৰা কিনি আনিবা। ইত্যাদি ইয়াৰ Charity বা বদন্যতাৰ কথা কিমান

বর্ণাবা। আনপিনে গোটেই ডাক্তৰখানাত সোমালেই যেন ভাব হয় নৰক ৰাজ্যত সোমাইছো। ইপিনে গোন্ধ, সিপিনে ময়লা, সিপিনে বেমাৰীৰ অৱস্থা। কিন্তু বৰ দিনে দিনে বাঢ়িছেহে।

বুজিছা অনন্ত তোমালোকৰ ছাতৰ সকলে সদায় বেয়াটোহে দেখা। কিন্তু আনটোলৈ চকু নকৰা। আজি এই আস্পাতাল থকা কাৰণে যে কিমান দুখীয়া মানুহৰ সুবিধা হৈছে সেইটো নাভাবা। কেৱল পইছা ভগনৰ আৰু অসুবিধাৰ কথাহে কোৱা।

সেইটো ভাবিছো কিন্তু এইখন কেবল টকা পইছা পোৱা পোহাৰ নকধি যদি প্ৰত্যেক কৰ্ম্মীয়ে দেশব্ৰতী হৈ ইচ্ছাৰে বেমাৰী সেৱা কৰিবলৈ ওলালহেতেন তেনেহলে এনে আস্পাতালে কত উপকাৰ সাধিব পাৰিলেহেতেন। কিন্তু বদান্যতাৰ নামত নানা দুৰ্নীতি আকৌ স্বাৰ্থত্যাগৰ নামত কত স্বাৰ্থলোভ। ডাক্তৰে টকা নাপালে ভাল দৰব পোৱা কঠিন যদিও গবৰ্ণমেন্টৰে ইচ্ছা বেমাৰী বোৰে সকলো সুবিধা পাই সোনকালে আৰোগ্য হৈ দেশৰ কামত লাগিব পাৰে।

ভাল দেশকৰ্ম্মীসকল ইয়ালৈ অহা পাইছা। যিসকল দেশৰ নেতা বা কৰ্ম্মী আহে সেইবোৰৰ সুন্দৰ যতন লয়।

তুমি দেশকৰ্ম্মী মানে কি বুজিছা কব নোৱাৰো। এজন সাধাৰণ খেতিয়কো দেশকৰ্ম্মী, এজন সাধাৰণ হোজা লোকো দেশকৰ্ম্মী। আকৌ হাজাৰ বক্তৃতাৰ মহলা মাৰা লোকো দেশকৰ্ম্মী হব পাৰে। কিয়নো তেওঁলোকৰ বক্তৃতাই দেশৰ লোকক লক্ষ্যভ্ৰষ্ট কৰি দেশৰ অকল্যানো সাধিব পাৰে। কিন্তু দুখৰ বিষয় বক্তৃতাৰ মহলা মাৰা লোকহে জনসাধাৰণৰ প্ৰিয়পাত্ৰ আৰু তেওঁলোকেহে সকলো ঠাইতে সকলো সুবিধা পায়। কিন্তু এজন খেতিয়কে যদি নিয়মমতে খেতি কৰিব নোৱাৰে তেন্তে দেশৰো এজন লোক যে খাব নাপাই মৰিব পাৰে সেইটোলৈ আমি নাভাবো। আচলতে তেওঁলোকহে দেশ



কৰ্ম্মী! চোৱা, বক্তৃতা দিওঁতা সকলৰ নানা "ইজিম" আছে। কিন্তু প্ৰত্যেকটো "ইজিম" যে শুদ্ধ বা দেশৰ কল্যাণ আনিব পাৰে সেইটো কদাপি হব নোৱাৰে। আকৌ ইটো ইজিমৰ বিৰুদ্ধে আনটো ইজিমৰ প্ৰচাৰ। তেন্তে দুটাৰ ভিতৰত এটা নিশ্চয় ভুল। কিন্তু সেই ভুল ইজিম প্ৰচাৰ কৰিয়ে হাজাৰ হাজাৰ লোকক তেওঁলোকৰ সেৱক কৰি নিজৰ নিজৰ কামৰ পৰা আঁতৰাই আনি নিষ্কৰ্ম্মীৰ দল কৰি দেশক যে লক্ষ্যভ্ৰষ্ট কৰি দেশৰ মহা অকল্যাণ সাধিছে তাত সংশয় নাই।

এৰা সেইটো সঁচা। কিন্তু প্ৰত্যেকজন বক্তাই তেওঁৰ পন্থাহে সত্য বুলি ডেডাউৰি পাৰে।

সেই কাৰণে মোৰ কোনো দল বা "ইজিম" পন্থীত বিশ্বাস নোহোৱা হৈছে। দেশৰ কল্যাণেই যদি আমাৰ ব্ৰত তেন্তে দল সৃষ্টি কৰি নিষ্কৰ্ম্মী বক্তা কৰি কি লাভ? নিজৰ মনত যিটো শুদ্ধ বা দেশৰ কল্যাণ বুলি বোধ হৈছে সেইটো প্ৰকাশ কৰি দেশে যদি লয় লওক। নললে তাৰ কাৰণে নানা দল নানা বিৰোধ সৃষ্টি কৰি দেশৰ কি কল্যাণ হব?

কিন্তু দল নহলে বা "মেজৰিটি" নহলে আঁচনি পন্থা দিবলৈ সুবিধা কেনেকৈ পাবা?

সকলোৱে আঁচনি দিয়া। তাৰ ভিতৰত যিটো ভাল সেইটো গ্ৰহণ কৰি কাম চলোৱা। কিন্তু সেইটো নাভাবি যিহেতু আমাৰ দলে এইটো গ্ৰহণ কৰা নাই, এইটো দেশৰ মঙ্গলৰ হেতু হলেও লব নোৱাৰো। এনে ভাবত দেশৰ কল্যাণ ক'ত?

দুনীয়াই এইবোৰ কথা বুজি নাপাই তাই লাহেকৈ উঠি গ'ল।

অনন্তই কলে দেশ, দেশ সকলোৱে দেশৰ ভাল কৰে। দেশৰ ভাল নকৰা লোক বিচাৰি নাপাওঁ। মন্ত্ৰীয়ে কয় দেশৰ কাৰণে ভাল আঁচনি কৰিছো। মেম্বৰে কব দেশৰ কাৰণে সকলো চেষ্টা কৰিছো। বেহা-বেপাৰীয়ে কব বেহা-বেপাৰত কনট্ৰল বহুৱাই দেশৰ

মহা অমঙ্গল সাধিছে। খেতিয়কে কব দেশৰ বস্তুৰ দাম হৈ সৰ্ব্বনাশ হল। দুৰ্নীতি, ব্লেকমাৰ্কেটত দেশ জুৰুলাজুপুৰা। ডাক্তৰ কবিৰাজে কব দেশৰ মঙ্গল সাধন কৰাই আমাৰ ব্ৰত। কিন্তু সকলোৱে সুবিধা পালেই দেশৰ স্বাৰ্থ এৰি নিজৰ স্বাৰ্থপূৰণ কৰিব। ডাক্তৰ কবিৰাজে পইছা নাপালে দেশৰ লোকৰ বেমাৰ চাবলৈ খোজ নাপাতে। বেহা বেপাৰীয়ে কণ্ট্ৰোলৰ শ্ৰাদ্ধ কৰিলেও নানা উপায়ে ব্লেকমাৰ্কেট কৰি নিজৰ ভৰাল ভৰাব। খেতিয়কেও বস্তুৰ দাম দাম বুলিও ধান, সৰিয়হ বা আন একো খেতিৰ বস্তুৰ দাম নকমাব। পাৰিলে এসেৰ চেনি বা গুৰ, সূতা, অলপ কেৰাচিন তেল নি তাকে আকৌ ব্লেক মাৰ্কেট কৰিব। উকীল, মহৰীয়ে দেশৰ কল্যাণ চিন্তেহে চিন্তে কিন্তু দেশৰ মঙ্গলৰ হেতু মোকৰ্দ্দমা কমাব ছাৰি যিমান পাৰে মোকৰ্দ্দমা হোৱাটোহে তেওঁলোকৰ মনৰ বাঞ্ছা। কিন্তু সকলোৱে দেশ দেশকৈ আৰ্ত্তহাৰা। চৰকাৰী বিষয়া সকলে কব দেশ গুছিল। দুৰ্নীতি, ব্লেক মাৰ্কেটত সৰ্ব্বনাশ হল। কিন্তু তেওঁলোকেও সুবিধা পালে মাখিটো মকৰাটো নেদেখাকৈ লব নাপালে মানুহৰ কথাত সহাৰি নিদিয়ে। বাস্তৱতে জগতত সাতোটা আশ্চৰ্য্য আছে। কিন্তু এইটো অষ্টম আশ্চৰ্য্য। সকলোৱে দেশৰ কল্যাণৰ কথা কয়। কিন্তু সকলোৱে সুবিধা পালে উবহৰ দৰে দেশৰ লোকৰ তেজ পিয়ে। আকৌ পুলিচ ডিপাৰ্টমেণ্ট। তেওঁলোক দেশৰ ৰক্ষা বাহিনী, শান্তিৰক্ষক, চোৰ দস্যুৰ অন্তকাৰী। কিন্তু কি আচৰিত। দেশ ৰক্ষাৰ নামত দেশৰ শত্ৰুতা কেনেকৈ কৰিব ধৰিছে। চোৰৰ অন্তকাৰী হৈ আকৌ চোৰৰ হাতৰ পৰা টকা লৈ চোৰ কৰি অনা ধন সৰকাইছে। এনেবোৰ কথা ভাবিলে সকলো দেশৰ মঙ্গলকাৰী লোকসকললৈ মোৰ অশ্ৰদ্ধা হৈছে। যিয়ে নহওঁক যি কেইদিন থাকো চকু মুদিয়ে বাট বুলিব লগাত পৰিছো। কি কোৱা।



সকলোৱে চকু মুদি থাকিলে দেশৰ মঙ্গল কেনেকৈ হয়?

নাই নাই দেশৰ মঙ্গলৰ কথা নকবা। সেইটো মহাপাপ বুলি মই ভাবো। সেই শব্দতো মোৰ কাণত বিষ যেন লাগে, বুজিছা। ধৰা এই কেইদিন ইয়াতে আছোঁ। যদি কিবা বেয়া দেখো বা সেইবোৰ আঙুলিয়াও তেন্তে তোমালোকৰ দলে বেমাৰীৰ আৰু সমূলি খা খবৰকে নকৰিবা। ইস্ আসোঁৱাহ ধৰিব অহিছে। ভুল ত্ৰুতি আঙুলিয়াইছে, ভয় দেখুৱাইছে বাৰু মজাপালি পাৰক দিয়া একো খা-খবৰেই নকৰাছোন। মৰিলে মেতৰৰ হতুৱাই পেলাই দি এটা ৰিপোৰ্ট লিখি থলেই হব। কি কোৱা?

কম্পাউণ্ডাৰে হাহি কলে "কথাটো মিছা নহয়। সকলো ঠাইতে দুৰ্নীতি, ব্লেকমাৰ্কেট আছে তেন্তে ডাক্তৰখানাতনো সেইটো নহব কেলেই?

এৰা সেয়ে আচল কথা। প্ৰত্যেক কব সকলোতে আছে। আমাৰ ঠাইতনো কিয় নহব? কিন্তু প্ৰত্যেকে মিলি যে সকলো হৈছে, সেইটোলৈ আমাৰ ভাব নাই।

এৰা, এৰা সেইবোৰ। আহিছা বেমাৰী লৈ, বেমাৰী যাতে সোন—কালে ভাল কৰি নিব পাৰা তাৰ নিমিত্তে সকলোকে হাতে ভৰি ধৰি আগবাঢ়ি যোৱা।

এইয়ে আমাক সৰ্ব্বনাশ কৰিছে। যেতিয়াই যিটো কাম আমাৰ সমুখত পৰে সেইটো সমধা কৰিবলৈ আমাৰ সকলো মান গৌৰৱ, আমাৰ আসোঁৱাহ, আপত্তি চেপা দি কেৱল নিজৰ স্বাৰ্থ পূৰণ কৰিবলৈ যাৱে তাৱে ভৰিত পৰোঁ। এৰাৰ টান কথা কবলৈ সাহ নকৰোঁ। জানোচা আমাৰ কামত বিঘিনি হয়। তাৰ ফলত সকলোবোৰ একেদৰে থাকে। ওপৰৰ লোক সকলোৱে ভাবে সকলো সুন্দৰভাৱে চলিছে। কিন্তু তাৰ ভিতৰুত কি কেৰোণ লাগিছে সেইটো অনুভৱ কৰিব নোৱাৰে। পিচত কাম সমাধা হলে আমি

আসে ৰাহ আপত্তিৰ কথা পাহৰোঁ। নাইবা যি কৰিছে কৰিছে আমাৰ কাম সমাধা হল যেতিয়া সেইবিলাক তুলি কি লাভ বুলি আন কামত লাগো। গতিকে সকলো বেয়া, অমঙ্গলকাৰী নিয়ম যেনেতেনে থাকে।

বাৰু এতিয়া মই যাওঁ। সৌৱা ডাক্তৰ চাহাব আহিছে।

এৰা ডাক্তৰ চাহাব আহিলে তোমালোকৰ লৰা ধপৰা, কামৰ ততাতৈয়া কোনে চায়। আকৌ পিচ দিলেই সকলো অন্ত হয়। অনন্তৰ পিচৰ কথা কম্পাউণ্ডাৰে নুশুনিলে। কিয়নো তেতিয়া ভাব চিন্তা চকু কাণ ডাক্তৰ চাহাবলৈকেহে। সৰু চাকৰীয়ালে ডাঙৰ চাকৰীয়াল বা ওপৰৰ লোকক সন্তোষ ৰাখোতে ব্যস্ত। তেওঁলোকে দেশৰ মঙ্গল সাধন কৰিবলৈ কত সময় পাই ? যিখিনি সময় পায় সেইখিনি নিজস্ব স্বাৰ্থ পূৰণ কৰোতে ব্যয় হয়।

( ১৫ )

ৰামুয়ে আস্পাতালত কাম কৰিলেও তাৰ আগৰ স্বভাবৰ অলপো উন্নতি হোৱা নাই। সি এতিয়াও টকা পালে অতিপাত মদ খাই। সুবিধা পালেই মানুহক প্ৰবঞ্চনা কৰে। সুবিধা পালেই মাৰামাৰি কৰে। সি আস্পাতালত কাম কৰাৰ বাহিৰেও সময় বুজি আন আন মানুহৰ ঘৰতো কাম কৰি দুই এটকা পায়। কিন্তু সি যিহকে আৰ্জ্জক তাৰ স্বভাৱ টকা পালেই উৰোৱা। গতিকে তাৰ সাচন বোলা বস্তুৰ কথা সি নুবুজে। সিদিনা এঘৰ মানুহৰ পায়খানাটোৰ পকা ভাঙিছে। পায়খানা ভাল কৰিবলৈ আন মিস্ত্ৰী পোৱা টান। বাবুৱে ভাবিলে জমাদাৰেৰে ভাল নকৰিলে উপায় নাই। সেয়ে তেওঁ ৰামুক সুধিলে মোৰ পায়খানাটো ভাল কৰিব পাৰ ? কিয় নোৱাৰিম ?

পকা ভাল কৰা মানুহ আনিব পাৰ ?



নোৱাৰিম কিয় ? বহুতো আমাৰ মানুহ আছে—যেয়ে ভাল পকাৰ কাম কৰিব পাৰে।

ভাল কথা।

কাইলৈ আনিবি।

ইটা আৰু বালি আছে জানো ?

নাই। বাৰু মই আনিম।

নহলে ময়ে আনিব পাৰো।

আনিব পাৰিবি জানো ?

কিয় নোৱাৰিম ? পায়খানাত পুৰণি ইটা হলেও হব। নৈত বালি আছেই।

তেন্তে ভাল কথা এগাড়ী ইটা এগাড়ী বালি আনিবি। কিমান টকা লাগিব ? দহ টকা দিব।

নাই আঠ টকা দিম।

ৰামুৱে কলে বাৰু ন টকা দিব। বাবুৱে ভাবিলে আন ঠাইত ইটা বিচৰা ; বালিৰ গাড়ী বিচৰা আপদতকৈ যদি সি আনিব পাৰে ভালেই হল। আনপিনে সস্তাও হব। বাৰু কালি যেনেতেনে আনিবি। ৰামুৱে বাৰু বুলি কৈ আঁতৰিল। পিছদিনা তিনিজন তাৰ লগৰ জমাদাৰ লৈ আহিল। এজনৰ হাতত ইটাৰ কাম কৰা কৰ্ণি এখন আৰু এদাল কাঠৰ মাৰি। বাবুয়ে ইহতক দেখি কলে কাম কৰিব আহিলিনে ? বস্তুটো নাই, ইটা নাই বালি নাই, বিলাতী মাটি নাই।

নাই আমি বন্দোবস্ত কৰিব আহিছো। গোটেই ভাল কৰোতে কি দিব ?

যি কেইদিন লাগে হাজিৰা দিম।

নাই ভাল কৰোতে পঞ্চাশ টকা দিব ?

পঞ্চাশ ?

হয় কেবাজনো মানুহ খাটিম।

নাই কেৱল ছুজন মানুহৰ হাজিৰা দিম।

আন এজনে মাত দিলে পঞ্চাশ টকা ক'ত দিব? আপুনি চল্লিশ টকা দিব।

নাই বহুতো বেচি হয়। বালি, ইটা, মাটিৰ দাম আছেই কেবল কাম কৰোতে ইমান টকা দিব নোৱাৰি। মই জানো তহঁতৰ কাম ছুদিনতে শেষ হব। গতিকে এজন মিস্ত্রি আৰু জোগালিৰ দৰমহা দিলে ছয় টকাকৈ ছুদিনৰ বাৰ টকা দিম।

তেনেহলে কাম কৰা নহব।

এনেতে ৰামুৱে কলে বাৰু কৰিমেই। পিচে ইটা অনাৰ টকা দিয়ক। এতিয়াই লৈ আহো। সকলো কেইজনে কলে ষোল টকা দিব আৰু এতিয়াই বালি ইটাৰ টকা দিয়ক।

বাবুৱে কলে বাৰু টকাই দিম। যি নহওঁক সকলো কেইজনে মান্তি হ'ল। বাবুক আগতীয়া টকা দহোটা খুজিলে। এতিয়া বালি ইটা লৈ আহিম।

বাবুৱে ভাবিলে কাম উজু হ'ল। টকাও বেচি নপৰিব। গতিকে ততালিকে টকা দি বালি, ইটা অনোৱাই ভাল। তেওঁ গিৰিহঁতনীক কলে এখন দহ টকীয়া নোট দিয়াহে।

গিৰিহঁতণীয়ে আনি দিয়াত সেইখন ৰামুৰ হাতত দি কলে 'বুজিছ মই হলে আন সকলক নাজানো। তই সদায়ে আহ। তোকহে টকা দিলো।

ভাল কথা। এতিয়াই বালি, ইটা লৈ আহোগৈ বুলি টকা হাত পাতি লৈ আঁতৰ হ'ল। বাবুৱে বাট চাই আছে। কিন্তু সিহঁতৰ দেখা দেখি নাই।

লাহে লাহে বেলি ঢলি পৰিল। কাৰো দেখা দেখি নাই। বাবুৱে আবেলি ফুৰিবলৈ ওলাই গ'ল।



সন্ধিয়া সময়ত ৰামু আকৌ বাবুৰ ঘৰলৈ উভটি আহিল। "বাবু আছেনে?" বুলি সুধিলে।

বাবুৰ গিৰিহঁতণীয়ে কলে "বাবু ফুৰিবলৈ গৈছে। ইটা, বালি নানিলি দেখো?

এই আনো। সেই কাৰণে ততাতৈয়াকৈ আহিছো। গাড়ীৰ ভেৰোণ এটকা লাগে। বাবু নাই নাই আপুনিয়ে দিয়ক। ততালিকে লৈ আহো।

বাবুণীয়ে ভাবিলে হবও পাৰে। দিনতে অনা কথা আছিল। হয়তো ভৰাৰ কাৰণে বৈ আছে।

এতিয়াই আনিবি জানো?

নানিম কিয়? সকলো ঠিক কৰি আহিছো। "বাৰু নে। ততালিকে লৈ আহগৈ "বুলি আৰু একটা দিলে। সি ততাতৈয়াকৈ আতৰ হ'ল।

অলপ পিচত বাবু ঘৰলৈ উভটি আহিল। ঘৈণীয়েকে কলে ৰামু আহি আৰু এটা টকা লৈ গ'ল। গাড়ীৰ ভৰাৰ কাৰণে হেনো বস্তুবোৰ আনিব পাৰা নাই।

বাবুৱে ভাবিলে হব পাৰে। বাৰু, নিয়ক দিয়া। কাম কৰোতে কাটিলে হব। ৰাতি বহু পৰলৈ চাই আছে। গাড়ী অহা শব্দ বাটত শুনিলেই বাটলৈ চকু ফুৰায়। কিন্তু আন গাড়ীহে 'ইটা বালিৰ গাড়ী নহয়। ৰাতিটো এনে ভাবে গ'ল। কিন্তু ৰামুও নাই, ৰামুৰ ইটা বালিও নাই।

( ১৬ )

ৰাতিপুৱা উঠিয়েই বাবুৰ খঙৰ অন্ত নাই। সি নিশ্চয় মোক টগালে। সিহঁতে টকা নি নিশ্চয় মদৰ শ্রাদ্ধ কৰিছে। কিন্তু বাচাহঁতক নিশিকালে নহব। বেটা ৰামুই দিনে ইৱালৈ আহি ভাত চাহ খাই সি এনে ভাৱে প্রৱঞ্চনা কৰিব বুলি সপোনতে ভবা নাছিলো।

ঘৈণীয়েকে কলে মেতৰ জাতিক বিশ্বাস কৰে ? এতিয়া সন্তা চাওঁতে পস্তাওক।

সন্তা কথা সিমান ভবা নাছিলো। কিন্তু আন মানুহে পায়খানা ভাল নকৰে। সেয়েহে বিপদত পৰি তেনে কৰিলো। অৱশ্যে সন্তাৰ কথাও নভবা নহয়। পিচে যিয়ে নহওঁক এনে প্ৰবঞ্চক সকলক শিকনি নিদিলে নহব। সিহঁতে ভাবিছে সহজে টকা হজম কৰিব। কিন্তু সেইটো নচলে। সিহঁতে বুজা নাই মই কি কৰিব পাৰো। মই যে পুলিচৰ লোক সিহঁতে নাজানে। চোৰাংচোৱা বিভাগতহে কাম কৰো। কিন্তু আজিয়েই সিহঁতক পুলিচৰ হতুৱাই ধৰাই আনি ঠগৰ মজাপালি দিম। কথামতে কাম। ৰামু আৰু তাৰ লগৰীয়া কেজনক সিদিনাই পুলিচৰ হতুৱাই ধৰি আনিলে। সিহঁতে টকা নি মদৰ শ্ৰাদ্ধ কৰি সহজতে বৈতৰনী পাৰ হোৱা বুলি ভাবিলেও আৰু আমাৰ পৰা কত টকা পাই সেইটো থিৰাং কৰি ললেও ভবা নাছিল যে আন এখন ফান্দ আছে। যিনহওঁক ৰামুহঁত পুলিচৰ হাজতত।

এই কথা দুনীয়াই শুনি মহা বিমোৰত পৰিল। তাইৰ হাতত টকা পইছা নাই। কছাৰীত কি কৰিব লাগে সেইটো ভালকৈ নাজানে। মূঠতে নিৰুপায় হৈ তাই ডাক্তৰখানাত ইটো সিটোক সুধি উপায় বিচাৰিলে। কম্পাউণ্ডাৰে শুনি কলে কেৱল বদমাইচি। মই জানো নহয় মেতৰ যি মেতৰই। পইছাৰ কাৰণে সিহঁতে কৰিব নোৱাৰা কাম নাই। এতিয়া মৰক জেলত গেলি পচি।

দুনীয়াই কম্পাউণ্ডাৰৰ মুখত তেনে কথা শুনি তাই উচুপি উচুপি কান্দিব ধৰিলে। ৰামুৰ স্বভাৱ যেনে নহওক ৰামুক যে তাই বৰ ভাল পায়, ৰামুক এদিন নেদেখিলে তাইৰ মনত কত চিন্তাৰ জাউৰি উঠে। তাই কান্দি বহি আছে। এনেতে কম্পাউণ্ডাৰে কলে "কান্দিলে হল। যা নিজৰ কাম কৰ"। যেনে দুষ্ট অঘাইতং ভাল মজাপালি পাইছে। তহঁত জাতে পাতে সকলোৱে এনে। যা সৌ মালতীৰ কোঠাত হেনো হগা মূতা কৰিছে। ততালিকে পৰিস্কাৰ কৰি আহ। দুনীয়াই কাম কৰিবলৈ অলপো ইচ্ছা নকৰিলেও মালতীৰ কথা শুনি তাই উচাপ খাই উঠিল। তাই ততালিকে সেই কোঠালিলৈ গৈ চাফচিকোন কৰিব ধৰিলে। মালতীক যেন তাই কত ভালপায়। হঠাৎ তাইৰ কান্দোনৰ চকুলো দেখি অনন্তই সুধিলে দুনীয়া কান্দিছ কেলেই ? আস্পাতালত কেৱে বেয়া ব্যৱহাৰ কৰিছে ?



দুনীয়াই নামাতিলে। তাই বৈচিকৈহে উচুপি উচুপি কান্দিব ধৰিলে।

কি হৈছে দুনীয়া ? জানো এই আস্পাতাল এখন নৰকৰ ৰাজ্য। ইয়াত যিসকল থাকে তেওঁলোকৰ শাসন দণ্ডও ভয়ঙ্কৰ। কিয় তোক কোনোৱে কিবা বকিছে ? কাম কৰাত দায় ধৰিছে ?

দুনীয়াই একো নামাতিলে। কিন্তু তাইৰ দুগালেৰে দুধাৰ চকুলো বৈ গ'ল।

অনন্তই কলে ডাঙৰৰ সৰুৰ ওপৰত প্ৰভূত্ব, ধনীয়ে দুখীয়াৰ ওপৰত কৰা মহতালি, বাপেকে পুতেকৰ ওপৰত কৰা অন্যায় শাসন, ডাঙৰ ককায়েকে সৰু ভায়েকৰ ওপৰত কৰা আধিপত্য আৰু ডাঙৰ বিষয়া-সকলে সৰু চাকৰিয়ালৰ ওপৰত কৰা অন্যায় আচৰণ যেন জগতত চলন্তি নিয়ম হৈ পৰিছে। তাৰ ফলত সত্য, ন্যায় সকলো লুকাই পৰি জগতখন এখন মাছভজা খোলা কৰিছে। সি কৈ গল তেওঁলোকে মনত অলপো নাভাবে যে তেওঁলোকৰ এটা দুটা কথাই সৰুৰ মনত বা দুখীয়াৰ প্ৰাণত কেনেভাৱে আঘাত কৰিব পাৰে।

কিন্তু দুখীয়া সকলেও সদাই আনক প্ৰৱঞ্চনা কৰিবলৈ বা ধনী সকলক ঠগ কৰিবলৈহে বিচাৰে, সেইটো জানো আপোনালোকে নাভাৱে। এই বুলি দুনীয়াই আকৌ চকুপানী মচিলে।

দুখীয়াই ঠগ প্ৰৱঞ্চনা কৰে। কিন্তু কিহৰ কাৰণে ? সিহঁতৰ অভাৱ অনাটন গুচাবলৈহে।

সকলো ক্ষেত্রতে তেনে নহয়। আজি জগতত অভাৱ অনাটন নোহোৱা হলে জানো জগতৰ পৰা চোৰ, ডকাইত, ঠগৰ অন্ত হব। কিছুমানৰ স্বভাৱেই যে আনক ঠগি সুখ-সম্ভোগ কৰে। সি দুখীয়াই হওক বা ধনীয়ে হওঁক।

এৰা দুনীয়া! মানুহৰ প্ৰকৃতি বুজা টান। সকলো আছে তথাপি মানুহৰ মনে বিচাৰে আৰু লাগে, তাৰ কাৰণে নৰহত্যা, ডকাইতি চোৰ কৰিবলৈকো পিচ নুহুহকে। আকৌ কিছুমানৰ একো নাই তথাপি কেই টকা হাতত পৰিলে সিহঁতে মদ পি উৰুৱায়।

দুনীয়াই কলে ৰামু বৰ বেয়া। কিন্তু কি কৰিম, তাৰ যে সৰুৰে পৰা তেনে স্বভাৱ। পালেই সকলো উৰুৱায়। সুবিধা পালেই লোকক ঠগে। কিন্তু তাক জানো তাৰ এই দুঃস্বভাৱৰ কাৰণে জগতে ক্ষমা কৰিব নোৱাৰে?

দুঃস্বভাৱৰ কাৰণে ক্ষমা কৰিলে তাৰ তেনে স্বভাৱ আৰু বেয়া বিনে গতি লব। চোৰক আইনৰ দ্বাৰা শাস্তি নিদিলে যে চোৰে আসৈ পাই সকলো লুটি পুটিহে নিব। সেয়ে জগতত আইন কানুন ধৰ্ম্মৰ আলম, নীতিবাদৰ নানা কথোপকথন।

ৰামু বৰ বেয়া। কিন্তু তাক জেলত দিলে কি লাভ হব? সি জানো জেলত ভাল হব? মই দেখিছো কেবাজনো জেলৰ পৰা ওলাই আহিছে, কিন্তু সিহঁত আগতকৈয়ো বেয়াহে হৈছে। আগেয়ে জেল বুলি ভয় কৰি যিবিলাক কৰিবলৈ কাহ নকৰিছিল, এতিয়া সিহঁতে কথাই কথাই কয় কি কৰিবি? জেলত দিবি? জেলতো আমাৰ ঘৰৰ স্বৰূপ। কেইবাৰ জেল খাটিলো। জেললৈ আৰু ভয় কি!

এৰা দুনীয়া, তোৰ কথা সঁচা। জেলৰ পৰা ওলোৱা মানুহে এশৰ ভিতৰত নিৰান্নৈৰ জনে আগতকৈ বেচি দুৰ্দ্দান্তহে হয়। সিহঁতৰ মুখৰ আঁৰকাপোৰ নোহোৱা হৈ সকলো পাপ, সকলো বেয়া আচৰণ কৰিবলৈ সাহস পায়। বাৰু, ৰামু ৰামু যে কৰিছা; ৰামু কোন?



ৰামু মোৰ ঘৰৰ গিৰিহঁত। সি আজি জেলত।

জেলত? কিয়?

কাৰোবাৰ টকা ঠগ কৰি আনিছে। পুলিচে তাক ধৰি নিছে। কিন্তু ৰামু যিমানেই বেয়া নহওঁক, ৰামু নহলে মোৰ অলপো ভাল নালাগে।

টকা কোনে ঠগ নকৰে মই ভাবি নেপাওঁ। বেপাৰীয়ে টকা জমায় কিনোতাক ঠগি। ধনীয়ে টকা কৰে দুখীয়াক মাৰি। মন্ত্ৰী মেম্বৰে টকা কৰে তেওঁলোকৰ চৰা দৰমহা ন্যায় প্ৰাপ্য বুলি। আকৌ আনবোৰৰ কথাকে নকওঁ; ব্লেকমাৰ্কেটাৰ, দুৰ্নীতি পৰায়ণ লোক, চোৰ, লম্পট, ডকাইত এইবোৰকতো সমাজে দেখাদেখিকৈ দোষ দি থৈছে। টকাই যেন জগতখন দুৰ্নীতিপৰায়ণ কৰিছে। আনকি টকাৰ কাৰণে সাধাৰণ খেতিয়ক চহা লোকেও বাৰীৰ শাক-পাচলি বা খড়ি কটীয়াই খৰি কেডালো বেচি দামত বিকি জগতখন এখন মাছ ভজা খোলা কৰি দুৰ্ভিক্ষ, অনাটন, আকালৰ বিকট মূৰ্ত্তিৰ সৃষ্টি কৰিছে।

আন বস্তুৰ দাম হলে দুখীয়া খেতিয়ক বা আন ইতৰ লোকে বস্তু বেহানিৰ দাম নকৰি উপায় কি?

বুজিছ দুনীয়া, সাধাৰণ খোৱা বস্তুৰ বেহা-বেপাৰ কৰে সাধাৰণ লোকে। গতিকে সাধাৰণ লোকসকলে ঘৰত হোৱা বস্তুবোৰৰ দাম সস্তা কৰিবলৈ দিনচেৰেক মন বান্ধিলে সকলো বস্তু সস্তা হব।

কিন্তু তেওঁলোকে কাপোৰ-কানি বা আন লাগতিয়াল বস্তুবোৰ কেনেকৈ পাব? তেওঁলোকে যে সেইবোৰ কিনিব নোৱাৰিলে জুৰুলা-জুপৰা হব।

সাধাৰণ চকুৰে চালে সেইটো জল্‌জল্ পট্‌পট্‌কৈ দেখিবি, কিন্তু অলপ গভীৰভাৱে ভাবিলে দেখিবি কথা ওভোতা। সাধাৰণক লাগে খোৱা বস্তু, আৰু গাত মেৰুৱা কাপোৰ-কানি। কিন্তু সেইবোৰ যদি

নিজে কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে তেন্তে বজাৰৰ দামৰ লগত তেওঁলোকৰ সম্বন্ধ নোহোৱা হব। আনপিনে সেইবোৰ বস্তুৰ দাম সস্তা হলে তেওঁলোকৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰা লোকসকলোৱে সকাহ পাব। তদুপৰিও আন আন বস্তুৰ দাম কমাবলৈ গৱৰ্ণমেণ্টক লাগিপৰি ধৰিব পাৰিব। বাৰু যাওঁক, আমি যিমানেই আদৰ্শবাদী নহওঁ জগতৰ সোঁত আপোন মনেৰে চলিব। সাধাৰণ লোকসকলেও লাগতিয়াল বস্তুবোৰ ঘৰতে কৰিবলৈ মন নেমেলে ; আকৌ ৰাইজৰ গৱৰ্ণমেণ্ট হলেও ৰাইজৰ উপকাৰতকৈ জনদিয়েক বা নিজৰ স্বাৰ্থ ৰক্ষাৰ কাৰণেহে ব্যাকুল। বাৰু, সেইবোৰ যাওঁক, পিচে ৰামুক জেলৰপৰা উলিয়াবলৈ উপায় কি পাঙিছ ?

মই তিৰোতা মানুহ। মই সেইবোৰৰ কি উপায় কৰিম ? মই জানো ভাত মাছ খাব—আন কি জানো ? দুসাজে ভাত কেইটা পালে আৰু কাষত ল'ৰা-ছোৱালী দুটা আৰু ৰামু থাকিলেই মোৰ আনন্দ।

এৰা এয়ে সাধাৰণ লোকৰ অৱস্থা।

কিন্তু বিধিয়ে তাতো বিধিপথালি দিয়ে।

আমি সৃষ্টি কৰিম আমাৰ বিপদ ; আমি গঢ়িম অকাল-অনাটন, আমি আনিম মহাৰণ কিন্তু দোষ দিম নেদেখা নুশুনা বিধিক বা ঈশ্বৰক। পিচে এটা কথা মোৰ লগত কাছাৰীলৈ বল। ৰামুক উলিয়াই আনিব পাৰোনে চাওঁগৈ।

আপুনি যদি মোক সহায় কৰে কৰিব পাৰে। নহলে মই তিৰোতা মানুহ মোৰ উপায় ক'ত আছে ? বুধিয়েৰা কোনে দিব ?

আমাৰ এই জনৰ ভিতৰত আশীজনে তেনে ধৰণৰ। তোৰ কথা কি কম, কাছাৰীৰ আওভাও ময়ে নাজানো। আমি বি. এ. লৈ পঢ়িছোঁ। কিন্তু পঢ়া কিতাপত থকা বিষয়ৰ বাহিৰে আন একো



নাজানো। তথাপি বল কাছাৰীত মোৰ এজন উকীল বন্ধু আছে। তেওঁৰ লগত কথাবতৰা হৈ কি কৰিব লাগে কৰিম।

আপুনি মোৰ আই বোপাই। এনে বিপদত ৰক্ষা কৰিলে কৰিব পাৰে। নহলে মোৰ উপায় নাই।

দহবজাত কথামতে অনন্ত আৰু তুনীয়া কাছাৰীলৈ গ'ল। অনন্তই ইমান দিন পঢ়িয়ে আছিল। তাৰ পাঠ্য-পুথি আৰু বাহিৰা কিতাপবোৰত পোৱা নানা আদৰ্শৰ ৰাজ্যতে কি বিচৰণ কৰিছিল। আকৌ পঢ়া শেষ কৰি নিজৰ স্বাৰ্থলৈ অলপো নাভাবি দেশৰ আৰু দহৰ ভাল কৰোঁ বুলি আৰু ছবি আদি শিল্পকলাৰ উন্নতি সাধন কৰো বুলি সি আদৰ্শ-জগততে ঘূৰিছিল। সি সমূলি মোল নাপাইছিল কাছাৰী কি ? সি সমূলি নাজানিছিল ধৰ্ম্মৰাজ্য আৰু ন্যায় বিচাৰালয়ৰ নামত আন এখন কি নৰক-ৰাজ্য আছে। সি নাজানিছিল য'ত শত শিক্ষিতলোকৰ মিলন-মন্দিৰ তাত এখন স্বাৰ্থৰ কি বহুল ৰাজ্য। তাত উচ্চ শিক্ষিত হাকিম আছে, উকীল আছে, আমোলা-মহৰী আছে আৰু কত কি আছে। সকলো ন্যায় সুবিচাৰলৈ হামবাও কাঢ়িছে। কিন্তু প্ৰতি পদতে কত দুৰ্নীতি, কত স্বাৰ্থৰ টনাটনি, সুবিচাৰৰ ঠাইত কত অবিচাৰৰ মহামেলা চাই মানুহে আচৰিত হব লাগে। শিক্ষাৰ আদৰ্শ কি বীভৎসতাত পৰিণত হৈছে। যিনহওক অনন্তই তেওঁৰ বন্ধু সাগৰক লগ পাই তুনীয়া আৰু ৰামুৰ সকলো কথা কলে। অনন্তই তুনীয়াৰ কথা যেতিয়া কৈছিল তেতিয়া সাগৰৰ চকু অনন্তৰ পিনে নপৰি পৰিছিল তুনীয়াৰ মুখলৈ। সাধাৰণ মেতৰণী যাক চুলেও চুৱা যায়, যাৰ কাষ চাপিবলৈকো শতবাৰ ভাবিব লাগে ; সেই জাতিৰ তিৰোতাৰো সৌন্দৰ্য্য থাকিলে সেই সৌন্দৰ্য্যই যে জগতৰ সকলো আভিজাত্য বা নিকপ্‌কপীয়া জাতিৰ লোকৰ চকুকো আকৰ্ষণ কৰে বা সুবিধা পালে জাতি অভিমান দূৰৈত পেলাই আনন্দ উপভোগ কৰিবলৈ মন মেলে, ইও সভ্য জগতৰ জনাশুনা লুকাভাকু

খেলা। অনন্তই কৈ থাকোতে সাগৰে হাঁহি কলে মেতৰ-মেতৰনীৰ কথা, তাত তুমি সোমালা কিয় ? নে তুনীয়াৰ ৰূপ-মোহে তোমাকো টানিছে ?

ছিঃ তেনে কথা কিয় কোৱা ? মানুহৰ ৰূপ-সৌন্দৰ্য্যতকৈও আৰু কিবা থকা বুলি নাভাবানে।

বুজিছা অনন্ত, জগতত বহু আদৰ্শবাদী আছে। বহুত কিতাপত ধৈৰ্য্য, সংযমৰ কথাও পঢ়িছোঁ, বহু জ্ঞানগৰ্ভৰ কথাও শুনিছোঁ। কিন্তু এটা কথা অৰ্থাৎ সৌন্দৰ্য্য-ৰূপ-মোহত ভোল নোযোৱা লোক অতি কম আছে বুলিহে মোৰ বিশ্বাস।

বাৰু তোমাৰ বিশ্বাস এৰা। তাই বৰ দুখত দুখী, এনেবোৰ উপলুঙা কথাই তাইৰ মৰ্ম্মস্থলত আঘাত কৰে। বুজিছা সাগৰ, সকলো সময়তে সকলো কথা কোৱা বৰ আপচু। এনেবোৰ কথা সাগৰ আৰু অনন্তই কৈ থাকোতে তুনীয়াৰ কি হৈছিল সেইটো সহজে অনুমান কৰিব পাৰি। তাই মনে মনে ভাবিছিল ইমান শিক্ষিত লোক-সকলে কেনেকৈ মুখৰ লাগবান্ধ নোহোৱাকৈ এনেবোৰ কুৰুচ কথা কব পাৰে ? তাই ভাবিছিল শিক্ষিত সভ্য লোকসকলৰ কি লাজ-হুকম বোলা বস্তু নাই ? বিশেষত অনন্ত হেন বিজ্ঞ, দয়ালু লোকক তাইৰ ৰূপ-সৌন্দৰ্য্যলৈ আনে টনাটনি কৰাতো তাইৰ মনত বিষম যেন লাগিছিল। সাগৰে অনন্তক কলে, "কি পাতিছা তুমিহে জানা। পিচে মোকৰ্দ্দমাৰ যে কথা কৈছা সেইটো বৰ সহজ। ৰামুৰ কাৰণে জামিন হবলৈ এখন দৰ্খাস্ত দিলে বা এজন জামিন যোগাৰ কৰিব পাৰিলে তাক এতিয়াই মুকলি কৰি আনিব পাৰিম।

পিচে মেতৰৰ জামিন কোন হব ? এই তুনীয়া তহঁতৰ কোনোবা জামিন হব পৰা লোক আছে ?"

জামিন কি তুনীয়াই নাজানে। তদুপৰিও সাগৰৰ উক্তিবোৰ তাই সমূলি ভাল পোৱা নাছিল ; গতিকে তাৰ কথাৰ উত্তৰ দিবলৈ



তাই মুখ তুলিব নোৱাৰিলে। এনেতে অনন্তই কলে, "আন জামিন ক'ত পাব ? বাৰু ময়ে হম।"

তুমিয়ে জামিন হবানে ? তেন্তেতো ভাল কথাই। কিন্তু ভৈয়াই আমাকো ভাগ দিব নাপাহৰিবা। তুমি নিজে জামিন হবলৈ ওলাইছা যেতিয়া কথা বহুতো দূৰলৈ গৈছে। আমি নুবুজা নহয়। বাৰু ৰবা, সৌৱা মহৰী আহিছেই। হেৰা কেদাৰ, এখন জামিননামা আৰু জামিনৰ দৰ্খাস্ত লিখি আনা। যোৱা, তেওঁৰ পিচে পিচে যোৱা, সকলো ঠিক কৰি দিব। মোৰ আন এটা মোকৰ্দ্দমাত জেৰা সুধিব লগা আছে। এতিয়াই আহিম। যাওঁতে দেখা নিদিয়াকৈ নাযাবা। তেওঁলোক মহৰীৰ পিচে পিচে গ'ল।

মহৰীয়ে সুধিলে "কিহৰ জামিন ?"

অনন্তই সকলো ভাঙি কলে।

অ' সহজতে হব। পিচে এটা কথা জামিননামা, দৰ্খাস্ত, আমোলা আৰু পুলিচ, দাৰোগা আদিক দিবলগীয়া ধন আটাইখিনি মিলি দেড়কুৰিমান টকা লাগিব। জানাই নহয়, মকৰ্দ্দমা মানে টকাৰ্দ্দমা। তাতে জামিনত খালাচ কৰি অনা কথা। দাৰোগাক ভাল ধন নিদিলে আজি নহৈছে।

অনন্তৰ হাতত তেতিয়া মুঠতে একুৰি টকাহে আছিল। তাতকৈ বেচি লাগিব বুলি সি ভবা নাছিল।

মহৰীয়ে কলে অৱশ্যে উকীলবাবুৰ চিনাকি লোক যেতিয়া মোক নিদিলেও হব। কিন্তু দাৰোগা, পেস্কাৰ আদিক নিদিলে নহব। চোঁৱা, দাৰোগাৰ কাষ চপাই টান। হাতত টুপলি দেখিলেহে টোপোলাই নাচে। চাবাচোন এতিয়াই তেওঁৰ মূৰ্ত্তি, বুলি দাৰোগাৰ কাষ চাপিল।

বোলো দাৰোগাবাবু, সেই মেতৰকেজনক ধৰি আনিছে যে, তাৰে এজনক জামিনত খালাচ কৰিব লাগে।

নাম কি ? অৱশ্যে দাৰোগাই মেতৰ বোলোতেই কি মোকৰ্দ্দমা

বুজিছে। কিন্তু নজনাৰ ভাওধৰি কলে, "নাম নহলে মোকৰ্দ্দমা চাব পাৰোনে? নাম কি?"

অনন্তই কলে, "ৰামু"

তোক কোনে সুধিছে? বৰ কথা কব পাৰ যদি খালাচ কৰিবলৈ মোক কিয় লাগে?

অনন্তই দাৰোগাৰ কথা শুনি লাজ পালে। কিয়নো এনে ব্যৱহাৰ তাৰ জীৱনত কাহানিও কাৰোপৰা পোৱা নাই। তাৰ মনত ভয়ঙ্কৰ খণ্ড উঠিলেও খণ্ড মনতে ৰাখি মনে মনে ৰ'ল। কিয়নো সি জানে আজি সভ্য জগতত খেৱা চাই লাঙি চলাব নাজানিলে সকলোপিনে বিপাক।

বিশেষতঃ এই সময়ত দাৰোগাই সৰ্ব্বপ্ৰধান।

এনেতে মহৰীয়ে কলে, "তেতিয়াই কৈছো নহয় ধন নহলে কাম নহয়।"

অনন্তই উপায় নাপাই মহৰীক দূৰলৈ মাতি আনি তাৰ হাতত থকা একুৰি টকা দি কলে এয়ে মোৰ হাতত আছে। ইয়াৰে যি পাৰা কৰা। মহৰীয় কলে, "দেখিছাই নহয় তেওঁৰ উগ্ৰমূৰ্ত্তি। অলপতে ক'ত সন্তোষ হব? ইপিনে আকৌ কেইটকামান দৰ্খাস্ত আদিতো লাগিব। আকৌ পেস্কাৰ বাবুটো আছেই।

কি কৰিম মোৰ হাতত যে আৰু নাই।

বাৰু চাওঁ কি কৰিব পাৰোঁ।

অনন্তই এনে কাণ্ডবোৰ দেখি যেন এতিয়াই তাৰপৰা গুচি আহে। কিন্তু কি কৰিব? বেচেৰী তুনীয়াৰ কথা ভাবি সি যেন সকলো সহিব পাৰে এনে ভাব ললে। আজি তাৰ নিজৰ এনে ঘটনা হলে হয়তো তাতে দাৰোগাক তুষাৰ শুনাই আহিলহেঁতেন। নাইবা আন অঘটন ঘটালেহেঁতেন। কিন্তু তাৰ এষাৰ কথাত হয়তো তুনীয়াৰ আৰু বহুতো বেয়া হব পাৰে; এই ভাবি সি ভিজা মেকুৰীয়ে



হৈ থাকিল। কিন্তু তাৰ মনত কাছাৰীৰ সকলো মানুহৰ ওপৰত যেন এটা মহা বিৰক্তিৰ ভাব হ'ল। তদুপৰিও ভাব হ'ল, "এয়েনে ৰক্ষকৰূপ ভক্ষক? ইহঁতকে আমি শান্তিৰ ৰক্ষক কৰি, আপদ বিপদৰ সহায়কাৰী কৰি, ইহঁততে সকলো বিশ্বাস থাপি, দুৰ্নীতি অত্যাচাৰৰ অন্তকাৰী বুলি ভাবি গবৰ্ণমেণ্টে সুন্দৰভাৱে চকু মুদি আছে।

যি নহওঁক মহৰীয়ে যি নকৰক অনন্তই আৰু এই পাষণ্ড আচৰণৰ লোক দাৰোগাজনৰ কাষ চাপিবলৈ ইচ্ছা নকৰিলে। আনকি কাছাৰীৰ ভিতৰত আৰু বা কোন কোন লোক আছে, এই কথা ভাবি তাত সোমাবলৈকো তাৰ মনত আশঙ্কা হ'ল। সি গছ এদালৰ তলতে থিয় হৈ থাকিল আৰু মহৰীক কলে, "যোৱা, তুমিয়ে যি পাৰা কৰাগৈ। মোৰ সেইবোৰৰ ওচৰ চাপিবলৈ ইচ্ছা নাই। টকাও আৰু হাতত নাই। যদি সেয়ে নহয় আজিলৈ উভতিয়ে যাব লাগিব।"

এনেতে তুনীয়াই কলে, "ৰামুক মুকলি কৰিব নোৱাৰে যদি থাকক। আপোনাৰ বৰ কষ্ট হৈছে। বলক আস্পতাললৈ যাওঁ।

তুনীয়াৰ তেনে বেথালগা কথাশুনি অনন্তই ভাবি ৰ'ল জগত কি বিচিত্ৰ! সভ্যতা, শিক্ষাই জগতক কোনপিনে টানি নিছে? আকৌ অসভ্য, অজাতি, নীচ বুলি যিবোৰক ঘৃণা কৰোঁ সেইবোৰ কিমান ওপৰত আছে। সি অলপ ভাবি কলে, "তুনীয়া, ৰামুক মুকলি কৰি নগলে মোৰ শান্তি ক'ত? তোৰেই বা শান্তি ক'ত? চাওঁচোন কি হয়। যদি সমূলি নহয়েই তেন্তে কাইলৈ আৰু টকা লৈ আহি কিবা উপায় কৰিব লাগিব।"

তুনীয়াৰ চকুলো আপোনা-আপুনি বৈ আহিল। অনন্তই ভাবিলে ৰামুৰ মুক্তিৰ আশা নেদেখি তাই কন্দিলে; কিন্তু তুনীয়াৰ চকুলো বৈছিল অনন্তৰ পৰৰ কাৰণে অনুভৱ কৰা অন্তৰ দেখি। এনেতে মহৰীয়ে আহি কলে, "ৰবা, মান্তি কৰইছোঁ! পেস্কাৰকো দিহা

লগাইছোঁ। বোলে ধন নাপালে কথাকে কব নোৱাৰি। এতিয়া দৰ্খাস্তখন ততাতৈয়াকৈ লিখি আনো বুলি সি লৰালৰিকৈ আনপিনে গতি কৰিলে। অলপ পিছতে এখনি দৰ্খাস্ত লিখি টিকট লগাই অনন্তৰ চহী ললেহি।

অনন্তই কলে, "তুমি বৰ কষ্ট কৰিছা। সেইবোৰৰ ওচৰ চপাও এটা মহাসমস্যা।"

কি কৰিবা, আমি নগৈ নোৱাৰোঁ। মক্কেলে সেইবোৰ নুবুজে। উকীলে ওপৰে ওপৰে টকা পায়। আমি যে কি লটিঘটি হব লাগে আমিহে জানো বুলি সি আকৌ লৰাধপৰাকৈ গ'ল। দাৰোগাৰ ওৰৰ পাই কলে, কি কৰিব দাৰোগাবাবু, মেতৰ মানুহ জানেই দেখো বেটাহঁতৰ খাবলৈ ভাত নাই। টিঙত পানী খায়। তথাপি কোনোমতে টানিধুহি টকা দুটা আনিছোঁ। তাকে লওক। কি কৰিব বৰি মাটি কোবাই-ধোবাই যি পালা। দাৰোগাই হাঁহি মাৰি, "বাৰু দিয়া, বেটাহঁতৰ, নাই চাল-বাকলি মদ খায় তিনি টেকেলি," বুলি টকা দুটা হাতত লৈ ততালিকে ৰিপোর্ট দেখুৱাই সোনকালে জামিনৰ কাকত আনিবলৈ দিলে। পিচত যি কৰিবলগীয়া সকলো কৰি হাকিমৰ হুকুম লৈ ৰামুক খালাচ কৰি দিলে। মহৰীয়ে ৰামুক লগত লৈ আহি কোনোমতে ৰক্ষা পৰিল। "টকা কিন্তু আৰু কেটামান লাগিছিল। কি কৰিবা, কোনোমতে কাকুতি-মিনতি কৈহে মুক্ত কৰিলোঁ। বাৰু মোক একো নালাগে। উকীলবাবুৰ চিনাকি মানুহ। মই আন মোকৰ্দ্দমাৰ খোজখবৰ কৰিবলৈ যাওঁ" বুলিয়েই বেগাই খোজ ললে।

যিনহওঁক অনন্তৰ টকা যেয়ে নাখাওঁক, কোনোমতে যে ৰামুক মুক্ত কৰিব পাৰিলে আৰু অফিচৰ ভিতৰলৈ গৈ লটিঘটি খাব নালাগিল তাতে অনন্তৰ আনন্দ। মুঠতে কাছাৰীৰ অভিজ্ঞতাই অনন্তৰ মন শিক্ষিত সমাজৰ ওপৰত বিষাক্ত কৰি তুলিলে। অনন্তই ইমান দিনে শুনি আহিছিল মৃত্যুৰ পিছত এখন নৰক ৰাজ্যৰ বিভীষিকাৰ



কথা। কিন্তু সেইটো সি সমূলি বিশ্বাস কৰা নাছিল। কিন্তু আজি সি নৰকতকৈও ভীষণ ঠাই জীৱন অৱস্থাতে নিজ চকুৰে দেখি বিশেষকৈ তেনে ৰাজ্যৰ সৃষ্টিকৰ্ত্তা এই শিক্ষিত সমাজেই বুলি ভাবি অনন্তৰ মনত বৰ্ত্তমান শিক্ষাৰ ওপৰত এটা তিতা ভাব উপজিল। সি ৰামুক একো নকলে। কবই বা কি? ৰামুৱে শিক্ষা পোৱা নাই, সমাজ দেখা নাই, কোনো ভাল কিতাপ পঢ়িব পৰা নাই, গতিকে তাৰ মনৰ অৱনতি এই শিক্ষিত দলৰ মনৰ অৱনতিৰ লগত বিজালে সেইটো সমূলি ধৰিব নলগীয়া বুলি তাৰ মনত খেলালে। ৰামুৱে অলপ কেটামান টকা ঠগিছে, কিন্তু এই শিক্ষিতদলে কতপ্ৰকাৰে মুহূৰ্ত্তে মুহূৰ্ত্তে ঠগিব ধৰিছে, কত মেৰ-পাকৰ জাল তৰিছে সি ভাবি বিতত হ'ল। তদুপৰিও তাৰ ভাব হ'ল এনেবোৰ লোকেই সমাজত শিক্ষিত জনাবুজা বুলি, ভদ্ৰ, সভ্য বুলি টিঘিলঘিলাই ফুৰিছে। মান-সম্ভ্ৰম পাইছে। ওৰে বাটটো সি একো নামাতি আস্পতাললৈ আহিল। ৰামুৱেও তাৰ কামৰ কাৰণে বিশেষকৈ পুলিচৰ হাতত ধৰা পৰি লাজ পাই সিও একো নামাতি পিচে পিচে গৈছে। ডুনীয়াইও অনন্তৰ কামৰ কাৰণে কৃতজ্ঞতাৰ আনন্দত আৰু ৰামুক কোনোমতে মুক্ত কৰি আনিব পৰাৰ কাৰণে কি কব, কি নকব ভাবি একো নাপাই অনন্তৰ লগে লগে নামাতিয়ে গ'ল। আস্পতালৰ কাষ পাওঁতে কম্পাউণ্ডাৰে ৰামুক দেখি ডুনীয়াক কলে, "কিঔ! ইয়াক বোলে পুলিচে ধৰি নিছিল। নিনিবই কিয়? বেটা পৰক ঠগিবি আৰু মদ খাবি। পুলিচৰ টাঙোন খালিনে নাই? অনন্ত ইহঁতক ক'ত পালাহে? কাম কৰিব লাগে, খাব লাগে, সেয়া নকৰি জুৱাচুৰি।"

অনন্তই কম্পাউণ্ডাৰৰ কথা শুনি মনে মনে ভাবিলে জগতত এনে সৰল সহজ কথাটো, "কাম কৰিব লাগে খাব লাগে" কেইজনে পালিছে? প্ৰায় সকলোৱে যে কাম নকৰাকৈ পৰৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰিছে আৰু দেখা ঠগ, নেদেখা ঠগেৰে, লোকে বুজা ঠগ, নুবুজা

ঠগেহে, সভ্য ঠগ আৰু অসভ্য ঠগেৰে জগতৰ পোহাৰখন চলাই গৈছে! তাতে কত বেহাৰেপাৰ, কৰ্ম্মচাৰী, দেশকৰ্ম্মী নাম লৈছে ভাবিলে আচৰিত হব লাগে। তথাপি সকলোৱে ন্যায় অৰ্জ্জন, ন্যায় বিচাৰৰ কথা শতমুখে কৈ ওৰ নাপায়। কম্পাউণ্ডাৰে সুধিলে, "অনন্ত আৰু কলৈ গৈছিলা? ইহঁতক ক'ত পালা?"

কাছাৰীৰেপৰা লগ ধৰিছোঁ।

চাবা, ত্নীয়াৰ বৰকৈ লগ ধৰিছা দেখো।

কম্পাউণ্ডাৰৰ সেইকথা শুনি অনন্তৰ বৰ খঙ উঠিল। কথা চম্ভালি কবাহে। য'তে যি পোৱা তাকে নকবা।

এনেতে ত্নীয়াই কলে, "যেয়ে যেনে, তেনেহে ভাবিব পাৰে। আনৰ ভালটো দেখা বৰ কম।"

কম্পাউণ্ডাৰে কলে, "যোৱা বেগাই যোৱা, বেমাৰীৰ আজি অৱস্থা বৰ বেয়া। বেমাৰী এৰি ঘূৰি ফুৰিলে বেমাৰী ভাল হবনে? আজি ভালে থাকিলেহে আশা কৰিব পাৰা।" অনন্তই কম্পাউণ্ডাৰৰ কথা শুনি বেগাই মালতীৰ কাষলৈ গ'ল। বামু আৰু ত্নীয়ায়ো বেগাই সেই কুঠৰীতে সোমাল।

( ১৭ )

সকলোৰে মুখত উদাসীন ভাব। যেন কিবা ভৱিষ্যত অঘটন ঘটাৰ সম্ভাৱনাত সকলো আকুল। অনন্তই এবাৰ ডাক্তৰৰ মুখৰ পিনে এবাৰ মালতীৰ শেঁতা মুখখনিলৈ চায়। ত্নীয়াই খাট খনৰ কাষত বহি যেন কিবা অজানা অস্বাভাৱিক ভাবত বিভোৰ। তাইৰ যেন, হৰিণা পহুৰ দৰে চকুজুৰিয়ে অলৰ-অচৰ ভাৱে থিৰ হৈ কেৱল কিবা চাই আছে। যেন চকুজুৰিৰ শক্তি নাই—আন পিনে ঘূৰি কিবা চায়। মালতীৰ মাকে কেৱল কান্দিছে। ত্নইগালে ত্নধাৰ লো আপোনাআপুনি বৈ গৈছে। হঠাৎ ডাক্তৰে কলে, "আৰু ভয় নাই! এই বেজীটো দিব পাৰিলোঁ যেতিয়া আৰু ৰক্ষা পৰিব।" যেন শূন্য আকাশত ততালিকে ৰামধনু উঠিল। সকলোৰে মনে যেন এতিয়াহে ভাবিবলৈ সময় পালে। অনন্তই কলে, "আৰু কিবা দৰব কিনি আনিব লাগিব নে?"

নাই আনবোৰ আছে। এঘণ্টা আগেয়ে যেনে অৱস্থা হৈছিল আশা নোহোৱা হৈছিল। অন্তৰৰ হাওফাওৰ অৱস্থা বৰ বেয়া হৈছিল কিন্তু এতিয়া বহুতো উন্নতি হৈছে। এই বেজীটো দিব নোৱাৰিলে ভয় আছিল। কিন্তু এইটো যেতিয়া সহ্য কৰিব পাৰিছে আৰু ৰক্ষা কৰিব পাৰিম।

যি লাগে কবক মই সকলো যোগাৰ দিম।

তোমাৰ কি হয়?

অনন্তই এনে প্ৰশ্নৰ উত্তৰৰ নিমিত্তে অলপো সাজু নাছিল। "এবা অনন্তৰ মালতী কি হয়? কিহৰ কাৰণে সি সকলো কষ্ট কৰিছে ধন-কড়ি ভাঙিছে। আকৌ একো নোহোৱা বুলি কলেও কেনে কেনে দেখি। অনন্তই ইয়াৰ উত্তৰ দিব নোৱাৰি বিমোৰত পৰাত

কম্পাউণ্ডাৰে ওতালিকে কলে, "কি হব ? তেওঁ বেলেগ গাঁৱৰ, এওঁ লোক বেলেগ গাঁৱৰ ।"

ডাক্তৰে কম্পাউণ্ডাৰৰ তেনে কথা শুনি আচৰিত হ'ল । কিয়নো ডাক্তৰে এই কেইদিন নিজ চকুৰে দেখিছে—অনন্তই কিমান টকা ভাঙিছে, কিমান কষ্ট কৰিছে । আপোনাৰজন নহ'লে এনে কৰা কোনোৱে ভাবিব নোৱাৰে ! কিন্তু পিছ মুহূৰ্ত্ততে ডাক্তৰে অইন ভাব ললে । ভালপোৱাত কি কৰিব নোৱাৰে ? জাতিকুল, ধনসম্পদ সকলো যে ভালপোৱাত উটি ভঁাহি যায় । যি নহওক কম্পাউণ্ডাৰক কলে, "বুজিছা কম্পাউণ্ডাৰ, মানুহৰ মনটোৱে ডাঙৰ কথা । মন ডাঙৰ হলে আপোন-পৰৰ বিভিন্নতা গুচে ! ধন-সম্পদৰ কথা তলত পৰে । দুখীয়ালৈ সহানুভূতি, দয়া কৰা সকলোৰে কপালত নঘটে ।"

কম্পাউণ্ডাৰে কলে, "এৰা, তাৰ ভিতৰত আকৌ বহুতো কথা । তিয়ঁহৰ জালিৰ ভিতৰত গুটি থাকে, আকৌ সেই গুটি একোটাৰে একোজোপা গছহে আকৌ কত তিয়ঁহ লাগে ।"

তাৰ মানে ?

মানে কি হব ? মানুহৰ মনটোত ওপজা দয়া সহানুভূতি মৰমৰ গুটিবোৰৰ আচল বা গুৰি ক'ত ? আকৌ সেই গুটিবোৰৰপৰা কি শিপা মেলি কি গছৰ ৰূপ ধৰে সেইটাহে ভাবিবলগীয়া ।

ডাক্তৰে কম্পাউণ্ডাৰে কিহলৈ আঙুলিয়াইছে সেইটো সহজতে অনুমান কৰিব পাৰিলে । যিনহওঁক কথা ঘূৰাই কলে, "বেমাৰী অলপ ভালৰ পিনে গতি লৈছে । কিন্তু এতিয়াও বিপদৰ হাত এৰাব পৰা নাই । সকলোৱে কিন্তু সাৱধানে শুশ্ৰূষা কৰিবা" বুলি ডাক্তৰ আঁতৰ হ'ল । কম্পাউণ্ডাৰে অলপ কিবাকিবি কৰি তুনীয়ালৈ চালে । অৱশ্যে তেতিয়া তেওঁৰ যে বিশেষ কাম আছিল এনে নহয়, কিন্তু তুনীয়াৰ লগত দুষাৰ কথা পাতিব বুলিয়েই সি তেনেকৈ পলম কৰিলে । সি তুনীয়াক কলে, "বুজিছ তুনীয়া, তোৰ কাম আজিকালি বৰ বেয়া হব ধৰিছে । আন বেমাৰীবোৰৰ কাষত ময়লাবোৰ পৰি থাকে কিন্তু সেইবোৰলৈ তোৰ মনকাণ নাই । কেৱল এটা বেমাৰীকে চালে নহয় ।"



তুনীয়াই কলে, "ক'তা সকলোৰে ওচৰত থকা ময়লাবোৰ চাফ্ চিকুণ কৰিছোঁ দেখো ।"

চাফ্ চিকুণ কৰিছ । বলছোন মোৰ লগত বল । ক'ত কি কৰিছ মই দেখাওঁ । আকৌ মাতিলে লগ নাপাওঁ । তোক মাতিবৰ কাৰণে আৰু এটা পিয়ন ৰাখিবলগীয়াত পৰিছে । এনেকৈ কাম কৰিলে নহব । কাম যাব । ৰামু ! তোৰ তুনীয়াৰ মই কাম ৰাখিব নোৱাৰিম । কতো একো নকৰে । কাৰো কথা-বতৰা নুশুনে । কেতিয়াবা মাতিলে নাপাওঁ । দিনটো লেউলেউকৈ ক'ত ফুৰিব, কাৰ লগত ফুৰিব তাৰ শুংসূত্ৰ নাপাওঁ । এনেকৈ কাম কৰিব পাৰেনে ? আজি দিনটো নাই ।

তুনীয়াই কলে, "আজি যে কাছাৰীলৈ গৈছিলোঁ" ।

কাছাৰীলৈ গৈছিলিনে ক'লৈ গৈছিলি মই সকলো শুনিছোঁ । বোলো চৰকাৰী কামে কাছাৰী-ফাচাৰী নুবুজে । ডাক্তৰ চাহাবে কেইবাৰ আহি তোক নাপায় । ক'ৰবালৈ গলে ছুটী লৈ যাব লাগে ।

মইতো সেইটো নাজানো । মইতো কাহানিও ছুটী লোৱা নাই ।

নাজানি লোকৰ পিছে পিছে ফুৰিলে কাম থাকেনে ? কি কোৱা অনন্ত । চৰকাৰী কাম ! বুজি-চম্ভালি চলিব লাগে । তুমিয়ে কোৱাচোন তাইৰ কামটো গ'লে তুমিয়ে দিব পাৰিবানে ? পিচে ৰামু তোৰটো কাম গৈছে । নতুন মানুহ লৈছে । তুমি কাম কৰিলে চৰকাৰী কাম নাথাকে । ৰামুৱে কলে, "বাবু আপুনি অনুগ্ৰহ কৰিলে আকৌ দিব পাৰে ।"

অনুগ্ৰহ-তনুগ্ৰহ নাই । যেনে মতা তেনে মাইকী ! যোৰো যোৰ পাভ যোৰ ! বোলে তহঁতৰ কাম দেখি মোৰ অলপো মৰম-দয়া নোহোৱা হৈছে । মই জানো কাম । চৰকাৰী কাম । যেয়ে সেইবোৰ

আওহেলা কৰে তালৈ মোৰ মৰম দয়া নাই। এনেয়ে •বেতন নিমিলে।

বাবু, আপুনি দয়া কৰিলে কাম……।

দয়া, মায়া নাই। তোৰতো গৈছে গৈছে দুনীয়াৰো কাম থাকেনে নাই কব নোৱাৰোঁ। চাহাবে বৰ অসন্তোষ পাইছে, বুলিয়েই আঁতৰ হ'ল। অলপ নিলগলৈ গৈ কলে, "বোলো হালেই যাবিচোন কিবা কৰিব পাৰোনে চাম।"

অনন্তই আগৰপৰা গুৰিলৈ কম্পাউণ্ডাৰ, ডাক্তৰ দুজনাৰে কথা শুনি আছিল। তাৰ যেন ভাব হৈছে সি যেন এখন নতুন ৰাজ্যত সোমাইছে। সেই ৰাজ্যৰ আওভাও, কথাবতৰা, আচাৰ-ইঙ্গিত যেন সকলো নতুন লাগিছে। সি ইমান দিনে কলেজত পঢ়িছিল, খাইছিল, লৈছিল, ফুৰিছিল, পঢ়িছিল, ৰং-ধেমালি কৰিছিল, ইচ্ছামতে কাম কৰিছিল। কিবা বেয়া দেখিলে স্পষ্টকৈ উত্তৰ দিছিল, আপত্তি কৰিছিল, কিন্তু এনেভাৱে আওকথাত সি মনে মনে একো উহ্, আহ্, নকৰাকৈ আপত্তি নকৰা অৱস্থা যেন কেতিয়াও সি অনুভৱ কৰিব পৰা নাছিল। কিন্তু ইয়াত যেন সকলো অন্যায় সি নীৰৱে সহ্য কৰি যাব ধৰিছে, যেন সেইবোৰৰ বিৰুদ্ধে এষাৰ মাত মাতিবলৈ তাৰ মুখত কথা ফুটি নোলায়। কিন্তু তাৰ কাৰণে যেন সি হিয়া গুমৰি গুমৰি মৰিব লাগে। ইয়াৰ কাৰণ কি? কিহৰ কাৰণে তাৰ এনে দুৰ্ব্বলতা। সি ভাবিলে জানো কিবা স্পষ্ট আপত্তি জনালে মালতীৰ কিবা অন্যায় হয়, ডাক্তৰ কম্পাউণ্ডাৰে ভাল চিকিৎসা নকৰে, জানো তাৰ কিবা কথাত বেয়া পাই দুনীয়াৰ অনাহকতে কিবা অন্যায় কৰে, এনেভাবে তাক দুৰ্ব্বলতকৈও দুৰ্ব্বল কৰিছে। সি যেন আজি এই দুটাৰ কাৰণে সকলো সহি যাব পাৰে। তাৰ যেন স্বাভাৱিক প্ৰকৃতিৰ লৰ হৈছে। হঠাৎ সি মালতীৰ মুখলৈ চালে। সেই মুখখনিৰ মাধুৰী কথা সি আজি দিনচেৰেক শুনা নাই। প্ৰতিক্ষণে



মালতীৰ বেয়া অৱস্থাহে দেখিছে। সি সেই শেঁতা মুখখনিত যেন অপৰূপ ভাষা পালে। সি যেন দেখিলে মালতীৰ তেজহীন চকুযুৰিয়ে তাৰ মুখৰ পিনে থৰ হৈ চাই আছে। সি মালতীৰ পিনে থৰ হৈ চাই ৰ'ল। তাৰ যেন ভাব হ'ল মালতী আৰু দুনাই ভাল হৈ আগৰ দৰে কথা-বতৰা কোৱা অসম্ভৱ। সি যেন ভাবিলে মালতীক মৃত্যুৰ কৰাল বদনে লাহে লাহে গ্ৰাস কৰিব ধৰিছে। সি যেন ভাবিলে জীৱনৰ পিচত মৃত্যু হয়। কিন্তু মৃত্যুৰ পিচত মানুহৰ কি হয়? সঁচাকৈ কিবা আত্মা আছেনে? সৰগ নৰক আছেনে? পাপ-পুণ্যৰ বিচাৰ আছেনে? পিচৰ জনমত আগৰ ভালপোৱা, স্নেহ-মৰম আপোন-পৰৰ কিবা সম্বন্ধ আছেনে? পৰজনমত আপোনাৰ ভালপোৱা জনৰ লগত আকৌ মিল হয়নে? কিন্তু তাৰ যেন ভাব হ'ল মিছা, যি ছাই হৈ যাব সেই ছাই ভস্মৰ আকৌ মিলন ক'ত, ভাব ক'ত, সৰগ নৰক ক'ত? সি যেন ভাবিলে "মিছা এইবোৰ শাস্ত্ৰৰ কাহিনী, কল্পনাৰ সাগৰ! মৃত্যু যি সেইয়া চিৰমৃত্যু। জীৱনৰ লগত তাৰ সম্বন্ধ নাই। এনেবোৰ অলীক ভাবসাগৰত উটি-বুৰি জীৱনৰ কাম তুচ্চ-তাচ্ছিল্য কৰি পৰজন্মত সুখ-শান্তিলৈ ভবা কেৱল মূৰ্খৰহে কথা। দৈহিক সুখ আনন্দ, সুস্থতাৰ কথা নাভাবি আত্মাৰ সুখ-শান্তিৰ কথা ভবা মৰুভূমিৰ মাজত মৰিচীকা বিচৰা। সি ভাবিলে মালতীয়ে এবাৰ চকু মুদিলে আৰু ইহজগতৰ লগত তাইৰ একো সম্বন্ধ নাই।" এনেবোৰ কথা ভাবি থাকোতে থাকোতে ৰাতি গভীৰ হৈ আহিল। কিন্তু যেন সি আজি তাৰপৰা অলপো লৰিবলৈ ইচ্ছা নাই। আনকি তাৰ ভোক পিয়াহলৈকো অলপো মন নাই। সি যে ৰাতিপুৱাই একো নোখোৱা-নিমিলাকৈ দুনীয়াৰ কাৰণে কাছাৰীলৈ গৈছিল। এতিয়া এই দুপৰ নিশা হলহি কিন্তু তাৰ পেটত যেন আজি ভোক-পিয়াহ নাই। সি অনন্ত ভাৱনাতে মুগ্ধ হৈ থাকিল। তাৰ প্ৰতিক্ষণে ভাব হ'ল যেন মালতীৰ শেষ মুহূৰ্ত্ত অতি

ওচৰত অতি ওচৰত। জীৱনৰ শেষ মুহূৰ্ত্ত কেনেকৈ অন্ত হয় যেন সি সেই ক্ষণকে চাই আছে। জীৱনৰ পিছত মৃত্যু—ই কেনে অৱস্থা! সি যেন মনত কল্পনাৰ তুলিৰে নানা চিত্ৰ আঁকিব ধৰিছে। মাজে মাজে ভাব হৈছে যাব কিন্তু যোৱাৰ আগেয়ে তাৰ মনত কিয় এটা পাহৰিব নোৱাৰা, এৰিব নোৱাৰা গধূৰ স্মৃতি তাৰ অন্তৰ হিয়াত এৰি যায়?



## (১৮)

মালতীৰ বুঢ়া বাপেকে আজিও ঘৰ-বাৰী ৰখি আছে। কিহৰ আশাত সি এনে বুঢ়া কালতো হাল বাইছে, ধান ৰুইছে, খেতি কৰিছে, মৰাপাটৰ আঁহ ফালি মৰাপাট গাঁঠি বান্ধিছে। গৰুৰ গাখীৰ খিৰাইছে। গৰুৰ আলপৈচান ধৰিছে। দুটা বন্ধা বঢ়া কৰি গধূলিয়ে হওঁক বা দুপৰ বাতিয়ে হওঁক দুটা খাইছে। আহৰি সময়তে চাকিগছা লগাই কীৰ্ত্তন-দশমখন পঢ়িছে। সি মাজে মাজে মালতীক মাতে, "মালতী, চাকিগছা নুমাই, শলিতাদান বঢ়াই দেচোন। অলপ তেল আনচোন।" আকৌ তাৰ মনত পৰে "ক'তা মালতীতো নাই।" মালতীৰ কথা মনত পৰিলে তাৰ চকুযুৰিত আপোনা আপুনি দুধাৰ চকুলো বৈ আহে। আকৌ যেন সি দশম-কীৰ্ত্তনৰ কথাবোৰ মনত কৰি কোন কাৰ, কিয় মায়া, মোহ, বিষয়, বিষধৰ ইত্যাদি কথা ভাবি নিজে শলিতাদাল বঢ়াই দি আকৌ কীৰ্ত্তনখন পঢ়িব ধৰে। সি দিনত আহৰি সময়ত গাৱঁৰ ল'ৰা-ছোৱালী-বিলাকক মাতি আনি তাৰ বাৰীত হোৱা আম, কাঠাল, লেতেকু, জাম ভগাই দিয়ে। গাখীৰ খিৰাই তালৈ অলপ গাখীৰ ৰাখি বাকীখিনি ল'ৰা-ছোৱালীবিলাকক গাখীৰ পিব দিয়ে।

গাৱঁৰ ল'ৰাবিলাকে তাৰ মৰম-বেথাত সকলোৱে "আতা" বুলি মাতে। সি হালবাই উঠি লৰালৰিকৈ গা তিয়াই আহি গুৰু প্ৰসঙ্গ কৰি দুই এক অধ্যায় কীৰ্ত্তন বা দশম পঢ়ি ভাত কেইটা বান্ধি কেতিয়াবা এটা ভীমকল মোহাৰি, কেতিয়াবা ঢেঁকীয়া শাক জাল দি তাৰ খোৱাৰ অন্ত কৰে। সিদিনাও খাই অতাই তামোলখন খুন্দনাত খুন্দিব ধৰিছে। এনেতে এজাক ল'ৰা-ছোৱালী আহি বাহিৰৰপৰা মাত দিলে "আতা—আতা।"

সি ভিতৰৰপৰা কলে ৰ কণহঁত তামোলচালি খাই গৈছোঁ বুলিয়েই লৰাধপৰা কৰি তামোলখন খুন্দি খাই চোতাললৈ ওলাই আহিল। ল'ৰাজাকে সুধিলে "আতা, মালতী বাইদেউৰ বাতৰি কি?" মালতীৰ নাম শুনিয়ে বুঢ়াৰ গোটেই গা শিঁয়ৰি উঠিল কেঁৰে কিবা বেয়া বাতৰি দিছেনে? সি কলে, "তহঁতে কিবা শুনিছনে? মই আজি কেবাদিনো একো চিঠিপত্ৰ পোৱা নাই। কোনোবা গুৱাহাটীৰপৰা আহিছেনে কব পাৰ?"

ল'ৰাজাকে কলে, "নাই আতা, আমি কব নোৱাৰোঁ।"

"তহঁতেনো এই ভৰ দুপৰীয়াখন ক'লৈ জাক বান্ধি ওলাইছ? ৰ'দে ৰ'দে টিঘিল ঘিলাই ফুৰিলে গা অসুখ কৰিব।"

আমি ক'তো নাযাওঁ আতা। অমি ইয়ালৈহে আহিছোঁ।

বাৰু বহ। কৰ্দ্দৈ গছত বহুতো কৰ্দ্দৈ পকিছে। তহঁতে সেই জলকীয়া গছৰপৰা কেটামান জলকীয়াও ছিঙি আন। মই কৰ্দ্দৈ কেটামান পাৰি আনো।

হাকোটা দাখন দিলে দেখোন আমিয়ে পাৰিব পাৰোঁ।

অঁ অঁ পাৰিব পাৰ? পিচে হাকোটা দা উভতি কাৰো গাত পৰি কটাছিঙা হ'লে তেতিয়া বাপেৰ-মাৰে জগৰ ধৰিব বুঢ়াক। বুঢ়াইহে লৰাহঁতক আসৈ দি এনে কৰিলে। তহঁতে কৰ্দ্দৈ পাৰিব নালাগে মই নিজে আনি দিওঁ। সৌ জলকীয়া কেটামানকে আন। বৰ মিঠা কৰ্দ্দৈ কিন্তু,—বুলিয়েই বুঢ়া আপে কৰ্দ্দৈৰ কাষ পালে। লৰাজাকে কিৰিলি মাৰি জলকীয়াৰ কাষ পাই কেবাটাও ৰঙা পৰি থকা জলকীয়া ছিঙিলে। জলকীয়া ছিঙোতে হেটা-ওপৰাত সিহঁতৰ মাজত কাঁজিয়া লাগিল। এজনে ক'লে মই ছিঙিব ধৰোঁতেই তই ততাতৈয়াকৈ কিয় ছিঙিলি? হাৰামজাদা।

আনজনে কলে "হাৰামজাদা" হুবুলিবি ঐ কুকুৰৰ পো! কথাতে কথা বাঢ়ি গ'ল। হতাহতি হব ধৰোতে বুঢ়াই হাতত কেটামান



কৰ্দ্দৈ লৈ আহি "হ, হ যেয়ে আগেয়ে লৰি আহিব সি দুটা বেচি পাব।" আটাইবিলাক ল'ৰাই বুঢ়াৰ পিনে লৰ দিলে। যিজন লৰাই আগেয়ে বুঢ়াৰ কাষ পালে তাক দুটা বেচি দিলে। লৰাজাকে ততালিকে কৰ্দ্দৈ লৈ তেতিয়াই খাব ধৰিলে। "ৰ ৰ তেনেকৈ নাখাবি। আটাইবিলাক লগ কৰি কুট। তাৰ পিচত জলকীয়া লোণ সানি জুটি কৰি খা। এ খায়ে শেষ কৰিলি দেখোন। বাৰু জলকীয়া কেইটা থ চকুৰেমুখে ধৰিব। মই আকৌ কৰ্দ্দৈ আনোগৈ। এইবাৰ কিন্তু আটাইবোৰে কাটি একেলগে সানি খাব লাগিব। ঐ তহঁতৰ ভিতৰত মালযুঁজ লাগচোন। কোনে কাক বলে পাৰ চাওঁ! যেয়ে আটাইকে হৰুৱাব পাৰিবি ভাল লেতেকু দিম।

ল'ৰাজাকৰ প্ৰত্যেকে কলে মই জিকিব পাৰিম। আটাইকে হৰুৱাব পাৰিম বুলিয়েই ততালিকে যোৰ যোৰ হৈ মালযুঁজ লাগিল।

ইও বোলে মই পাৰিম, সিও বোলে মই নোৱাৰিম নে বুলিয়েই কঁকালে কঁকালে ধৰি যুঁজ লাগিল। বুঢ়াই হাঁহি হাঁহি ভাল, ভাল তহঁত দেখো আটাইবোৰে সমানে যুঁজিব পাৰ। বাৰু ৰ ৰ তহঁতক এটা খেলা দেখাওঁ। যা যোৰে যোৰে যা। একোটা একোটা ফুল বা আন বস্তুৰ নাম মনত কৰি আহি সুধিবি গোলাপ লাগেনে তগৰ লাগে। মই গোলাপ লাগে বুলি কলে গোলাপৰ নামতো যেয়ে মনত কৰি আহ সেইটো মোৰ পিনে থাকিব আনটো আনফালৰ হব। পিচত যি দুইদল হম, দুয়োদল দুফালে হম। এটা দলৰ প্ৰত্যেকে সিটোৰ কঁকালত ধৰি থিয় হব। আনটো দলৰো তেনে কৰিবি। পিচত কোন দলে কাক টানি নিব পাৰে চেষ্টা কৰি টনা-আঁজোৰা কৰিব লাগিব। যেয়ে টানি নিব পাৰে সেইদল জিকিব। সেইদলে পানী জামু পাব। হৰাদলে ব'লা জামু পাব। সকলোৱে জিকাৰি উঠি কলে, "আমি খেলিম, খেলিম," বুলিয়েই দুজনে দুজনে ডিঙিত ধৰি মনে মনে কিবা পাঙি আহিল। কেঁৰে

গোলাপ হ'ল, কেঁৰে তগৰ, কেঁৰে গুটিমালি, কেঁৰে শেৱালি, কেঁৰে ঢেকি, কেঁৰে ঢেকিঠোৰা, কেঁৰে চালনি, কেঁৰে কুলা পাচি, খৰাহি নানা নাম লৈ বুঢ়াৰ কাষ পাই কলে, "কুলা লাগে নে খৰাহি লাগে।" বুঢ়াই হাঁহি হাঁহি কলে বুঢ়া মানুহ, কুলাৰে ক'ত ধান জাৰিব যাম। খৰাহি হ'লে তেও গোঁসাইৰ মাহ-চাউল কেইটাকে ধুব পাৰিম বুলি খৰাহিহে লাগে বুলি "আহা, আহা খৰাহি বোপা আহা।" আকৌ এযোৰে আহি কলে "মৰ টাঙোন লাগেনে জীউ লাউ লাগে" বুঢ়াই অলপ গহীনাই ভাবি এৰা এইটোহে ডাঙৰ সমস্যা কৰিলা।

মৰটাঙোন নহলেও বুঢ়া মৰিলে পোৰোতে কোবাবলৈ বাৰি নোহোৱা হব। আকৌ জীউলাউ নহলে দেখো খেলাৰ মুদাই মৰিব। জীউলাউ আছে বুলিহে এনেকৈ লবাধপৰা, ৰং ধেমালি কৰিছোঁ। এজনে কলে আতা, মৰটাঙোন দালকে লওক। আপুনি বুঢ়া হৈছে আগেয়ে সেইদালহে লাগিব। আনজাক লৰাই কিৰিলি পাৰি উঠিল "তই আমাৰ আতাক মৰিব দিয়। বোলো আতা মৰিলে কোনে আম, লেতেকু, জামু দিব হো। বোলো কোনে গাখীৰ দিব? নহয়, নহয়, আতা, জীউলাউটোকে লোৱা।"

হেৰৌ মই মৰিলে তহঁতে মোৰ খৰি দিয়া ঠাইলৈ জানো যাবি? যামতো।

মিছা, তহঁতৰ যাবলৈ সাহ নহব। মই আছোঁ মানে সকলোৱে ৰং ধেমালি কৰিছ, মৰিলেই সকলোৱে মোৰ কাষলৈ আহিব ভয় কৰিবি। তেতিয়া ভাবিবি ভুতৰ কথা। এইটো মানুহৰ স্বভাৱ। জীয়াই থাকে মানে সকলো ৰং ধেমালি, কথা-বতৰা, মৰম-পুতৌ; কিন্তু সেই এনে মানুহেই মৰিলেই কাষ চাপিবলৈ ভয় কৰে। গধুলি তেনেলোকে যেন দেখিলে চক্ খায়। হেৰৌ মই মৰাৰ পিচত গধুলি আহি এনেকৈ যদি তহঁতৰ লগত খেলিব আহোঁ তহঁতে চাগৈ তেতিয়াই পলাই ক'ত সোমাবি।



এজনে মাত লগালে "তুমি মৰিবা কিয় আতা? তুমি মৰিলে আমাক কোণে আম, জামু, কঠাল এনেকৈ দিব?"

বাৰু খা, খা এই কেইটা আম। পিচে তহঁতে গুৰি কঠাল কোন হুটা হবি?

মই হম, মই হম—কৈ আটাইকেইজনে চিঞৰিলে।

আটাইকেইজনে হব খুজিলে হব পাৰেনে? মই টিকিলাই চাম। পিচতহে কোনটো পকা গুৰি কঠাল হব পাৰিবি কম। আহ এজন এজনকৈ মোৰ ওচৰলৈ আহ। টনাটনিত গোৰত গুৰি কঠাল হোৱা বৰ টান বুজিছ। তাৰ ওপৰতে সকলো আশা। অলপ ভৰি পিছলিলেই আনকেউজন হালি যাব। দলটোৱেই হাৰিব। সেই ঘনচিৰিকা আৰু টুনীভকত গুৰি কঠাল হব পাৰিব। সিহঁত দুয়ো গা-গাৰিয়ে শকত। ঘনচিৰিকাটো ধান থোৱা এটা ডুলীয়ে।

এজনে মাত লগালে টুনীয়ো কম নহয় আতা। সি গোটে গোটে একোটা পঠা ছাগলী খাব পাৰে।

টুনীয়ে মাত লগালে হেৰৌ কেতিয়া খোৱা দেখিছ?

ভগুৱাই কলে, কিয় সিদিনা তই নিজে কোৱা নাছিলি? বৰিহনা তই শুনা নাই বাৰু?

বুঢ়াই কলে—বাৰু বাৰু এতিয়াই দেখিম নহয়। পঠা খোৱাই জিকেনে ধানৰ ডুলীয়ে জিকে। আগেয়ে সেই পকা কঠালতো পাৰি আনি খা।

সকলোৱে একেলগে মাত লগালে "কোনটো? কোনটো বুঢ়া আতা।"

সৌ গছৰ গুৰিতে। হাকোটা নালাগে। এনেয়ে লগ পাবি। আটাই কেইজনে কঠালৰ গুৰিলৈ লৰ মাৰিলে। এনেতে গাৱঁৰ গাওঁবুঢ়া ফেদেলু আহিল।

এইটো ফেদেলুনে ? পিচে গুৱাহাটীলৈ বোলে গৈছিলি ? আমাৰ মালতীহঁতৰ কিবা বাতৰি পালিনে ?

পালো খুড়া। মালতীৰ আশা আৰু এৰ !

কি কলি ?

অৱস্থা বৰ বেয়া। কালি দেখি মোৰ পেটতে হাত ভৰি লুকাল। এঘাৰ মাত নাপালোঁ। কি ছোৱালী কি অৱস্থা হৈছে। কোন মৰটাঙোনে এনে টাঙোন মাৰিলে ? সেই নজনা নুশুনা ডেকাজনকনো কি ঘৰত ঠাই দি দিলি ? সেই ৰাতিতে এনে ঘটনা।

নাই, নাই ফেদ্‌লা তেনে কথা নকবি। বোপাটি বৰ সজলোক। তেওঁ আমাৰ একো অন্যায় কৰিব নোৱাৰে।

"তেন্তে আন কোনোবাই তেনে কৰিব আহিলনে ? আনে কিবা কৰিলে আনদিনাও তেনে ঘটনা হব পাৰিলেহেঁতেন। আকৌ নিজে কিবা নকৰিলে ইমান টকাকড়ি ভাঙি গুৱাহাটীলৈ নি আস্পতালত দৰব-পাতিৰ খৰছ কৰেণে ?" এনেতে লৰাজাকে কোনোমতে কঠালটো দাঙি আনি বুঢ়াৰ ওচৰ চাপিলহি। বুঢ়া আতা, বৰ ডাঙৰ কঠাল। গাত জ্বৰ উঠিছে, পকিছেই।

গাওঁবুঢ়াই মাত লগালে "ইহঁতক সঙ্গত লৈছানে খুড়া, ইহঁতে তোমাক তৰাব।"

তেনেকৈ কব নাপাই ফেদ্‌লা। সিহঁত আকলন ল'ৰা। গৰখীয়া বুলিলে সাক্ষাৎ কৃষ্ণ দেউতা। সিহঁতে অলপ অচৰপ কিবা খাব, ৰং ধেমালি কৰিব, ভাবিলেও ভাল লাগে। বাচাহঁত, কঠলটো ভাঙি আটায়ে খা। মোৰ মালতী ভাল হওঁক। তহঁতে গৰখীয়া ল'ৰাই আশীৰ্ব্বাদ কৰ। ল'ৰাবিলাকে কঠালটো ভাঙি লেফালেফ্‌ কৰি কোঁহে বাহুৰে খাব ধৰিলে। হাতে মুখে আঠা লাগিল। সিহঁতৰ টনা-আঁজোৰা, হাই উৰুমিত মৰা প্ৰাণতো আনন্দ উলাহ আনে। এনেতে এজনে এটা পখিলা দেখিলে। "সেইটো পখিলা ধৰ, ধৰ।"



আটায়ে পখিলালৈ ঢাপলি মেলিলে। পখিলাই ইটো ফুলধপৰা আনটো ফুললৈ যাব ধৰিলে। লৰাবিলাকে পাচে পাচে ধৰ ধৰ কৰি কেঁৱে ওচৰ পাই ধৰিবলৈ হাত মেলিলে। ধৰো-নোধৰোঁতেই পখিলাই আকৌ উৰা মাৰিলে। ঘনচিৰিকাই খঙতে ধৰিব নোৱাৰাজনক কলে "কি অসাথন ঔ, হাতত পোৱা পখিলাটোও ধৰিব নোৱাৰ। বাপেৰক এনেয়ে ভঙুৱা বোলেনে ? আৰু নামটো থৈছে কি ? তেলভকুৱা", সকলোৱে হাঁহিব ধৰিলে।

তেলভকুৱাই খঙেৰে কলে "বাপেক মাকক নধৰিবি আকা। হেৰৌ তোৰ বাপেৰে ৰাতি চুৰ কৰে, দিনত কুম্ভকৰ্ণ হৈ শুই থাকে। চোৰৰ ল'ৰা চোৰ।"

"কি বৰ কথা কৈছ ?" বুলিয়েই ঘনচিৰিকাই এটা চৰ সোধালে। তেলভকুৱা সেই চৰতে পৰি গ'ল। সি কান্দিব ধৰিলে ! গাওঁবুঢ়া আৰু মালতীৰ বাপেকে "ছিঃ ছিঃ কিয় মাৰিলি ? কি অঘাইতং।"

গাওঁবুঢ়াই কলে "তুমি লাই দিয়ে সিহঁতক নষ্ট কৰিছা। কুকুৰে আসৈ পালে ডিঙিলৈ জপিয়াই।" বুঢ়াই ফেদ্‌লাৰ কথালৈ কাণ নিদি ল'ৰাটোক তুলিলে। দেখিলে তাৰ দাঁতে-ওঁঠে তেজ বৈছে। "এই গুৰি কঠাল, এনেকৈ লৰাক মাৰেনে ?" বুলি ওচৰৰ গেন্ধাই-মালতীৰপৰা কেটামান পাত আনি মোহাৰি তাৰ ওঁঠত লগাই দিলে। "ভাল পাবি। তাক কাইলৈ আম নিদিওঁ। আহ তই গাখীৰ খাবি।" বুলিয়েই তাক কোলাত তুলি নি থকা ঘৰৰ পিৰালিত বহুৱাই ঘৰৰ ভিতৰ সোমাই এবাটি গাখীৰ আৰু এচকলা গুৰ আনি দিলে। "খা ঘনচিৰিকাক আৰু একো নিদিওঁ।" সি পিলে।

এনেতে গাওঁবুঢ়াই কলে লৰাহঁতে পখিলাটো ধৰিহে এৰিলে। কওঁতে কওঁতে পখিলাটোৰ পাখিবোৰ ভাঙি-ছিঙি ল'ৰাজাকে বুঢ়াৰ কাষ পালেহি। "বুঢ়া আতা, টুনীয়ে, পখিলাটো ধৰিলে।" ঘনচিৰিকাই নোৱাৰিলে।"

পখিলা কিয় ধৰিলি ? ধৰিলি ধৰিলি এৰি দিব পাৰ ? কিন্তু কিয় তাৰ পাখিবোৰ ভাঙিলি ? তইঁত বৰ ততাটিঙা ল'ৰা। মই তইঁতক আৰু একো নিদিওঁ। আই ঐ দেহি! এনে সুন্দৰ উৰিফুৰা ৰাঙচালি পখিলাটোৰ অৱস্থা কি কৰিলি ? দেখিছোঁ মানুহৰ স্বভাৱ! সুন্দৰ বস্তু নষ্ট কৰা, পৰৰ অনিষ্ট কৰা, সকৰে পৰা আপোনাআপুনি জন্মে। পখিলাটোৱে তইঁতৰ কি কৰিছিল ? বেচেৰাই ফুলে ফুলে মউ খাই ফুৰিছিল। তইঁতৰ এগছো কুটা নষ্ট কৰা নাই। কিন্তু তইঁতে ৰঙতে তাৰ প্ৰাণবায়ু বোধ কৰিলি। ফেদ্‌লা, নাই, নাই মানুহজাতি বৰ হিংসাপৰায়ণ, কঠোৰ। কেৱল ডাঙৰ হলেহে দয়া, সহানুভূতিৰ কথা দেখি অলপ হিয়া পমা অৱস্থা হয়। নাইবা শাস্ত্ৰ আদিত পোৱা কথাবোৰেহে আমাৰ মন অলপ কোমল কৰে। এইটো বাহিৰৰ-পৰা অহা সোঁতহে। ভিতৰত অচলতে পৰৰ অন্যায় কৰি মানুহে সুখ পায়, ৰঙ পায়। এই চাচোন কোমলমতীয়া ল'ৰাজাক। সিহঁতে লৰি ঢাপৰি ফুৰা পখিলাটো ধৰি তাক খোৱা কৰিহে ৰঙ পালে।

ফেদ্‌লাই কলে, সেই বুলি দয়া, মৰম, পুতৌ মানুহৰ নাইনে ?

আছে, কিন্তু সেইটো স্বাভাৱিকতে ওপজা নহয়। বাহিৰত দেখি শুনি বয়সৰ লগত বুজন হৈ, শাস্ত্ৰ আদিৰ লগত সংস্পৰ্শ লৈ আহিহে মানুহে দয়ালু মৰমিয়াল হবলৈ শিকে। আকৌ অলপ উত্তেজনা পালেই মানুহৰ অন্তৰৰ নাঙঠ অৱস্থা ওলাই পৰে। যুঁজ কৰে। ইটোৱে সিটোৱে মাৰে। চাচোন বাৰু, একোখন যুঁজত মানুহৰ তেজেৰে নৈ বয়। কিন্তু তাত যেন মানুহৰ আনন্দহে।

ফেদ্‌লাই কলে "পিচে মালতীক এবাৰ চাব নোযোৱানে ?"

এৰা, তই যেনেকৈ কলি যাবই লাগিল। কিন্তু মোৰ মনে নকয় মালতীৰ যে বিবা বেয়া হব। সদায় তাইক মনত পৰিলে মই দেখো তাইৰ হাঁহিৰ মূৰ্ত্তি। সবল চকুজুৰি। তাইক ঈশ্বৰে কিয় দুখ দিছে, কব নোৱাৰোঁ। তাইৰ লেৰেলি যোৱা মুখখনি



চাবলৈ মোৰ সত নহয়। সবল প্ৰাণত ঈশ্বৰে কিয় আঘাত দিয়ে নুবুজোঁ। তাইৰ হাঁহো হাঁহো সজীৱ মুখখনি ভাবিয়ে মই আনন্দ পাওঁ। মই তাইৰ তেজনোহোৱা চকুজুৰি কেনেকৈ চাম ?"

সেইবুলি নিজৰ ল'ৰা-ছোৱালীৰ বেমাৰৰ সময়তো নাচাবা, আলপৈচান নধৰিবানে ?

নিজৰ পৰৰ একো নাই। কেৱল সেইটো সকৰেপৰা আমি দেখি শুনি, ভাবি, আপোনাৰ জন, আপোনাৰ ধন বুলি মোহান্ধ হৈ পৰোঁ ; কিন্তু ল'ৰা-ছোৱালী সকলোৰে একে। কিন্তু আমি ইমান মোহান্ধ যে এজনৰ ভাল ল'ৰা এজনক দেখিয়ো আমি ভাল নাপাওঁ আকৌ নিজৰটো অতি কুৎসিত হলেও সেণ-টেপীয়া, গেৰ-টেপীয়া হলেও আদৰ কৰোঁ, মৰম কৰোঁ। আমাৰ আপোন-পেটীয়া স্বভাৱটোৱে আমাৰ বিশ্বৰ ফুলবোৰ চাই, আনন্দ পোৱাতকৈ ঠেক পুখুৰীৰ কণাপুনীতে মুগ্ধ হৈ থাকোঁ।

বাৰু, যোৱা আজিতে যোৱা। তাইৰ আশা বৰ কম।

যাম। আশা ভৰসা মই নকৰোঁ। ঈশ্বৰে সৃষ্টি কৰা ফুল ঈশ্বৰৰ চৰণত লাগিব। সেইটোলৈ ভাবি মই আকুল হম কিয় ? তথাপি মোৰ কৰ্ত্তব্য আছে। পিতৃ, মাতৃ, ভাই-ভনী ওচৰ চুবুৰীয়া সকলোৰে নিজ নিজ কৰ্ত্তব্য আছে। সেই কৰ্ত্তব্য এৰি সংসাৰ ত্যাগী, কালৈকো নভৰা, সংসাৰ বৈৰাগী বা দেখা নোপোৱা ঈশ্বৰৰ কথা ভাবি, দেখা পোৱা ঈশ্বৰৰ দানলৈ আওহেলা মই কৰিব নোৱাৰোঁ। ভাবিছিলোঁ বুঢ়ী গৈছে, ঘৰখনত দুৱাৰ-দাং দি নাযাওঁ। বাৰীখনো গৰু সোমাই নষ্ট কৰিব। কিন্তু সেইটো মোৰ ভুল হৈছে। আকৌ ভুল হোৱা বুলিয়েই বা কেনেকৈ কওঁ ? ঘৰবাৰীলৈ মোৰ আসক্তি নাই। মৰিলেতো সেইবোৰ মোৰ লগত নিনিওঁ। কিন্তু মই জীয়াই থকাত সেইবোৰত হাবি-বন গজি নষ্ট হোৱাও সহিব নোৱাৰোঁ। চা ফেদেলা, বুঢ়া হেলোঁহি কিন্তু এতিয়াও গোটেইখন বাৰী চিকোণাই

থাকোঁ। এদাল বন গজিব নিদিওঁ। যেতিয়াই সময় পাওঁ কোৰ মাৰোঁ। য'তে ইচ্ছা ফুঁমাৰি ভাত খাব পাৰ। কিন্তু দিনদিয়েক নহলে বাৰীখৰৰ অৱস্থা কি হব? হাবি-বন গজি কুন্ধচ হব। সেয়ে বুঢ়ীকে খেদাই নিজে খোজ নললোঁ। তাতে মাকে মালতীৰ যেনে আলপৈচান ধৰিব পাৰিব মই জানো পাৰিলোহেঁতেন? যি নহওঁক এতিয়া নগ'লে নহৈছে। বাৰী-ঘৰৰ যি হয় হওক।

এনেতে ল'ৰাজাকে কলে "বুঢ়া আতা, আমিও মালতী বাইদেউক চাবলৈ যাম।"

তহঁত কেনেকৈ যাবি? মই তহঁতৰ মালতীক লৈ আনি ইয়াতে দেখাম। যেয়ে যি নকওক মালতীৰ বেয়া হব নোৱাৰে। এইটো মোৰ দৃঢ় বিশ্বাস তাই কিবা সেৱা চোৰ কৰিছিল সেয়েহে এইখিনি কষ্ট পাইছে।

ঘনচিৰিকাই মাত লগালে, "তেন্তে আমিয়েই বাৰীখন ভালকৈ ৰাখিম। এদাল বনো গজিব নিদিওঁ। কি কৰ টুনী?"

এৰা আমিতো ভালকৈ কোৰ ধৰিব পাৰোঁৱেই। লাগে যদি ইয়াত নিশা থাকি ঘৰো ৰখিম।

যি কৰ কৰিবি। ঘৰ-বাৰীলৈ মোৰ আসক্তি নাই। কেৱল জীয়াই থকা কেইদিন পৰিষ্কাৰভাৱে থকা দেখিলে মোৰ আনন্দ সুখ। মাথোন আমাৰ জনম সকলো সুন্দৰ মনোহৰ কৰিবলৈ। কুন্ধচ-কদৰ্য্য দূৰ কৰিবলৈ। কিন্তু সেইবোৰত আসক্তি বঢ়াই মোৰ মোৰ বুলি হা-হুতাশ কৰিবলৈ নহয়। মই মৰিলে তহঁতে আটায়ে এইখন আশ্ৰম কৰি ৰাখিবি দে। ফলমূল যি হয় ভগাই বটাই খাবি। ওচৰৰ পথাৰৰপৰা ধান-চাউল যি হয় সেইবোৰৰে মোৰ আশ্ৰমখনৰ উন্নতি কৰিবি। ভাল ভাল ঘৰ কৰি দি বাটেৰে অহা পথিকৰ জিৰণি ঠাই কৰি দিবি। ভাল পুখুৰী এটা কৰি চাৰিওকাষে নাৰিকল আৰু আন ফলৰ গছ ৰুবি যাতে ভাগৰুৱা পথিকে সেইবোৰ খাই সুখ পাব পাৰে।



গাওঁ বুঢ়াই কলে, "তুমি অলপতে নমৰাহে খুড়া।"

মৰিলেও মৰিলোঁ। নমৰিলেও নাই। তথাপি লৰাহঁতক মনৰ কথা কৈছোঁ। পিচে এতিয়া ডুটামান গুৱা সান্দহ আছে। বুঢ়ীয়ে যাবৰ সময়ত খুন্দি ভাজি থৈ গৈছিল তাকে মোহাৰি আঠিয়া কলেৰে খাই আৰু গুৱাহাটীলৈ যাওঁ। তহঁতেও একোটেপা খাবি ৰ।—বুলিয়েই ভিতৰ সোমাই আনি ঘৰৰ দৈ আৰু আঠিয়া কলৰে সানি সকলোকে একো টেপা দিব ধৰোঁতে সেই গাৱঁৰে "আপিন্তা" বেগাই আহি ক'লে, গুৱাহাটীৰপৰা আহিলোঁ জেঠা! জেঠীক লগ পাইছিলোঁ।

বুঢ়াই কলে "মালতীৰ খবৰ?"

আপিন্তাই মা-ল-তী বুলি এটা দীঘল নিশ্বাস কাঢ়িলে। লগে লগে তাৰ ডুধাৰ চকুলো হৈ আহিল।

ফেদলাই কলে মালতীৰ কিবা হৈছে?

আপিন্তাই কথমপি চকুলো মচি "আঐঔ দেহি এনে শুৱনী ছোৱালীৰ......"

বুঢ়াই কলে "মালতীৰ একো হব নোৱাৰে। কোনোৱে কলেও মই বিশ্বাস নকৰোঁ। মোৰ মালতী ভাল হব ধৰিছে। মই সৌৱা মালতীক দেখিছোঁ।"

আপিন্তাই কলে, "জেঠীয়ে আজিয়ে তোমাক মাতি পঠাইছে। নহলে কি জানিবা—মই যি অৱস্থাত দেখি আহিলোঁ। তাইক দেখিলে আপোনা-আপুনি কান্দোন ওলায়।"

মই এতিয়াই ওলাইছোঁ। মোৰ মালতীৰ একো হব নোৱাৰে। বুলিয়েই কান্ধত গামোচাখন হাতত টোকোনডাল লৈ, "আহিলোঁ লৰাহঁত" বুলি ওলাই যায়।

বুঢ়া আতা ঘৰৰ ডুৱাৰ নামাৰা?

তহঁতে মাৰিবি বাচাহঁত! মোৰ ঘৰ নহয়, ওহঁতৰে ঘৰ।

## ( ১৯ )

বামুৰ লগে লগে তুনীয়াৰো আস্পতালৰ কাম যাওঁ যাওঁ অৱস্থাত। তাৰ কাৰণ প্ৰত্যেক কথাতে কম্পাউণ্ডাৰে পোৱা আঁসোৱাহ, লগে লগে ডাক্তৰ আৰু ডাক্তৰ চাহাবক সি লগোৱা নানা তৰহৰ কথা। আনপিনে ডাক্তৰখানাত থকা ৰুগীবিলাকৰ লগত থকা দুই এগৰাকী ভদ্ৰলোকৰ চকু পৰিছে তুনীয়াৰ ৰূপ সৌন্দৰ্য্যলৈ। সিহঁতে বিচাৰে তুনীয়া ৰাতি-দিনে থাকক সিহঁতৰ ৰুগীয়াৰ কাষত। কিন্তু তুনীয়াক যোৱা নেদেখিলে সিহঁতে কম্পাউণ্ডাৰ বা ডাক্তৰক লগায় নানাতৰহৰ কথা। "জমাদাৰণীয়ে ভালমতে কাম নকৰে। বেমাৰীৰ হগা-মূতা পৰি থাকে। ৰাতি বেমাৰীয়ে শৌচ কৰিলে জমাদাৰণীক বিচাৰি নাপায় ইত্যাদি।" হাজাৰটা দোষৰ তাই ভাগী। সিহঁতে কয় জমাদাৰণী নিয়মমতে সিহঁতৰ কুঠৰীলৈ আহিব লাগে। খা-খবৰ লব লাগে। অৱশ্যে তুনীয়া নাযায় যে এনে নহয়। কেৱল তাইৰ কামখিনি কৰি তাৰপৰা আঁতৰ হয় এয়ে দোষ। সিহঁতৰ ইচ্ছা তাই তাতে বহক। সিহঁতৰ লগত চুপতি মাৰক আৰু সুবিধা পালে সিহঁতৰ মনোবাঞ্ছা পূৰণ কৰক। সিহঁতে তাইক কাষত পালে কয় "তুনীয়া, আজি নিশা আহিবিচোন।"

তুনীয়াই প্ৰায়ে নামাতে। কেতিয়াবা তাই সোধে "কিয় ?"

হেৰৌ টকা পাবি। এনেয়েতো মতা নাই। ৰাতি বেমাৰীৰ ওচৰত তোৰ বৰ আৱশ্যক। সেয়েহে কৈছোঁ। তই থাকিলে দেখো বেমাৰীৰ উচ্‌পিচনি কমেও। নিশা বৰ বেজাৰ দিয়ে।

তুনীয়াই কয় সময় পালে আহিম।

আহিবি আৰিবি। ভাল বানচ পাবি।

কিন্তু তুনীয়া নাহে। কেবাদিনো তেনেকৈ কোৱাতো তাই নহাত



সিহঁতৰ সহিষ্ণুতা কমি যায়। সিহঁতৰ খঙে মূৰ ঢুকি পায়। অতৃপ্তিৰ সহচৰ খং এইটো মানুহৰ স্বভাৱ। আকৌ তৃপ্তি হওঁ হওঁ আশা কৰি বহি থাকি নিৰাশ হব লাগিলে মানুহৰ সংযম কমে। নানা আওভাৱে আওৰি ধৰে। কুৰুচ পন্থাবোৰে উকট দিয়ে। সেয়ে কেবাদিনো নানা ছল ফাকতি লাই দিও যেতিয়া সিহঁতে তুনীয়াক সময়ত আনিব নোৱাৰিলে সিহঁত অধীৰ হ'ল। মনৰ কুপ্ৰবৃত্তিবোৰে সিহঁতক থেলি নি তুনীয়াৰ বিৰুদ্ধে সিহঁতৰ দাতঁবোৰে কৰ্‌মৰ্‌ কৰিব ধৰিলে। সিহঁতে মনে মনে পাঙিলে "জমাদাৰণী তাই, তাইৰো ইমান গহ।" তাইৰ ওপৰত প্ৰতিশোধ লবলৈ নানা তৰহৰ ফন্দি-পাতি ডাক্তৰক লগাই, কম্পাউণ্ডাৰক কৈ সিহঁতে চেষ্টা কৰিলে তাইক বশলৈ আনিবলৈ। কম্পাউণ্ডাৰে এনেয়ে তাইক হাত কৰিব নোৱাৰে. তাইৰ ওপৰত বিৰূপ। পাৰিলে তাইক কেতিয়া খেদে। আকৌ মানুহবোৰে লগালে সি কয়—ডাক্তৰক কৰা, তাইৰ বিৰুদ্ধে মোৰ কৈ কি লাভ? মই নিতৌ দেখিছোঁ তাই নিজৰ কাম অলপো নকৰে। বোলো ইপিনে জমাদাৰণী হৈ গা দেখাই ফুৰিলেতো সকলো মানুহে সন্তোষ নাপায়। তাই বজৰুৱা ছোৱালী বজাৰত গা ঘেলায় পাই আহিছে সভ্যলোকসকলৰ মাজত। ভালমতে কাম কৰিব পায়, সেইটো নকৰি, গা দেখাব যেন তাইৰ ৰূপত কোনোবা আকুলহে। আকৌ সোমাই থাকিব ৰাতিদিন কেৱল ৫নং কোঠাত?

কিয়, ৫নম্বৰত কোনোবা আছেনেকি ?

নকবা দেওঁহে কলেও লাগে বেয়া। নকলেও ফটামুখে বাইক ধৰি ৰাখিব নোৱাৰে।

কোননো আছে ?

আছে আমাৰ কাষৰে এজন বি-এ পাছ কৰা ডে[illegible]। নাম অনন্ত। পিচে এইৰ লগত যে কি ঘি-মৌ সনাসনি হৈছে ঈশ্বৰেহে জানে। এই য'লৈ যায়, সিও তালৈকে যায়। সি য'ত থাকে এইয়ো

ৰাতিদিন উজাগৰে থাকে। ইমান হকাবধা কৰোঁ। ডাকি হুৰ্মাক দিওঁ, ভালকৈ কাম নকৰাৰ কাৰণে জৰিমনা কৰাওঁ কিন্তু সেই-বোৰলৈ তাইৰ কাণমন নাই। আপোনালোকে বেয়া পাইছে যদি ডাক্তৰৰ লগত তাইৰ বিৰুদ্ধে ভালকৈ আপত্তি কৰিব। নহলে মই আৰু কিমান কম? বোলে কম দৰমহাৰ লোক কামটো গলেও বেয়া লাগে। গিৰিয়েকৰ ঠিক নাই, এদিন জেলত এদিন থানাত আকৌ এদিন বা মদ খাই গড় খাৰৈত। ইপিনে তাই বাৰী লুটা গাইৰ দৰে বাৰী লুটি ফুৰে।

বোলো আজিও যদি তাই ভালকৈ কাম নকৰে আমি ডাক্তৰক ভালকৈ কম।

কব। কব। ভালকহে ভাল লাগে। বেয়াৰ বিৰুদ্ধে কব। তাত আমি বেয়া পাম কিয়? বুলি কম্পাউণ্ডাৰ আঁতৰিল।

এনেতে তুনীয়াই তাইৰ কাম কৰিবলৈ সেই কুঠৰী সোমাল। এজন ডাঙৰীয়াই মাত লগালে "কি ঐ! তই ৰাতি আহোঁ বুলি নাহিলি দেখোঁ? জমাদাৰণী হৈ কথা নুশুন।"

আনজনে কলে বেমাৰীক লগাৰ সময়ত নাপালে এইবোৰ আপচুক কিয় আস্পতালত ৰাখিছে? ভালকৈ ডাক্তৰক এইৰ বিৰুদ্ধে কব লাগে।

আনজনে ক'লে ৫ নম্বৰতে তাই কাম কৰি তৰণি নাপায় অনপিনে কেনেকৈ কি কৰেহে?

৫ নম্বৰ বোলোতে সিহঁতে কি আঙুলিয়াইছে তাই সহজতে হৃদয়ঙ্গম কৰিব পাৰিলে। কিয়নো এই পাঁচনম্বৰ, পাঁচনম্বৰকৈ তাইক কম্পাউণ্ডৰে কিমানবাৰ জোকাইছে। তাই তথাপি একো নকৈ নিজৰ কাম খিনি ভালকৈ কৰি লাহে লাহে কুঠৰীৰপৰা ওলাই গ'ল। তাই যাবৰ সময়ত ভিতৰৰপৰা এজনে কলে "যা কিন্তু আজি যদি সময়ত নাই তেন্তে কাম ভালকৈ থাকিব যা। তেতিয়া বুজিবি!"



এজনে উঠি এই পাঁচ টকা বকচিচ্ নেঐ। ৰাতি আহিলে বেচি টকা পাবি।—বুলি পাঁচ টকাৰ নোট যাচে।

তাই টকাৰ নোটখন ওভতাই দি কাষৰ হ'ল। টকাৰেও যে এই সৰু জাতৰ তিৰোতাক বল কৰিব নোৱাৰি এইটো ডাঙৰীয়াসকলৰ এই প্ৰথম অভিজ্ঞতা হ'ল। যিয়ে নহওঁক সিহঁতৰ তাইৰ ওপৰত সম্পূৰ্ণ বিৰক্তিভাৱ জাগি উঠিল আৰু তাইৰ বিৰুদ্ধে নানা তৰহৰ কথা সুবিধা পালে ডাক্তৰসকলক আনকি ডাক্তৰ চাহাবকো ক'লে।

দুই এজনে বা লগালে, "এনে বেয়া চৰিত্ৰৰ তিৰোতা আস্পতালত ৰখা বৰ বেয়া কথা।" যিয়ে নহওঁক তাইৰ কাম অলপতে খহি পৰিল। পৰুৱা এটা হাতেৰে পিটিকি মাৰোতে কিমান পৰ!

ৰামুৱে এই কেইদিন ক'তো কাম বিচাৰি নাপাই ঘূৰি ফুৰিছে। লগে লগে দুই এজন তাৰ লগৰীয়াৰ লগত "চেৰাপ পি" ফুৰিছে। সিদিনা সি বৰকৈ "চেৰাপ" খাই বাৰ-ভচহু কথা বলকি নানা গীত গাই গাই বাটেৰে ঢলংপলংকৈ আহিব ধৰিছে। মানুহে নিলগৰপৰা কৈছে "কিঐ জমাদাৰ! আজি মহাৰজা হৈছ।" কোনোবা চিনাকি লোকে পালে "হেৰৌ ৰামু ইমানকৈ মদ পি আহিছ।" ৰামুৱে তেওঁলোকক কেবাবাৰো চেলাম দি কৈছে "নাই বাবু, মই চেৰাপ পিয়া নাই। মোৰ কি নাই মই যে চেৰাপ পিম। গুড্ মৰ্ণিং, আপোনালোকতো মোৰ বাবা, দেউতা। চাৰিঅনা পইছা দিয়ক। বহুত কাম কৰিম। যেতিয়াই মাতে তেতিয়াই আহিম।"

"যা যা ইমান মদ নিপিবি।" বাবুসকল আঁতৰিল। সি বেগাই গৈ সিহঁতৰ ভৰিত ধৰি "আজি দুদিন একো খোৱা নাই বাবু, দুই চাৰি অনা পইছা দিয়ক।" ভদ্ৰলোক কেজনে কলে "যা যা বেটা মদ পিবি আৰু বাটেপথে গণ্ডগোল কৰিবি।" বুলি বেগাই আঁতৰ হ'ল। ৰামুৱে উঠি বলকি বলকি যাব ধৰিলে "ভালালোক বাবু,

জেপত দুই আনা পইছা নাই। এনেহলে ৰামু, ৰামু। ঘৰত গলে "ই কৰ, সি কৰ।' ৰামু নহলে পায়খানাই ভৰি থাকে। এইবোৰ কাম কৰাবি।" বুলি সি নানা তৰহৰ গীত গাই গাই ঢলংপলংকৈ যাবলৈ ধৰিলে।

বৰ ঘৰৰ বহু বেটি আয়না দেখি খোপা বান্ধে।
বাইন হাতে শাখা পিন্ধে
যায়য়া দেখ আসাম দেশে॥

আকৌ সি গাইছে—

আম তলে আনা যানা
তেতুল তলে বিচানা গো
টানাটুনি কৰিবিনা
কাপোৰ আছে পুৰাণা !!

সি আৰু ডাঙৰকৈ গাই গৈছে—

"চৰ্দ্দাৰ বলে কামে কাম
বাবু বলে ধৰে আন
চাহাব দিল পিঠে চাম,
ওহো নিঠুৰা আসাম
ফাঁকি দিয়া আনিলা আসাম।

বুলি সি কাৰোবাক গালি পাৰি পাৰি গৈছে। হঠাৎ সি দেখিলে কম্পাউণ্ডাৰ সেইপিনে বাইচাইকেলেৰে আহিব ধৰিছে। সি বাইচেকেলৰ আগতে ঢেৰ মেৰ খাই পৰি "বাবু, বহুত বহুত চেলাম, আপোনাৰ কিনা গোলাম, কামটো মোক দিয়ক।"

কাষৰ হ বেটা, মদ পিবি আৰু কাম লাগে। হেৰৌ ঘৈণীয়েৰ ছুনীয়াবো কাম গ'ল।

ছুনীয়াৰ কাম গ'ল? কিয় গ'ল?

কিয় গল? "তই ফুৰিবি মদ পি, দুষ্টামি কৰিবি, চোৰ কৰি, ঠগামি কৰি। ঘৈণীয়েৰে ফুৰিবি বাৰ ভতৰৰ পিচে পিচে। কাম নকৰিব। কাম নাযায় কি হব? কেৱল পাইছে সেই পাঁচ নম্বৰৰ অনন্ত। অনন্ত! কিন্তু তাৰ যে মায়াৰ অন্ত নাই সেইটো নুবুজে। এতিয়া মজাপালি পাওঁক। হেৰৌ অনন্তৰ লগত গণ্ডোগল জাননে নাজান? মই নিজ চকুৰে কিমান বাৰ দেখিছোঁ!

কি অনন্তৰ লগত? সেই বাবুৰ লগত?

"বাবু! বাবু! থ থ! বাবু হলে এনে কাম কৰেনে? এতিয়া তাইৰ কামটো গ'ল সি ভালকৈ খুৱাব নহয়। মই চাহাবক কত কৈয়ো তাইৰ কাম ৰাখিব নোৱাৰিলোঁ। চাহাবৰ তাইৰ ওপৰত বৰ খং। তাইক আজিয়েই আস্পতালৰ কম্পাউণ্ডতো থাকিব মানা কৰিছে। বোলো ভালৰ ভাল সৰ্ব্বতিকাল, বেয়াৰ ভাল ক'ত আছে ঔ। তই হৈছ বাৰী লোটা, তাই হৈছে হাৰীত খাইতী, বোলো যোৰো যোৰো পাভ যোৰ। এতিয়া ক'ত থাক ক'ত খাৱ! মজাপালি পা। চাহাবে নিজ চকুৰে তাইক অনন্তৰ লগত দেখিছে। বুজিছ, সেয়ে চাহাবৰ এনে খং। চাওঁ, বাট এৰি দে মোৰ জৰুৰী কাম আছে।" বুলিয়েই চাইকেলত উঠি বেগাই গ'ল। ৰামুৱে বলকি বলকি যাব ধৰিলে। "চালা অনন্ত, বাবু, আজি এক টাঙোনেৰে বাবু উলিয়াম। আৰু তাই হাৰামজাদী, মজা লুটিছে। ঠিক ঠিক মই বুজিছোঁ কিয় সি মোক জেলৰপৰা উলিয়াবলৈ টকা ভাঙিছিল। তাইৰ লগে লগে কাছাৰীলৈ গৈছিল। বাবু হৈ এনে কাম! তাৰ বাবুখানা উলিয়াম।" সি আকৌ বলকি বলকি যাব ধৰিছে। "বাবু, সভ্য, ভদ্ৰলোক! কিন্তু চকু কৰে অজাতিক।" সি হঠাৎ দেখিলে ছুনীয়া সেইপিনে আহিব ধৰিছে। সি মাত দিলে, "এই ছুনীয়া, ছুনীয়া।" ছুনীয়াই তাক দেখি ওচৰ চাপি ক'লে, "ৰামু মোক আস্পতালৰ পৰা খেদিলে।"

নেখেদিব। বজ্জাতী। পখিলা উৰাদি উৰিবি। বাপেৰৰ লগ

পাইছ। আজি এতিয়াই তাৰ মূৰ গুৰা কৰিম। বুজিব ৰামুৰেটো কেনে? পৰৰ তিৰোতাক হাত কৰাৰ গুণ বুজিব।

ছিঃ ছিঃ ৰামু তেনেকৈ কৈছ কিয়?

তেনেকৈ কৈছোঁ কিয়? হাৰামজাদী। কলে বেয়া পায়? বোলো "নককিৰ"পৰা খেদা খায়ো লাজ নাই। পাঁচ নম্বৰ। কেৱল পাঁচ নম্বৰ। আজি পাঁচ নম্বৰী উলিয়াই দিম। বল চালি, মোক দেখুৱাই দে। তোৰো মূৰ ভাঙিম। তাৰো গা চুৰা কৰিম।

নাই ৰামু তই মদ পি যি পায় তাকে কৈছ?

মই মদ পিছোঁ আৰু তই সৰবৎ পি আহিছ? বল বাপেৰক দেখাই দে।

নাই নাই ৰামু, আমি আস্পতাললৈ আৰু নাযাওঁ। ব'ল আন ঠাইলৈ যাওঁ। কৰবাত এটা জুপুৰি ঘৰ কৰি থাকিম।

তোৰ কথামতে আস্পতাললৈ নাযাম? হাজাৰবাৰ যাম। এশবাৰ যাম।

নাই ৰামু, আমাক আৰু আস্পতালত সোমাব নিদিয়ে।

কোনে সোমাব নিদিব? তাৰ মূৰ গুৰা কৰিম। ৰামুক কোনে সোমাব নিদিব?

নাই নাই সেইবোৰ গণ্ডগোল কৰিলে বিপদত পৰিবি। বল বুলি তাই ৰামুৰ হাতত ধৰিলে।

ৰামুৱে ক'লে, "ডুনীয়া, বহুত দিনৰ মূৰত তোৰ হাত মোৰ গাত লগাত মোৰ চেতন আহিছে। আমাৰ কানাইক ক'ত এৰিলি?"

কানাইক এজন জমাদাৰণীৰ হাতত দি খেদাইছোঁ। আমি দিনচেৰেক সিহঁতৰ লগতে মেতৰ-পতিত থাকি কৰবাত এটা জুপুৰি ঘৰ বান্ধি থাকিম ব'ল। তই কাম কৰিব পাৰ, মই কাম কৰিব পাৰোঁ। লাহে লাহে কানায়ো কাম কৰিব পৰা হব। আমাৰ খাবলৈ কিহৰ ভয়?



নিশ্চয় পাৰোঁ, হাজাৰ বাৰ পাৰোঁ। মোৰ দৰে কোনে বাল্টি উঠাব পাৰে উঠাওক।

ডুনীয়াই ক'লে, "এবা তই বাঁহ আনিবি, মই বাঁহৰ কাম কৰিম। পাচি, খৰাহি, বিচনি বুম। সেইবোৰ বেচিম। তিনিওটা প্ৰাণী তেনেকৈ প্ৰবৰ্ত্তিম। কাকো খাতিৰ কৰিব নালাগে। হুটা মাত, বেয়া কথা শুনিব নালাগে।

ঠিক্ ঠিক্। নাইবা "নক্‌ৰি" কৰিম। চালা কোনলোকে মোৰ দৰে কাম কৰিব পাৰে?

চা ৰামু, নক্‌ৰি ভদ্ৰলোকৰ নিমিত্তে। আমাৰ সৰু জাতৰ কাৰণে নহয়। আস্পতালত নক্‌ৰি মোৰ সমূলি ভাল লগা নাছিল। কিন্তু ৰুগীয়া মানুহৰ আলপৈচান ধৰিহে সুখ পাইছিলোঁ। আস্পতাল এৰি আহিবলৈ সেই কাৰণে বেয়া লাগে। তাতে সেই মালতী ছোৱালীজনীলৈ মোৰ বৰ মৰম লাগিছিল। বেচেৰী এনে ধুনীয়া। কিন্তু তাই এনেভাৱে কষ্ট পাইছে। সেই বাবুজনো বৰ ভাল ঔ ৰামু! তই মিছায়ে তেওঁক খং কৰিছ।

বাবুজন ভাল? নিশ্চয় ভাল। একশবাৰ ভাল। তই যেতিয়া ভাল বুলি কৈছ সি কেতিয়াও বেয়া হব নোৱাৰে। চালা কম্পাউণ্ডাৰ বজ্জাত। ভাৰি বজ্জাত। মই তাক জানো।

এবা ৰামু। সিয়ে মোৰ কাম খেদালে। মোৰ মনে কয় সিয়ে এনেবোৰ জেঙা লগালে। লগাওঁক, আমি এই বহল সংসাৰত শুকাই মৰিম নে? পোক-পৰুৱায়ো খাব পায়।

ঠিক্ কৈছ ডুনীয়া। ডুনীয়া বৰ সুন্দৰ। এই বহল ডুনীয়াত তোৰ দৰে ক্ষুদ্ৰ ডুনীয়াৰ ঠাই কিয় নহব? বল বল আমি মনপুতি কাম কৰিলে সকলো কৰিব পাৰিম। সুখ শান্তিৰে খাব পাৰিম। নাই ডুনীয়া, মোৰ কানাইক লিখা-পঢ়া শিকাম। তাক ভদ্ৰ কৰিম।

এনে পশুৰ লেখীয়া ভদ্ৰতা আমাক নালাগে ৰামু!

নাই দুনীয়া, তই ভুল কৰিছ। সিহঁতে ইং বিং শিকি আমাৰ ওপৰত মহতালি কৰে। কিন্তু সিহঁতৰ এজন আহক আমাৰ দৰে বাল্টি দাঙক, তেতিয়া বুজিব সিহঁতৰ শক্তি কিমান। যি নহওঁক, আমাৰ কান্থক লিখা-পঢ়া শিকাই ডাঙৰ কৰিব পাৰিলে সিহঁতৰ দোষ আৰু আমাৰ দোষৰ কথা সি ভালকৈ তং কৰিব পাৰিব। আমাৰ বেয়াবোৰ সি গুচাব পাৰিব; আকৌ ভদ্ৰলোকসকলৰ অৱস্থা নাঙঠকৈ দেখুৱাব পাৰিব। বাৰু, বাৰু, মই সেই পাঁচনম্বৰী বাবুক সুধিম কেনেকৈ আমাৰ কান্থক লিখা পঢ়া শিকাব পাৰি। সি নিশ্চয় আমাক বাট দেখুৱাই দিব। তই কৈছ সি ভাল। ঠিক্ ঠিক্ সি ভাল। মই একশবাৰ তেওঁক চেলাম কৰোঁ। তেৱেঁইতো মোক জেলৰপৰা উলিয়াই আনিলে। আন কোনে আনিলেহেঁতেন। নাই নাই দুনীয়া, মই তেওঁক এবটল ভাল মদ দিম। মই জেলৰপৰা ওলায়ে ভাবিছিলোঁ তেওঁক এবটল মদ দিম। কিন্তু আজিও দিব পৰা নাই।

তেওঁ মদ নিপিয়ে।

মদ নিপিয়ে? তেন্তে কি খাব?

(২০)

অনন্তৰ হাতত যি আছিল প্ৰায় শেষ হৈ আহিছে। কিন্তু বেমাৰী এতিয়াও অলপো ভালৰ পিনে অহা নাই। বৰং দিনে দিনে বেয়াৰ পিনেহে ঢাল খাইছে। ইপিনে গুৱাহাটী চহৰত দুজন থকা, বেমাৰীৰ দৰৱ-পাতি কিনা খৰছ কম নহয়। অনন্তই ঘৰৰপৰা টকা অনাও সম্ভৱ নহয়। সেয়ে অনন্ত বিমোৰত পৰিছে। আনপিনে তেনেভাৱে বেমাৰীক আৰু তাইৰ মাকৰ দায়িত্ব এৰি সি গুচি যোৱাও তাৰ বিবেকে নকলে। শেষত সি ভাবি ভাবি থিৰ কৰিলে, সি কিবা উপায়ে চহৰত থকা কেইদিন টকা উপাৰ্জ্জন কৰিব। কিন্তু কি উপায়েৰে টকা আৰ্জিব? সি ততালিকে কোনো চাকৰি যোগাৰ কৰিব নোৱাৰে। সৰশেষত সি মনে মনে ভাবি থিৰ কৰিল সি আহৰি সময়ত সি নিজে জনা ফটোৰ কাম কৰিব আৰু তাৰে যি উপাৰ্জ্জন কৰিব পাৰে তাৰে কোনোমতে খৰছ মিলাব। কিন্তু সি যে ফটো তুলিব পাৰে সেইটো জনাবলৈ পোন প্ৰথমে ওচৰৰ দুই এঘৰৰ এনেয়ে ফটো তুলিলে। লাহে লাহে সি যে ফটো তোলে আৰু তাৰ যে ফটো ভাল হয় সেইটো জনাজাত হ'ল। সি যিয়ে নহওঁক খৰছ মিলাবলৈ অলপ-অচৰপ টকা পালে। ডাক্তৰখানাতো মৰা মানুহৰ ফটো তুলিবলৈ আন মানুহক নামাতি তাকে ওচৰতে পাই তাৰ হতুৱাই সেইটো কৰাব ধৰিলে। সিদিনা এঠাইৰ পৰা সি ফটো তুলি আহিছে। এনেতে দেখিলে মালতীৰ বাপেক আহি ডাক্তৰখানাৰ দুৱাৰ মুখত ইপিনে সিপিনে চাব ধৰিছে। ক'ত সোমাব সি উৱাদিহ পোৱা নাই। সি অনন্তক দেখি হাততে সৰগ ঢুকি পোৱা যেন পালে। সি গাঁৱতে তাৰ জীৱনটো কটাইছে। চহৰত দুই-এবাৰৰ বাহিৰে সি জীৱনত অহা নাই। চহৰৰ আওঁভাওঁ বা ঘৰ দুৱাৰ সি একো নাজানে।

কেরল ডাক্তৰখানাটো সি আগতে আহোতে চিনিছিল। সি অনন্তক দেখিয়েই ক'লে, "বোপা মালতী কেনে আছে?"

এতিয়া অলপ ভালৰ পিনে আহিছে। এতিয়া আশা হৈছে তেওঁ ৰক্ষা পৰিব।

ভাল হব বোপা, তাই ভাল নহৈ নোৱাৰে। মই বেয়া একো দেখা নাই।

আহা, ঘৰত কাক থৈ আহিলা?

"সকলোকে থৈ আহিছোঁ। একো ভয় নাই বোপা" বুলি অনন্তৰ পিচে পিচে খোজ লৈ পাঁচ নম্বৰ কুঠৰীত সোমাল। সি মালতীৰ কাষলৈ গৈ মালতীৰ কাষত বহি মালতীৰ মুখত এটা চুমা খাই "ভাল হবি মাই। চাচোন কোন আহিছোঁ?" বুলি তাইৰ হাত এখন পিহিব ধৰিলে।

অনন্তই কলে "এতিয়াও তাইৰ জ্ঞান অহা নাই। কিন্তু ডাক্তৰে কৈছে ভালৰ পিনে আহিছে। বিপদ কাটিছে।"

ভাল হব, ভাল হব বোপা। একো ভয় নাই। এনেতে বুঢ়ীয়ে কলে, "মোৰ মাই ভাল হবনে?"

নহব কিয়?

ঘৰৰ বস্তুবোৰ কাক গটাই আহিছা?

ঘৰত কি বস্তু আছে যে তাৰে বখীয়া ৰাখিব লাগে?

কিয় কানি কঠাখিনি, কাঁহী-বাটি—

ঔ আনৰ বা আন চিন্তা, বুঢ়ী বামুণীৰ বা কানি কঠাখিনিৰ চিন্তা। কাঁহী-বাটি কেইখন যদি কেঁৰে নিয়ে, কলপাতৰ আমাৰ অভাৱ নাই। ভাত কেইটা এঠাইত লৈ খাব পাৰিলেইতো হ'ল।

বুঢ়ীয়ে ক'লে, "তোমাকতো একো নালাগে। একো নহ'লে সংসাৰত চলেনে?"



এনেতে কম্পাউণ্ডাৰ আহি বুঢ়াক দেখি, "ঔ বুঢ়া ভকতো আহিলা দেখোন?"

ভকত নহয় দেও। বোলো ভকত আহিলে কিলেৰে সুধিবা, ঢেকি ঠোবাৰে জান্তিবা পাৰ। জাল টঙ্গিৰে চকুত খুচিবা তেহে চিনি ভকতৰে ভাৰ॥ বোপাই ভকত বৰ ডাঙৰ বস্তু। যাকে তাকে ভকত নুবুলিবা। আমি আজিলৈকে সকলোকে আপোন বুলিবলৈ শিকিব পৰা নাই। মোৰ ছোৱালীৰ অসুখ হৈছে মই চাবলৈ আহিছোঁ। কিন্তু আপোনালোকৰ ডাক্তৰখানাত কত বেমাৰী পৰি আছে, মইতো চাব যোৱা নাই। সিহঁতৰ দুখত দুখী হব পৰা নাই। সিহঁতৰ আলপৈচান ধৰিব পৰা নাই। ভকত আপোনালোকেহে। কত বেমাৰী কত আশ্ৰয় লৈছেহি। কিন্তু আপোনালোকে নিজৰ দৰে সকলোকে শুশ্ৰূষা কৰিছে, দৰৱ পাতি দিছে, বাপ-মাৱৰ দৰে গু-মূত পেলাইছে। আচল ভকত আপোনালোকেহে।

এ আমি সেইবোৰ কৰিছোঁ মাহৰ মূৰত টকা কেইটা পোৱাৰ আশাতহে। দৰমহা নিদিলে জানো এইবোৰৰ কাষ চাপিলোহেঁতেন।

এৰা বোপা, সেইটো ভাবিবলগীয়া। মনৰ ইচ্ছা আৰু লোভ দুটা বেলেগ বস্তু। ইচ্ছাৰে নালাগিলে বা ঈশ্বৰ ভকতি নকৰিলে কিবা আশাত কৰিলে কামতকৈ আশাটোহে বেছি উজ্জ্বল হৈ উঠে! কাম বা ভকতি পিচ পৰে। সেয়ে আমি আচল বস্তু বুজি নাপাওঁ। আকৌ বোপা মাহৰ মূৰত টকা কেইটা নাপালে আপোনালোকৰ ল'ৰা-ছোৱালী কেনেকৈ প্ৰৱৰ্ত্তন হয়? গতিকে টকা কেইটাৰ আশা নকৰিবা কিয়? তেওঁলোকে আপোনাৰ টকা কেইটাৰ ওপৰতহে জীউ ধৰি আছে। যদি তেওঁলোকক কেঁৰে পুহিলেহেঁতেন তেন্তে আপুনি মন গুজি আনন্দেৰে কেৱল এই কামকে কৰিব পাৰিলেহেঁতেন।

এনেতে অনন্তই মাত দিলে "সেয়ে মানুহৰ পোহপাল, শিক্ষা-

দীক্ষা, বেমাৰত দৰৱ-পাতি দিব লাগে গবৰ্ণমেণ্টে। ব্যক্তি হিচাবে যেন প্ৰত্যেকে সেই চিন্তাত আকুল হৈ থাকিব নালাগে; তেনেহ'লে নিজৰ নিজৰ প্ৰতিভা নিজৰ নিজৰ হাবিলাষৰ কাম দেহ-মন-কায়া উছৰ্গি কৰিব পাৰে। কামো ভাল হয়। এনেতে বুঢ়াই কম্পাউণ্ডাৰক সুধিলে মালতীৰ এতিয়া কেনে দেখিছা ?

বহুত ভালৰ পিনে আহিছে। দুদিন আগেয়ে অৱস্থা বৰ বেয়াৰ পিনে ঢাল খাইছিল। যি নহওঁক ঈশ্বৰে ভাল কৰিব যেন পাইছোঁ।

ভাল হব বোপা, নিশ্চয় ভাল হব। এতিয়া কি কৰিব আহিছা কৰা। মই ডাক্তৰখানাৰ এবাৰ বেমাৰীবোৰ চাই আহোঁ। ইমান বেমাৰীৰ তোমালোকে আলপৈচান ধৰা। ঔ জেলোঙাখনত কেটামান নেমুটেঙা আনিছোঁ। বোপা বেমাৰী সকলে নেমুটেঙা খাব পাৰিব জানো ?

পাৰিব।

বুঢ়ী তেন্তে ভালেই হৈছে। নেমুটেঙা কেইটা সৰু সৰুকৈ কাট। মই একোডোখৰ বেমাৰীবোৰক দি আহোঁ। মালতীলৈকো এটা ৰাখ।

বুঢ়ীয়ে ক'লে মই এই কেইদিন নেমুটেঙা খাব পোৱা নাই; তুমি আহিলা বিলাব।

তয়ো এডোখৰ খাবি। নাখাবি কিয় ?

নাই, নাই, নেমুটেঙা কেইটা থৈ দিওঁ। দুই এডোখৰকৈ দিন-চেৰেক খাব লাগিব।

এ তোৰ সৰু বস্তুলৈ মোহটো লাগিল।

কম্পাউণ্ডাৰে সুধিলে, "পিচে আপুনি ক'ত থাকিব? খাব ক'ত?"

মোলৈ ভাবিব নালাগে বোপা। মালতীৰ শোৱা পাটিৰ কাষতে পৰি থাকিব নোৱাৰিমনে? নহ'লেও য'তে ৰাতি ত'তে কাটি হব পাৰিম।



আৰু খোৱালৈ ভাবিব নালাগে বোপা। জোলোঙাত তিনি দিনলৈ মোৰ খোৱা পিঠাগুৰি আছে। ভীমকলো এক আখি আছে। মই মাইক চায়ে যাওঁ বুলি আহিছোঁ। কতই কত কথা কয়। মই জানো তাই ভাল হব। বোপা, মই এইবাৰ ঘৰলৈ গৈ তোমালৈ আম, কঠাল, লেতেকু, জামু কেটামান কাৰো বাৰ হাতত পঠিয়াই দিম। মই বুঢ়া মানুহ, সেইবোৰ আনিব নোৱাৰোঁ। বোপা, মালতীক ভালকৈ চাবা।

চাইছোঁ, নহলে সৰ্ব্বনাশেই হৈছিল।

অনন্ত বোপা, তোমাৰো দেখো মুখ শুকাই গৈছে। খোৱা লোৱাত বৰ কষ্ট পাইছা হবলা ?

নাই, মইতো হোটেলতে খাইছোঁ। বুঢ়ী আয়েহে খোৱা-লোৱাত কষ্ট পাইছে।

বুঢ়ীয়ে ক'লে, "নাই অলপো কষ্ট পোৱা নাই। যিঘৰ মানুহৰ ঘৰত আছোঁ তেওঁলোক বৰ সুন্দৰ বোপা। মোক ইমান আতৌ-পুতৌ কৰে। মই সিহঁতৰহে একো কৰি দিব পৰা নাই। সেইটো ভাবিহে মনত বৰ দুখ লাগে। এইবাৰ ভাবিছোঁ, মালতী ভাল হলে ঘৰলৈ গৈ দুখনি এড়ী কাপোৰ বৈ তেওঁলোকলৈ দি খেদাম।

সেইটো ভাল কথা। এড়ী সূতা কাটি কাপোৰ বওঁতে তোৰ কেইদিন লাগিছে? তইতো কামত ধৰিলে ৰাতি দিন নাজান। কোনোমতে ঘৰ পাব পাৰিলে সেইটো দিহা হ'ব। কেৱল এই ডাক্তৰৰ কামবোৰহে বুজি নেপাওঁ।

এনেতে এজন বেমাৰীয়ে বৰকৈ চিঞৰিব ধৰিছে। বুঢ়াই ক'লে, "মই বেচেৰাক চাই আহো। বৰকৈ দেখো ধৰফৰাই চিঞৰিব ধৰিছে।" বুলিয়েই সি সেই কুঠৰীলৈ গ'ল। তাৰ এটা ডাঙৰ খহু হৈছে। তাৰে বিষত সি ইকাটি-সিকাটি কৰিব নোৱাৰে। বুঢ়াই কলে "বোপা অলপ কেচুমতাৰ লেপ দিয়া। ভাল পাবা। নাইবা

কেইটামান তিচি বটি লেপ দিলেও অলপ শান্তিৰে শুব পাৰিবা।" এনেতে এজনে ক'লে, "ডাক্তৰে পকনি দিছে। এতিয়াই ফোঁহোবা কাটিব।" বুঢ়াই কলে, "কাটি আপদ বঢ়াব লাগেনে? অলপ গন্ধক আৰু কটাখুতৰাৰ শিপা দিলে ফোঁহোবা আপোনাআপুনি পকি পূঁজ পানী ওলালহেঁতেন। শান্তিও পালেহেঁতেন।" বুঢ়াৰ কথা শুনি ডাক্তৰজনে কলে ইয়াত চেল-বেলাবৰ ঠাই নহয়। গণ্ডগোল নকৰিবি।

বুঢ়াই অলপ থমক খাই, "একো বেয়া কোৱা নাই বোপা। এনে বিষ ফোহোঁবা ফাটি আকৌ গৰল লাগক সৰ্ব্বনাশ হব।"

"যোৱঁা, যোৱঁা ইয়াৰপৰা আঁতৰ হোৱা" আন এজনে ক'লে। বুঢ়া তাৰ পৰা গৈ আন এটা কুঠৰীত সোমাই দেখে এজন মানুহৰ ভৰি এখন কাটি আধাতে বেণ্ডেজ কৰি ৰাখিছে।

বোপাই ভৰিখনত কি হৈছিল?

হাড় ভাঙিছিল। ডাক্তৰে আধাতে কাটিলে।

*ছিঃ ছিঃ জনমটো* খোৱা হলা। তাতকৈ বোপা, হাড় যোৰা-লগা লতা বান্ধিলাহেঁতেন যদি অলপতে ভাল পালাহেঁতেন, কাটিবও নালাগিলহেঁতেন।

সি ক'লে, "কি কৰিবা, কপাল, কপাল!"

বুঢ়াই আন এটা কুঠৰীত সোমাই দেখিলে এজন মানুহে গ্ৰহণীত ভুগি কেৱল তেজে-শাৰে শৌচ কৰিছে। বিচনাত উঠিছে আকৌ শৌচ কৰিবলৈ লাগিছে। অলপো তত পোৱা নাই।

বুঢ়াই দেখিয়ে কলে "বোপা, ৰৰমানিমুনিৰ পাত কেইটামান চেনি লৈ চোবাই খালে ভাল পালাহেঁতেন। নাইবা কলাখাৰে, থেকেৰা টেঙাই, তেলে লোণে মিহলি কৰি খালে ভাল পালাহেঁতেন। ডাক্তৰে কি খাব দিছে বোপা?

নাই, শৌচ পৰীক্ষা কৰিব নিছে।



এ বোপাই পৰীক্ষা কৰোঁতে কৰোঁতে তোমাৰ দিহা লগাব।

আন এটা কুঠৰীত সোমাই দেখিলে এজন মানুহে কাঁহি কাঁহি তৰণি পোৱা নাই।

উস্, বোপাই বুকুখনত অলপ তপত তেল বা নহৰুৰে তপত কৰা তেল দি তুলসীৰ ৰস বা আদাৰ ৰস মৌৰে খালে বহুতো ভাল পালাহেঁতেন বোপা। ডাক্তৰে কি খাব দিছে?

সি কলে, কিবা দৰৱ দিছে, নামটো নাজানো। আকৌ কিবা এটা দহ টকা ৰূপেৰে কিনিব দিছে।

ইস্ ইস্ টকাৰ শ্ৰাদ্ধ। কিন্তু আমাৰ বন-পাত-লতাৰে বহুতো ভাল হব পাৰে।

"কি কৰিবা আমি যে সেইবোৰ পাহৰিলোঁ।" বুঢ়াই গোটেইখন আস্পতালৰ বেমাৰীবোৰ চাই চাই মনে মনে ভাবিছে এওঁলোকলৈ অলপ-অচৰপ কিবা খোৱা বস্তু আনিব পাৰিলে ভাল হ'লহেঁতেন। সকলোকে যে নিজৰ বুলি দৰৱ পাতি দিছে, গু-মূত পেলাইছে, আল-পৈচান ধৰিছে, এইটোৱে ডাঙৰ কথা। গাৱঁত বেমাৰী দেখিলে পলায় কিন্তু ইয়াত নানা বেমাৰীক নিজৰ দৰে ব্যৱহাৰ কৰিছে। ঘৃণা নকৰি শুশ্ৰূষা কৰিছে, ই কেনে মহৎ কথা। লাহে লাহে আকৌ মালতীৰ কাষলৈ উভতি আহিল।

বুঢ়ীয়ে কলে—সংসাৰৰ যত বেমাৰীৰ কাষৰপৰা আহিলা! গা-মূৰ ধোৱাগৈ। বেমাৰীবিলাকৰ কাষলৈ যাবলৈ ঘিণ নালাগিল নে? তাতে সেইবোৰৰ জাত-পাত একো ঠিক নাই। হিন্দু-মুছলমান সকলোৱে লগ লাগিছে। সোৱা চোৱা, সেইবোৰৰ কাৰণে আকৌ বন্ধা-বঢ়া কৰিছে। এতিয়াই সকলোৱে একেলগে বহি খাব। একেবাৰে মেলেচ।

বুঢ়াই ক'লে, মেলেচ নহয়, আচল নৰ-নাৰায়ণ সেৱাহে। মৰিলে যেনেকৈ জাত-কূলৰ বিচাৰ নাই, একে শ্মশানতে সকলোকে পোৰে,

মৰাৰ আগতো বেমাৰী অৱস্থাত সকলোকে কেৱল মানুহ হিচাবে ধৰি সেৱা-শুশ্ৰূষা কৰিব পৰা বৰ ডাঙৰ কথা।

ঔ আই, মই দিনচেৰেক ইয়াতে সোমাই বাহিৰত গৈয়ো খোৱা-লোৱা কৰিব পৰা নাছিলোঁ। নাড়ী-ভুড়ী ওলট-পালট হয়।

পিচে এতিয়া খাব পাৰিছতো ?

পাৰিছোঁ, আনকি বেমাৰীবোৰক শুশ্ৰূষা কৰা, কটা-ছিঙা কৰা দেখিও এতিয়া সিমান বেয়া নালাগে। মৰা-শবোৰো আনি দিনে দিনে কটা-ছিঙা কৰে। আগেয়ে মৰা-শ দেখিলে কেইবাৰ গা ধুইছিলোঁ, সাত হাত অন্তৰৰে নাক মুখত হাত দি গৈছিলোঁ, আজি-কালি মৰা-শ দেখোতে দেখোতে মৰা-শ বুলি ভাবেই নহয়।

সেয়ে কওঁ অভ্যাস। অভ্যাস। আমি অভ্যাস কৰিলে বেমাৰীক বেমাৰী বুলি নাভাবি, ঘৃণা নকৰি শুশ্ৰূষা কৰিব পাৰোঁ। সৌৱা তাতে বেমাৰীৰ গু-মুতো পৰীক্ষা কৰিছে। যেন সেইবোৰ একো বেয়া বস্তু নহয়। নিজৰ পৰৰ একো ভাব নাই। চেই চেই নাই। গোটেই সংসাৰখনতে এনে ভাবৰ সৃষ্টি কৰিব পাৰিলে আচল নৰ-নাৰায়ণ পূজা হলহেঁতেন। কি কোৱা অনন্ত বোপা ?

অনন্তই কলে, পৰক আপোনা বোলা ভাবটো মানুহৰ মাজত কেতিয়া বাঢ়িব কব নোৱাৰোঁ।

নহয় বোপা, আমি সৰুৰেপৰা ল'ৰা-ছোৱালী এইটো মাৰ, এইটো পেহী, এইটো ভাই, ভনী, এইটো নিজৰ, এইটো পৰৰ বুলি শিকাই ল'ৰা-ছোৱালীক সৰুৰেপৰা আপোনপেটীয়া, স্বাৰ্থান্ধ কৰোঁ। পিচত আপোন-পৰ এই দুটা বস্তুৰ বৰ অমিল হৈ পৰে। এনেকৈ সৰুৰে-পৰা ডাক্তৰখানাত ৰাখিলে বা একে আখালতে বন্ধা-বঢ়া কৰি খুৱালে আপোন-পৰ, ঘিণভাব, হীন মন আদি সকলো ভাব নোহোৱা হ'লহেঁতেন।

এৰা, এনে ভাব জগতত উদয় হৈছে। অৱশ্যে তুমি ডাক্তৰখানা



হিচাবে কৈছা। কিন্তু সেয়া ডাক্তৰখানা নহৈ একেলগে থকা বোৰ্ডিং, একেলগে খোৱা ৰান্ধনি-ঘৰ, একেলগে টকাৰ ভঁৰাল সকলোবোৰ কৰিব ধৰিছে। কিন্তু আমি দুজন ভাই ককায়ো একেলগে থাকিব নোৱাৰোঁ। ততালিকে বেলেগ হওঁ। আন মানুহৰ লগত একেলগে থাকিম ছাৰি ভাই-ককাই দুজনে একেলগে দিন নিয়াব নোৱাৰোঁ।

বুঢ়াই ক'লে এৰা বোপাই। আমাৰ শিকিবলগীয়া বহুতো আছে। এইবোৰক এনেয়ে খুৱাই নে কিবা দিব লাগে ?

এনেয়ে খুৱায়।

উস্ বৰ ডাঙৰ কথা ! বৰ ধৰম। বৰ ধৰম বোপা।

অৱশ্যে এইবোৰ গবৰ্ণমেণ্টে কৰিলেও টকা আচলতে আমাৰ ৰাইজৰপৰা তোলে।

হওঁক তেও, আমাৰ টকাবোৰ ভাল কামত লাগিছে।

## ( ২১ )

অনন্তই ফটো তুলি তুলি টকা পালেও তাৰ মনত সন্তোষ নাই। তাৰ যেন মনে বিচাৰে কিবা, কিন্তু কৰিবলগীয়া হয় বেলেগ। সি বিচাৰে ফটো তুলিব তাৰ মনত যিবোৰ বস্তু বা দৃশ্য ভাল লাগে সেইবোৰৰ। কিন্তু সি টকাৰ কাৰণে বাধ্য হয় যেয়ে টকা দিয়ে তেওঁলোকৰহে ফটো তোলাত। ইপিনে টকা নহলেও নহয়। কি কৰিব, সি বাধ্য হৈ কৰিবলগীয়া কামত যেন তৃপ্তি নাপায়। সি যেন এনে অৱস্থাৰ-পৰা মুকলিমূৰীয়া হব পাৰিলে ৰক্ষা পায়। এদিনাখন সি গেৰো-গেথো মনেৰে আন এঠাইত ফটো তুলিবলৈ গৈছে। হঠাৎ সুন্দৰ দৃশ্যৰ প্ৰকৃতিৰ মনমোহা ৰূপ, পৰ্ব্বতৰ মধুৰ গম্ভীৰ মূৰ্ত্তি, লগে লগে বহল লুইতৰ ঢৌ খেলা দেখি তাৰ মন নাচি উঠিছে। সেই লুইতৰ ওপৰেৰে এখনি সৰু নাওঁ তুলুং ভুলুংকৈ গৈছে। তাত এজন নাৱৰীয়া, মলয়া বতাহত নাও এৰি দি দীঘলীয়া ভাটিয়ালী সুৰত গীত ধৰিছে। তাৰ ইচ্ছা ততালিকে সেই দৃশ্যটোৰ ফটো তুলি লয়। কিন্তু তাৰ মনত পৰিল ফটো তোলা যি 'বিল' আছে সেয়া তাত ব্যৱহাৰ কৰিলে তাৰ টকা পোৱা মুদা মৰিব। সেয়া যে আনিছে এজন মানুহৰ ছবি তুলিবলৈ। সি টকা দিব। সেই টকাৰে মালতীলৈ দৰৱ-পাতি কিনিব লাগিব, নিজে খাব লাগিব, বুঢ়া-বুঢ়ীক খোৱাৰ যোগাৰ দিব লাগিব। তদুপৰি আকৌ ফটো তোলাৰ সম্বল কিনিব লাগিব। সি নিৰুপায়ত পৰিল। শিল্প-সাধনাত সি মূল্য দিবনে পাৰ্থিব দুখ-শোক ভৰা বোকাত লেটি লৈ বৰা-গাহৰীৰ দৰে কেৱল খোৱা-লোৱাৰ কথা ভাবি ব্যস্ত থাকিব। তাৰ মন-তৰী উটি যায় বহল লুইতৰ উতলা তৰঙ্গত কিন্তু ঠেকা খায় পাৰ্থিব জগতৰ কুৎচ অৱস্থাৰ পৰ্ব্বতৰ শিলনিত। সি ভাবিলে তাৰ মনে বিচাৰে মুকলি আকাশ,



শিল্প কলাৰ মধুৰ সৌন্দৰ্য্য ৰচনাত, কিন্তু সি কিয় বন্দী হ'ল দুজন বা তিনিজন প্ৰাণীৰ খোৱালোৱা বেমাৰ শুশ্ৰূষাত! মালতী তাৰ কোন? কিয় মালতীৰ কাৰণে তাৰ দেহৰ সকলো শক্তি উচৰ্গা কৰিব? সি মনে মনে ভাবিছে মানৱ মনৰ বিশালতা, ক্ষুদ্ৰ গুহাত সোমাই পাহৰে অনন্ত আকাশ, পাহৰে শিল্প-কলাৰ সৌন্দৰ্য্য প্ৰকৃতিৰ গৰিমাময়ী। বহল লুইতত যেয়ে সাতুৰিব পাৰে সি তল যায় গো খোজত। তাৰ ভাব হ'ল সৰু সৰু পৰিয়াল সৃষ্টি কৰে মানুহে, পাহৰে বিশ্বৰ বিশালতা। জনচেৰেক লোকৰ চিন্তাত বিমোৰ হৈ গোটেই জীৱনতো বিশ্বমানৱৰ চিন্তা পাহৰি নৰনাৰায়ণ সেৱালৈ সমূলি পিঠি দিয়ে। জগতৰ এটা ফুলতে মুগ্ধ থাকোতে কত সুন্দৰ সুন্দৰ ফুল সৰি যায়। সি ভাবিলে মালতীৰ কি শক্তি আছে যে তাৰ সকলো শক্তি আকৰ্ষণ কৰি নিজৰ কৰিলে? তাইৰ ৰূপ সৌন্দৰ্য্যৰ এনে শক্তিনে? কিন্তু ক'তা জগতত তাইতকৈ কত ৰূপ সৌন্দৰ্য্যৰে ভৰা ছোৱালী আছে। কত মনমোহা ছোৱালীৰ ছবি সি দেখিছে। কত ছবিত কত মনোহৰ নায়িকাৰ ৰূপ সৌন্দৰ্য্য কথাৰ মাধুৰ্য্য, অমিয়া অঙ্গী-ভঙ্গী দেখিছে। ক'তা সেইবোৰটো দেখাৰ লগে লগে পাহৰণি সোঁতত বুৰ মাৰিছে। তাৰ মন আকৰ্ষণ কৰিব পৰা নাই। তাইৰতো শিক্ষাও বেছি নাই। কত শিক্ষিতা ছোৱালীৰ লগত সি কথা পাতিছে। তাৰ সহপাঠী কত ছোৱালীৰ লগত কত ধৰণৰ ডাঙৰ ডাঙৰ গৱেষণাত বিভোৰ হৈছে কিন্তু এনে ধৰণে তাৰ সকলো বিবেক মন টানি নিব পৰা নাই। তেন্তে কি তাইৰ দুখী অৱস্থাই তাক সকলো পাহৰাইছে! কিন্তু ক'তা সি কত দুখী অৱস্থাৰ ল'ৰা-ছোৱালী পাইছে, কথা পাতিছে, সিহঁতৰ মৰ্ম্মবেদনা শুনি হুমুনিয়াহ কাঢ়িছে কিন্তু তাৰ চলন্তি শক্তি কেঁৰে বোধ কৰিব পৰা নাই। সি নিজ ইচ্ছাৰে নিজৰ কৰ্ত্তব্য কৰি গৈছে। অৱশ্যে সিহঁতৰ দুখ বিষাদ'ৰ ছাঁৰ প্ৰতিবিম্ব যে তাৰ মন-দাপোণত ক'লাৰেখা

পেলোরা নাই সেইটো নহয়। কিন্তু সেই ছাঁ ক্ষন্তেকলৈ। মুহূৰ্ত্তে সি আন কথাত বিভোল হৈ সি পাহৰিছে সিহঁতৰ দুখ-বিষাদৰ চিত্ৰ। সি ভাবি ভাবি গৈ আছে। তাৰ মনত খেলাইছে আজি ফটো তুলি পইছা নাপালে যে মালতীহঁত লঘোণ পৰিব। মালতী লঘোণ পৰিলে তাৰ কি? এনেধৰণৰ কত প্ৰাণী লঘোণে ভোকে আধা পেটি পৰি আছে। সেইবোৰলৈতো সি অলপো চিন্তা কৰা নাই। তেন্তে মালতীৰ লঘোণ চিন্তাই তাক ব্যাকুল কৰিছে কিয়? সি ভাবি ভাবি গৈ মেতৰ বসতি অঞ্চল পালে। মেতৰ বিলাকৰ হাই-উৰুমি, পানী কলত পানী নিয়াত কাঁজিয়া-পেচাল শুনি তাৰ ভাব আঁতৰাই বাস্তৱ জগতলৈ টানি আনিলে। তাৰ হঠাৎ মনত পৰিল "তুনীয়ালৈ"। ক'তা আজি দিনচেৰেক সি তুনীয়াকতো দেখা নাই। ক'তা তুনীয়াতো পাঁচ নম্বৰ কুঠৰীলৈ কেবা দিনো যোৱা নাই। তেন্তে তাইৰ কিবা হৈছে? তাৰ মনত পৰিল সিদিনা আস্পতালতে কোনোবাই যেন কৈছিল, "তুনীয়াৰ কাম গ'ল"। তেতিয়া সি লৰা-লৰিৰ বেগত সেই কথালৈ সিমান কাণ কৰা নাছিল। এতিয়া যেন তাৰ ভাব হ'ল সঁচাকৈ তুনীয়াৰ কাম গৈছে। তুনীয়া আস্পতালৰপৰা খেদা খাইছে। নহলে তাই কিয় নাহিব? সি মনৰ আৱেগত এজনী বুঢ়ী মেতৰনীক সুধিলে, "তুনীয়া ক'ত?"

তুনীয়া। তুনীয়াক কিয়?

ইয়াৰ উত্তৰ সি কি দিব? এবা তুনীয়াক তাক কিয় লাগে। এই বহল "তুনীয়াত" ক্ষুদ্ৰ অকণি জলবিন্দু তুনীয়াৰ বিচাৰ কিয়?

হওক তাৰ তুনীয়া যিমানেই ক্ষুদ্ৰ, জগতৰ এলাগি, কেঁৰে চকুৰে মনিব নোৱাৰে তথাপি তাক লাগে তুনীয়াক। তুনীয়াৰ ভাবে যেন তাৰ গোটেই মনটো জুৰি সেই মুহূৰ্ত্তত তোলপাৰ লগাইছে। সি লাহেকৈ কলে, "লাগিছিল। তাই মোৰ চিনাজনা লোক।"

জানো জানো বাবু। তাইৰ চিনা-জনানো কোন নহয়? আগতে কত বাবুৱে বিচাৰে। আমাৰ অভাৰচিয়াৰ বাবু আহিলে তাইৰ কথা সুধিয়ে তত নাপায়। বাবু, ফুলৰ ম'উ হ'লে ভোমোৰা ঘ'ৰে ত'ৰে পৰা আহে। পিচে আপোনাৰ তুনীয়া নাই বাবু। তাই দুদিন আগতে আহিছিল, কিন্তু মিউনিচিপালিটিত কাম নকৰোঁ বুলি কোৱাত অভাৰচিয়াৰ বাবুৱে কোৱাৰ্টাৰৰপৰা উলিয়াই দিছে। মিউনিচিপালিটিৰ কাম নকৰিলে মিউনিচিপালিটিৰ কোৱাৰ্টাৰত কিয় থাকিব দিব?

তাই তেন্তে ক'লৈ গৈছে?

নিজৰ দোষত নিজে মৰিব। কিন্তু ৰূপ-যৌৱন থাকেমানে তাইৰ কি অভাৱ? এই দিনতে সকলোৰে মন আজুৰি আনিব পাৰে। পিচতহে বুজিব। যেতিয়া গাল সোতোৰা-সুতুৰি দিব, চুলি পকিব, দাঁত নোহোৱা হ'ব, তেতিয়া কেইজন তাইৰ কাষ চাপে। বোলো তেতিয়া তাইৰ সহচৰ হ'ব বেমাৰৰ মেটভাৰ। যৌৱনত কৰা উখল-মাখল সকলো আঁতৰি যাব। কোনো ঠাইত এমুঠি ভিক্ষাৰ কাৰণে হাত পাতিলেও চেই চেই দূৰ দূৰ কৰিব।

অনন্তই কলে, "বাৰু বাৰু যি হয় হব? তাই এতিয়া ক'ত?"

কি জানো বাবু, ক'ৰ গু-বাৰীৰ কচু ক'ত থাকে। আমি হলে বাবু তাইৰ এনেবোৰ কথা দেখিব নোৱাৰোঁ। এই কেইদিন ইয়াত থাকোতে ঔ আই মানুহক বতৰা কওঁতে কওঁতে আধ্যা হ'ল। নাছিল, ভালেই হৈছিল। ডাক্তৰখানাত বাবুসকলেৰে সৈতে যি কৰিছিল, কৰিছিল, আকৌ ইয়াত আহি হাহাঁকাৰ লগালে। পিচে যিয়ে নহওঁক, অভাৰচিয়াৰ বাবুৱে বেয়া দেখিব নোৱাৰে। তাইক কোৱাৰ্টাৰৰপৰা বিদায় দিলে।

অনন্তই আৰু কথা নকৈ গম্ভীৰ মুখেৰে খোজ ললে। বাটত তাৰ গোটেই মনটো তুনীয়াৰ কথাই ভৰি গ'ল। সি ভাবিলে সঁচাকৈ কি তুনীয়া এনে বেয়া স্বভাৱৰ! তুনীয়াকতো সি কেতিয়াও

এনেভাৰে ভবা নাই। তাইৰ সেই সৰল চকুজুৰিয়ে সেই পোনটীয়া কথাবিলাকে সেই দুখত দুখী হোৱা ভাবটোৱে কেতিয়াও বুজিব নিদিয়ে যে তাই এনে দুষ্ট স্বভাৱৰ, বেয়া চৰিত্ৰৰ। কিন্তু তিৰোতাৰ চৰিত্ৰ বুজা কঠিন। সি ভাবিলে হয়তো তাই তাৰ কাষত আহি তেনে সৰলভাৱে থাকি তাৰ দয়া-মৰম আকৰ্ষণ কৰে। কিন্তু অন্তৰে অন্তৰে তাই টেঙৰী। সি ভাবি ভাবি সেই মেতৰৰ বসতি কৰা ঠাইৰ মাজেৰে গ'ল। সেই কুধচ দৃশ্যবোৰ তাৰ চকুত পৰিল। আজিও সভ্য জগতত যে এনোবোৰৰ এনে বেয়া অৱস্থা সি কল্পনা কৰিব নোৱাৰিছিল। অৱশ্যে সি বাটে-পথে লেতেৰা মেতৰ দেখিছে; কিন্তু সিহঁতৰ ঘৰৰ কাষলৈ সি কেতিয়াও যোৱা নাছিল। সি তাত দেখিলে বৰা-গাহৰীয়ে আৰু মেতৰৰ ল'ৰা-ছোৱালীয়ে একেলগে ভাত খাইছে। চোতালৰ বোকাত গাহৰীবোৰে যেনেকৈ লেটি লৈছে, মেতৰৰ ল'ৰা-ছোৱালীবিলাকেও তেনেকৈ লেটিপেটি হৈ আছে। তাতে হাগিছে-মুতিছে। সি দেখিলে সিহঁতৰ কোঠাবোৰ ক'লা ধোঁৱা আৰু আলান্ধুৰে পৰিপূৰ্ণ। মেতৰৰ তিৰোতাবিলাকে হোকা টানি বহি আছে। তাতে খেকাৰ পেলাইছে। সিহঁতে অহা যোৱা কৰা বাটটোৰ এক আঠুলৈ বোকা। সি যেন এখন নৰক ৰাজ্যত সোমাইছেহি। য'ত নাই জ্ঞানৰ ৰশ্মি, সভ্যতাৰ জিলিঙনি, চাফ্‌চিকুণতাৰ লেশমাত্ৰ ব্যৱস্থা। সি দেখিলে তেনে অৱস্থাতো সুন্দৰভাৱে বহি সিহঁতৰ কেঁৰে পাচি, খৰাহি বা বিচনি বৈছে। কেঁৰে ধপাত হুপিছে, কেঁৰে আকৌ সৰু সৰু মদৰ বাটি লৈ নানা কথা বলকি পিব ধৰিছে। সি বোধ কৰিলে যেন ইয়াত মুকলি বায়ু আহিব পৰা নাই। আকৌ দেখিলে জনচেৰেক পেন-কুলীয়া ল'ৰা-ছোৱালীয়ে কেটামান ফটা তাচৰ পাত লৈ খেলিব ধৰিছে। আজিও এনে দৃশ্যবোৰ যে বিৰাজমান এয়া যেন সভ্য-জগতৰ কলঙ্কস্বৰূপ—তাৰ ভাৱ হ'ল। আকৌ সি ভাবিলে ক'ত



এনে কুধচ ঠাইত দুনীয়াৰে সৃষ্টি হৈছে। তাই এনে ভাৱে বোকাৰ লেটি লৈ, গাহৰীৰ লগতে খাই লৈ কুধচ আচাৰি লোকসকলৰ মাজতে ডাঙৰ দীঘল হৈছে। তেন্তে তাই এনে চাফ্‌চিকুণ, কথা বতৰাত এনে অমায়িক, পিন্ধন-উৰণত এনে পৰিপাটি কেনেকৈ হ'ল? হয়তো তাই ডাক্তৰখানাত এইবোৰ শিকিছে। কিন্তু সিটো তাই থকা ডাক্তৰখানাৰ ঠাইখিনি বা কুঠৰীটো চোৱা নাই। কিজানি তাইয়ো তাত এনেভাৱে থাকে; কেৱল বেমাৰী আদিৰ ওচৰলৈ আহোতে তেনেভাৱে আহে। দুনীয়া যেনে নহওঁক কিন্তু সভ্যতাৰ আদৰ্শ দাঙি ধৰা জগতত আকৌ সাম্য-ভাৱৰ নানা কথা কোৱা লোক-সমাজত আজিও যে এনে প্ৰাণীবোৰ এনেভাৱে আছে ইয়াতকৈ বিশ্বজগতৰ কি লাজৰ কথা হব পাৰে?

এই কথা মনত অহাৰ লগে লগে তাৰ মনত পৰিল নৈৰ কাষত জুপুৰি কৰি থকা ভিক্ষাৰিনীবোৰলৈ। ইহঁতে মিউনিচিপালিটিয়ে সজা পকা ঘৰ পাইছে। যদিও তাৰ অৱস্থা সিহঁতৰ নিজৰ স্বভাৱত অতি কুধচ কৰিছে। কিন্তু সেই ভিক্ষাৰীসকলে চাৰিডাল কামিত বেঁকা কৰি তাৰ ওপৰত ফটা থৈলাৰে ঘৰ চাউনি কৰি কোনোমতে পেট পেলাই সোমাই লঁৰা-ছোৰলীৰে বাস কৰে। চাৰিওকাষে অতি অপৰিষ্কাৰ কৰি ৰাখে। বাহিৰত বতাহ বৰষুণতো তিতি-বুৰি কোনোমতে চাউল কেইটা সিজাই খায়। আখালত বৰষুণৰ পানী পৰি থাকে। তথাপিও ফুৱাই ফুৱাই গছৰ তলত ৰন্ধা-বঢ়া কৰে। নৈ ভৰি আহিলে সিহঁতে গঢ়া জুপুৰি ঘৰ কেইটা আকৌ বেলেগ ঠাইলৈ দাঙি নিব লাগে। কেতিয়াবা কেতিয়াবা মিউনিচিপালিটিৰ কৰ্ত্তাসৱৰ বা চহৰৰ বিষয়াসকলে চহৰ ভাল কৰা নামতো সিহঁতৰ সেই ঘৰ কেইটা ভাঙি দিয়েহি। সিহঁতে আটাইখিনি সম্বলৰ টোপোলা বান্ধি বিষয়াসকল বা ৰঙা পাগুৰীৱালসকল নাযায়-মানে এপিনে টোপোকা খাই থাকে। আকৌ তেওঁলোক

আঁতৰ হলেই নকৈ ঘৰ সজাত লাগি যায়। সিহঁতৰ অৱস্থা কেঁৰে নাভাৱে। সিহঁতৰ ঘৰ ভাঙেহি কিন্তু সিহঁতৰ থকাৰ ব্যৱস্থা যে কিবা কৰিব লাগে সেইটোলৈ কাৰো মূৰত নেখেলায়। সেই কুৎচ দৃশ্য সেইজগতৰ অতি শোচনীয় অৱস্থা লোকে নিতে দেখিছে কিন্তু মৰম-দয়াৰ, আদৰ্শৰ জালতৰা, সাম্য ভাৱৰ গৰিমা গোৱা মানৱ জাতিয়ে নাভাৱে যে তেওঁলোকৰ চকুৰ আগতে অতি অসাম্যতাই খেলিব ধৰিছে। সিহঁতে নিজৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰা অৱস্থা পাহৰি পৰৰ ওপৰত হাত পাতি ভিক্ষা কৰি ফুৰি ডাবি হুম্‌কি নাইবা পৰৰ নেওচন খোৱা অৱস্থাকে সাদৰি লৈ সিহঁতৰ মানসিক অৱনতি যেনেকৈ হৈছে, যেনেকৈ আৰ্থিক শোচনীয় অৱস্থায়ো সিহঁতক জুৰুলা জুপুৰা কৰি মানৱ জাতিক হেয় কৰিছে। কিন্তু তেনে মানসিক বা আৰ্থিক অৱনতি গুচাবলৈ বা সিহঁতৰ শোচনীয় অৱস্থাৰ পৰিবৰ্ত্তন কৰিবলৈ কোনো সভ্যলোকে বাট দেখুৱাই দিয়া নাই বা উপায় কৰা নাই। ইয়াতকৈ মানৱৰ উচ্চ আদৰ্শৰ নামত যি আচল কপটতা আছে বা মানুহে বাহ্যিকভাৱে যি নেদেখুৱাওক আচলতে মানুহৰ মনটো যে পৰৰ নিমিত্ত নভৱা অৱস্থাত বা কেৱল নিজৰ স্বাৰ্থৰ মোহতে বিভোৰ ইয়াতকৈ কি প্ৰমাণ লাগে?

সেয়ে এই সভ্য মানুহ জাতিৰ মাজতো এনে মেতৰ জাতিৰ শোচনীয় অৱস্থাই নিতৌ হেলাৰঙে খেলি যাব ধৰিছে তাত সভ্য নামধাৰী লোকে যাবলৈ নাকত ধৰে, সিহঁতক চাবলৈ ঘৃণা কৰে. দূৰৈত চেই চেই কৰে, কিন্তু সিহঁতৰ মানসিক বা আন উন্নতিলৈ কেঁৰে অলপো মন-কাণ নকৰে। সি কত কথা ভাবি ভাবি গৈ তাৰু ফটো তুলিবলৈ মতা লোকৰ ঘৰ পালেগৈ। কিন্তু তেতিয়া মতা সময়তকৈ বহুতো পলম হৈছে।

ফটো তুলিবলৈ মতা লোকজনে ক'লে মই আঠ বজাতে মাতিছিলোঁ। এতিয়া দহ বাজিলহি, অফিচলৈ যাবলৈ লৰালৰি



হৈছে, ফটো কেনেকৈ তোলোঁ? তোমালৈ চাওঁতে চাওঁতে বেলা হ'ল। ইমানকৈ কৈ আহিছিলোঁ সোনকালে আহিবা কিন্তু এয়ে তোমাৰ সোনকালনে? যোৱা এতিয়া সময় নাই। অসমীয়া মানুহে সময়ৰ মোল নুবুজে। ব্যৱসায়ত উন্নতি কৰিব কেনেকৈ?—বুলিয়েই হাতত ছাটিটো লৈ অফিচমুৱা হৈ খোজ ললে। অনন্তই তাতে অলপ পৰ থিয় হৈ থাকিয়েই লাহে লাহে ঘৰমুৱা হ'ল। সি তাৰ কৰ্ত্তব্যৰ আওহেলাত বৰ লাজ পালে। তাতোকৈ তাৰ আন এটা চিন্তা হ'ল তাৰ হাতত টকাৰ অভাৱ হৈছে; কেনেকৈ মালতীৰ দৰৱ-পাতি কিনে নাইবা সিহঁতৰ খোৱা-লোৱাৰ দিহা কৰে। সি মহা সমস্যাত পৰিল। আকৌ উভতি যাওঁতে মেতৰৰ বসতি ঠাইৰ কাষে কাষে গ'ল। সিহঁতৰ শোচনীয় অৱস্থা চাবলৈ আনসময়ত তাৰ মনে খেলালেহেঁতেন সঁচা কিন্তু এতিয়া সেইপিনে সি খোজ নললে। যাওঁতে সি ভাবিছিল এইবোৰৰ যদি ফটো তুলি সভ্য-জগতৰ আগত দাঙি ধৰিব পাৰিলেহেঁতেন কিজানিবা কেঁৰে সিহঁতৰ উন্নতিৰ কথা ভাবিলেহেঁতেন। কিন্তু এই সময়ত অহা সাজলৈ খোৱা তাৰ অন্ন চিন্তা, দৰৱ পাতিৰ চিন্তাই তেতিয়া তাৰ গোটেই মন আগুৰি পেলাইছে। আন চিন্তাত মন দিব পৰা নাই। সি কি কৰিব, কি নকৰিব ব্যাকুলভাৱে ভাবিছে। কৰবাত সি ঋণ পালে ঋণ কৰি আকৌ পৰিশোধ কৰিব। কিন্তু সি কাৰপৰা ঋণ কৰে? সি যিমানেই আস্পতালৰ ওৰে চাপিছে সিমানেই সেই ভাৰটোৱে তাক বিমোৰ কৰিছে। কোনোমতে কেইটকা মান জোগাৰ কৰিব নোৱাৰিলে যে বেমাৰীৰ দৰৱ আৰু পথ্যৰ যোগাৰ কৰিব নোৱাৰিব, লগে লগে তিনিওজন প্ৰাণী লঘোণ পৰিব লাগিব। সি ভাবি বিতত হৈছে।

হঠাৎ সি দেখিলে ৰামু আৰু তুনীয়া তাৰ পিনে আহিছে। তুনীয়াক আন সময়ত দেখিলে অনন্তই ৰঙ পালেহেঁতেন কিন্তু তাৰ

ওপৰব্র চিন্তাই সেই ৰঙৰ পৰাও বঞ্চিত কৰিলে। ছুনীয়াই ওচৰ চাপিয়ে কলে, "বাবু, আস্পতাললৈ আপোনাক বিচাৰি গৈছিলোঁ।"

কিয় ?

কাইলৈ বামুৰ মোকৰ্দ্দমাৰ দিন। কি কৰিব লাগে আপোনাক সুধিবলৈ—আৰু খৰছ-পাতিৰ কাৰণে কেটামান টকা—

টকাৰ কথা কওঁতে অনন্তৰ গোটেই গা চিৰিংকৈ উঠিল। টকা! টকা! টকা মোৰ ক'ত আছে ?

নাই বাবু, এইখিনি সহায় কৰক। মই যেনেকৈ নহওঁক আপোনাৰ ঋণ পৰিশোধ কৰিম।

অনন্তই তাৰ টকাৰ পৰিশোধ সম্বন্ধে ভবা নাই। কিন্তু তাৰ যে হাতত নাই কি কৰিব ?

কিন্তু ছুনীয়ায়ো জানো নাজানে সঁচাকৈ যে অনন্তৰ হাত আজি উদং।

ছুনীয়াই কলে আন কাৰো ওচৰত টকাৰ কাৰণে হাত পাতিবলৈ বেয়া লাগে। আজিলৈকে কাকো এপইচা খোজা নাই। কেৱল আপুনি আগৰেপৰা সহায় কৰিছে বুলিহে—

অনন্তই কলে, নহলে মই কি কৰিম ?

ৰামুৱে ক'লে, "বাবু, দিয়ক বাবু, আপুনি সহায় নকৰিলে কোনে সহায় কৰিব। এটা উকীল ধৰি মোকৰ্দ্দমা সাৰি আহোঁ আৰু কেতিয়াও এনে কাম নকৰোঁ বাবু।" ছুনীয়াই ক'লে "বাবু, এইবাৰ সহায় কৰক।"

সিহঁতৰ কথাত অনন্তৰ মনে মনে বেজাৰ আৰু খং হ'ল। কিয়নো সি ৰাতিৰ সাজলৈ কি খাব তাৰ উপায় ভাবি পোৱা নাই। তাতে এনে ভূতৰ ওপৰত দানৰ। এনে অভাৱৰ সময়ত তাৰ আচল মনৰ স্বভাৱ জাগ্ৰত হৈ উঠিল। মানুহৰ বাহ্যিক আৱৰণত মনটো যিমানেই ডাঙৰ বুলি নেদেখুৱাওঁক আচলতে মন যে অতি তল খাপৰ সেইয়া অলপ আঘাত পালেই ফুটি ওলায়। সি ক'লে, "মৰগৈ



যেনে স্বভাৱ তেনে ফল পাবি। মই একো কৰিব নোৱাৰোঁ।" বুলিয়েই সি কাষৰ হ'ল। সি দেখিলে ছুনীয়াৰ চকুজুৰিত দুধাৰ চকুলো বৈ গ'ল। যেন সেই দুধাৰি নিৰুপায়, নিসহায়ৰ সম্বল। সি অলপ দূৰ পাওঁতে হঠাৎ এজন মাৰোৱাৰীক লগ পালে। মাৰোৱাৰীজনে সুধিলে "ফটো তোল নেকি ?"

হয়।

আহ আমাৰ ঘৰলৈ। কেবাখনো ফটো তুলিব লাগে। অনন্তই যেন সৰগৰ বিত হাতত পালে। মাৰোৱাৰীৰ পিচে পিচে খোজ ললে। তাতে সি কেবাখনো ফটো তুলি আগতীয়াকৈ কেটামান টকা পালে। কাইলৈ ফটো দিলে আৰু টকা পাব। তাৰ আনন্দত মন নাচি উঠিল। সি লৰালৰিকৈ ছুনীয়াহঁত যিপিনে গৈছে সেইপিনে খোজ ললে। কিছুদূৰ গৈ সি সিহঁতক লগ নাপালে, এতিয়া বিচাৰি পোৱা টান। কাইলৈ কাছাৰীতে লগ ধৰি সিহঁতক টকা দিব, সহায় কৰিব। নাইবা আবেলি বা কাইলৈ ৰাতিপুৱা এবাৰ সিহঁতক বিচাৰিব বুলিয়েই সি আকৌ আস্পতাললৈ ঘূৰিল।

আস্পতাল পাই দেখে তাৰ দেউতাক পাঁচ নম্বৰী কুঠৰীত বহি আছে। দেউতাকে তাক দেখিয়েই খঙত ক'লে, "কাম নাই, এনেভাৱে দিন কটালে হ'ব ? কতই কত কথা কয়। মই কম্পাউণ্ডাৰৰ মুখত সকলো শুনিছোঁ। বল আজিয়েই ঘৰলৈ বল। ইয়াত থাকিব নোৱাৰ ? এই সোপাৰ কাৰণেহে পঢ়িছিলি ?"

অনন্তই দেউতাকৰ কথাবোৰ শুনি খঙ উঠিলেও মনে মনে ৰ'ল। বিশেষত দেউতাকৰ কথাত তাৰ বেছি খঙ হ'ল কম্পাউণ্ডাৰলৈ। কম্পাউণ্ডাৰে যে বহুতো কিবা কিবি লগাইছে তাৰ বুজিবৰ বাকী নৰ'ল। সি দেউতাকক ক'লে "দিনচেৰেকতে যাম।" ইয়াতে সদায় থাকিবলৈ অহা নাই।

দিনচেৰেক নহয়, আজিয়েই যাব লাগিব। কথা শুনিবি নে নুশুন ?

অনন্তই কলে "নাই, আজি যাব নোৱাৰিম।"

দেউতাকে অনন্তৰ এনে অবাধ্যমূলক কথা শুনি ঘপৰাই উঠি ক'লে, "বুজিছোঁ, ইমানদিনে পুহিপালি ডাঙৰ দীঘল কৰি পঢ়াই-শুনাই আচল ফল পালোঁ। অৱশ্যে বিষফল কলে বিষফলেই পায়। বাৰু থাক, তোৰ মুখ চোৱাও মোৰ পক্ষে অসহনীয় হৈছে।" বুলিয়েই তাৰপৰা গুচি গ'ল।

অনন্তই দেউতাকৰ কথা কাহানিও অমান্য কৰা নাই। আনকি দেউতাকৰ মুখৰ এষাৰো টান কথা শুনা নাই। আজি এনে অমান্য কথা কৈ লগে লগে দেউতাকৰ টান কথা শুনি অনন্তৰ মনত বৰ দুখ আৰু বেজাৰ লাগিল। সি অলপপৰ কাকো নামাতি মনে মনে কিবা ভাবি থাকিল। হঠাৎ মালতীয়ে মাত দিলে, "আপুনি ইয়াতে আছে? মাই ক'ত?"

মালতীৰ ইমান দিনৰ মূৰত মউসনা মাতষাৰি শুনি যেন অনন্তৰ সকলো দুখ বেজাৰ ততালিকে জঁয় পৰি গ'ল। অনন্তই ক'লে, "মালতী।"

"কতা? এইয়া দেখো আমাৰ ঘৰ নহয়?"

এনেতে মাক কাষলৈ আহি মাত দিলেহি, "বাচা।"

"মাই।"

অনন্তই ক'লে, মালতীৰ জ্ঞান আহিছে, কিন্তু অলপ মাতবোল নিদিবা। নিলগত থিয় হোৱা। বেয়া হব পাৰে। মাক অলপ কাষৰ হ'ল। মালতীয়ে ক'লে, "মোৰ মূৰটো বিষাইছে। অলপ বিচি দিয়ক।"

মাকে ততালিকে এখনি বিচনি আনি মূৰৰ কাষত বিচিব ধৰিলে।

ইমান দিনৰ মূৰত মাতযাৰ পোৱা অনন্তৰ কিমান আনন্দ। মালতীৰ মাকৰে বা মনত কিমান সুখ। কিন্তু কোনে জানে ই যে হুমাওঁ হুমাও হোৱা চাকিৰ শেষ ধিমিক স্বৰূপ নহয়। যেতিয়া এবাৰ



ভালকৈ উজলি উঠিয়ে ততালিকে হুমাই যায়। অনন্তই ভাবিলে ঈশ্বৰে যেন তেনে অৱস্থা নকৰে। তাই যেন ধীৰে ধীৰে ভালৰ পিনে আহে। যি লক্ষ্য লৈ ইমানদিন লালাট খাইছে, টকাকড়ি ভাঙিছে, নানাজনৰ নানা কথা শুনিছে, আনকি দেউতাকৰো বেজাৰৰ পাত্র হৈছে, সেয়ায়ো যদি ভাল নহৈ আন পিনে গতি কৰি তাৰপৰা আঁতৰ হয় তেনে অৱস্থা কেনে অসহন! হঠাৎ তাৰ দুনীয়াৰ কথা আৰু সিহঁতৰ মোকৰ্দ্দমাৰ কথা মনত পৰিল। সি ততাতৈয়াকৈ তাৰপৰা গৈ হোটেলত গাটো তিয়াই ভাত কেইটা খাই আকৌ দুনীয়া আৰু ৰামুক বিচাৰি গ'ল।

## ( ২২ )

অনন্তই সদায় ফটো তুলি ফুৰিছে, কিন্তু আপোনাআপুনি তাৰ মন-দাপোণত যে দুখীৰ দৈন্যতা, অশিক্ষাৰ কদাকাৰ মূৰ্ত্তি, সভ্যতাৰ জিলিঙনি নোপোৱা কুৎচ মূৰ্ত্তি, ধনী, আভিজাত্য বা ডাঙৰ পদবী পোৱা বিষয়াৰ অহঙ্কাৰ আদিৰ নানা চিত্ৰ ফুটি উঠি নেদেখাভাৱে "ফটো" তুলিছে সেইটো ভাবিলেও হাঁহি উঠে। সেই "ফটো" তোলা নেদেখা লোক কোন? নে প্ৰাকৃতিক এনে নিয়ম যে মানুহৰ মন সঁচাকৈ দুখীয়াৰ দুখ দেখিলে পমি যায়, প্ৰভুত্বশালীৰ অত্যাচাৰ দেখিলে মানুহৰ মনে বিদ্ৰোহী হৈ উঠে। এই তত্ত্বৰ মূলত সৰুৰেপৰা মনে যি গঢ় লয় তেনেভাৱে কুমাৰৰ চাকৰ দৰে যি গঢ়ৰ লোটা, ঘটী, মলা-চৰু গঢ়িব খোজে তেনেভাৱে গঢ়ি উঠে। জন্মতে মানুহৰ মন দয়া, মৰম আদি গুণৰ অধিকাৰী হৈ নাহে। কেৱল ওচৰৰ বা চাৰিও-কাষৰ বস্তু, মানুহৰ আচৰণ নপৰা ভাৱ আদি প্ৰভুত্বইহে সেই শিশু মন গঢ়ি তোলে। সেয়ে জগতত আজি শিশু শিক্ষাৰ আমূল পৰিবৰ্ত্তন কৰি জগতত ন সাজপাৰ দিবলগীয়াৰ আৱশ্যক হৈছে সি। ভাবি গৈছে বৰ্ত্তমান জগত আৰু ভৱিষ্যত জগতৰ কল্পনাত উটি ভাহি। বৰ্ত্তমান জগতে বিচাৰে সভ্যতাৰ নামত লুকাভাকু, ৰূপ সৌন্দৰ্য্যৰ মোহত সবেও আকুল, মন ক্ষুধাৰ তৃপ্তি আনিবলৈ সকলো ইচ্ছুক কিন্তু সকলোৱে দেখাব খোজে যেন প্ৰত্যেকে ইন্দ্ৰিয় বিজয়ী বীৰ, প্ৰত্যেকে সজভাৱত মুগ্ধ, পৱিত্ৰ মন, সজ আচৰণৰ সেৱক, যেন সমাজত অলপো কলঙ্কৰ চেকা নপৰে যেন সকলোৱে তেনে ভাৱতে ব্যাকুল। সতীত্ব, পৱিত্ৰতা যেন সমাজৰ ওখ বেদীত কিন্তু প্ৰত্যেকে কেৰাহীকৈ চাই বাটেৰে এজনী ৰূপৱতী ছোৱালী গ'লে, প্ৰত্যেকে ভাৱে কোন সুবিধাৰে ৰূপ, সৌন্দৰ্য্য উপভোগ কৰে, প্ৰত্যেকে মন ক্ষুধাত ইচাৎ-



বিচাৎ কৰি হা-হুতাশ সহচৰ কৰে। অৱশ্যে ধনৰ লালসাত বহুত লোকে জগতত, সমাজত কত কপটতা, কত বিভৎসতা, কত ঠগ, প্ৰৱঞ্চনা কৰে, কিন্তু কামিনীৰ মোহ-লালসা বা ৰূপ-সৌন্দৰ্য্য উপভোগ বাঞ্ছাই যে জগতৰ শতকৰা নিৰান্নৈবেজন লোকক হাবাথুৰি খুৱাই মন উচাতন কৰি সংসাৰখন এখন মাছ ভজা খোলা কৰিছে—আকৌ সংযমৰ দৰিয়লীৰ গৌৰৱৰ জয়গান কৰি থাকোঁতে অন্তৰ পুৰি দেই ছাঁই কৰি জগতত অতৃপ্তি, হা-হুতাশ, নিৰাশাৰ অগ্নিকুণ্ড কৰিব ধৰিছে। সেইটো লুকাভাকু জগতত দেখিও নেদেখা ভাও ধৰি জগত আগুৱাইছে। মৰুভূমিৰ তপত বালিৰ সৃষ্টিৰচনাত য'ত উঠিছে ধন, তৃষ্ণা, প্ৰভুত্বৰ আগ্নেয়গিৰি, ৰূপ-সৌন্দৰ্য্যৰ উপভোগৰ জ্বালামুখী। তেন্তে শান্তিৰ আদৰ্শ, আনন্দৰ মেলা, প্ৰেম সাম্যৰ সুঁতী বোৱা কল্পনাৰ জগতৰ সৃষ্টি ৰচনাৰ সম্ভৱ ক'ত? সেইবোৰৰ উপাদান কেনেকৈ পাব পাৰি?

সি ভাবি ভাবি যাওঁতে হঠাৎ দেখিলে এখন ভঙা-ছিঙা চালিৰ কাষতে এদাল ডাঙৰ গছৰ ছাঁত বহি বামুৱে এটা সৰু ল'ৰাক শিকাব ধৰিছে "ক, খ,!" সি নিজেও ভালকৈ নাজানে তথাপি ডাঙৰ ডাঙৰকৈ চিঞৰি কৈছে—'ক, খ, গ, ঘ, ঙ।' লৰাটোৱে তাৰ কথা হাঁহি হাঁহি দোহাৰিছে। বামুৱে কৈছে "বেচ, বেচ, পঢ়ি ডাঙৰ মানুহ হবি, নহলে মোৰ দৰে অসভ্য জানোৱাৰ হৈ শিকিবি কেৱল ঠগ, প্ৰবঞ্চনা। শিকিবি জেলত যাব নাইবা পেলাবি কেৱল "ময়লা, ময়লা।"

নাই বাবা, মই পঢ়িম। ক, খ, পঢ়িম। ডাঙৰ মানুহ হম।

ডাঙৰ মানুহ হবি বেটা, ভাল খুবসুৰত বিবি পাবি।

হা বাবা, মোৰ লগত সেই বাবুৰ ল'ৰাটোৱে নেখেলে কিয়? সি বৰাব টেঙা খেলাব খোজে, কিন্তু দেউতাকে মোৰ কাষলৈ আহিলে তাক ডাবি হুমকি দি টানি নিয়ে। মোকো ডাবি দিয়ে। মই বাবা, সিহঁতে কিবা খেলি থাকিলে লাহে লাহে লুকাই গৈ সিহঁতৰ কাষ

পাওঁ। সিহঁতে টেনিচ বল খেলে, মই সিহঁতৰ নিলগৰপৰা বল লৰি গৈ আনি দিওঁ। সিহঁতে মোক বৰ ভাল পায় বাবা। কেৱল সেই ওফন্দা গালৰ, পেন্দুৰা চকু থকা দেউতাকেহে মোক দেখিব নোৱাৰে। খেদি দিয়ে।

সিহঁত ডাঙৰ হলে সিহঁতেও তোক খেদিব, ঘিণাব, দুটা কথা কব।

কিয় বাবা? সিহঁতে তেনে নকৰে। দেউতাক নহলে সিহঁতে মোক খোৱা বস্তু দিয়ে।

ল'ৰা অৱস্থাত সকলোৱে তেনে থাকে। তেতিয়া ডাঙৰ-সৰু জাতি অজাতিৰ বিচাৰ নাই। ল'ৰাই ল'ৰাক দেখিলে তাৰ লগৰীয়া বুলি আনন্দতে হাত আগবঢ়াই আঁকোৱালি লব খোজে। কিন্তু অলপ জ্ঞান হলে সকলো ওভতা হয়।

জ্ঞান কি বাবা?

ডাঙৰ সৰুৰ বিচাৰ কৰিব পাৰিলে জ্ঞান হয়।

তেনে জ্ঞান হলে দেখো বেয়াহে হয় বাবা। এতিয়া সিহঁতে মোক মৰম কৰিছে, মোৰ লগত বং ধেমালি কৰিছে, পিচত জ্ঞানী হলে মোক লগ নিদিব, ঘিণাব।

সিহঁত যে ডাঙৰ মানুহৰ ল'ৰা। সিহঁতৰ সমান কেনেকৈ হবি?

ডাঙৰ মানুহ আৰু সৰু মানুহ কি বাবা?

ডাঙৰ মানুহ চৌকিত বহে, ভাল খায়, ভাল পিন্ধে। সিহঁতে মদ খালেও বিলাতী মদ খায় আৰু লুকাই লুকাই খায়। আৰু আমাৰ দৰে সৰু মানুহ হলে ফটা-চিৰা কাপোৰ পিন্ধোঁ, বেয়া বস্তু খাওঁ; য'তে ত'তে বাগৰি ফুৰো। মদ খালে দেশী মদ বা লাওঁপানী পিওঁ। আকৌ সেইবোৰ দেখা-দেখিকৈ খাই য'তে ত'তে বাগৰি ফুৰোঁ, বলিয়ালি কৰোঁ। আকৌ বৰ ডাঙৰবিলাকে মটৰ গাড়ীত চৰে, উৰণীয়া জাহাজত উৰে।



আমি ডাঙৰ মানুহ জানো হব নোৱাৰোঁ?

নাই, নাই। আমি মেতৰ মানুহ। আমি ডাঙৰ কেনেকৈ হম?

পঢ়িলেও ডাঙৰ মানুহ হব নোৱাৰিম বাবা? আইতাই কয় দেখো পঢ়িলে ডাঙৰ হব পাৰি, গাড়ী ঘোঁৰাত চৰিব পাৰি।

পঢ়ি ভাল হলে গাড়ী ঘোঁৰাত উঠিব পাৰিবি সঁচা। কিন্তু ডাঙৰ লোকসকলে তোক লগ নিদিব। তই পঢ়ি ডাঙৰ হলেও তোক দেখা-দেখিকৈ মান কৰিলেও মনে মনে ঘিণাব। আকৌ মাজে মাজে সৰু জাতৰ গেলাগপ চা বুলিও কব।

বাবা, মই কুমুদহঁতৰ লগত ক, খ, শিকোঁ। মই কিতাপ পঢ়ি থকা দেখিলে কুমুদে শিকাই দিয়ে। সি কৈছে মোক এখন সুন্দৰ ছবি থকা কিতাপ দিব। দেউতাকে হেনো তাক আনি দিছিল। তাত মহাত্মাৰ ছবি আছে। জৱহৰলালৰ ছবি আছে। বাবা, মহাত্মাৰ ছবি সকলোৱে কিয় চাই? তেওঁ আপুনি কোৱাৰ দৰে ডাঙৰ মানুহ আছিলনে? তেওঁ লুকাই লুকাই বিলাতী মদ খাইছিলনে?

ধেৎ, মহাত্মাই মদ খাব কিয়?

কিয় তেওঁ বোলে ডাঙৰ মানুহ আছিল।

নাই, নাই তেওঁ মহাত্মা আছিল। তেওঁ আমাৰ লগত একে ঠাইতে বাস কৰিছিলহি। আমাক নিঘিণাইছিল। তেওঁ আমাক পৰিষ্কাৰ কৈ থাকিব দিছিল, আমাক লিখা-পঢ়া শিকিব কৈছিল।

তেওঁ গাড়ী, উৰণীয়া জাহাজত জানো উঠিছিল?

উঠিছিল! কিন্তু তেওঁ খোজ কাঢ়িহে ভাল পাইছিল।

তেওঁৰ ডাঙৰ ঘৰ আছিলনেকি বাবা?

আছিল! কিন্তু তেওঁ পঁজা ঘৰত থাকি ভাল পাইছিল। আমাৰ বসতি ঠাইবোৰত কেতিয়াবা কেতিয়াবা পঁজাঘৰ কৰি আমাৰ লগত আছিলহি। তেওঁ আহিলে আমাৰ বসতি ঠাইবোৰ

কেনে পৰিষ্কাৰ কৰে, কত মানুহ আছে। তেওঁ মহাত্মা! মহাত্মা! বুহু!

তেওঁ তেন্তে ডাঙৰ মানুহ নাছিল। ডাঙৰ লোকসকলৰ দৰে আমালোকক নিঘিণাইছিল ছেই ছেই নকৰিছিল।

তেওঁ পৰৰ দুখত দুখী হৈ জেল খাইছিল।

তেন্তে বাবা, তুমিতো কৈছা, তুমিয়ো জেলত যাবা। জেলত গ'লে মানুহ ভাল হয় বাবা?

জেলৰ কথা কওঁতে বামুৰ মুখ শেঁতা পৰিল। তাৰ মনত পৰিল তাৰ মোকৰ্দ্দমাৰ কথা। সি যেন দেখিলে কাইলৈ মোকৰ্দ্দমাৰ দিনত তাৰ জেল হ'ব। জেলত সি কিমান দিন থাকিব লাগে সি নাজানে। কিন্তু জেলত থাকিলেতো বুহুৰ লগত এনেভাৱে কথা কব নোৱাৰিব। বুহুক সি এনেকৈ 'ক' ফলা মতাব নোৱাৰিব। আকৌ তাৰ অবিহনত দুনীয়াই বা কেনেকৈ থাকিব? কেনেকৈ পোহপাল যাব? বুহুক শিক্ষা দি ডাঙৰ মানুহ কৰিব? সি এনেদৰে মনে মনে থাকোতে অনন্তই ওচৰ পাই তাক সুধিলে—

বামু মোকৰ্দ্দমাৰ কি দিহা কৰিলি?

কি দিহা কৰিম, বাবু? টকা নাই, পইছা নাই মোকৰ্দ্দমাৰ দিহা কৰিবলৈ উপায় ক'ত? গতিকে জেললৈ যাবকে থিৰ কৰিছোঁ।

বুহুৱে এনেতে ঘপৰাই ক'লে,—জেলত যাব বাবু, বাবা জেলত যাব। মহাত্মা গান্ধীও জেলত গৈছিল বাবু, মইয়ো বাবাৰ লগত জেলত যাম। আমি মহাত্মাৰ লগত থাকিম। ডাঙৰ মানুহৰ লগত নাথাকোঁ। ডাঙৰ মানুহে আমাক ঘিণাই বাবু।

বুহুৰ এনে লৰামতীয়া কথা শুনি, লগে লগে ইমান ডাঙৰ ভাৰ সেই কথা কেইআষাৰত পাই অনন্ত আচৰিত হ'ল। অনন্তই অলপ থমক খাই কলে, "তই পঢ়িব পাৰ?"

পাৰো বাবু বুলিয়েই সি খপ্‌জপ্‌কৈ ক, খ মাতিব ধৰিলে।



মই বাবাৰ লগত জেলত গ'লে, জেলতে পঢ়িম। কুমুদে দিয়া কিতাপখনো জেললৈ নিম। মহাত্মা গান্ধীৰ ছবি তাত আছে বাবু। মই জেলত সেই ছবি মহাত্মাক দেখুৱাম। মহাত্মাই বাবু আমাক তাত বৰ মৰম কৰিব। মোক আখৰ দেখুৱাই দি দি পঢ়াব।

মহাত্মাক ক'ত পাবি তাত? তেওঁৰ কেনোবাদিনাই মৃত্যু হৈছে।

মহাত্মা মৰিছে? নাই বাবু, মহাত্মা মৰা নাই। বাবাই এতিয়াই মহাত্মাৰ কথা কৈছে। তেওঁ হেনো আমাৰ লগতে থাকে, আমাক ডাঙৰ মানুহৰ দৰে নিঘিণায়, মৰম কৰে। বাবু, কুমুদে মোক ইমান মৰম কৰে, কিন্তু দেউতাকে চকু পোন্দোৰাই মোক তাৰ কাষ চাপিব নিদিয়ে। দেউতাক গ'লে মই সৌ পুখুৰীৰ কাষৰ মধুৰিআমডাল পাৰি কুমুদহঁতক দিওঁ। আইতাই কৈছে, মই যি বস্তু পাওঁ ওচৰৰ সকলোকে ভগাই দিব লাগে। মই সিদিনা মিঠাই পাইছিলোঁ কুমুদহঁতক দিলোঁ। সিহঁতে 'নাই আমি নাখাওঁ' বুলি হাতত নললে। মোৰ বৰ বেয়া লাগিল। অকলে মই খাবলগীয়াত পৰিলোঁ। কিন্তু সিহঁতক মধুৰিআম পাৰি দিলে খায়; বাবা, সিহঁতক মিঠাই দিলে কিয় নাখাই বাবু? মই মিঠাই দিলে মহাত্মাই খাব বাবু?

তই দিলে মহাত্মাই নিশ্চয় লব। কিন্তু তেওঁ মিঠাই নাখায়।

তেন্তে বাবা, কাইলৈ জেললৈ যাওঁতে আমি মহাত্মালৈ মিঠাই লৈ যাম। কেটামান মধুৰিআমো মই পাৰি নিম। আইতাও যাব বাবা?

এনেতে অনন্তই সুধিলে "আইতা, তোৰ ক'লৈ গৈছে?"

বামুৱে কলে "দুীয়াৰ কথা কৈছা বাবু? দুনীয়া মই সেই টকা অনা বাবুৰ ওচৰলৈ গৈছে। তাই হেনো সেই বাবুক ভৰি হাতে ধৰি মোকৰ্দ্দমাটো তুলি লব। সেইটো কৰিব কিয় লাগিছে বাবু,

সিহঁত বৰলোক। সিহঁতক যেনেকৈ পাৰি ঠগাব লাগে। জেলহব তাতে ভয় কি? জেলত আমাৰ সকলো সৰু লোকক ভৰাই থৈ খুৱাওঁক। ভালেই হৈছে। সিহঁতে বাবু এপইচা দুখীয়াক দেখিলে নিদিয়ে, ভাল কামত খৰছ নকৰে। কেৱল টকাবোৰ লুকাই থয়। আৰু ঘৈণীয়েকহঁতক ভাল কাপোৰ, ভাল অলঙ্কাৰ আনি দিয়ে। সিহঁতহে আচল ঠগ বাবু। সিহঁতকহে জেলত দিব লাগে।

তোক টকা দিলে মদ খাই উৰুৱাব পাৰ?

আমি মদ খাওঁ বাবু, কিন্তু আমাৰ লগত থাকিলে আনকো মদ যাচোঁ, খাব খুজিলে মদ ঢালি দিওঁ। কিন্তু সিহঁতে কাকো একো নিদিয়ে বাবু। কোনোবা গ'লেও খোৱা বস্তুখিনি লুকাই ৰাখে। টকা-পইচা হাতত থাকিলেও কেঁৱে বিপদত খুজিলেও এপইচাও নাই বুলি কয়। মই দুনীয়াক কলোঁ, তই যাব নালাগে। তাই কয়, মই নহলে তাই কেনেকৈ থাকিব? কিন্তু যদি আজি মই মৰি যাওঁ তাই কেনেকৈ থাকিব?

তাই তিৰোতা মানুহ অকলে কেনেকৈ থাকিব? ওচৰত কত গুণ্ডা, লম্পট আছে।

সেই একে কথা বাবু। এই বোৰ বৰলোকৰ খোলৰ বোল। যাৰ যি আছে তাতে তাৰ কৃপণতা। বৰলোকৰ ধনৰ কৃপণতা, ৰূপৱতীৰ ৰূপৰ কৃপণতা।

ধনৰ কৃপণতাত পৱিত্ৰতা নাই। কিন্তু ৰূপ সৌন্দৰ্য্যৰ কৃপণতাত আছে পৱিত্ৰতা, গৌৰৱ, মান, সম্ভ্ৰম। বাৰু, যি নহওঁক, মই কেটামান টকা পাই তহঁতক দিব আহিছিলোঁ। কিজানি মোকৰ্দ্দমাত সহায়ে হয়। পিচে মোকৰ্দ্দমা যদি তুলি লয় তেন্তে টকা তোক আৱশ্যক নহব। আকৌ মোকৰ্দ্দমা তুলি নললেও তই জেললৈকে যাবলৈকে যেতিয়া সাজু, গতিকে তোৰ কাৰণে টকা খৰছ কৰি লাভ নাই। যদি তই জেলত পৰ এই টকা কেইটা দুনীয়াৰ খৰছৰ কাৰণে লাগিব। নাইবা তোৰ ল'ৰা বুদুৰ কাৰণে কিতাপ-বহী কিনি দিব পাৰিব।

দিয়ক বাবু, টকাকেইটা দিয়ক।

টকাৰ নাম শুনিলে তোৰ মন নাচি উঠে। টকা কেইটা পালে মদৰ দোকানত বহিব পাৰ নহয়?

নাই, নাই বাবু, মই মদ খাব এৰিলোঁ, হাজাৰবাৰ এৰিছোঁ। মই মদ নাখাওঁ। বুদুক মই লিখাপঢ়া শিকাম।

মদপীৰ কথাত বিশ্বাস? যাওঁক, তোৰ হাতত মই টকা নিদিওঁ। মই টকা দিম দুনীয়াক।

দুনীয়াক টকা দিব? বদমাইচ্, জুৱাচোৰ, লম্পট মই বুজি নাপাওঁ দুনীয়াক কিয় টকা দিয়? লাঠিৰে তোৰ মূৰ গুৰা কৰিম। মেতৰৰ ছেৱালীলৈ চকু। বাবু হৈছে! মই সকলো বুজিছোঁ। তাই ছালি তোৰ লগত সাঙুৰ খাইছে। কেৱল বাবু, কেৱল বাবু। মই যদি বামু হওঁ তাইৰ নাক-চুলি কাটিম। তাই বেটি বাৰভতৰ লৈ ফুৰাৰ মজাপালি দিম। বাবু, তহঁতৰ এশবাগি আমাৰ সৰু জাতৰ এটা। আমি জানো পোনপটি কথা। মোক টকা নিদিয়, দুনীয়াক দিয়? দুনীয়া তোৰ কাহানিৰ কুটুম? আমি অজলা, বুজি নাপাওঁ? দুনীয়ালৈ ইমান দৰদ কিহৰ!

অনন্তই বামুৰ কথা শুনি কৰবাত কোনোৱে এইকথা শুনি তাক আন হিচাবে ভাবে বুলি সি লাহে লাহে আঁতৰ হ'ল। সভ্যজগতত সভ্যতা বা মান সম্ভ্ৰম ৰক্ষা কৰাৰ কাৰণে নিজৰ কাপুৰুষতা বা দুৰ্ব্বলতা দেখুৱাই মনে মনে আঁতৰ হব লাগে, এনে অৱস্থা বহুক্ষেত্ৰত প্ৰমাণ পোৱা যায়। ঘৈণীয়েকৰ লগত গিৰিয়েকৰ কাঁজিয়া হ'ল, ঘৈণীয়েকৰ হাজাৰ দোষ থাকিলেও গিৰিয়েকৰ কথাত গোঁ-গোঁৱাই উঠিল। নানা অয়চ কথা গাব ধৰিলে, গিৰিয়েকে নিজৰ মান সম্ভ্ৰম ৰাখিবলৈ সেইপিনে টেপোকা খালে যাতে ওচৰৰ কেঁৱে

একো কথা নুশুনে। চাকৰে বেয়া কৰিছে, তুই একাষাৰ গিৰিহঁতে বলকিব ধৰোঁতে চাকৰে হুম্‌হুমনি দি উঠিল! নানাতৰহৰ কথা ডাঙৰ ডাঙৰকৈ কব ধৰিলে, গিৰিহঁতৰ মাত হেবাল। জোনোচা ওচৰৰ কেঁৰে শুনি তেওঁক অসভ্য বুলি ভাবে। বিক্সাচালোতাই চাৰি অনাৰ ঠাইত আঠ অনা লাগে বুলি কলে, বাবুৱে সেই কথাত আপত্তি কৰাত বিক্সা চালোতাই কঁকালত কাপোৰ বান্ধি হুম্‌হুমাই উঠিল! নিদিয়া যদি এনে কৰিম, তেনে কৰিম। বাবুৱে কোনোৱে তেনেবোৰ কথা শুনে বুলি ঘপৰাই পইচা আঠ অনা অনাহকতে দি লেঠা মাৰি আনপিনে খোজ ললে। যেন সভ্যতাৰ নামত দুৰ্ব্বলতা, স্পষ্ট কথা ফুটাই কব নোৱৰা অৱস্থাৰহে চৌদিশে সৃষ্টি হব ধৰিছে।

সি যাওঁতে বাটত লগ পালে "ছুনীয়াক।" সি যেন আজি ছুনীয়াৰ লগত কথা নাপিতৰ বা ছুনীয়াক আলি বাটৰ একাষেৰে এৰি যাব এনে ভাব হ'ল। যি ছুনীয়াক বিচাৰি সি নগৰ পিটপিট দিছিল, সেই ছুনীয়াক ওচৰত পাইয়ো সি এষাৰ কথাও নাপাতি যে কাষৰীয়া হৈ নেদেখা ভাৱেৰে গুচি যাব! তেনেধৰণে কাষৰ কাটিবলৈ ধৰোঁতে ততালিকে ছুনীয়াই তাক মাত দিলে, "বাবু ক'লৈ যায়?"

এইপিনে আহিছিলোঁ।

বাবু আমাৰ মোকৰ্দ্দমা তুলি লব। মই এতিয়াই সেই বাবুৰপৰা আহিলোঁ। কেৱল তেওঁৰ টকাকেইটা ওভতাই দিলেই হব। মই এমাহত দিওঁ বুলিছোঁ। নোৱাৰিলে কেইমাহমান তেওঁলোকৰে কাম কৰি দিম বুলি কৈছোঁ। বাবু মান্তি হৈছে। আপোনাক আজি টকাখুজি বৰ আমনি দিছোঁ। বেয়া নাপাব বাবু। আপদত পৰিহে তেনেকৈ কৈছিলোঁ। আপোনাক সাহ পাওঁ বুলিহে তেনেকৈ কৈছিলোঁ, আনক টকা নোখোজোঁ বাবু।

ছুনীয়াৰ তেনে কথাত অনন্তৰ যেন আগৰ সকলো কথা পাহৰণিৰ সোঁতত বুৰ গ'ল। অনন্তই লাহে লাহে ক'লে—



"বুজিছছুনীয়া, তেতিয়া সঁচাকৈ মোৰ হাতত টকা নাছিল। আৰু কি কেনেকৈ মই নিশাৰ সাজৰ কাৰণে টকা যোগাৰ কৰোঁ সেইটোলৈকে মহা চিন্তা হৈছিল। কিন্তু অলপ পিচতে মোৰ টকাৰ যোগাৰ হ'ল। মই তহঁতক টকা দিবলৈকে বিচাৰি আহিলোঁ। কিন্তু তোক নাপালোঁ। তোৰ বুঢ়া আৰু ৰামুক লগ পাইছিলোঁ। বুঢ়া ল'ৰাটো বৰ ভাল ঔ।

আপুনি ৰামুক টকা দি আহিল। যদি দিছে সি মদ খাই উৰুৱাব। আৰু বা কি অঘটন ঘটায়!

অনন্তই ক'লে "নাই, তাক মই টকা দিয়া নাই। তাৰ কাৰণে সি মোক বহুতো বেয়া কথা কৈছে। যি নহওঁক, তহঁতক দিওঁ বুলি আহিছিলোঁ। কিন্তু মোকৰ্দ্দমা যেতিয়া উঠাই লব এতিয়া তহঁতৰ টকাৰ আৱশ্যক নহব। কিন্তু দিওঁ বুলি আহিছিলোঁ যেতিয়া হ এই কেইটকা ৰূপ নে। তোৰ ল'ৰাটোৰ শিক্ষাৰ দিহা কৰিবি। তাৰ লিখা-পঢ়াত খৰছ কৰিবি দে। সি ভাল হব। মই আৰু দিন-চেৰেকতে ইয়াৰপৰা যাম। মালতী অলপ বাৰু হৈছে। হ টকা ল।

মোকৰ্দ্দমা তুলি লব যেতিয়া টকা আৰু নালাগে বাবু!

মইতো সেইটো বুজিছোঁ। কিন্তু এই টকা তোৰ ল'ৰাৰ কাৰণেহে দিছোঁ।

আমাৰ ল'ৰাৰ পঢ়ি কি লাভ হব বাবু? সি ডাঙৰ হ'লে ময়লাহে পেলাব লাগিব।

এৰা, এৰা, ছুনীয়া তোৰ ল'ৰাক এনেভাৱে শিক্ষা দিবি যেন জগতৰ যত মলি আছে সকলোবোৰ দূৰ কৰিবলৈ তাৰ শক্তি হয়।

বাবু, আমাৰ ল'ৰাই শিক্ষা পাই ময়লা পেলাব এৰিলে কোনে ডাঙৰ ডাঙৰ লোকৰ ময়লা পেলাব?

জগতে এদিন নিজৰ ময়লা নিজে পেলাবৰ দিহা কৰিব। কিন্তু যুগ' যুগ ধৰি তহঁতকে ময়লা পেলোৱা কৰি ৰাখি অশিক্ষা, অজ্ঞতাৰ আন্ধাৰ গুহাত পেলাই ৰাখিবলৈ কাৰো অধিকাৰ নাই। শিক্ষাৰ

আলোৰে তহঁতৰ বন্ধ দুৱাৰ মুকলি কৰি মুকলি বতাহৰ আঘ্ৰাণ পাবলৈ শক্তি দিব। ভৱিষ্যত জগতে সৃষ্টি কৰিব সকলোৰে দুৱাৰ মুকলি কৰিবলৈ, বাধোনৰ গড় ভাঙি-ছিঙি চূড়মাৰ কৰিব। ডুনীয়া, হয়তো আৰু তোক লগ নাপাম। কিন্তু মনত ৰাখিবি মোৰ শেষ কথা,—তই তোৰ বুদ্ধুক এনে শিক্ষা দিবি যেন জগতৰ অন্তৰ-বাহিৰত যত মলি আছে সকলোবোৰ দূৰ কৰিবলৈ শক্তি পায়। যেন পায়খানাৰ কেটামান টিনৰ মলি আঁতৰ কৰোতে তাৰ জীৱনৰ সকলো শক্তি শেষ নকৰি জগতৰ সকলো প্ৰকাৰ মলি ধ্বংস কৰিবলৈ তাৰ জীৱন উচৰ্গা কৰিব পাৰে।—বুলিয়েই অনন্ত আঁতৰ হ'ল। ডুনীয়াই ৰূপ কেইটকা হাতত লৈয়ে অনন্ত যোৱা বাটলৈ চাই থাকিল। তাই যদিও অন্তৰত কথাবোৰ পূৰ্ণভাৱে হৃদয়ঙ্গম কৰিব নোৱাৰিলে, তথাপি তাইৰ ভাব হ'ল বুদ্ধুক তাই শিক্ষা দিব, যিমান পাৰে শিক্ষা দিব। তাই অনন্তৰ অন্তৰত যেন দেখিলে এটা বিন্দু-স্বৰূপ উজ্জ্বল দীপ! সেই বন্তিগছ যেন উজ্বলি উঠি বৰ্ত্তমান জগতৰ অনন্ত অসীম অন্ধকাৰত যেন জোৰ স্বৰূপে আগুৱাই নিব—জগতৰ যত অজাতি, অকুলীয়ান, অশিক্ষিত, অসভ্য—বৰ্ব্বৰক—দূৰৈৰ মহিমাময়ী, গৰিমাময়ী, পোহৰৰ কাষত।

তাই ভাবিলে অনন্ত কিমান মহান! সেই বাবুৰ কাষত আজি কেইমাহ থাকি যেন তাই কত ওখ ভাব, ওখ মনৰ পৰশ পাই তাইৰ জীৱনৰ গতি অন্যপিনে টানি নিব ধৰিছে। ইমানদিনে ডাঙৰ বোলা লোকসকলৰ মতি-গতি প্ৰত্যেক ক্ষেত্ৰতে আওধৰণে পাই তাইৰ ভাব হৈছিল জগতৰ ডাঙৰ বোলা জাতিয়ে লুকাই লুকাই সকলো কৰিব পাৰে। কিন্তু তাই ভবা নাছিল কয়লাৰ খনিতো হীৰা আছে, তাই ভবা নাছিল মানুহৰ লুকা-ভাকুৰ আন্ধাৰ গুহাতো দুই এটা উজ্বল বন্তি আছে। তাই লাহে লাহে ঘৰমুৱা হ'ল। বাটত এখন দোকানত সোমাই তাই তাইৰ ল'ৰাৰ কাৰণে এখনি ফলি



আৰু এডাল মাটি-পেন্সিল কিনি নিলে। আৰু দোকানত মহাত্মা গান্ধীৰ এখনি ছবি দেখি সেইখনো কিনি নিলে। তাইৰ মনত কত আনন্দ, সেই ছবি, সেই ফলি—পেন্সিল পাই বুদ্ধুৰ কিমান ৰঙ হব। গৈ গৈ তাইৰ ঘৰ পালে!

বামুৱে কলে ইমান পলম কৰিলি কিয় বজ্জাতি? কেৱল বাব-ভতৰৰ লগ লাগিবি। আহিছিল নহয় আৰু এজন। আজি ভাল কথা কৈ খেদাইছোঁ। সেয়া হাতত কি আনিছ? ঔ, ফলি, পেন্সিল। হেৰৌ কোন ভতৰৰপৰা পইচা পালি?

ডুনীয়াই একো কথা নকৈ চালিঘৰত সোমাল। তাই বুদ্ধুৰ হাতৰ চিলেট আৰু পেন্সিল দাল দি মহাত্মাৰ ছবিখন দি কলে—এই চা মহাত্মাৰ ছবি। তই সদায় সেৱা কৰিবি। ডাঙৰ হ'লে মহাত্মাৰ শিষ্য হব পাৰিবি?

মই সদায় পূজা কৰিম আই।

কেনেকৈ পূজা কৰিবি?

গেন্ধাই-মালতী ফুল আনি।

নাই, তেনে পূজাত মহাত্মাৰ খঙ হয়। মহাত্মাক পূজা কৰিব লাগে সকলো লৰাক সমান বুলি ভাবি, সকলো দুখী-সুখীক সমভাৱে আচৰণ কৰি, দুখীয়াক পুতৌ কৰি। মহাত্মাই ভাল পায় ডাঙৰৰ অসজ কথাত বিৰোধী হ'লে, প্ৰভুত্বশালীৰ ৰঙা চকু দেখি ভয় নাখালে। নিজৰ কাম নিজে কৰিলে, কাৰো আগত হাত পাতিব নালাগিলে। কিন্তু সকলোতকৈ ভাল পায় শিক্ষিত হৈ জ্ঞানী হ'লে।

আই, বাবাই কৈছে জ্ঞানী হ'লে বোলে সৰু অজাতিসকলক ঘিণাবলৈ শিকায়। আমি ডাঙৰ লোকৰ ল'ৰাৰ লগত মিলিলে ছেই ছেই কৰিবলৈ।

তাক জ্ঞানী নকয় বুদ্ধু। সেয়া কেৱল বৰলোকৰ মহতালি। ডাঙৰ লোক নহয়।

এনেতে বামু সোমাই সুধিলেহি,—কোনে পইচা দিলে? কাৰ পইচাৰে ফলি-পেন্সিল আনিছ? সেয়া আঁচলত কি বান্ধিছ? টকা! কোনে টকা দিলে? বুলিয়েই তাইৰ আঁচলত ধৰি টকাৰ গাঁঠি খহাব ধৰিলে। দুনীয়াই কলে—এই টকা তোৰ নহয়।

মোৰ নহয়। কোনোবা ভতৰে দিছে। হোৰৌ বেশ্যালী কৰিলে টকাৰ অভাৱ কি?

ছিঃ ছিঃ তেনে কথা নকবি বামু!

দে, মোক টকা দে।

এইয়া তোৰ টকা নহয় বামু। এইয়া বুতুৰ টকা।

বুতুৰ টকা! বুতুৰ বাপেকে দিছে! বুলিয়েই ততালিকে আঁচলৰ পৰা টকা খহাই সি হাতত ললে।

দে, দে, বামু, সেই টকাৰে বুতুক স্কুলত নাম লগাই দিম।

মূৰ কৰিবি? ক কোন বাপেৰে টকা দিছে? এতিয়াই মই তাৰ মূৰ গুৰা কৰিম।

কোনোৱে দিয়া নাই বামু! সেই টকা অনন্ত বাবুৱে দিছে।

অনন্ত বাবুৱে দিছে? ঔ মৰটাঙোনে ইয়াত দিব নোৱাৰি বাটত লগ ধৰি দিছে। আজি ভালে ভালে সাৰি গ'ল। নহলে তাৰ মজাপালি উলিয়ালোহেঁতেন। পৰৰ তিৰোতা ফুচুলোৱাৰ ফল ভালে ভালে পালেহেঁতেন। তই যেনে বজ্জাতী, সিওঁ তেনে বদমায়েচ! ক'ত লগ পাওঁ আজিয়েই তাক শেষ কৰিম। বুজিব মেতৰৰো পুৰুষালি আছে, মান আছে, সম্ভ্ৰম আছে—বুলিয়েই সি আঁতৰ হ'ল। দুনীয়াই ভাবিলে বুতুৰ শিক্ষা আৰম্ভণি কৰিবলৈ যি টকা কেইটা পাইছিল তাৰো মুদা মৰিল। আকৌ বা ক'ত কি অঘটন ঘটায়। তাই মহাত্মাৰ ছবিখনৰ আগত দীঘল দি পৰিল—হে মাহাত্মা, বামুক সজমতি দিয়া প্ৰভু!

( ২৩ )

অনন্তই বাটে বাটে গৈ দেখিলে মালতীৰ বাপেকে ৰঙ মনেৰে বেগাই খোজ কাঢ়ি আস্পাটাললৈ আন বাটেৰে আহিব ধৰিছে। সি ওচৰ পাই তেওঁক কলে—আজি দুদিন দেখো দেখা দেখিয়ে নাই।

অ' বোপাই! সিদিনা নৈৰ পাৰলৈ গলোঁ। বোলো লেৱা পিঠাগুৰি আছে, ভীমকলেৰে দুটা মোহাৰি খাই আহোঁ বুলি গাটো তিয়াই খাব বহিছোঁ, এনেতে দেখো ওচৰতে নৈত এটা সৰু ল'ৰা গা ধুই থাকোতে আছিল; হঠাৎ দ পানীত পৰি ল'ৰাটো নোহোৱা হ'ল। বাপেক আৰু আন আন ল'ৰাকেইটামানে হাহাঁকাৰ লগালে। খাব এৰি লৰি গলোঁ। বহুতো বিচাৰি-খুচৰি, বুৰ মাৰি মাৰি কোনোমতে ল'ৰাটো পালোঁ। কিন্তু পালে কি হ'ব? বেচেৰাই পানী খাই পেটটো ঢোল যেন হৈছে। মাত বোল নাই। চকু ঢেলেপেং দিছে। কোনোমতে তুলি আনি কেবাবাৰো ঘূৰাই কোনোমতে পানী কিছু উলিয়ালোঁ। তাৰ পিচত হাত ভৰি এবাৰ কোঁচাই এবাৰ টানি অলপ ভালৰ পিনে আনিলোঁ কিন্তু তথাপি তাৰ জ্ঞান নাহিল। একো উপায় নাপাই কোনোমতে ধৰাধৰি কৰি বেচেৰাক ঘৰলৈ নিলোঁ। তেওঁলোকে ডাক্তৰ মাতি আনিলে। মইয়ো যি পাৰোঁ দিলোঁ। দুইদিন বেচেৰাৰ কাষতে বহি ৰাতি দিন কটালোঁ। আজিহে ৰাতিপুৱা ভাল পাইছে। পিচে ভাত নোখোৱাকৈ আহিব নিদিয়ে। মই কলোঁ "কিয় লাগিছে?" কিন্তু নুশুনে। দুটা ৰান্ধি-বাঢ়ি খাই আহিব লাগে। পিচে ইমান আহ্লাদ কৰি ৰাখিব খুজিছে, চাউল-পাতি যোগাৰ কৰি দিছে কেনেকৈ মনত কষ্ট দি গুচি আহা। দুটা ৰান্ধি-বাঢ়ি এতিয়াহে আহৰি হৈ আহিছোঁ। বেচেৰাহঁতে কেটামান সোণতৰা টেঙ্গাও দিছে। বোপা, চোঁৱা, দুটা খোৱা।

আপুনি মালতীক বেমাৰী অৱস্থাত এৰি আনৰ ল'ৰাৰ শুশ্রূষাতহে ব্যস্ত হব আহিছে।

কি কৰিবা বোপা! সকলোৱে একে। মালতী যেনে আমাৰ মনত, সেই বেচেৰাও বাপেক মাকৰ মনত একে। কি কোঁৱা বোপা? পানীত পৰা ল'ৰা, চকু ভেল্টাই দিছে, তেনে অৱস্থাত এৰি আহিব পাৰিনে?—বুলি ত্বয়ো কথা কৈ কৈ আস্পটালত মালতী থকা কুঠৰীত সোমালহি। মালতীয়ে শুই শুই তেতিয়া মাকৰ লগত কথা পাতিছে। মালতীয়ে বাপেকক দেখি কলে—পিতা, কেতিয়া আহিছে?

মই আহিবৰ ত্বদিন হ'ল মাৱ। তই ভাল হবি মাৱ।

মোৰ কি হৈছিল পিতা?

কিবা গোঁসাইৰ সেৱা চুৰ কৰিছিলি, সেয়ে ইমান ত্বখ পালি বাচা।

ক'তা, পিতা, মইতো একো পাপ কৰা নাই?

তই কেনেকৈ পাপ কৰিবি বাচা? কিন্তু অজ্ঞানত কত সেৱা চুৰ হয়। অজ্ঞানতে মনত কত অহঙ্কাৰ, দৰ্প, মোহ জন্মে। তাৰ কাৰণে মানুহে শাস্তি পায়।

হয় পিতা, মোৰ এতিয়া মনত পৰিছে। সেইদিনা মই গোঁসাই ঘৰৰ চাকি গছা লগাব যাওঁতে মই গোঁসাইৰ কথা নাভাবি 'এওঁ' নহাৰ কথাহে ভাবিছিলোঁ। গোঁসাইক সেৱা কৰোঁতেও 'এওঁক'হে মনত পৰিছিল বুলি অনন্তক দেখুৱালে।

অঁ, অঁ, বাচা মানুহৰ প্ৰতিখোজে দোষ। এই সংসাৰত কেতিয়া কোন সময়ত পিছলি পৰে একোকে কব নোৱাৰে। কিন্তু পিছল খাই বা উজুটি খাই দাঁত মুখ ভাঙে। তেজ বয়। কিবা দোষ লাগিছে বাচা। যিয়ে নহওঁক তই ভাল হবি। হঁ বাচা, এটা কমলা টেঙা খা। বৰ ভাল।



অনন্তই কলে—ডাক্তৰক সুধি দিব লাগিব।

কিয় সুধিব লাগিছে বাচা। ডাক্তৰে জানে দৰৱ পাতি দিব, খোৱা-লোৱাৰ কি জানে? তেওঁলোকে ৰুগীক কেৱল লঘোণে ৰাখে। ইপিনে লাঘোণে থাকিলে সুদা পেট পাই যে কেচু উৰ্দ্ধমুৱা হয়, বাত, পিত্ত, কফ বাঢ়ে সেইটো নাজানে। সেয়ে অলপ বেমাৰকে বহুতো ডাঙৰ কৰি পেলায়। বোপা, ভালকৈ পেট জুৰ পৰিলে সকলো ভাল হয়। কেটামান ভাত খচি খচি কমলা টেঙাৰ ৰসত খুৱালে মাই ভালহৈ আহিব বোপা। কিবা দেখো গুলুকচু (গ্লুকচ) খুৱাই থাকে বোপা। এনে ত্বৰ্ব্বলী অৱস্থাত কচুৰ ৰস খুওৱা ভাল নহয়।

ডাক্তৰে যি কৰে কৰক আমি তাত আপত্তি কৰা ভাল নহয়।

বোপা, মই হলে ডাক্তৰ চাহাবক কম বোপা. কচুৰ ৰস এৰি কিবা চাগু, বাৰ্লি খুওৱাই ভাল। আমি বোপা এনে ত্বৰ্ব্বল অৱস্থাত চাগু, বাৰ্লি বা ভাত খচি খচি খুৱাওঁ। আগতে বোপা জ্বৰ হ'লে বুঢ়াসকলে ভাল দৈ গাখীৰ, হাতীখুজীয়া বাটিত কল সানি খালেই পেট জুৰ পৰি সকলো ভাল হয়। আজিকালিহে বোপা, মানুহে মৰিবলৈ ভয় কৰি বেমাৰৰ ওপৰত বেমাৰ উলিয়াইছে।

মালতীয়ে এনেতে অনন্তক কলে—আপুনি কেতিয়া আহিছে?

বুঢ়াই কলে—মাই, তেওঁ দেখো তোৰ লগতে লালাট খাই আছে। তোৰ তেনে হবৰ দিনাই তেওঁ ইয়ালৈ লৈ আহিছে। বাচা, তোৰ লগত কত কষ্ট খাইছে কত পইছা খৰছ কৰিছে।

অনন্তই কলে—সেইবোৰ এৰক। মালতী তুমি পুখুৰী পাৰত কেনেকৈ পৰিলা মনত পৰে জানো?

একো মনত নপৰে। কেৱল কেজনমানে মোক টোপনি অৱস্থাতে ডাঙি নিয়ে। মই সাৰপাই চিঞৰিব খোজোতে মুখত সোপা দিয়ে, তাৰ পিচত—

বুঢ়াই কলে বোপা, দেও ভূত নহ'লে এনে কাম নৰ মনিষে কৰিব

নোৱাৰিবে। য'ত পৰি আছিল তাত এটা বুঢ়া ডাঙৰীয়া আছে। বুঢ়া ডাঙৰীয়া বহু পুৰুষৰপৰা আছে বোপা। আমাৰ পিতাহঁতে কৈছিল আগতে বোলে বুঢ়া ডাঙৰীয়া শনিবাৰে মঙ্গলবাৰে ওলাইছিল। কেঁৰে আগত পৰিলে বিপদ ঘটাইছিল।

মালতীয়ে কলে—মানুহ কেজনক চিনো চিনো যেন লাগে। কিন্তু মুখ বোলাইছে। ডাঢ়ি গোফ পিন্ধিছে। একো ধৰিব নোৱাৰিলোঁ।

অঁ মাই, বুঢ়া ডাঙৰীয়াই বহুৰূপ ধৰে। ডেকা হয়, বুঢ়া হয়। যি নহওঁক, বুঢ়া ডাঙৰীয়াই যে জীউ নামাৰিলে এয়ে ৰক্ষা। কেতিয়াবা কিবা দোষ কৰিছিলি মোৰ মাই। ইয়াৰপৰা গৈ বুঢ়া ডাঙৰীয়াক সেৱা জনাবি।

নহয় পিতা, মই যেন মানুহকেজনক চিনো চিনো কৰে। কিন্তু একো মনত আনিব নোৱাৰোঁ।

হব পাৰে মাই, বুঢ়া ডাঙৰীয়াই চিনা মানুহৰ ৰূপো ধৰে। অ' ৰ ৰ বাচা মই অনা সোণতৰাকেইটা আস্পটালৰ বেমাৰী জনচেৰেকক দি আহোঁ। বাচাহঁত বেমাৰত পৰি আছে; ঘৰৰপৰা কোনোৱে কিবা আনিব পাৰিছেনে নাই ঠিক নাই। ইয়াতো আকৌ ভালমতে খাব দিয়েনে নিদিয়ে একো থিবাং নাই। ভাবিলেই বপুৰাহঁতলৈ বৰ পুতৌ হয়! ঘৰৰ ওচৰত থকাহলে ঘৰত হোৱা অমিতা ছুই চাৰিটা বেচেবাহঁতলৈ দিলোহেঁতেন। পকা অমিতা বেমাৰীয়ে খাই বৰ ভাল পালেহেঁতেন।—বুলিয়েই বুঢ়াই উঠি হাতত জোলোঙাখন লৈ আকৌ আস্পটালৰ কুঠৰীবিলাকত ঘুৰিব ধৰিলে।

( ২৪ )

দিনচেৰেকৰ পিচত মালতী বহুতো ভাল হ'ল। তাই এতিয়া উঠি ফুৰিব পাৰে। মালতী ভাল হোৱাৰ লগে লগে আগৰ তাইৰ সৌন্দৰ্য্য উভতি আহিল। তাইৰ মনোহৰ গাল ছুখনি ভৰি উঠিল। বাঙলী হ'ল। তাইৰ চুলিকোচা পিঠিত পৰি ছুই এডাল কপালত পৰি সৌন্দৰ্য্য শিল্পীৰ মন আকৰ্ষণ কৰিব পৰা হ'ল। এনে মনোহৰ সৌন্দৰ্য্য-ৰূপে যে আমাৰ কম্পাউণ্ডাৰৰ চকু আকৰ্ষণ কৰিব পৰা নাই সেইটো কোনে কব? কম্পাউণ্ডাৰে এতিয়াহে বুজিলে কি শক্তিয়ে অনন্তক টকা-পইছা খৰছ কৰাত নানা কষ্ট, লালাট খোৱাত শক্তি যোগাইছে। কম্পাউণ্ডাৰে ভাবিছে বপুৰাই এনেয়ে ফান্দত পৰা নাই। দিনচেৰেকতে মালতীয়ে আস্পটালৰপৰা মুক্তি পাব। এই কেইদিন কম্পাউণ্ডাৰে তাইৰ তত্বাৱধান লয়হে লয়। যদি এই কেইদিনতে সি কিবা প্ৰকাৰে তাইক হাত কৰিব পাৰে তেন্তে ভালেই, নহলেও এনেভাৱে বাট ৰাখিব যেন, সি ঘৰলৈ গলে তাৰ ওচৰৰ গাওঁৰ সেই ছোৱালীৰ যেতিয়াই তেতিয়াই সি কাষ চাপিব পাৰে। সি কেৱল মালতীৰ তত্বাৱধান লৈয়ে ক্ষান্ত হোৱা নাই বুঢ়াৰ লগতো কত ৰং-ধেমালি ৰহস্য-কৰিছে; বুঢ়ীৰো কত আলপৈচান ধৰিছে, মনত লগা কথা কৈছে যেন সি আপোনৰো আপোন। বিশেষকৈ তেতিয়া তাৰ হতত টকা আছে। ততালিকে লাগ বুলিলেই যি পায় তাকে কিনি আনি মালতীক দিছে, বুঢ়াবুঢ়ীকো দিছে।

বুঢ়া আতা, তোমাৰ জোলোঙাখন ফাটিচিৰি গৈছে। মই আজি দৰ্জিক নতুন এখন সাজিব দিছোঁ। বুঢ়া মানুহ কেতিয়া মৰি যোঁৱা থিবাং নাই। এদিনতো যশ গাবা।

অ' বোপা, তহঁত নগৰত কাম কৰা মানুহ। দিব থব পাৰ। দিলে দিবও পাৰ।

এঁডাল ভাল লাঠিয়ো আনিম।

কথামতে কাম। সেইদিনাই জোলোঙা আৰু লাঠি বুঢ়াৰ হাতত পৰিলহি। বুঢ়াই কলে—ধইন ডাক্তৰ বোপা। সকলোৱে মানুহ, কিন্তু হাত ভৰিয়ে মানুহ নকৰে। এশৰ ভিতৰত এটাহে মানুহ হব পাৰে। দান-ধৰ্ম্মৰ যশস্যা চৌদিশ জুৰি যায়।

সিদিনাই মালতীলৈ এখন ভাল সাৰীও আনিছিল, মালতীৰ হাতত সেই সাৰীখন দিয়াত মালতীয়ে কৈছিল—মইতো সাৰী নিপিন্ধোঁ, আমি গাঁৱলীয়া ছোৱালীয়ে ৰিহা-মেখেলাহে পিন্ধোঁ।

কম্পাউণ্ডাৰে কৈছিল—হলেও চহৰলৈ আহিছা, নতুন সাৰী নিলে সকলোৱে ভাল পাব। অৱশ্যে চহৰতো সাৰী নিপিন্ধে, ৰিহা মেখেলাহে পিন্ধে। সাৰী পিন্ধা সকলক ঘৃণাৰ চকুৰে চায়। কিন্তু গাঁৱত সাৰীৰ প্ৰচলন হব ধৰিছে।

বুঢ়াই কলে আমাৰ আজু ককাৰ দিনৰপৰা চলি অহা নিয়মেই চলি থকা ভাল। আমি সকলো এৰি মৰিব ধৰিছোঁ।

এনেতে অনন্ত আহি সুধিলে—"কি মৰিব ধৰিছোঁ ?"

বুঢ়াই কলে—এই চোঁৱা বোপা, ভীমকল, কোমল চাউল, আঠা দৈ এৰিলোঁ। মাহকৰাই, কৰৈগুৰা এৰিলোঁ। ফলমূল এৰিলোঁ। কেৱল ধৰিছোঁ চাহপানী, চাহপানী। আজিকালিৰ আমাৰ ডেকা হালোৱাসকলে ভাত নাখায়ো থাকে কিন্তু লাগে চাহপানী। পঁইতা ভাত খাব নোৱাৰা হ'ল।

আমি ভাল সকলো এৰিলোঁ। কিন্তু এৰিব নোৱাৰিলোঁ কেঁকোৰা নাঙল। তাতে ভৰ দি আমি গাঁৱৰ দেশৰ উদ্গতি কৰোঁ। আমি দান, ধৰ্ম্ম, ভাল খাদ্য, সাজ-পাৰ, পৰৰ উপকাৰিতা, শ্মশানলৈ সঙ্গ বন্ধা, বিয়া, উৎসৱ আদিত সকলোৱে লাগি পৰি লাগি কাম কৰা, লগে লগে বং-ধেমালি কৰি খোৱা, বেমাৰত অনেক শুশ্ৰূষা



কৰা সকলো এৰি হলোঁ ঘোৰ আপোনপেটীয়া। নিজৰ বাহিৰে আন একো নাজানো। আকৌ নিজকো স্বাস্থ্যবান, সুশিক্ষিত সজ আচৰণৰ কৰি গঢ়ি তুলিব নোৱাৰোঁ, পেটে-ভাতে খোৱা অৱস্থাও কৰিব নোৱাৰো। ইপিনে মূৰত শিক্ষাৰ একোটা গোবৰৰ পাচিলৈ আমি হাত, ভৰি, চকু সকলো অৱশ কৰি হওঁ একোজন গেলাগপ মৰা, ভেমত ওফন্দি ফুৰা গঙ্গাটোপ। শিক্ষিত মানে কি আমি বুজি নোপোৱাত পৰিলো। ইং বিং জানিলেই বা কেডালমান লেজ লগাব পৰিলেই আমি ভব্যগব্য শিক্ষিতৰ দল। আমাৰ কামৰ দৰ্খাস্তত থাকিবলৈ কেইডাল নেজ আঁৰি লৈছোঁ, বিচাৰ হব তেনেভাৱে। ইপিনে লাগে যদি আমি জধামূৰ্খ হওঁ, কু-আচাৰৰ লোক হওঁ, দহৰ কথা অকলে নাভাবি আপোন স্বাৰ্থতে মগ্ন হৈ থাকোঁ, দেশৰ অলপো উন্নতি কৰিবলৈ নাভাবোঁ। কেনেকৈ নিজৰ সকলোপিনে ঠগ কৰিয়ে হওঁক বা প্ৰৱঞ্চনা কৰিয়ে হওঁক উন্নতি কৰোঁ তাৰে চিন্তাত ব্যাকুল হৈ থাকো। এয়ে আমাৰ শিক্ষিতৰ দল!

এনেতে কম্পাউণ্ডাৰে মাত লগালে আকৌ ছোৱালীহঁতলৈ চাইছানে নাই? চকুত বিত চকু, হাতত পাঁজী-পুথি, ভৰিত জোতা চেণ্ডেল আকৌ মুখত কত ইং বিং। খোজকাঢ়োতে ভাবভঙ্গী কি চাবা, যেন তেওঁলোকৰ দৰে জনাবুজা নাইয়েই। ইপিনে নাজানে ৰান্ধিব বাঢ়িব, নাজানে কাপোৰ বব, নাজানে ল'ৰা-ছোৱালী তুলি-তালি ডাঙৰ-দীঘল কৰিব, বেমাৰীক শুশ্ৰূষা কৰিব। কথাতে লাগে ডাক্তৰ। আগেয়ে বুঢ়ীসকলে যিখিনি জানিছিল সেইখিনিও পাহৰিলে। আকৌ নতুন বৈজ্ঞানিক ধৰণৰো অলপো জ্ঞান নাই। জানে কেইটামান দৰৱৰ নাম, বেমাৰৰ নাম, সেইবোৰ এনেভাৱে কব যেন তেওঁলোকৰ দৰে জনা গৰাকী আৰু কেওঁ নাই। ইপিনে ল'ৰাৰ আলপৈচান ধৰিব লাগিলে লাগে বেজাৰ, ভাত ৰান্ধিব লাগিলে উঠে মূৰৰ বিষ, সিপিনে সভা-সমিতিত চাবা কিমান বক্তৃতাৰ মহলা, ভৰিৰ

দপ্‌দপ্‌নি, মুখৰ কেপ্‌কেপনি। বোলো যেন দেশখন তেতিয়াই সাত হাত ওপৰত তুলিব।

অনন্তই কলে—কোনটো শিক্ষিত, কোনটো অশিক্ষিত এতিয়া চালনিত চালি পতানবোৰ দলিয়াই পেলাবলগীয়াত পৰিছে। আগয়ে আছিল অশিক্ষিতৰ দল, এতিয়া শিক্ষিতৰ দলত আচল শিক্ষিত কোনটো বিচাৰি উলিওৱা টান হৈ পৰিছে। আকৌ শিক্ষাৰ অৰ্থই বা কি? ইং বিং আৰু লেজ লগোৱাই শিক্ষানে? শিক্ষাৰ পন্থা নতুন নকৰিলে উপায় নাই। শিক্ষাই আচল নাগৰিক কৰি গঢ়ি তুলিব নোৱাৰিলে সেয়া শিক্ষা নহয়।

কম্পাউণ্ডাৰে সুধিলে আচল নাগৰিক কি?

স্বাস্থ্য, জ্ঞান লাভকৰা দেশৰ অৱস্থা ভৰা, দেশ উন্নতি কৰিবলৈ পন্থা উলিয়াব পৰা, সাহিত্য, শিল্পকলাৰ উন্নতি কৰা, বৈজ্ঞানিক তথ্য বাহিৰ কৰিব পৰা, নিজৰ কথা পাহৰি দেশ আৰু দহৰ কাৰণে বলি যাব পৰা, বীৰ, বলী, সৎসাহসী হোৱা, প্ৰত্যেক কথাতে শৃঙ্খলতা আৰু সুনিয়মেৰে কাম কৰা ইত্যাদি গুণবোৰ যি শিক্ষাই দিব নোৱাৰে সেইয়া শিক্ষা নামৰ উপযুক্ত নহয়।

বুঢ়াই কলে, বোপা ধৰ্ম্মৰ কথাটো বাদ দিলা দেখোন, ধৰ্ম্ম নহলে, ঈশ্বৰ ভক্তি নহলে সকলো মিছা।

নিজৰ নিজৰ কৰ্ত্তব্য কৰিলে আৰু নিজৰ কথা পাহৰি পৰৰ কাৰণে নিজক উচৰ্গা কৰিব পাৰিলেই ধৰ্ম্ম আপোনাআপুনি হব। ধৰ্ম্ম বুলি এটা বেলেগ নাম দিয়াব আৱশ্যক নাই। ধৰ্ম্মৰ নামত কেখনমান জোলোঙা লৈ ভিক্ষাৰী সজাবো আৱশ্যক নাই। যেয়ে ভিক্ষা কৰিব শিকিব, নিজৰ শক্তিত আলম নলৈ পৰলৈ হাত পাতিব, তেওঁ ধৰ্ম্মী হব নোৱাৰে।

কম্পাউণ্ডাৰে কলে—সেই বুলি ধৰ্ম্মৰ কথা নাভাবি মেতৰৰ ছোৱালীলৈ চকু কৰিলে, বা পৰৰ ছোৱালীক হাত কৰিবলৈ



নানা ফন্দি উলিয়াই নানা উপকাৰ কৰা লোক সজা শিক্ষাৰ উদ্দেশ্য নে?

অনন্তই বুজিলে কম্পাউণ্ডাৰে তাকেই লক্ষ্য কৰি এই কথা কৈছে। অনন্তয়ো কলে, এৰা, পৰ—উপকাৰৰ নামত ডাক্তৰ-বা কম্পাউণ্ডাৰ সাজি ভিজিট নাপালে এখোজো নলৰা বা মানুহ মৰিলেও গৃহস্থক আগেয়ে টকাৰ টোপোলা খোজা আকৌ চৰকাৰী দৰমহা খায়ো আস্পটালত কেঁৰে কিবা উপকৰাকৈ নিদিলে সেই বেমাৰীক বিশেষভাৱে নোচোৱা ইত্যাদিবোৰে যেনে দেশৰ আচল ডাক্তৰি কৰিব নোৱাৰে বা এনে ডাক্তৰী শিক্ষা দেশ বা দহৰ উপকাৰত নাহে, সেইদৰে মানুহ আচলকৈ গঢ়ি তুলিব নোৱাৰিলে সেই শিক্ষা নহয়। সেয়া শিক্ষাৰ নামত গেলাগপ বা লাহবিলাহেৰে আনৰ মন মুহিব পৰা বা চকুত চক্‌মকনি লাগোৱা বস্তুহে। ডাক্তৰী নামত বেমাৰী ভাল কৰাতকৈ ধনৰ টোপোলালৈ বেছি আশা কৰা অৱস্থাই ডাক্তৰী শিক্ষাৰ অপমান কৰিছে। সেইদৰে ইং বিং মাৰি লেজ পকাই দেশৰ অলপো কামত নলগা বা দেশৰ উপকাৰ নকৰা লোকো শিক্ষিতৰ শ্ৰেণীত সমূলি ধৰিব নোৱাৰি। আচল কথা মনটো। মনটোহে। ধৰ্ম্মতো যেনেকৈ মনটোৰ কথাত ভৰ দিছে সেইদৰে শিক্ষাতো আচল মনটোৰ কথাহে ভাবিবলগীয়া। মনটো কিমান উন্নত হৈছে, কিমান পৰৰ কাৰণে উচৰ্গা কৰিব পাৰে, দেশৰ কাৰণে কিমানভাৱে উন্নতিৰ পন্থা উলিয়াবলৈ কিমান ব্যগ্ৰ, সেইবোৰৰ মাপকাঠি লৈহে শিক্ষিতৰ দল বিচাৰি উলিওৱা আৱশ্যক। বুজিছা কম্পাউণ্ডাৰ, হ্যাট, কোট, পেণ্ট আৰু হুমহুমাই ফুৰিলে বা ইং বিংৰ ফকৰা বা কেডালমান নেজে শিক্ষিত গঢ়ি তুলিব নোৱাৰে। আকৌ ফোটা, তিলক আৰু ৰাম নাম লিখা চাদৰেও ধৰ্ম্মী কৰিব নোৱাৰে।

কম্পাউণ্ডাৰে কলে—বোলো সকলো বুজিছোঁ। উচ্চ শিক্ষাৰটো

তুমিয়ে ভাল নাম ৰাখিছা বোপাই। কেতিয়াবা দুনীয়া, কেতিয়াবা মালতী আৰু কত কি বা। কি কোঁৱা ?

অনন্তই এইবাৰ অধৈৰ্য্য হলেও সি ভাবিলে কম্পাউণ্ডাৰৰ যেন এই দুষাৰ কথাত সমূলি সত্য নোহোৱা নহয়। অৱশ্যে সি সদায় ভাবে দুনীয়া আৰু মালতীৰ ওপৰত তাৰ অলপো বেয়া চকু বা বেয়া ভাব নাই। কিন্তু তাৰ মনতে প্ৰশ্ন উঠে কিয় জগতৰ আন সকলোকে এৰি তাৰ মনটোৱে এই দুজনাৰ চিন্তাতে আকুল। এই কিয়ৰ সি সমিধান বিচাৰি নাপায়। তেন্তে কি তাৰ অন্তৰৰ অন্তৰতম দেশত কিবা বীজ আছে যিহে তাৰ সকলো শক্তি সামৰ্থ্য কেৱল এই দুই গৰাকীৰ অৰ্থে ব্যয় কৰিবলৈ উদগাইছে। সি ভাবিছে যদি সি পৰোপকাৰীয়ে হয় তেন্তে ক'তা, সৌ বাটত যাওঁতে দেখিলে এটা বেমৰী মৰো মৰো অৱস্থাত ৰাজ-আলিত পৰি আছে। তাৰ চকুৱে সেই বেমাৰীৰ বেয়া অৱস্থা দেখিছে, তাৰ মনত দুখ, সহানুভূতি জন্মিছে, কিন্তু সেই বেমাৰী এৰি তাৰ মনে ধাপলি মেলি গৈছে—দুনীয়াক বিচাৰি, দুনীয়াক কেটামান টকা দি তাইহঁতৰ মোকৰ্দ্দমাত সহায় কৰিবলৈ। সি ভাবিলে তাৰ মনে বিশ্বপ্ৰেম লব পৰা নাই। সি হয় তাইহঁতৰ ৰূপ, সৌন্দৰ্য্য বা গুণৰ মাধুৰ্য্যত ভোল গৈ, পৰোপকাৰীৰ ভেশত আগবাঢ়িছে তাইহঁতৰ উপকাৰ কৰিবলৈ। তেন্তে কি পৰোপকাৰৰ লগত ভালপোৱা বা মনৰ আসক্তিৰ সম্বন্ধ নেৰানেপেৰা! সি ভাবি ভাবি মনে মনে ৰ'ল।

কম্পাউণ্ডাৰে ভাবিলে ভাল চুঙা চাই সোপা দিছোঁ। আৰু মাতিব কি ? সি নাজানে অনন্ত কি গভীৰ ভাৱত বিভোৰ। অনন্তই ভাবিছে বিশ্বপ্ৰেমত মন ভহাই দিবলৈ। এই সৰু সৰু ভাল পোৱা, এই ক্ষুদ্ৰ ক্ষুদ্ৰ বিন্দুত আকৰ্ষণ হোৱাৰ কি আৱশ্যক। সি ভাবিলে বিশ্বপ্ৰেম ওপজাবলৈ এইয়া জানো সৰু সৰু সোপাণ ?

কম্পাউণ্ডাৰে অনন্তৰ খং উঠিব বুলি ভাবিছিল, কিন্তু অনন্তই



একো নমতা দেখি আচৰিত হৈ ভাবিব ধৰিলে। তাৰ কথা আচল ততত লাগিছে সেয়ে অনন্তই খণ্ড কৰিব ছাৰি মাতিবকে এৰিলে। যি নহওঁক কম্পাউণ্ডাৰে কলে, "কিহে অনন্ত আচল কথা কলে বেয়া পোৱা নেকি ? পিচে ভৈয়াই যৌবন কালত এনেবোৰ আপদে বেঢ়ি ধৰেই। কেৱল চাবা নিজৰ উচ্চবংশ বা পিতৃ-মাতৃৰ নাম নষ্ট নকৰা বা নিজৰো মান সম্ভ্ৰম বেয়া নকৰা। আজিকালি শৰ ভিতৰত নিৰান্নবৈজনে বেয়া কামত ফুৰে। কিন্তু সেইবুলি সমাজৰ চকুত তেওঁলোক সুন্দৰতকৈও সুন্দৰ। কেৱল তালমান ৰাখি ফুৰিব জানিলেই সেইটো হয়, নহলে নিজৰ নাক কটা যায়। পানী চাই খেও দিবা।"

অনন্তৰ এইবাৰ খং উঠিল। সি ঘপৰাই কলে, নিজৰ মন যেনে সকলোকে তেনে বুলি ভাবা। কিন্তু নিজৰ মনৰ বাহিৰেও যে এখন বেলেগ ৰাজ্য আছে সেইটো নাজানা।

জানিছোঁ জানিছোঁ। দেউতাৰা আহি সকলো জানি গৈছে নহয়! তুমি পঢ়া ল'ৰা পঢ়াতে মগ্ন থাকিব লাগে। বেমাৰীৰ পাচে পাচে, অজাতি তিৰোতাৰ লগে লগে ঘূৰি ফুৰিবলৈ আৱশ্যক কি ? কি কোৱা বুঢ়া আপ। আপোনালোকৰ মালতীৰ কাৰণে অহিছে সেইটো বেয়া নাপাওঁ, বিপদত লোকক সহায় কৰিব লাগে। কিন্তু সেইবুলি সেই মেতৰৰ ছোৱালীজনীৰ—

অনন্তই এইবাৰ খণ্ডতে কলে "চুপ ৰবি। নাভাবিবি তোৰ ইচ্ছামতে সকলো ঠাইতে সকলো কথাকৈ সাৰি যাবি!"

নকওঁ নকওঁ। ভাল কথা কলে মানুহৰ লগত বেয়া হব লাগে। গাৰঁৰ ওচৰৰ ল'ৰা ভাল হলে ভাল পাওঁ সেয়েহে এনে কথা কৈছোঁ।

বুঢ়াই কলে—অনন্ত বোপা, খণ্ড কৰিছা কিয় ? কিবা বেয়া দেখিহে নিজৰ মানুহে তেনে কথা কয়। তেওঁ বোপা বৰ ভাল। এই বুঢ়াকো কেনে সুন্দৰ জোলোঙাখন দিছে। মালতীকো এখনি

সুন্দৰ সাৰী আনি দিছে। নিজৰ বুলিহে এনেবোৰ কৰিছে, আপদালো লৈছে। পৰ হলে এনে আদৰ মৰম কৰেনে?

অনন্তৰ আৰু খঙে মূৰ ঢুকি পালে। সি নিজে নিজে কলে, জগত ৰহস্যপূৰ্ণ! কি ভাল, কি বেয়া মানুহৰ চকুৰে বিচাৰ কৰা বা মনে ঢুকি পোৱা টান। ভাল, ভাল, মই আৰু ইয়াত নাথাকোঁ। মালতী ভাল হব ধৰিছে আৰু দিনচেৰেকতে লৈ যাব। এসপ্তাহ খোৰাকীৰ কাৰণে মই এইয়া টকা দিলোঁ। ভাঙি-পিতি খাব। কিবা অসুবিধা পালে কম্পাউণ্ডাৰৰ সহায় লব। মই আহিলোঁ। বুলিয়েই ছকুৰি টকাৰূপ বুঢ়াক দি অনন্ত ততালিকে আঁতৰ হ'ল।

বুঢ়াই চিঞৰি কলে—বোপা খঙ নকৰিবা। উভতি আহা। আমাক এনে বিপদত নিঠৰুৱা কৰি নাযাবা। আমাক ঘৰত থৈ য'তে ইচ্ছা ত'তে যাবা। কিন্তু অনন্ত নুভতিল। কম্পাউণ্ডাৰে কলে— যাব দিয়া, বোলো পঢ়া ল'ৰা বি-এ পৰীক্ষা দিছে, পিচে মেতৰণী যাক চুলে চুৱা যায়, সেইবোৰৰ লগত লেটিপেটি কৰিব লাগেনে? আকৌ সেই কথা কলে বেয়া পায়। পাওক বেয়া। মই সেইটোলৈহে ভয় কৰিছোঁ!

কিয়নো ভয় কৰিবা ডাক্তৰ বাবু। তুমিও তেওঁৰ সমান। ভয় কৰিবৰ কাৰণ কি আছে?

তোমালোকেও একো ভয় নকৰিবা। কিবা লাগিলে মোক কবা। আকৌ আস্পতালৰপৰা দুইচাৰি দিনতে যাব পাৰিবা। মই জাহাজ-ৰেলৰ টিকট কাটি দিম। তোমালোকে ষ্টেছনৰপৰা ঘৰলৈ যাব নোৱাৰিবানে?

পাৰিম বোপা, কিন্তু অনন্ত বোপাই খঙ কৰি যোৱাতহে বেয়া লাগিছে।

কম্পাউণ্ডাৰে কলে—তোমালোকক বৰ সহায় কৰা যেন পাইছে। সেয়ে এনে ভেম। কিন্তু তোমালোকক এখন কাপোৰকে দিছে নে



নে গুৱাহাটী চহৰত ফুৰাইছা খৰচ কৰি তোমালোকক চহৰ বা দেৱ-দেৱালয় আনকি চিনেমাকে দেখুৱাইছে। আনপিনে কতই কথা কয়! সিদিনা তাৰ দেউতাকেও কৈছে "যায় যদি সোনকালে যাব কবা নহলে এনে ল'ৰাৰ আৰু মুখ নাচাওঁ। বোলো ভালক সকলোৱে ভাল বোলে। বেয়াক কোনে ভাল পায়। মই শুনিছোঁ হেনো মালতীৰ বেমাৰবো আচল কাৰণ তেওঁ মহাপুৰুষেই। যিদিনা মালতীৰ তেনে অৱস্থা হৈছিল সেইদিনা ৰাতি অনন্ত জানো তোমালোকৰ ঘৰত নাছিল?

আছিল বোপা।

সেয়ে আচল কথা। সেই ৰাতি বহুতো গুপুত ঘটনা হৈছে মই সকলো শুনিছোঁ। চহৰত থকা ল'ৰাই বহুতো কৰিব পাৰে। পিচে মালতী তই ভালকৈ চিনি পোৱা নাছিলিনে? যি ল'ৰাই মেতৰনীলৈকো ঢাপলি মেলিব পাৰে সি কি কৰিব নোৱাৰে? বোলো ৰক্ষকেই ভক্ষক বুজিছাঁ। ইপিনে টকা পইচা দি সহায় কৰাও হৈছে। এনেয়ে সহায় কৰেনে? এতিয়া আচল কথাৰ ভু পইছা? ভাল ফেটি সাপক ঘৰত বাহ দিছিলা দেওঁহে। এতিয়া আহোঁহে। অলপ তাতে কাম আছে। কিবা অসুবিধা হলে কবা। আপদ গৈছে ভালেই হৈছে। মই এইকেইমাহতে বপুৰাক ভালকৈ বুজিছোঁ। পিচে তোমালোকৰ চকুত ধূলি মাৰিলে বুলিলে আমাক কেনেকৈ ঠগিব? আমিও চহৰত ডাঙৰ হোৱা লোক।

## ( ২৫ )

অনন্তই আস্পতাল এৰি দিনচেৰেক গাঁৱে গাঁৱে ঘূৰি ফুৰিছে। য'তে ভাল পাইছে ত'তে ফটো তুলিছে। পথাৰ, নৈ, জোলা, হাবি-বননি, জুবি, চৰাই, সুন্দৰী গাভৰু, চন্দ্ৰ-সূৰ্য্য-তৰা আদিৰ ফটো বা ছবি তুলিয়ে সি তৃপ্তি পোৱা নাছিল। সি তুলিছিল গাঁৱলীয়াসকলৰ ভগা-ছিগা পঁজাঘৰ, বোকা পানীত ফুৰা গাভৰু ছোৱালী, গাঁৱলীয়া-সকলৰ সাধাৰণ খোৱা-বোৱা, সিহঁতৰ আঠুলৈ অহা কাপোৰ আৰু সাধাৰণ গামোচা। ভৰ ব'দত হালবোৱা অৱস্থা। বেমাৰত চট্‌ফটাই অলপো দৰৱ নোহোৱা অৱস্থা। সি এনেধৰণে ই গাঁৱৰ পৰা সি গাঁৱলৈ ফুৰি ফুৰি ফটো তুলি ফুৰিছে, কিন্তু তথাপি তাৰ মনত সন্তোষ নাই। সি একোবাৰ ভাবিছে এনেবোৰ দুখ দৈন্যতাৰে পূৰ্ণ ছবিবোৰ তুলিয়ে বা কি লাভ, যদিহে সেইবোৰৰ অন্ত কৰিবলৈ সি নতুন ভাৱ বা কল্পনা থকা ছবি তুলি সেইবোৰৰ দুখ-কষ্ট গুচাব নোৱাৰে। সি ফটো তুলি তুলি ভাগৰ লাগি এডাল গছৰ তলত জুৰ লৈছে। এনেতে এজন ল'ৰা আহি তাৰ ওচৰ পালে।

অলপ সহায় কৰক ?

কিয় ?

পিতা মৰা গৈছে। মুখৰ ছাই গুচাবলৈ লাগে। সমাজৰ লেঠা নামাৰিলে, বামুণ-গোসাঁইৰ কৰ নোসোধালে, দান-দক্ষিণা নকৰিলে ইয়াৰপৰা উদ্ধাৰ নাপায়।

কিমান খৰছ পৰিব ?

কব নোৱাৰোঁ। গোটেই গাঁৱৰ ল'ৰা-ছোৱালীক ভোজ-ভাত, জা-জলপান খুৱাব লাগিব। বামুণক গাই, দামুৰী, দমৰা গৰু, কানি-



কাপোৰ, সোণ-ৰূপ দান দিব লাগিব। নহলে হেনো মৃতকে বৈতৰণী পাৰ হব নোৱাৰে। ইষ্ট কুটুমক বয়বস্তু দিব লাগিব।

নিদিলে কি হব ?

উদ্ধাৰ নাপাম। গাঁৱলীয়াৰাইজে এৰি থব।

এনেয়ে মানুহ মৰি ঘৰত হাহাঁকাৰ তাৰ ওপৰত এনেবোৰ সমাজৰ বাঁধোন। পিতাৰাই কি সম্পত্তি এৰি গৈছে ?

সম্পত্তিৰ ভিতৰত ভঙা ঘৰ এটা। কেবা শ টকা ঋণ আৰু ঘৰ থকা ভেটীটোও ঋণত আনৰ ওচৰত বন্ধকী থৈ গৈছে। আনকি মৰা পুৰিবৰ দিনাও কাঠ কিনিবলৈকো কেটামান টকা পেহীৰপৰা ধাৰ কৰিহে আনিছিলোঁ।

এনে অৱস্থাতো আকৌ সমাজক খুওৱা-ধুওৱা, বামুণক দান-দক্ষিণা ভূতৰ ওপৰত দানৰ।

এটা ক'লা খাহী ভোজত লাগিব। জলপানত দৈ-মিঠৈ, বামুণলৈ কাপোৰৰ দম। শোৱা পালেং বা খাট, বৈতৰণী পাৰ কৰিবলৈ গাই দামুৰি! ইপিনে নিজে খাবলৈ নাই এটা ধান। কালি এমোণ কোনোমতে মহাৰপৰা খুজি আনিছোঁ। ইপিনে গোটেই গাঁৱক খুৱাবলৈ লাগে সাত মোণ চাউল। আকৌ নকৰিলেও মুখৰ ছাই গুচাব নোৱাৰোঁ। দেউতা, কেইটকামান দি যদি সহায় কৰিলেহেঁতেন তেন্তে দুখীয়া কোনোমতে ৰক্ষা পৰিলোঁহেঁতেন।

মই অলপ দিলোৱেইবা তাৰে কেনেকৈ ইমানবোৰ কৰিবি ?

কৰিবই লাগিব। গঁঞাই কিয় এৰিব ? মাটি থাকিলে বেচি কিনি বা বন্ধক থৈ ৰক্ষা পৰিলোঁহেঁতেন। পিচে সেইপিনেও নেচেল-চেল। কেৱল থকাত আছে দেহটো। তাকে টিপিবা সদাগৰৰ ওচৰত দুবছৰ খাটনিয়াৰ হৈ থাকিবলৈ এখন দলিল কৰি দিবলৈ ওলাইছোঁ। কিন্তু সি হোনো দিব দুশ টকাহে। দুশ টকাৰে

এনে ডাঙৰ কাম আজিকালি কেনেকৈ হয়? সেয়ে বাহিৰাকৈ যি পাওঁ দুপইছা গোটাইছোঁ।

তই লগুৱা থাকিলি, পিচে তোৰ তিৰোতা, ল'ৰা-ছোৱালীয়ে কেনেকৈ খাব?

যি হয় সেই হব। সেইটোলৈ ভবা নাই এথোন। আগেয়ে কোনোমতে মুখৰ ছাইখিনি গুচাই উদ্ধাৰ হব পাৰিলেই ৰক্ষা।

বাৰু, সেইবোৰ নকৰিলে কি হব পাৰে?

ৰাম! ৰাম! সাত পুৰুষ নৰকত পৰিব। পিতা লঘোণে থাকিব। বৈতৰণী পাৰ হব নোৱাৰি হাহাঁকাৰত পৰিব। আকৌ সমাজে এৰি থৈ নগুৰ-শাস্তি কৰিব। কত বোলমাত মাতিব। লোকৰ খাব পাৰ এতিয়া নিজৰ বেলা গেৰোগেথো। পিচলৈ যি নহওক এতিয়া এই বিপদৰপৰা কোনোমতে ৰক্ষা পাব পাৰিলে হয়।

অনন্তই তাৰ এনে বেথালগা আনপিনে সৰ্ব্বনাশী নিয়মৰ কথা শুনি তভক মাৰি ৰ'ল। সকলো বেচি কিনি নিজৰ গোট দেহাটোও বন্ধক থোৱা, লগে লগে তিৰোতা-ল'ৰা-ছোৱালী শুকাই মৰা ব্যৱস্থা কি ভয়ঙ্কৰ! সি ভাবিছে ধৰ্ম্মৰ নামত, সৰগ-নৰকৰ ভয়ত সমাজৰ কঠোৰ শাসনত মুক্তিৰ আশাত মানুহে নিজে নিজে নিজৰ কি শোচনীয় অৱস্থা কৰিছে! সি কলে—এনেবোৰ আচাৰ নীতিত কিবা সত্য আছেনে? নে কেৱল মানুহে খোৱাৰ ব্যৱস্থা আৰু বামুণৰ আৰ্থিক উন্নতিৰ উপায়? সি ভাবিলে এনোবোৰত বৈজ্ঞানিক সত্যতা আছেনে? পিতৃ-মাতৃৰ উদ্দেশ্যে দিয়া শ্ৰাদ্ধ-পিণ্ড বা দহ ভকতক খুওৱা-ধুওৱা আৰু বামুণক দান-দক্ষিণা দিয়াত এইবোৰৰ আচল তত্ত্ব কি? সি ভাবিলে মৃত্যুৰ পিচত সেইবোৰৰ স্থায়িত্ব আছেনে? পিতৃ-মাতৃয়ে পিণ্ড খাবলৈ আহেনে? যদি তেওঁলোক মৃত্যুৰ পিচত সৰগ বা নৰকেই পায় তেন্তে ইমান দূৰত দিয়া পিণ্ড তেওঁলোকে কেনেকৈ পায়? আমি দেখোঁ ইয়াতে ৰান্ধি-বাঢ়ি থলে চহৰত থকা লোকে খাবলৈ নেপায়। তেন্তে ইমান দূৰৈত



থকা লোকলৈ এনে পিণ্ডৰ ব্যৱস্থা কিয়? সি ভাবিলে মৃত্যুৰ পিচত আত্মাৰ স্থিতি কথাত কিবা সত্য আছেনে? যেতিয়া জীৱনৰ সকলো শক্তি হ্ৰাস হৈ জড় অৱস্থা পায় তেতিয়াই মৃত্যু। গতিকে মৃত্যুৰ পিচত আত্মাৰ স্থিতি ক'ত? সি ভাবে, কিন্তু বিজ্ঞানে কয় শক্তিৰ লোপ নহয়। চৈতন্য শক্তি কমি যাব পাৰে। কিন্তু সেয়ে জড় শক্তি বৃদ্ধি কৰে। গতিকে শক্তিৰ সমূলি অন্তৰ্দ্ধানৰ কথা কেনেকৈ উঠে? সেই জড় শক্তিয়ে সময়ৰ লগে লগে আকৌ চৈতন্য শক্তিত পৰিণত হোৱাত আচৰিত কি? কিন্তু সেইটো কেনেকৈ ঘটে? দেহ পুৰি ছাই ভস্ম হ'ল। পানী পানীৰ লগত মিহলি হ'ল। বায়ু বায়ুৰ লগত উৰি গ'ল। পঞ্চভূতে পঞ্চত্ব পালে সেয়ে আকৌ সময়ৰ লগত চৈতন্য শক্তিলৈ উভতি অহাত কত ঘটনা কত সংঘৰ্ষৰ মাজেৰে আহিব লাগিব তাৰ থিৰাং ক'ত? আকৌ সেই সংঘৰ্ষৰ মাজেৰে আহোতে যি চৈতন্য শক্তি পায়, সেয়েবা আকৌ পূৰ্ণ অৱস্থা নোপাওঁতেই ঘটনা-চক্ৰত যে আকৌ জড়তা নাপাব তাৰে বা প্ৰমাণ কি? সি ভাবি ভাবি থাকোতে তাৰ এটা ভাব জন্মিল পৰজন্ম, আত্মাৰ অমৰত্ব, স্বৰ্গ-নৰক ইত্যাদি যিয়ে নহওক কোনো নিজৰ লোকৰ মৃত্যুৰ পিচত এনেবোৰ কাৰ্য্য কৰাত এটা বৈজ্ঞানিক সত্য আছে। মানুহ মৰিলে গোটেই ঘৰখনতে এটা নিৰাশ, শোকপূৰ্ণভাৱে মনবোৰ চেপি ধৰে। জঁয় পৰি যোৱা মনক কোনোমতে নিচুকনি দি আচল অৱস্থালৈ টানি আনিব নোৱাৰি। কিন্তু এনেবোৰ খুওৱা-ধুওৱাৰ ব্যৱস্থা থকাত ঘৰৰ লোকসকলৰ মনবোৰ আনপিনে আকৰ্ষণ কৰে। সেইবোৰলৈ যোগাৰ-পাতি কৰাত গোটেইখন ঢালি দিবলগীয়া হোৱাত মৃত্যু হোৱাজনৰ কাৰণে যি ভাব আছিল সেইটো সমূলি পাহৰি যাবলগীয়াত পৰে। লাহে লাহে জঁয় পৰি যোৱা মনে আকৌ ঠন ধৰি উঠে। তদুপৰিও সেই খোৱা-লোৱাত মানুহ-সজ্জনৰ যি সমাগম হয়, সেয়ে ঠাইডোখৰৰ নীৰলতা, শোকৰ অগ্নিকুণ্ড, অকলশৰীয়া অৱস্থাৰ ভীষণতা নষ্ট কৰে।

ভয় সঙ্কোচৰ ভাব দূৰ কৰে। তেন্তে তেনেবোৰ বৈজ্ঞানিক তথ্য নাই ক'ত? কিন্তু সেইবোৰত বেছি ভৰ দি মানুহৰ আৰ্থিক অৱস্থা সমূলি শোচনীয় কৰি আকৌ এটা নতুন বিপদৰ হাহাঁকাৰত পেলোৱাৰ কি আৱশ্যক? সি ভাবিলে ব্যৱস্থাও থাকিব লাগিব আকৌ সেইবোৰৰ চমু উপায় কৰিব লাগিব। আগেয়ে কম মূল্যতে গাইগৰু পাইছিল, মানুহে সহজতে দিব পাৰিছিল। এতিয়া গাইগৰুৰ দাম দহ টকাৰ ঠাইত তিনিকুৰি চাৰিকুৰি হৈছে। এনেস্থলত সেইবোৰ আগৰ নিয়ম স্বৰূপে কেনেকৈ দিয়ে? সি ভাবিলে, আগৰ ব্যৱস্থা থাকক এতিয়া গাইগৰুৰ মাটিৰ মূৰ্ত্তি দিলেই হোৱা ৰীতি কৰিব লাগে। তেনে মূৰ্ত্তি কৰিব শিকিলে শিল্পকলাৰো উন্নতি সাধন হব। আগৰ ব্যৱস্থাৰো পালন হব আকৌ মানুহৰ আৰ্থিক অৱস্থাতো ব্যাঘাত নজন্মাব। সেইদৰে খোৱা-লোৱাতো অতি সাধাৰণ তৰপৰ কৰি আৰু দান-দক্ষিণাৰো মূল্য অতি কম কৰি, কাপোৰ-কানিৰো কম মূল্য থিৰ কৰি সহজে বৈতৰণী পাৰ হোৱাৰ ব্যৱস্থা কৰিব লাগিব। নহলে সমাজৰ হাহাঁকাৰ নকমে বৰং নিতৌ বেছিহে হব। সি ভাবিলে, বিয়া-বাৰুতো সকলো পিনে খৰছ কম কৰিব লাগিব। কিন্তু সেইবুলি বিয়াৰ ঢুলীয়া-খুলীয়া আনন্দৰ সামগ্ৰীবোৰ কমাই বিয়া যেন এটা নীৰস কৰ্ম্মত পৰিণত কৰা হব নালাগে। কিয়নো মানুহৰ মনে যাতে আনন্দ ৰং-ধেমালিত উতলা হৈ থাকে সেইটো সদায় উদ্দেশ্য ৰখা উচিত। আৰ্থিক অভাৱৰ কথা দেখুৱাই মানুহৰ মনৰ আনন্দ, উলাহ ৰং-ধেমালিৰ আহিলাবোৰ ত্যাগ কৰিব এনে কথা হব নোৱাৰে। কিয়নো জগতৰ উদ্দেশ্য হৈছে, "সৎ চিদানন্দ লাভ"। যি জাতিৰ মনৰ আনন্দ-উলাহ-উদ্যম নোহোৱা হব সেই জাতি কপট আচাৰী, নীৰস যন্ত্ৰ স্বৰূপ হব। তাত শিল্প, কলা, সৌন্দৰ্য্যবোধ, সুখ-শান্তি নোহোৱা হব।

সি ভাবিয়ে থাকিল। সি ভাবিলে ঈশ্বৰৰ অদ্বৈতবাদ নিৰাকাৰ



ভাবতো সেই একে কথা। সাধাৰণ তৰপৰ লোকে চকু মুদিলেই এটা নহয় এটা মূৰ্ত্তি দেখে। আন নহ'লেও ক'লা ক'লা বিন্দুবোৰ দেখে। তেন্তে মূৰ্ত্তিশূন্য নিৰাকাৰ ভাৱত মানুহ কেনেকৈ মগ্ন হব? জগতত এনে মানুহ অতি বিৰল যেয়ে মূৰ্ত্তিশূন্য নিৰাকাৰ ভাৱত ব্যাকুল হব পাৰে। কিন্তু আনপিনে মূৰ্ত্তিয়ে মানুহৰ মন সহজতে আকৰ্ষণ কৰে। তাৰ লগত বাদ্য, শঙ্খ, ঘণ্টাৰ শব্দই ঢুলীয়া-খুলীয়াৰ নাচোন বাগোনে, নামৰ নাগৰা-তালৰ শব্দই মানুহৰ মন নচুৱাই তুলিব পাৰে। গতিকে এনেবোৰ বাদ দি সংসাৰখন এখন মাছ ভজা খোলাৰ আৱশ্যক কি? সি ভাবিলে, যাগ-যজ্ঞ, হোম, দান আদিৰ প্ৰাচুৰ্য্যই এদিনা ধৰ্ম্ম কেৱল ধনীলোকৰ বস্তু হোৱাত জ্ঞানীসকলে সেইবোৰত মূল্য নিদি জগতৰ মন আকৰ্ষণ কৰিলে। যাগ-যজ্ঞ, তপতীৰ্থ সকলো মিছা, কেৱল নিজৰ মনশুদ্ধিহে আচল কথা। তাতোকৈ চমু কৰিলে মনশুদ্ধি কৰিব নোৱাৰিলেও কেৱল ৰামনাম মুখত আনিলেই সকলো মুক্তিৰ পথ পায়। তেনেকৈ 'ধৰ্ম্মবস্তু' কৰিলে সৰ্ব্বসাধাৰণ লোকৰ। তাতে একড়িকৈ পালেও বহুত লোকৰ-পৰা একড়ি একড়িকৈ পাই বহুতো হয়। তেনেভাৱে কৰিলে বামুণ-সকলৰ প্ৰৱৰ্ত্তনৰ উপায়। কিন্তু এতিয়া আৰ্থিক অনাটন, অভাৱ দেখুৱাই সকলো আনন্দ, উলহ-মালহ-উদ্যম বাদ দিলে জাতিৰ জীৱন ক'ত? ঈশ্বৰ উপলব্ধিত লাগে উলাহ উদ্যমপূৰ্ণ মন। কিন্তু সকলো বাহ্যিক কৰ্ম্ম বাদ দি আপোনাআপুনি আনিব নানাতৰহৰ অসজ ভাবৰ কল্পনা, মন যে হব কঠোৰতকৈও কঠোৰ। ঈশ্বৰ উপলব্ধি নহৈ হব নানাতৰহৰ অসজ ভাবৰ আঁকৰ। সি এনেবোৰ ভাবি ল'ৰাটোক কলে—ভাল বাৰু, তোমাৰ ঘৰ কিমান দূৰৈত?

সৌৱা, ওচৰতে সৌ সি চুপাত।

বাৰু মই কেইদিন মান পিচত আহি তোমাৰ ঘৰ পামহি। যি

পাৰোঁ সহায় কৰিম। তুমি শ্ৰাদ্ধলৈ যি পাবা সকলো যোগাৰ-পাতি কৰিবা। মই নিশ্চয় আহিম।

ল'ৰাটোৱে তাৰ কথা শুনি আনন্দত উত্ৰাবল হ'ল। সি কলে মুখৰ হাই গুচোৱাত সহায় কৰিলে আপোনাৰ ধৰ্ম্ম হব।

অনন্তই কলে—ধৰ্ম্ম মোক নালাগে? পুণ্য মই নিবিচাৰোঁ। পৰজন্মত মোৰ আস্থা নাই। কিন্তু মোক লাগে এই জনমত আনন্দ-উলাহ, উৎসৱ। মোক লাগে শান্তিপূৰ্ণ ধৰা, সুখ শান্তিৰ মন। বাৰু, মই এতিয়া যাওঁ, কেইদিনমানতে আহিম দেই। এতিয়া হাতত কেৱল ছটকাহে আছে। হোৱা ধৰা, মই আহিলে কিবাকিবি আনিম। ল'ৰাটোৱে হাত পাতি ললে। আনন্দত সি কলে—সংসাৰৰ লোক সকলোৱে যদি আপোনাৰ দৰে হলহেঁতেন।

অনন্তই হাঁহি কলে—"তেনেহলে সংসাৰৰ মানুহে চাউল কঠাও খোৱা টান হলহেঁতেন। মোৰদৰে নিষ্কৰ্ম্মী, একো কামত নলগা, সংসাৰ সোঁতত সাতুৰিব নজনা, পৰিশ্ৰম কৰিব নোৱাৰা লোক জগতত কেইজন আছে?"

( ২৬ )

বামুৱে অতিপাত মদ খাই বাটত পৰি কিবাকিবি বলকিব ধৰিছে। সি কৈছে—চালা পঢ়তা হেই, পঢ়ে পণ্ডিত হয়, উকীল হয়, হাকিম হয়, কিন্তু ময়লা কোনে পেলাব? মই কওঁ ময়লা গাড়ীত তাক নি ময়লা পেলাব শিকাওঁ, কিন্তু তাই নামানে, হাকিম কৰে। হাঃ হাঃ হাকিম! হাকিম! কেৱল টকা লাগে, কিতাপ লাগে, বহী লাগে আৰু কি লাগে?—মাছুল, মাছুল। সব মাছুল লেগা আৰু মাষ্টৰলোক পানী পিয়েগা, সব সমজাতা হেই। এই স্কুল কিয়া, কেৱল ৰূপীয়া লেনেকে আস্তে। পঢ়নেচে কিয়া জ্ঞান হ'তা হেই! কেতিয়াও নহয়! কেৱল নিজৰ নিজৰ কাম কৰিব পাহৰি ভৰি ওলোমা ধুতি পিন্ধিব শিকে। হাবে বুঢ়ই কি কয় "বাবা, মোৰ ধুতিখন বেয়া হৈছে, সকলো ল'ৰাই ঠাট্টা, মস্কৰা কৰে।" আকৌ কয় কি, তাৰ কাষত হেনো লৰাবিলাক নবহে। সি 'মেতৰ মেতৰ' বুলি দূৰ দূৰ কৰে। হাৰে মেতৰ্‌লোক খাৰাপ আদমী হায়, লেকিন মেতৰ নাই হ'নেচে কেইচা চলেগা। তেতিয়া কব "হাৰে জমাদাৰ আজ হামবা পায়খানা চাফ্ হুৱা নেই। বহুত তক্‌লিফ হুৱা। তাৰাতাৰি চাফ্‌কৰো, বক্‌শিশ মিলেগা। হাঃ হাঃ হামাৰ বুঢ়ক জৰুৰ বৰলোক বনায়েগা। তৱ দেখেগা কেইচা ময়লা ফেক্‌নেকো বলেগা। জৰুৰ বলেগা ৰ ৰূপীয়া ইচ্‌কো পঢ়ানেকো আস্তে খৰছ কৰেগা। সি এনেবোৰ কৈ লাহে লাহে উঠিবলৈ চেষ্টা কৰে আকৌ ঢলংপলংকৈ পৰে। সকলো আদমি বৰলোক হয়, পঢ়ি বৰলোক হয়। তেন্তে বুঢ়ৱে নপঢ়িব কিয়? আল্‌বাৎ পঢ়েগা। সি আকৌ উঠি ঢলংপলংকৈ যাব ধৰে। এনেতে মিউনিচিপালিটিৰ অভাৰচিয়াৰ আহি তাৰ কাষ পাই কলে—হেৰৌ বামু, সিদিনা কোনোমতে কাম দিলোঁ, অলপ দৰমহা পায়ে আকৌ মদত ধৰি "হাল্লা" কৰিছ?

আবে "হাল্লা" কবিছোঁ তাতে তোমাব কি? সব ববলোক। মেতবকো ওপব সব ববলোক। আচ্ছা দেখিম যেতিয়া মোব বুহ পঢ়ি ববলোক হব তেতিয়া চাম কোনলোক উনকো এইচা বলেগা। হাঃহাঃ জকৰ দেখেগা!

আবে আজি বহুত পি আহিছ হবলা। টকা যি পালি সকলো উকৰালি।

কাহে নাই পিয়েগা। একশবাৰ পিয়েগা। হাজাববাৰ পিয়েগা। তুমিতো খুওৱা নাই। ঔ, অভাবচিয়াৰ বাবু। চেলাম, চেলাম হাজাববাৰ চেলাম! বহুত বুৰা বাৎ বলা। হাঃ হাঃ দেখিয়ে সবলোক মেতব্‌লোককো ঘৃণা কব্‌তে হেই? কাহে? মোৰ লেব্‌কাক স্কুলত খেদাইছোঁ কিন্তু কেঁৰে কাষত নবহে। তাক অকলে অকলে বহিব দিয়ে। কি সব আদমীকা একপ্ৰাণ নেহি হ্যায়। এক ঈশ্বৰ সবকো বনাতা হেই। কিন্তু হামবা লেব্‌কাকো অপমান কব্‌তে হেই, কাষত বহিব নিদিয়ে। আচ্ছা দেখা যায়েগা, ইন্‌কো হাকিম বনাইগা তব্‌ চুবেগা। হাকিম হেনেসে তব্ উন্‌লোককো কিয়া কৰেগা তব্‌ দেখিয়ে।

কি তোব ল'ৰাক পঢ়িব দিছ নেকি?

কাহে নাই দেগা। সব ল'বাই পঢ়িব পাবে, মেতবৰ ল'ৰাই পঢ়িলে দায় লাগে।

কি হাকিম কৰিবি? বুলিয়েই অভাবচিয়াৰে হাঁহি মৰিলে।

কি আপুনি হাঁহিছে! নাই নাই জজ চাহাব কৰিম। মেতবৰ ল'ৰা জজ হব নোৱাবে?

কিয় নোৱাৰিব। পঢ়িলেই পাৰিব।

ঠিক ঠিক অভাবচিয়াৰ বাবু, তুনীয়াই কৈছে তাক হাকিম কৰিব।

জকৰ, জকৰ, তুনীয়া যো বল্‌তা ঔ জকৰ্‌ কৰেগা। বাবু হাকিম হবলৈ কিমান পঢ়িব লাগে?

তোব ল'বাই এতিয়া কিমান পঢ়িছে?



হা, তাৰ ক-ফলা আহিছে। গোটেইখন কিতাপ সি এই কেইদিনতে পঢ়িব শিকিছে।

ক খ কিতাপ শেষ কৰিছে যদি আৰু হাকিম হওঁতে কিমান দিন?

মই বাবু তাক ইংৰাজী স্কুলত নাম লগাই দিম।

হেৰৌ ল'ৰাক স্কুলত পঢ়ালে মদ খাবলৈ টকা ক'ত পাবি?

নাই নাই মই মদ এৰিছোঁ। সব ৰূপীয়া ইন্‌কো পঢ়ানেকে খৰছ কৰেগা।

মদ খাব এৰিছ কাৰণে ৰাজ আলিত ঢলি ঢলি পৰিছ। পিচে কাম কেনে কৰিছ? এইবাৰ কাম গলে আৰু কাম নাপাবি। বুলিয়েই অভাবচিয়াৰে চাইকেলত উঠি গুচি গ'ল। ৰামুৱে লাহে লাহে উঠি ঢলং পলংকৈ নানাকথা বলকি বলকি তাৰ ঘৰ পালে গৈ। সি মাতিলে—তুনীয়া, তুনীয়া, জকৰ বুহুক হাকিম কৰিম।

তুনীয়াই ওলাই আহি কলে—তোৰ দৰমহাৰ টকা কি কৰিলি?

দৰমহা! চালালোক চব জুৱাচোৰ। দৰমহা আজি দিম কালি দিম বুলি আজিলৈকে নিদিয়ে।

কিয় আনবোৰে হেনো দৰমহা পাইছে?

আনবোৰ আৰু ৰামু একে নহয়। হেৰৌ আন কোন মেতৰৰ ল'ৰাই স্কুলত পঢ়িছে?

তই মদত সকলো উকৰাই আহিলি? ৰামু তই অলপো বুহুৰ কাৰণে নাভাব।

কিয় নাভাবিম? আল্‌বাৎ ভাবিম। তাক স্কুলত নাম লগাই দিছোঁ। সি পঢ়িব, হাকিম হব।

নাই, মই তাক ডাক্তৰ চাহাবহে কৰিম।

ডাক্তৰ চাহাব কৰিবি? নাই নাই ডাক্তৰ চাহাব হ'লে কি হব?

কেৱল বেমাৰীক কটা-ছিঙা কৰিব লাগিব ; গু মূত পৰীক্ষা কৰিব লাগিব। তেনে কৰি কি লাভ ? মই তাক হাকিম কৰিম। হাজাৰবাৰ-হাকিম কৰিম। জজ চাহাব কৰিম। চালা জুৱাচোৰবিলাকক সি ফাটেক দিব। যেয়ে দৰমহা দিয়াত পলম কৰে তাক তেতিয়াই তেতিয়াই ফাটেক দিব। তেতিয়া আমাৰ বৰ সুবিধা হব ত্নীয়া। যত বৰলোক দেখিছ সব জুৱাচোৰ। সব পৰৰ খানেৱালা, সিহঁতে একো কাম নকৰে। চাকৰৰ ওপৰত ভৰি তুলি খায়। বাবুৱালা কৰে পৰৰ ওপৰত। মোটা মোটা দৰমহা লয় আৰু মটৰ গাড়ীত চৰে। চালালোকে একদিন ৰাতি বোকাপানী থকা জঙ্গলৰ মাজৰ পায়খানা চাফা কৰক তেতিয়া বুজিব মেতৰৰ কিমান ডাঙৰ কাম! কিন্তু সেইটো সিহঁতে নাভাবে। কেৱল মোটা মোটা দৰমহা লৈ সৰুৰ ওপৰত চকুৰঙা কৰিব। অলপ গোলমাল পালে জৰিমনা কৰিব। কামৰপৰা খেদি দিব। দেখ ত্নীয়া, মোৰ দৰে চালালোকে ছুই হাতে ত্নটা ভৰা বাল্টি লৈ খোজ কাঢ়ক। তেতিয়া বুজিম, সিহঁতৰ কিমান শক্তি ? কিন্তু দাঙিব নোৱাৰা দৰমহা খাব, ইপিনে কাম কৰিব কি ? মোৰ বুত্নু জজ চাহাব হ'লে সকলো ঠিক কৰি দিব।

নাই ৰামু, বুত্নু ডাক্তৰ চাহাব হলে পৰৰ উপকাৰ কৰিব পাৰিব। কত বেমাৰীক ৰক্ষা কৰিব।

বেমাৰীক ৰক্ষা কৰিব নে মাৰিব? চালালোককো সব চমজাতা। ডাঙৰ ডাঙৰ ভিজিট পালে সিহঁতে কাম কৰে। ধনী মানী লোক বেমাৰী হ'লে হাজাৰবাৰ যায়। কিন্তু ত্নখীয়া কাঙালী হ'লে, ভিজিট পোৱা আশা নাপালে এবাৰো উভতি নাচায়। বুজিছ ত্নীয়া, এই ত্নীয়াত বহুত মেৰপাক আছে। উপকাৰীৰ ভেশত শগুনবোৰে "কত টকাস্বৰূপ মঙ্গহ পাওঁ" তাৰে চিন্তাত আকুল। আচ্ছা ত্নীয়া, ডাক্তৰবোৰ যদি পৰোপকাৰী, সিহঁতে যদি পৰৰ কাৰণে ভাবে তেন্তে ৰাজ আলিত সেই মৰো মৰো হৈ থকা বেমাৰীবোৰক সিহঁতে চকু



ফুৰাই নাচায় কিয় ? বেচেৰাহঁতে তাতে হাগি-মুতি লেলেতিয়াই মৰে। মাখি, পোকে গাত পৰি পিল্‌পিলাই ফুৰে। পিচত মৰিলে লাগে মেতৰক ; ৰামুক। নাইবা কেতিয়াবা নমৰিলেও ৰাজআলি বন্ধ হ'লে বা মটৰ চলোৱাত বাবুহঁতৰ অসুবিধা হ'লে বা বাবুহঁত কাষেৰে যাব নোৱাৰি নাকত হাত দি যাব লাগিলে তেতিয়া তাক দূৰৈত থবলৈ লাগে ৰামুক ; বুজিছ ত্নীয়া, এই ত্নীয়া, তোৰদৰে ত্নীয়া নহয়। সিহঁত কেৱল দেখাত উপকাৰী, ডাঙৰ ডাঙৰ কথা কোৱাত পাকৈত, ভদ্র সভ্য বুলি দেখুৱাই ব্যস্ত। কিন্তু সেইবোৰৰ মন বৰ সৰু। হাজাৰৰ ভিতৰত এটায়ো বেমাৰীৰ কাষলৈ যাবলৈ নোখোজে। বেমাৰৰ কথা শুনিলে ভয়তে থৰহৰি কম্পমান হয়। ইপিনে বহুতো ডাঙৰ ডাঙৰ সুন্দৰ সুন্দৰ কথা কয়। চালা বুত্নু ক'ত গ'ল ? মই তাৰ নিমিত্তে অলপ মদ আনিছোঁ। বুজিছ ত্নীয়া, মদ পিলে বহুত জনা হয়। মই দেখিছোঁ চাহাবলোকে মদ পিয়ে।

নাই নাই ৰামু, তই বুত্নুক মদ পিব নিশিকাবি।

জৰুৰ শিকাম, এশবাৰ শিকাম। চাহাবলোকে মদ পিয়ে। ডাঙৰ মানুহ হয়। মোৰ বুত্নু ডাঙৰ লোক হব। এই মদ নোখোৱা কেলফেন্দুৱা ভদ্রলোক নহব। সি মদ খাই তেজাল ঘোঁৰাৰ দৰে দপ্‌দপ্‌কৈ ফুৰিব। এনে কথা কৈ থাকোতে বুত্নু স্কুলৰপৰা আহিল। সি বুত্নুক দেখিয়ে কলে—বুত্নু! তোলৈ মদ আনিছোঁ পিবি ?

বুত্নুৱে কলে—নাই বাবা, মদ পিব নাপায়। আমাৰ কিতাপত লিখা আছে। মাষ্টৰে মোক সুধিছিল বুত্নু, তই মদ পিয় নেকি ? মই কৈছোঁ নিপিওঁ। মাষ্টৰে আকৌ কৈছিল তেন্তে তই দেখো বৰ ভাল ল'ৰা ঔ। তহঁতৰ মেতৰবিলাকে সকলোৱে মদ পি ৰাজআলিত টলং পলংকৈ ফুৰে। সৰু ল'ৰাবিলাকেও মদ খায়। তই কিন্তু নাখাবি দেই।

ঔসব চালালোক ! মুখত বৰ বৰ কথা। কিন্তু মদ নাখালে চাহাব হব কেনেকৈ ?

নাই বাবা তেনেকৈ কব নাপায়। মাষ্টৰ বৰ ভাল মানুহ বাবা। মোক ইমান মৰম কৰে। কালি বাবা এজন বাবু ল'ৰাৰ এডাল পেন্সিল হেৰাইছিল। সকলো ল'ৰাই কোৰাকুই কৰিছে মই হেনো পেন্সিলডাল নিছোঁ। মই লোকৰ পেন্সিল কিয় নিম বাবা ? মাই কৈছে লোকৰ বস্তু চুৰ কৰিব নাপায়। কিন্তু লৰাহঁতে কয়—মেতৰৰ ল'ৰা স্কুলত পঢ়িব আহিছে নে চুৰ কৰিব আহিছে। সিহঁতৰ স্বভাৱই চুৰ কৰা। হা বাবা, মেতৰসকলে কি চুৰ কৰে ? মই ইমানকৈ কৈছোঁ মই নিয়া নাই। কিন্তু সিহঁতে বিশ্বাস নকৰে। বাৰেপতি কয়—মেতৰ জাত, সি আহে পঢ়িব ? হা, বাবা, মেতৰ জাত কি সকলোতকৈ সৰু ?···শেহত সিহঁতে মাষ্টৰক কৈ দিলে মই হেনো কাঠ-পেন্সিল চুৰ কৰিছোঁ। কাৰো কাৰো কিতাপো চুৰ কৰি নিম। মাষ্টৰে শুনি মোক মাতি সুধিলে—এই বুদ্বু, তই সিহঁতৰ পেন্সিল নিছ ? মই কলোঁ—কিয় নিম চাৰ ? মোৰ মাইয়ে কৈছে পৰৰ বস্তু কেতিয়াও লাৰিব নাপায়।

তথাপি লৰাহঁতে কলে—এতিয়া ফাকটি। ইয়াক খেদি দিয়ক চাৰ ! মেতৰৰ ল'ৰাৰ লগত আমি পঢ়িব নোৱাৰোঁ। মেতৰ জাতে চুৰ কৰিবই। সেইটো সিহঁতৰ ধৰ্ম্ম। দেউতাহঁতে মেতৰৰ ল'ৰাৰ লগত পঢ়া শুনি বৰ বেয়া পাইছে।

মাষ্টৰে সিহঁতৰ কথা শুনি সিহঁতক বৰ খং কৰিলে বাবা। মাষ্টৰে কি কৈছে জানা বাবা !—মেতৰ কি মানুহ নহয় ? মেতৰক জানো ঈশ্বৰে কৰা নাই ? তেন্তে এনে ঘিণ কৰিছা কিয় ? নাপায়, কেৱল সিহঁত অপৰিষ্কাৰ হৈ আহিলেহে বেয়া। কিন্তু সিটো তোমালোকৰ দৰে সুন্দৰভাৱে চাফ্ চিকোণে আহিছে। তেন্তে ঘিণ কৰিছা কিয় ?



নাই চাৰ, সি চুৰ কৰিবই। সেইটো সিহঁতৰ স্বভাৱ। আমাৰ ঘৰৰ পৰা নেদেখাতে কত কি নিয়ে।

এজনে কলে—সিদিনা বেৰত এখন গামোচা মেলি দিছিল, এনেতে এটা জমাদাৰ আহি ততালিকে কাপোৰখন লৈ গৈছে। পিচতহে আমি জানিব পাৰিলোঁ।

মাষ্টৰে কলে—এজনে চুৰ কৰিলে বুলি সকলোৱে চুৰ কৰেনে ?

সি কৰা নাই যদিও কৰিব চাৰ ! সেইটো তাৰ জন্মগত স্বভাৱ। আৰু কত কি কলে। কিন্তু মাষ্টৰে কলে—শুনিছ বুদ্বু, তোৰ বিৰুদ্ধে কত কথা। কিন্তু তই ভাল হব লাগিব।

মই কলোঁ, মাইয়ে মোক কৈছে চুৰ কৰা মহাপাপ। কিতাপতো পাইছো নহয় চাৰ !

এৰা কিতাপত যি পাৰ তাকে শিকিবি। তেনেহলে ভাল হব পাৰিবি।

মই বাবা মদ নিপিওঁ। কিতাপত লিখা আছে মদ পিব নাপায়। এনেতে মাকে কলে—ৰামু, ল'ৰাৰ কথা শুনিও তোৰ লাজলগা নাই। তইও মদ নিপিবি।

ৰামুৱে কলে—সব জুঠ্ হেই, সব চাহাবে মদ পিয়ে। কিন্তু খাৰাপ নহয়। কেৱল কেলফেন্দুৰাসকলে মদৰ বিৰুদ্ধে কয়।

কিয়, মহাত্মা গান্ধীয়েও দেখো মদ খাব হাক দিছে।

এই কথা ঠিক তুনীয়া। মহাত্মাৰ বাত ঠিক আছে। আমি কথা শুনি কিছুমান দিন মদ পিব এৰিছিলোঁ। কিন্তু ঐসব জুৱাচোৰকা বাৎমে কুচ্ ফৈদা নাই। মহাত্মা বহুতো ভাল লোক আছিল তুনীয়া। দেৱতা আছিল। যি কব কেঁৰে পেলাব নোৱাৰে।

বুদ্বুৱে কলে—আই, মহাত্মাই মদ পিব হাক দিছিল ?

এৰা, মহাত্মাই কৈছিল মদ নিপিবি, চাফচিকুণে থাকিবি, ভাল কিতাপ পঢ়িবি আৰু সুতা কাটিবি।

সূতা কেনেকৈ কাটে আই ?

যঁতৰত কাটে, নাইবা টাকুৰীত কাটে।

টাকুৰী কেনে আই ?

এনেতে বামুৰে কলে—আচ্ছা লেব্‌কা, মই এটা টাকুৰী সাজি দিম। তই সূতা কাটিব পাৰিবি ?

বুদ্ধুৰে কলে—মই মহাত্মাৰ মূৰ্ত্তিৰ আগত সূতা কাটি কাটি দিনে দিনে দিম। আচ্ছা বাবা মহাত্মাৰ কাপোৰ নাছিল জানো ?

কিয় নহব ?

ক'তা, তেওঁৰ মূৰ্ত্তিটোত দেখো এখন অকণমান ধুতি। কান্ধত এখন সৰু গামোচা।

সেয়েতো তেওঁ মহাত্মা বুদ্ধু। তেওঁ পঢ়ি বাৰিষ্টাৰ হৈছিল, কিন্তু লাহবিলাহ এৰিছিল। সৰু ডাঙৰ ভেদ নকৰিছিল। আহ্‌! তেওঁ যে আমাক কিমান মৰম কৰিছিল। তই তেতিয়া থাকিলে মহাত্মাৰ কাষত বহি থাকিব পাৰিলিহেঁতেন। তোৰ গা পিহি দিলেহেঁতেন।

কিন্তু এই ল'ৰাবিলাকে মোক কাষত বহিব নিদিয়ে কিয় বাবা ?

আৰে ঐসব ছোট্ট জাত, ছোট্ট জাত, মহাত্মা নেই হায়।

(২৭)

মালতী লাহে লাহে ভাল হৈছে। উঠি পৰি, লৰি-চৰি ফুৰিব পাৰে। আজি আস্পতালৰপৰা বিদায় হৈ ঘৰলৈ যাব। কম্পাউণ্ডাৰে আগৰ কথামতে ৰেলষ্টেচনলৈ গৈ টিকট কাটি দিছে।

এতিয়া যাব পাৰিবা নহয় ?

বুঢ়াই কৈছে—কিয় নোৱাৰিম। ষ্টেচন পালেই নামিম।

ষ্টেচন পালেতো নামিবা। কিন্তু কোন ষ্টেচনত নামিবা ?

কিয় ইষ্টেচেনত লেল নৰ'ব জানো ?

সকলো ষ্টেচনতে ৰেল ৰয়। বাৰু, ষ্টেচনৰ নাম নাজানা যদি ইয়াৰেপৰা জাহাজত উঠিবা। তাৰপৰা ৰেলত উঠি গণি যাবা। পাঁচোটা ষ্টেচন পালে নামিবা। ঘগ্ৰাপাৰ ষ্টেচন, মনত ৰাখিবা।

অ' বোপা, মনত নাথাকিব কিয় ? ঘগ্ৰাপাৰত আমাৰ বিয়েৰ ঘৰ নহয়! তাতেতো বিয়েক দেখা পাম।

বিয়েয়েৰা নাথাকিবও পাৰে। তেওঁতো তোমালোকক আজি যোৱা বুলি কব নোৱাৰে। এনেতে এজন মানুহে মাত দিলে—কি এওঁলোক ঘগ্ৰাপাৰলৈ যাব নেকি ?

এৰা, নজনা মানুহ, ঘগ্ৰাপাৰ ষ্টেচনটো দেখুৱাই দিবা।

কিয়, আমিও সেই ষ্টেচনতে নামিম নহয়।

অ' তেন্তে ভালেই হৈছে। এওঁলোককো তাতে নমাই দিব। ৰেলত ঘূৰা মানুহ নহয়।

বাৰু বাৰু একো ভয় নাই। আমি বহুতো সেই ষ্টেচনত নামিম। আহা, আহা বুঢ়া আতা ইয়াতে বহাহি।

অ বোপা বৰ ভাল কথা। বিপদত ঈশ্বৰে এটা নহয় এটা উপায় দিয়ে। পিচে বোপাহঁত কোন গাঁৱৰ ?

আমি বিলপাবৰ।

অ' মোৰ বিয়েৰ কাষৰ গাঁৱৰে দেখো। বুলিয়েই কাষত বহিল। মালতী আই, মায়েৰৰ লগত ইয়াতে বহ। একো ভয় নাই। প্রায় ওচৰাওচৰি গাঁৱৰে। মালতীহঁতো কাষৰ এখন বেঞ্চিত বহিল।

বোপা, চৰকাৰৰ বৰ বুধি। চোৰাচোন বহাবিলাক কেনে সুখ কৰি দিছে। কেৱল পইচাৰ মূৰতহে দায় আৰু য'তে ইচ্ছা ত'তে যোঁৱা। বুলিয়েই হাঁচটিখন মেলি তামোল-চালি উলিয়াই কাটিব ধৰি সেই কুঠৰীত যিমানবোৰ মানুহ আছিল এটা এটাকৈ ওচৰ চাপি—বোপা, তুমি কোন গাঁৱৰ, তামোল খোৱানে? বুলি একোখন তামোল যাচিলে। কেঁৰে হাতত ললে, কেঁৰে নালাগে আতৈ মই তামোল নাখাওঁ বুলি কলে। সেই কুঠৰীতে কেটামান কলেজত পঢ়া ল'ৰাও উঠিছিল। সিহঁতে আন একো নাচাই মালতীৰ পিনে চাই আছিল। তাৰে এজনে সুধিলে—আতৈ সেইজনী আপোনাৰ কি হয়?

কি কবা বোপাই, মোৰে ছোৱালী, মোৰ বুলিনো কেনেকৈ কম? ঈশ্বৰৰ ভৰি ধূলা। তাইৰ বোপা বৰ বেমাৰ গ'ল। তাইৰ চিকিৎসাৰ কাৰণেহে আস্পতাললৈ আহিছিলোঁ। ঈশ্বৰে যি নহওঁক মোৰ বুলিলে। বোপা, তোমালোক ক'লৈ যাবা?

আমি কলিকতালৈ যাম?

কিয় বোপা?

পঢ়িবলৈ।

অঁ অঁ বোপা, আজিকালি সকলো সুবিধা হৈছে। আগেয়ে আমাৰ বুঢ়া-বুঢ়ীয়ে গুৱাহাটীলৈ আহিব লাগিলে কন্দা-কটা লাগিছিল, কিন্তু দিনকদিনে কি চাবা। টিপা দিলেই চাকি জ্বলে। দেচেলাই মাৰিয়ে কিবাত দেখো জুই জ্বালে। আগেয়ে আমি ফুৱাই ফুৱাই তৰণি নেপাইছিলোঁ। বোপা, আস্পতালতে কত কি দেখিলোঁ; বিচনীবোৰ আপোনাআপুনি ঘূৰি ফুৰে। কটা-ছিঙাৰ কত অস্ত্ৰ



দেখিবা, পেটৰ ভিতৰতো অস্ত্ৰ সুমুৱাই ল'ৰা বাহিৰ কৰি আনে। বোপা নেদেখা দেখিলোঁ। কিন্তু আমাৰ গছ-পাত-লতাৰ দৰৱবোৰ বপুৰাহঁতে নাজানে। সেইটো জনা হলে কিন্তু—

এৰা, সিহঁতে সেইবোৰ ক'ৰপৰা শিকিব?

এৰা, বোপা, ইমান কথা জানে অলপ চেষ্টা কৰিলে সেইটোও শিকিব পাৰে। যিয়ে নহওঁক কিন্তু সকলো পিনে আশ্চৰ্য্য কৰিছে।

বেল গৈ গৈ পাণ্ডু পালে। সকলোৱে ততাতৈয়াকৈ নামিব ধৰিলে। কুলিবোৰে ওচৰ চাপি বেলতে বাহুলি ওলমা দি'কুলি'কু'লিকৈ' চিঞৰিব ধৰিলে।

বুঢ়াই কলে—ইবোৰ আকৌ কি?

ইহঁতে মাল বয়।

কিবা লাগে জানো?

পইচা লাগিব।

এ তেন্তে নালাগে বোপা। আমাৰ যিথিনি মাল আছে মই কান্ধত লৈ যাব পাৰিম। এজন মানুহে কলে—কিবা অসুবিধা হয় যদি মোক দিয়া আতৈ।

নালাগে নালাগে বোপা। কিটোনো মেটমৰা ভাৰখন আছে। ঔ বোপা, কেটামান টেঙা আনিছিলোঁ। খোৱা যদি চেলাওঁ।

এ এতিয়া নহয়! বেগাই জাহাজত উঠিব লাগে। জাহাজ গলে সৰ্ব্বনাশ হব। সিপাৰত বাৰু কি আছে দিবা। এতিয়া ততাতৈয়াকৈ কাপোৰ-কানি বান্ধা।

জাহাজ এতিয়াই যাব নেকি?

নগৈ তোমালৈ বৈ থাকিবনে?

বুঢ়াই মালতীৰ পিনে চাই কলে—মাই উঠ, জাহাজ হেনো এতিয়াই যাব। বুঢ়ী কাপোৰ-কানিখিনি সমতিয়াই ল। মই হাঁচটিখন বান্ধোঁ। ততাতৈয়াকৈ বান্ধি সকলোবোৰ নামিল। এনেতে

বুঢ়াই কলে—এ বোপা, কটাৰীখন হে তাতে ৰ'ল! এজন ল'ৰাই ততালিকে উঠি—ঔ সৌখন দেখিছোঁ। ভাল মনত কৰিলা। নহলে তাতে ৰ'লহেঁতেন বুলি আনি দিলে। সকলোৰে বেগাই যোৱাৰ কাৰণে বুঢ়াহঁতেও বেগাই খোজ ললে। অলপ গৈয়ে-এ চুকতে লাঠিডাল এৰিছিলোঁ। সেইটো পাহৰিলোঁৱেই, বুলি আকৌ পিচলৈ খোজ দিব ধৰোঁতে এজন ল'ৰাই কলে কি হ'ল আতৈ?

এ বোপা, আপালি হ'ল। কটাহ বাঁহৰ লাঠিডাল চুকতে ৰ'ল। বৰ ভাল লাঠি বোপা। মই সদায় তাত তেল ঘঁহোঁ।

বাৰু, তুমি উভতিব নালাগে। মই ততালিকে লৈ আহোঁ। পলম হ'লে সিপিনে জাহাজো এৰিব। তোমালোক গৈ থাকা।

সিডাল লাঠি এৰি যোৱা বৰ টান কথা বোপা।

মই এতিয়াই লৈ আহোঁ নহয়। বুলিয়েই ল'ৰাটোৱে বেগাই আকৌ ৰেললৈ খোজ ললে। অলপ পিচতে লাঠিডাল লৈ আহি কলেহি, এইডাল হয়নে আতৈ?

অঁ অঁ বোপা, ভাল ৰক্ষা কৰিলা। মোৰ বৰ মৰমৰ বস্তু। বোপা, এইডাল হাতত নহলে মই খোবাৰ দৰে। য'তে যাওঁ ত'তে লৈ যাওঁ। তোমালোক বোপা, মোৰ কোনোবাকালৰ কুটুম আছিলা। নহলে এনে আপদত সহায় হোৱানে?

ল'ৰাবিলাকে বুঢ়াৰ কথালৈ কাণ নকৰি মালতীৰ সুন্দৰ মুখলৈহে চকু ঘূৰাই চায়। বুঢ়াই কলে—বোপাই, লৰা-ধপৰা কৰি বৰ কষ্ট পালা। এটা সোণতৰা টেঙা উলিয়াওঁ বোপা। দুই এফুটা খাবা।

নাই, নাই, ইয়াত জোলোঙা নেমেলিবা। জাহাজৰ চিৰি দাঙো দাঙো হৈছে। এনেতে কেজনমান কুলিয়ে কিবা মাল মূৰত লৈ আহি আগতে বুঢ়া পৰা দেখি "হেই খবৰদাৰ, খবৰদাৰকৈ" বৰকৈ চিঞৰি "হাতো" বুলি বুঢ়াক ঠেলামাৰি আগবাঢ়িলে।

বুঢ়া কথমপিহে নপৰিল। লাহে লাহে আটাইবোৰে জাহাজত উঠিল। জাহাজে ফুক দিলে। সিপাৰলৈ গৈ ততাতৈয়াকৈ সকলোৱে ৰেলত উঠিল। বুঢ়াহঁতকো লৰাহঁতে সহায় কৰি এটা কুঠৰীত তুলিলে নি। অৰশ্যে লৰাহঁতে সহায় কৰাৰ কাৰণে বুঢ়াৰ সৰলতাই নে মালতীৰ ৰূপযৌৱনেই সেইটো থিৰাং কৰিব নোৱাৰি। কিয়নো ৰূপ-যৌৱন আগত দেখিলে মানুহে ভাল দেখুৱা বা উপকাৰ কৰি ভালৰি বোলোৱা পাবলৈ ইচ্ছা কৰাতো যেন মানুহ প্ৰকৃতিৰ এটা স্বাভাৱিক নিয়ম। ৰেলৰ ততাতৈয়াৰ মাজতো যেন মানুহৰ চকুৱে বিচাৰে তৃপ্তি; ক্ষন্তেকীয়া সুখ। যদিও জানে ক্ষন্তেকতে আঁতৰা-আঁতৰি হব লাগিব আৰু এনে ভালৰি বোলা ভাবৰ একোমূল্য নাই। যি নহওঁক বুঢ়াহঁতে ৰেলত উঠাত ৰেল অলপতে এৰিলে। অলপ দূৰ গৈয়ে বুঢ়াই কলে—বোপাহঁত অলপ ৰেলখন ৰখাব নোৱাৰিবনে?



কিয়?

এ বোপা, মাইটোৰ অলপ কাম আছিল?

এজন ল'ৰাই কলে—কি সৰু-পানী চুবনে?

এৰা বোপা তেনে বিধৰে। কিবাপধ্যে ৰেলখন ৰখালে—

নালাগে, সৌৱা সেই সৰু কোঠাতে পাৰিব নহয়! বুলিয়েই ল'ৰাটোৱে উঠি গৈ সেই কোঠাটোৰ দুৱাৰখন মেলি দিলে। এই পিনে যাব কোৱা আতৈ।

বুঢ়াই আগবাঢ়ি কুঠৰীতো চাই—ধইন, ধইন। সকলো জোগাৰ ৰাখিছে। চৰকাৰৰ বুধিক কেঁৰে নোৱাৰে বোপা। পইচা নিব পাইছে। মাই যাহি বাচা। বুঢ়ীও যাই যদি যাব পাৰিব। একো ভয় নাই। বোপা দুৱাৰখন ভিতৰৰপৰা মাৰিব পাৰিব নহয়?

"পাৰিব।" তাৰ পিচত ল'ৰাটোৱে বুঢ়ীৰ পিনে চাই, 'এইপিনে লৈ আহক। একো ভয় নাই' বুলি ল'ৰাটো কাষৰ হ'ল। ইতিমধ্যতে ল'ৰাবিলাকৰ মাজত তৰ্ক উঠিল।—দেখিছোঁ ভাৰত উন্নতি হোৱা বুলি কোৱা। কিন্তু এনে কুৰি শতিকাৰ বৈজ্ঞানিক যুগতো ভাৰতৰ

গাঁৱলীয়াসকল এনে হোজা হৈ আছে। গাঁৱলীয়াবোৰ সকলো প্ৰকাৰে জনাবুজা শিক্ষিত নহলে, জগতৰ কাণ্ডকাৰখানাৰ আওভাও বুজা নহলে শতকৰা কেইজনমানে সেইবোৰ জানিলে দেশ উন্নত বুলি ধৰিবিানে ?

এজনে কলে, পিচে শিক্ষিত কৰিয়ে আকৌ কি কৰা। দেখিছা শিক্ষাৰ গুণত খেতিয়কৰ ল'ৰা খেতিয়ক হব এৰি দেশৰ উন্নতিৰ মেৰুদণ্ডতে কুঠাৰ মাৰিব ধৰিছে। শতকৰা যিমানেই শিক্ষিতৰ সংখ্যা বাঢ়িব সিমানেই শতকৰা খেতিয়কৰ সংখ্যা বা সাধাৰণ কাম কৰা লোকৰ সংখ্যা কমিব। কি কোৱা ? গতিকে শিক্ষাৰ কেৰোণ গুচাই শিক্ষিত নকৰিলে এনে ভুৱা শিক্ষাৱে দেশৰ আৰু সৰ্ব্বনাশহে কৰিব। কেৱল আওভাও বুজা হলেতো নহব যদিহে কামত খটুৱাব নোৱাৰোঁ।

আন এজনে কলে দেশৰ সমস্যা বৰ ডাঙৰ। এনেভাৱে আঁকৰা, আওভাও নুবুজা, কেৱল গাহৰীৰ দৰে খোৱা-লোৱা আৰু শোৱাৰ বাহিৰে একো নজনা, আনপিনে অলপ অচৰপ আওভাও বুজা আন দেশৰ লোকৰ লগত কথা-বতৰা পাতিব পৰা কিন্তু সমূলি নিষ্কৰ্ম্মী হোৱা অৱস্থা কৰা, কোনটো ভাল বা কোনটো বেয়া সেইটো থিৰ কৰা টান হৈ পৰিছে। কিন্তু সকলোৱে চিঞৰিছে শিক্ষা বঢ়োৱা, শিক্ষা বঢ়োৱা ! আনহিচাবে কলে নিষ্কৰ্ম্মী কথাচহকীৰ দল কৰা, কথাচহকীৰ দল কৰা ?

আন এজনে কলে—কিন্তু এটা কথা গমি চালে পাবা শিক্ষিত দলেহে দেশৰ ভাগ্য ঘূৰাই আনিব পাৰিছে। চৰকাৰৰ দোষত মাত দিব পাৰিছে। সাহস পাইছে। আনকি বৃটিছক খেদিলে এই এমুঠি শিক্ষিতেহে।

দেখোঁতে সেইটো লাভ যেন দেখিছোঁ সচাঁ। কিন্তু বৃটিছৰ হাতৰ-পৰা মুক্ত পোৱাটোৱে দেশৰ আচল স্বাধীনতা নহয়। বগাৰ হাতৰ-পৰা ক'লাৰ হাতত পৰি সকলো পিনে ক'লা ডাৱৰে ঢাকি পেলাইছে।



আন এজনে কলে, আচল কথা শিক্ষা সমূলি নতুন ধৰণে কৰিব নোৱাৰিলে সকলো মিছা।

পিচে শিক্ষাটো নতুন কেনেকৈ কৰা ?

আন আন উন্নত দেশত কেনেভাবে শিক্ষা হয় সেইবোৰ ভালকৈ গমিপিতিকি নতুন ধৰণ প্ৰচলন কৰিব নোৱাৰিলে দেশৰ সমূলি সৰ্ব্বনাশ হব।

এনেতে মালতী আৰু বুঢ়ী সৰু কুঠৰীটোৰপৰা ওলাল। তেতিয়াই আটাইকেজন ল'ৰাই তৰ্ক এৰি মালতীৰ পিনে চকু কৰিলে। সিহঁতৰ মনত ভাব হ'ল গাঁৱলীয়া ছোৱালীয়ো এনে ধুনীয়া ! সাজপাৰত বৰ পৰিপাটি নহলেও দেহাৰ স্বাস্থ্য আৰু মুখৰ গঢ়ে সকলোকে আকৰ্ষণ কৰিব পাৰে। যি নহওঁক মুহূৰ্ত্তৰ কাৰণে সিহঁতৰ ওখ গৱেষণা, তৰ্কবিতৰ্ক এটা ৰূপ সৌন্দৰ্য্যৰ সঁফুৰা দেখি তাতে বন্ধ হৈ সেই সঁফুৰাটোকে চাব ধৰিলে। যেন মানুহৰ সকলো ডাঙৰ গৱেষণা, ডাঙৰ ডাঙৰ কথা, ডাঙৰ ডাঙৰ ভাব কেৱল এটা ৰূপৰ সৌন্দৰ্য্যৰ চমকত উটি ভাহি যায়। এইটো মানুহৰ স্বাভাৱিক গতি নে কেৱল ভুৱা শিক্ষাৰহে ফল ? যিনহওক মালতীয়ে নিজৰ ঠাইত বহাৰ লগে লগে ল'ৰাবিলাকে আকৌ আগৰ কথা আৰম্ভ কৰিলে। এজনে কলে, বুজিছাঁ আমাৰ সকলো শিক্ষা অথলে গৈছে। আমি দেচেলাই মাৰিব জানো কিন্তু সাজিব নাজানো, মটৰত উঠিব জানো কিন্তু মটৰ গঢ়িবলৈ আমাৰ জ্ঞান নাই। আমি ৰেলত উঠিব পাৰোঁ কিন্তু ৰেলৰ কাৰবাৰ হাতত লোৱা বা ৰেলগাড়ী কৰা এইবোৰ সম্বন্ধে আমি সমূলি অপাৰগ। গতিকে আমি শিক্ষিত হৈ কি কৰিছোঁ ? আনপিনে মান্ধাতাৰ যুগৰপৰা চলি অহা হালকোৰ মাৰিবলৈকো আমি লাজ কৰো বা অপাৰগ হৈছোঁ।

এনেতে বুঢ়াই কলে, বোপা শিক্ষাৰ গুণ বেলেগ। তোমালোকে যেনে সাহসত ফুৰিব পাৰা, যেনেকৈ কানি-কাপোৰ লাহি হিচাবে লব

পাবা আমি সেইবোৰৰ ভুঁকে নাপাওঁ। তোমালোকক কেঁৱে ঠগাব নোৱাৰে আমি প্ৰতিখোজতে আনৰ হতুৱাই ঠগ খাওঁ।—কথা কৈ যাওঁতে যাওঁতে হঠাৎ ৰেল ৰ লহি।

এজনে কলে—“আমি ঘগ্ৰাপাৰ পালোঁৱেই। ততাতৈয়া কৰা, ইয়াত অলপপৰহে ৰয়।” বুলি সেই ষ্টেচনত নামিবলগীয়া কেজনে লৰা-ধপৰাকৈ নামিল। বুঢ়ায়ো ঘগ্ৰাপাৰ বুলি শুনি ততাতৈয়াকৈ বস্তু-বেহানি সামৰি লৈ নামিল। মালতী আৰু বুঢ়ীও নামিল। আকৌ ৰেলে ফন্‌ফন্‌কৈ ঢাপলি মেলিলে। বুঢ়াই নামিয়ে দেখে এজাক মানুহে ওচৰতে জুম বান্ধিছে। আহা আহা বুলি দুই এজনে খোজ লৈছে। বুঢ়ায়ো সেই জুমৰ মাজৰপৰা অহা এজন লোকক দেখি ক’লে, তাত কি হৈছে বোপা?

কি হব, এজন ঠেঙ নেহোৱা মানুহ পৰি আছে। ওচৰতে এজন সৰু ল’ৰাই ভিক্ষা মাগিছে। বুঢ়াই সেই জুমৰ মাজত সোমাই সেই ভৰি নোহোৱা মানুহটোৰ দৃশ্য দেখি—“এই বেচেৰা এই ব’দত এনে-ভাৱে পৰি জীয়াই থকাৰ আশাত দুমুঠি খাবলৈ মানুহৰ আগত হাত পাতিছে।” বুলিয়েই একো নকৈ তেওঁৰ হাঁচটিত বান্ধি থোৱা টোপোলাত যিখিনি টকা-পাইছা আছিল গোটেইখিনি দিলে। “আমিতো এতিয়াই ঘৰ পামগৈ। আমাৰনো খোৱাৰ কি অভাৱ আছে! বেচেৰাই কলমতিয়াই মৰিছে, তথাপি দুসাজ ইয়াৰে খাই জীৱন ধাৰণ কৰিব পাৰিব।” ধনখিনি দি ষ্টেচনৰ দুৱাৰমুখলৈ খোজ ললে। ষ্টেচনৰ দুৱাৰমুখত বৰ ভিৰ। বিৰদিও বাটপোৱা নাই। কেৱল মাজে মাজে শব্দ শুনিছে, টিকট টিকট! বুঢ়ায়ো হাঁচটিৰপৰা টিকটকেইটা উলিয়াই ললে। এচামৰ পিচত আন এচাম যাত্ৰীয়ে টিকট দি বাহিৰলৈ গৈছে। বুঢ়ায়ো হেচি ঠেলি দুৱাৰৰ কাষ পাই টিকট কেইটা দি বাহিৰ হৰ ধৰোতে ঠেলাঠেলিৰ হুৰমুৰত একেলগে কেবাজনো বাহিৰ হ’ল। হঠাৎ টিকট লোৱা বাবুৱে সেই আটাইকেই-



জনকে কলে, ৰবা, ৰবা, আকৌ ভিতৰলৈ আহা। আটাইবোৰ ভিতৰলৈ আহিল। বুঢ়াহঁতো আহিল। ক’তা মানুহ হ’লা দহজন, পিচে টিকট দেখো আঠোটাহে। ইও বোলে মই দিছোঁ, সিও বোলে মই আপোনাৰ হাতত গুজি দিয়া আপুনিতো কবই পাৰে। ভাল কাপোৰ পিন্ধা বাবু কেজনেতো দিয়া বুলিয়েই মাফ্ পালে। শেহত গৈ লাগিল বুঢ়াৰ গাত লেঠা।

ক’তা বুঢ়াই টিকট দিয়া নাই।

বুঢ়াই সিহঁতৰ কথা বুজি নাপাই কলে, আমি বোপা কুন্দৰগাঁৱলৈ যাম।

কুন্দৰগাঁৱলৈ যাবি, কিন্তু টিকট কাটিছিলি নে নাই?

টিকট কেনেকৈ কাটে মইতো নাজানো বোপা। বুঢ়াই আকৌ কঁপি কঁপি কলে—বোপা, কুন্দৰগাঁৱলৈ যাওঁতেও টিকট লাগেনে?

বুঢ়াৰ কথা দেখি সকলোৱে কলে—এৰা, এওঁৱেই টিকট দিয়া নাই। নহলে এনেকৈ কঁপিব কিয়?

টিকট বাবুৱে কলে, বুঢ়া হলিহি এতিয়াও ঠগ!

ঠগ কি বোপা নাজানো।

নাজান এতিয়া জানিবি। সৌ ছোৱালীজনী তোৰ কি হয়?

মোৰ জীয়াৰী বোপা।

আটাইকেইজনে আকৌ মালতীলৈ চকু দিলে।

এনেতে টিকট লোৱা বাবুৱে কলে—এনেকৈ টিকট নাকাটি ৰেলত আহিলে কি দণ্ড হয় জান? বহু টকা জৰিমনা হয়। কি আছে গাঠিত?

বোপা, তামোল খাবা নেকি? কেৱল এটা তামোলহে আছে। তাৰে আকৌ পাণৰ মুদামৰা প্ৰায়। তেও যদি খোৱা, কাটো বোপা।

চাওঁ গাঁঠি মেল। ধন-কড়ি কিবা আছেনে?

নাই বোপা, যিখিনি আছিল সকলোখিনি সেই লেঙেৰা মানুহটোক দিলোঁ।

চাও গাঁঠি খহা।

হাঁচটিৰ গাঁঠি খহাই গোটা তামোলটো উলিয়াই কটাৰীখনেৰে তামোলটো কাটিব ধৰিলে।

বাৰু তামোল নালাগে। বেৰপটিত কিবা ধন থৈছ নেকি? নে জাল মোনা আছে।

নাই বোপা। সেইটো লুকোৱা কথানে? নিজৰ ধন থাকিলেতো আৰু তোমালোকে কাঢ়ি নিনিয়া যে সেইটো লুকাই ৰাখিম।

অ' টকা পালে আজিকালি নিনিয়া লোক আছে। বাৰু যা, আৰু কেতিয়াও টিকট নকটাকৈ ৰেলত নাযাবি। আজি বুঢ়ী আৰু ছোৱালীজনীৰ কাৰণে ৰক্ষা পৰিলি। নহলে জেলত যাব লাগিলহেঁতেন। এ যাব দে।

দুৱাৰ মেলি দিলে।

( ২৮ )

অনন্তই গাঁৱে গাঁৱে ঘূৰি ফুৰোতে হঠাৎ এদিনা বাতৰি পালে সি ভালভাবে বি. এ পাচ কৰিছে। তাৰ ইচ্ছা হ'ল সি এম. এ পঢ়িবলৈ কলিকতালৈ যাব। সেই ভাবিয়ে সি ঘৰলৈ উভতিবলৈ ইচ্ছা কৰিলে। নানা গাঁৱত ফুৰি ফুৰি তাৰ গাওঁ আৰু গাঁৱলীয়াৰ সম্বন্ধে সুন্দৰ জ্ঞান হৈছে। গাঁৱলীয়াসকলে যে কেৱল অজ্ঞান-আন্ধাৰতে থাকি জীৱন প্ৰৱৰ্ত্তাইছে, সেইবোৰৰ যে বহুতো উন্নতি কৰিবলগীয়া আছে সেইটো সি অনুভৱ কৰিছে। যদিও কবিসকলে গাঁৱৰ সুন্দৰ সুন্দৰ চিত্ৰ আঁকিছে, তাৰ প্ৰাকৃতিক সৌন্দৰ্য্য গাঁৱলীয়াসকলৰ সৰল স্বভাৱৰ গুণ-গৰিমাত কবিসকল মুগ্ধ। সি ভাবিছে সেইবোৰ মিছা কল্পনা, গাৱঁৰ সম্পূৰ্ণ বেলেগ ৰূপ দিবলৈ সময় আহিছে। কেৱল সোণালী ধাননি আৰু কেটামান পেটত গুজি বাহ্যিক জগতত যিহকে নহওক তাৰ সমূলি জ্ঞান নোহোৱা সৰলতাৰ সৌন্দৰ্য্য বৰ্ণনাই গাঁৱলীয়াসকলৰ উন্নতি সাধন কৰিব নোৱাৰে। গাঁৱলীয়াসকল কেৱল অশিক্ষিতেই নহয়, সিহঁত সৰু সৰু কথাতে হাই-উৰুমি কৰা, কোঢ়াল লগোৱাত আকৌ ইঘৰৰ কুচৰ্চ্চা সিঘৰে কৰাত ব্যস্ত। তদুপৰিও সিহঁতৰ এসাজ খোৱা এসাজ লঘোণে থকা অৱস্থা। অতীতত পৰ্ব্বতত আদিমবাসীসকলে বনৰীয়া জন্তুৰ দৰে গুহাত বাস কৰিলেও সিহঁতৰ খাদ্যৰ অভাৱ নাছিল। কিন্তু আজি সেই আদিম অৱস্থাৰ অলপো উন্নতি হোৱা নাই, কিন্তু কেঁকোৰা নাঙলে আৰু সিহঁতৰ খোৱালোৱা ভালকৈ জুৰিব পৰাকৈ উৎপন্ন কৰিব পৰা নাই। সি ভাবিছে ভাৰতত গাঁৱলীয়াৰ সংখ্যাই সৰহ। যদি সৰহ ভাগ গাৱঁতে মানুহৰ এনে অশিক্ষা, অন্ধকাৰ, হাহাঁকাৰ, খাবপোৱা খাব-নোপোৱা অৱস্থা তেন্তে ভাৰতৰ উন্নতি হোৱা বুলি কেনেকৈ ভাবিব

পাৰি'? আকৌ ভূতৰ ওপৰত দানৱৰ সৃষ্টি হৈছে। এই অশিক্ষিত সকলৰ মাজত আধাশিক্ষিত বা অলপ শিক্ষিত লোক সোমাই লগে লগে আৰু এটা নিকৰ্ম্মী দলৰ সৃষ্টি হৈ নানা কুভাব, নানা অসজ আচৰণ বাঢ়িছে। কোনোৱে কেইমাহমান নগৰলৈ গৈ চাকৰ থাকি নাইবা পিয়ন টেকেলা বা মহৰী হৈ আকৌ গাঁৱলৈ উভতিছে ফিৰ্‌ফিৰিয়া ধুতি পিন্ধি, দুই এবটল মদৰ শ্ৰাদ্ধ কৰিব শিকি। সিহঁতৰ মনবপৰা আঁতৰিছে আগেয়ে চলন্তি থকা ধৰ্ম্মভাৰৰ ডঁৰিয়লী! ইপিনে সিহঁতৰ নাই আত্মমৰ্য্যদা! গতিকে সিহঁতে কৰিব নোৱাৰা কাম একো নাই। সি দেখিছে কেঁৰে এবটল গোন্ধ তেল আনি গাঁৱৰ ছোৱালীক বিলায় আনপিনে ফিৰ্‌ফিৰিয়া ধুতি চোলা পিন্ধি অলপ দেখনিয়াৰ হৈ হাত কৰিছে গাৱঁৰ সৰলা ছোৱালীবিলাকক। হৰণ কৰিছে তাইহঁতৰ আত্মমৰ্য্যদা। অতীতত অন্ধ বিশ্বাসত পাপৰ ভয়ত বা ধৰ্ম্মৰ প্ৰভাৱত সিহঁতে পাপ কাম কৰিবলৈ পিচ হুহকিছিল, নাইবা সমাজৰ ডঁৰিয়লিত পাপ কামলৈ আগ নাবাঢ়িছিল। আজি কিন্তু সমাজৰ ডঁৰিয়লিৰ সোলোক-ঢোলোক অৱস্থাত আকৌ মনত ধৰ্ম্মভীতিৰ অন্তৰ্দ্ধানত সিহঁতে ইচ্ছামতে কৰিছে ব্যভিচাৰ। আকৌ হঠাৎ কেঁৰে ধৰা পৰিলে ততালিকে গাওঁ এৰি চহৰলৈ গতি কৰিছে। কেইমাহ বা বছৰচেৰেক তাতে থাকি আকৌ গাৱঁলৈ উভতি সকলো চেকা ধুই-পখালি সুন্দৰ-ভাৱে চলিব পাৰিছে। গতিকে গাঁৱৰ কেৱল অশিক্ষা, আৰ্থিক অভাৱ, অনাটন, ভাল খাদ্য নোহোৱাই যে হৈছে এনে নহয়, গাওঁ আজি কেন্দ্ৰ হৈছে বিভৎসতাৰ, পাপৰ নৰককুণ্ডৰ। তাত বিৰাজিছে প্ৰগতিশীল বিলাসিতা, কিন্তু সেইটো পূৰাবলৈ আৰ্থিক অনাটন। তাত হৈছে অনীতিৰ প্ৰভাৱ, কিয়নো নাই তাত আধুনিক সভ্যতাৰ আত্মমৰ্য্যদা, নাই অতীতৰ ধৰ্ম্মভীতি। সি দেখিছে প্ৰত্যেক কথাতে আইন আদালতলৈ ঢাপলি মেলা। কিন্তু নাই মিলাপ্ৰীতি। সিদিনা বাটকুৰি বাই বাই সি এখন



গাঁৱত সোমাই ৰাতি তাতে ৰ'ল। সেই গাঁৱত সেই ৰাতি এখন ডাঙৰ মেল। জনচেৰেক চহৰৰ আওভাও বুজা ডেকাই এজনী বিধবা বামুণীৰ লগত অবৈধ প্ৰেমত তেওঁৰ সৰ্ব্বনাশ কৰিছে। ছোৱালীজনী বাল-বিধবা। ঘৰে ঘৰে কত কোৱা মেলা, এনে কৰিব পায়নে, তেনে কৰিলেনে? ৰাম ৰাম নোহোৱা কথা হব ধৰিলে ইত্যাদি নানা তৰহৰ কথা। এতিয়া ক'ত নাক লুকাই লুকাওঁক, পুৰোহিতৰ ঘৰতে আপদ ঘটিল। এতিয়া সেইটোক ৰাখি পুৰোহিতে যজ্‌মানীয়ে বা কেনেকৈ কৰে? সন্ধিয়াৰ লগে লগে গাঁৱৰ চাৰি আলিৰ মুৰত গোঁসাইঘৰৰ আগত মেল বহিছে। ডেকাৰ যিহকে নহওক প্ৰায়শ্চিত্ত হব। কিন্তু ছোৱালীজনাৰ অৱস্থা? এৰা ব্যৱস্থা হ'ল, হয় তাইক পুৰোহিতে ক'তো এৰি আহক, নাইবা ক'তো পাঞ্জাবী বা মুছলমানক বেচি গাঁৱক কিছু দি পুৰোহিতে আকৌ যজ্‌মানী কাম কৰক। নহলে পুৰোহিতক ওচৰৰ আটাইবোৰ গাঁৱৰে লোকসকলে এৰক। বোলো ফেটীসাপ ঘৰত ৰাখি পুৰোহিতগিৰি কৰিব নোৱাৰে। মেলৰ উঁহ অনন্তয়ো পালে। অনন্তই সুধিলে—এৰা, ছোৱালীৰ ব্যৱস্থা কৰিলা কিন্তু ডেকাৰ কি হব? এজনে মাত লগালে, ছোৱালী ভাল হলে ডেকাই আসৈ পায়নে? তাতে তাক হাতেলোতে ধৰিব পৰা নাই। কেৱল তাইৰ কথাতে তাইৰ দণ্ড হবনে? বেশ্যাৰ কথাত কি সত্যতা আছে? আন এজনে কলে, যি নহওঁক তাক ধৰিছে যেতিয়া সি গাৱঁক একুৰি টকা দণ্ড দি প্ৰায়শ্চিত্ব হওঁক। অনন্তৰ মনত ই বিচাৰ যেন অতি জঘন্য বিচাৰ স্বৰূপ হ'ল। সি ভাবিলে সৰল ছোৱালী, অলপ কথাতে ভোল যায়। তাই এই বান্দৰ বিটলীয়া, চহৰৰ অসজ আচৰণ শিকা সাত ঘাটৰ চেঙেলীৰ ফান্দত পৰিবলৈ কিমান পৰ? কিন্তু এই ধূৰ্ত্ত সাৰিব একুৰি টকাৰ বলত, কিন্তু ছোৱালীজনীয়ে হেৰাব পিতৃ-মাতৃ, গাওঁ-ভূঁই, ওচৰ-চুবুৰীয়া, তাই দূৰ হব কোন অজানা অচিনা ভৱিষ্যত আন্ধাৰত, হয় হব মুছলমানী, নাইবা কোনোবা ধূৰ্ত্ত, কাম

পিপাসু, পাঞ্জাবীৰ সহচৰী। হয়তো তাই গোটেই জীৱনটো কটাব লাগিব কাৰো বান্দী-বেটি হৈ, চুৱা-বাচোন ধুই। অনন্তৰ মনত যেন এনে ভাব অসহন হ'ল। অনন্তই লাহেকৈ মাত দিলে—আপোনা-লোকে ছোৱালীজনীক পৰাচিত কৰি আকৌ সমাজত লব নোৱাৰেনে?

সকলোৱে একমতে কলে—অসম্ভৱ, অসম্ভৱ। গাঁৱলীয়া সমাজ এতিয়াও মৰা নাই। যেয়ে আওঠা খাইছে, এতিয়া আওঠাৰ জুইৰে পুৰি মৰক। সেইবুলি সমাজখন নষ্ট কৰিব নোৱাৰি। এটাক দেখি দহোটা বেয়া হব। পুৰোহিতৰ জীয়েক হ'ল বুলি সাৰিব নোৱাৰে।

অনন্তই কলে—গাঁৱলীয়া সমাজ মৰা নাই। সেইটো সঁচা। কিন্তু মৰা নাই কেৱল মৰা বিচাৰি শগুণে টনা-আঁজোৰা কৰি মৰা শ টানিবলৈহে। ভাল কথাৰ কাৰণে জীয়াই থকা নাই।

এটা উদ্ধত ডেকাই মাত লগালে—বোলো, মুখ চম্ভালি কথা কবাহে। যাকে তাকে শগুণ বোলাৰ ঠাই এইখন নহয়। আন এজনে কলে, কি ক'ব মানুহ, ক'ত আহিছে, আকৌ আমাৰ নিজৰ ঘৰত বৰ কথা। শগুণ বোলা মুখ ভাঙি দিয়াহে।

অনন্তই কলে—মোক মাৰিব পাৰিবা ককাইহঁত। কিন্তু ময়ো গাঁৱলীয়াহে। আজি সঁচাকৈ গাঁৱৰ অৱস্থা দেখি মোৰ চকুৰ পানী আহিছে। গাঁৱলীয়া সমাজে আজি জানে দুৰ্ব্বলীক অত্যাচাৰ কৰিবলৈ, নাজানে দুখীয়াৰ সহায় হবলৈ। হয়তো পুৰোহিত বেচেৰা দুখীয়া। তোমালোকক মনৰ জোখাই ধন-সোণ দিব পৰা নাই। নহলে এইকথা বাহিৰ নহ'লহেঁতেন। আনপিনে ছোৱালীজনী অসহায়া, অবলা। তাতে আজি বিপদত। গতিকে খালত পৰা গাইক হেচি-থেলি খালত নেপেলাই কি কৰিবা? কিন্তু তোমালোকৰ জী-বেটীৰ অৱস্থা এনে হ'লে কেনে লাগিলহেঁতেন, এবাৰ ভাবি চোৱা।

কেবাজনেও একেলগে মাত লগালে—আমাৰ জী-বেটীয়ে এনে কৰিবনে? বোপাই তোমাৰ যদি বৰ মৰম লাগিছে তুমিয়ে লৈ



যোৱা। মুঠতে আমাৰ আপদ দূৰ হওঁক, এজনে দহজন নষ্ট কৰিব। সমাজ ভালে ৰওক।

অনন্তই কলে এৰা কৌটিকলীয়া জীৰ্ণশীৰ্ণ সমাজখন ৰওক। ইপিনে হাজাৰে হাজাৰ পাপ কৰি সু-মুৱা হৈ ফুৰা, কিন্তু তাই হতভাগিনী যিহেতু ধৰা পৰিছে তাইৰ সৰ্ব্বনাশ হওঁক।

এজনে কলে—সেই কথা আগতে ভাবিব লাগিছিল। বোলো জুই চুলে পোৰে বুলি কোনে নাজানে। বিধবা বামুণী বুলিলে বুলিবলৈ নাই। তাইৰ এনে অপকৰ্ম্ম। পিচে ল'ৰাটোও সিফলীয়া হৈছে। আপদ গুচিছে এতিয়া। নিজে য'তে মৰে ত'তে মৰক। পুৰোহিত, পিচে কি কৰা? সমাজ লাগেনে তাইক লাগে? যদি যজমানী কৰি শ্ৰাদ্ধাদি কৰিব খোজা তেন্তে আপদ দূৰ কৰা।

পুৰোহিতে চকুপানী মচি কলে "বেয়াক ত্যজিবই লাগিব।"

এনেতে অনন্তই কলে—এৰা বেয়াক ত্যজিবই লাগিব। কিন্তু এওঁলোক আটায়ে ভাল নে?

কি কৰা বোপা, এতিয়া সেইবোৰ খেলিবলৈ সময় ক'ত? নিজৰ ছাগলী ভাল হ'লে পৰৰ বাৰী সোমাইনে?

পিচে কি কৰিব খুজিছা?

কৰবাত এৰি আহিব লাগিল বোপা। এজনে মাত লগালে—কি এৰি আহাহে? কৰ'বাত দুশ বা তিনি শ টকালৈ বেচি আহাগৈ। পুৰোহিতে কলে, "সেইটো দিহা ততালিকে কৰিব পাৰিনে?"

বাপেকৰ মুখত এনে হৃদয়হীন, অন্তৰশূন্য কথা শুনি অনন্তৰ অন্তৰত ভয়ঙ্কৰ বিদ্ৰোহ উপস্থিত হ'ল। সমাজ, পিতৃ, মাতৃ, দেশাচাৰ লোকাচাৰ, সকলো প্ৰেতমূৰ্ত্তিয়ে যেন অনন্তৰ সৰল মনটো আগুৰি পেলালে। সি সেই অসংযম অৱস্থাতে কলে, "নাই, ছোৱালীজনী কোনো মুছলমান বা পাঞ্জাবীক বেচিব নোৱাৰা। তাতকৈ মোক দিয়া।"

কেবাজনো ডেকাই কলে—নিয়া, নিয়া। কিন্তু সমাজক দুকুৰি টকা দিব লাগিব। অনন্তই সেই কথাত মান্তি হ'ল। কিন্তু তাৰ ভাব হ'ল আজিৰ জগতটো যে মানুহ বেচা প্ৰথা সমাজত দেখা নেদেখাভাৱে চলি আছে সেয়ে আচৰিত কথা। যি নহওক অনন্তই ভাবৰ উত্তেজনাত সেই টকা দিলে, কিন্তু অনন্তই নাজানে সি কি বস্তু ললে। সি এবাৰো নভাবিলে তাইক ক'ত থব, কি কৰিব? সি এবাৰো নাভাবিলে তাইক লগত লৈ যে তাৰ ঘৰলৈ যোৱাটো কি ডাঙৰ কথা। তাৰ দেউতাকে বা তাৰ সম্বন্ধে কি ভাবিব? এনেয়ে দেউতাকে সিবাৰ নগৰলৈ যোৱাত তাৰ সম্বন্ধে কত কি শুনিছে। তাক কিমান বেয়া পাই আহিছে। যদি এনে অৱস্থাত এই ছোৱালীজনী লৈ তাৰ ঘৰ পায়, তেন্তে গাঁৱেভূঁৱে, ওচৰ চুবুৰীয়াই তাক কত গৰিহণা কৰিব। তাৰ দেউতাক-আয়েকে তাৰ আচৰণত কিমান অসন্তোষ পাব। তদুপৰিও সি অলপতে কলিকতালৈ এম-এ পঢ়িব যাব। এনে অৱস্থাত সি সেই ছোৱালীজনীক ক'ত এৰি যাব? তেন্তে কি সি দলনিত পোণা মেলাৰ দৰে আঠাউনি পানীত পেলাই যাব? নে তাইক এৰি যাব নোৱাৰি তাৰ পিতৃ-মাতৃ, গাৱঁৰ ভাগি-কুটুম এৰি তাৰ ভৱিষ্যত পঢ়া-শুনা এৰি তাইৰ দিহা ভৰষা কৰাতে ব্যস্ত থাকি জীৱন নিয়াব? সি নাজানে জগতত অতি ভাল হলে কি সৰ্ব্বনাশৰ সমুখ হব লাগে।

পুৰোহিতে কলে—বোপা, মোক ৰক্ষা কৰিলা। মোক একো নালাগে বৰং তাইক নিয়া খৰছ পাতি মই দিম। গাঁৱৰ দায় জগৰো মাৰিম। তাইক কেৱল তুমি ভালকৈ ৰাখিবা। মই বৰ আনন্দ পাইছোঁ যে তুমি তাইক নিব খুজিছা। হাজাৰ হলেও নিজৰ বেটী। মাকে আজি তিনি দিন ভাত খোৱা নাই। বোপা, এনে হেন ছোৱালীজনী যে এনে হব ভবা নাছিলোঁ। কিন্তু কপাল। যি নহওঁক বোপা তাইক যে কোনো মুছলমান বা বঙালক গতাব নলগাত



পৰিল এয়ে মোৰ সন্তোষ। বাল বিধবা তাই। দুবছৰীয়া হওঁতে বিয়া দিছিলোঁ। দীপ্‌লিপ ছোৱালী। দেখোতে সাইলাখ দেবীমূৰ্ত্তি। কিন্তু কপাল বেয়া। দহ বছৰত ভৰি নিদিওতে স্বামী ঢুকাল। সংসাৰৰ আওভাও তাই বুজি নাপালে। স্বামীসুখ কি গোল নাপালে। যিয়ে নহওঁক বাপেক মাকৰ ঘৰতে ডাঙৰ-দীঘল হ'ল। এতিয়া সোতৰ বছৰত ভৰি দিছে। কিন্তু তাই যে এনে টাঙোন মাৰিব ভবা নাছিলোঁ।

ভবা নাছিলা। এতিয়া ভাবা। আমাডিমাতে বিয়া দিবা। সমাজক ভোজে-ভাতে খুৱাবা। পিচত কপালক দূষিবা।

কি কৰিবা বোপা, বামুণহে জন্ম ধৰিছোঁ। নিজৰ ধৰ্ম্ম ৰাখিবই লাগিব।

ধৰ্ম্ম, ধৰ্ম্ম! ধৰ্ম্মৰ নামত ব্যাভিচাৰৰ সৃষ্টি। স্বামী কি বস্তু নুবুজোতে দৰা কইনাৰ খেল পাতা। পিচু হৈ নিজৰ ছোৱালীক দূৰ কৰা। সুবিধা পালে মুছলমানত বা বঙালত বেচা। এয়া ধৰ্ম্ম নহৈ আৰু কি ধৰ্ম্ম হব? ধৰ্ম্মৰ কথা মুখত নানিবা। এনে ধৰ্ম্মই হাজাৰ হাজাৰ ছোৱালীক অসহায় কৰিছে। হাজাৰ হাজাৰ ছোৱালীক নিঠকুৱা কৰিছে। কিন্তু মুছলমানে সাদৰি সিহঁতক ৰক্ষা কৰিছে। পোহপাল দিছে। জীয়াই ৰাখিছে। কিন্তু তোমালোকে পিশাচৰ দৰে ধৰ্ম্মৰ গুণ গৰিমা গাই আছা। যাওক সেইবোৰ, কিন্তু কালি ৰাতিপুৱাই তেওঁক নিবলৈ এখনি নাও ঠিক কৰি দিয়া। যি লাগে মই দিম।

ৰাতি নৌপুৱাওঁতে অনন্ত উঠি বাতৰি ললে। নাও-বৈঠা সকলো ঠিক হৈছে। ছোৱালীজনীক বাপেক-মাকে নাৱত তুলি থৈছে। মাকে কৈছে—যা বাচা, কপালত এনে আছিল বুলি নাজানো। ছোৱালীজনীয়ে একো নামাতি কেৱল চকুপানী মচিছে। তাই আজি নাজানে কোন অনন্তৰ লগত কোন অনন্তৰ পথিক হৈছে।

তাৰ ভৱিষ্যত আন্ধাৰ নে উজ্জ্বল। কিন্তু আজি অৱস্থাই তাইক টানি আনিছে অচিন জগতৰ লগত সম্বন্ধ পাতিবলৈ।

অনন্তই মুখ হাত ধুই লাহে লাহে নৈৰ কাষলৈ আহি নাৱত উঠিলেহি। সি নাজানে আজি কাক লগত লৈ সি গতি কৰিছে। কিন্তু তাৰ মনে কৈছে যেন এটা বিপদৰ অগ্নিকুণ্ড তাৰ লগত ললে। সেই অগ্নিকুণ্ডই হয়তো কত বিপদৰ ধুমুহা ওচৰ চপাব পাৰে। সি নাৱৰ এটা টিঙত বহিল। তাৰ গাঁৱৰ নাম কলে। সেই গাঁৱলৈ নাও মাৰিব দিলে। ভটিয়নী পানী নাওঁ দাৰৰ চাবে চাবে বেগাই গতি কৰিলে।

নাৱৰীয়াসকলে বি-বিয়া বতাহত মুকলিভাৱে গীত গাই গাই নাওঁ আগবঢ়াই নিছে। সিহঁতৰ মনত সমূলি ভাৱ নাই। শোকত আতুৰা, পিতৃ-মাতৃ, ওচৰ-চুবুৰীয়া, ভাগি-কুটুম এৰি যোৱা, সকুৰে-পৰা ডাঙৰ-দীঘল হোৱা ঠাই ত্যজি কোন সুদূৰলৈ গতি কৰা সেই ছোৱালীৰ মন কি বিষাদেৰে পৰিপূৰ্ণ। সিহঁতে নাজানে অনন্তৰ মনত কি ভাব খেলিছে। সিহঁতৰ এজনে অনন্তক সুধিলে, "বাবু এটা বিৰি নাইনে?"

অনন্তই হঠাৎ ধ্যানভগ্ন হৈ কলে—বিৰি? বিৰিতো মই নাখাওঁ।

এ গুৱাহাটীত থকা বোপা, বিৰিয়ো খাব শিকা নাইনে?

অনন্তই কলে—বিৰি কিয় আৰু কত কি শিকিব পৰা নাই।

আকৌ অনন্ত ভাৱত বিভোৰ হ'ল। নাৱৰীয়াসকলে দাৰৰ চাব মাৰিব ধৰিলে। হঠাৎ অনন্তই দেখিলে সেই ছোৱালীজনীয়ে মূৰৰ কাপোৰ গুচাই পাৰৰ পিনে চাইছে। তাইৰ আগত থকা নাৱৰ গুৱাত বন্ধা কাপোৰখন অলপ ফটা আছিল। সেই কাপোৰৰ মাজেৰে অনন্তই দেখিলে কি এখনি অপৰূপ ৰূপ-মাধুৰ্য্যেৰে গঢ়া শুৱনি মুখ। সেই শুৱনি জালিকটা মুখখনিত আছে এচপৰা ক'লা মেঘ, সেই হৰিণী চকুজুৰিত বৈছে দুধাৰি চকুলো।



অনন্তই সেই মুখখনি দেখি যেন ভাবিলে হিন্দু ধৰ্ম্মৰ মাজেৰে কি আগ্নেয়গিৰিৰ তপত ধাতুৰ তৰল সোঁত বৈ গৈ হিন্দুজাতিৰ মেৰুদণ্ড পুৰি ছাই কৰি পম্পে ধ্বংসৰ সৃষ্টি কৰিছে। হঠাৎ তাই মুখখন ঘুৰাওতে অনন্তৰ চকুৱে চকুৱে তাইৰ চকু পৰিল। যদিও তাই আজি জগতত নিঠৰুৱা অৱস্থাত উটি-ভাহি যাব ধৰিছে কিন্তু তাইৰ যেন এই অচিনা, অজানা ডেকাটোৱে তাইৰ এই বহল সংসাৰত খেৰকুটা সহায়। তাই নাজানে কিয় তাইক এই সুন্দৰ ৰূপ সৌন্দৰ্য্যৰে ভৰপূৰ ডেকাজনে তাইক নিছে। তাই নাজানে তাইৰ ভৱিষ্যত কি? তথাপি তাইৰ ভাব হ'ল যেন এখনি দয়াৰ মূৰ্ত্তি এই অনন্ত আকাশত ভাহি ফুৰিছে। তাই নাজানে তাৰ জাতকুল কি।

অনন্তই সেই মুখখনি দেখি তাৰ মনত পৰিল সেই মালতীৰ কথা। তাৰ মনত সেই দুনীয়াৰ মধুৰ কথা। সি তিনি গৰাকী তিৰোতাৰ সংস্পৰ্শত আহিল। এই তিনিওজনীৰ মুখৰ গঢ় আৰু মাধুৰ্য্যৰ সি মনে মনে বিজনি কৰিলে। তাৰ মনত পৰিল মালতীৰ সৰল কথাবোৰ, তাৰ মনত পৰিল দুনীয়াৰ দুখ কষ্ট ভৰা জীৱনৰ মাজতো এখনি নিৰ্ম্মল হিয়া। লগে লগে তাৰ মনত পৰিল মালতীক কেনে পাশবিকতাই আক্ৰমণ কৰি হিন্দু ধৰ্ম্মৰ গৌৰৱ বঢ়াই আজিও সেই হিন্দুসকল সমাজত সুন্দৰভাৱে চলি আছে। কেঁৱে অলপো শাস্তি পোৱা নাই। কিয়নো যেয়ে যি নাভাৱক অনন্তই মালতীৰ তেনে অৱস্থা হোৱাৰ মূলত অসজ ডেকাৰ পাশবিকতা এইটো ধ্ৰুব সত্য বুলি ধৰি লৈছিল। তাৰ মনত পৰিল সেই অজাতি, নীচকুলীয়া দুনীয়াৰ কথা, যি ফুল-পাহি হিন্দুৱে গচকি তাইৰ সৌৰভ, তাইৰ সজীৱতা, সমূলি ধ্বংসৰ পথলৈ টানি নিছে। আকৌ সেইবোৰেই সমাজৰ উচ্চ শাৰীত সুন্দৰ-ভাৱে থিয় হৈ থাকি সমাজৰ গৌৰৱ বঢ়াই ফুৰিছে। তাৰ আগত ফুটি ওলাইছে আকৌ এপাহি ফুল। যি ফুল মৰহি যাব ওলাইছে

হিন্দু ধৰ্ম্মৰ গৌৰৱ ৰক্ষা কৰোঁতা হিন্দু সমাজ আৰু হিন্দু ডেকাৰ পাশবিক আচৰণত। অনন্তই এনেবোৰ অনন্ত ভাবনাত বিভোৰ হৈ ভাবি গৈছে সমাধান বিচাৰি। তেন্তে কি এইবোৰৰ সমূলি সংশোধনৰ উপায় নাই ? সি ভাবিছে আকৌ কি নব যুগৰ সৃষ্টি কৰি, নতুন ৰীতি-নীতি গঢ়ি কোন কাহানিয়ে মামৰে ধৰা এই হিন্দু ধৰ্ম্ম সংস্কাৰ কৰিবলৈ সমাজ সমূলি অপাৰগ ? এই কোটি কোটি যুগতে সজা হিন্দু ধৰ্ম্মৰ মঠ মন্দিৰত যি নানা তৰহৰ গছগছনি গজি ভাঙি পৰো পৰো হৈছে সেই মঠ মন্দিৰ জানো জোৰাফোন্দাৰে থিয় কৰি ৰাখিব পাৰিব ? নে সমূলি এই মঠ নতুন সাঁচত নতুন মাল মচলাৰে সাজিব লাগিব। সি ভাবিলে এয়ে কি সাম্য, প্ৰেম, পৰোপকাৰৰে উজ্বলি থকা হিন্দু ধৰ্ম্মৰ সহস্ৰ বস্তিগছা।

( ২৯ )

অনন্তৰ নাও গৈ সিহঁতৰ গাঁৱৰ গা-ধোৱা ঘাট পালে। তাতে অনন্তক কেবাজনী তিৰোতাই দেখি ক'ৰপৰা আহিলা বোপা, নাৱত সেইজনী কোন ?—বুলি প্ৰশ্ন কৰিলে। নাও ঘাটত লগাওঁতে লগাওঁতে অনন্তৰ ঘৰত খবৰ পালে অনন্ত আহিছে, কৰ'বাৰপৰা এজনী দীপলিপ কইনাও আনিছে। এই কথা শুনিয়ে অনন্তৰ দেউতাকৰ খঙে মুধ ঢুকি পালে। তেওঁ ঘৈণীয়েকক কলে—জহান্নামে যোৱা ল'ৰা, ই মোৰ বংশৰ কলঙ্ক, ইয়াক হাউলিৰ ভিতৰত সোমাব নিদিবা। ক'ৰ কি আনিছে একো থিৰাং নাই। মই চহৰলৈ যাওঁতে বহুতৰ মুখত বহুতো কথা শুনি আহিছোঁ।

মাকে কলে—ইমান দিনৰ মূৰত ল'ৰা উভতি আহিছে আকৌ এখন পাতেনে ?

তাৰ মুখ চোৱাও পাপ। সি মোৰ ল'ৰা নহয়। তাক পঢ়াই-শুনাই অধমতকৈও অধম কৰিছোঁ। তাৰ কীৰ্ত্তি শুনিলে কাণত হাত দিব লাগে। উস্, নাই নাই মই তাক সোমাবলৈ দিব নোৱাৰোঁ। বাহিৰত যি কৰিছে, কৰিছে এতিয়া ঘৰলৈকে জঞ্জাল লৈ আহে ইমান তাৰ সাহ! মোৰ ওখ মূৰ নত কৰিলে। মই আৰু সমাজক কেনেকৈ মুখ দেখুৱাম ?

ঘৈণীকে কলে—আহিছে যেতিয়া কি কথা-বতৰা শুনোতো ?

শুনিছোঁ, বহুতো শুনিছোঁ তাৰ কথা শুনি পেটতে হাত-ভৰি লুকায়। বৰ বংশধ্বজ তুলিছিলা। এতিয়া কেলেঙ্কাৰীৰ বোজা লৈ তৰণি নোপোৱা। য'তে যাম ত'তে তাৰ কথা। উস্, ডাঙৰ মানুহৰ ল'ৰা, সি বাখে মেতৰণী, সি ফুৰে ক'ৰ ছোৱালীৰ পিচে পিচে আস্পতালত। এতিয়া বা কি আনিছে তাৰ নাই পাট্টা। মেতৰণী নে ধুবুনী। নাই নাই তাৰ মুখ চোৱাও পাপ।

এনেভাবে কথা কৈ থাকোতে অনন্ত আহি ঘৰ সোমালহি। আহিয়েই আয়েক আৰু দেউতাকক একোটা সেৱা জনালে। দেউতাকে গৰজি উঠিল। তই আৰু কিয় ইয়ালৈ আহিছ? বংশৰ কুলাঙ্গাৰ। তই মোক মুখ নেদেখাবি। বুলিয়েই তাৰ মূৰত এটা লাঠি মাৰি দেউতাক কাষৰ হ'ল। যাওঁতে কৈ গ'ল—বাটৰ জাহি-জাবৰ লৈ আহি ঘৰত সুমুৱাইহি।

অনন্তই কি কৰ, কি নকৰ বিমোৰত পৰি উঠি থিয় হৈ ৰ'ল। মাকে কলে—বাচা, তই এইবোৰ কি কৰিছ? ক'ৰ ছোৱালী আনিছ? মোৰ ঘৰত সেই ছোৱালী সুমুৱাব নোৱাৰ। দেউতাৰে ভাল ঘৰৰ ছোৱালী চাইছে। তোৰ বিয়া অলপতে পাতোঁ বুলি থিৰ কৰিছে।

অনন্তই একো নামাতি অলপপৰত ভক মাৰি ৰৈ আইতা, মই যাওঁ।

মাকে ক'লে—ইমান দিনৰ মূৰত আহিছ, এতিয়াই যাবনে? ৰ চাহ-জলপান খা। দেউতাৰৰ খং শাম কাটিলে কথা-বতৰা হবি। দেউতাৰৰ এটা ল'ৰা। তই দেউতাৰৰ মনত অসন্তোষ দিয়া ভাল নহয়।

অনন্তই কলে—মই একো বেয়া কৰা নাই আই।

যিয়ে নহওঁক সেই ছোৱালীজনী ঘৰলৈ পঠিয়াই দে।

অনন্তই কলে—ঘৰলৈ? তাইৰ ঘৰ ক'ত? আই, হয় তাইক ইয়াত ৰাখিম, নহলে মই ইয়াত নাথাকোঁ।

ছিঃ ছিঃ তেনে কথা কয়নে? তই ভাল বংশৰ ল'ৰা। লিখা-পঢ়া শিকিছ। ভাল কাম কৰিলেহে সকলোৱে যশ গায়। তই বেয়া কৰি বংশৰ নাম বেয়া কৰ কিয়? শুনিছে হেনো বি এ পাচ কৰিছ। সকলোৱে শুনি কত ভাল পাইছোঁ। এনে স্থলত এনেবোৰ কৰি কিয় কেলেঙ্কাৰী আন? ছোৱালীজনী ঘৰত থৈ আহক। নাৰৰীয়া-হঁতক ওভতাই লৈ যাব ক। লাগে যদি মই খৰচ পাতি দিম। তই



অলপতে আকৌ পঢ়িবলৈ গুচি যা। এম-এ পাচ কৰি আহিলে দেউতাৰায়ো ভাল পাব। ইয়াত থাকিলে হাই-কাজিয়া কৰি বেয়াহে হব। মোৰ কথা শুন বাচা। তোৰ বাহিৰে মোৰ কোন আছে?

অনন্তই কলে—আই, মই বংশৰ কেলেঙ্কাৰী আনিছোঁ। মোক আৰু আপোনাৰ নিজৰ বুলি ভাবি কি লাভ? কিন্তু যিয়ে নকওঁক মই ছোৱালীজনী খেদাব নোৱাৰোঁ। তাই বৰ দুখত দুখী।

মাকে কলে—কিন্তু তাইক আমি ইয়াত কেনেকৈ ঠাই দিম? তই এটা কথা কৰ। দিনচেৰেক কৰ'বাত ৰাখি মই খৰচ দিওঁ আকৌ পঢ়িবলৈ যাগৈ। পঢ়া ল'ৰা, আন কথাত মন দিয়া ভাল নহয়।

মই গ'লে তাইৰ অৱস্থা কি হব আই? মই যে তাইৰ সকলো দায়িত্ব গ্ৰহণ কৰিছোঁ।

দেউতাৰ মাৰক কথা নুসুধি এনেবোৰ কৰা ভাল হোৱা নাই। এনেতে জলপান খাবৰ হৈছে বুলি লিগিৰীয়ে কোৱাত—আহ বাচা, জলপান খাহি। মই অলপ জলপান ছোৱালীজনীলৈকো দি পঠাওঁ। দেউতাৰৰ খং উঠিছে যোতয়া তাইক ঘৰ চপোৱা ভাল নহয়।

অনন্তই জলপান খাওঁতে মনে মনে হঠাৎ কৈ উঠিল, এৰা সেই-টোকে কৰিব লাগিল।

মাকে সুধিলে কি কৰিবি বাচা? তই ভাল হলে ভাল পাওঁ।

আই, ছোৱালীজনী যেতিয়া ৰাখিব নোৱাৰে, মই অৱশ্যে আপোনালোকৰ ওপৰত বোজা নিদিওঁ। পিচে মোক এম-এ পঢ়িবলৈ সুবিধা দিব জানো?

বাচা, তই পঢ়িলে কিয় নপঢ়াম। টকাৰ কিবা নাটনি পৰিছেনে?

তেন্তে আই, মই কলিকতাত পঢ়োঁ বুলি ভাবিছোঁ।

আয়েকে কলে—সেইটো ভালেই। গুৱাহাটীত পঢ়াতো ভাল নহয়। কতই কত কথা কয়। গুৱাহাটী এৰাই ভাল। যাৰ ছোৱালী

তাক গতাই দি তই আজিতেই কলিকতালৈ গুচি যা। মই খৰচ পাতি দিওঁ। পিচত দেউতাৰক কৈ-মিলি মাহে মাহে টকা পঠিয়াম। তই ভাল হলে দেউতাৰে টকা নিদিব কিয় ?

ভাল কথা আই, মই ছোৱালী আনত গতাম। কিন্তু এটা কথা আই। ছোৱালীজনীৰ আচলতে আজি কেওঁ নাই। সকলোৱে তাইক দূৰ কৰিছে। বামুণৰ ছোৱালী। কপালৰ গুণত সৰ্ব্বনাশ হৈ মহা বিপদত পৰিছে। তাইৰ এটা ভাল দিহা কৰিব নোৱাৰিলে বৰ বেয়া হব আই। মই একো বেয়া কাম কৰা নাই; যিহৰ কাৰণে দেউতাই মোক লাঠি মাৰিবলগীয়াত পৰিছে। তাৰ পাছত মাকৰ আগত সি সকলো কথা ভাঙি কলে।

সেইবোৰ কথা আনে কি বুজিব বাচা। কতই কত কথা কৈ দেউতাৰৰ কাণ ঘুগুলা কৰিছে। আনে বেয়াটোহে দেখে, বেয়াটোহে ৰটনা কৰে। যি নহওক তাইক ইয়াত ৰাখিব নালাগে। আন গাঁৱত এটা দিহা কৰি থৈ যাগৈ।

নাই আই, মই গুৱাহাটীত এৰি যামগৈ। তাৰপৰা কলিকতালৈ পঢ়িবলৈ যাম।

সেয়ে ভাল কথা। দেউতাৰৰ লগত আৰু দেখা কৰিব নালাগে। মোৰ হাতত এশ টকা ৰূপ আছে। তই কাইলৈ কলিকতালৈ গুচি যা। তাৰেপৰা ভালকৈ চিঠিপত্ৰ লিখিবি। মই আৰু টকা পঠিয়াম। তাত নাম লগালে দেউতাৰে টকা নিদি নোৱাৰে। কথামতে কাম। আয়েকে জলপান লৈ নিজে ছোৱালীজনীৰ ওচৰলৈ গ'ল। ছোৱালীজনীৰ জালি কটা মুখ, কথা-বতৰা দেখি অনন্তৰ মাকৰ বৰ মৰম উপজিল। ছোৱালীজনীয়ে তেতিয়াও কান্দি কান্দি চকু ঔৰফুল যেন কৰি আছিল। অনন্তৰ মাকে কলে—বাচা, নাকান্দিবি। কপালত যাৰ যি থাকে সেয়ে ঘটে। কৰোঁ বুলি কেঁৱে একো কৰিব নোৱাৰে। যি সাধি আহিছ সেয়েহে পাবি। বাচা, বোপাই পাইছে যেতিয়া তোৰ এটা ভাল দিহা নকৰি নেৰে। জলপান খা বাচা। এই ডেড় কুৰি টকা ৰূপো ধৰ। আপালিত ভাঙি-ছিটি খাবি। বোপাটো কলিকতালৈ পঢ়িবলৈ যাব। কিন্তু তোৰ দিহা কৰিহে যাব। মই ইয়াতে তোক ৰাখিলোঁ-হেঁতেন। কিন্তু গাঁৱলীয়া মানুহে কতই কি ৰটনা কৰিব। তাতে দেউতাকৰ বৰ খং। যি নহওক বোপাই কিবা সুবিধা নকৰি তোক এৰি নিদিয়ে। জলপান খা বাচা। খাই-লৈ জীয়াই থাকিবই লাগিব।



ছোৱালীজনীয়ে অনন্তৰ মাকৰ এনে মৰম-বেথা লগা কথা শুনি তাইৰ মনে মনে তেওঁৰ প্ৰতি বৰ শ্ৰদ্ধা হ'ল। এই কেইদিন তাই সকলোৰে পৰা কেটেৰা-জেঙেৰা আৰু নানা গৰিহণাহে পাইছে, কাৰো এষাৰ নিচুকনি পোৱা নাই।

অনন্তৰ মাকে কলে—এইবোৰ কথা কৰো বুলি কেঁৱে কৰিব নোৱাৰে। কালে আপোনাআপুনি টানি নিয়ে। তথাপি তাতে গাঁৱতে ৰাখি এটা দিহা কৰি দিলে এনে দুখৰ ঘটনা নঘটে। বেচেৰী সকলোৰে-পৰা আঁতৰিব লগীয়াত পৰিছে। এতিয়া ক'ত ঠাই পায় ? কোন নিচিনাৰ লগত সঙ্গ বান্ধিব লগীয়াত পৰে। অন্যায়ত মনে মনে খং উঠা নাইবা পৰৰ দুখত ব্যথাপোৱা মন আৰু অন্যায়ৰ বিৰুদ্ধে প্ৰতি-বাদ কৰা অথবা দুখৰ কাৰণৰ মূল উভালিব পৰা শক্তি পোৱা দুবিধ বেলেগ বস্তু। এবিধত যদিও সহানুভূতি আছে, কিন্তু তেনে সহানুভূতি দুৰ্ব্বল মনৰহে চিনাকি ; কিন্তু আনবিধত লাগে শক্তিপূৰ্ণ বিদ্ৰোহী মন। যিহে ভাঙি-ছিঙি চূৰমাৰ কৰিব সমাজৰ দুৰ্ব্বল চলন্তি ৰীতিনীতি, যেয়ে সৃষ্টি কৰিব সমাজত আগ্নেয়গিৰী, ধূমকেতু। কিন্তু সাধাৰণভাবে সমাজত ডাঙৰ দীঘল হোৱা অনন্তৰ মাতৃৰ মাতৃহৃদয়ৰ কৰুণা থাকিলেও তেনে বিদ্ৰোহী মন ক'ত ! তেওঁ ছোৱালীৰ ব্যথাত অন্তৰৰ গভীৰ মৰ্ম্মস্থলত অনুভৱ কৰিছে, কিন্তু সেই দুখ বা অন্তৰহীন সমাজত ভুঁই-কপ তুলিবলৈ শক্তি ক'ত ? সেয়ে তেওঁ চলন্তি সমাজৰ ৰীতি হিচাবে

কৈ গ'ল বাচা, জুটা খা। কি কৰিবি, কপাল, কপাল! কিন্তু তেনে বিদ্রোহী মন জগতত কেইজনৰ?

অনন্তই আৰু ক্ষন্তেকো ঘৰত নৰৈ সেই নাৰতে ওচৰৰ ষ্টেচনলৈ গৈ সিদিনাই গুৱাহাটী পালে। তেওঁ গুৱাহাটীৰ পৰাহে কলিকতালৈ যাব। কিয়নো গুৱাহাটীত তেওঁৰ বহুতো কাম আছে। গুৱাহাটীলৈ আহি এখন হোটেলত সিদিনা মাইতীৰ সৈতে থাকিলহি। তাৰ নিজৰ বহুত কামৰ ভিতৰত এবাৰ আস্পতাললৈ গৈ মালতীহঁতৰো খবৰ লৈ আহিছিল। সি ভাবিছিল মালতীহঁত ইমান সোনকালে আস্পতাল এৰা নাই। সি ভাবিছিল পাৰে যদি মাইতীকো মালতীৰ লগ কৰি দি সিহঁতৰ লগতে থাকিবলৈ সুবিধা কৰি দিয়ে। মালতীয়ে যদি মাইতীৰ দায়িত্ব লয় তেন্তে সি নিসঙ্কোচে কলিকতালৈ যাব পাৰে, আৰু তাই যে একো দুখ নাপায় সেইটোলৈ নিসন্দেহ হব পাৰে। কিন্তু তাৰ আশা নফলিল। আস্পতালত কম্পাউণ্ডাৰে তাক দেখিয়ে ডাঙৰ ডাঙৰকৈ কলে—কিহে আস্পতালত আজি কিয়? তেওঁলোক আগতে ওলাইছে। পিচে পাছ কৰিলা হেনো? এতিয়া কি কৰিবা? স্বভাৱ যিহকে নহওক, কিন্তু পঢ়া যে থিক ৰাখিছা সেয়ে ভাল। কম্পাউণ্ডাৰৰ মুখত তাৰ স্বভাৱৰ বিশ্লেষণ শুনি অনন্তৰ খং উঠিল। সি কলে—মনে মনে থাক, যেতিয়াই তেতিয়াই চেলবেলাই নুফুৰিবি। তোৰ গুণ গৰিমা গাঁৱৰ চহাসকলৰ আগত ওফাইদাং মাৰিবি। যাৰে তাৰে স্বভাৱ কেনে সেইটো বিচাৰ কৰা তোৰ নিচিনা সাধাৰণ তৰপৰ মানুহৰ কাম নহয়।"

কম্পাউণ্ডাৰে অনন্তৰ কথাৰ সুৰত অলপ কোঁচ খালে। কিন্তু তথাপি হাঁহি হাঁহি কলে—মোক খণ্ড কৰিছা, কিন্তু তিতা দৰবেহে বেমাৰীক ভাল কৰে।

অনন্তই কলে—নিজৰ যন্ত্ৰ ভাল কৰা, তাৰ পিচত আনক দোষা-ৰোপ কৰিবা। জগতখন তোমাৰ মনেৰে জুখিব গ'লে বহুতো সৰু হৈ



পৰিব। কম্পাউণ্ডাৰি কৰিছা, ভালকৈ সেই বিদ্যাত পাৰ্গত হোৱা, মানুহৰ মনস্তত্ত্ব বুজিবলৈ বহুতো বাকী। বুলিয়েই অনন্ত তাৰপৰা আঁতৰ হ'ল। সি মালতীহঁতক লগ নাপাই মাইতীৰ একো দিহা কৰিব নোৱাৰি আৰু গুৱাহাটীত আন ক'তো থবলৈকো তাৰ মনে ইচ্ছা নকৰাত সি ভাবি বিমোৰ হ'ল কি কৰিব? এবাৰ ভাবিলে অনাথ আশ্ৰমতে তাইক থয়। কিন্তু এনে আশ্ৰমৰ কথা ভাবিয়ে তাৰ মূৰৰ বিষ উঠিল। সি ভাবিলে দেখাত এনে অনাথ আশ্ৰমৰ সৃষ্টি, কিন্তু তাত মানসিক উৎকৰ্ষ কৰিবলৈ বা তেওঁলোকক খুটি খাবলৈ দিহা কৰাৰ উপায় ক'ত? সেই অনাথসকলক কেৱল জীয়াই ৰাখি এটা শোকৰ অগ্নিকুণ্ড জ্বলাই ৰাখি লাভ কি? সি ভাবিলে সেই-বোৰৰ অতীত জীৱনৰ স্মৃতিত নিতে মাছ ভজা খোলা হৈ থাকিব। অৱশ্যে দুই এটা বিয়াৰ যোগাৰ কৰে সঁচা। কিন্তু তেনে বল কৰি কৰা বিয়াৰ আনন্দ ক'ত? আকৌ সেই বিয়া কৰে অতি সাধাৰণ তৰপৰ লোকেহে। গতিকে সেইবোৰৰ মানসিক উন্নতি কেনেকৈ কল্পনা কৰিব পাৰি? যি অনুষ্ঠানত মানসিক উন্নতিৰ ব্যৱস্থা নাই, শিক্ষা-দীক্ষাৰ দিহা নাই, তেনে গৰু অনুষ্ঠানত ৰাখি কি হব? তদুপৰিও সেই অনুষ্ঠানবোৰত কত গোপন ৰহস্য, ধনৰ লোভত দেহা বিকা অভিনয় কত ঘটিছে। কত ধনীয়ে ধনৰ বলত তাত পাশবিকতা আচৰিছে আৰু তাৰ অধ্যক্ষই নিজে সেইবোৰ সুবিধা দিছে। গোপনে গোপনে তাত কত কি ঘটিব ধৰিছে তাৰ কোনে গম লয়? সি ভাবি ভাবি শেহত ঠিক কৰিলে—নাই মাইতীক সি লগে লগে কলিকতা চহৰলৈ নিব। তাত সি পঢ়াব, লগে লগে তাইৰ আন কিবা উপায় কৰিব পাৰিনে চেষ্টা কৰিব। য'ত তাইৰ মানসিক উন্নতি হব, আৰ্থিক উন্নতি কৰিবলৈ সুবিধা কৰিব পাৰিব, নিজৰ ভৰিত থিয় দি সংসাৰত ঘূৰি ফুৰিব পাৰিব তেনে দিহা কৰিব। নহ'লে গৰু ম'হৰ জীৱন কটাবলৈ মুছলমানৰ হাতৰপৰা বা আন

কোনো লোকৰ হাতৰপৰা ৰক্ষা কৰি লাভ কি? সি ভাবিলে ব্যক্তি হিচাবে যি কথা খাটে, জাতি হিচাবেও সেই একে কথা। যি জাতি, যি দেশত মনৰ উৎকৰ্ষতা সাধিবলৈ উপায় নাই, শাৰীৰিক উন্নতি কৰিবলৈ সুবিধা নাপায়, নিজৰ ভৰিত নিজে থিয় হৈ খুটি খাবলৈ সমৰ্থ নহয় তেনে জাতি বা দেশে স্বাধীনতা পাই কি লাভ? স্বাধীনতাই আনিব দেশৰ চৌদিশে মঙ্গল, স্বাধীনতাই আগুৱাই নিব শিক্ষা, দীক্ষা, স্বাধীনতাই গঢ়িব স্বাৱলম্বন, স্বাধীনতাই আনিব আৰ্থিক সুখ, নহ'লে গৰু ম'হৰ স্বাধীন দেশ গঢ়ি লাভ কি?

সি ভাবি থিক কৰিলে মাইতীক গুৱাহাটীতে নাৰাখি কলিকতালৈ নিব। পিচদিনা ৰাতিপুৱাই সি আৰু মাইতী কলিকতালৈ যাত্ৰা কৰিলে। ৰেলৰ দ্বিতীয় শ্ৰেণীৰ এটা কোঠাত দুয়ো উঠিছে। মাইতীক এখন বেঞ্চত বহুৱাইছে। সি আনফালৰ এখন বেঞ্চত বহিছে। মাইতীয়ে নাজানে তাইক ক'লৈ নিব। অনন্তয়ো সেই-কথা ভাঙিবলৈ আহৰি পোৱা নাই। দুয়ো দুটা ভাবত বিভোৰ। মাইতীয়ে ভাবিছে তাইৰ ভৱিষ্যত কি? অনন্তই ভাবিছে কোনপথে তাইৰ ভৱিষ্যত উজ্জ্বল আৰু গৰিমাময় কৰে? এনেবোৰ ভাবি থাকোতে ৰেল বেগাই লৰ দিলে। অনন্তই বেগাবেগিকৈ অলপ খোৱা বস্তু কিনি মাইতীৰ আগত থলে। বহুতো পৰ তেওঁ নলৰা কাৰণে অনন্তই কলে—খোৱা! নোখোৱাকৈ জীৱন কেনেকৈ নিয়াবা? অতীত পাহৰি যোৱা। আজি আমি উজ্জ্বল ভৱিষ্যত গঢ়া পথিক। য'ত নাথাকিব শোক, চিন্তা, কেৱল থাকিব আনন্দ। য'ত নাথাকিব দেহাৰ সম্বন্ধ, সাতুৰিম কেৱল আনন্দ ভাব সাগৰত। খোৱা-লোৱাৰ চিন্তাতকৈ সাধনা হব শিল্পকলা, সৌন্দৰ্য্য।

মাইতীয়ে একো হুৰ্বুজি মনে মনে ৰ'ল। তাইৰ ইচ্ছা হুষাৰ যেন কথা তাইয়ো কয়। কিন্তু কি কব ভাবি নাপায়।



অনন্তই কলে—খোৱা, আৰু অতীতৰ কথা ভাবি লাভ নাই। আমি নতুন জগতত ভৰি দিছোঁ, নতুন জীৱন গঢ়িম। তোমাৰ উদ্ভৱ পাপ কলুষ পঙ্কত, কিন্তু ফুটি উঠিবা পদুম ফুল স্বৰূপ। তাত নেথাকিব আগৰ অতীত ক'লা স্মৃতি, থাকিব কেৱল হাঁহোঁ হাঁহোঁ মুখ, মধুৰ হাঁহিৰ লহৰী।

মাইতীয়ে সেইবোৰ একো বুজি নাপায় সুধিলে—"মোক ক'লৈ নিব?"

এই আষাৰ কথাতে যেন কত মুকুতা সৰি পৰিল। যেন অনন্তৰ অন্তৰৰ বিশ্ব-ব্ৰহ্মাণ্ড কঁপাই তুলিলে। অনন্তই ইমান মধুৰ ৰূপ, এনে বীণাৰ স্বৰূপ কণ্ঠস্বৰৰ কি সৃষ্টি কেৱল গহীন হাবিয়নীত বা জ্ঞান-সূৰ্য্যৰ ৰশ্মি নপৰা সমাজৰ ঘিটমৰা আন্ধাৰৰ জেলেকুৱা ঠাইত ফুলা বনফুলস্বৰূপ মৰহি যাব? সি ভাবিলে এনে বনফুলৰ সৌৰভ সৌন্দৰ্য্য উপযুক্ত ঠাই পালে বা সুবিধা পালে জানো জগত আমোল-মোলাই তুলিব নোৱাৰিব? সি ভাবিলে সমাজে কেৱল কিছুমান নিয়মৰ গৰখাৰৈ কৰিছে। সেই গৰখাৰৈ পাৰ হ'লে হাঁহাকাৰ লাগে, কিন্তু সেই গৰখাৰৈত পৰি মানুহে নিতে যি হা-হুমুনিয়া শোক, বিষাদত কক্‌বকাব ধৰিছে সেইটো নিকপ্‌কপীয়া সমাজে সমুলি নাভাবে। সি ভাবিলে সতীত্বৰ গৌৰৱ। কিন্তু প্ৰাণ নোহোৱা, স্পন্দন নোহোৱা সতীত্বৰ জয়ধ্বজা উৰুৱাই লাভ কি? সংসাৰৰ সকলো বস্তুতকৈ সেই বিধতে সকলো ভিৰ দি তিৰোতা সমাজক খোৰাতকৈও খোৰা কৰিব ধৰিছে। এখোজো ক'তো অকলে যাব নোৱাৰা অৱস্থা কৰিছে। শিক্ষাৰ বাটত প্ৰতিপদে ভয়, সঙ্কোচ গঢ়িছে আৰু স্বাৱলম্বন বোলা কথাষাৰ মিছাত পৰিণত কৰিছে। সি ভাবিলে পখিলা উৰিব দিয়া, ফুলমউ আহৰণ কৰিব দিয়া, নাচোন ভঙ্গিমাত বিশ্ব মোহিত কৰিব দিয়া, কেৱল সতীত্ব, লাজ হুকুম ইত্যাদিৰ ডেৰাব

নোৱাৰা জেওবা পাতি সকলোতে খোৰা, কোঙা, কণা নকৰিবা। দেখিবা যেতিয়া বন্ধ দুৱাৰ মুকলি কৰি দিবা তেতিয়া নাৰীয়ে ব্যোমযানত উৰিব, কিন্তু সতীত্বৰ বিহা মেখেলা খহি নপৰে। ভাপ নাৰ চলাই নিব তাত কুন্তীৰ, ঘৰিয়ালে আপোনা আপুনি বাটএৰি দিব। যুঁজৰ মাজত সৈনিকৰ বেশে যুঁজ কৰিব। তেওঁলোকৰ বন্দুক, বৰতোপৰ গৰ্জ্জনত কেৰে সতীত্ব হানি কৰিবলৈ সাহ নকৰিব। শিক্ষাৰ ওখ মন্দিৰত উঠি বৈজ্ঞানীক সাহিত্যিক হৈ তেওঁলোকৰ সতীত্ব হৰণ কৰিব ছাবি সকলোৰে তেওঁলোকৰ ওচৰত মূৰ দোঁৱাৰ। শিল্পী চিনেমাৰ তৰা হওক তেওঁলোকৰ নাচোন ভঙ্গিমা, গীত কথা বতৰাত জগত ভোল যাব, কিন্তু জগতে এখোজা তেওঁলোকৰ কাষ চাপি বেয়া কথা আলোচনা কৰিব নোৱাৰিব। সি ভাবিয়ে গ'ল ভাৰতত এদিনা এই সতীত্ব ভাবটোৱে তিৰোতা জাতিক বলী, সাহসী, আৱশ্যক হ'লে মৰণক আঁকোৱালি লবলৈ শক্তি দিছিল। কিন্তু আজিৰ ভাৰতত কেৱল সতীত্ব ৰখা, কেৱল লাজ হুকুম ৰখা এই ভাবটোৱে তিৰোতাক দুৰ্ব্বলতকৈও দুৰ্ব্বলা কৰিছে! পাশৱিক-সকলক তেওঁলোকৰ দুৰ্ব্বলতাই আৰু সাহ যোগাই সুন্দৰভাৱে বিভৎসতাৰ তাণ্ডৱ নৰ্ত্তন কৰিবলৈ সুবিধা দিছে। এনে দুৰ্ব্বলী নাৰী সমাজে কেৱল সতীত্বৰ গৌৰৱ কৰি কি লাভ? অনন্তই ভাবিলে সতীত্বৰ উজ্জ্বল শিখা জ্বলি উঠক কিন্তু সেই শিখাই পুৰি পেলাওঁক নাৰীৰ দুৰ্ব্বলতা, নাৰীৰ প্ৰতি খোজে ভয় হোৱা অৱস্থা। সি আৰু কত কি ভাবিলে। ৰেল গৈয়ে আছে। এই দুটা পৰাণী একে বাহতে বাহলৈ ইটোৱে সিটোৰ কথা ভাবি উজাগৰে গৈছে, কিন্তু দুয়ো নাজানে দুয়োৰো সম্বন্ধ কি? দুয়ো নাজানে দুয়োৰো ভৱিষ্যত কি? এজনে ভাবিছে এজনৰ সকলো সুবিধা কৰিবৰ উপায়। আনজনাই ভাবিছে—বিশ্বজগতত আজি মোৰ সম্বল কেৱল এই অচিনা, নজনা নুশুনা ডেকাজনেই। তাইৰ মনত পৰিল



আগেয়ে ডেকা ল'ৰাৰ কাষ চাপিলে কত হকা বধা, কত গালি শপনি শুনিছিল। আনকি নিজেও কাষ চাপিবলৈ কত ভয় সঙ্কোচ কৰিছিল। কিন্তু আজি কি আচৰিত এই এটা কুঠৰীত এজন সুন্দৰ ৰূপবান ডেকাৰ লগত তাই অকলে অকলে যাব ধৰিছে। ভয় নাই, সঙ্কোচ নাই। কোনো বেয়া কথা এযাৰ মুখৰপৰা ওলোৱা নাই। ৰেল গৈ আছে। দুয়োৰো কথা-বতৰা নাই কিন্তু দুয়ো ভাবত বিভোৰ। হঠাৎ এটা ষ্টেচনত ৰেল ৰ'ল। এজন সুন্দৰভাৱে পৰিপাটিকৈ কাপোৰ পিন্ধা বঙালী ডেকা সেই গাড়ীতে উঠিল। দেখিয়েই তেওঁ যে কোনোবা ডাঙৰ মানুহৰ ল'ৰা সহজতে বুজিব পাৰি।

তেওঁ গাড়ীত সোমায়ে বেঞ্চত বহি অনন্তৰ পিনে চাই বঙালীতে কলে—আপুনি ক'লৈ যাব?

কলিকতালৈ।

কিয়?

পঢ়িবলৈ।

কি পঢ়িব?

এম-এ।

আপুনি কি অসমীয়া?

হয়।

ডেকাজনে তেওঁৰ চুটকেচৰপৰা এখন কিতাপ আৰু খবৰৰ কাগজ এখনি লৈ পঢ়িব ধৰিলে। পঢ়াৰ লগে লগে তেওঁৰ চকু পৰিল মাইতীৰ মুখলৈ।

হঠাৎ ডেকাজনে অনন্তক সুধিলে—এওঁ কোন? আপোনাৰ 'বউ' নেকি?

বৌৰ অৰ্থ মাইতীয়ে আচলকৈ নুবুজিলেও অনন্তই বুজি অলপ লাজ পাই কলে—নাই, তেওঁ মোৰ ভনিটী।

কলিকতালৈ যাব ?

হয়।

কিয় ?

এই "কিয়ৰ" উত্তৰ অনন্তই কি দিব ? সি অলপ তভক মাৰি বৈ কলে—কলিকতা চাবলৈ আহিছে। আপুনি কলিকতাত কি কৰে ?

মই চিনেমাৰ ডিৰেক্টৰ। অসমলৈ গৈছিলোঁ কিবাকিবি দৃশ্যপট তুলিবলৈ। আপোনালোকৰ অসম সুন্দৰ প্ৰাকৃতিক দৃশ্যৰে পৰিপূৰ্ণ। আপোনালোকে যদি চিনেমা কৰিব শিকে তেন্তে অসমৰ দৃশ্যবোৰে সুন্দৰ সুন্দৰ উপাদান যোগাব। কিন্তু আপোনালোকে চিনেমা জগতত অলপো আগবাঢ়িবপৰা নাই কিয় ?

চিনেমা কৰোঁতে বহুত টকাৰ আৱশ্যক। অসমত তেনে ধনী মানুহ কম। তদুপৰিও অসমৰ লোকসংখ্যা কম। অসমীয়া চিনেমা এখন অসমতহে প্ৰচলন হয়। গতিকে তাৰপৰা যি টকা উঠে তাৰে খৰছ খিনিও তুলিব নোৱাৰি। লাভ হোৱাতো দূৰৈৰ কথা।

এৰা, সেইটো হয়। কিন্তু আপোনালোকে এটা কাম কৰিব পাৰে। আপোনালোকে অসমীয়াৰ লগে লগে একেখনৰে হিন্দী ছবি তুলিব পাৰে। তেতিয়া গোটেই ভাৰতত চলন্তি হব। ভালকৈ গঢ়ি তুলিব পাৰিলে বহুতো লাভ হব।

তেতিয়া আকৌ এটা টান কথা হয়।

কি ?

হিন্দী কোৱা অভিনেতা আৰু অভিনেত্ৰী পোৱা টান হয়। অসমীয়াই ভালকৈ হিন্দী কব নোৱাৰে। আন ঠাইৰ হিন্দী কোৱা লোক গোটালেও বহুত খৰছ পৰিব।

কিয় ? আজিকালি হিন্দী প্ৰচলন হব ধৰিছে। এই এটা ভাষা ভালকৈ শিকিলে গোটেই ভাৰতত যে কেৱল ঐক্যই হব এনে



নহয় ব্যৱসায়, বাণিজ্য, শিল্প-কলা, অভিনয় জগত আৰু কথাছবি জগততো অসমৰ বহুতো সুবিধা হব। কেৱল প্ৰাদেশিকতাৰ ভাৱত বা অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যৰ কথাকে ভাবি ভাৰতৰ লগত সম্বন্ধ কৰিব পৰা ভাষা নেওচন কৰিলে আপোনালোকে বহুক্ষেত্ৰত পিচ পৰি ৰব। আনকি আপোনালোকৰ ভাল ভাল কিতাপবোৰো হিন্দীত ভাঙিব লাগে। যাতে ভাৰতৰ মানুহে সেইবোৰৰ মোল পায়।

অনন্তই কলে—কথাটো সঁচা। আমাৰ অসমীয়াৰ এটা বিশেষ জাতীয় ভাব আছে। কিন্তু ভাৰতৰ লগে লগে খোজ দিব লাগিলে অসমীয়াই নিজৰ ভাষা সাহিত্যৰ উন্নতিৰ লগে লগে হিন্দী ভাষাত সুন্দৰভাৱে পৈণত হব লাগিব।

এনেতে বঙালী ডেকাজনে কলে—চাওক আপোনালোকৰ ছোৱালীবিলাক এনে ধুনীয়া। এনেবোৰ যদি কথাছবিত ঠাই অধিকাৰ কৰিব পাৰে তেনে বহুতো সুবিধা কৰিব পাৰিব।

অনন্তই হঠাৎ যেন এটা পন্থা পালে। এৰা, মাইতীকতো এনে এটা কামত লগাব পাৰিলে তাইৰ উন্নতিৰ লগে লগে অসমৰো কেতিয়াবা নাম উজ্জ্বলাব পাৰে। যদি তাই তাত পাৰ্গত হৈ উঠিব পাৰে তেন্তে তাইৰ আৰ্থিক অভাৱ অনাটনো গুচে। এই ভাবি অনন্তই কলে আমাৰ ছোৱালীবিলাক গীত-বচনত বৰ পিচ পৰা।

সেইটো অভ্যাসৰ কথা। ধৰক এই ছোৱালীজনীয়ে সুবিধা পালে এমাহ দুমাহতে গীতত সুন্দৰভাৱে পাৰ্গত হৈ উঠিব পাৰে। অৱশ্যে ভাল শিক্ষা পাব লাগে। তাৰ পাচত বচন কোৱা অঙ্গী-ভঙ্গী শিকা বৰ টান কথা নহয়। কেঁৰে মাকৰ পেটতে এদিনতে সকলো নিশিকে। কিন্তু এই ছোৱালীজনীৰ মুখৰ গঢ়, লনি গা, চকুজুৰিৰ মাধুৰ্য্যই সহজতে বুজিব দিয়ে সুবিধা পালে চিত্ৰজগতত বহুতো নাম কৰিব পাৰিব। আপুনিতো জানে চিত্ৰজগতত নাম কৰিলে কেনে সুবিধা।

অনন্তৰ মনত এখন নতুন জগতৰ ভাব-তৰঙ্গ বব ধৰিলে। তেওঁ আকৌ কলে—আমাৰ দেশত অলপ দোষতে ছোৱালীবিলাক শই শই বাহিৰ কৰি দি ডলাৰ বগৰী কৰিছে। কিন্তু দুজনী ছোৱালী চিনেমাত গলে যেন দেশখনৰ সৰ্ব্বনাশ হ'ল এনে ভাব। যেন ছোৱালীবিলাক সকলো বেয়া হ'ল। কিন্তু ইপিনে তলে তলে বামুণৰ কত ছোৱালীয়ে দোষত পৰি দেশৰপৰা বাহিৰ হব ধৰিছে আমি সেইটো অলপো নাভাবোঁ।

অনন্তই কলে—সেইটো সঁচা। আমি বেজীৰ জলঙা মনো, কুঠাৰৰ জলঙা নমনো। দুই চাৰিজনা চিনেমাত গৈ বেয়া হব পাৰে, কিন্তু তাৰ নিমিত্তে কত গলাগপা, কথনমথন, কিন্তু নিতে যে বেয়া হব ধৰিছে সেইটোলৈ আমাৰ চকু নাই।

বঙালী ডেকাজনে কলে—বাৰু আপুনি ভাবেনে এই ছোৱালীজনী চিনেমাৰ দৃশ্যপটত ভাল হব?

কিয় নহব? অৱশ্যে গীত, নাচোন ভঙ্গী, কথা-বতৰা কোৱা দিনচেৰেক শিকিব লাগিব।

তেওঁ পঢ়িব পাৰেনে?

অনন্তই নাজানে মাইতীয়ে পঢ়িছিল নে নাই। এনেতে বঙালী ডেকাই কলে—আন পঢ়ক নপঢ়ক তেওঁক কিন্তু হিন্দী শিকাওঁক। তেনেহলে সুবিধা পালে গোটেই ভাৰতত জিলিকি উঠিব পাৰিব।

কিমান দিনত হিন্দী শিকিব পৰিব?

মাহচেৰেকতে শিকিব পাৰিব।

অনন্তই কথাতো বৰ ভাল পালেও হিন্দী শিকা, গীত নাচোন শিকা, কথা-বতৰাৰ অঙ্গীভঙ্গী শিকা ইত্যাদি কথাবোৰত পৈণত হবোঁতে নিশ্চয় বহুদিন লাগিব। ইমান দিনে সি কেনেকৈ তাইক এনেহেন কলিকতা চহৰত পোহপাল দি ৰাখে? বিশেষত সি কলেজত নাম লগালে সি থাকিব লাগিব কলেজ হোষ্টেলত। কিন্তু



তাইকতো হোষ্টেলত ৰাখিব নোৱাৰিব। অনন্ত মহা বিমোৰত পৰিল। হঠাৎ সি ভাবি কলে—

আপোনাৰ ঘৰ ক'ত?

বঙালী ডেকাজনে কলে—"কলিকতা চহৰত।"

বাৰু, আপোনালোকৰ ঘৰতে মোৰ এই ভনীজনী ৰাখিব নোৱাৰিমনে? আপোনাৰ কথা মোৰ গাত ধৰিছে, মই এওঁক চিনেমাতে ভৰ্ত্তি কৰিব খোজোঁ।

অঁ, বৰ ভাল কথা। আমাৰ ষ্টুডিওত অসমীয়া নাট এখন হব ধৰিছে, তাত ভাও লবলৈ ভাল অসমীয়া ছোৱালী পোৱা নাই। যি কেইজনী আছিছে বৰ ভাল গঢ়ৰ নহয়। ইপিনে কথা-বতৰাও ভালকৈ কব নোৱাৰে। আপুনি বৰুৱাক জানে নহয়। নাজানিলেও মই লগ কৰি দিম। কিন্তু ছোৱালীজনী হ'লে মাহ চেৰেক ইয়াত থাকিব লাগিব। সুবিধা কৰিব পাৰিলে মই হিন্দী ফিল্মতো লগ লগাম। অৱশ্যে হিন্দী শিকাব লাগিব।

আপুনি হিন্দীকে শিকাই হিন্দী ফিল্মতে যোগাৰ কৰি দিয়ক। অনন্তই ভাবিলে তাই অসমীয়া লিখা-পঢ়া জানেনে নাজানে কব নোৱাৰে। গতিকে হিন্দী শিকাত যি কষ্ট লাগিব অসমীয়া আখৰ যদি নাজানে তেন্তে সেইবোৰত পাৰ্গত হোৱাতো একে সময়ে লাগিব। গতিকে পোণে পোণে হিন্দীকে শিকি নাম কৰিব পাৰিলে আনবোৰ হব। বিশেষত তাই কলিকতাত খুপিবলৈ সুবিধা পাওঁক।

বঙালী ডেকাজনে কলে—ইচ্ছা কৰিলে আমাৰ তাত থব পাৰিম। আনকি আপুনি যদি থাকে তেও থাকিব পাৰে। আপুনি জানো চিনেমাত ভৰ্ত্তি হবলৈ ইচ্ছা নকৰে।

ইচ্ছা নকৰা নহয়। পিচে পাৰ্গত হব পাৰিলেহে।

কিয় নোৱাৰিব। আপোনালোকৰ প্ৰমথেশ বৰুৱাই বঙালী চিনেমাৰ যুগান্তৰ আনিলে। তেওঁৰ মৃত্যুত আপোনালোকৰ কিন্তু

বৰ ক্ষতি হ'ল। আপোনালোকৰ কিয়? আমাৰ বঙালীসকলেও তেওঁৰ অবিহনে বৰ ক্ষতি অনুভৱ কৰিছোঁ।

মই এম্‌-এ পঢ়োঁ বুলিহে আহিছোঁ।

পঢ়ে যদি পঢ়িব পাৰে। কিন্তু চিত্ৰজগতত যদি এবাৰ নাম কৰিব পাৰে তেন্তে এম-এ পঢ়াতকৈ বহুতো ভাল হব। মোৰ ইচ্ছা দুই এজন অসমীয়াকো চিত্ৰজগতত ঠাই দি শিকাই লওঁ। অসমীয়া এই বিষয়ত বৰ পিচ পৰা হৈ আছে। কিন্তু এজন অসমীয়া প্ৰমথেশ বৰুৱাই যদি এনেভাৱে নাম কৰিব পাৰে তেন্তে মোৰ বিশ্বাস অসমীয়াৰ ভিতৰত আৰু শ শ প্ৰমথেশ বৰুৱা আছে। কেৱল তেওঁলোকে এই ক্ষেত্ৰত আগবাঢ়ি অহা নাই বা সুবিধা পোৱা নাই।

অনন্তৰ মন গ'ল।—বাস্তৱতে ইচ্ছা কৰিলে তেওঁ কিয় প্ৰমথেশ হব নোৱাৰে।

এনেতে ডেকাজনে কলে—যদি আপুনি ইচ্ছা কৰে কলিকতাত নাথাকি বম্বেলৈ বলক। তাত আমাৰ মুভিটোন আছে। যদি ইচ্ছা কৰে তাতে শিকিবলৈ সুবিধা পাব। যদি ইচ্ছা নকৰে তাতো এম-এ পঢ়িবলৈ সুবিধা পাব। তাত ছোৱালীজনীয়েও থাকিবলৈ সুবিধা পাব।

অনন্তই কলে—বম্বেলৈ যাব পাৰিলে ভাল হলহেঁতেন। কিন্তু—

কিন্তু কি? খৰছ নাই?

সেইটো হৈছে কথা। বিশেষত ঘৰত সেইটো সমূলি ভবা নহ'ল।

বাৰু, সেইটোলৈ ভয় কৰিব নালাগে। মই সকলো সুবিধা কৰি দিম। বুজিছে আমি ইমূৰ সিমূৰ এটা বান্ধোনত বান্ধিব খোজোঁ।

অনন্তই এইবাৰ থমক্ খালে। এওঁ কোন? সঁচাকৈ কোনোবা ডাঙৰ চিত্ৰ জগতৰ শিল্পী নে কলিকতীয়া ঠগ্? কেৱল মাইতীক হাত কৰিবলৈ এনেবোৰ ফান্দ পাতিছে। সি অলপপৰ কথা নকৈ



তাৰ চুটকেচৰপৰা 'এলবামটো' উলিয়াই সি তোলা ফটোবিলাক চাব ধৰিলে।

ডেকাজনে সুধিলে—সেইবোৰ কি?

ফটো।

কাৰ ফটো?

নানা তৰহৰ ফটো আছে।

চাওঁ বুলিয়েই ডেকাজনে অনন্তৰ হাতৰপৰা খনচেৰেক ফটো আনি পুঙ্খানুপুঙ্খে চাব ধৰিলে। অলপ চাই বাস্তৱতে ফটোবিলাক বৰ সুন্দৰ। বিশেষত যিবোৰ ঠাই বাচি ফটো তুলিছে এইবোৰ বৰ ভাবিবলগীয়া। কোনে এই ফটোবোৰ তুলিছে।

অনন্তই কলে—মই।

আপুনি? আপুনি দেখিছো ডাঙৰ শিল্পী! ঠাইৰ বাচনি, ফটো তোলাৰ পাৰ্গতালী আৰু মানুহৰ অৱস্থাবোৰ বাচি লোৱাত ডাঙৰ শিল্পীৰ বাহিৰে আনে কৰিব নোৱাৰে। আপুনি কৰ'বাত ফটোগ্ৰাফী শিকিছিল? ছাঁ আৰু পোহৰৰ ইমান জ্ঞান!

নাই। সৰুৰেপৰা মই ফটো তোলোঁ। তাৰে অভিজ্ঞতাতে।

মই বুজিছোঁ আপোনাৰ ভিতৰত বস্তু আছে। আপোনাক আমাক লাগিব। সুবিধা পালে আপুনি বহুতো কাম কৰিব পাৰিব, আপুনি বম্বেলৈ যাব?

অনন্তৰ এইবাৰ বুজিবৰ বাকী নৰ'ল। ই কলিকতীয়া ঠগৰ বাহিৰে আন একো নহয়। প্ৰত্যেক কথাতে প্ৰশংসাৰ মানে এই গুণ্ডাসকলে বুজে মানুহক প্ৰশংসাৰে যিমান বশ কৰিব পাৰি জগতত আন একোৰে তেনে বশ কৰা অস্ত্ৰ নাই। সি সেইবাবে নামাতি ৰ'ল। ডেকাজনে ছবিবিলাক ইখনৰ পিচত সিখন চাই আৰু অনন্তৰপৰা বাকী ছবিবোৰো খুজি নি কেৱল চায়ে থাকিল। অলপ পিচত তেওঁ অনন্তৰ চকুৰ পিনে চালে আৰু নামাতি ৰ লাগি চায়ে থাকিল। তিনিও নিমাত।

কেরল্ল বেলৰ গুম্‌গুমনি শব্দই তিনিবো মাজত ধম ধমনি কৰি গ'ল। অনন্তই নাজানে সেইজন কোন? মাইতীয়ে নাজানে চিনেমা কি? সেই ডেকাই নাজানে অসমীয়াৰ প্ৰতিভা ক'ত? আনপিনে ৰেল হুম্‌হুমাই গুম্‌গুমাই গলেও হুবুজে সেইটো ক'লৈ লৰিছে; কাক বুকুতলৈ ঢাপলী মেলিছে।

ডেকাজনে অনন্তক ভৰিবপৰা মূৰলৈ ভালকৈ চাই অলপ পিচত কলে—আপুনি যাব লাগিব। আপোনাৰ ভৱিষ্যত বৰ উজ্বল।

অনন্তই মনে মনে কলে—মই অসমীয়া! মোক ইমান সহজতে ঠগিবি বুলি আশা কৰিব নোৱাৰ!

( ৩১ )

দুনীয়া-বামুৱে চহৰৰ ওচৰৰ বস্তিত বাস কৰিছে। ৰামুৱে খেতি কৰিবলৈ ওচৰৰ এডোখৰ পথাৰো লৈছে। সি মাজে-সময়ে চহৰৰ বাবুসকলৰ ঘৰ চোতাল পৰিষ্কাৰ কৰি বা মৰা গৰু, ছাগলী বা কুকুৰ পেলাইয়ো অলপ অচৰপ পইচা পায়। দুনীয়াই তিৰোতাৰ প্ৰসৱ হবৰ সময়ত তাইৰ কাম কৰি মাজে সময়ে পইচা পায়। মুঠতে কোনো-মতে পেট প্ৰবৰ্ত্তাইছে, লগে লগে বুদ্বুৰ পঢ়াৰ খৰছ যোগাইছে। বুদ্বুৱে মাজে সময়ে বামুৰ লগত পথাৰত গৈ ৰঙ-ধেমালিৰ লগে লগে গৰু খেদা, ধানৰ সৰুভাৰ কৰি ধানৰ বোজা অনা আদি কামত সহায় কৰে। আজি যেন বামু আৰু দুনীয়াৰ সকলো শক্তি, সকলো চেষ্টা কেৱল বুদ্বুক মানুহ কৰি তোলা।

বুদ্বুৱে ইপিনে কেইগোছ, সিপিনে কেইগোছ ধান লৈ ভাৰ বান্ধিলে বামুৱে কয়—তোৰ ইকাম নহয়; তই হাকিম হব লাগিব, জজ চাহাব হব লাগিব। এইবোৰ কৰিলে নহয়। পঢ়িব লাগে।

বুদ্বুৱে কয় বাবা আমাৰ মাষ্টৰে কৈছে কাইলৈ হেনো লৰা-বিলাকে কিবা কিবি দিব লাগিব। কাকো কৈছে তই মাছ আনিবি, কাকো কৈছে গাখীৰ এটেকেলি আনিবি, কাকো কৈছে এঠোক কল আনিবি। কাকো কৈছে কলফুল দুটা আনিবি। মোক একো নকলে বাবা। মাষ্টৰৰ হেনো বাপেকৰ শ্ৰাদ্ধ! মোক কি কৈছে জান বাবা?

কি?

মই হেনো আবেলি কাইলৈ মাষ্টৰৰ ঘৰলৈ যাব লাগিব। মানুহ-বিলাকে খোৱা-লোৱা কৰিলে পাত পেলাব লাগিব। মই হেনো

একো নিব নালাগে। মাষ্টৰে আমি ভুখীয়া বুলি একো নিব নিদিলে বাবা !

সেইটো নহয় বুদ্ধু ! সিহঁত ডাঙৰ লোক, আমি মেতৰ, অজাতি। আমি চুলে চুরা যায়। আমি দিয়া বস্তু শ্রাদ্ধত কেনেকৈ দিব ?

বাবা আমি কি অজাতিৰ লোক ? আমাৰ দেখো অইন ল'ৰাৰ দৰে হাত ভৰি নাক কাণ আছে। আনবোৰ ল'ৰাই যি পিন্ধি যায় আমিও পিন্ধি যাওঁ। মোৰ দৰে বহুতো ল'ৰাই সুদা কামিজ আৰু ধুতি পিন্ধি যায় বাবা। কেঁৰে কেঁৰে ফটা চোলাও লৈ যায়। তেন্তে বাবা সিহঁত কিয় অজাতিৰ নহয়।

বামুৰে বুদ্ধুৰ কথা শুনি গহীন হয়। সি যেন কিবা ভাবে। হঠাৎ কৈ উঠে দেখ বুদ্ধু, তই ডাঙৰ মানুহ হব লাগিব। এই অজাতি অজাতি কৰা, এই চুরা-চুরা কৰা লোকসকলক ফাটেকত থব লাগিব। সিহঁত এই সংসাৰত গজা ডাঙৰ লোক। বুজিছ বুদ্ধু, সকলো আহিলোঁ এক ঈশ্বৰৰ পৰা। মাজতে পাচত এনে ডাঙৰ-লোকসকল ক'ত জন্মিলে ? ইহঁতে নিজে নিজে ওলমা বাদুলি। বুদ্ধু, তই ডাঙৰ হলে এই ওলমা বাদুলিবোৰে ধৰা ডালবোৰ ভাঙি দিবি।

বুদ্ধুৱে কলে—বাবা, সিদিনা আহোঁতে বিজুলী চাকিৰ তাঁৰত এটা বাদুলি লাগি মৰি আছে।

মৰিবতো, নিশ্চয় মৰিব, আল্‌বাত্‌ মৰিব। তইয়ো এনে বিজুলী তাঁৰৰ ভিতৰত বোৱা বিজুলী সোঁত বোৱাব লাগিব। যেন এই ওলমা বাদুলিসকলে সেই সোঁতৰ প্রকোপ সহিব নোৱাৰি হয় মাটিত পৰে—নাইবা সেই সোঁতৰ প্রকোপত মৰি ভূত হয় ! হা হা চালা লোক বৰলোক, বৰলোক ! কিন্তু হামি নহলে সবলোক একেদিনে ঠাণ্ডা হৈ যায় বুদ্ধু ! মেতৰক ঘিণায়।

এনেতে ভুনীয়া আহি—বামু, বুদ্ধুক এইবোৰ কি শিকাইছ ? ডাঙৰ লোকে যি নকৰক, তাৰ মনত সেইবোৰৰ বিৰুদ্ধে কিয় ভাব সুমুৱাইছ ?

আল্‌বাৎ সোমাম, এশবাৰ সোমাম। মোৰ বুদ্ধু জজ চাহাব হলে—সেই ওলোমা বাদুলিহঁতক এটা এটাকৈ জেলত দিব। কি বৰলোক, মোৰ ল'ৰা যাব লাগে সিহঁতৰ খোৱা-জুঠা পেলাবলৈ। মাষ্টৰ বাবু ! বাঃ বাঃ স্কুললৈ খেদাইছোঁ খোৱা পাত পেলাব ?

মই যে একো নিব নালাগে বাবা !

নাই ? হাম চিজ্‌ দিম্‌। যা বুদ্ধু মাষ্টৰক কৈ আহিবি মই ভাল গাখীৰ এটেকেলী আৰু ভাল গোন্ধৰ লাড়ু দিম্‌ !

তেন্তে বাবা, মই এতিয়াই লৰি কৈ আহোগৈ !

যা বেগাই কৈ আহগৈ। কৈ দিবি মই পাত পেলাবলৈ আহিব নোৱাৰোঁ। মই গাখীৰ দিম মিঠাই দিম। চা ভুনীয়া, মোৰ জীৱনত মই ময়লা পেলালোঁ ; কত পাত চুৰনীত পেলালোঁ কিন্তু তাৰ পুৰস্কাৰ কি ? নাই ? মোৰ বুদ্ধুক তেনে কৰিব নিদিওঁ, হাজাৰবাৰ নিদিওঁ, মোৰ বুদ্ধু জজচাহাব হব ! বামুৱে কৈ থাকোঁতে থাকোঁতে বুদ্ধু লৰি গৈ মাষ্টৰৰ ঘৰমুৱা হ'ল। মাষ্টৰক বাটতে লগ পালে। মাষ্টৰে সুধিলে বুদ্ধু লৰি কিয় আহিছ ? কাইলৈ আহিবি দে। নহলে মোৰ বৰ অসুবিধা হব।

বাবাই কৈছে গাখীৰ আৰু মিঠাই দিব, মই হেনো চুৰাপাত পেলাব নালাগে। মই চুৰাপাত পেলাব নাহো চাৰ।

কি ইমান অতপালি ! মাষ্টৰৰ কথা নুশুন। বোলো ক, ম, বুলিব নোৱাৰোঁতে ডাঙৰ মানুহ হলি। এইটো জনা কথা বোলো সকৰে অলপ লাই পালে ডিঙিলৈ জপিয়ায়। বোলো কাইলৈ আহিবি। নহলে পৰহি চেকনিৰ কোবত পিঠি ফালিম। বৰ ডাঙৰ মানুহ হোৱা ভালকৈ মজাপালি দিম।

বুদ্ধুৱে কলে—বাবাই যে আহিব নিদিয়ে।

বাবাৰে আহিব নিদিয়ে! তেন্তে বাবাৰক কবি সি আহিব। নাহিলে কিন্তু বেয়া হব।

বুহু লাহে লাহে ঘৰমুৱা হ'ল। সি কিতাপত পাইছে শিক্ষকৰ অবাধ্য নহবা, আকৌ পাইছে পিতৃ মাতৃয়ে যি কয় শুনিবা। সি এতিয়া কি কৰে? মাষ্টৰে কয় চুৰা পেলাব লাগে; বাবাই কয় নালাগে। সি মহা বিমোৰত পৰিল। কিতাপৰ কথা সি আখৰে আখৰে পালিব খোজে। কিন্তু এনে ক্ষেত্ৰত সি কি কৰে? তাৰ মাকে সদায় কয় কিতাপত যি লিখা আছে সেই কথাবোৰ হাজাৰ কষ্ট হলেও পালিবি বুহু। সি আকৌ ঘৰ পাই কলে বাবা কিতাপত লিখিছে শিক্ষকৰ অবাধ্য নহবা। যি কয় তাকে শুনিবা। মোক পাত পেলাব কৈছে নকৰিলে যে অবাধ্য হম বাবা।

নাই, নাই তই পাত পেলাব নোৱাৰ? হাজাৰবাৰ নোৱাৰ। তোৰ সেই কাম নহয় বুহু। তই জজ চাহাব হবি, ময়লা কিয় পেলাবি, লোকে খোৱা-জুঠা কিয় চুবি?

এনেতে জুনীয়াই কলে—পাত পেলালে কি হ'ল? দহজনে খোৱা পাত পেলাব পোৱা ভাগ্যবহে কথা। মানুহক সেৱা কৰাই ধৰ্ম্ম। চুৰা, মলি ধুই পখালি চাফ্ চিকুণ কৰাই মানুহৰ কৰ্ম্ম।

হাঃ হাঃ তই মোক ধৰ্ম্ম কৰ্ম্ম বুজাব আহিছ জুনীয়া। যদি এয়ে ধৰ্ম্ম, তেন্তে বৰলোকসকলে এনে ধৰ্ম্ম-কৰ্ম্ম নকৰে কিয়? সেইটো ভুৱা। কেৱল আমাক খটুৱাবলৈ এনেবোৰ ধৰ্ম্মৰ নামত ভুৱা কৰিছে। জান জুনীয়া, শাস্ত্ৰ কোনে লিখে কোনে পঢ়ে, কোনে বুজায়? শাস্ত্ৰ লিখে বৰলোকে, পঢ়ে বৰলোকৰ লৰাই, বুজায় বৰলোক সকলে। কেৱল সেই বৰলোকসকলে শাস্ত্ৰ দেখুৱাই আনৰ কেৱল কিনা গোলাম কৰি ৰাখে। কিন্তু মোৰ বুহুৰ লগত সেইটো নচলে। বুহুৱে শাস্ত্ৰ পঢ়িব, শাস্ত্ৰ লিখিব, শাস্ত্ৰ বুজাব। সব ভেদ ভাঙি দিব। তেতিয়া দেখিবি জুনীয়া সকলো বৰলোকৰ ফাকটি।



জুনীয়াই কলে—ৰামু, বুহু ডাঙৰ হৈ শাস্ত্ৰ বুজা হওঁক, তেতিয়া শাস্ত্ৰ যদি বুজা ভুল হৈছে তেন্তে আমি নতুনকৈ বুজিম। যেতিয়ালৈকে সি সেইটো কৰিব পৰা হোৱা নাই আমি আগৰ দৰে বুজি কাম কৰোঁ ৰামু। মহাত্মাই কৈছে—'পৰ সেৱাই ধৰ্ম্ম।' এওঁও পৰসেৱা বুহু। ৰামু, সকলোৱে খাব পাৰে, কিন্তু কেইজনে ঠাই পৰিস্কাৰ কৰিব পাৰে? বুহুই ঠাই পৰিস্কাৰ কৰিব শিকক। কাকো ঘিণ নকৰিবলৈ শিকক। গু-মূতক বেয়া বস্তু বুলি ঘিণ কৰিব এৰক। বেমাৰীক ঘিণ নকৰি শুশ্ৰূষা কৰিবলৈ অভ্যাস কৰক। ৰামু, বুহু তেতিয়া ভাল ডাক্তৰ চাহাব হব পাৰিব। মই আস্পতালত দেখিছোঁ ডাক্তৰবোৰে কেনেকৈ গু-মূত পৰীক্ষা কৰে, কেনেকৈ বেয়া ঘাবোৰ ধুই পখালি দিয়ে। ৰামু, পৰৰ কাম কৰা, সহায় কৰা বৰ আনন্দৰ বস্তু। বেচেৰা মাষ্টৰক যদি সহায় কৰে, মাষ্টৰে তাক বৰ মৰম কৰিব ৰামু। মৰম কৰি আৰু বহুতো ভালকৈ পঢ়াব। ভালকৈ নপঢ়ালে বুহুৱে কেনেকৈ ডাক্তৰ চাহাব হব ৰামু।

হ হ থিক, থিক বুহুক ভালকৈ নপঢ়ালে জজ চাহাব হব নোৱাৰিব, নাই, নাই, মাষ্টৰক সহায় কৰিব লাগিব। মাষ্টৰৰ কাৰণে বুহুৱে সব কৰিব।

জুনীয়াই কলে বুহুৰ লগত ময়ো যাম। সি যি কৰিব নোৱাৰে মই কৰি দিম। কেৱল মাষ্টৰৰ কাৰণে এনে কাম নহয়, জনসেৱা স্বৰূপে আমি সকলো কৰিব পাৰোঁ ৰামু! কিন্তু বৰলোকসকলে জনসেৱা কৰিব নাজানে ৰামু। কেৱল কথাতহে তেওঁলোকে জনসেৱা কৰে। কিন্তু এজন বেয়া বেমাৰী দেখিলে তেওঁলোকৰ মূৰ ঘূৰে।

( ৩২ )

মাষ্টৰৰ ঘৰত খোৱা-লোৱা হৈছে। স্কুলৰ ল'ৰা প্ৰায়েই গৈছে। ছুনীয়া আৰু বুছুয়ো গৈছে। আনবিলাক ল'ৰা খোৱা ঠাইত সোমোৱাৰ লগে লগে বুছুয়ো লগৰ লগৰীয়া হিচাবে সোমোৱাত আন কেজনমান ল'ৰাই মাষ্টৰক কৈছে—বুছু খোৱা ঘৰত সোমাল চাৰ। মাষ্টৰে ততালিকে লৰি আহি উগ্ৰমূৰ্ত্তি হৈ বাহিৰ হবি কি অজলা ল'ৰা, বাহিৰত বহি থাকিবি। যেতিয়া কাম কৰিব লাগে মাতিম নহয়। বুলি খঙেৰে বুছুৰ পিনে চালে। বুছুৱে সেমেনা সেমেনি কৰি বাহিৰলৈ আহি কান্দো কান্দো হৈ মাকৰ কাষত বহি থাকিল। সি স্কুলত যাবৰ দিন ধৰি কোনো দিনেও মাষ্টৰৰ হুটা কথা শুনা নাই। সি আজি কি দোষ কৰিলে সি বুজি নাপায়। তাৰ লগৰ ল'ৰা সকলো সোমাইছে, সেই কাৰণে সিও সোমাই গৈছে, কিন্তু তাতে কি দোষ হ'ল? তাৰ বঙত উতলা হোৱা মনটো জঁয় পৰি গ'ল।

ছুনীয়াই বুছুৰ মুখৰ পিনে চাই কলে—কি হ'ল বাচা? বুছুৱে কান্দো কান্দো সুৰে কলে, মই সোমাই যোৱাত মাষ্টৰে খঙ কৰিছে।

কিয় সোমাইছিলি বাচা! আমি সোমাব নাপায় নহয়। কতনা বামুণ-সজনে তাত খাব।

আমি কিয় সোমাব নাপায় আই?

আমি যে মেতৰ বাচা।

বুছুই বুজি নাপায় মেতৰ কিয় সোমাব নাপায়। তাৰ লগৰ সকলো ল'ৰাই সোমাই বংধেমালি কৰি খাইছে, সি কিয় সেই ৰঙ ধেমালিত যোগ দিব নোৱাৰে। যিয়ে নহওঁক সি টেপেকা খাই বহি ৰ'ল। তাৰ লগৰ লৰাবিলাকে খাই, বৈ বাহিৰলৈ ওলাই আহিল। ছুই



এজন অতপালি ল'ৰাই কলে হেৰৌ স্কুল পাইছ। মেতৰৰ ল'ৰা হৈ সমানে সমানে চলিব খোজ? কেনে মজা? মাষ্টৰৰ হুমকি পাইছ? বুছুৱে নামাতি বৈ অনুভৱ কৰিলে সি যেন কিবা কাৰণে ইহঁততকৈ সৰু। ইয়াৰ যেন সিহঁতৰ লগে লগে সমানে সমানে যাবলৈ অধিকাৰ নাই। অলপ পিচতে মাষ্টৰে বুছুক আৰু মাকক মাতিলেহি। সোন-কালে সকলোবোৰ পাত পেলাই ঠাইডোখৰ চাফ্ চিকুণ কৰি দে।

বুছু আৰু ছুনীয়াই ততাতৈয়াকৈ তেনে কৰিলে। কিন্তু তেনে কৰাত বুছুৰ যেন আগ্ৰহ নাই। তাৰ লগৰীয়াবোৰে খাই-বৈ বাহিৰত ৰং-ধেমালি কৰিব ধৰিছে, কিন্তু সি নাখাই নবৈ খোৱা পাত পেলাব লগীয়াত পৰিছে। যিয়ে নহওঁক সেইবোৰ কৰি অলপ পিচত মাকক কলে—আই, এতিয়া বলা আমি ঘৰত ভাত খাওঁগৈ। ভোক লাগিছে।

ৰ বাছা, আৰু কিজানি কাম কৰিব লাগে।

আৰু কাম নকৰোঁ আই। বাবাই ঠিকেই কৈছিল মই সেইটো কৰিবলৈ আহিব নালাগে। পৰৰ শুশ্ৰূষা কৰিব পাৰি। কিন্তু আই পৰৰ উদ্ধতা বা হুটা কথা শুনা টান।

কিন্তু মাষ্টৰে যে বেয়া পাব?

পাওঁক আই।

তেতিয়া যে তোক ভালকৈ নপঢ়াব।

নপঢ়ালেও মই নিজে পঢ়িম আই! কিন্তু এনে হীন হোৱা মোৰ অসহ্য। আই মোৰ লগৰ ল'ৰাই মোক ইতিকিং কৰিছে। মই যে সিহঁততকৈ সৰু আজি মই মৰ্ম্মে মৰ্ম্মে অনুভৱ কৰিছোঁ। আই বলা আৰু ইয়াত এখন্তেকো নাথাকোঁ। নাই, আই মই আৰু কষ্ট কৰি পঢ়িম যাতে সিহঁততকৈ মই ওখ ঠাই অধিকাৰ কৰিব পাৰোঁ। মই যে হীন নহয় সিহঁতক ভালকৈ বুজাব পাৰোঁ। মোৰ বৰ ভোক লাগিছে আই।

তুনীয়াই ইপিনে-সিপিনে চাই আৰু সিহঁতৰ খোৱা-লোৱাৰ কোনেও বিচাৰ কৰাৰ সম্ভাৱনা নেদেখি ইপিনে খুজিবলৈ ইচ্ছা নকৰি লাহেকৈ কলে—বাৰু বল বাচা! আমি ঘৰতে খাওঁগৈ। বুলি তুয়ো লাহেকৈ আঁতৰ হ'ল।

চামে চামে মানুহ আহি খাইছে। কিন্তু আকৌ পাত পেলাবলৈ সময় হোৱাত মাষ্টৰে তুনীয়া আৰু বুদ্ধক বিচাৰিলে। কিন্তু সিহঁতক নাপাই মাষ্টৰ অগ্নিশৰ্ম্মা হ'ল। চা ক'ত লুকাল, কি সৰ্ব্বনাশী ল'ৰা। এতিয়া কি কৰোঁ? কোনে পাতবোৰ পেলায়? তেওঁ খঙতে ইপিনে সিপিনে চিটিকি ফুৰিব ধৰিলে। কাইলৈ ইয়াৰ পোতক তুলিব লাগিব। মেতৰ যি সি চিৰকালেই মেতৰ। বেটাক লাগে সমানে খাব, সমানে বহিব। অগত্যা একো উপায় নাপাই মাষ্টৰ আৰু তেওঁৰ ল'ৰাটোৱে পাতবোৰ পেলাবলৈ বাধ্য হ'ল। লগে লগে এখন ময়লা কাপোৰ আনি সেইবোৰ মচি দিবলগীয়াত পৰিল। কিন্তু সেইবোৰ কৰাৰ লগে লগে মাষ্টৰে প্ৰত্যেক মুহূৰ্ত্তে দাঁত মুখ কামুৰি মনে মনে ভাবিলে বেটা স্কুলত পঢ়ি ডাঙৰ মানুহ হৈছে। তাৰ যদি পিঠি ফালি চিৰা-চিৰ নকৰোঁ মই বাপুদেউ নহওঁ। মেতৰ হৈ স্কুলত পঢ়ে। বাবু হয়।

( ৩৩ )

অনন্তৰ ভাব ডেকাজন ঠগ। সি যেন আৰু তেওঁৰ লগত বেছি কথা কবলৈ ইচ্ছা নাই। কিন্তু মাজে মাজে ডেকাজনে এনে একোটা প্ৰশ্ন সোধে সি উত্তৰ নিদি নোৱাৰে। এবাৰ ডেকাজনে সুধিলে, অসমীয়াসকলে স্বাধীন যুগতো অলপো আগুৱাব পৰা নাই কিয়? অনন্তই কলে—স্বাধীন হলেইতো নহব। দেশক আগবঢ়াই নিবলৈ সুন্দৰ পৰিকল্পনা লাগিব। আজি কেইবছৰ হ'ল গাঁৱলীয়াসকলৰ শিক্ষাৰ উন্নতি, থকা-মিলাৰ ওখ খাপ, খোৱা-লোৱাৰ ভাল ব্যৱস্থা আৰু নাগৰিকৰ আৱশ্যকীয় কাম বঢ়াবলৈ আৰু কুটিৰ শিল্পৰ উন্নতি লগে লগে বৈজ্ঞানিক যুগত জীৱন নিয়াবলৈ বৈজ্ঞানিক উপায়ৰ সন্তেদ সমূলি দিব পৰা নাই। আগেয়ে এঘৰ মানুহৰ দহজন খাওঁতা লোক আছিল, তাত তুখন হালেৰে তিনিপূৰা মাটি বছৰত চহাই খেতি কৰি জীৱন ধাৰণ কৰিছিল। আজি তাত এশ মানুহ হ'ল। কিন্তু হালো থাকিল এখন, মাটিও হৈছে তিনিপূৰা, ইপিনে মান্ধাতা যুগতে চলি থকা হালবো উন্নতি নাই। গতিকে এই এশ মানুহক আগৰ ধৰণেৰে কেনেকৈ পোহে? তাৰ ফলত অভাৱ-অনাটন নহৈ কি হব পাৰে? এবা, ভাৰতৰ ডাঙৰ সমস্যা হৈছে বৈজ্ঞানিক উপায়েৰে গাওঁভূঁই সকলোৰে উন্নতি কৰা।

অনন্তই কলে—টকা নিতে খৰচ হব ধৰিছে। কিন্তু সেইবোৰৰ সজ ব্যৱহাৰ নোহোৱাত সদায় খৰচৰ হিচাবহে বাঢ়িছে, কিন্তু দেশ উন্নতিৰ ফালে আগবাঢ়িব পৰা নাই।

কেনেকৈ?

ধৰক বছৰি বছৰি বানপানী হয়। বছৰি বছৰি বনপানীৰ সহায়ৰ কাৰণে হাজাৰ হাজাৰ টকা খৰচ হব ধৰিছে, কিন্তু বানপানী

ৰুধিবলৈ ব্যৱস্থা কৰিবলৈ অৰুণো উপায় কৰা নাই। তাৰফলত মানুহে বছৰি বছৰি কষ্ট-জ্বালাত ভুগিছে, বছৰি বছৰি টকাবো শ্ৰাদ্ধ হৈছে কিন্তু দেশ একে অৱস্থাতে। সেইদৰে শিক্ষা সম্বন্ধেও শিক্ষাত টকাৰ খৰচ নিতে বাঢ়িছে, ল'ৰাই কিতাপ কিনি শেষ কৰিব নোৱাৰে, কিন্তু যথাৰ্থ শিক্ষা নোহোৱাৰ ফলত শাৰীৰিক, মানসিক বলী জ্ঞানী, কৰ্ম্মী নাগৰিক হৈ উঠিব পৰা নাই।

ডেকাজনে কলে—জনসাধাৰণৰ শিক্ষাত অভিনয় আৰু কথা-ছবিৰ বৰ আৱশ্যক।

কিন্তু আধুনিক উন্নতিশীল অভিনয় বা কথাছবিৰ প্ৰচলন গাওঁ-ভূঁইত নাই। আনকি পুথি পঢ়িবলৈ পুথি ভঁৰালৰো অভাৱ। আন-পিনে বাতৰি কাকত, আলোচনীৰ প্ৰচলন সমূলি নাই বুলিলেই হয়।

জনশিক্ষা নহলে বাতৰি কাকত আলোচনীৰ বা পুথিভঁৰালৰ আদৰ বাঢ়িব কেনেকৈ?

কিন্তু জনশিক্ষা অতি বেগতে গঢ়ি তোলা বৰ টান কথা।

ডেকাজনে কলে, একো টান কথা নহয়। জনশিক্ষা দিব লাগিব কথাছবি আৰু মুকলি ভাওনাৰে। কথাছবিত নানা তৰহৰ বৈজ্ঞানিক উন্নতি, কুটিৰশিল্পৰ উন্নতি, কৰ্ম্মী গঢ়াৰ পন্থা দেখুৱাৰ লগে লগে ডাঙৰ ডাঙৰ আখৰত ক, খ আদি সদায় দেখুৱাব লাগিব যাতে সেইবোৰ বুঢ়া-বুঢ়ীৰ চকুত পৰিও অলপতে ক, ম শিকাই তুলিব পাৰে। নহলে কোন বুঢ়াই হাতত ক খ কিতাপখন বা ফলিখন লৈ নিশাৰ পঢ়াশালিত উপস্থিত হব?

অনন্তই কলে, এবা তোমাৰ এনে কল্পনা বৰ সুন্দৰ, দেশৰ উন্নতি কৰিব লাগিলে কথাছবিৰ উন্নতি, অভিনয়ৰ উন্নতি, নাটক উপান্যাসৰ উন্নতি আৱশ্যক।

এবা আমি কেৱল ফটোগ্ৰাফাৰ হৈ দেশৰ অৱস্থাৰ ফটো তোলাতকৈ আমি দাঙি ধৰিব লাগিব ভৱিষ্যত উন্নতিৰ পন্থা; আমি নাটক,



উপন্যাস, সাহিত্য, অভিনয়, কথাছবিত সকলোতে আঁকিব লাগিব ভৱিষ্যত উন্নতিৰ উপায়। ফটোগ্ৰাফাৰ আৰু শিল্পীৰ এয়ে পাৰ্থক্য। আমি পুঙ্খানুপুঙ্খে চাই যাম দেশৰ দুৰৱস্থাবোৰ, কিন্তু আঁকি যাম দেশ নদন-বদন কৰাৰ মথাউৰি। বুজিছা, কংগ্ৰেছে স্বাধীনতাৰ আগে গাঁৱে-ভূঁয়ে ফুৰি-চাকি মনত আঁকি লৈছিল ভাৰতৰ ভিতৰৰ দুৰৱস্থা। কিন্তু স্বাধীনতাৰ পাছত তেওঁলোকে মনত গঢ়ি লব পৰা নাই ভাৰত নদন-বদন কৰা ছবি। তদুপৰিও তেওঁলোকে গাঁৱৰপৰা আঁতৰ হৈ লাহে লাহে পাহৰিব ধৰিছে ভাৰতীয়ৰ দুৰৱস্থা। তেওঁলোকৰ নতুন বিলাসিতাৰ গুণত তেওঁলোকৰ মনৰপৰা আঁতৰিছে ভাৰতৰ জনসাধৰণৰ প্ৰকৃত অৱস্থা, পাহৰণিৰ সোঁতত উটিবুৰি যাব ধৰিছে জনসেৱা বা জনকল্যাণৰ কথা। কমনওৱেল্থ গঢ়াত তেওঁলোক মগ্ন কিন্তু জনসাধাৰণৰ আৰ্থিক অভাৱ অনাটন গুচাবলৈ বা সেই বিষয়ে জানিবলৈ তেওঁলোকৰ সময়ৰ নাটনি।

অৰ্থাৎ আপুনি কব'খোজা কমনওৱেল্থ কৰ'বাত ৰ'ল, থাকিল বৃটিচৰ কমনওৱেল্থৰ জকাডাল হৈ। কি কয়?

ঠিক বুজিছে, দেখিছোঁ আপুনি ৰাজনীতিজ্ঞ পুৰুষো; বুজিছে আমাৰ কথাছবিত নতুন কল্পনা, নতুন গঢ়দিব পৰা লোকৰ আৱশ্যক হৈছে। আমি প্ৰত্যেকখন ছবি এনেভাবে সজাই তুলিব লাগিব যেন প্ৰত্যেকখনেই দেশৰ জনৰ অশিক্ষা কুশিক্ষা, অন্ধ বিশ্বাস, হীন-মনৰ ভাব আঁতৰাই জনসাধাৰণক আগবঢ়াই নিব বৈজ্ঞানিক যুগলৈ, শিক্ষা আৰু জ্ঞানৰ মন্দিৰলৈ, কৰ্ম্মী আৰু উদ্যমশীল কৰি গঢ়িবলৈ। বাৰু, আপুনি মোৰ লগত বম্বেলৈ যাব?

অনন্তই এইবাৰ প্ৰশ্নটোত নিমাতে ৰ'ল। অলপ পিচত সি সেই প্ৰশ্নৰপৰা ফালৰি কাটি কলে—মান্ধাতা যুগৰ কেকোঁৰা নাঙল কেতিয়া আঁতৰ হব?

আঁতৰ কৰিবই লাগিব। মানুহে এই কেকোঁৰা নাঙল কেৱল

মিউজিয়মত হে চাব লাগিব। গোটেই ভাৰতত এটা বিজুলী শক্তি গঢ়ি তুলিব লাগিব! তাত মিহলি হব ভাৰতৰ আধ্যাত্মিক ত্যাগ নৰনাৰায়ণ সেৱাৰ যন্ত্ৰ আৰু পাশ্চাত্যৰ বৈজ্ঞানিক শক্তিৰ প্ৰভাৱ। ভাৰতৰ বিজ্ঞানে বিশ্বক দেখুৱাব জনসাধাৰণৰ সেৱাত বিজ্ঞানৰ কি আৱশ্যক, কিন্তু তাত ঠাই নহব মহাৰণৰ বিভীষিকা অস্ত্ৰ সৃষ্টি!

অনন্তই কলে—ভাৰতৰ আধ্যাত্মিক ত্যাগ আৰু নৰনাৰায়ণ সেৱাৰ গৰিমা নকৰিব।

তাৰ মানে?

আমি সৰু সৰু পৰিয়াৰ একোটা লৈ এনেভাবে স্বাৰ্থান্ধ হৈ পৰিছোঁ যে ওচৰৰ আন ঘৰৰ ল'ৰাই মোৰ মৰম দয়া পাব নোৱাৰে। কেৱল নিজৰটোহে লওঁ থওঁ আকৌ পুতৌ কৰোঁ। আমাৰ নৰ-নাৰায়ণ সেৱা ইমান বাঢ়িছে যে আমাৰ কাষৰ ঘৰৰ কি বিলৈ হৈছে, কি বেমাৰত চাটিফুটি কৰিছে চাবলৈ তাৰ কাৰণে সময় কৰিব নোৱাৰোঁ। কিন্তু ইপিনে নানা তৰহৰ তৰ্ক, নানা তৰহৰ পৰৰ কুচৰ্চ্চা, নানাবিধ গেলাগপত আমি আমাৰ অমূল্য সময়বোৰ নিব ধৰিছোঁ।

ডেকাজনে কলে—নতুন ভাৰত গঢ়িবৰ শক্তি যোগাব লাগিব, পুৰণি আধ্যাত্মিক ভাবেৰে। আমি পাশ্চাত্যৰ ভটিয়নী পানীত উটি নগৈ সেই সোঁতত উজাই আমাৰ বাউসীৰ বলেৰে আগুৱাই ৰচিব লাগিব নতুন বিশ্বৰ আদৰ্শ।

অনন্তই ডেকাজনৰ কথা শুনি আৰু সেই কথাবোৰত শক্তি দেখি ভাবিলে ইটো সাধাৰণ গুণ্ডাৰ মুখৰপৰা ওলোৱা কথা নহয়। ই যেন অন্তৰৰ অন্তৰতম্ প্ৰদেশৰপৰা ওলোৱা চেতনা শক্তি। তেন্তে কি এওঁ সাধাৰণ গুণ্ডা বা ঠগ নহয় কোনোবা সঁচাকৈ ভাৰতৰ সম্বন্ধে ভবা ভাৰতীয়ৰ অৱস্থা পুঙ্খানুপুঙ্খে বিচাৰ কৰা কোনো নব চেতনা-সঞ্চাৰ কৰিবপৰা লোক? অনন্ত বিমোৰত পৰিল।



এনেতে ডেকাজনে কলে—আপোনালোক মোৰ লগত বস্বৈলৈ বলক। আমি তাত নতুন থাপনাত নব ৰচনাৰ সৃষ্টি কৰিম।

অনন্তই কলে—আমি নগলেও ভাৰতত আমাৰ দৰে লোক বহুতো পাব।

ইয়াতেই আমাৰ ডাঙৰ ভুল হৈছে। আজিৰ ভাৰতত চল্লিশ-কোটি জনপ্ৰাণী হলেও আচল স্বাধীনচেতা, স্বাধীন মন থকা বা স্বাধীন চিন্তাশীল লোকৰ বৰ অভাৱ হৈছে। বেছি ভাগেই জোল যিপিনে যায় পাচলি সেই পিনে যোৱা বিধৰ লোক। বেছি ভাগেই অজ্ঞান আন্ধাৰত থাকি ডুই এজনে যি কয় তাকে ধ্ৰুবসত্য ভাবি নিজৰ ঠেক কৰ্মত ব্যস্ত।

( ৩৪ )

মালতী আৰু বুঢ়াবুঢ়ী নিজৰ গাঁৱ পাই দিন চেৰেক আনন্দতে দিন কটালে। গাঁৱৰ গাঁৱলীয়াসকলে সিহঁত উভতি অহাত ৰঙ পালে। দুই এজনী বুঢ়ী আহি কলে—বোপাই তহঁতৰ ঘৰখন দেখিলে বাটেৰে যাওঁতে চকুপানী মচি যাওঁ। যিখন ঘৰত ল'ৰা-ছোৱালীয়ে কত ৰং-ধেমালি কৰি কোঢ়াল লগাই থাকে সেই ঘৰৰ দুৱাৰ মৰা, জনপ্ৰাণীৰ দেখা নাই। এনে কনকনীয়া বাৰীখন এৰা-বাৰীৰ দৰে পৰি আছিল। কত আম জাম পৰি পৰি থাকে। ল'ৰাহতক কওঁ বাচাহঁত বুটলি আনি নাখাৱ কিয় ? ল'ৰাহঁতেও কয়, গিৰি নোহোৱা ঘৰ তালৈ কেনেকৈ যাবা ! তাতে বুঢ়া আতৈ নাই। তেওঁ নোহোৱাত তেওঁৰ বস্তু কেনেকৈ বুটলি খাম।

বুঢ়াই কলে, মই যাওঁতে সিহঁতক সেইবোৰ খাব কৈ যাব পাহৰি গলোঁ। বস্তুবোৰ এনেয়ে নষ্ট হ'ল। কাইলৈ মই গৰখীয়া নাম ধৰিম। বাচাহঁতক বহুদিন একো খুৱাব পৰা নাই। গাই-গৰু কেইজনী বাচাহঁতে পালি আছে। অলপ গোপাল ভোগো কৰি—সিহঁতক খুৱাব লাগে।

গাঁৱৰ বুঢ়ীয়ে কলে—কিন্তু এটা কথা !

কি ?

গৰখীয়া নাম পাতিবাতো, গোপাল ভোগো দিবা ! কিন্তু গাঁৱৰ লোকসকল জানো আহিব ? ল'ৰাহঁতো আহে নাহে কব নোৱাৰোঁ। মই তোমালোকৰ ঘৰলৈ অহাৰ কাৰণে কিজানি দণ্ড ভৰিব লাগে।

কিয় ?

মালতীৰ বাতি কি হৈছিল, কি নহৈছিল সেইটোৰ একো হিচাব



নাই। তাতে তাই গুৱাহাটীৰ আস্পতালত আছিল। কতই কত কথা কয়। কাৰ হাতে খাইছিল তাৰো একো ঠিক নাই। সিপিনে ৰাতি-বিয়লি কি ঘটিছিল কোনে জানে ! হাজাৰ হলেও চহৰ। তাতে—আস্পতাল। হাজাৰ বেমাৰী থাকে। সেইবোৰ চাবলৈ ডাক্তৰবোৰ আছে। আকৌ বেমাৰী চোৱা মানুহৰ হেনো অন্তই নাই। তাতে এজনী ছোৱালী পৰি থাকে। কত কি অঘটন ঘটিব পাৰে ! শুনিছোঁ হেনো তোমালোকৰ বুঢ়ীয়েও আন ঠাইতহে ভাতপানী খাইছিল। বুঢ়ীয়ে ভাতপানী খাবলৈ যাওঁতে কত কি হব পাৰে। সেই ছোৱালীজনীক সোধপোচ নকৰাকৈ লৈ আহি ঘৰ সুমুৱালা ! গাঁৱত যেন সমাজ নাই। বুঢ়া হলাহি তথাপি কাণ্ডজ্ঞান এৰি সকলোকে মেলেচ কৰানে ?

বুঢ়াই কলে—কি কৰিব লাগে ?

কি কৰিব লাগে নাজানানে ? পুৰোহিতে কৈছে সাতধেনু পৰাচিত নহলে একেলগে খোৱা লোৱা হব নোৱাৰে। জুইপানী আলাগ। মণ্ডলে কৈছে, গৈছিল চহৰলৈ, ভালেই হৈছিল। তাতে মৰিলে ভালেই হ'লহেঁতেন ? কিন্তু আকৌ উভতি আহি লেঠা লগালে। বোলো বেয়াৰ মৰণ ক'ত ? ঘৰতে ইমান। ক'ত কি লেঠা লগালে তাৰ ঠিকেই হোৱা নাই ; আকৌ চহৰত !

বুঢ়াই অলপপৰ নামাতি থাকি কলে,—হৰিকৃষ্ণ গুৰু ! এই সোপাহে জল্পনা-কল্পনা কৰিছেনে ?

অঁ, তোমালোকৰ কাৰণে গোটেই গাঁৱখনতো মেলেচ হব নোৱাৰে ! তাতে বাৰনগৰীয়া সেৱা ওচৰ চাপিছেহি। আন গাঁৱৰ মানুহে এনে ব্যভিচাৰী কথা শুনিলে কিয় পাত পাৰিব ?

বুঢ়াই কলে—যদিহে এনেহে ভাব, তেন্তে দহজনে যি কয় তাকে কৰিব লাগিব। দহ ভকতক এৰি কেনেকৈ থাকিম ?

অঁ, সেইহে আচল কথা। আগেয়ে যি দায় দণ্ড লাগিছে—সেইটোৰ লেঠা মাৰিহে কাম কৰা ভাল।

তেনেহলে কালি ৰাতিপুৱা গোটেই গাঁৱখনকে তামোল-পাণ লৈ মাতিম। তেওঁলোকে যি কয় সেইদৰে কৰিব লাগিব। দহ ভকতক অসন্তোষ দিয়া বৰ পাপ। কথা কৈ থাকোঁতে আপিন্তা গাওঁবুঢ়া ওলালহি। গাওঁবুঢ়াই তেনেকথা শুনি গহীনাই কলে—তেনে কৰিলে কেনেকৈ হব ?

তুমি কি কোৱা বোপা ?

তুমি দণ্ড দিবা কিয় ? মালতীৰ কি দোষ আছে ? গুৱাহাটীৰ আস্পতালত থাকিল বুলিয়েই দণ্ড দিব লাগিল নে ? বেমাৰ হ'লে কোনে আস্পতালত নাথাকে ? আৰু সেই ৰাতিৰ কথা। ঔ আই ! দেও ভূতৰ লগত নৰ-মনিষে ফেৰ পাতিব পাৰেনে ? বুঢ়া দেউতাই চকু কৰিলে কোনোবা ৰক্ষা পাব পাৰেনে ? খুড়া, কেতিয়াও দণ্ড দিব নোৱাৰা। দণ্ড দিলে আমাৰ চুপাই কেতিয়াও তোমাৰ লগত খাব নোৱাৰোঁ। ঔ আই ! কি দায়তো হ'ল ? পিচে সিহঁতৰ চুপাত কি হৈছে আগেয়ে সেইটো বিচাৰ নকৰে কিয় ? সেই সাধিয়াৰ মাকৰ গিৰিয়েক আজি তেৰ বছৰ ঘৰত নাই। কিন্তু শুনিছোঁ হেনো আজি ছয়মাহ। পিচে সেইটোৰ আগেয়ে দণ্ড উলিয়াওক। ঔ আই ! আমাৰ চুপাৰ হলে ভৰি পিছলিলেও জগৰ। খুড়া কেতিয়াও মণ্ডল আৰু পুৰোহিতৰ কথাত দণ্ড ভৰিব নোৱাৰা। দণ্ড দিলে কিন্তু আমি ভাগী কুটুমে তোমাক লগত ৰাখিব নোৱাৰিম। সিহঁতৰ চুপাহে ডাঙৰ হ'ল, এই চুপাত আৰু জনাবুজা মেলেকীয়ে নোহোৱা হ'ল ! তাতকৈ আমি লাগে যদি চুপাক চুপাই থাকিম ! সেই বুলি এনে অবিচাৰত দণ্ড ভৰিব নোৱাৰা !

বুঢ়া বিমোৰত পৰিল। কাক এৰিব, কাক থব ! তেওঁ লাহেকৈ



কলে, বোপা যি দণ্ড দিব লাগে মইহে দিম। তোমালোকৰ তাত মান-অপমান কি ?

তুমি দিয়া মানে আমাৰ চুপাৰ অপমান ! এনে কথা কেতিয়াও হব নোৱাৰে।

বোপা, আটায়ে মিলিজুলি খোৱা-লোৱা কৰাত কেনে সুখ। সিহঁতে সুখ নিবিচাৰিলে আমি সুখলৈ ভাবিলে কি হব !

বোপা দুটা চাউল ধোৱাই হওক আটায়ে মিলা-প্ৰীতি ৰং ধেমালি কৰি খালে কেনে সন্তোষ ! মিছাতে হাই-উৰুমি কৰি কি লাভ ?

সেইটো হব নোৱাৰে খুড়া ! তোমাৰ চকুৰে বাট বুলিলে আমাৰ চুপাৰ পদে পদে বিপদ। সিহঁতৰ আসৈ দিনে দিনে বাঢ়ি গৈছে। সিহঁতৰ দোষ হ'লে আঠালেতীয়া মাটিৰে ঘঁহি পিহি পৰিষ্কাৰ কৰি থব। ঔ আই ! এটা চিটিকাকে মাৰিব নোৱাৰা। কিন্তু আমাৰ বেলিকা এপদৰে দহ পদ ! নাই, নাই, প্ৰত্যেক কথাতে এনেকৈ নামাতি গ'লে আৰু এই গাঁৱত থকাই টান হব। মই সঁচাকৈ কৈছোঁ খুড়া, তুমি এটা তামোল-পাণ দণ্ড দিলেও আমি এৰি যাব লগীয়াত পৰিম।

বুঢ়া বিমোৰত পৰিল। ইচুপাৰ কথা ক্ষন্তেকতে সিচুপাৰ কাণত পৰিল। মণ্ডলে গহীনাই কলে ;

উঃ ! দণ্ড দিব খোজা লোকক সি আপিন্তাই কাজ কৰে ! বাৰু চাওঁ সি কিমান পানীৰ মাছ। মই মণ্ডলে মেল কৰি কৰি চুলি পকালোঁ, সি দুদিন মেলকী হৈ আৰু গাঁৱবুঢ়া পদপী পাই মাটিত ভৰি নিদিয়াত পৰিছে। গঠীয়া, যা হেলেচী বাইক মাতি আন। তেওঁ আহি ৰাইজৰ আগত কওকহি সি আপিন্তা মেলকিয়ে কি কৈছে সকলো শুনক ! মই যদি বাঘেখোৱাৰ পিতেক হওঁ তেন্তে আপিন্তা মেলেকিক এসেকা ভালকৈ শিকনি নিদি নেৰোঁ। লাগে যদি তাৰ কাৰণে গাঁৱকে ফালিম। ভকতে ৰাইজক দণ্ড নিদিয়াকৈ ৰাইজৰ লগত উঠাবহা কৰিব নোৱাৰিব। কথামতে কাম। আপিন্তা

মেলেকী গাঁৱৰ মেলত বহিব নোৱাৰিব। মালতীৰ বাপেক বুঢ়াভকতে দণ্ড নিদিয়াকৈ খাব-লব নোৱাৰিব। সি কিবা কাম কৰিলে তাত কোনেও নাখাব।

মণ্ডলৰ কথা আপিন্তাৰ কাণত পৰি সি তাৰ চুপাৰ সকলোকে মাতি কলে, মণ্ডল বৰ ডাঙৰ মানুহ হৈছে। বৰ ডাঙৰ মেলেকী! কিন্তু আমাৰ চুপাই তাৰ মেলৰ ৰায় নামানো, সিহঁতৰ লগত একেলগে উঠাবহা নকৰোঁ। সিহঁতৰ চুপাত হোৱা বেয়া কামবোৰৰ আগেয়ে দণ্ড দিয়ক, তাৰ পিচতহে আমাৰ চুপাৰ লোকে দিবলৈ মান্তি হব। উস্ আমাৰ চুপাই সদায় গাঁৱৰ মেলত আধিপত্য কৰি আছে, এতিয়া আচল মেলেকী মৰিল বুলিয়েই মণ্ডল উঠিবজা বহিবজা হবনে? আমি সিহঁতৰ কিয় সেও মানিম? আমাৰ চুপাতে আমি তিনিজনা বেলেগ মেলেকী কৰি লওঁ। আস্কু পাঠক আছেই, মই আছোঁ আৰু সিদ্ধি গায়নকো লওঁ। চাওঁ আমাৰ চুপাই অকলে অকলে সিহঁতকৈ মহতালি কৰিব পাৰে নে নোৱাৰে! মই আকৌ কওঁ ভকত খুড়াই কোনোমতে দণ্ড দিব নোৱাৰিব। নহলে তেওঁকো আমাৰপৰা বেলেগ কৰিম।

ভকতে কলে—বোপা, নিজৰ ভাগী কুটুমনো কেনেকৈ এৰিম? যি কোৱা তাকেই কৰিব লাগিব। পিছে আটাইবোৰে মিলিজুলি কৰিলে সকলো ভাল আছিল। এইবাৰ নগৰীয়া সেৱা আহিছেই। সকলো গাঁৱখনে মিলি কৰিলে কেনে শুভকৰ!

নাই, আমাৰ চুপাই অকলে অকলে কৰিম! বোলো ৰবি মেলেকী মৰিল বুলি আৰু আমাৰ চুপাত মানুহেই নোহোৱা হ'ল। সিহঁতৰ লেঙ্‌টি ভাবি হৈ ফুৰিব লাগিল। আমাৰ দুখী সুখী সকলোৱে হাত জোকাৰিলে এই কেইঘৰেই মিলি সিহঁতকৈ ডাঙৰ বাৰনগৰীয়া সেৱা কৰিব পাৰিম। মাছৰতো ভয়ে নাই। পানীয়া বিষয়া আমাৰ পিনে আছে। আস্কু আতাই মহৰ খুটিত গাথীৰ ঠিক কৰিব নোৱাৰিব্ জানো?



কিয় নোৱাৰিম বোপা! পইচাৰ মূৰত সকলো দায়!

তেন্তে আৰু কি ভয়? আমাৰ চুপাৰ চেঙেৰা মখাতো সিহঁতৰ দৰে বহিখোৱা ভকত নহয় যে কিবা কামত পিচ হুহকিব!

যি নহওক সিদিনাই মেলৰ গিজ্‌গিজনিৰ মাজত দবৰা দবৰি বাঢ়ি হুম্ হুমনি, দপ্‌দপনিৰ শেহত গাঁৱৰ দুই চুপা বেলেগ হ'ল। মণ্ডলে এচুপাৰ প্ৰধান নায়ক, আন চুপাৰ আপিন্তা মেলেকী!

মণ্ডলে এনেতে ভকতক কলে—ভকত কাই, তুমি কোন চুপাত ৰ'বা। যদি আমাৰ চুপাত থকা একো দিব নালাগে। তোমাৰ হকে মই যি কৰিব লাগে কৰিম। সি আপিন্তাই দণ্ড নভৰাকৈ কেতিয়া গাঁৱৰ লগ লাগে চাম!

এনেতে আপিন্তাই কলে—তুমি মণ্ডলে তামোল-পাণ নিদিয়াকৈ কেতিয়া আমাৰ চুপাৰ লগত উঠাবহা কৰা মই আপিন্তাই চাম! ভকত খুড়াই নিজৰ ভাগী কুটুম এৰি যাব বৰ? আশাতো দেখিছোঁ! আহা খুড়া সি কপতি মণ্ডলৰ কাষৰ পৰা গুছি আহা। সিয়েই তোল-নোতোলকৈ গাওঁখন খালে।

মণ্ডলে কলে—হেৰে আপিন্তা, বৰ ডাঙৰ কথা নকবি। কালিৰ চলি হৈ পৰহিৰ গীত নাগাবি।

আপিন্তাই কলে—বৰ মেলেকীক দেখা যাব। পিছে গঠিয়াৰ মাকৰ লগত কি জোট পোট আমি নাজানো হবলা!

এনেতে গঠিয়াই মাত দিলে। এই মুখ চণ্ডালি কথা কবি? বৰ মেলুৱৈ উলিয়াই দিম!

আপিন্তাৰ ভতিজাক ঘনোৱে মাত দিলে, কি যুঁজি চাব খোঁজ নেকি? একেচৰে দাঁত দুটা ভাঙি দিম!

এনেতে গঠীয়াৰ ককায়েকে ততালিকে লবি আহি কাৰ দাঁত ভাঙ ঐ! বুলিয়েই তাৰ দিঙিত চেপা মাৰি ধৰিলেহি!

আপিন্তাৰ চুপাৰ ডেকাবিলাকে জিকাৰি উঠিল, কি ইমান সাহ ! লাগিল কুৰুপাণ্ডৱৰ কোঢ়াল ! কাৰ ক'ত মূৰ ফালা-ফালি হ'ল একো হিচাব নোহোৱা হ'ল। যিয়ে নহওক দুয়ো চুপাৰে সিদিনাৰ পৰা খোৱা-বোৱা, মাত কথা কোৱা, একে মেলত বহা, নাম কীৰ্ত্তন কৰা সকলো বন্ধ হ'ল। আমাৰ ভকতো আপিন্তাৰ পিনে ৰ'ল। কিয়নো সেই চুপাৰ লোক তেওঁৰ নিজৰ অঙ্গহী-বঙহী। কিন্তু তেওঁৰ মনত অলপো ভাল নালাগিল। গাঁৱৰ ল'ৰাবিলাকৰ মাজতো ওফন্দা-ওফন্দি লাগিল। ই চুপাৰ ল'ৰাই সি চুপাৰ ল'ৰা বা মানুহক নামাতে। ই চুপাৰ জীয়ৰী-বোৱাৰী সি চুপাৰ জীয়ৰী-বোৱাৰীৰ লগত মেল নাপাতে। আনকি ই চুপাৰ জীয়ৰী যদি সি চুপাত পৰিছে তেন্তে মাক-বাপেকৰ ঘৰলৈকো আহিব নোৱাৰে। আনকি মাকে জীয়েকক বাটত লগ পাই মাতিব নোৱাৰে। জীয়েকে মাকৰ লগত কথা কব নোৱাৰে ! বস্তু অনা-নিয়াটো সমূলি বন্ধই হ'ল। কিন্তু কলহ, বিবাদৰ মূলত যে ভকতেই হ'ল ভকতে এই কথা ভাবি ভাবি কেৱল ৰাতি দিনে কৃষ্ণ গোঁসাইৰ ওচৰত কীৰ্ত্তনখন মেলি, মোৰ দোষ মৰিষণ কৰা প্ৰভু, কৃপাল যদু, যদুনন্দন বুলি আঁঠুলৈ গলবস্ত্ৰ হৈ প্ৰণাম কৰে।

সিদিনা বুঢ়াক মণ্ডলে নৈৰ পাৰত লগ পাই কলে—বোলো ভাগীৰ পিনে ৰ'লা সঁচা। কিন্তু ভাগীয়ে তোমাৰ সৰ্ব্বনাশ কৰিছে। সেই কথা জানিও আপিন্তা মনে মনে আছে। আমি কব নোৱাৰোনে ? বোলো আপিন্তাৰ ভতিজাক গহীন আজিলৈকে গাঁৱ মুৱা হোৱা নাই কিয় ? সি ইমান দিন চিলঙতে সোমাই চাপ্ৰাচী কাম লৈ ইয়ালৈ নহাৰ কাৰণ কি জানা ?

কি ?

এ' আচল কথা কলে—সকলোৱে বেয়া পায়। এই গহীনে তোমালোকৰ ঘৰত শাস্ত্ৰ পঢ়া নাছিল নে ?



অঁ, বোপাই কেতিয়াবা কেতিয়াবা পঢ়ে। বুঢ়ীয়ে গহীনক বৰ ভাল পায়।

এৰা, ভাল পাওঁতে বাহুলীয়ে কল খালে।

কি কৈছা একো বুজি পোৱা নাই বোপা।

সেই গহীনাই আৰু আমাৰ চুপাৰ দুজনে লগ লাগি বেৰ-কাটি তাইক ঘৰৰপৰা উলিয়াই নি সেই কটাহ বাহঁৰ তলতে ব্যভিচাৰ কৰে। তেতিয়াৰপৰা গহীনা আৰু ইমুৱা হোৱা নাই। এতিয়া আপিন্তা বৰ বন্ধু হৈ ভাগী কুটুম হৈ তোমাক হাতত ৰাখে। পিচে তেতিয়া সেইবোৰ ভাব কত আছিল ! আমি সকলো সম্ভেদ পাইছোঁ।

ভকতে মণ্ডলৰ কথাষাৰ আচহুৱা যেন পালেও লাহেকৈ কলে— মোৰ ঠিক মনত পৰিছে সিদিনা ৰাতি গহীনে আহি আমাৰ ঘৰত শাস্ত্ৰ পঢ়িছিলহি।

শাস্ত্ৰৰ সোপাটো জানে। কিন্তু ইপিনে এনে কাণ্ড কৰিলে। তাৰ ভাব আছিল সকলোৱে দোষ দিব—সেই সিদিনা তোমালোকৰ ঘৰৰ আলহী থকা ল'ৰাটোকে। কিন্তু আচলতে কল খালে মলুৱা বান্দৰেহে। তাৰ লগৰ দুজনে আমাৰ আগত সকলো ভাঙিছে।

বুঢ়া বিমোৰত পৰিল। বুঢ়াই ইমান দিনে বুঢ়া ডাঙৰীয়াৰে কাম বুলি ভাবি আছিল। কিন্তু আজি এনে বাতৰিয়ে তাৰ মূৰত স্বৰগ ভাঙি পৰাৰ দৰে পৰিল। তথাপি ভাবিলে মালতীৰ গাত কি দোষ ! তাই বেচেৰী টোপনিত লালকাল হৈ থকা অৱস্থাতে পাষণ্ডহঁতে এনে কৰিলে।

এনেতে মণ্ডলে কলে, এতিয়া বৰ মিতিৰ হৈছে ! কিন্তু মিতিৰ হৈ বুকুতে থাকি যে বুকুতে কামুৰিলে সেইটো এতিয়া লুকাব খোঁজে। পিচে পাপ কাম লুকায় কেনেকৈ ? সকলো ওলাই পৰিছে। পাপিষ্ঠহঁতে তেনে পাপ কাম কৰি থাকোতে হেলেচি বাই সিদিনা

ৰাতি পুৱাওঁতে আহে মাকৰ ঘৰৰপৰা। তাই সিহঁতক দেখে। হেৰৌ কি কৰিছ, কি কৰিছ বোলোতে সিহঁত আটাই কেইজন ল'ৰ মাৰে। কিন্তু লৰ মাৰিলে হব কি? হেলেচী বাইৰ চকুৰপৰা কেনেকৈ সাৰে। তেওঁ গহীনক দেখি আৰু মালতীৰ তেনে অৱস্থা দেখি 'ছিঃ ছিঃ এনে নৰকী কাম কৰেনে' বুলি গুচি আহে। গহীনে হেলেচী বাইক কৈছিল বোলো বাই একো নুলিয়াবি। মই আজিয়ে চিলঙলৈ যাম, তাৰপৰা আহি তোক দুকুৰি টকা দিম। কিন্তু আজিলৈকে সি উভতি নাহিল। হেলেচীয়ে খা-খবৰ লৈ লৈ ভাগৰিল। এতিয়া আপিন্তাৰ গহটো দেখি সিদিনা সকলো ভাঙি কৈছে। ৰাক যি হৈছে, হৈছে, আমি তোমাৰ একো দণ্ড নকৰোঁ।—তুমি আমাৰ লগত আহা, সেইবেটা পাপী গহীন আৰু আপিন্তাক ভালকৈ এশিকনি দিওঁ।

বুঢ়াই কলে, বোপা মোৰনো ইফাল-সিফাল কি? সম্বলৰ মুৰত সেই ছোৱালীজনী। ছোৱালীজনী এঠাইত গতাব পাৰিলে অ'ত এদিন ত'ত এদিন খাই-বৈ দিন নিয়ালে হব!

তুমি আমাৰ লগত নাহিলে ছোৱালী গতাবা কেনেকৈ। আমি সকলো উলিয়াই দিম। তেনে ছোৱালী কোনে বিয়া কৰাব? বাহিৰা লোক হ'লেও আছিল। ভাগীৰ ভিতৰত হোৱা অঘটন। এনে কথা শুনিলে কোন আগবাঢ়ি আহিব?

বুঢ়াই কলে—ইপিনে ভৰি দিলেও মৰণ সিপিনে ভৰি দিলেও মৰণ। যেয়ে যি কৰা কৰা বোপা। ভগা নাৱৰ কোন পিনে সোপা দিবা! সি বুৰিবই! কিন্তু বোপা, এই আজলী ছোৱালীৰ এনেভাৱে নৰকীহঁতে সৰ্ব্বনাশ কৰিব নালাগিছিল।

পিচে, এতিয়া সিহঁতৰ লগতে গাখীৰ-মিঠৈ সনাসনি কৰি খোৱা! কি কোৱা?

কাক ভাল বুলিবা, কাক বেয়া বুলিবা বোপা। ঘোৰ কলিকাল, কলিকাল! এই কালত সকলো ঘটিব পাৰে। কিন্তু বোপা এনে-



বোৰৰ ভাৰ ধৰিত্ৰীয়ে আৰু বব নোৱাৰে। কেতিয়াবা ওলট-পালট হয়হে। সেয়ে যি কৰা কৰা। মোৰ ছোৱালী অবিয়ৈ হৈয়ে থাকিব। তাতে সকলোৰে সন্তোষ পোৱা। জেদ পূৰণ কৰা। বোলো তুই ম'হৰ ঘূঁজ লাগক বিৰিণাৰ মাজত মৰণ। হওক, তাইৰ বিয়া নহয়—ঘৰতে থাকিব।

ঘৰত ডাঙৰ ছোৱালী ৰাখি মজাপালি পাইছা নহয়। বোলো চহৰৰ আস্পতালো এই বুঢ়া কালত মাৰিবলৈ বাকী নৰ'ল।

হওক বোপা সকলোৰে মোক এৰি থোৱা। আৰু তোমালোকৰ সমাজত মই চাউল কঠা খাবলৈ ইচ্ছা নাই। দেশ ৰসাতলে যাওক, মানুহৰ মৰণ হওক, কিন্তু জেদ ৰওক, নিজৰ নিজৰ মহতালি ৰওক। বোলো দেউতা এনেবোৰ কথা শুনাৰ আগেয়ে সিফলীয়া হ'ব পাৰিলে ৰক্ষা আছিল। কিন্তু লেটেকা জীউ। আৰু বা কিমান দেখিম, কিমান শুনিম!

বোলো তোমালোকে সমাজখন ভাল নকৰিলে ডেকাসকলে কৰিবনে?

সমাজ ভাল হৈছে বোপা, বৰ ভাল হৈছে আৰু সমাজৰ কথা নকবা। কেৱল কেতিয়া সমাজৰ টেকেলীটো ভাঙি কুঁহিয়াৰ মিঠৈ সকলোকে বিলাব পাৰা, সেইটোহে চোৱা। কিন্তু চাবা সমাজৰ টেকেলী তলিত ফুটিছে। মৌজোল তলৰ পিনেহে গতি কৰিব! কেৱল সকলোৰে তলগুজিয়া ভকত হৈ মুখ মেলা। সমাজৰ মৌ-ৰস সোপাকে পাবা! বোপাই ঐ, সৰু সৰু ল'ৰা-ছোৱালীহঁতক যদি তোমালোকৰ সমাজৰ টেকেলীৰপৰা বাহিৰ কৰি নিব পাৰিলোঁহেতেন! বোলো বাৰনগৰীয়া! সেৱা পাতা, তিনিপালা কীৰ্ত্তন কৰা, যতবোৰ পথ আছে সকলোবোৰ কৰা, পিচে মনত যি হানাখোঁচা আছে, যি জাবৰ মলি আছে সেইবোৰ গুচাবলৈ কেঁৰে চেষ্টা নকৰিবা। আৰু চেষ্টা কৰিলে গুচাবা কেনেকৈ? সেয়াযে মেটেকাৰ দৰে বাঢ়ে।

এগুণ গুচালে বাতিতে দুগুণ বাঢ়ি উঠে। যাওক মোৰ ছোৱালী ৰসাতলে যাওক, যাওক মোৰ ধৰমৰ জোলোঙা, সকলোৱে মহোহৌ খেদাৰং দৰে এই বুঢ়াক জাপি টোকনেৰে তোমালোকৰ গাখীৰ মিঁথৈ সনা সমাজৰপৰা উলিয়াই দিয়া। মই দণ্ড দিম। যিমান পাৰো সিমানেই দণ্ড দিম। কেৱল তোমালোকৰ সমাজত সোমাব নিদি মোৰ দণ্ড লৈ উলিয়াই দিয়া।

কিহে ভকত বলিয়া হৈছা নেকি ?

কেৱল বলিয়া নহয়। সমাজৰ চোবাতে দাকিছে, সমাজ বিচাৰ শুঙ্ গোটেই গাত পৰি পুৰি মাৰিব ধৰিছে। সমাজ কচুৱে ধৰি গোটেই মুখ বেজবেজাইছে। মই দণ্ড দিওঁ গোসাইহঁত। মোক তোমালোকৰ এনে সমাজ নেদেখা ঠাইলৈ লৈ বলা।

## ( ৩৫ )

দীঘলীয়া বেলভ্ৰমণত দুজন প্ৰাণীয়ে কিমান কথা কব ? এই দুয়োৰো কথাবাৰ্ত্তা মাইতীৰ কেৱল শুনি শুনি আমনি লাগিছে। তাই এইবোৰ একো নুবুজে। কিন্তু মাজে মাজে তাইৰে যে কথা হৈছে তাই গম পায়। শুনোতে শুনোতে তাইৰ টোপনি আহিল, সেই-বেলৰ বেঞ্চিতে তাই শুই শুই দেখিলে কত তৰহৰ সপোন। তাই দেখিলে তাই যেন এটা বোকা পুখুৰীত প্ৰায় মূৰলৈ বোকাত তল যাব ধৰিছে। তাই যিমানেই হাত ভৰি লাৰে সিমানেই তললৈহে যায়। কত চিঞৰিছে কেওঁ যেন তাইক তোলোতা নাই। তাই ভাগৰি হতাশ হৈ জীৱনৰ আশা এৰিলে। হঠাৎ যেন কোঁৱে তাইৰ চুলিত ধৰি টানি ওপৰলৈ আনিলে। তাইৰ বোকা লগা গোটেই দেহটো ধুই পখালি কাপোৰ পিন্ধাই কৰবালৈ লৈ গ'ল। কোন পিনে ক'লৈ নিলে তাই যেন একো উৱাদিহ নাপায়। তাই দেখি গ'ল সুন্দৰ প্ৰাকৃতিক দৃশ্যেৰে দুয়োকাষে পৰিপূৰ্ণ বহল লুইত, তাই দেখিলে সুন্দৰ সুন্দৰ মনোমোহা পৰ্ব্বত ; ধাননি পথাৰ, পৰ্ব্বতৰ মাজৰ সৰু সৰু বেঁকা-বেঁকি বাট। তাই দেখিলে কুলু কুলুকৈ বোৱা জুৰি, গছৰ চালত পৰি মতা কেতেকী চৰাইৰ অঁ কেতেকী, অঁ কেতকী শব্দ! তাই দেখিলে সুন্দৰ মনোমোহা উদ্যান, মনোহৰ ফুলনি, সৰল গছে ভৰা হাবিয়নি। তাই দেখিলে কিমান ওপৰৰপৰা পৰা জলপ্ৰপাত! যেন সেই জলপ্ৰপাত য'ৰপৰা পৰিছে তাই ত'তে উঠি চাইছে বহুত তলৰ শিলনি। বগা ফেন-ফোটকাৰে ভৰা পানীৰ সোঁত। তাই দেখিলে হাজাৰ হাজাৰ বিতোপন ঘৰ, বিজুলী বন্তিৰে উজ্বলি উঠা বাট পথ। তাই দেখিলে হাজাৰ হাজাৰ তিৰোতাই বাটে-পথে গমগমাই খোজ কাঢ়িব ধৰিছে, যেন একোলৈ ভয় নাই।

ডেকাসকলৰ ওচৰেৰে গৈছে, কিন্তু ডেকাসকলে এষাৰ বেয়া কথা কবলৈ সাহ পোৱা নাই। তাই দেখিলে যেন তিৰোতাবিলাকে মটৰত উঠি মটৰ চলাইছে, উৰণীয়া জাহাজত উঠি জাহাজ উৰাই নিছে। যুঁজলৈ তিৰোতাসকলে যুঁজৰ সাজ পিন্ধি জীউলৈ অলপো নাভাবি, নিজৰ ঘৰ সম্পত্তিৰ কথা অলপো চিন্তা নকৰি জপিয়াই পৰিছে যুঁজৰ বন্দুক-বাৰুদ, বৰতোপৰ সমুখত। তাই দেখিলে সেই তিৰোতাজাকে আবেলি যুঁজৰ সাজ এৰি বঙ-ধেমালিত হিয়া উদিয়াই দিছে। কেঁৰে বাতৰি পঢ়িছে, কেঁৰে ডাঙৰ ডাঙৰ কিতাপবোৰ লৈ পঢ়ি আছে। কেঁৰে আকৌ বঙ ধেমালিত মগ্ন হৈছে। হাতত টেনিচ লৈ পখিলা উৰাদি জাকিমাৰি উৰিছে। তাই দেখিছে সেই তিৰোতাজাকে অভিনয় মন্দিৰত সোমাই হাঁহি খিকিন্দালিত উটি বুৰি যাব ধৰিছে। যেন জীৱনটো সিহঁতৰ ৰং-ধেমালিৰহে বস্তু; তাত শোক-দুখ-সন্তাপৰ কেৰোণে বিন্ধা দিবলৈ সুবিধা পোৱা নাই। দেখিলে আকৌ সুন্দৰ সুন্দৰ বেঁকা-বেঁকি পাৰ্ক। তাৰ ওচৰে ওচৰে সৰু সৰু গছৰ জোপোহা। তাতে যোৰে যোৰে সোমাই আনন্দত উত্ৰাৱল হৈ হাঁহিৰ ঢৌ তুলিছে। যেন প্ৰত্যেকে কৈছে আহিছোঁ জীৱন উপভোগ কৰিবলৈ, এনে মধুৰ জীৱন অবাবত চিন্তা, শোক, সন্তাপৰ মেটমৰা ভাৰ ববলৈ নহয়। তাই দেখিলে জীৱন আনন্দৰ ঢৌ! সেই ঢৌত টুলুংভুলুং কৰি দেহ-তৰি উটি গৈছে অনন্ত অসীমৰ লগত মিলিবলৈ। মৃত্যুৰ বিভীষিকা যেন তাত নাই, শোক-সন্তাপৰ অগ্নিকুণ্ড যেন শীতল সমীৰণ হৈ আগুৱাই নিছে জীৱন-তৰি। তাই দেখিলে এটি মনোৰম সৰোবৰ। তাত যেন প্ৰত্যেকে নাওঠ-মুণ্ডত হৈ, জাপ দি সাঁতুৰি-নাদুৰি আনন্দৰ ঢৌ তুলিছে! এনে মধুৰ সপোনত বিভোৰ হৈ থাকোতে অনন্ত ভাবৰ দোমোজাত জোলোকাজুলুকি পানী খাইছে। সি ভাবিছে এই ডেকাজন ঠগ নে আচল কোনোবা জ্ঞানী গুণী প্ৰকৃত শিল্পী। হঠাৎ সি ভাবিলে যিয়ে নহওক সেইটো



ভাবি কি লাভ? সি শিল্পকলা সাধনা কৰিব নিজৰ বাউসীৰ বলত; কাৰো ওপৰত আলম দি সি আগ নাবাঢ়ে। আকৌ তাৰ ভাব হৈছে সঙ্গীত, শিল্প, কলা, অভিনয় সকলোতো আনৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি শিকিব লাগিব, নহলে আচল পথ পোৱা টান। অৱশ্যে তেনে কৰিব কেৱল অনুকৰণকে নলৈ নিজৰ বুদ্ধি, নিজৰ প্ৰতিভাৰ ওপৰত বেছি ভিৰ দিব লাগিব। নিজৰ প্ৰতিভা নহলে কেৱল অনুকৰণৰে সম্পূৰ্ণতা লাভ কৰা অসম্ভৱ। কিন্তু তেনে কৰিবলৈ আৰু আন উপায় আছে। এজন অচিনাকি, নজনা-নুশুনা সন্দেহযুক্ত লোকৰ আশ্ৰয় নলৈ ভাৰতত নামজ্বলা কোনোবা শিল্পীৰ ওচৰ চাপি সি সকলো সুবিধা কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিব পাৰে।

এনেতে ৰেল আহি ষ্টেচন পাই ৰ'লহি। ডেকাজনে কলে—তেন্তে আপোনালোক নাযায়? মই এই ষ্টেচনত নামিম।

অনন্তই কলে—এতিয়া নাযাওঁ। সুবিধা হ'লে আন সময়ত আপোনালৈ লিখিম।

ভাল কথা। এয়া মোৰ ঠিকনা।—বুলিয়েই এটা সৰু কাৰ্ড অনন্তৰ হাতত দিলে। অনন্তই কাৰ্ডৰ নাম দেখিয়েই আচৰিত হ'ল। এনেতে বাহিৰত শব্দ হ'ল, "জয় অশোক কুমাৰৰ জয়।" সেই ডেকাজন নমাৰ লগে লগে কত ল'ৰা-ছোৱালীয়ে আহি তেওঁক মালা পিন্ধালে। অনন্তই নাম কাৰ্ডত চায়ে তেওঁৰ পিচ লব ধৰোতে হাজাৰ হাজাৰ মানুহে তেওঁক আগুৰি ধৰিলে। অনন্তই বিৰ দিও বাট নোপোৱা হ'ল। ইপিনে ৰেলে উকি মাৰিলে। একো উপায় নাপাই অনন্ত আকৌ ৰেলত উঠিল। তাৰ ভাব হ'ল যেন সি হাতত বিত পায়ো হেৰুৱালে। সি সেই ৰেলৰপৰা দেখিলে কত জয়ধ্বনি, কত উলহ-মালহ, কত ফুল মালাৰ দম।

( ৩৬ )

অনন্ত আৰু মাইতীয়ে কলিকতা নগৰীৰ এটা সৰু কোঠাত ৰ'ল। অনন্তই নাম ভৰ্ত্তি হোৱা সময় আগতে উকলি যোৱাৰ কাৰণে এম, এ-ত নাম লগাব নোৱাৰিলে। যিয়ে নহওঁক সি ঘৰলৈ উভতিবলৈ মন নকৰিলে। তাতে ওচৰৰ এঘৰ লোকৰ ঘৰত দুটা ল'ৰাক পঢ়োৱাৰ বাব ললে। আনপিনে বিচাৰ কৰি এজন ভাল গায়কৰ সঙ্গী হ'ল। সেই গায়কজনে লাহে লাহে অনন্তৰ কুঠৰিলৈও অহা হ'ল। অনন্তই তেওঁৰ লগত গীত শিকিব ধৰিলে। মাইতীয়ো লাহে লাহে তেওঁৰ আগত ওলাই গীত শিকিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। এমাহ নৌযাওঁতে মাইতী আৰু অনন্তই গীত গোৱাত বহুতো উন্নতি কৰিব পাৰিলে। মাইতীক অনন্তই ভালকৈ অসমীয়াও শিকাব ধৰিলে। মাইতী যেন আজি নতুন জগতত, তাইৰ মনে যেন সকলো নতুন দেখে, সকলো জানিবলৈ, সকলো শিকিবলৈ তাইৰ মনে ঢাপলি মেলে। তাই বাটত দেখে তাইৰ সমনীয়া ছোৱালীবিলাকে কাষলতিৰ তলত কিতাপবোৰ লৈ বেগাই যায়। তাই অনন্তক সোধে এই ডাঙৰ ছোৱালীবোৰ ক'লৈ যায়?

কলেজলৈ পঢ়িবলৈ।

মাইতীয়ে এনে ডাঙৰ ছোৱালীবোৰে পঢ়া বুলি জানি তাইৰো মনে মনে ধাউতি হয় যেন তাইয়ো পঢ়ে। তাই সোধে কলেজত কিমান পঢ়িলে পঢ়িব পাৰি।

অনন্তই কয় আগেয়ে হাইস্কুলত আঠ বছৰ পঢ়িব লাগে তাৰ পিচত কলেজত চাৰি বছৰ। মাইতীৰ মনত এই আঠবছৰ যেন বহুতো দীঘলীয়া যেন লাগে। তাই সোধে কম দিনতে নোৱাৰিনে?

কিয় নোৱাৰিবা? বহুতে ঘৰতে পঢ়ি অলপ দিনতে প্ৰবেশিকা



পৰীক্ষা পাচ কৰি কলেজত সোমায়। মাইতীৰ মনত যেন এটা আশাৰ জিলিঙনি জিলিকি উঠে। তাইৰ ভাব যেন অলপ দিনতে তাই কষ্ট কৰি ঘৰতে পঢ়ি কলেজত আন ছোৱালীবোৰৰ দৰে পঢ়িব পাৰিব। তাইৰ ওচৰৰ ছোৱালীবিলাকে কেতিয়াবা তাইৰ কুঠৰীলৈ আহি কথা পাতে। তাইহঁতৰ কথা তাই ভালকৈ বুজি নাপায়। তাইহঁতে কেতিয়াবা কেতিয়াবা তাইহঁতৰ ভিতৰত ইংৰাজীতে কথা পাতে। তাই তাইহঁতৰ কথাবোৰ শুনি থাকে। একো বুজি নাপায়। তাইৰো ইচ্ছা হয় যেন তাইয়ো ইংৰাজী শিকি তাইহঁতৰ লগত কথা পাতে। তাইহঁতে তাইৰ লগত বঙালীতে কথা পাতে। মাইতীয়ে ভালকৈ বঙালী কব নোৱাৰিলেও তাই যেন তাইহঁতৰ কথাবোৰ বুজে। ভঙা ভঙা বঙালীৰে তাইয়ো লাহে লাহে কথা কয়। দিনচেৰেকৰ পিচতে তাই ভালকৈ বঙালী কব পৰা হয়। ছোৱালীকেজনীৰ ভিতৰত তাইক কয় তুমিও ইংৰাজী নিশিকা কিয়? তাই কয়, শিকালে শিকিম। এজনী ছোৱালীয়ে কয়, মোৰ তাত সৰু সৰু ইংৰাজী কিতাপ আছে। মই আনি দিম। তাতে পঢ়িব পাৰিবা।

তাই আনন্দত উত্ৰাৱল হয়। মনত হাবিয়াস জন্মে যেন অলপতে ইংৰাজী শিকিব। দিনচেৰেকতে তাই ইংৰাজী কিতাপ পাই একমনে পঢ়িব ধৰে। সময় পালেই অনন্তৰ কাষত বহি এ, বি, চি, ডি শিকে। অনন্তয়ো আনন্দতে তাইক পঢ়ায়। এখন দুখনকৈ কেইমাহমানতে তাই ইংৰাজী কিতাপ পঢ়িব পৰা হ'ল! দুই আষাৰ কব পৰা হ'ল। ছোৱালীবিলাক আহিলে তাই আনকথাৰ লগে লগে ইংৰাজী কিতাপ উলিয়াই তাইহঁতৰপৰা শিকে। অনন্তই দেখিলে তাই পঢ়াত বৰ চোকা। কিন্তু অনন্তই তাই ইংৰাজী শিকাতকৈ হিন্দী শিকিলে বেছি ভাল পায়। অনন্তৰ ইচ্ছা তাই ভাৰতৰ কথাছবিত যোগ দি তাইৰ ভাগ্যৰ পৰিবৰ্ত্তন কৰক। লাহে লাহে তাই ছোৱালীবিলাকৰ লগত নানাঠাইত ফুৰিবলৈ যায়, অভিনয় চায়, কথাছবি চাই আনন্দত

উত্তৰল হয়। তাই যেন আজি এখন নতুন জগতত। আগৰ শোকৰ স্মৃতি আজি তাইৰ মনত নাই। অসমৰ জকাই চুকত থকা গাঁৱৰ গাঁৱলীয়া জীৱনৰ ঠেক ভাৱৰ কথা তাইৰ মনত পৰিলে যেন তাইৰ গা শিঙৰি উঠে। তাই ভাবে, যদি অসমীয়া ছোৱালীবিলাকে সুবিধা পায় তেন্তে সকলো বিষয়তে কত উন্নতি কৰিব পাৰে। তাই আজি-কালি বঙালী ইংৰাজী বাতৰি কাকত পঢ়ে। দেশবিদেশৰ কথাৰ সম্ভেদ পায়। অনন্তৰ লগত সেইবোৰৰ কথা পাতে। তাইৰ মনত ফুটো ফুটো হোৱা ভাৱবোৰ যেন আজি তাই বঙালী ইংৰাজীত সুন্দৰভাৱে প্ৰকাশ কৰে। বঙালী ছোৱালীবিলাকে তাই শিক্ষা নোপোৱা অৱস্থাত কত হাঁহি মস্কৰা কৰিছিল। অসমীয়া ইমান ডাঙৰ ছোৱালীয়ে পঢ়িব নোৱাৰেনে বুলি তাইহঁতে আচৰিত হৈছিল। অসমত শিক্ষাৰ প্ৰচলন নাই বুলি তাইহঁতে মাজে মাজে ইতিকিং কৰিছিল। অনন্তক কেতিয়াবা কেতিয়াবা কৈছিল "দাদা আপনাদেৰ আসামী লোক দি ভূত। সেখানে গেলে সবাকে শুন্‌ছি ভেড়া বানায়।" অনন্তই হাঁহি কৈছিল "এৰা ভেড়া কৰে।" ছোৱালীবিলাকে কয় "তাহলে মাইতী দিদি পড়তে পাৰেনা কেন? আপনি বেচ ইংৰাজী পড়েন, বাঙলা বলেন কিন্তু আপনাৰ বোন কেন কিছু পড়তে পাৰেনা?"

অনন্তই কয় তাই গাঁৱতে ডাঙৰ-দীঘল হোৱা ছোৱালী। গাঁৱত পঢ়োৱা নিয়ম নাই। এতিয়া ইয়াত শিকিব।

বাস্তৱতে ইমান অলপ দিনতে মাইতীয়ে ইংৰাজী বঙলা শিকাৰ কাৰণে বঙালী ছোৱালীবিলাক আচৰিত হৈছিল। তাইহঁতে মাজে সময়ে কষ্ট কৰি তাইকো বহুতো কথা শিকায়। আজি যেন তাই তেওঁলোকৰ মস্কৰাৰ বস্তু নহয়। তাইৰ চোকা বুধি দেখি তেওঁলোক আচৰিত হয়। দুবছৰতে মাইতীয়ে প্ৰৱেশিকা পৰীক্ষা পাচ কৰে। অনন্তৰ আজি কিমান আনন্দ। কেৱল পৰীক্ষা পাচ কৰাই মাইতীৰ



কৃতিত্ব নহয়। তাইৰ নব্য-জগতৰ জ্ঞানো বহুতো বাঢ়িছে। বাহ্যিক জগতৰো মোল পোৱা হৈছে। কলিকতা চহৰৰ ছোৱালীসকলৰ লগত সকলো বিষয়তে সমানে সমানে তাল দিব পৰা হৈছে। গীত-বাদ্যতো বহুতো আগবাঢ়িছে। আজি যেন তাইৰ গীত শুনিবলৈ লগৰ ছোৱালীবিলাকে তাইক গাবলৈ কত হেচি ধৰেহি। তাইৰ সুমধুৰ কণ্ঠ শুনি সকলোবিলাকে কয় "মাইতীদিদি যদি সিনেমায় যায় তাহলে সে অনেক নাম কৰতে পাৰবে।" অনন্তই কেতিয়াবা কেতিয়াবা মাইতীক কয়—মাইতী চিনেমা চাবলৈ কেনে লাগে।

বৰ ভাল লাগে। কিন্তু পৰৰ অঙ্গীভঙ্গী চাই কি সুখ, আমি অসমীয়া ছোৱালীবিলাকে যদি তেনে কৰিব পাৰিলোহেঁতেন! বাস্তৱতে ককাইদেউ, আমি অসমীয়া ছোৱালীবোৰ কেনে পিচ পৰা। মোৰ আগৰ গাঁৱৰ জীৱন মনত পৰিলে কেনে ভাব হয়।

কেনে ভাব হয়?

এটা ঠেক তৰাং পুখুৰীত আটাইবোৰে কক্‌বকাই থাকি, ইটোৱে সিটোৱে কামোৰা-কামুৰি কৰি থাকি যেন তাতে আকুল হৈ থাকোঁ। নাই বাহ্যিক জগতৰ জ্ঞান। আজি কেওঁ নহলেও মই একোখন কিতাপৰ নায়ক-নায়িকাসকলৰ লগত কথা পাতি কিমান আনন্দ পাওঁ। তাত কেৱল আনন্দ, বঙ-ধেমালি হৈছে তুষাৰ বিয়া নাম গোৱা বা ইটোৱে সিটোৱে কাঁজিয়া-পেচাল কৰি ইটোৰ বাপেক মাকৰ সিটোৱে শ্ৰাদ্ধ কৰা আৰু নানা অভয়চ গালি-শপনি পৰা। আমি সেই তৰাং পুখুৰীৰ পানীতে লৰিচৰি পানী সমুলি ঘোলা কৰোঁ। তাৰ ফলত সেই পানীৰ গোন্ধত থাকিব নোৱাৰা হয়। আজি মই এসাজ নাখায়ো এখন কিতাপ পঢ়ি কিমান আনন্দ পাওঁ!

অনন্তই ভাবিলে মানুহক যেনেকৈ শৰীৰ পুষ্ট হবলৈ খোৱা খাদ্য লাগে, মানুহৰ মনৰ উৎকৰ্ষতাৰ কাৰণে মনৰ খাদ্যও আৱশ্যক। যি দেশত এনে মনৰ খাদ্যৰ অভাৱ সেই দেশ বাহ্যিকত যিমানেই

উন্নতি কৰা যেন দেখি আচলতে তেনে নহয়। অনন্তই ভাবিলে ভাৰতৰ প্ৰত্যেক গাঁৱলীয়াই যিদিনা আচলতে শৰীৰ আৰু মনৰ খাদ্য পাই শোক, দুখ, বেজাৰ আহুকালৰপৰা আঁতৰত থাকিব পাৰিব, অভাৱ-অনাটন নোহোৱা হব সিদিনাহে ভাৰতৰ স্বাধীনতাৰ আচল আদৰ্শ পূৰণ হব। নহলে আৰ্থিক উন্নতি হলে মানুহে কেৱল গৰু-ম'হৰ দৰে জীৱন ধাৰণ কৰা অৱস্থাহে হব। মানুহ হিচাবে থিয় হব নোৱাৰিব। অনন্তই ভাবিলে এদিনা সি অশোক কুমাৰক ওচৰত পায়ো হেৰুৱালে। কিন্তু তেওঁৰ ঠিকনা পাইছে। আজি মাইতী আৰু সি তেওঁক লগ ধৰিব পাৰিলে বহুতো সুবিধা কৰিব পাৰিব। কিয়নো শিল্প-কলা কি আজি মাইতীয়ে গম পাইছে, গীত বাদ্য, কথা-বতৰা, ভাৱভঙ্গীত মাইতী বহুতো আগবাঢ়িছে—কেৱল এতিয়া সুবিধা পালেই তাই নিজৰ প্ৰতিভা বিকাশ কৰিব পাৰিব।

এনেবোৰ কথা ভাবি থাকোতে সিদিনা ৰাতি বহুতোপৰ অনন্ত উজাগৰে থাকিল। অনন্তই জগতৰ ডাঙৰ ডাঙৰ মনীষী সকলৰ কিতাপবোৰ সময়ে সময়ে পঢ়ি তাৰ ভাব হৈছে জগতখন নতুন-ভাৱে ৰচনা কৰিব লাগিব। কেৱল খোৱা-লোৱাই বা জনম লৈ কোনোমতে পেটত দুটা গুজি আকৌ মৰণক সাৰটি লোৱাই মানুহৰ কৰ্ত্তব্য নহয়। মানুহৰ জীৱন যে এটা ফুটি উঠা পদুম পাহি তাৰ সজীৱতা, তাৰ সুঘ্ৰাণ, তাৰ সৌন্দৰ্য্যই দশোদিশ উজ্বলাই তুলিব লাগিব। এনেবোৰ কথা সি ভাবিছে মানুহে থাকিবলৈ ঘৰ কৰে, কিন্তু সেই ঘৰটো কেৱল মূৰ গুজিবলৈ নহয়, সেইটো এনেভাৱে সাজিব লাগিব সেইটো যিমানেই সৰু নহওঁক সুন্দৰ, দেখনিয়াৰ, মনোমোহা কৰি গঢ়িব লাগিব। তাৰ চাৰিওফালে সৰু ফুলনি, মনোহৰ কুঞ্জলতা, চিকোনোৱা ফল-ফুলৰ বাৰী কৰি মানুহৰ মন আকৰ্ষণ কৰিব পৰা, মন প্ৰাণত শান্তি দিব পৰা, জিৰণি আৰু কৰ্ম্ম মন্দিৰ কৰি গঢ়িব লাগিব। সি ভাবি ভাবি থাকোতে তাৰ মনত জগতৰ ধৰ্ম্মবোৰৰ



সম্বন্ধে ভাব আহিল। সি ভাবিলে এনেবোৰ সৰু সৰু পুখুৰী কিয়? এইবোৰে মানুহৰ মন অলপো উৎকৰ্ষ নকৰি কেৱল সেইবোৰৰ পোকা-পানীতে লেটিপেটি কৰি আকৌ ইটোৱে-সিটোৰ ওপৰত হিংসা দ্বেষৰ আকৰ সৃষ্টি কৰি মানুহক জোলোকাজুলুকি পানী খুৱাইছে। তাতে আকৌ নানা আচাৰ-নীতি নানা কল্পনাৰ ভয়ৰ সাগৰ, স্বৰ্গ, নৰকৰ সৃষ্টি কৰি নেদেখা ঈশ্বৰ, পৰজন্মৰ সুখ-সম্ভোগৰ কথাত পাজী তৰি মানুহৰ মুকলিমুৰীয়া মনটো ঠেক গুহাত সুমুৱাই কি কৰোঁ, কি নকৰোঁ অৱস্থাত পেলাই এই জীৱনৰ সুখ, শান্তি, সৌন্দৰ্য্য-বোধ, কৰ্ম্মৰ আনন্দ সকলো নোহোৱা কৰিছে। অনন্তই ভাবিলে জীৱন আৰু মৰণ এই দুটাই আচল বস্তু। তাৰ আগপিচ নাই। অনন্তই ভাবিলে এই জীৱনতে সুখ শান্তি পোৱাই মানুহৰ আচল কৰ্ত্তব্য, নহলে জীৱনৰ আচল উদ্দেশ্য সাধন নহৈ পৰজন্মৰ নানা কল্পনাৰ হা-হুমুনিয়াহ কাঢ়ি, অলীক ঈশ্বৰত লীণ হোৱা নানা কল্পনাত সাঁতুৰি-নাদুৰি লাভ নাই। আকৌ নানা জাতি-অজাতি, নানা ধৰ্ম্মৰ খেলিমেলি কৰিয়ো সংসাৰখন মাছভজা খোলা কৰি হাহাঁকাৰ সৃষ্টি কৰাও মিছা। সি ভাবিলে সুন্দৰ জগত, তাত যি অৱস্থাতে নাথাকক সুন্দৰভাৱে সজাইপৰাই আনন্দৰ ঢৌ খেলি খেলি জীৱনৰ টুলুং-ভুলুং নাওখনি বাই যাব। ঢৌ আহিলে তাত নাচিব। ডকা-চাকনৈয়াত পৰি সেই নাও পানীৰ তললৈ গলেও হাঁহি হাঁহি আথাউনি পানীতে জীৱন লীলা সামৰিব। দুখ-বেজাৰ, চকুপানী মচা, হা-হুমুনিয়া, জগতৰ পৰা দূৰ কৰিব লাগিলে লাগে মানুহৰ মনৰ উৎকৰ্ষতা, কৰ্মৰ জয়ঢোল নহয়। শান্তি আনন্দ আনিব লাগিলে নালাগে তাত ধৰ্ম্মৰ মেটমৰা আচাৰ নীতি, লাগে মনৰ সজীৱতা, প্ৰফুল্লতা। বিৰাট ব্ৰহ্মাণ্ডৰ ওপৰত থকা ঈশ্বৰৰ ভাবৰ উপলব্ধি কৰিবলৈ লাগে সকলোকে সাৰটি লব পৰা প্ৰাণ, প্ৰেম, দয়া-কৰুণাৰে ভৰা কোমল মন, নালাগে ধ্যান, সাধনা বা নিৰ্জ্জন

বননি বা সূৰ্য্যৰ জিলিঙনি সোমাব নোৱাৰা গুহা, পৃথিবী জয় কৰিবলৈ নালাগে বণ বিদ্রোহ বা এটম বোমাব সৃষ্টি, লাগে প্রত্যেকৰ অন্তৰৰ অতি ক্ষুদ্র প্রদেশত বিৰাট নৰনাৰায়ণ সেৱাৰ ভাব মূল। নিজক ডাঙৰ বোলাবলৈ নালাগে বৃহৎ বৃহৎ অট্টালিকা, ডাঙৰ ডাঙৰ পদবী, লাগে কেৱল কৰ্ম্মৰ ফেনে-ফোটোকাৰে ভৰা তৰঙ্গৰ উলহ-মালহ। এনেবোৰ কথা ভাবি থাকোঁতে হঠাৎ তাৰ চকু পৰিল মাইতীলৈ। মাইতীয়ে তেতিয়া নিজৰ শোৱা-পাটিত গভীৰভাৱে টোপনিত পৰিছে। সেই সময়ত যেন মাইতীৰ ৰূপ যৌৱন, চকুৰ মনোমোহা আকৰ্ষণী শক্তি, জ্ঞানৰ উজ্বল ভাৱ, শিল্প সাধকৰ গাম্ভীৰ্য্য মূৰ্ত্তিয়ে মাইতীক সুন্দৰতকৈও সুন্দৰ কৰিছে। সেই দৃশ্যত যেন অনন্তই এটা নেদেখা-প্রতিমূৰ্ত্তি দেখিলে, য'ত আছে স্পন্দন কিন্তু নাই দেহৰ লৰচৰ। সেই মোহন মধুৰ মূৰ্ত্তি দেখি অনন্ত বিভোৰ হ'ল। যেন কিবা এটা ভাবে তাক কোনোবা ৰাজ্যলৈ লৈ গ'ল। সি কব নোৱাৰোঁতে সৃষ্টিৰ এটা অপৰূপ-ৰূপ তাৰ চকুৰ আগত পৰি সৌন্দৰ্য্যৰ মধুৰ খনি তাৰ আগত আপোনা আপুনি বিকাশ হ'ল। সি সেই মূৰ্ত্তি চাই ধ্যানমগ্ন ঋষিৰ দৰে চাই থাকিল। তাৰ চকুত সৌন্দৰ্য্যৰ প্রত্যেক অণু-পৰমাণু যেন আপোনা আপুনি ভাঁহি পৰিল। সি দেখিলে সেই পদুম পাহিৰ দৰে মুদা মধুৰ চকুযুৰিত শান্তিৰ খেলা। সি দেখিলে সেই হাহোঁ হাঁহো মুখখনিত সৌন্দৰ্য্যৰ প্রতিভা। সি দেখিলে সেই উদং বুকুত খেলা কৰা সুন্দৰ স্তন যুগলৰ অপৰূপ ৰূপ। সেই স্তন এটিৰ কাষত এটা ক'লা তিলে যেন সেই ৰূপ সৌন্দৰ্য্যত শিল্পীৰ কাৰুকাৰ্য্য পূৰ্ণ কৰি তুলিছে! সি দেখিলে গভীৰ টোপনিত আউল বাউল চুলিটাৰত কত সৌন্দৰ্য্যৰ বিকাশ। অনন্তই ভাবিলে সি দেৱী-মান্দিৰত নে পাৰ্থিৱ জগতৰ অপৰূপ সৌন্দৰ্য্য বিকাশ হোৱা এখনি মনোৰম ৰাজ্যত। সি কব নোৱাৰোঁতে লাহে লাহে এখুজি-তুখুজিকৈ



তাইৰ শোৱাপাটিৰ কাষ চাপিল। যেন বিচিত্র সৌন্দৰ্য্যৰ মনোমোহা মূৰ্ত্তিৰ স্পৰ্শয়ে জগতৰ অতুলনীয় আনন্দ। সি সেই টোপনিত লালকাল হৈ থকা ৰাঙলী গাল দুখনিত যেন দেখিলে সজীৱ গোলাপৰ ৰাঙলী আভা। অনন্তই ভাবি ৰ'ল, এনে সৌন্দৰ্য্যত কি জগতে দিয়া কলঙ্ক কালিমাৰ সম্ভৱতা থাকিব পাৰে? সি ভাবিলে এনে মাধুৰ্য্য এনে অপৰূপ সৌন্দৰ্য্য কি জগতে নেওচি সমাজে বাহ্যিক ৰীতি নীতিৰ দোহাই দি দূৰতে চেই চেই কৰিব পাৰে। তাৰ ঠেক সমাজৰ ওপৰত খং উঠিল। তাৰ জগতৰ চলন্ত ৰীতিনীতিৰ ওপৰত ঘৃণা হ'ল। সি মানৱ জাতিৰ অজ্ঞানতাত কৰা নানা অত্যাচাৰৰ ওপৰত বিৰক্তি ভাব জন্মিল। সি ভাবিলে মানুহে নাভাবে আচলতে কাৰ কি গুণ, ৰূপ, সৌন্দৰ্য্য মানুহৰ বাহিৰ অন্তৰত বিৰাজ কৰিছে, সেয়ে সুবিধা পালে মানুহৰ প্রতি অঙ্গত বিকাশ হৈ পৰে। মানুহে জানে মাথো পৰৰ অলপ দোষ, অলপ খুঁতৰ জয়ঢোল বজাই সেই বিকাশ হবপৰা সৌন্দৰ্য্য ফালি ছিঙি পাহ পাহ কৰি মষিমূৰ কৰিবলৈ। সি ভাবিলে যদি সমাজৰ নিয়ম পালি আজি মাইতী সমাজৰ বাহিৰ হৈ কোনোবা পাশৱিক আচৰণৰ লোকৰ হাতত পৰিলহেঁতেন তেন্তে তাইৰ এনে বিকাশ কি সম্ভৱ হ'লহেঁতেন? তাইৰ সকলো সৌন্দৰ্য্য, গুণ, প্রতিভা জানো অথলে জঁয় পৰি নগ'লহেঁতেন। সি ভাবি থাকোতে হঠাৎ কব নোৱাৰোঁতে তাৰ হাতখনিয়ে তাইৰ আলউ বাউল হৈ পৰি থকা চুলি কেইডাল মান লাৰিব ধৰিলে। সেই স্পৰ্শত যেন তাৰ গোটেই গাতে এটা বিজুলী সোঁত বৈ গ'ল। যেন সজীৱ সৌন্দৰ্য্যৰ স্পৰ্শয়ো মানুহৰ প্রতি সিৰে সিৰে নৱ যৌৱনৰ শক্তিৰ প্রৱাহ বোৱাই জগতত নতুন জীৱন সঞ্চাৰ কৰে। তাৰ ইচ্ছা হল যেন তাইৰ গালত থকা সেই ৰাঙলী গোলাপৰ সজীৱ আভা অকণি আনি তাৰ অন্তৰৰ আন্ধাৰ গুহা উজ্বলাই তোলে। যেন বেঁকা সেই

ক'লা ভ্রূ যুগলেৰে সি ফুল-ধেনু সাজি কুঞ্জ বনে বনে ফুৰে। হঠাৎ তাৰ হাতে তাইৰ কোমল দেহ স্পৰ্শ কৰিলে। তাৰ গোটেই শৰীৰ যেন এটা প্ৰবল ভূমিকম্পই কঁপাই তুলিলে। মানুহে মানুহৰ দেহ স্পৰ্শত যে তাৰ ভৰিৰপৰা মূৰলৈ জোকাৰি তুলিব পাৰে সেইটো সি জনা নাছিল। সি কেতিয়াবা বিজুলী বন্তি-জ্বলোৱা তাঁৰত হাত পৰি গোটেই গা শিয়ঁৰি উঠা অভিজ্ঞতা আছে কিন্তু এনে অভিজ্ঞতা নাই য'ত অনাতাঁৰে মানুহৰ দেহ মনত কঁপাই প্ৰবল ভূমিকম্পৰ সৃষ্টি কৰিব পাৰে। অনন্তই ভাবি থাকোতে মাইতীয়ে সাৰ পাই অনন্তক তেনেভাৱে একেবাৰে ওচৰতে বহা দেখি আচৰিত হৈ কলে—কি হ'ল ককাইদেৱ? সেই আষাৰ মাতে অনন্তৰ মূৰত যেন সৰগ ভাঙি পেলালে। অনন্তই বজ্ৰপৰা মানুহৰ দৰে কেৱল ৰ লাগি ৰ'ল। মুখত এষাৰো কথা নোলাল।

মাইতীয়ে তেওঁৰ মুখৰ সমিধান নাপাই ততালিকে উঠি তাৰপৰা কাষৰ হ'ল। কিন্তু তাইৰ মনত যেন কিবা এটা ভাবে খকাখুন্দা লাগালে। তাই ভাবিলে তাই গভীৰ টোপনিত পৰি থকা অৱস্থাত অনন্তই তাইৰ কাষ কিয় চাপিছে, কিয় তাইৰ গাত হাত দিছে, আকৌ তাই উঠি কথা সোধাত কিয় একো সমিধান নিদিলে? যিমানেই তাই ভাবিব ধৰিলে সিমানেই যেন কত ক'লা চিত্ৰ তাইৰ মনত দেখা দিলে। তাই যেন চিত্ৰবোৰ মচিবলৈ হাজাৰ চেষ্টা কৰিও মচিব নোৱাৰিলে বৰং আৰু বেছিকৈহে উজ্বলি উঠিল, তাই ঘৰৰ ভিতৰৰে ই কুঠৰীৰ পৰা সি কুঠৰীলৈ ঘূৰি ফুৰিব ধৰিলে কিন্তু তাইৰ মনৰ পৰা সেই ভাব আঁতৰ নহল। কিয়, কিয়, কাৰণ কি? যেন এই ভাবটোৱে আদাম আৰু ইভে খোৱা সোণালী গছৰ ফল খাই যি পতন হৈছিল তেনেভাৱে তাইকো কেৱল এটি মুহূৰ্তৰ ঘটনাই যেন তাইক কৰবাত উটুৱাই ভঁহাই নি কৰবাৰ নবক ৰাজ্যত থাপিলে। হঠাৎ যেন তাই কলে—



নাই, নাই অসম্ভৱ! অনন্ত ককাইদেৱ তেনে হব নোৱাৰে। আজি ইমান দিন তেওঁৰ লগত আছোঁ ক'তা এষাৰো তেনে কথা কেতিয়াও তেওঁ প্ৰকাশ কৰা নাই। হয়তো তেওঁ কিবা কাৰণে মোৰ কাষলৈ গৈছিল। কিন্তু সেইবুলি তেওঁক তেনেভাৱে ভবা সম্পূৰ্ণ অন্যায় হৈছে। তাই ভাবিলে গাখীৰত গোবৰ পেলাই মই গোটেই গাখীৰ নষ্ট কৰিবলৈ ওলাইছোঁ। এয়া কেৱল মোৰহে মনৰ ভ্ৰান্তি। মই তেওঁক দুনাই একো নোসোধাকৈ এনেবোৰ ভাবত ওপঙি ফুৰা ভুল হৈছে। শালগ্ৰামত বাঢ়নিৰ চিটিকনি পেলাইছোঁ। তাই ভাবিলে তাই অনন্তক ক্ষমা খোজেগৈ। যি অনন্তই তাইক ঠেক পুখুৰীৰপৰা আঁজুৰি আনি সমাজ ৰাক্ষসৰ কৰাল গ্ৰাসৰপৰা উদ্ধাৰ কৰিছে, জ্ঞানৰ আলোৰ সন্ধান দিছে তেওঁ ৰক্ষক, ভক্ষক হব নোৱাৰে। তেওঁ মোৰ কোনো অন্যায় কৰিবলৈ বুলি যোৱাটো সম্পূৰ্ণ আচৰিত। তেনেভাৱে ভাবিলেও যেন তাই অনন্তক ক্ষমা খুজিবলৈ যাব নোৱাৰিলে। যেন আজি অনন্তৰ আগত থিয় হোৱাটো তাইৰ পক্ষে অতি কঠিন বেপাৰ হৈ পৰিছে। তাৰ কাৰণ কি? কি হ'ল, কি ঘটিল? ক'তা তাইতো শোৱা-পাটিলৈ যোৱাৰ আগেয়েও তাই অনন্তৰ আগত হাঁহি-মাতি ৰঙ-ধেমালি কৰি কথা কৈছিল, কত কথাৰ গৱেষণা তেওঁৰ লগত কৰিছিল! এটা মুহূৰ্ত্তত কি অঘটন ঘটিল যে তাই তেওঁৰ লগত ওলাবলৈ ইমান ভয়-সঙ্কোচ লাজ কৰিছে। তাইৰ ভাব হ'ল যেয়ে তাইক ইমান মৰম কৰে, যেয়ে তাইক এখন নতুন জগতৰ মোল বুজিবলৈ দিলে, তাইৰ ভালৰ কাৰণে সকলো প্ৰকাৰে চেষ্টা কৰে আজি যাৰ অবিহনত তাই দলাৰ বগৰীৰ দৰে ক'ত বাগৰি ফুৰিব লাগিলহেঁতেন সেইটোৰ ঠিক নাছিল তেনে এজন লোক মুহূ'ৰ্ত্তক তাইৰ কাষত বহিল বুলি তেওঁৰ সম্বন্ধে এনেবোৰ কুধচ ভাব অনা জানো তাইৰ যুগুত হৈছে। তাই ভাবোতে মনত পৰিল আগৰ জীৱনৰ কথা। ক'তা এদিনটো তাই অলপ কথাতে ভোল গৈ জীৱনৰ সকলো নষ্ট

কৰিবলৈ ওলাইছিল, সেই অধম পশু জ্ঞানৰ মোল নোপোৱা কেৱল পাশৱিক আচৰনত তৃপ্তি পোৱা ডেকাজনৰ লগতে তাই সকলো কুকৰ্ম্ম কৰি জীৱনত সকলো লাঞ্ছনা, গঞ্জনা, ইষ্টকুটুমৰ গৰিহনা মূৰ পাতি লৈছিল—ক'তা সিদিনাতো তাই অলপো বেয়া ভাল কথা ভবা নাছিল। কিন্তু আজি কিয় অলপ কথাতে তাই বিশ্বব্ৰহ্মাণ্ড ভাবি ভৱ নোপোৱাত পৰিছে। এদিনা তাইৰ সমাজলৈ ভয় আছিল, পিতৃ মাতৃৰ গৰিহনালৈ সঙ্কোচ আছিল, নিজৰ বিধবা ব্ৰত নষ্ট হব বুলি পদে পদে, ক্ষণে ক্ষণে ভাবিছিল, লগৰ লগৰী, ডাঙৰ সৰুৱে কিবা কব বুলি ভয় কৰিছিল, ধৰ্ম্ম নষ্ট হোৱাৰ ভয়ত কঁপিছিল কিন্তু তেতিয়াও তাই এনে দুঃসাহসেৰে তেনে অপকৰ্ম্মত আগ বাঢ়িছিল। আজি সমাজ নাই, পিতৃমাতৃ কত দূৰৈত, লগৰ লগৰীবোৰে একো কব নোৱাৰে, ধৰ্ম্ম ভয় আগেয়ে নষ্ট হৈছে, বিধবা ব্ৰত কাহানিয়ে অন্ত হ'ল ; কিন্তু আজি কিয় এনে অলপ কথাতে ভয় সঙ্কোচ ! তাই নিজে নিজে ভাবি আচৰিত হ'ল। তাই আকৌ ভাবিলে তাইৰ কলুষ মন আজিলৈ নিৰ্ম্মল হৈ উঠিব পৰা নাই, যেয়ে অনন্তৰ নিচিনা এনে হিতৈষী, ওখমনা, জ্ঞানী গুণী লোককো তাইৰ নীচ মনে নীচ বুলি ভাবিছে। তাই নিজে নিজে লাজ পালে। তাই ততালিকে উঠিল যেন ততালিকে অনন্তক লগ ধৰি সকলো কথা, তাইৰ নীচ ভাব সকলো হিয়া উদিয়াই কৈ অনন্তক ক্ষমা মাগে। তাই কুঠৰী সোমাই দেখে অনন্ত তাত নাই। অনন্ত ক'লৈ গ'ল ?

( ৩৭ )

মাইতীয়ে ততালিকে শোৱা পাটিৰপৰা গুচি যোৱাত অনন্তৰ মনত যেন নানাভাবে খকাখুন্দা লগালে। অনন্তই ভাবিলে—সি কি কৰিলে, তাৰ মুহূৰ্ত্ত ভুলত কি অঘটন ঘটিল। মাইতীৰ মনত ইমান-দিন যি শ্ৰদ্ধা, ভক্তি তালৈ মান-সম্ভ্ৰম আছিল, তাক কত ভাল বুলি ভাবিছিল কিন্তু ক্ষন্তেক ভুলতে তেনে সকলো ভাব চূৰমাৰ হ'ল। মাইতীৰ মন-দাপোণত তাৰ কেনে কুৎচ মুৰ্ত্তি ফুটি ওলাল ! অনন্তই ভাবিলে সি কি কৰিলে ? যদিও দেখোতে একো হোৱা নাই, কিন্তু তাইৰ টোপনিৰ অৱস্থাত তেনেভাৱে ওচৰত বহি তাইৰ চুলি লাৰা-চাৰা কৰা, তাইৰ দেহ স্পৰ্শ কৰা কি অপমানৰ কথা ! অনন্তই ভাবিলে এই ভুলতে মানুহৰ মনৰপৰা কিমান আঁতৰ হয়। অৱশ্যে কথাটো সৰু হলেও আচলতে তাৰ মনত চঞ্চলতাই ঠাই পাইছিল, তাৰ মনত ক্ষন্তেক উত্তেজনাই তাক বহু তললৈ নমাইছিল তাত সন্দেহ নাই। তেন্তে শিক্ষিতা, জগতৰ আওভাও বুজা মাইতীয়ে তাক ক্ষমা কৰিব কিয় ? এদিনা মাইতীয়ে শিক্ষাৰ অভাৱত ঠেক সমাজৰ গুণত, সাধাৰণ প্ৰলোভনত ভুলি বহুতো তললৈ নামিছিল সঁচা কিন্তু আজিৰ মাইতী কিমান ওখ খাপত, তাইৰ মান-সম্ভ্ৰমৰ জ্ঞান কিমান বেছি। সি ভাবিলে এই ক্ষন্তেকৰ উত্তেজনাত তাৰ অন্তৰেৰে ভাল পোৱা মাইতীয়ে যে তাক ৰক্ষকৰ ঠাইত ভক্ষক বুলি ভাবিব। সি কি কৰিলে ? তাৰ সকলো মান-সম্ভ্ৰম এক মুহূৰ্ত্ততে যে চূৰমাৰ হ'ল। সি যিমানেই ভাবিলে সিমানেই যেন তাৰ ভাৱ হ'ল মাইতীৰ আগত সি কেনেকৈ মুখ দেখায় ? সি সেই ভাবিয়ে ততালিকে কুঠৰীৰ আন এখন দুৱাৰেৰে বাহিৰ হৈ গ'ল। সি যেন আজি অনন্ত ভাবত ব্যাকুল। ওপৰৰ শ শ তৰাই তালুকি-ভালুকি কৰি যেন তাক উপলুঙা কৰিব ধৰিছে—

'তুমি সমাজৰপৰা ফুল পাহি আনি পাহ পাহ কৰিবলৈ অলপো সঙ্কোচ নকৰিলা।' সি যেন দেখিলে তাক দেখি উজ্বলা জোনটিয়ে মেঘৰ আঁৰত লুকাই পৰিল। বিৰাট কলিকতা চহৰৰ দিনত ঘটা হাজাৰ হাই-উৰুমি কোলাহল সকলো নিস্তব্ধতাত বুৰ গৈ তাৰ কুৎচ কামৰ কথাই ভাবিছে। সি ভাবিলে ওপৰত যি বিজুলী চমক মাৰিছে সেয়ে যেন তাক সোঁৱৰাই দিছে আন্ধাৰত বাট দেখুৱা মই বিজুলী, কিন্তু মানৱ সমাজক আন্ধাৰত বাট দেখুৱাবলৈ তোমাৰ পোহৰ ক'ত? সি ভাবি ভাবিয়ে কিমান দূৰ গ'ল সেইটোলৈ তাৰ ভাৱ নাই। সি যেন আজি অনন্তৰ পথিক। তাৰ যি খেৰকুটা সম্বল আছিল সিও যেন তাৰ দোষতেই ঠেক ছিঙি তাক আথাউনি পানীত দিলে। তাৰ যে আজি আপোনবোলাকেও নাই। সি গাওঁ ভূঁই এৰিছে, পিতৃ-মাতৃ ভনীৰ কথা পাহৰিও ইমানদিনে আনন্দ সাগৰত সাঁতুৰি আছিল, তাৰ নিজৰ ভৱিষ্যতলৈ অলপো মন নকৰি তাৰ জীৱনতৰি বাই নিছিল, কিন্তু আজি যেন এই বহুল জগতত সি অকলশৰীয়া। তাৰ দেহ যেন মেটমৰা ভাৱ। সি কি কৰিব? ক'লৈ যাব? তথাপি সি আগবাঢ়িছে। হঠাৎ তাৰ ভাৱ হ'ল সি জানিবা গলেই, কিন্তু তাৰ অবিহনত মাইতীৰ কি হব? এনে অচিনা-অজানা বহল কলিকতা নগৰীত যে তাইৰ কেওঁ সহায়-সম্বল নাই। তাই যে কেৱল তাৰ সাহসতেই ভৰ দি জীৱনৰ দিনকেইটা কটাইছে। সমাজচ্যুতা, পিতৃমাতৃৰ এলাগি, লগৰ লগৰীৰপৰা আঁতৰ হোৱা, ধৰ্ম্ম কৰ্ম্ম শূন্যতাই যে কেৱল ইমান-দিনে সকলো শোক দুখ পাহৰি তাৰ বলতেই আনন্দৰ ৰং-ধেমালি কৰি নতুন জীৱনত ভৰি দিছে। কিন্তু তাৰ অবিহনত যে তাই সমূলি নিঠৰুৱা হৈ দলাৰ বগৰীৰ দৰে ক'ত বাগৰি ফুৰিব। যিমানেই তাইৰ নিঃসহায় অৱস্থাৰ কথা ভাবিলে সিমানেই তাৰ নিজৰ ওপৰত ঘৃণা উপজিল। সি কি কৰিলে? এতিয়া কি কৰিব? ভাবি ভাবি গৈ থাকোতে দেখিলে এঘৰত কালীপূজা কৰিব ধৰিছে। এনে গভীৰ



ৰাতিতো বহুতো মানুহ তাত জুম বান্ধিছে। বামুণে মন্ত্ৰ পাঠ কৰিছে। বলিকটাই বলি কাটিবলৈ আয়োজন কৰিছে। সি কালী মূৰ্ত্তিৰ ভীষণতা চাই সেইপিনে থৰ হৈ ৰ'ল। তাৰ ভাব হ'ল এনে নৃমুণ্ডমালিনী,হাতত ভীষণ খড়্গ, মেলা ৰাঙলী জিভা,আধা নাঙঠ অৱস্থা, চুলি আউল বাউল, গোটেই গা ক'লা—এনে ভীষণ মূৰ্ত্তি সৃষ্টি কৰি আন্ধাৰ ৰাতিৰ গভীৰতা আৰু গভীৰ কৰি তুলিছে। তাৰ মনত ভাব খেলালে এনে মূৰ্ত্তি সৃষ্টিৰ বা পূজাত কিবা সৌন্দৰ্য্যবোধ আছেনে নাই, নে মানুহে কেৱল চলন্তি নিয়মে যুগ যুগান্তৰ পূজা কৰি আহিছে। মানুহে কেৱল মঙ্গল আশাত এনে পূজা কৰি গৈছে। সি চাই থাকোতে থাকোতে যেন দেখিলে সেই মূৰ্ত্তিয়ে হাতত ভীষণ খড়্গ লৈ নাচিব ধৰিছে। প্ৰতি খোজত যেন সংহাৰ মূৰ্ত্তিৰ প্ৰকাশৰ লগে লগে দশোদিশ উজ্জ্বলতকৈও উজ্জ্বল হৈ উঠিছে। সি ভাবিলে হিন্দুৰ কত ধৰণৰ পূজা, কত মূৰ্ত্তি, আকৌ মূৰ্ত্তিবিহীন নিৰাকাৰৰ কেনে কল্পনা? এনে নানা খেলিমেলিৰ মাজত হিন্দুৰ ঐক্য ভাবৰ মূল কত? নানা মূৰ্ত্তিপূজা আৰু অদ্বৈতবাদ, নানা আকাৰৰ উপাসনা আকৌ নিৰাকাৰৰ কল্পনাত সামঞ্জস্য কি আছে? সি ভাবি ভাবি বিভোৰ হ'ল সি ভাবিলে ভীষণতাৰ প্ৰতিমূৰ্ত্তি আৰু সুন্দৰতকৈও সুন্দৰ মূৰ্ত্তি আগত লৈ পূজা কৰাৰ কি পাৰ্থক্য? সি ভাবিলে সি সৌন্দৰ্য্যৰ উপাসক, সি বিশ্বৰ কল্যাণৰ সাধক! কিন্তু সিয়ে আকৌ সমাজৰ বিভীষিকা ৰীতি-নীতিত ঘটা শোকপূৰ্ণ সৰলা মাইতীৰ ভাৱত আকুল। বিশ্বৰ সকলো চিন্তা এৰি কেৱল এজনী ভেলেঙী পহুৰ ভাল বেয়া অৱস্থাৰ কথা ভাবি বিভোৰ। তাৰ মনত পৰিল এদিন সি দুনীয়াৰ দুখী জীৱনত আকুল হৈছিল; আকৌ আন এদিন মালতীৰ সৰল ভাৱত বিভোৰ হৈছিল। বিশ্ব মানৱৰ কথা পাহৰি সেই দুজনা মূৰ্ত্তিৰে সকলো সুখ দুখৰ কথা ভাবি ভাবি সি বিতত হৈছিল। আকৌ আজি সেই দুয়োটা স্মৃতি অতীতৰ আন্ধাৰৰ জ'য় পৰি গৈ উজ্বলাই

তুলিছে মাইতীৰ সুখ-দুখৰ কত চিত্ৰপট। সি মাইতীৰ ওপৰত কৰা সমাজৰ অত্যাচাৰত তাৰ হিয়া পমি গৈ আকোঁৱালি লৈছিল এজনা অচিনা অজানা, নজনা নুশুনা মূৰ্ত্তি। তাৰ হৃদয় কমলত ফুটি উঠিছিল শত সহানুভূতি বেথাৰ সুৰ পাহি। সমাজৰ কাঁইটৰ মাজৰ পৰা আজুৰি আনিছিল সেই সজীৱ গোলাপ কলি। সময়ৰ লগে লগে সেই ফুল পাহি সকলো ৰূপে পূৰ্ণ হৈ তাৰ অন্তৰত উলহ-মালহ তুলি তাক নচুৱাই তুলিলে যেন শিল্প সাধনাৰ মন্দিৰৰ যাত্ৰী কৰি। কিন্তু ক্ষন্তেকতে সকলো চুৰমাৰ হল। সেই মন্দিৰৰ মূৰ্ত্তি যে সি চুৰা কৰি শিল্প সাধনাত আঁকিলে ভীষণ মূৰ্ত্তি, তাইৰ প্ৰত্যেক অঙ্গ, প্ৰত্যেক আওভাৱে যেন তাৰ হৃদয় মন্দিৰত তুলিলে সংহাৰ মূৰ্ত্তি, যেন সেই ভাৱৰ তীব্ৰতাই তাৰ হৃদয় আকাশত উজ্বলাই তুলিলে অন্ধকাৰৰ ভীষণতা ভেদি আঁউসীৰ সেই কালী মূৰ্ত্তি। যেন সেই মূৰ্ত্তিয়ে প্ৰত্যেক নাচোন ভঙ্গীত কলে—"ভীষনতা, ভীষনতা," এই ভীষণ সংসাৰৰ চাকনৈয়াত পৰি মানুহে জোলোকা-জুলুকি পানী খাব ধৰিছে। শোক, দুখ, বিষাদ, বেজাৰ হা-হুমুনিয়াহৰ সাগৰত বুৰ মৰাই মানুহক প্ৰতি পলে পলে জীৱন অসাৰ কৰি তুলিছে। কিন্তু সেই ভীষণ মূৰ্ত্তি আৰু মানুহে পূজা কৰি আনন্দ উৎসৱ উলহ মালহ পায়। সি ভাবিলে তেন্তে ভীষণ সংসাৰৰ মূৰ্ত্তিলৈ ভয় কি? সেই ভীষণ মূৰ্ত্তি আগত লৈ সি নাচিব, হাঁহিব আনন্দ কৰিব। সেই মূৰ্ত্তিৰ চকুৰ পলকে পলকে সি উপলব্ধি কৰিব আনন্দ, উলহ নৃত্য ভঙ্গী। ভীষণতাত সি ৰূপ দিব সৌন্দৰ্য্য-শিল্পীৰ কাৰুকাৰ্য্য। ভয়ঙ্কৰ সংসাৰ সি কৰিব আনন্দৰ মোহন মন্দিৰ। সি ভাবিলে এই অনিত্য সংসাৰত সকলো হৰণ কৰে মহাকালে। কিন্তু মহাকালৰ ওপৰতো এই মহাকালীয়ে নৃত্য কৰি জগতক দিয়ে নিত্য-সনাতনী অমৃতৰ সন্ধান। য'ত নাই মৃত্যুৰ বিভীষিকা, য'ত নাই ধ্বংসৰ উত্তাল তৰঙ্গ। য'ত আছে ভীষণতাৰ ওপৰতো তাণ্ডৱ নৰ্ত্তন।



সি যেন আৰু থিৰেৰে থাকিব নোৱাৰিলে। সি ভাবিলে অমৃতৰ সন্ধানকাৰী এই মৰ্ত্ত্য মানৱে কিয় সংসাৰৰ ভীষণতাত পৰাজয় মানি মৃত্যুক আকোৱালি লব? সি ভাবিলে তাৰ জন্ম সৃষ্টিৰ উপকৰণ বিচাৰিবলৈ, ধ্বংসৰ পথৰ সি যাত্ৰী নহয়। সি সমাজৰ শত বিষ ফেনা, মায়া মোহৰ শত প্ৰলোভন, ৰূপ যৌৱনৰ শত উত্তাল তৰঙ্গ জয় কৰি সাজিব সৌন্দৰ্য্য শিল্পীৰ মনোহৰ মন্দিৰ। মৰ্ত্ত্য-জগতত কৰিব নিত্যৰ খেলা। শোক-দুখ ভীষণতা, ধুমুহা সকলো জয় কৰি সি নাচিব, কেৱল নাচিব আনন্দৰ সহচৰহৈ!

এনেবোৰ নানা ভাৱৰ খেলি মেলিতে সি দেখিলে বলি কটাই ক'লাছাগলী এঘাপে কাটিলে। মূৰটো বামুণে গোঁসানীৰ আগত থলেনি। সি দেখিলে নৃশংসতা। নিদাৰুণ কঠিন হৃদয়। এনে কঠিনতা কিহৰ কাৰণে? পূজাৰ সৌন্দৰ্য্যত এয়া কি বিভ্ৰাট? তাৰ মনত পৰিল বৈষ্ণৱ ধৰ্ম্মৰ কোমলতা! য'ত নাই প্ৰলয়ৰ বিভীষিকা, ধ্বংসৰ ছবি, আছে সৌন্দৰ্য্য উপলব্ধি। সি ভাবিলে এনে প্ৰলয়ৰ দৃশ্য অন্ত কৰি বিশ্ব জগত সৌন্দৰ্য্যৰে ভৰপূৰ কৰিবলৈ তেনে বৈষ্ণৱ ধৰ্ম্মৰ সৃষ্টি। আকৌ তাৰ মনত পৰিল সেই ধৰ্ম্মৰ উদাসীনতা। সকলোতে নিস্পৃহতাই জানো গঢ়ি তুলিব পাৰে সম্পূৰ্ণতা। সি ভাবিলে এই বিশ্বজগতে মোক আগুৰি আছে। ইয়াতে সৌন্দৰ্য্য ভালপোৱাৰ সৃষ্টি নকৰি পৰজন্মৰ সুখৰ আশাত জানো সকলোতে উদাসীন হৈ বিশ্বসৌন্দৰ্য্য গঢ়িব পাৰি? কৰ্ম্মময় জীৱন গঢ়াত জানো এইভাবে উপকৰণ যোগাব পাৰে? সি ভাবৰ খেলি মেলিতে ভাবিলে, নাই, সি বিশ্বৰ সৌন্দৰ্য্যত উচৰ্গা দিব তাৰ অন্তৰৰ অন্তৰতম প্ৰদেশত ফুটি উঠা পদুম পাহি। সি পাহৰি যাব মাইতীক। হওক মাইতীৰ যি দুৰৱস্থা তাতে তাৰ কি? সি বিশ্বৰ সৌন্দৰ্য্য উপাসক। মাইতী আৰু কোন? সি বলিকটাৰ দৰে সকলো মোহপাশ চিঙি এক ঘাপে কাটি পেলাব। বিশ্ব

সৌন্দর্য্যৰ পূজাৰী সি, নাচিব বিশ্বৰ স্পন্দনৰ লগে লগে। তাত নাই জুনীয়া, নাই মালতী, নাই মাইতী। সি এদিন এনেকৈয়ে এৰি আহিছিল জুনিয়াক, এনেকৈ ত্যাগ কৰিছিল মালতীৰ সঙ্গ। সি আজিও এৰি যাব মাইতীক। সি ভাবিলে জগতত থিয় হৈ ৰব কেৱল স্বাৱলম্বীৰ দল। যদি মাইতীয়ে জগতত নিজ বাউসীৰ বলেৰে সাঁতুৰিব নোৱাৰে তেন্তে বুৰি যাওক। তাই কিয় তাৰ ওপৰত আলম লব? তাই কিয় তাৰ গলগ্ৰহ হব। কিয় তাইৰ ৰূপ, যৌৱন, জ্ঞান-গুণে তাৰ মনৰ ওপৰত প্ৰভুত্ব কৰিব? সি যে জগতৰ সকলো প্ৰভুত্ব নেওচন দি আগবাঢ়িছে শক্তিৰ সাধক হৈ। সেয়ে তাৰ মনত পৰিল এনে ভাৱে সৰু পৰিয়ালৰ সৃষ্টি আৰু তাতে এড়ি পলুৰ দৰে মেৰখোৱা অৱস্থাই ভাৰতীয় লোকক নিতে দুৰ্ব্বলত- কৈয়ো দুৰ্ব্বল কৰিছে। সি ভাবিলে এনে এড়ি পলুৱে নিজৰ লেটাতে মেৰ খাই সমূলি মৰিব। সি ভাবিলে পৰিয়ালৰ আটাই- বোৰ প্ৰাণীয়ে কেৱল এটাৰ ওপৰতে নিৰ্ভৰ কৰি তাকো বুৰাব আটায়ে মৰিব। সেয়ে তাৰ মনত ভাব হ'ল সি বলি কটাৰ দৰে নৃশংসতা নিদাৰুণতাৰে, কঠোৰ ঘাপেৰে মুহূৰ্ত্ততে মোহপাশ চিঙি যাব অনন্তৰ পথিক হৈ, তাত বাধা দিব নোৱাৰে ক্ষুদ্ৰ বালিচাহী মাইতীয়ে।

( ৩৮ )

ৰামু আজি খেতিয়ক হলেও তাৰ আগৰ প্ৰবৃত্তি সমূলি এৰা নাই। মাজে সময়ে সুবিধা পালে চেৰাপো পিয়ে। জুনীয়াই ঘৰৰ সকলো কাম কৰি মাজে সময়ে তিৰোতা মানুহৰ প্ৰসৱৰ সময়ত ধাই কাম কৰিয়ো টকা পায়। তাইৰ দিনৰ দিনটো আহৰি নাই। ৰাতিপুৱা উঠিলেই ঘৰ মজিয়া চাফচিকুণ কৰি গাইজনীখীৰাই ৰামু আৰু বুঢ়ালৈ চাহ কৰে। ঢেকীত ধান বানে, পথাৰত ৰামুক সহায় কৰে, ধানবোৱে, ধান দায়, মাটিমাহ তোলে ইত্যাদি নানাতবহৰ কাম।

গধূলি গৰুৰ ভৰিহাত ধুৱাই দি, গোহালিত ধোঁৱা দিয়ে, বাৰ দিয়ে। গৰুক পইতা ভাত বা ভাতৰ নিশনি আদি খাব দিয়ে। ৰাতি ভাত পানী খাই অঁতাই তাই সূতা কাটে, মহুৰা ফুৰায়। শীতকাল আহিব ধৰিছে। তাইৰ মনত বৰ চিন্তা হৈছে বুঢ়াৰে শীতকালৰ গাত লবলৈ একো কাপোৰ নাই। স্কুলত যোৱা ল'ৰা যেনেতেনে কাপোৰ পিন্ধি গলেতো নহব। সেইকাৰণে তাই হাজাৰ কামৰ মাজতো নিশা বহু ৰাতিলৈ উজাগৰে থাকি এড়ি সূতা কাটে। যাতে শীত নোহওতেই তাই এড়ি কাপোৰ এখন উলিয়াই বুঢ়াক স্কুললৈ নিব দিব পাৰে। বুঢ়াৰে আজি কালি ৰামায়ণ মহাভাৰত পঢ়িব পাৰে। তাই বুঢ়াক কাষত লৈ ৰামায়ণ মহাভাৰতৰ পদ পঢ়িব দিয়ে। কেতিয়াবা কেতিয়াবা ওচৰৰ বুঢ়ী সকলেও তাইৰ কাষত বহি বুঢ়াৰে পঢ়া শুনে।

বুঢ়ী সকলে কয় সুন্দৰ মাত, এনে লেনীয়াকৈ দীঘলীয়া ঘোষা বা দিহা দি পঢ়া কমহে শুনিছোঁ। শুনিবলৈ এনে সুৱলা। বুঢ়াৰে পঢ়ি পঢ়ি সেইবোৰ ভালকৈ বুজাই দিয়ে। সি এতিয়া ইংৰাজী স্কুলত পঢ়িছে। তিনি টকাকৈ জলপানীও পায়। আগৰ শিক্ষক

কেজনে কৈছিল যদি সি এনেকৈ পঢ়ি যায় সময়ত বৰ নাম কৰিব পাৰিব। লগৰ লগৰীয়া সকলে আজি কালি তাক মেতৰ বুলি নিঘিনায়। বৰং তাৰ পঢ়াৰ গুণ দেখি বহুত ল'ৰাই তাক মনে মনে প্ৰশংসা কৰে, সম্মানো দেখুৱায়। সি মাজে সময়ে কাৰ্জ্জন হ'ল লাইব্ৰেৰীলৈ যায়। তাত বাতৰিকাকত, কিতাপ, আলোচনী আদি চায়। তাৰ ঘৰৰ কিছু দূৰত ৰবিবাৰে ৰবিবাৰে এখনি আলোচনী সভা বহে। সেই সভালৈ বহুতো মানুহ আহে। সি সেই সভাৰ দুৱাৰ মুখত থিয় হৈ সেই মানুহবোৰে কোৱা কথাবোৰ শুনি থাকে। কোনোবা ল'ৰাই ৰচনা প্ৰবন্ধাদি পঢ়ে, সি সেইবোৰো কাণপাতি শুনে। তাৰ যেন মনে মনে ইচ্ছা হয় সিও তেনেধৰণে ৰচনা লিখে বক্তৃতা দিয়ে। কিন্তু সি দুৱাৰ মুখত থিয়হৈ থাকিলেও কেৰেঁ তাক ভিতৰলৈ নামাতে। সি এদিন শুনিলে এজনে অস্পৃশ্যতা সম্বন্ধে বক্তৃতা দিব ধৰিছে। হিন্দু সমাজে এনে অস্পৃশ্যতাৰূপ বৃষবৃক্ষ উভালিব নোৱাৰিলে যে হিন্দু সমাজৰ ৰক্ষা নাই সেই বক্তাই দঢ়াই দঢ়াই কৈছে। মেতৰ, মুচি, চৰাল আদি সৰু জাতি বোৰকো মৰম কৰি আনি তেওঁলোকক সমান বুলি নাভাবিলে তেওঁলোক সে সময়ত হিন্দু বিদ্ৰোহী হব তাত সংশয় নাই। সি বুজি নাপায় সিহঁতক সমান বুলি নাভাবিলে কিয় বিদ্ৰোহী হব? ক'তা সিহঁতৰ মেতৰবোৰে দেখো বাবুসকলৰ বিয়াবাৰুৰে গলে নিলগতে বহি বস্তু খোজে। বাবু সকলে দিলে সিহঁতে নিলগতে বহি খাই, বেচিকৈ বস্তু পালে ঘৰলৈ লৈ আহে। কেৰেঁ এষাৰো কথা বাবু সকলক নকয়। বস্তু পালেই সিহঁতে ৰঙতে উতলা হৈ নিজৰ ভিতৰত হে খোৱা কামোৰা কৰে, হাই-উৰুমি কৰে। বস্তু ভগোৱাত নিজৰ ভিতৰতে কোঢ়াল কৰে। কিন্তু সি আকৌ ভাবে ক'তা তাক কোনো ল'ৰাই একে লগে বহিব নিদিলে। তাৰ মনত কত ভাব আহে? ক'তা সি দিব খোজা বস্তু এদিন শিক্ষকে লৰ



নোখোজাত তাৰ মনত কেনে বেয়া লাগিছিল, শিক্ষকৰ পিতৃ শ্ৰাদ্ধত ৰভাৰ তলত সোমাই সি খাব খোজোতে ডাবি হুকি মাৰি তাক উলিয়াই দিয়াত সি মনে মনে কেনে বেয়া পাইছিল! তাৰ ভাব হ'ল এই কথাত সত্য আছে। যিদিনা মেতৰ জাতিয়ো অলপ জ্ঞানৰ আলো পাই সমান অধিকাৰ কৰিবলৈ শিকিব সিদিনা বিদ্ৰোহ সঁচাকৈ হব। সি ভাবিলে অজ্ঞানতাই সিহঁতৰ সমান অধিকাৰৰ ভাবৰ পৰা আতঁৰত ৰাখিছে,—য পাই তাতে সন্তোষ লভে। গাহৰিৰ দৰে পেট কেইটা পূৰাব পাৰিলে নাইবা অলপ চেৰাপ পিব পালেই সিহঁতৰ সন্তোষ! কিন্তু এনে অজ্ঞানতা আন্ধাৰ সিহঁতৰ জাতিৰ মাজৰপৰা কেনেকৈ গুচায়? তাৰ মনটোৱে যেন কত কথা ভাবে।

আন আন জাতিৰ মাজত বহুতো শিক্ষিত লোক আছে কিন্তু সিহঁতৰ কেওঁ নাই ভাবি যেন সি অকলশৰীয়া বোধ কৰে! সি সেই দুৱাৰ মুখত থিয় হৈ থাকোতে তাৰ লগৰ দুজন ছাত্ৰৰে হঠাৎ কিবা কাৰণে বাহিৰলৈ আহিল। সিহঁতে বুদ্ধুক দেখি কলে—"এ বুদ্ধু দেখো। ভিতৰলৈ নাযা কিয়—? তহঁতৰে বহুতো কথা সভাত কব ধৰিছে। বুদ্ধুৰ ভিতৰলৈ যাবলৈ প্ৰৱল ইচ্ছা থাকিলেও যেন যাবলৈ তাৰ সাহস নহয়। জানোচা কোনোৱে কিবা কয়।

ল'ৰা এজনে কলে—যা ভিতৰলৈ যা, তই দেখো আমাৰ স্কুলৰ তৰ্ক সভাত বক্তৃতা দিয়, ইয়াতো দিব পাৰিবি যা? কেৰেঁ একো নকয়।

কোনোৱে একো নকব?

কিয় কব? সৰ্ব্ব সাধাৰণৰ সভা। আহ আমাৰ লগতে আহ। বুদ্ধুৱে সেমেনে সেমেনি কৰি সিহঁতৰ লগে লগে সোমাই এখন চুকৰ বেঞ্চত বহে। সি অত্যন্ত সাহসী হলেও যেন বংশ অনুক্ৰমে সৰু সৰু

বুলি অহা ভাবটোৱে আজিও তাৰ মনত আনবোৰৰ সমান বুলি ডাঠকৈ খোপনি পাতিবপৰা নাই। তাৰ মনে মনে সদায় যেন ভয় সঙ্কোচ জানোচা সৰুজাত হৈ সমানে বহিব বা কাম কৰিবলৈ গলে কেৰেঁ তাৰ অহঙ্কাৰী, আসৈপালে কুকুৰে ডিঙিলৈ জপিয়াই ইত্যাদি কথা কয়। বংশানুক্ৰমে সৰু সৰু বুলি ভাবি নিলগত মাটিতে বহি সন্তোষ পাই থকা লোকৰ বংশধৰে যেন এই জীৱনতে ডাঙৰ জাতৰ আওভাও ফুৰণ বুলন সাহস অন্তৰত গোটাব নোৱাৰে। সি এই কথা ভাবি কেতিয়াবা তাৰ মন বিদ্ৰোহী হৈ উঠে? সোৱা তাৰ লগৰীয়া এজন ততালিকে গৈ ভদ্ৰসমাজৰ এঠাইত বহিল গৈ। কিন্তু সি বহিবলৈ কিয় সাহস নাপায়, যদিও জানে সি বহিলে হয়তো কেৰেঁ একো কৰ নোৱাৰে। তথাপি তাৰ মনটোৱে সি যে সৰু জাতৰ, সৰু ঘৰৰ এনেবোৰ ভাব যেতিয়াই তেতিয়াই উকৰাই দিব নোৱাৰে। তাৰ মনে মনে এই কথা ভাবি ভাবি নিজকে নিজে ধিকাৰ দিয়ে। সি ভাবে এইয়া কি তাৰ জন্মগত দোষ! নে বংশানুক্ৰমে যি তেজ-পানী তাৰ শৰীৰত বৈছে, সেই তেজ পানীৰে কিবা আনৰূপ? সভাত বক্তৃতা শুনে, সকলোকে সমান কৰি নললে হিন্দু জাতিৰ পতন অৱশ্যম্ভাবী। কিন্তু আকৌ শুনে তলখাপৰ জাতিবোৰৰ ইটোৱে সিটোক সমান বুলি নাভাবে। ইটোৱে সিটোৰ লগত একেলগে বহি খাবলৈ মান্তি নহয়। ইটোৱে সিটোৰ লগত বিয়া দিবলৈ আগ নাবাঢ়ে। তাৰ মনত এনে কথাবোৰ আচহুৱা যেন লাগে। যেয়ে আনৰ সমান হব খোজে, সি আগতে আনবোৰক সমান বুলি ভাবি নললে বা নিজৰ বহল হৃদয়েৰে আকোৱালি নললে তেওঁলোকে কেনেকৈ আশা কৰিব পাৰে আনে তেওঁলোক সমান কৰি লব? তেওঁলোকে আনৰ বহল হৃদয় কেনেকৈ পাব? সি ভাবে এই কথাৰ কিবা সত্যতা আছেনে? তাৰ ল'ৰামতীয়া মন এনেবোৰ কথা



শুনি চঞ্চল হৈ উঠে। ইচ্ছা হয় এনেবোৰৰ প্ৰমাণ লয়। সি বক্তৃতাত শুনে সোণাৰীয়ে কৈবৰ্ত্তৰ লগত নাখায়, যোগীয়ে কাটনীৰ লগত একে শাৰীতে বহি খোৱা লোৱা নকৰে, সালৈয়ে মেতৰ মুচিক ঘিণায়। কিন্তু প্ৰত্যেকে হাবিলাস কৰে সিহঁতকৈ ডাঙৰ জাতিৰ লোক সকলে সিহঁতৰ লগত একে শাৰীতে বহি খাওক, একেলগে উঠাবহা কৰক! একে ঠাইতে পাত পাৰক।

সি শিক্ষকৰ ঘৰত শ্ৰাদ্ধৰ দিনা মনে মনে বেয়া পাই আন কোনো ডাঙৰ মানুহৰ ঘৰত খাব লব নাযায়। নিজৰ ঘৰতে যি পায় তাকে খায়। একো নাপালে লঘোণে থাকে। কিন্তু এদিনা বক্তৃতাৰ সেই কথাবোৰৰ প্ৰমাণ চাবলৈ ইচ্ছা কৰি এঘৰৰ বিয়ালৈ যায়। চহৰৰ ওচৰৰ গাওঁ। ৰামুক সিহঁতে চিনে। একে পথাৰতে হাল বায়। গতিকে ৰামুকো নিমন্ত্ৰণ কৰিছে।

বুহুৱেও সিদিনা ৰামুক কৈছে। মইয়ো খাব যাম বাবা!

তই দেখো কাহানিও নোলাৱ। কিমান দিন কৈছোঁ বল বুহু বিয়া খাবলৈ যাওঁ। তই কৰ মই বিয়া নাখাওঁ বাবা!

আজি যে গাওঁত বিয়া বাবা! তাত ঢোল খোল বজাব। মই ঢোল খোল চাব ভাল পাওঁ।

হেবো তাত ঢুলীয়াই ভাও কৰে। যি মুখা পিন্ধে। দহখন মুখৰ মুখা পিন্ধি ৰাৱণ হয়।

ৰাৱণৰ কথা মই ৰামায়ণত পঢ়িছোঁ বাবা। ৰাৱণে সীতাক কিয় হৰি নিছিল বাবা? ৰাৱণৰ দেখো মন্দোদৰী পাটমাদৈ আছিল।

ৰামুৱে একো শিক্ষা নাপালেও সেই কথা ভাঙি কবলৈ যেন লাজ পায়। সি কয়, ৰাৱণ বদমাচ আছিল বুহু! কিন্তু তাৰ দুষ্টালীৰ শাস্তি পাইছে ভাল। এক লক্ষ পুত্ৰ, একলক্ষ নাতি, ৰাম গোঁসায়ে বধিছে!

হা বাবা ৰাৱণৰ এক লক্ষ পুত্ৰ আছিল নে?

নহলে শাস্ত্রত লিখেনে ?

বুঢ়ুৱে কয় হয় বাবা, শাস্ত্রৰ কথা মিছা নহয়। আমাৰ শিক্ষকে কৈছে কিতাপত মিছা কথা নিলিখে।

বাৰু বল। যদি যাবি ভালকৈ কাণে মূৰে গামোচাখন বান্ধ। বৰ শীত।

বুঢ়ুৱে কয় নালাগে বাবা। মই মূৰে কাণে বান্ধিবলৈ ভাল নাপাওঁ।

বামুৱে কয়—হা বে ডাঙৰ মানুহবোৰে নাজানে কাণখন আগুৰিলে কোনো ঠাণ্ডা আহিব নোৱাৰে।

বুঢ়ুৱে তেও কাণে মূৰে বান্ধিবলৈ মান্তি নহয়।

বামুৱে কয়—আচ্ছা, তই বান্দৰমুখীয়া টুপীটো পিন্ধ। এটা বাবু মৰোতে তেওঁ পিন্ধা টুপীটো মোক দিছিল।

বুঢ়ুৱে কয় বাবা মৰা মানুহৰ কাপোৰ পিন্ধিবলৈ বেয়া নাপায় ?

কি বেয়া আছে ঔ। আমি দুখীয়া মানুহ য'তে যি পাওঁ তাকে পিন্ধো। নতুন কাপোৰ পিন্ধিবলৈ ক'ত ধন পাবি ? আমিতো সব মৰা মানুহৰে কাপোৰ আনি লওঁ। বুজিছ বুঢ়ু, মৰা মানুহৰ কাপোৰবলৈ ভয় কৰিব নাপায়।

কিন্তু শাস্ত্রত কৈছে পৰিষ্কাৰ কৈ থাকিব লাগে। কোনোৱে পিন্ধা কাপোৰ আনে পিন্ধিব নাপায়। ইপিনে কত বেমাৰী সংক্রামক বেমাৰত মৰে। সেই বেমাৰীবোৰে পিন্ধা কাপোৰ পিন্ধিলে আগলৈকে সেই বেমাৰে খেদে।

বামুৱে কয় সব জুঠা বাত। মই সৰুৰে পৰা কত মৰাৰ ; কত বেয়া বেমাৰীৰ কাপোৰ পিন্ধিছোঁ, কিন্তু ক'তা মোৰ দেখো একো হোৱা নাই। এইবিলাক কেৱল মনৰ ভাৱৰ কথা। বুজিছ বুঢ়ু এই দেওভূত ভাবিলেই পায়। নিজৰ গাৰ ছাঁটো দেখিয়ো চক খাব লাগে। বুজিছ বুঢ়ু এই দেওভূত একো নাই। মই কত ৰাতি ৰাতি



ফুৰো, পায়খানা পৰিষ্কাৰ কৰো কিন্তু ক'তা, ক'তো একো আজিলৈকে দেখা নাই।

বুঢ়ুৱে ভাবে জগতত কত কথা আছে। ভূত, প্রেত, পিশাচ, সংক্রামক বেমাৰ, মৰ মাউৰ কিন্তু আচলতে এইবোৰৰ আচল গুৰি ক'ত ? কতই ভূত প্রেত বুলি ঘৰৰ চোতাললৈকে নোলায়। আকৌ ওলালেও চক্ খাই। কতই আকৌ ৰাতি দিনে সমান কৰি ফুৰে। ক'তো একো নেদেখে। কতই মৰা মাউৰত বেমাৰীৰ গু-মূত পেলায়, একো নহয়। আকৌ কতই অলপ গোন্ধ পালেই সেইবোৰে আগুৰি ধৰে।

যি নহওক সি বান্দৰ মুখীয়া টুপীটো নিপিন্ধিলে, সি কলে বাবা মই শীতত ফুৰি ভাল পাওঁ।

কৰ যি ইচ্ছা। ইস্কুলীয়া পঢ়া ল'ৰাক কথা শুনাব নোৱাৰি। দুয়ো বিয়া খাবলৈ যায়। গাওঁত ধুমধাম। ঢোলৰ গিৰিপ গিৰিপ শব্দ। উৰুলি জোকাৰ। আকৌ এবেহি তেলৰ হকে, অকণি সেন্দুৰৰ কাৰণে আয়তী সকলৰ মাজত থৈয়া নথৈয়া ৰণ। মেখেলা আধা দাঙি দাঙি "হেৰিয়াৰ বেটি হেৰি, কাৰ ভাগৰ বস্তু কাক দিয় ঔ।" ইত্যাদি কৈ কত অভয় মাত বোল। বুঢ়ুৱে সেইবোৰ দেখি আচৰিত হয়। এনেতে এজন বামুণনীৰ কাষেৰে নমোশূদ্ৰৰ তিৰোতা এজনী যায়। "ৰাম ৰাম বিষ্টু বিষ্টু আকৌ গা ধুবলগীয়াত পেলালি। হেৰৌ নষ্টযাতী ছাঁ মাৰিবলৈকো সাহ হলনে ? সকলোকে দেখো সমান কৰি ফুৰ ?" আৰু কত কথা। বুঢ়ুৱে খোৱাৰ পৰলৈকে সেইবোৰ চাই ফুৰিছে। খোৱাৰ সময়ত পাত পাৰিব ধৰিলে। পাত পাৰোতা সকলৰ মাজত কথা বতৰা হৈছে। কি কৰিবি, কাক ডাঙৰ, কাক সৰু কৰ ? হাৰিয়ে নাখায় কৈবৰ্ত্তৰ লগত, যুগীয়ে পাত নলয় শালৈৰ লগত। এতিয়া কাক ক'ত দিয় ? আমাৰ বোৰৰ কথা বাৰু এৰছোন। এতিয়া এই কেইটাৰ কি দিহা কৰ। মই তেতিয়াই মাতোতে কওঁ চাই চিন্তি কাম কৰিবি।

এতিয়া সোপাকে মাতিছা, কি কৰা কৰা। বাৰু মেতৰ কেইটা আহিছে সিহঁতে বেচেৰাহঁতে নিলগতে বহি খাব। কেৱল বস্তু পালেই হ'ল। পিচে ইবোৰৰ কি গতি কৰা?

পাত বেলেগ বেলেগকৈ নিলগে নিলগে কেবাশাৰী কৰি পাতিলে সঁচা। কিন্তু লাগিল জেঙা। ইমান সাৱধানতো যুগীৰ এটা ল'ৰা সবকি গৈ বহিল শালৈৰ শাৰীত। ভাত দিওঁতেহে পৰিল কোনোবা এজনৰ চকুত। সৰ্ব্বনাশ! সৰ্ব্বনাশ! সকলো নষ্ট কৰিলি বুলিয়েই ভাতৰ হাত দাঙিয়ে বল। ইওবোলে কি হল, সিও বোলে কি হল? তেওঁ মাত দিলে—হেৰৌ তই গন্ধিয়াৰ পুতেক নহয়নে?

"অঁ"

খালি খালি সকলো চুৰা কৰিলি। বোপাহঁত মাৰনামাৰাই খালে। এতিয়া ভাত এৰি মুখ ধোৱা।

কি হল?

কিবা হবৰ বাকী বলনে? সেইটো গন্ধিয়াৰ ল'ৰা। সেই গন্ধিয়া যোগী।

সকলোৱে ছিঃ ছিঃ! ৰাম! ৰাম! আৰু খোৱা নহয়। সকলোৱে গিৰিপ কৈ উঠিল। গিৰিহঁতে কত কাকুতি মিনতি কৰিলে। ওঁহো এটা কথা। বোলো সকলোকে মেলেচ কৰিব খুজিছ? সকলোকে সমান কৰ? আমি শৰণ হোৱা লোক নহয়?

তেন্তে আন ঠাইতে বেলেগ কৈ পাত পাৰি দিওঁ?

সেইটো কেনেকৈ হব? বোলো আমি পিচত খাম ডাঙৰ সকলে আগে খালে। আমি তেওঁলোকৰ এৰা ধৰা খাব আহিছোনে?

কথাৰ মেৰপাক জটিল হল। ইওঁ বোলে চা আমাক পাচত দিবলৈ সাহস কৰে। নাখাওঁ সিও ভাল, কিন্তু এনে মানযোৱা কাম হব নোৱাৰে। নদীয়াল বৃত্তিয়াল, চৰাল সেইবোৰ আগতে বহিল। এতিয়া আমি এৰা ধৰাহে খামনে?



এনেতে আনবোৰে জিক্‌জিকাই উঠিল—হেৰৌ জাত ধৰি নামাতিবি আকা! একেচৰে দাত ভাঙিম।

সিজাতৰ লোকে মাত দিলে কাৰ দাঁত ভাঙ ঔ! লাগিল এখন কুৰুক্ষেত্ৰৰ কোৢাল। ভাৰতৰ গাঁৱলীয়া সমাজত এনে ঘটনাৰ অঘটন, নিতৌ কত ঠাইত হব ধৰিছে। বুঢ়ৰে ভাবিলে কলৈ সি আহিল? সি নিতে পঢ়ে শান্তিৰে মিলিজুলি খাবা। কিন্তু চৌদিশে সি কি দেখে! বামুক সি কয় বাবা আমি যাওঁ বলা। ৰামুৱে কয় ৰ বেটা ৰ। বস্তু বেহানি নলৈ যাবিনে? ইমান দূৰ আহি শুদা হাতে উভতবিনে? আমিও খাওঁ মাৰলৈকো লৈ যাম।

বুঢ়ৰ যেন একোকে আৰু ভাল নালাগে। তথাপি সি ৰামুৰ কথা শুনি ৰয়। খোৱা লোৱা এৰি মানুহবোৰ যেতিয়া বাটলৈ খোজ ললে সি কেঁৰে কোৱা শুনে গিৰিহঁত ভাল হলে এনে আপা মিলেনেকি? আচল দণ্ড তাকে কৰিব লাগে, জাতত ধৰে কিয়? সিহঁতে যদি দণ্ড নিদিয়ে আজিতে গাওঁ ফালাফালি হব। কেঁৰে কয় ভাল ভাবে বস্তু দিলেহে দহ ভকতৰ গাত লাগে। বোলো অহঙ্কাৰতে আৰম্ভ কৰিছিল সেয়ে এনে বিপদ। এনেতে এজনে ক'লে—চাবি, চুবি চুবি, দেখা নাইনে মেতৰটো বহি আছে। চা গচকিলি হবলা। ৰামুৱে ক'লে, "নাই, মইতো নিলগতে বহি আছো।" আন এজনে গা উঠাই ক'লে, "বহি আছ, আৰু নিলগত বহিব নোৱাৰ। চালা মেতৰহে জনমিবি আৰু সকলোতে ওলট-ঘোলট কৰ। সৌ চুৰাতলিত বহ।" ৰামুৱে একোকে নামাতে। বুঢ়ৰে খঙতে ৰঙা পৰে। বুঢ়ৰে ৰামুক কয়, "বলা বাবা, ঘৰলৈ যাওঁ।" ৰামুৱে কয়, "অলপৰ বহ। ইবোৰ ওলাই গলেই হেইবোৰ বস্তু আমাৰে হব। এতিয়া দাঙি নিব পাৰিলেহে হৈছে। তই মূৰত লব পাৰিবি বুঢ়?"

বুঢ়ৰ যেন একোকে ভাল নালাগে। সি বস্তু এৰা ধৰা দেখি মানুহৰ হাই উৰুমি দেখি, ইজনে সিজনে চোৱা চুই, বিচাৰ আচাৰ

কৰা দেখি, বাপেকে অলপো আত্মমৰ্য্যদা নাৰাখি কথাকোৱা শুনি তাৰ যেন সকলোকে বেয়া লাগে। সি বাপেকক কয় "বাবা, আম্নিতো সদায় খাই আছো। কিন্তু এনেবোৰ হুটা কথা, বাঘ ঢকা নাখাই ঘৰতে থকা ভাল।" এনেবোৰ কথাকৈ থাকোতে গিৰিহঁতে সিহঁতক মাতি বস্তুবোৰ আতৰাই নিব কয়। ৰামুৰে বস্তুবোৰ আনি এটা ডাঙৰ পাচিত ভৰায়। সি বুহুক কয়, "বেটা তোৰ কাপোৰতো বান্ধি ল।" বুহুৰে কয়—নালাগে বাবা, মোৰ কাপোৰ বেয়া হব। কাইলৈ স্কুললৈ কি পিন্ধি যাম?

ইয়াতে কিবা খাবি?

নাই বাবা, আমি ঘৰলৈ নি খাম। ইয়াত ইমান লেতেৰা ঠাই, আকৌ ভাল ঠাইত খালেও জগৰ লাগিব। ৰামুৰে ক'লে, "আচ্ছা, আচ্ছা, বল ঘৰতে মাৰব লগত একেলগে খাবি।"

সিহঁত দুয়োৱে বস্তুবোৰ লৈ ঘৰলৈ যায়। এন্ধাৰ ৰাতি। বাটত আহোতে দেখে এদাল ডাঙৰ গছৰ তলত এটা জটা থকা সন্ন্যাসীয়ে ধুনি জ্বলাই ভাঙৰ চিলিম টানিব ধৰিছে। বুহুৰে ৰামুক সোধে এইটোৱে এনে ৰাতি অকলে ইয়াত কেনেকৈ থাকে?

ৰামুৰে কয় তেওঁ যে সন্ন্যাসী বাবা। তেওঁ কি ভয় কৰিব? ৰামুৰে সন্ন্যাসীৰ ওচৰ পাই, "ৰাম ৰাম বাবা।"

"আচ্ছা বহো বেটা!" ৰামুৰে ভাঙৰ চিলিম দেখি এটান মাৰিবলৈ ইচ্ছা কৰি তাৰ মূৰৰ পাচিটো অলপ নিলগতে থৈ ধুনীৰ কাষত বহিল। ৰামুক বহা দেখি বুহুয়ো বহিল।

হা বেটা কাহাসে আয়া?

হেই বিয়াৰ পৰা আহিছো বাবা।

ক্যা জাত?

মেতৰ বাবা।

অ বহুত আচ্ছা জাত হেই!



বুহুৰে সন্ন্যাসীৰ মুখৰপৰা এনে কথা শুনি আচৰিত হৈ ৰ লাগি চাই ৰল। সন্ন্যাসীয়ে আকৌ কলে বহুত আচ্ছা জাত হেই বেটা। মেতৰ নহি মহত্ত্বৰ। মহত্ত্বৰ।

বুহুৰে ততালিকে সুধিলে "মহত্ত্বৰ কি বাবা?"

মহত্ত্বৰ বহুত আচ্ছা বাত হায়। তু তো লেৰকা হেই, আচ্ছা আচামী বাত বলেগা, সব সমজ যায়। দেখ বেটা সে যে লোক একোকে ভাল বেয়া, গু-মূত, পৰমান্ন, জীয়া, মৰা, আপোন-পৰ পাৰ্থক্য নকৰে সেই মহত্ত্বৰ। বুজিছে! এই মহত্ত্বৰ বহুত আচ্ছা কথা আছে। তোমালোকৰ পূৰ্ব্ব পুৰুষ এনে লোক আছিল। সকলোতে ব্ৰহ্মময় দেখিছিল, আপোন পৰ ভাব নকৰিছিল। বেয়া ভালৰ পাৰ্থক্য নকৰি সকলোকে সমান চকুৰে চাইছিল। তাৰ ফল কি হ'ল জান বাচা? অতি ভালে সকলো বেয়া কৰে। সুবিধাবাদী মানুহে তাৰ ভাল গুণৰ সুবিধা লৈ সিহঁতৰ গু-মূত পেলোৱা বাব দিলে। সেয়ে তাৰ সতি সন্ততি আজি অতি তল খাপৰ লোক বুলি জনাজাত হল। কিন্তু মেতৰ লোক খাৰাপ না আছে। মহত্ত্বৰ লোক, এইলোক মহাত্মা আছে।

বুহুৰে সন্ন্যাসীৰ এনে কথা শুনি আনন্দত হাঁহে। তাৰ যেন গোটেই শৰীৰ আনন্দত নাচি উঠে। মেতৰ নহয় মহত্ত্বৰ এনে ভাবে যেন তাক কোনোবা ৰাজ্যলৈ উটাই নিয়ে। সি নিজে নিজে কয় সচাঁকৈ মই মহত্ত্বৰ সেৱক হম। মেতৰৰ যি ঘিণ লগা অৱস্থা গুছাই আকৌ মহত্ত্বৰ শ্ৰেণীলৈ তুলিম। তাৰ মূৰ আপোনা আপুনি সন্ন্যাসীৰ ওচৰত দোঁ খায়। সন্ন্যাসীয়ে কয়, "বহুত আচ্ছা বাবা, বহুত আচ্ছা। তুমি বৰ ডাঙৰ লোক হবে।"

বুহুৰে পাচিৰপৰা কেটামান ভাল ভাল মিঠাই আনি সন্ন্যাসীৰ আগত দিয়ে। "বাবা, অলপ খাওঁক।"

সন্ন্যাসীয়ে কয়, "বহুত আচ্ছা বাবা, বহুত আচ্ছা। আমি

সন্ন্যাসীলোক সব খাব পাৰি।” বুলি হাঁহি হাঁহি তাৰ হাতৰপৰা লয়। বুঢ়াৰ মনত পৰে শিক্ষকে সি দিব খোজা বস্তু লবলৈ কিমান আপত্তি কৰিছিল। কিন্তু এই সন্ন্যাসীয়ে কিমান আগ্ৰহকৈ তাৰ হাতৰপৰা বস্তু নিলে। সন্ন্যাসীয়ে কলে, “সবলোক ব্ৰহ্ম হৈ! কুকুৰ, চণ্ডাল সব এক হৈ। বৎস ডাঙৰ হৈ সবলোকক সমান দেখিবা। বহুত আচ্ছা হব।” বামুৱে ইতিমধ্যতে ভাঙৰ চিলিম লৈ টানি টানি নাকে মুখে ধোঁৱা উলিয়াইছে। সন্ন্যাসীয়ে কৈছে, “ব্যোম শিৱ বল, বৎস।”

( ৩৯ )

অনন্তই অনন্তৰ পথিক হলেও যেন তাৰ মনটোৱে ক্ষণে ক্ষণে মাইতীৰ কথা ভাবি উজটি খাই খাই পৰে। সি যেন ভাবে এই বিৰাট চহৰত অকলশৰীয়া এজনী অসমীয়া ছোৱালীক অকলে অকলে এৰি যোৱা কেৱল নৃশংসতাই নহয় অমানুষিকতা। সি ভাবে সি যি মোহত ধৈৰ্য্যশূন্য হৈছে সেইটো তাৰেই দোষ, মাইতীৰ দোষ কি? মাইতীয়ে ততালিকে আতৰ হৈ মাথো তাৰ বিবেকতহে আঘাত কৰি আচল বিবেক জগাই তুলিছে। সি ভাবিলে এটা ক্ষুদ্ৰ ঘটনাৰ কাৰণে তাৰ ইমান দিনে তুলি তালি ডাঙৰ দীঘল কৰা, গুৰিত পানী সিঁচি গছপাতেৰে ভৰি উঠা ফুল ফলেৰে সুশোভিত হোৱা গছজুপি কি সি নিজে কাটি পেলাব? সি ভাবোতে ভাবোতে তাৰ শৰীৰৰ তাপ কিমান উঠিছে সি কব নোৱাৰে। কিন্তু তাৰ গাত যেন অলপো শক্তি নাই। মূৰটো যেন পৰো পৰে অৱস্থা। আনপিনে দিনটো উপবাস কৰি তলো তপো কৰি ফুৰি সি যেন দুৰ্ব্বলী হৈ পৰিছে। জ্বৰৰ তাপত তাৰ চকুৱে ধোৱা ধোৱা দেখিছে। সি কোন দিশে যাব ধৰিছে তাৰ জ্ঞান নাই। কিন্তু সি গৈয়ে আছে। স্বাভাৱিক গতিত সদাই অহাযোৱা বাটেৰে সি ঘৰমুৱা হৈ খোজ কাঢ়িছে। সি কব নোৱাৰে। তেতিয়া মাইতীয়ে চকিতা হৰিণাৰ দৰে ইপিনে-সিপিনে গৈছে। যিমানেই অনন্ত ঘৰলৈ উভটি অহা নাই ৰাতি যিমানেই গভীৰ হৈ আহিছিল সিমানেই তাইৰ উচাটন মনে ইচাত বিচাতকৈ ফুৰিছিল। দিগদিগন্ত কতভাৱে তাইক উত্ৰাৱল কৰিছিল। তাই ভাবিছিল অনন্তই হয়তো তাইৰ মৰম চেনেহ পাবলৈ তাইৰ ওচৰ চাপিছিল, কিন্তু তাৰ সলনি তাই দূৰ হৈ নেওচনৰ ভাব

দেখুৱাত তাৰ মনে মনে বৰ ব্যথা অনুভৱ কৰি কৰবালৈ গুছি গ'ল। তাই যিমানেই ভাবিব ধৰিলে সিমানেই তাইৰ মনত অনন্তৰ সকলো ভাল গুণবোৰ যেন মূৰ্ত্তি হৈ এটা এটাকৈ তাইৰ সমুখত থিয় হ'ল। তাইৰ ভাব হ'ল যেন অলপ সুখ শান্তিৰ কাৰণে যদি সি তাইৰ কাষ চাপিছিল তাত অলপো সহায় নকৰি অকৃতজ্ঞৰ দৰে তাই কি কৰিলে। যেয়ে তাইৰ সকলো নতুন জগতত আওভাও বুজিব দিছে; যেয়ে তাইৰ কাৰণে সমাজ, পিতৃমাতৃ, গাওঁ ওচৰ চুবুৰী সকলোকে ত্যাগ কৰিছে তাৰ পৰিবৰ্ত্তে তাই কি কৰিলে? লগে লগে তাইৰ মনত পৰিল তাইৰ অতীত জীৱনৰ ঘটনাবোৰ। কতা তাইতো অনন্তকৈ কেনে তল খাপৰ লোকৰ লগত সহবাস কৰি তাইৰ আত্মমৰ্য্যদা সকলো সেই অধম, ভাবশূন্য, পৰৰ কাৰণে অলপো নাভাবা লোকক অৰ্পিছিল। কিন্তু কতা তাইতো তেতিয়া এনেভাৱে অলপো অনুভৱ নকৰি সেই প্ৰলোভনতে ভোল গৈ জীৱনৰ গতি ওভটা কৰিব লগীয়াত পৰিছিল। কিন্তু আজি অলপ কথাতে তাইৰ জীৱনৰ উপকাৰী, তাইৰ শিক্ষাদীক্ষা বঢ়াই জ্ঞানচকু মুকলি কৰোতাক এনে ব্যৱহাৰ কৰিলে কিয়? তদুপৰিও যৌৱনৰ উখল মাখলত, ৰূপ সৌন্দৰ্য্যৰ মোহত যদিহে সি খন্তেক শান্তি পাওঁ বুলি ওচৰ চাপিছিল তাত তাৰ দোষ কি? আন কাৰো হাতত পৰিলে তাই যে কত পাশৱিকতা, কত অত্যাচাৰৰ সমুখ হব লাগিলহেঁতেন। কিন্তু তাৰ ভাল গুণৰ কাৰণে তাই কত উন্নতি কৰিছে। তাইৰ মনে মনে এনে অকৃতজ্ঞতাৰ কাৰণে তাইৰ মনত কত বিকাৰ আহিল। তাই ভাবিলে তাইৰ যি যাবলগীয়া আছিল সেয়াতো কত আগেয়ে গৈছে, আজি সেই মান মৰ্য্যদাৰ কথা ভাবিলে কি হব? বিশেষতঃ অনন্তৰ লগত মানমৰ্য্যদা, গৌৰৱ দেখুওৱাতো তাইৰ কি মূৰ্খতা। অনন্ত যিমানেই অহা নাছিল তাইৰ মনে চাটিফুটি কৰিব ধৰিছিল। তাৰ পিছত তাইৰ মনত এবাৰ ভাব



হ'ল যদি অনন্তই তাইৰ ব্যৱহাৰত মৰ্ম্ম ব্যথা পাই বা নিজৰ মান সম্ভ্ৰমৰ কথা ভাবি লাজতে কিবা অঘটন ঘটাই তেন্তে তাইৰ অৱস্থা কি হব? এই কথা ভবাৰ লগে লগে তাইৰ অকলশৰীয়া অৱস্থাৰ কথা তাই ভাবিব ধৰিলে। এই বহল জনতাপূৰ্ণ কলিকতা চহৰত তাই অকলে কেনেকৈ সাতুৰিব? তাই ভাবিলে তাইৰ উপকাৰীক নেওচা কৰাৰ ফলত আজি কোনোবা গুণ্ডাৰ, পশুৰ হাতত পৰি যে তাইৰ সকলো নেফানেফ্ হব। তাই ভাবিলে ঈশ্বৰে যেন তাইৰ অকৃতজ্ঞতাৰ প্ৰতিশোধ হাতে হাতে দিব। তাই এই বহল অজানা অচিনা বহল জগতত যত হাজাৰ হাজাৰ কুম্ভীৰ ঘৰিয়াল স্বৰূপজীৱ আছে তাত তাই সাতুৰি নাহুৰি ফুৰে কেনেকৈ? তাইৰ যে অনন্তই এই আথাউনি সাগৰত খেৰ কুটা সহায় আছিল, যাৰ আলম লৈ তাই আনন্দ ৰং ধেমালিত গা ঢালি দি চিলনি সাতুৰ দি ফুৰিছিল, অলপো ভয় সঙ্কোচ নকৰিছিল,—আজি এক মুহূৰ্ত্ততে সেই খেৰ কুটা সহায়ো হেৰাই—তাই যেন বহল জগতত তাইৰ সহায়হীন সম্বলহীন অৱস্থা সুন্দৰ ভাবে অনুভৱ কৰিব পাৰিলে। তাইৰ আকৌ ভাব হ'ল এই ঘৰৰ ভিতৰতে বা তাই সোমাই থাকি তাইৰ খোৱা লোৱাৰ দিহা কৰে কেনেকৈ? আৰু দিহা কৰিলেও তাই অনন্ত শূন্য ঘৰত অকলে কেনেকৈ থাকে। যাৰ হাঁহিত তাই হাঁহিছিল, যাৰ জ্ঞানৰ গভীৰতাত তাই আনন্দ অনুভৱ কৰিছিল, যাৰ লগত জগতৰ কত কথা পাতি সুখ পাইছিল, যাৰ প্ৰত্যেক গুণত তাই মুগ্ধ হৈছিল, সেইবোৰৰ অবিহনত তাইৰ জীৱন যে মেটমৰা ভাৰ হব তাত সংশয় নাই। তাই ভাবিলে অনন্তৰ কি দোষ! ঈশ্বৰে মানুহক যৌৱন দিছে, শক্তি দিছে, সৌন্দৰ্য্য অনুভৱ কৰিবলৈ ভাব দিছে, ৰূপ মাধুৰ্য্য উপভোগ কৰিবলৈ হেপাহ দিছে তেন্তে সেইবোৰৰ উচটনিত যদি মানুহৰ পাৰ পিচলে তেন্তে মানুহৰ দোষ কি? যদি মানুহৰ হা, হুতাশ, ৰূপ, তৃষ্ণা দিছে, তেন্তে সেই তৃষ্ণা মানুহে

গুচাবলৈ উপায় কৰিলে বা সুবিধা কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিলে মানুহক দোষীৰ ভাগী কৰে কিয় ? তাইৰ ভাব হ'ল কতা তাইয়ো সময়ে সময়ে অনন্তৰ মধুৰ ৰূপ, সুন্দৰ গুণবোৰত মুগ্ধ হৈ, তাৰ বল সাহস আৰু শক্তিত ভুলি কিমানবাৰ তাৰ মুখৰ পিনে চাই আছে। সময়ত তাইৰ মনত কেনে ভূমিকম্প উঠি তাইৰ গোটেই গা কঁপাই তুলিছে ! কিন্তু আকৌ তাই সংযমৰ ঢাকনিৰে ঢাকি, তাইৰ স্বাভাবিক মনৰ উত্তেজনা চেপাদি আকৌ এখন অস্বাভাবিক বাহ্যিক সুন্দৰ ৰাজ্যলৈ তাই উভতি আহি তাই ভাল ভেষ পিন্ধি মনৰ অন্তৰত হোৱা আচল ভাব লুকাই পেলাইছে ! তেন্তে কি এনে ভাবে লুকা ভাকু কৰাটোৱে জগতৰ আদৰ্শ ? মনত আপোনা আপুনি ওপজা ভাবৰ ঢাকনি স্বৰূপ সংযমৰ প্ৰসংশা কৰা মানে জগতে লুকা ভাকুৰ জয় স্বীকাৰ কৰা। যদিও প্ৰত্যেক ধৰ্মই মনৰ সৰলতা, স্পষ্টবাদিতা, অকপটতাৰ মূল্য বহুতো ওখ বুলি কৈছে। সৰল বিশ্বাসত ঈশ্বৰ পায় বুলি কৈ গৈছে। ইত্যাদি নানা কথাবোৰ ভাবি ভাবি তাই অনন্তৰ বস্তু বেহানিবোৰ, কিতাপ পত্ৰবোৰ এখনি এখনি কৈ লাবিচাৰি চাব ধৰিলে। তেওঁৰ সাজপাৰ, কাপোৰকানিবোৰ ভালকৈ থব ধৰিলে। তাইৰ উচাটন মনে এনেবোৰ কাম কৰিও শান্তি নাপাই মেজৰ ওপৰত বহি কিতাপ এখনি মেলি ললে। কিতাপৰ পাত লুটিয়াইছেহে—লুটিয়াইছে, কি পঢ়িছে একো ঠিবাং নাই। হঠাৎ তাই কিতাপৰ মাজত এখনি সৰু 'কাৰ্ড' পালে। দেখিলে এই কাৰ্ডটো প্ৰথমে বেলত আহোতে মানুহ এজনে অনন্তক দিছিল। তাইৰ আজিও সেই কথা মনত আছিল। সেই সময়ত নানা তৰহৰ চিনেমাৰ কথাও সেই মানুহজনে কৈছিল। অৱশ্যে তেতিয়া সেইবোৰ নুবুজিলেও পিচত সেই কথাবোৰ হৃদয়ঙ্গম কৰিব পাৰিছিল, সেই মানুহ জনৰ চিত্ৰ পিচত বহুতো কথা ছবিৰ চিত্ৰপটত দেখিছিল। আনকি অনন্তয়ো কৈছিল এইজনে সেই অশোক



কুমাৰ যাক আমি আহোঁতে ৰেলত পাইছিলোঁ। যেয়ে আমাক চিনেমা জগতলৈ টানি নিব খুজিছিল। কিন্তু যোৱা নহল। কথাছবিত অশোক কুমাৰৰ কৃতিত্ব দেখি তাই মনে মনে তেওঁক বৰ প্ৰশংসা কৰিছিল। হঠাৎ সেই কাৰ্ডটো পাই আৰু তাত লিখা ঠিকানা পাই এনে নিসহায় অৱস্থাত তাইৰ এটা নতুন ভাব খেলালে। যদি এই ঠিকনালৈ তাই গুছি যায় আৰু এই কাৰ্ডটো তেওঁক দেখুৱাই তেন্তে হয়টো তাই সহজতে সিনেমা জগতত সোমাব পাৰে। তাইৰ ভাব হৈছে সিনেমা জগতত তাই সুন্দৰ ঠাই অধিকাৰ কৰি লব পাৰিব। এনেভাৱে অসহায়, অৰ্থ আৰ্জ্জনৰ উপায় নোহোৱা অৱস্থাত তাই কিমান দিন থাকব ? কিন্তু যদিহে তাই চিনেমাত যোগ দিব পাৰে তেন্তে তাই নিজে নিজে অৰ্থ উপাৰ্জন কৰি জীৱন কটাব পাৰিব। তাই তেনে ভাবিয়ে ততালিকে মন থিৰ কৰিলে নাই তাই এতিয়াই গুছি যাব। অশোক কুমাৰৰ কাষ পাব। তাই অনন্তই মাহে মাহে দিয়া টকাৰ লেখ কাৰ পালে সেই টকাৰে বেলত যাব পাৰিব। কিন্তু সেই টকাবোৰ নিলে পিচে যদি অনন্ত ঘূৰি আহে আৰু টকা নাপাই বিপদত পৰে। তাই বিমোৰত পৰিল। হঠাৎ তাইৰ চকু পৰিল এখনি বাতৰি কাকতত। তাত দেখিলে অশোক কুমাৰ এলাহাবাদলৈ আহিছে। তাইৰ মন আনন্দত নাচি উঠিল। তাই আধা টকা থৈয়ে, সৰু চুটকেচত তাইক লগা কিতাপ কেইখন আৰু কাপোৰ দুখন এখন লৈয়ে ঘৰৰ দুৱাৰ জপাই আৰু একো নাভাবি ততালিকে ৰেল ষ্টেচনমূৱা হ'ল। ভাই বাটত ভাবিলে অনন্ত যদি উভটি নাহে তেন্তে একো কথা নাই। তাইৰ নিজৰ বাট নিজে কৰি লব। কিন্তু যদিহে উভটি আহি তাইক নাপাই, সাচি ৰখা টকাবোৰ নাপাই তেন্তে তেওঁৰ মন কেনে হব ? কোনো অঘটনো ঘটাব পাৰে। এবাৰ ভাবিলে তাই এন চ চিঠি লিখি অহা উচিত আছিল। কিন্তু এতিয়া চিঠি লিখিবলৈ উভটি

যাবলৈকো সময় নাই, বেল যোৱাৰ প্ৰায় সময় হৈছে। তাই ভাবিলে বেলত উঠি তাবেপৰা চিঠি লিখি পঠিয়াব। যদি অনন্ত সেই ঘৰলৈ উভটি আহে নিশ্চয় সেই চিঠি পাব। তাই লৰালৰিকৈ গৈ টিকট কাটি বেলত উঠিলগৈ। বেল অলপ পিচতে ভোঁ ভোঁ কৰি এলাহাবাদলৈ আগ বাঢ়িল। বেলত মাইতীয়ে কত কি ভাবিলে তাৰ অন্ত কি ? হাজাৰ ভাবৰ মাজত তাইৰ মনত খেলালে যদি এলাহাবাদত অশোক কুমাৰক লগ ধৰিব নোৱাৰে তেন্তে তাইৰ কি উপায় হব ? আৰু লগ পালেও যে তাইক ততাৰকে চিত্ৰ জগতত সুমুৱাই লব তাৰে বা থিৰাং কি ?

( ৪০ )

অনন্তই ঢলং পলং কৰি নিজৰ ঘৰৰ দুৱাৰ মুখ পাই দুৱাৰ বন্ধ দেখি ভাবিলে নিশ্চয় মাইতীয়ে অকলশৰীয়া হৈ ভয়তে দুৱাৰ মাৰি বহি আছে। তাৰ মনত ধিকাৰ আহিল, এনেভাৱে তাইক অকলে এৰি, একো নোকোৱা নিমিলাকৈ সি আঁতৰ হৈ তাইক চক্ খুৱাই বৰ অন্যায় কৰিছে। সি ভাবিলে জানোচা তাই একো নোখোৱা নিমিলাকৈ কান্দি-কাটি শোৱা পাটিত পৰি আছে। কিন্তু সি দেখিলে দুৱাৰখন বাহিৰৰ পৰা গাঠি মৰা। তাত বাতুলিসচা মৰা নাই। তেন্তে কি মাইতী ওচৰৰ কোনোবা লগৰ ছোৱালীৰ কাষলৈ গৈছে। সি দুৱাৰ মেলি চাৰিওপিনে পিট্ পিট্ কৈ চাই মাইতীক দেখা নাপালে। সি ভাবিলে মাইতী নিশ্চয় কোনো ওচৰৰ ঘৰলৈ গৈছে। নাযায়ে বা কি কৰে ? অকলশৰীয়াকৈ এজনী ছোৱালী বহি থকা কম শাস্তি নহয়। হয়তো তাইৰ লগৰীয়াবোৰ আহিছিল। হয়তো তাইহঁতৰ লগতে কথা কৈ কৈ গৈছে। যদি তাই কৰবাত দূৰলৈ গলহেঁতেন তাই নিশ্চয় দুৱাৰত বাতুলীসচা মাৰি গলহেঁতেন। সি ইপিনে জ্বৰৰ তাপত দুৰ্ব্বল হৈছে আনপিনে নানা ভাবৰ খেলিমেলিত তাৰ মন উতলা। সি লাহে লাহে তাৰ শোৱাপাটিলৈ গৈ অৱশ হৈ পৰিল। সেই শোৱাপাটিতে সি কত ভাবত বিভোৰ হ'ল, জ্বৰৰ তাপত কত কি বলকিছে তাৰ থিৰাং নাই। লগে লগে তাৰ উকটি আহিল। মাজে মাজে বমি কৰিছে। সি ভাবিছে, এই বহল জগতত যেন সি অকলশৰীয়া। তাৰ মিতিৰ কুটুম, ভাই বন্ধু, পিতৃমাতৃ কেও নাই। তাৰ বেমাৰত মূৰত পানী ঢালিবলৈ আনকি এজন লোকো নাই। সি ইচাট বিচাট কৈ পৰি বল। মাজে মাজে ভাবিলে সেই মাইতী যাৰ দুৰৱস্থা দেখি

এদিনা সি নিজৰ সম্বন্ধে অলপো নাভাবি সকলো কেলেঙ্কাৰি, অপ্ৰিয়তা মূৰত লৈ কলিকতা পাইছিলহি, কত চেষ্টা কৰি তাইৰ শিক্ষা দীক্ষাত আগবঢ়াই নিছিল কিন্তু তাই তাৰ আও সময়ত এটোপা পানী দিবলৈকো ওচৰত নাই। সি ভাবি ভাবি কত বলকিছে। লাহে লাহে জ্বৰ তাৰ মূৰত উঠিল। সি প্ৰায় অচেতন যেন হ'ল। মাজে মাজে সি বলকিছে "মাইতী, দুনীয়া মালতী।" সি একোবাৰ কৈছে তাৰ কি দোষ। সিটো মনৰ ভাৱ উভালি পেলাব নোৱাৰে। সিটো স্বাভাৱিক ভাবে ঘটা উচাটন চেপি ৰাখিব নোৱাৰে। তেন্তে তাৰ দোষ কি? তাৰ খং উঠিল এই লুকাভাকু ভালপোৱা জগতখনক। যিহে বিচাৰে অন্তৰৰ সকলো ভাব লুকাই চেপি মাৰি কেৱল দেখাব খোজে কিছুমান নিজে নিজে গঢ়া নিয়মৰ প্ৰভাৱ। সেইবোৰৰ নাম দিয়ে সংযম, ধৈৰ্য্য, ব্ৰহ্মচৰ্য্য সতীত্ব, পবিত্ৰতা। সেইবোৰৰ কাৰণে অন্তৰে অন্তৰে মৰে তুই জুইৰ দৰে পুৰি দেই। জীৱনটো কৰে ভঁজা খোলা। মাজে মাজে গায় ওমৰ খৈয়ামৰ পদ কেফাকি—

"সখি মাটিৰ কোলাত
পৰিব লাগিব নিশ্চয় ঢলি,
সেয়ে কওঁ আহা হিম অতলত
যোৱাৰ আগে
ভোগ কৰি যাওঁ প্ৰাণ হাঁহি হাঁহি;
বুকু ভৰি ভালপাওঁ গোলাপ পাহি;
জীৱনৰ যি কেইটা দিন আগত আজিও জাগে।
মাটিৰ দেহ, মাটিতে শেহ হব, মাটিতে লীন
ধূলিৰ বোজা ধূলিতে মিলিব গৈ;
সুৰ, কি সুৰা, গায়ক আলোক সকলো শোভাহীন;
চেতনা শূন্য আমাৰ শীতল দেহত॥"



সেই শন্নিপাত জ্বৰত উচপিচাই থাকোতে পিয়নে "বাবু" কৈ চিঞৰিলে কিন্তু একো উত্তৰ নাপাই অলপ পৰ ৰৈ আৰু ভিতৰত মানুহৰ শব্দ শুনি এখনি চিঠি দুৱাৰৰ ভিতৰলৈ পেলাই গ'ল। অনন্তই একো কব নোৱাৰিলে।

শন্নিপাত জ্বৰত চট্‌ফট্‌কৈ থাকি ওচৰত শুশ্ৰষা কৰিবলৈ কেও নোহোৱাত সি নিজে নিজে কত কি ভাবিছে। সি ভাবিছে জগতত যেন তাৰ কেও নাই। সি একেবাৰে অকলশৰীয়া। এই বহল জগতত তাৰ আপোন বুলিবলৈ কেও নাই। সি নিজৰ পিতৃ মাতৃক নিজে এৰি আহিছে, সি তাৰ ইষ্ট কুটুম নিজৰ গাওঁ সকলো এৰি দূৰ দেশত ইমান দিনে আছে। মাইতী থকাত সি অলপো অকলশৰীয়া ভাব অনুভৱ কৰা নাছিল। হাহি, ৰং ধেমালি, পঢ়া শুনাতে আৰু নিজৰ কৰ্ত্তব্যতে বিভোল আছিল। কিন্তু মাইতী নাই, ইপিনে তাৰ বেমাৰ অৱস্থাত দৈনন্দিন কৰ্ত্তব্যৰ পৰাও আহৰি পোৱাত সি কেৱল ভাবৰ ৰাজ্যত বেমাৰীৰ শোৱা পাটিত পৰি পৰি উটিবুৰি ফুৰিব ধৰিছে। সি ভাবিছে সংযম, ধৈৰ্য্য, ব্ৰহ্মচৰ্য্য, সতীত্ব, পবিত্ৰতা এইবোৰৰ ভাবে মানুহৰ আচল অন্তৰ লুকাই ৰাখি মানুহক কেৱল দেইপুৰি মাৰে। কতো অলপো শান্তি পাবলৈ আহৰি নিদিয়ে। আকৌ পিচ মুহূৰ্ত্ততে তাৰ মনত পৰিছে মালতীৰ ওপৰত কৰা পাশৱিক কাম। সংৰাৰত সংযম, ধৈৰ্য্য ইত্যাদি বোৰ নহলে সংসাৰখনত এনে পাশৱিক দলে কত কি অঘটন ঘটালেহেঁতেন। সি ভাবিলে সেয়ে সংসাৰখন নাঙত কৰি দেখুৱাই লুকাভাকুৰ আঁৰে আঁৰে, আলো আৰ ছাঁৰ মাজে মাজে, আচল জগতৰ সৌন্দৰ্য্য ফুটাই তোলাই সৃষ্টিকৰ্ত্তাৰ উদ্দেশ্য। তাৰ মনত পৰিল কেৱল ফটো তোলাই আচল কলা শিল্প নহয়। যদিহে তাৰ লগে লগে নিজৰ মৌলিক বুধি খটুৱাই, ছাঁ আৰু পিচপিনে থকা ঠাই ভালভাৱে বাচি লৈ ফটোৰ সৌন্দৰ্য্য বঢ়াব নোৱাৰে। সি যিমানেই

নানা কথা ভাবিছে সিমানেই তাৰ ভাবৰ খেলিমেলিত জ্বৰ বেচিকৈ উঠিছে।

আকৌ সেই ভাব এৰি সি ভাবিছে মাইতী কি অকৃতজ্ঞ। যি চৰাই পোৱালী পুহিপালি ডাঙৰ দীঘল কৰিলে সেইয়া ততালিকে পাখী গজাৰ লগে লগে তাক এৰি গুছিগল। সি ভাবিলে গোটেই জগত খনেই বিচাৰে লাভ, নিজৰ স্বাৰ্থ। সেই স্বাৰ্থপুৰণ হলেই পাহৰে আনৰ কথা। আকৌ তাৰ ভাব হল তাৰ অকলশৰীয়া অৱস্থা। তাৰ পিতৃমাতৃ ইষ্টকুটুম, গাওঁ ভূই এৰি এনে দূৰ দেশত জীৱন কটাইছে যত তাৰ বেমাৰত এষাৰ নিচুকান দিবলৈ, অলপ দৰৱ পাতিৰ দিহা কৰিবলৈ কেও নাই। সি ভাবিছে তাৰ জীৱনত কি আৱশ্যক? বহল জগতত সি এজনা আপোন লোক নাপালে তেন্তে সি এই জগতত থাকি কি লাভ? লাহে লাহে জ্বৰৰ কোব বেচি হোৱাত সি মুহূৰ্ত্তে মুহূৰ্ত্তে নানা কথা বলকিব ধৰিলে। তাৰ মনৰ অৱস্থা অথিৰ হৈ পৰিল। তাৰ গোটেই মনটো কেৱল এটা ভাবে আগুৰিলে জগতে তাক নিবিচাৰে, জগতৰ লগত তাৰ একো সম্বন্ধ নাই, জগত বুলি সি আৰু ইয়াতএমুহূৰ্ত্তওথকা আৱশ্যক নাই। সি সেই মনৰ অথিৰ অৱস্থাতে জ্বৰৰ চাটিফুটিত তাৰ গাৰুৰ কাষত থকা পিষ্টলটোৰ ওপৰত তাৰ হাত পৰিল। তপত হাত চেঁচা পিষ্টলৰ ওপৰত পৰি তাৰ গোটেই গাটো মুৰমুৰাই উঠিল।

তাৰ মনত পৰিল এৰা এই জগতৰ লগত সম্বন্ধ সম্পূৰ্ণৰূপে ছিঙিবলৈ, এই পাৰ্থিৱ দেহৰ অন্ত কৰিবলৈ, এই অকৃতজ্ঞ জগতৰ লগত চিৰ বিচ্ছেদ কৰিবলৈ তাৰ ওচৰতে সহজ বস্তু পৰি আছে। তাৰ মনত খেলালে যিজনাক লগত লৈ ইমান বছৰ পিতৃমাতৃৰ কথা পাহৰিছে, গাওঁ ভূই পাহৰিছে, নিজৰ দেশ পাহৰিছে, তাইৰ এনে অকৃতজ্ঞতা অৱস্থা। তাৰ লগে লগে মনত পৰিল সিওতো ইমান দিনে তেনে কৰিছে, যি পিতৃ মাতৃয়ে তাক খুৱাই ধুৱাই ডাঙৰ দীঘল



কৰিছে, শিক্ষাৰ খৰছ যোগাইছে সেই পিতৃ মাতৃক আনৰ কাৰণে সমূলি পাহৰি তেওঁলোকৰ মৰম বেথা পাহৰি অকৃতজ্ঞৰ দৰে ইমান দিন ইয়াত আছে। তাৰ ভাব হ'ল এয়ে জগতৰ ৰীতি! কেৱল অকৃতজ্ঞতা। তাৰ মনত পৰিল সি আয়েকৰ হাতৰ পৰা টকা আনি মাতৃৰ মৰমৰ দান স্বৰূপ এষাৰ বাতৰিও তেওঁলৈ দিয়া নাই। অৱশ্যে যদিও সি সেই টকাৰ অলপো অপব্যৱহাৰ কৰা নাই। সি কাম কৰি অৱশ্যে নিজৰ জীৱন প্ৰৱৰ্ত্তন কৰিছে আনপিনে সি "ল" পঢ়ি "ল" ৰো শেষ পৰীক্ষা দিছে। আকৌ ঘৰতে পঢ়ি এম এ দিবলৈকো সাজু হৈছে। সি ভাবিছিল এদিন পিতৃ মাতৃৰ ওচৰত সি আচল পুত্ৰ হিচাবে উপস্থিত হব। তেন্তে তাৰ অকৃজ্ঞতা কত? কিন্তু সি আকৌ ভাবিলে নিশ্চয় অকৃতজ্ঞতা। সি ইমান দিনে এটা বাতৰিও তেওঁলোকক দিয়া নাই, আনকি সি কত আছে তাৰো সন্ধান দিয়া নাই। তেন্তে তেওঁলোকে তাৰ সম্বন্ধে ভাবি কত হাহাকাৰ কৰিছে। তাৰ মৰমত মাতৃয়ে তাৰ কথা ভাবি ভাবি কিজানি শোক দুখতে কতদিন অনাহাৰে কটাইছে। তাক মনে মনে টকা দিয়াৰ কাৰণে পিতৃৰ কত টান কথা কিমান দিন শুনিছে। সি অকৃতজ্ঞ, ভীষণ অকৃতজ্ঞ। মাইতী অকৃতজ্ঞ। জগত অকৃতজ্ঞ। তাৰ মনত পৰিল মালতীৰ কাৰণে সি কত কষ্ট, কত টকা কড়ি ভাঙি আস্পাতলত দিন কটালে কিন্তু তাৰ ফলত সি পালে কি? মালতীৰ বাপেকৰ সন্দেহ, অবিশ্বাস। কম্পাউণ্ডাৰৰ কথাত বিশ্বাস জন্মিল। তাৰ ওপৰত অবিশ্বাস হল। তাৰ মনত পৰিল তুনীয়াৰ কথা। সেই একে কথা। তাইক ইমান সহায় কৰিছিল কিন্তু যিদিনা তাৰ হাতত টকা নাছিল কিন্তু তাই টকা খুজি নাপালে তাইৰ মনত উপজিল অবিশ্বাস। তাইৰ ভাব হ'ল টকা থাকিও নিদিয়ে। তাক ৰামুৱে কত সন্দেহ কত অবিশ্বাস কৰিছিল। ইত্যাদি সি যিমানেই ভাবিব ধৰিলে তাৰ মনত ভাৰ হল জগত কেৱল

অকৃতজ্ঞতাৰ ছবি। তাৰ ভাৰ হ'ল জগতত লাগে সঠতা, ঠগ, মিছা, প্ৰবঞ্চনা, বাহ্যিক আৱৰণৰ তেন্তে সুন্দৰ ভাবে জগতত চৰি ফুৰিব পাৰি ভালৰি বোলাই যাব পাৰি, কিন্তু স্পষ্টবাদিতা, পবিত্ৰতালৈ অন্তৰ খোলা হলেই সৰ্ব্বনাশ। সি আৰু মুহূৰ্ত্তকো ভাবিব নোৱাৰিলে। নাই নাই এনে লুকাভাকু খেলা জগতত থাকি লাভ নাই। জগত জগতেই থাকক। তাক উজাই টানিবলৈ আৱশ্যক নাই। বুলিয়েই ততালিকে পিষ্টলটো লৈ আৰু একো নাভাবি সি মনত সেই অথিৰ অৱস্থাতে হাত লৰফৰকৈ কঁপি কঁপি থাকাতে সি মাৰি দিলে—সি অকৃতজ্ঞ পশু, জগতৰ পৰা তাৰ অকৃতজ্ঞ জীৱনৰ চিৰ বিচ্ছেদ কৰিব। শব্দ ধমকৈ উঠিল। কুঠৰী ধোৱাৰে ধুৱঁলি কুৱঁলী হ'ল। তাৰ পিচত ?

( ৪১ )

দুনীয়াৰ দুখ নিতে বাঢ়িছে। তাইৰ শত দুখৰ মাজত যি অলপ অচৰপ আনন্দ পাইছিল, হাজাৰ দোষত দোষী হলেও যাক চাই বা যাৰ লগত কথা বতৰা হৈ আনন্দ পাইছিল, যেয়ে টকাকড়িৰেও মাহে হীন ডেঢ়ী হিচাবে সহায় কৰি সিহঁতৰ খোৱালোৱা আৰু বুদুৰ পঢ়াত সহায় কৰিছিল সেই ৰামুও কালৰ সোঁতত ভাহি গল। সি মদ খাইছিল সেই মদৰ ৰাগীত যিমান পাইছিল সিমানেই সি পি আছিল। শেহত এদিনা সি হিয়া ফাটি এই পাৰ্থিৱ জগতৰ পৰা চিৰকাললৈ বিদায় লৈছিল। সি এৰি গৈছিল দুনীয়াৰ দিনেৰাতি বোৱা চকুলো আৰু বুদুক। বুদুয়ে অহোপুৰুষাৰ্থ কৰি পঢ়াত আগবাঢ়িছিল। ৰামুৱে মৰিবৰ সময়ত দুনীয়াক সেহাই সেহাই কৈছিল দুনীয়া তহতৰ কাৰণে একো এৰিব নোৱাৰিলো। কিন্তু বুদুক মোৰ জজ কৰিহে এৰিবি! হাজাৰ কষ্ট হলেও বুদুক পঢ়াৰ পৰা নেৰুৱাবি। সি বহুতো পঢ়িব। জজ চাহাব হৈহে এৰিব। দুনীয়াই তাৰ উত্তৰত কেৱল দুধাৰি চকুলোহে টুকিছিল। পিচ মুহূৰ্ত্তত ৰামুৰ চেচাঁ হাতখন লাৰি তাৰ বুকুত ঢলি পৰি ধাকুৰি ধাকুৰি কান্দিছিল। কিন্তু হায় কান্দোনত গগণ ফালিলেও আৰু ৰামুক কত পায় ? ৰামু যে নিৰ্ব্বাক, নিস্পন্দ।

ৰামুৰ মৃত্যুৰ পিচত মৃতকৰ কাম দুখীয়াভাৱে সমাধা কৰি দুনীয়াই মনত বল বান্ধি বুদুক সকলো প্ৰকাৰে পঢ়াত ভাল কৰি তুলিবলৈ লাগি পৰি লাগিছিল। তাই আজি একেলগে মাক বাপেকী হৈ অহোপুৰুষাৰ্থ কৰি সিহঁতৰ খোৱাৰ যোগাৰ কৰাৰ লগে লগে বুদুৰ পঢ়া খৰছ যোগাইছিল। কেতিয়াবা সিহঁতৰ এসাজ ভাত মিলে। কেতিয়াবা অনাহাৰে থাকিব লগীয়া হয়। দুটা আলুগুটি পুৰি

বুদুৰ আগত দিয়ে। বুদুৱে কয়, "আজি জানো ভাত নাই?" দুনীয়াই দুধাৰি চকুলো মচি কয় বাচা, বাবাৰ নাই, কোনে ভাতৰ যোগাৰ কৰিব? আকৌ দুসাজ ভাত খালে তোৰ পঢ়াৰ খৰছ কেনেকৈ যোগাম?"

বুঁদুৱে কয় "থিক কৈছ মা। এইবাৰ দুমাহৰ মাচুল একেলগে দিব লাগিব। খাব নাপালেও মাচুল দিবই লাগিব।" দুনীয়াই একো নামাতি দুধাৰ চকুলো টোকে। তাই পিচৰ দিনা আৰু বেচি কষ্ট কৰি ধন আৰ্জিবলৈ চেষ্টা কৰে। তাই কেটামান হাঁহ পাৰ পুহিছে। ছাগলী দুটা পালিছে। টান পৰিলেই হাঁহ পাৰ বেচি পইচা যোগায়। তাৰে বুদুৰ মাচুল দিয়ে। দিনত তাই কাৰো ঘৰৰ বেৰ মচে, আহৰি সময়ত বাৰীত কোৰ মাৰি শাক পাচলি কৰে। কেতিয়াবা ঢেকীয়া, হেলেচী শাক তুলি নি বজাৰত বেচি পইছা আনে। ছাগলী দুটাৰ যি গাখীৰ পায় তাৰে অলপ বুদুলৈ ৰাখি বাকীখিনি এঘৰ মানুহক দি বেচে। দিনটো তাইৰ আহৰি নাই। তথাপি সিহঁতে খাই লৈ বুদুৰ মাচুল আৰু কিতাপৰ খৰচ যোগোৱাত টান পায়। বুদুৱে এতিয়া মেট্ৰিকুলেছন ক্লাচত পঢ়ে। শ্ৰেণীত সি প্ৰথম। শিক্ষকে তাক বৰ মৰম কৰে। কেতিয়াবা মাচুল থিক সময়ত দিব নোৱাৰিলে তাৰ জৰিমনা নলয়। কেৱল কয় বুদু মাচুল কেতিয়া দিবি? বুদুৱে কয় পইছা যোগাৰ হোৱাই নাই ছাৰ। কাইলৈ বা পৰহিলৈ দিম।" অ অ পলম নকৰিবি। ভালকৈ পঢ় বৃত্তি পাব লাগিব। কিন্তু বুদুৱে নামাতে। স্কুলৰপৰা ঘৰলৈ আহি মাকক কয় "মা, মাচুল কাইলৈ বা পৰহিলৈ নিদিলে নহয়।" মাকে কয়, "বাচা, পাৰৰ পোৱলী দুটা কাকো বেচিব পাৰিলেই দিব পাৰিবি। কোনো কিনোতা দেখো অহাই নাই।" কেতিয়াবা তাই প্ৰসৱ হোৱা তিৰোতাৰ খবৰ পাই ৰাতি গৈ ধাইৰ কাম কৰে। কিন্তু তেতিয়া বুদুক অকলে ঘৰত এৰি গলে তাইৰ



প্ৰাণে কান্দে। ইপিনে বুদুৰ পঢ়াৰ খৰচৰ কথা ভাবিলে বা সিহঁতৰ খোৱালোৱাৰ টনাটনিৰ কথা ভাবিলে নগৈয়ো নোৱাৰে। মাক যাব ওলালে বুদুৱে কয় "মা, যাগৈ মই একো ভয় নকৰো। অকলে থাকিব পাৰিম। মই ওৰে ৰাতি পঢ়ি থাকিম।" কেতিয়াবা আকৌ তেলৰ অভাৱত সি পঢ়িব নোৱাৰি সাজ সন্ধ্যাই শুই থাকিব লগীয়াত পৰে। ইমান দুখ কষ্টৰ মাজতো দুনীয়াই বুদুক দেখিলেই যেন কত আনন্দ পায়। সি পঢ়িলে দুনীয়াই তাৰ কাষত বহি শুনিয়ে থাকে। এদিনা স্কুলত শুনিলে মেট্ৰিকুলেছন পৰীক্ষা দিব লাগিলে দেৰকুৰি টকা আগেয়ে জমা দিব লাগিব। দেৰকুৰি টকাৰ কথা শুনি তাৰ চুলিৰ আগে জীউ গল। টকা নিদিলে পৰীক্ষা দিব নোৱাৰিব বুলিও সি শুনিলে। সি এই কথা আজি মাকক কেনেকৈ কব? কিন্তু নকলেও উপায় কি? অলপতে যে টকা দিব লাগিব। সি ঘৰলৈ গৈ আমন জিমন হৈ সিদিনা বহি আছে। মাকে সুধিলে "বাচা আজি কি হৈছে, স্কুলত কেৱে কিবা কৈছে?" সি কান্দো কান্দো সুৰে কলে কেৱে একো কোৱা নাই মা। কিন্তু পৰীক্ষা দিব লাগিলে হেনো দেৰকুৰি টকা দিব লাগিব! আমি দেৰকুৰি টকা কত পাম? দুনীয়াই সেই কথা শুনি যদিও বুজিলে এইটো বৰ টান কথা, তথাপি বুদুৰ বিমৰ্ষ মুখ দেখি কলে, "বাচা কিবা প্ৰকাৰে যোগাৰ কৰিব লাগিব। তাৰ কাৰণে দুখ কৰেনে? আহ দুটামান মুৰি গাখীৰত তিয়াই থৈছোঁ খাহি।

বুদুৱে মাকৰ তেনে দৃঢ় কথা শুনি আনন্দিত হয়। সি "মায়ে কৈছে যেতিয়া নিশ্চয় যোগাৰ হৰ।" সেই ভাবিয়ে সি দুখ মন এৰি আনন্দেৰে গৈ মুৰি খাব ধৰে। তাৰ পিচত সি ওলাই গৈ পুথিভৰালত সোমাই নানা কিতাপবোৰ চাব ধৰে। সি এখন গল্পৰ কিতাপ বিচাৰি উলিয়াই তাত ডুবালৰ গল্প পঢ়ে। ডুবালে কেনেকৈ গৰু চৰাই ফুৰোতে গছৰ তলত জিৰনি লৈয়ো কেৱল পঢ়াতে ধ্যানমগ্ন হৈ পিচত

ডাঙৰ মানুহ হব পাৰিছিল। সি পঢ়ি তাৰ মনক সান্ত্বনা দিয়ে। সি পঢ়িব, কেৱল পঢ়িব। আন একো নকৰি পঢ়িব। আকৌ সি গোৰ্কিৰ জীৱনী পঢ়ে। তাত এঠাইত পায় গৰ্কিয়ে এঘৰ মানুহৰ তাত চাকৰ আছিল। কিন্তু তেওঁৰ পঢ়াৰ ইমান ধাউতি যে অৰ তৰ পৰা কিতাপ খুজি আনি পঢ়ে। কিন্তু-সেই ঘৰৰ গিৰীহঁতনীয়ে তাৰ পঢ়াতো সমূলি ভাল নাপায়। আনকি বাতি পঢ়ি মমবাতি খৰছ কৰে বুলি মমবাতি দালো জুখি থয়। গৰ্কীয়ে উপায় নাপাই ওচৰৰ গীৰ্জ্জাত গৈ তাৰ চাকিৰ পোহৰৰ কাষত বহি পঢ়ি থাকে। এইকথা এদিনা গম পাই গিৰীহঁতনীয়ে খঙৰ বেগত গৈ গৰ্কীয়ে খুজি অনা বা ধাৰলৈ অনা কিতাপ কেইখন কাঢ়ি ফালি চিৰি পেলায়। গৰ্কী মহা বিপদত পৰে। সি লোকৰ কিতাপবোৰ কেনেকৈ দিয়ে। পিচত তেওঁৰ মনৰ বলত পঢ়ি শুনি এদিনা জগতৰ অদ্বিতীয় পুৰুষ হৈ উঠিছিল। গৰ্কীৰ নাম নজনা লোক কেও নাই। সি আকৌ এঠাইত পালে এসময়ত গৰ্কীয়ে বাতি শুবৰ ঠাই নাপাই তেওঁৰ এজন বন্ধুৰ এখন শোৱা পাটিত বন্ধু বাতিৰ কামত যোৱাত শুইছিল। আকৌ বাতি বন্ধু আহিলে টোপনিৰ পৰা সাৰ পাই সেই শোৱাপাটি এৰি দি বাতিতেই নিজৰ কাম কৰিবলৈ গৈছিল। এনে ধৰণে কতদিন কটাইছিল। সেই গৰ্কীয়ে নিজৰ অধ্যবসায় বলত জগত বিখ্যাত হব পাৰিছল। সেই পঢ়ি তাৰ মনত যেন কিমান বল আহিল। ইমান দুখেৰে দিন কটায়ো মানুহে জগতত নিজৰ কীৰ্ত্তি ৰাখি যাব পাৰিছে তেন্তে তেওঁলোকৰ দুখৰ লগত যে তাৰ দুখ অতি নগণ্য। তাৰ ঘৰ আছে, শুবলৈ শোৱাপাটি আছে, খাবলৈ এবেলা নহয় এবেলা এমুঠি ভাত আছে, তেন্তে তাৰ দুখ কি? চিন্তা কি? সি আনন্দত অধিৰ হৈ উঠিল। সি লাহে লাহে পুথি ভঁৰালৰপৰা ওলাই ঘৰলৈ খোজ ললে। সি সেই পঢ়াৰ উদ্দিনিত তাৰ যেন একো কষ্ট নাই, দুখ নাই এনেভাবে যাব ধৰিছে। এনেতে তাৰ চকুত পৰিল



এজন মানুহে খৰিলৈ আহিছে। খৰিবোৰ মুঠা মুঠাকৈ বন্ধা। সি সুধিলে কিমান দাম। দুটকা, মুঠা হিচাবে একো অনা। সি ভাবিলে এয়াতো ভাল উপাৰ্জ্জন কৰিবৰ উপায়। সিও আন মানুহৰ পৰা খৰি কম দামতে ৰাখি মুঠাকৈ বান্ধি অলপ কষ্টতে প্ৰায় দুগুণ দাম পাব পাৰে। সি সিদিনা ঘৰলৈ গৈ মাকক কলে "মা কাইলৈ মিকিৰণীয়ে খৰি আনিলে আমি ৰাখিম আৰু আহৰি সময়ত মই মুঠা মুঠাকৈ বান্ধি বজাৰত বেচিম। প্ৰায় দুগুণ পইছা পাম। মাকে কলে, "তেন্তে ভালেই। সিদিনাৰ পৰা সি মিকিৰনীৰ পৰা এবোজা এবোজা খৰি কম দামতে ৰাখে আৰু ফালি মুঠা মুঠাকৈ বান্ধি দিনে প্ৰায় আঠ অনাকৈ লাভ কৰে। সি আহৰি সময়ত দিনৌ আধঘণ্টাকৈ খাটি এনেভাবে পইচা আৰ্জ্জিব ধৰিলে। মাকে দেখি আনন্দ পালে। পইছা পাই এটা চৰতীয়াও খৰছ নকৰি মাকৰ হাতত দিয়ে আনি। মা বাঁহৰ খুটাৰ খোৰোঙত ভৰাই থ। মাছুল আৰু পৰীক্ষাৰ টকা দিব লাগিব। মাকে কয় "কিয় খৰচ কৰিম বাছা?" বুলিয়েই ঘৰৰ খুটাত যি পইচা থোৱা খোৰোং কৰিছিল তাতে জমাই থয়। সময়ত সি পৰীক্ষাৰ টকা দি পৰীক্ষা দিয়ে।

## ( ৪২ )

বুহুৰে মাকক কৈছিল "মা পৰীক্ষা মোৰ ভাল হৈছে। বৃত্তি পাবৰ আশা আছে। মই মেডিকেল কলেজত পঢ়িম বুলি লিখি দিছো।"

ভাল কৰিছ। বাবাৰে যদিও জজ চাহাব হব লগিব বুলি কৈছিল কিন্তু মোৰ ইচ্ছা তই ডাক্তৰ চাহাবহৈ বেমাৰী মানুহৰ সেৱা শুশ্ৰূষা কৰিবি।

তোমাৰ ইচ্ছাই মোৰো ইচ্ছা মা। কিন্তু মই যে কলিকতাত যাব লাগিব। তুমি অকলে ইয়াত থাকিব পাৰিবা?

তই নহলে মই কেনেকৈ থাকিম? এটা কথা কৰো। দুয়ো কলিকতালৈ যাওঁ। তাতে মইয়ো কিবা এটা কাম লম। তোক অলপ অচৰপ সহায় কৰিব পাৰিম।

কলিকতাত জানো কাম পাবা? নাপালে দুজন প্ৰাণী কলিকতাত কেনেকৈ প্ৰৱৰ্ত্তিম?

আমি মেতৰ মানুহ। যতে ততে কামৰ দিহা কৰিব পাৰিম।

তেন্তে বলা পৰীক্ষাৰ খবৰ নোলোৱাতে আমি তালৈ গৈ যি পাৰো সুবিধা কৰি লওঁ। পিচত খবৰ ওলালে তাত নাম লিখিম।

যদি সেইটো ভাল হয় তেন্তে তাকে কৰ। সিদিনাৰ পৰা সিহঁত কলিকতালৈ যাবলৈ সাজু হ'ল। সিহঁতৰ সকলো বস্তুবোৰ বেচিব ধৰিলে। দুনীয়াই তাইৰ মৰমৰ হাহঁ পাৰবোৰ বেচাত তাইৰ মনত কিমান বেথা লাগিল। কিন্তু কি কৰিব? সময়ত সকলো মায়া মোহ কাটি নিজৰ কাম কৰিব লাগিব। তাইক লাগে বুহুৰ মঙ্গল। দিনচেৰেকৰ পিচতে সিহঁতে কলিকতা পালেগৈ। তাতে বুহুৰে মেডিকেল কলেজৰ সকলো ভুভা ললে। সেই মেডিকেল কলেজতে



সিহঁতৰ ভাগ্যৰ গুণত দুনীয়াই এটা কামো পালে। তাত থাকিবলৈ সিহঁতে চৰকাৰী ঘৰৰ এটা কোঠাও পালে। সেই কোঠাতো বুহু আৰু দুনীয়াই যিমানপাৰে চাফ্‌চিকোনকৈ ললে। সিহঁতৰ খোৱা-লোৱাত যিমানেই কষ্ট নহওঁক কিন্তু বুহুৰ যাতে পঢ়া-শুনাত সুবিধা হয় সেয়ে দুয়োৰো চিন্তা। বুহুৰে কেইদিনমানতে কলিকতাৰ ভুভা সকলো লব পাৰিলে। সি পুথি ভৰালৰো সন্ধান পাই সেই আহৰি কেইদিন তাতে নানা কিতাপ পঢ়িব ধৰিলে। সময়ত তাৰ পৰীক্ষাৰ খবৰ ওলাল। সি নাম কৰি পাচ কৰিব পাৰিলে। বৃত্তিও পালে। দুনীয়াই আগতে মেডিকেল কলেজত কাম পোৱাৰ কাৰণে বুহুৰ সেই কলেজত ভৰ্ত্তি হবলৈ একো টান নাপালে। বিশেষতঃ কলেজৰ প্ৰিন্সিপালে মেতৰৰ ল'ৰাই মেট্ৰিকুলেচন পাচ কৰাত তেওঁৰ মনত বৰ আনন্দ। বুহুক তেওঁ বৰ মৰম কৰে। ঘৈণীয়েকেও বুহুক মাতি নি বহুতে কথা সোধে। সেই অলপ বয়সতে বুহুৰ জ্ঞান আৰু নানা কিতাপৰ কথা কোৱা দেখি তেওঁলোক আচৰিত হয়। প্ৰিন্সিপালে কয় ই সাধাৰণ লাইনত যোৱা হলে বহুতো নাম কৰিব পাৰিলে-হেঁতেন। তাৰ ইংৰাজীৰ ৰচনা তেওঁলোকে চাই আচৰিত মানে।

এনে কম বয়সতে ইমান গভীৰ ভাবৰ ৰচনা লিখা অতি বিৰল। দুনীয়াই কয় নহয় দেউতা সি বেমাৰীক শুশ্ৰূষা কৰা কাম পালেহে মই সুখী। প্ৰিন্সিপালে কয় বাৰু তহঁতৰ ইচ্ছামতে কৰ। সি ভালকৈ পঢ়িলে নাম কৰিব পাৰিব। বুহুৰে কলেজত ভৰ্ত্তি হৈ মনোযোগেৰে পঢ়া আৰম্ভ কৰিলে। প্ৰিন্সিপালে তাক যি কিতাপ লাগে সকলো-বোৰ দি সহায় কৰিলে। দুনীয়াই প্ৰিন্সিপালৰ ঘৰতো নিজৰ দৰে কাম কৰে। প্ৰিন্সিপালৰ ঘৈণীয়েকেকো সকলো প্ৰকাৰে সহায় কৰে। প্ৰিন্সিপালে কয় "মোৰ ল'ৰা নাই। বুহুৰে যদি ভালমতে পাচ কৰিব পাৰে মই তাক বিলাতত পঠিয়াম। তাক মই লৰাৰ দৰে জ্ঞান

কৰো। সি মোৰ কম্পাউণ্ডৰ ঘৰ এটাতে নাথাকে কিয়? ইয়াতে খাব লব।

তুনীয়াই কয়, "আমি মেতৰ মানুহ দেউতা। কেৱল যেতিয়া যি লাগে বুত্থক সহায় কৰিব। মবম কৰিব।"

প্ৰিন্সিপালে হাঁহে। ধৈৰ্ণীয়েকে কয় বাস্তৱতে বুত্থ লবাটো ইমান সুন্দৰ।

প্ৰিন্সিপালে পালি সাহিত্যৰ বাসেট্‌ঠ সুত্তৰ এটা গল্প কয় বাসেট্‌ঠ আৰু ভৰদ্বাজ বামুনৰ মাজত আচল বামুন কোন এই বিষয়ে তৰ্ক লাগিছিল। ভৰদ্বাজৰ মতে পিতৃ আৰু মাতৃৰ যাৰ জাতি ভাল, যাৰ পূৰ্ব্বপুৰুষ সকল পবিত্ৰ, যাৰ বংশত একো দোষ নাই, একো নিন্দাৰ যোগ্য নহয় তেওঁৰেই প্ৰকৃত ব্ৰাহ্মণ। বাসেট্‌ঠৰ মতে যি গুণবান ব্ৰতচাৰী তেওঁৰেই ব্ৰাহ্মণ। নিজৰ ভিতৰত এই তৰ্কৰ মিমাংসা কৰিব নোৱাৰি দুয়ো গৌতম বুদ্ধৰ কাষ চাপি সুধিলে "জাতিৰ দ্বাৰা ব্ৰাহ্মণ হয়নে কৰ্ম্মৰ ফলত ব্ৰাহ্মণ হয়?" ভগবান বুদ্ধই উত্তৰ দিছিল "জাতিৰ হেতু কেও ব্ৰাহ্মণ বা অব্ৰাহ্মণ নহয়। কৰ্ম্মৰ দ্বাৰাইহে ব্ৰাহ্মণৰ চিনাকি দিব পাৰে। মানুহে কামৰ দ্বাৰা কৃষক, কামৰ দ্বাৰা শিল্পী, কামৰ দ্বাৰা বেপাৰী মুদৈ, কামৰ দ্বাৰা ভৃত্য আৰু কামৰ দ্বাৰাহে পুৰোহিত হয়। বজা হয়। যিজনৰ ত্ৰিবিদ্যা আছে, শান্ত, পুৰ্নজন্মৰপৰা মুক্ত, জ্ঞানীসকলে তেওঁকহে ব্ৰাহ্মণ বুলি কয়। কিন্তু আমি বামুনৰ পেটত জন্মিলেই বামুণ বুলি ধৰি কত কি কৰোঁ, সিপিনে অজমূৰ্খই হওঁক বা নানা অধচাৰীয়ে হওঁক। তহঁত মেতৰ নহৰ। মানুহে তহঁতক মেতৰ বুলি ঘৃণা কৰিলেও তহঁত মেতৰ নহৰ। আৰু জান মেতৰ শব্দৰ আচল উৎপত্তি কত? মহত্বৰ পৰাহে মেতৰ। আগতে তেওঁলোক মহৎ লোক আছিল। ভালবেয়াৰ পাৰ্থক্য নকৰি এখন বৰ ওখ ভাব-ৰাজ্যত বিচৰণ কৰিছিল। সেই সুবিধা পাই মানুহে তেওঁলোকক এনে ঘৃণনীয় কামত লগায়। তাৰফলত আজি সেই জাতিৰ এনে



অধঃপতন। আজি জ্ঞানৰাজ্যৰ পৰা সমূলি আঁতৰত। মহাত্মাই ইহতক হৰিজন নাম দিছে। মহাত্মা থাকিলে ইহঁতৰ বহুতো উন্নতি হলহেঁতেন। কিন্তু তেওঁৰ মৃত্যুৰ পিচত যদিও তেওঁৰ কথা মানি লোক সকলে হৰিজন হৰিজন কৰে বা সিহঁতৰ মঙ্গলৰ কাৰণে ভাবে কিন্তু আচলতে সিহঁতৰ জ্ঞান ৰাজ্য মুকলি কৰিবলৈ, সভ্যতাৰ আঁলো পাবলৈ অলপো সুবিধা কৰা নাই। কেৱল সিহঁত থকা ঘৰ কেইটা চাফচিকোন কৰিলে কি হব? যদিহে সিহঁতৰ মনোৰাজ্য চাফচিকুন নকৰে।

এদিন বুত্থক প্ৰিন্সিপালৰ ঘৰত থাকিব কোৱাত সি উত্তৰ দিছিল "মোৰ জাতিৰ লোক, মোৰ ভাইবোৰ যি ঠাইত থাকে মই সেই ঠাইতে থাকি ভাল পাওঁ। মোৰ ইচ্ছা সিহঁতৰ থকা, মিলা সকলোতে অলপ অচৰপ উন্নতি কৰো। মই ভালকৈ থকা দেখিলে তেওঁলোকেও অলপ অচৰপ ভালকৈ থাকিবলৈ চেষ্টা কৰিব। সিহঁতৰ মাজত অলপ শিক্ষাৰ পোহৰ দিব পাৰো যদি তাৰো চেষ্টা কৰিম।"

প্ৰিন্সিপালে কলে, "বুত্থ সুন্দৰ তোমাৰ কথা। তুমি তাতে থাকা।"

( ৪৩ )

পিষ্টলৰ ধোঁৱাত অনন্তৰ গোটেই কুঠৰী ধুৱলি কুঁৱলী হ'ল। অনন্তয়ো গম নাপালে সি কি কৰিলে। কাক গুলি কৰিলে? সি আকৌ শোৱাপাটিত বাগৰি পৰিল। সি ভাবিলে জীৱনৰ মূল্য কি? কিন্তু মুহূৰ্ত্ততে তাৰ চেতন নোহোৱা হ'ল। সি অবশ হৈ সেই শোৱাপাটিতে পৰি থাকিল। যি অনন্তই কত দেশৰ কথা, গাওঁৰ উন্নতিৰ কথা, সমাজৰ ঔদ্ধত্যৰ কথা, শিক্ষাৰ কথা ভাবিছিল সেই অনন্তৰ যেন আজি একো ভাবিবৰ নাই। তাৰ যেন আজি জগতৰ লগত, সমাজৰ লগত সম্পূৰ্ণ বিচ্ছেদ। তাৰ দেহ আছে, কিন্তু সেই দেহৰ যেন আজি কাৰো আৱশ্যক নাই। তাৰ মন আছিল এদিন আনন্দ উলাহত নাচি ফুৰা, আজি যেন সেই মন সমূলি অৱশ। একো ভাবিবলৈ, আনন্দ-দুখ অনুভৱ কৰিবলৈ আৰু শক্তি নাই। সি তেনে চেতন নোহোৱা অৱস্থাতে কিমান পৰ থাকিল সি কব নোৱাৰে। আবেলি কেইজনীমান মাইতীৰ লগৰ ছোৱালীয়ে মাইতীক লগ পাব আহি মাইতীক নাপাই আৰু অনন্তক তেনে ভাবে পৰি থকা দেখি আচৰিত হৈ তাৰ মূৰত পানী ঢালিবলৈ ধৰিলে। আকৌ তাৰ অলপ দূৰত পিষ্টল এটা পাৰ থকা দেখি সকলোৱে আচৰিত হ'ল। পিষ্টলেৰে কি কৰিছিল কেৱে একো নুবুজিলে। কেৱল দেখিলে ওচৰৰ বেৰ এখনত মাইতীৰ ছবি এখন আৰি থোৱা আছিল। সেই ছবি খন ভাঙি চিঙি চূৰ্ণ হৈ পৰি আছে। সেই ছবিৰ ওপৰৰ আৰ্চিখন গুৰাহৈ গৈছে। আৰু মাইতীৰ ছবিৰ ঠিক কপালৰ গুৰিতে এটা ডাঙৰ ফুটা হৈ আছে। ছোৱালী কেইজনাই নানা জল্পনা কল্পনা কৰিব ধৰিলে। হয়তো মাইতীৰ লগত অনন্তৰ কিবা কাজিয়া পেচাল হৈছিল। তাৰ ফলত মাইতীক



গুলি কৰিছে, আনকি মাইতীৰ ছবিতো গুলি কৰি ছবি ভাঙিচিঙি চূৰমাৰ কৰিছে। তাইহঁতে আৰু কত কি জল্পনা-কল্পনা কৰিলে। কত নভবা কথা ভাবিলে। অলপ কথাত এনে হব নোৱাৰে। কিন্তু মাইতী কত গল? যদি মাইতীক গুলি কৰিলেহেঁতেন তেন্তে মাইতীৰ মৰাশ ইয়াতে কৰবাত পৰি থাকিলহেঁতেন! হঠাৎ তাইহতৰ চকুত দুৱাৰ-দলিত পৰি থকা চিঠিখন পৰিল। চিঠিখন এজনাই আনি মেলি পঢ়িলে। দেখিলে সেইখন মাইতীয়ে লিখিছে। তাত লিখিছে তুমি উভটি নহাত মই বৰ অকলশৰীয়া অনুভৱ কৰিলোঁ। ভাবিলোঁ তুমি আৰু উভটি নাহা। গতিকে নিজৰ ভৰিৰ ওপৰত সকলো নিৰ্ভৰ কৰিব লাগিলোঁ। নিজৰ উপাৰ্জ্জনৰ-পথ বিচাৰি লবলৈ উপায় বিচাৰি ওলালোঁ। মই কথাছবিত যোগ দিম। অশোক কুমাৰক লগ ধৰিবলৈ আজিয়ে ওলালোঁ। যদি তুমি উভটি আহিছা মই পিছত চিঠি দিম। সেই চিঠিৰ ঠিকনাত তুমি মোক বোম্বেত গৈ লগ ধৰিবা। তাতে আমি কথা ছবিত যোগদি উপাৰ্জ্জনৰ উপায় উলিয়াম। ঔ এটা তোমাৰ 'বেগত' থকা আধাটকা মই আনিছোঁ, তোমাৰ কষ্ট হব পাৰে বুলি আধা টকা নানিলোঁ। তেনে কৰাৰ বাবে মোক ক্ষমা কৰিবা। সবিশেষ বিবৰণ মই তোমাৰ চিঠি পালে জনাম। আজি মই এলাহাবাদলৈ যাম। মোৰ মৰম আৰু ভক্তি জানিবা। আজিও মই তোমাৰ সেই ভনীটি, মাইতী। মোৰ প্ৰনাম।" চিঠিখন পঢ়ি ছোৱালী কেইজনীয়ে বহুতো কথাৰ গম ধৰিব পাৰিলে। তাইহঁতে বুজিলে মাইতীৰ মৃত্যু হোৱা নাই। মাইতী এনেভাবে গুছি যোৱা কাৰণে অনন্তই খঙতে মাইতীৰ স্মৃতিও পাহৰিবলৈ মাইতীৰ ছবিৰ ওপৰত এনে ভাবে প্ৰতিশোধ লৈছে। আন পিনে ভাবি চিন্তি অস্থিৰ হৈ জ্বৰত ভুগি জ্বৰৰ তাপত অৱশ হৈ পৰিছে। তাইহঁতৰ এজনাগৈ ডাক্তৰ মাতি আনিলে। ডাক্তৰে চাই পৰীক্ষা কৰি দৰৱ পাতি

দিলে। এদিনৰ পিচত তাৰ চেতনা আহিল। সি নানা কথা বলকিব ধৰিলে। মাজে মাজে কয় গুলি কৰিছোঁ। কাক হত্যা কৰিছোঁ। নিশ্চয় মৰিছে।" বহু দিনৰ পাছত সি ভাল হৈ লৰিচৰি ফুৰিব পৰা হ'ল। কিন্তু সি আগৰ জ্ঞান নাপালে। মাজে সময়ে সি কিবাবোৰ বলকে। নহলে মনে মনে থাকি কেৱল থৰ হৈ থাকে। মাজে মাজে হাঁহে। ছোৱালী বিলাকে বহুদিন তাৰ কাৰণে খৰছ কৰি তাৰ সমূলি ভাল হোৱাৰ আশা নেদেখি লাহে লাহে তাৰ খবৰ লব এৰিলে। তাৰ খোৱা লোৱাৰ ঠিক নোহোৱা হ'ল। এনে বিদেশত তাৰ এনে কোন আপোন আছে যেয়ে বহু দিনলৈ তাৰ আল পৈচান ধৰি থাকিব, তাৰ খোৱা লোৱাৰ দিহা কৰি দিব? সি অতততত ঘূৰি ফুৰে। কেতিয়াবা ভোকত তৰণি নাপাই বাটৰুৱাৰ ওচৰত হাত পাতে। দুটা এটা পইচা পালে সি বাটত ভজা বুত কিনি খায়। তাৰ কাপোৰ কিনি চিৰি ফালি গ'ল। সি কত থাকে নাথাকে একো থিৰাং নোহোৱা হ'ল। তাৰ যে কোনটো ঘৰ সেইটোৱো সি গম নাপায় আৰু গম পালেও ভাৰা লোৱা ঘৰ যেয়ে ভাৰা দিছিল সি টকা নাপালে কিয় থাকিব দিব? তাৰ বয় বস্তু কিতাপ বহী সকলো ভৰা দিয়া লোকে হজম কৰিলে। সি কাৰো ঘৰৰ দুৱাৰ মুখত পৰি থাকে। বৰষুণত তিতে, ৰদত শুকায়। বেচিভাগে এখন মিঠাইআলাৰ দোকানৰ সমূখত সি থাকে। মিঠাইৱালা মৰমিয়াল লোক তাক মিঠাই খাব দিয়ে। কেতিয়াৱা ভাতো দিয়ে। সি তাৰ হতুৱাই অলপ অচৰপ কাম কৰি লয়। হাতত তাক দুটা বাল্টি দিয়ে। ওচৰৰ পানী কলটোলৈ বাল্টিৰে সৈতে লৈ গৈ বাল্টিত পানী ভৰাই আকৌ ঘৰলৈ আনিব দিয়ে। সি তাৰ হাতত বাল্টি দিলেই আনিব লাগে বুলি জনা হ'ল আৰু তেনেভাৱে পানী আনে। তাৰ হতুৱাই আগ চোতাল খনো সাৰাই। দিনৰ পিচত দিন গল। তাৰ অৱস্থা জুৰুলা



জুপুৰা হ'ল। কিন্তু তাৰ অৱস্থা সম্বন্ধে তাৰ জ্ঞান নাই। সি কেতিয়াবা হাঁহে, কেতিয়াবা কান্দে, কেতিয়াবা হাত চাপৰিং দিয়ে। বৰ ভোক লাগিলে সি বাটৰুৱাক পেটটো দেখুৱাই। একো নামাতে। বেচি ভাগেই সি সেই মিঠাইৰ দোকানৰ আগত বহি থাকে। এনে ভাবে কত দিন গল তাৰ নিৰ্ণয় নাই। তাক দেখিলে কোনে কব সেই শিক্ষিত অনন্ত বুলি যেয়ে এদিন ভাবিছিল নানা তৰহৰ দেশৰ উন্নতি, সমাজৰ উন্নতি, নতুন ভাবৰ পতন জাগৰণৰ প্ৰচলনৰ কথা। যেয়ে ভাবিছিল, সমাজ সংস্কাৰৰ কথা, গোটেই বিশ্বৰ লোকেই নিজৰ বুলি, পিতৃ মাতৃকো নিজৰ নুবুলি যাৰ প্ৰাণ কান্দিছিল পৰৰ দুখত, যাৰ গোটেই মনটো জগাই তুলিছিল সমাজৰ অবিচাৰ, অধাচাৰ, ঔদ্ধত্যৰ বিৰুদ্ধে। যেয়ে অবলা-তিৰোতাৰ ওপৰত কৰা অবিচাৰ সহ্য কৰিব নোৱাৰি, নিজৰ গাওঁ, ভুই ইষ্ট-কুটুম, পিতৃ মাতৃ, ভাই-বন্ধু এৰি লৰ দিছিল বিদেশলৈ। যেয়ে ইচ্ছা কৰিছিল অশিক্ষিতক শিক্ষিত কৰি মনৰ সঙ্কীৰ্ণতা, ভয়, সঙ্কোচ গুচাই সৎসাহস উদাৰতা বঢ়াবলৈ। যেয়ে বিচাৰিছিল, শিল্প, সাহিত্যৰ উন্নতি কৰিবলৈ, কথাছবিত যোগ দি শিল্প সাধনা কৰিবলৈ কিন্তু আজি সেই বিলাক কত? এনেভাবে কত বছৰ উকলিল সি কব নোৱাৰে। তাৰ মনত নাই তাৰ ঘৰ কোন গাওঁত, কোন তাৰ পিতৃ-মাতৃ। সি মাইতীক সি ইমান মৰম কৰিছিল, ভাল পাইছিল তাৰ মনত আজি তাইৰ-স্মৃতি কত? দুনীয়াৰ কথা, মালতীৰ কথা সি অলপো নাভাবে।

এনেভাবে দীনদৰিদ্ৰভাবে দিন গৈছে। কিন্তু সি দিনটো এনেকৈ কটালেও গধূলি ওচৰৰ কথাছবি ঘৰত বহুতো মানুহৰ জুম দেখি তালকৈ যায়। কেতিয়াবা কেতিয়াবা কথাছবি চলোৱা লোক সকলৰ কেৰে ৰঙতে কয়, এই পগলা, ছবি চাবি আহ।' সি তাৰ কথা-মতে তাত সোমাই চাই থাকে। কাকো একো নামাতে, একো নকয়।

এনেভাবে সি দিন কটাব ধৰিছে। মিঠাইৰালাই তাব শীতৰ চেচা গুচাবলৈ কেখনমান থৈলা দিয়ে। সি তাবে ছখন পাবে। ছখন মান ওপৰত উবি শীতৰ প্ৰকোপ কটায়। এদিনা সেই কথাছবি ঘৰত বহুতো মানুহৰ জুম হৈছে। এজন হুৱাবত থকা লোকে তাক ওচৰত দেখি কিঙৈ পগলা সোমাবি নেকি? যা! সি ভিতৰলৈ সোমাই গ'ল। কথাছবি ঘৰত আন্ধাৰ হল। অলপতে আবকাপোবত ছবি ওলাল! সি একধ্যানে চাই আছে। এনেতে দেখিলে এজনী ছোৱালীয়ে কথা-ছবিত ওলাই নাচি নাচি গীত গাব ধৰিছে। ধুনীয়া ছোৱালীৰ মূৰ্ত্তি। নাচোন আৰু গীতে দৰ্শকক মুগ্ধ কৰিছে। অনন্তয়ো চাই চাই হঠাৎ চিঞৰি উঠিল "থিক, থিক, সেই সেই বুলিয়ে আব কাপোবব ওচৰ চাপিল। সি ওচৰলৈ গৈ জুমি জুমি চাব ধৰিলে। দৰ্শক সকলে চিঞৰিব ধৰিলে এই গুছ গুছ, আব কাপোবব আগবপবা গুছ। তথাপি সি আতবি নগল। সি হঠাৎ কৈ উঠিল "মাইতী! মাইতী, বুলি আৰু পৰ্দ্দাব ওচৰ চাপি সেই ছবিটোক সাবোত মাৰি ধৰিব খুজিলে। গোটেই কথাছবি ঘৰত দৰ্শকৰ মাজত হাহাকাৰ লাগিল। কৰ পাগলক সোমাব দিছে। এনে সুন্দৰ গীত আৰু দৃশ্যটো নষ্ট কৰিলে। কিন্তু সি সাবটি ধৰিব নোৱাৰি কেৱল কলে "মাইতী, মাইতী তই ইমান দিন কত আছিলি? তাব সেই কথাব লগে লগে দৰ্শকসকলে চিঞৰিব ধৰিলে, বলিয়াক বাহিৰ কৰিদে! এনেতে কেজনমান লৰি আহি তাক টনা আজোৰা কৰি "বল বাহিৰলৈ বল।" সি কেৱল কলে এৰি দে মাইতীক এৰি নাযাওঁ। কিন্তু তাব কথা কোনে শুনে? "বাহিৰ কৰি দে বলীয়াক" বুলি তাক মাৰি ধৰি টানি হুৱাৰমুখলৈ নি হুৱাৰৰ বাহিৰ কৰি দি হুৱাব বন্ধ কৰি দিলে। সি হুৱাৰৰ বাহিৰলৈ আহি চেচা বতাহ পাই অলপ শান্ত হৈ কত কি ভাবিব ধৰিলে। তাব যেন মনত পুৰণি সকলো স্মৃতি মুহূৰ্ত্তে জাগি উঠিল। সি আলিবাটত বিজুলী বন্তিৰ পোহৰত তাব সাজ পাৰ অতি লেতেৰা



দেখি, তাব গোটেই গা মলিৰে ভৰা দেখি সি আচৰিত হল। সি ভাবিলে তাব এই অৱস্থা কেনেকৈ হল? তাৰ মনত পৰিল সি থকা ভৰাঘৰটোলৈ। সি ভাবিলে ততালিকে সেই ঘৰলৈ গৈ তাৰ সাজপাৰ সলায়। সি ভাবিলে সেয়া আচল মাইতী নহয়।' মাইতীৰ ছবিহে ছবিঘৰৰৰ পৰ্দাত দেখিছে। সি ভাবিলে তেন্তে মাইতী কোনোবা ফিল্ম কোম্পানীত সোমাই সি যি ভাবিছিল সেয়া সম্পূৰ্ণৰূপে পূৰ্ণ কৰিছে। তাব শিল্পকলাৰ যি উৎকৰ্ষ সাধিব খুজিছিল সেয়া আজি মূৰ্ত্তিমৱী হৈ সম্পূৰ্ণ হৈ ওলাইছে। লগে লগে তাৰ মনত পৰিল সেই আগৰ ঘটনা। যিদিনা মাইতী সেই ঘৰৰ পৰা নোহোৱা হৈছিল। কিন্তু তাব কেনেকৈ এনে অৱস্থা হল সি একো বুজি নাপায়। সি কেনেকৈ এনে কুধচ সাজপাৰ পিন্ধি আজি চহৰৰ আলিত ওলাইছে সি ভাবি নাপায়। তাৰ সেই সাজপাৰ, সেই মলি দেহ, ফটা ভৰি হাত দেখি তাব বৰ লাজ লাগিল। সি ততালিকে আৰু আলিবাটত নৰৈ বেগাই তাৰ ভাৰা কৰা ঘৰলৈ খোজ ললে। সি বাটত হুই এজন চিনা লোক পালে। কিন্তু তেওঁলোকক লাজতে নামাতিলে। তেওঁ-লোকেও সি বলীয়া হোৱা বুলি জানি সহানুভূতি চকুৰে চাই আঁতৰ হ'ল। সি গৈ গৈ তাৰ ঘৰ পাই দেখে তাত কেনোবা মানুহ আছে। সি মাত দিলে কোন আছা?

এজনী ডাঙৰ ছোৱালী ওলাই আহি তাক দেখি আকৌ ততালিকে ভিতৰ সোমাল। সি ছোৱালীজনীয়ে কোৱা শুনিলে সেই বলীয়াজন আহিছে। ঘৰৰ হুৱাৰ মুখত চিঞৰিব ধৰিছে। তাক সিহঁতে চিনে, কিয়নো সি প্ৰায়ে সেইবোৰ ঠাইত আগেয়ে ঘূৰি ফুৰিছিল, হাঁহিছিল, কান্দিছিল। সকলোৱে তাক বলীয়া বুলিহে জানে। সি তাৰ ঘৰত সোমাবনে নোসোমাব ভাবি থাকোতে সি দেখিলে সেই ভাৰা দিয়া ঘৰৰ মালিক সেইপিনে আহিছে। সি দেখিয়েই তেওঁক চিনি পালে। সি সুধিলে "মোৰ ঘৰত এইবোৰ কোন?"

ঘৰৰ মালিকে তাক বলিয়া বুলি জানি একো নকৈ যাব ধৰোতে সি ততালিকে তেওঁৰ বাট আগচি সুধিলে "মোৰ ঘৰত সেইবোৰ কোন? মোৰ বস্তুবেহানিবোৰ ক'ত? কিতাপবোৰ কত?"

ঘৰৰ মালিকে কলে, "সেই ঘৰ আনক ভাৰা দিছো।"

মই থাকোতে আনক ভাৰা দিবা কেনেকৈ? বিশেষত মোৰ মাল বস্তুবোৰ থাকোতে?

তোমাৰ মালবস্তু কিছুমান বিক্ৰী কৰি মোৰ আগৰ ঘৰৰ ভাৰা আদায় কৰিছো।

কি মই ভাৰা দিয়া নাছিলো। মইতো কাৰো বাকী কেতিয়াও নাৰাখো।

মালিকে সি ভাল ভাবে কথা কোৱা দেখি সি কলে তুমিতো আগেয়ে নিয়মমতে দি আছিলা। কেৱল যি মাহত বলীয়া হৈছা সেই মাহৰ পৰা বাকী আছিল।

মালিকৰ এই কথা শুনি অনন্ত আচৰিত হ'ল। সি কেতিয়া বলীয়া হল? এই কথাৰ জানো কিবা সত্য আছে? নে কলিকতীয়া ফাকটি।

সি খঙতে কলে, "মই বলীয়া কেতিয়া হলো? মোৰ কিতাপবোৰ কত? সেইবোৰ যে বহুতো মূল্যৰ।

তোমাৰ কিতাপবোৰ মোৰ ঘৰত থৈছো কিন্তু কিছুমান বেয়া হব পায়। আজি কিমান বছৰ লাৰি চাৰি চোৱা নাই। যেনে থৈছো তেনে আছে। তোমাৰ আন আন বস্তুবোৰো বহুত দিন ৰাখি থৈছিলো কিন্তু তুমি যেতিয়া ভাল হোৱা অৱস্থা নেদেখিলো তেতিয়াহে বিক্ৰী কৰিছো। মই মিছা নকও তোমালোক যিমান দিন সেই ঘৰত আছিলা এদিনো বেয়া ব্যৱহাৰ কৰা নাই! এবাৰো টকা বাকী ৰখা নাই, তাতে তোমাৰ থকা তোমাৰ ভনীটিৰ লগত মোৰ ডাঙৰ ছোৱালীজনীৰ



ইমান ভাল ভাব। তাই আজিও তেওঁৰ কথা কৈ থাকে—কিন্তু তেওঁ হঠাৎ নোহোৱা হল। তোমাৰ এনে দুৰৱস্থা হ'ল। তেতিয়া সেইবোৰ বেচি পেলালো। তুমি জানো ভাল পাইছা?

মোৰতো মনত নপৰে মই কেতিয়া বলীয়া হলো?

এনেতে আন এজন মানুহ কাষেৰে গল। সি ঘৰৰ মালিকক কলে, "বলীয়াৰ লগত কি কথা পাতিছা?

অনন্তই তাৰ মুখতো তাৰ বিশেষণ শুনি ভাবিব ধৰিলে সি কি সচাঁকৈ বলীয়া হৈছিল? তেন্তে কিমান দিন বলীয়া হৈছিল? এতিয় সি গম ধৰিব পাৰিলে কিয় তাৰ সাজপাৰ এনে কুধচ হৈছে। কিয় তাৰ গাৰ গোন্ধত ভূত পলোৱা অৱস্থা।

সি আৰু মালিকক একো নকৈ কেৱল কলে তুমি মোক এখন ধুতি আৰু কামিজ দিব পাৰা। মই এতিয়া মোৰ অৱস্থা গম ধৰিব পাৰিছোঁ। মোৰ আন বস্তুবোৰ নহলেও কিতাপবোৰ যে ৰাখিছা মোৰ তাতে আনন্দ।

মালিকে কলে—"বলা মোৰ ঘৰলৈ বলা। তুমি দেখিছো বহুতো সুস্থিৰ হৈছা। মালিকৰ কথামতে সি তেওঁৰ পিচে পিচে গ'ল। সি মালিকৰ ঘৰ পাওঁতে মালিকৰ ঘৈণীয়েকে কলে বলীয়াটো দেখো পিচে পিচে লৈ আহিছা।

মালিকে কলে "নাই তেনেকৈ নকবা। তেওঁ ভাল হৈছে; চাওঁ এখন ধুতি আৰু এটা কামিজ দিয়াছোন। বুলিয়েই অনন্তৰ পিনে চাই কলে, "তুমি গা ধুৱা জানো?"

এৰা পানী পালে গা ধুলোহেঁতেন। নহলে গঙ্গালৈ গৈ গা ধুম।

নাই ইয়াতে ধোৱা।

অলপ পিচত পানী দিয়াত অনন্ত গা মূৰ পখালি ভালকৈ গা ধুলে। চাবোনেৰে গোটেই পৰিষ্কাৰ কৰিলে। তাৰ পিচত কাপোৰ কানি সলাই সুন্দৰ যুবকটো হৈ গা ধোৱা কুঠৰীৰ পৰা ওলাই আহিল।

সি মালিকক কলে আজি যেন মোৰ নতুন দিন যেন লাগিছে। মোৰ মনত বৰ আনন্দ। মই ইমান দিন যি যি ভাবি আছিলো সেই আশা পূৰ্ণ হোৱাত তাতকৈ কি আনন্দ হব পাৰে? বুজিছা, মাইতীয়ে কথাছবিত যোগ দি নাম কৰিছে। মই নিজ চকুৰে তেওঁৰ নাচোন গীত চাই আহিছো ইয়াতকৈ কি আনন্দ হব পাৰে? এনেতে মালিকৰ ডাঙৰ ছোৱালীজনীয়ে কলে, "কি মাইতী দিদি ফিল্ম ষ্টাৰ হৈছে।"

হৈছে, নিশ্চয় হৈছে। মই নিজ চকুৰে দেখিছো।

ছোৱালীজনীয়ে কলে—তেওঁৰ যি কণ্ঠস্বৰ, যেনে গীত বচন কোৱাৰ ভঙ্গী, তেওঁ যে কথাছবিত নাম কৰিব পাৰিব মই আগেয়ে কৈছিলো। তেওঁৰ লগত এই সম্বন্ধে বহুদিন কথা বতৰাও হৈছিলো। আজি শুনি আনন্দ পালো। অনন্তই কলে—

মোক এটা দৃশ্যই মোৰ সকলো স্মৃতিৰ দুৱাৰ মেলি দিলে। মোৰ অতীত জীৱনৰ সকলো ঘটনা আপোনা আপুনি মোৰ মনত উদয় হল।

এনেতে মালিকে তাৰ হাতত এটা বেগ আনি দি এয়া তোমাৰ টকা এতিয়াও বেগতে আছে। মোৰ ছোৱালীজনীয়ে ৰাখি থৈছে। তাই কয়, "মাইতী দিদিৰ স্মৃতি স্বৰূপ এয়া থাকক। সময়ত কিবা এটা কৰিব লাগিব।"

অনন্তই সেই বেগ আৰু টকা পাই আনন্দত নাচি উঠিল। যিনহওঁক সি কেইদিনমান আনক হাত নপতাকৈ থাকিব। তাৰপিচত কিবা এটা দিহা কৰিব পাৰিব। তাৰপিচত সি কলে "কিতাপবোৰ কত থৈছা?"

মালিকে তাক আন এটা কুঠৰীলৈ নি এটা আলমাৰী দেখুৱাই কলে "সৌবোৰ।" সেই কিতাপ আমি বুজি নাপাওঁ সকলোবোৰ ভালে আছেনে কাইলৈ চাবা। এতিয়া অলপ জা-জলপান কৰাহি।



অনন্তই কলে আপোনাৰ মন বৰ ডাঙৰ। এনে মহৎ বুলি মই আগেয়ে জনা নাছিলো। কিন্তু সাধ্যহতে মোক এটা সৰু কুঠৰী ভাৰা দিব পাৰিবা?

পাৰিম।

সুন্দৰ। এই বুলিয়েই সি মালিকৰ লগে লগে গৈ জলপান খালে।

মালিকৰ ছোৱালীজনীয়ে কলে, "আজি ৰাতি ইয়াতেই ভাত খাওঁক অনন্ত দাদা।"

অনন্তই যেন এখন স্বৰ্গৰাজ্যত কোনোবা দেবীৰ কণ্ঠস্বৰ শুনি একো কব নোৱাৰি কেবল ৰ লাগি চাইয়ে থাকিল। তাৰ পিচত কলে তোমালোকৰ মহত্ব। তোমাৰ নামটো মই পাহৰিছো।

ছোৱালীজনীয়ে কলে "মীৰা।"

ও মনত পৰিছে মীৰা, তোমালোকে যি মৰম দেখুৱাইছা মোৰ জীৱনত নাপাহৰো। সেই ৰাতি নানা কথা বতৰাকৈ সেই ঘৰতে থাকি অনন্তই খোৱালোৱা কৰিলে।

( ৪৪ )

মাইতীয়ে যিদিনা কলিকতাৰ পৰা এলাহাবাদলৈ গৈছিল সিদিনাই অশোক কুমাৰ কিবা ততাতৈয়া কামৰ কাৰণে বম্বেলৈ যাত্ৰা কৰিছিল। গতিকে এলাহাবাদত অশোক কুমাৰক লগ নাপালে। কিন্তু বাতৰিলৈ জানিব পাৰিলে দেবীকা ৰাণী কিবা কাৰনত এলাহাবাদলৈ আহিছে। তেওঁ গৈ দেবীকাৰাণীক লগ ধৰি কথাছবিত সোমাবলৈ যে তেওঁৰ ইচ্ছা সেইটো কলে। তেওঁৰ ইচ্ছা দেখি দেবীকাৰাণীয়ে কলে "বাৰু, তোমাৰ গীতা শুনো।" এইবুলি বাদ্যযন্ত্ৰৰ ওচৰলৈ তেওঁক মাতি নিলে। এটি গীত শুনিয়ে দেবীকাৰাণীয়ে বুজিলে সুবিধা পালে সময়ত যে তেওঁ কথা ছবি জগতত নাম কৰিব পাৰিব তেওঁ সহজতে বুজি, "বাৰু তুমি মোৰ লগতে বোম্বেলৈ বলা। তাতে সকলো সুবিধা কৰি দিম।" অৱশ্যে এইবোৰ কথা দুয়ো ইংৰাজীতে হৈছিল। আমি অসমীয়া ভাঙণীহে দিলো।

মাইতীয়ে কলে, "মোৰ লগত যে যোৱা খৰছ নাই ?"

দেবীকাৰাণীয়ে কলে, "সেইটোলৈ ভাবিব নালাগে। তুমি হিন্দী ভালকৈ জানা ?" মাইতীয়ে কলে, "সন্তৰ জানো।"

তাৰ পিচতে দুয়ো হিন্দীতে কথা হ'ল।

"দেখিছো তুমি হিন্দীত পাৰ্গত" বুলিয়েই দেবীকাৰাণীয়ে, সুধিলে "নাচ জানা ?"

কিছু পৰিমাণে শিকিছোঁ।

বাৰু সেইবোৰ বোম্বেত চাম। আজি ইয়াত মোৰ ততাতৈয়া কাম আছে। সেইবোৰ থিৰ কৰি লওঁ। তুমি মোৰ লগত বোম্বেলৈ যাবা। তুমি এতিয়া থাকিবা কত ?



মই যে এই মাথোন এলাহাবাদ আহি পাইছো। ইয়াত মোৰ কোনো চিনা জনা নাই। মই অশোক কুমাৰক লগ পাম বুলি আহিছিলোঁ।

তেওঁ আজি ৰাতিপুৱাই বোম্বেলৈ উভতিছে। তেন্তে তুমি আমাৰ লগতে থাকা। কাইলৈ একেলগে যাম। তাৰ পিচত তেওঁ তেওঁৰ লিগিৰাক মাতি এওঁৰ থকামিলা খোৱাৰ সকলো সুবিধা কৰিব দি নিজৰ কামলৈ গ'ল। পিচদিনা আটায়ে বোম্বেলৈ যাত্ৰা কৰিলে।

তাৰপিছত মাইতীৰ উপযুক্ততা চাই কথা ছবিত ভাও লব দিলে। লাহে লাহে মাইতী কথাছবিত খ্যাতনামা উজ্জ্বল তৰাৰ দৰে জিলিকি উঠিল। তেওঁ মাইতীৰ নাম গুছাই বেলেগ নাম দিলে। সেই ছবি দেখিয়েই অনন্তৰ ভাগ্য পৰিবৰ্ত্তন হল। অনন্তই পিচদিনা নিজৰ নতুন কুঠৰীতো চাই সেইটো ভালকৈ চাফচিকুণ কৈ লৈ তাৰ কিতাপবোৰ তালৈকৈ আনিলে। সন্ধহতে মালিকৰপৰা মেজ এখন আৰু শোৱা খাট এখন আনি ব্যৱহাৰ কৰিলে। সি মালিকক কলে,—মই বেচিদিন ইয়াত নাথাকিম। সেইকাৰণে এইবোৰ কিনি মিছায়ে খৰছ নকৰো। মালিকেও তাৰ কথাতে হয়ভৰ দিলে। ৰাতিপুৱা সেইবোৰ ঠিক কৰি সি তাৰ আগৰ কামকৰা ঠাইলৈ গল। সি শুনিলে তাৰ আগৰ কামটো গৈছে। যদি ইচ্ছা কৰে আন এটা কামত ভৰ্ত্তি হব পাৰে। সি তাতে মান্তি হ'ল। তাৰ ভাব এমাহ দুমাহ কাম কৰি টকা গোটাই সি বোম্বেলৈ গৈ মাইতীক লগ ধৰিব আৰু সিও কথা ছবিত যোগ দিব। সি আৰু ৰাতি কথা ছবিৰ ঘৰলৈ গৈ টিকট কাটি সোমাই সেই ছবিখন চাব ধৰিছে। কোন কোম্পানীৰ সেই ছবি, মাইতীয়ে কি নতুন নামত কথা ছবিত ওলাইছে সকলোবোৰ টুকি ললে। তাৰ পিচত পিচৰ দিনা সি সেই কোম্পানীৰ জৰীয়তে মাইতীলৈ নতুন নামত চিঠি লিখিলে। দিনচেৰেকৰ পিচত মাইতীৰ উত্তৰ আহিল। "ইমান বছৰৰ মূৰত

তোমাৰ চিঠি পাই আঁজি মোৰ কি আনন্দ হৈছে সেইটো এই অকণি চিঠিত প্ৰকাশ কৰা অসম্ভৱ। মই তোমালৈ চিঠি লিখি লিখি ভাগৰিলো। কত চিঠি Dead letter post office ৰ পৰা ঘূৰি আহিছে। কত চিঠি বা ক'ত পৰি ৰৈছে! মই ভাবিছিলো তুমি আগৰ ঠাইৰপৰা নাইবা কলিকতাৰ পৰা আন ঠাইলৈ গুছি গৈছা। যি নহওঁক আজি তোমাৰ চিঠি পাই বুজিলোঁ আজিও তুমি কলিকতাতে আছা। কিন্তু আৰু থাকিব নালাগে। তুমি এই চিঠি পালেই বোম্বেলৈ আহিবা। মই বেলেগে তোমালৈ ২০০ টকাৰ এখন চেক্ পঠিয়ালো। সেই চেক ভঙাই ততালিকে আহিবা। মই এবাৰ ভাবিছিলো কলিকাতলৈ গৈ তোমাক পিট্ পিট্ কৰি বিচাৰিম। কিন্তু তাৰ আগেয়ে তোমাৰ চিঠি পাই আজি মোৰ মন আনন্দত ভৰি উঠিছে। ইমান দিন ক'ত আছিলা, কি কৰিছিলা চিঠিত একো নিলিখিলা। যিনহওঁক তুমি ইয়ালৈ আহিলে সকলো শুনিম। মোৰ প্ৰণাম আৰু শ্ৰদ্ধা লবা। লগে লগে জানিবা যদিও মোৰ জনম সৃষ্টিকৰ্ত্তাৰ হাতত কিন্তু মোৰ বৰ্ত্তমান অৱস্থাৰ সৃষ্টিকৰ্ত্তা তুমি হে। তুমি মোক সকলো প্ৰকাৰে শিক্ষা দীক্ষা নিদিলে মই ক'ৰ আন্ধাৰ গুহাত গেলি পচি মৰিলোহেঁতেন মই ভাবিব নোৱাৰো। তুমি যি উজ্জ্বল পথলৈ মোক টানি আনিলা তাৰ ফলত আজি মোৰ মাহে ১০০০৲ টকা।

ইতি

তোমাৰ মৰমৰ মাইতী।

অনন্তই মাইতীৰ চিঠি পাই আনন্দত উতলা হল। অনন্তই ভাবিলে এদিনা জগতখনকে মই অকৃতজ্ঞ ভাবি কি ভুল কৰিছিলো। পিচৰ দিনা সি চেক্ পালে।

( ৪৫ )

অনন্তই দুদিন পিচতে বোম্বেলৈ গ'ল। তাত মাইতীয়ে ঠিকনা দিয়ামতে মাইতীৰ হাউলী বিচাৰি উলিয়ালে। মাইতীৰ ঘৰটো দুমহলা। অনন্তই পত্নুলী মুখ পাওঁতে দুৱৰীয়ে ততালিকে তেওঁৰ বয়বস্তুবোৰ নি সেই দুমহলালৈ অনন্তক লৈ গল। অনন্তই জানিব পাৰিলে মাইতী তেতিয়া ঘৰত নাই। হঠাৎ কিবা কাৰণে চুটিং হোৱাৰ কাৰণে আন ঠাইলৈ গৈছে। দিনচেৰেকতে আহিব। মাইতীয়ে এখন চিঠি লিখি গৈছে। সেই চিঠিখন অনন্তৰ হাতত দিলে। অনন্তই চিঠিখন পঢ়িলে। অলপ পিচতে এজনী লিগিৰী আহি তেওঁক ওপৰ মহলালৈ তুলি নিলে। তাৰে এটা কুঠৰীত তেওঁ থকাৰ সকলো সুবিধা কৰি দিলে। লিগিৰীয়ে কলে—আপোনাক সকলো প্ৰকাৰে সুবিধা দি ৰাখিব দিছে; যাতে আপুনি অলপো আমনি নাপায়। তেওঁ সাত দিনৰ ভিতৰতে আহিব। অনন্তই মাইতীক গৈয়ে ল'গ নাপাই যদিও মনত কষ্ট পালে তথাপি মাইতীয়ে যে ততাতৈয়া কামত গৈছে বুজি পালে। আকৌ যোৱাৰ আগেয়ে যে তেওঁৰ সুবিধাৰ নিমিত্তে সকলো দিহা কৰি গৈছে তেওঁ সেইটো বুজি পায় মাইতীৰ ওপৰত অলপো খঙ নকৰি সেই কেইদিন অকলশৰীয়া হিচাবে কিতাপতে মুগ্ধ থাকিল। মাইতীৰ পুথি ভৰালত নানা তৰহৰ কিতাপ দেখি অনন্তই আনন্দতে সেইবোৰ পঢ়ি দিন কটাব ধৰিলে। দিনচেৰেকৰ পিচতে মাইতী ঘূৰি আহিল। মাইতী আৰু অনন্তৰ ইমান বছৰৰ মূৰত মিলন হৈ কত আনন্দ। দুয়ো দুয়োৰো পিনে চাই থাকিল। মুহূৰ্ত্তৰ কাৰণে দুয়োৰো মুখত এষাৰ কথা নুফুটিল। তাৰ পিচত অনন্তই হাঁহি মাৰি কলে, "মাইতী, তই এনে দেখনীয়াৰ হৈছ ?" মাইতীয়ে কলে, "তুমি ইমান খীণাইছা। তাৰ পিচত কাষৰ এখন চকীত বহি দুয়ো কত কথা

পাতিলে তাৰ নিৰ্ণয় নাই। কিয় চিঠিৰ উত্তৰ দিয়া নাছিল তাৰ উত্তৰত অনন্তৰ জীৱনৰ এক আধ্যা গোটেই বৰ্ণাব লগীয়াত পৰিছিল। মাইতীয়ে সেই জীৱনী শুনি তেঁৱেই যে ইয়াৰ কাৰণ ভাবি দুখ কৰিলে। অনন্তই কলে "যি ঘটিব তাক নঘটাকৈ কেনেকৈ ৰাখিবা ? মানুহৰ জীৱনত যে গ্ৰহ নক্ষত্ৰৰ প্ৰভূত্ব আছে সেইটো নুই কৰিব নোৱাৰি। তাৰ পিচদিনা মাইতীয়ে ফিল্ম ডিৰেক্টৰৰ ওচৰলৈ অনন্তক লৈ গৈ অনন্ত সম্বন্ধে বহুতো কলে। অনন্তই পোণ প্ৰথমে কম বেতনতে কথা ছবিত সোমাল। কিন্তু তেওঁৰ গুণ আৰু পটুতাৰ কাৰণে অলপতে কথা ছবিত বৰ নাম কৰিলে আৰু বেতনো বহুতো বেচি হল। বহু বছৰৰ পিছত অসমৰ দৃশ্যাৱলীৰ মাজত এখন কথা ছবিৰ সৃষ্টি কৰিবলৈ ফিল্ম ডিৰেক্টৰে থিৰ কৰিলে। তাৰ কাৰণে নগা পাহাৰলৈ কথা ছবিত ভৰ্ত্তি কৰা তিৰোতা মুনিহ সকলক নিবলৈ থিৰ কৰিলে। সময়ত আটাইবোৰ ওলাল। অনন্ত আৰু মাইতীয়ো ওলাল। তেওঁলোকৰ মনত আজি কিমান আনন্দ। ইমান বছৰৰ মূৰত নিজৰ জন্মভূমি অসম দেখিবলৈ পাব। অনন্তই মাইতীক কলে ইমান বছৰৰ মূৰত অসমলৈ গলে নিজৰ গাওঁ ভূঁইয়ো চাই আহিম। পিতৃ মাতৃকো দেখা কৰিম। মাইতীয়ে কলে এৰা, মোৰো ইচ্ছা হৈছে নিজৰ গাওঁখনি চাবলৈ আৰু সমাজৰ সেই ঠেকমন কিমান উদাৰ হৈছে তাৰ জোখ কৰিবলৈ। যদি অলপো উন্নতি হোৱা নাই তেন্তে যাতে সেইবোৰে উদাৰ হব পাৰে তাৰ এটা দিহা কৰিবলৈ। আজি যেন মাইতীৰ সমাজলৈ ভয় নাই, সমাজৰ প্ৰভূত্বৰ তাই বাহিৰত। তদুপৰিও বহুতো কথাছবিত গাওঁ-ভূঁইৰ উন্নতি কৰা ঘটনা অভিনয় কৰি তাইৰ প্ৰৱল ইচ্ছা হৈছে অসমৰ গাওঁভূইতো উন্নতিৰ কিবা দিহা কৰে। তাই কলে গাওঁৰ আৰু গাৱঁলীয়াৰ উন্নতি নহলে দেশৰ উন্নতি মিছা, স্বাধীনতাৰ গৌৰৱ কৰা মিছা।



অনন্তই কলে সেই কথা সচাঁ। কিন্তু আটাইবোৰ গাওঁৰ উন্নতি কৰা কি উপায় ?

মাইতীয়ে কলে কেৱল শিক্ষা। শিক্ষা ! আচল শিক্ষা দিব পাৰিলে গাওঁ আপোনা আপুনি ভালহৈ আহিব। কিন্তু বৰ্ত্তমানে চলন্তি শিক্ষাই অলপো উন্নতি কৰিব নোৱাৰে। বৰং এই শিক্ষাই কৰ্ম্মী সকলক নিষ্কৰ্ম্মী কৰিহে গঢ়ি তোলে। ইপিনে মনৰ উদাৰতাও নাবাঢ়ে। আনপিনে সকলো বেয়া বুদ্ধি বেয়া কামত খটুৱাই শিক্ষাৰ অপমান কৰে। অলপ শিক্ষা পোৱা মহৰীয়ে বিচাৰে কেনেকৈ গাওঁত মোকৰ্দ্দমাৰ সংখ্যা বাঢ়ে। বেচি শিক্ষা পোৱা উকিলে বিচাৰে কেনেকৈ মহৰীয়ে বেচি মোকৰ্দ্দমা আনিব পাৰে, আমোলা সকলে বিচাৰে কেনেকৈ সকলো চহাহৈ থাকে যাতে তেওঁলোকে সিহঁতৰ অজ্ঞান আৰু অজ্ঞা অৱস্থাৰ সুবিধা লৈ নিজৰ সকলো স্বাৰ্থ পূৰণ কৰিব পাৰে। পৰোপকাৰী ডাক্তৰ সকলেও অৱশ্যে বেমাৰত সহায় কৰিলেও সেই সহায়ৰ লগে লগে ভিজিট আৰু দৰবৰ মূল্যত বেমাৰীৰ আধ্যা কৰে তেওঁলোকে জানে কেৱল নিজৰ স্বাৰ্থ, কেবল নিজৰ অৱস্থা ভাল কৰা ; কিন্তু নাভাবে আনৰ অৱস্থা সম্বন্ধে। তেওঁলোকৰ পৰোপকাৰ টকাৰ স্বাৰ্থৰ কাৰণে, কিন্তু নহয় নিজ ইচ্ছাৰে পৰৰ উপকাৰ কৰা। তেওঁলোকে ধনী, মানী, সম্ভ্ৰান্ত বেমাৰীৰ কাষলৈ কেইবাৰ যাব কিন্তু দুখীয়া দৰিদ্ৰ বেমাৰা ওচৰ চাপিলে ঘৰলৈ যাব ছাৰি পাৰিলে ভেকাহি মাৰি দূৰ কৰিব। অগত্যা যাব লাগিলেও এবাৰ দেখা দি আৰু সময়ৰ অভাৱ বুলি চেলু দেখুৱাই সিপিনে পিচ দিব। বেমাৰী মৰিলেনে তৰিলে আনকি সেইটো খবৰো নাৰাখে। ধনীসকলে কেৱল বিচাৰে কেনেকৈ তলতীয়া চহা বিলাকৰ তেজ সুহি আকৌ ধনৰ প্ৰলোভনৰে সিহঁতক হাতৰ মুঠিত ৰাখে।

অনন্তই কলে—এৰা মাইতী, সমাজ সমুলি নতুনকৈ গঢ়িব লগীয়াত পৰিছে। শিক্ষা নতুন কৰিব লগীয়া হৈছে। এনে শিক্ষাৰে যাৰা

ছোৱালীক ডাঙৰ দীঘল কৰিব লাগে যাতে নিজৰ স্বাৰ্থ পাহৰি তেওঁ-লোকে ভাবে তেওঁলোকৰ জীৱন কেৱল পৰৰ কাৰণে, কেৱল দেশৰ মঙ্গলৰ কাৰণে।

মাইতীয়ে কলে যিদিনা এনেভাৱে প্ৰত্যেক দেশ সমাজ আৰু আনৰ মঙ্গলৰ বাবে ভাবিব সিদিনা দেশ জয়জয় ময়ময় হব। নহলে স্বাৰ্থান্ধ জগতত স্বাৰ্থৰ ভেটি এনেকৈ শিপাইছে প্ৰত্যেক ভাৱে কেৱল নিজে ধনী মানী সম্ভ্ৰান্ত হওঁক আনৰ যিয়ে নহওঁক।

অলপতে তেওঁলোক আটায়ে অসমমুৱা হ'ল।

( ৪৬ )

কথাছবিৰ দলবল গুৱাহাটী পালেহি। অনন্ত আৰু মাইতীয়ে গুৱাহাটী পাই নগা পাহাৰলৈ যোৱাৰ আগেয়ে নিজৰ গাৱঁলৈ যাবলৈ ইচ্ছা কৰিলে। সিহঁতে মটৰেৰে প্ৰথমে মালতীহঁতৰ গাওঁ পালে। অনন্তৰ প্ৰৱল ইচ্ছা হল মালতীৰ বাতৰি লয়। সি মোটৰৰ পৰা নামি মালতীহঁতৰ ঘৰ পালে। দেখিলে সেই ভেটিত মালতীহঁতৰ ঘৰ নাই। বাৰী প্ৰায় এৰাবাৰী। কেৱল ডাঙৰ ডাঙৰ গছ কেদালমান আছে। তাৰ বাঁহবাৰী কাটি খাস্তাং কৰিছে। ফুল গছ দুই এদাল আছে। বহুতো গছ কাটি বাৰী উদং কৰিছে। সি এজন কণা মানুহক লগ পাই সুধিলে, "তোৰ নাম কি?" সি কলে "গহীন"।

গহীন! এই নামটো যেন তাৰ কাণত বাজি উঠিল। তাৰ মনত পৰিল, ঠিক মনত পৰিছে এই গহীনে আন কেজনমানৰ লগত মিলি মালতীৰ সৰ্ব্বনাশ কৰিছিল। কিন্তু আজি তাৰ এনে কষ্ট দেখি তাৰ পুতৌ হল। সংসাৰত কি তেন্তে নিজৰ কামৰ প্ৰতিফল আছে? সি ভাবি বৈ অলপ পিচতে সুধিলে "ইহঁত ক'লৈ গল?"

কি কম বোপাই, ইয়াত সিহঁতৰ কেওঁ নাই। বুঢ়ী মৰিল। মালতীক বুঢ়াই অপবাদৰ কাৰণে ক'তো গতাব নোৱাৰি বেচেৰা মালতীক লৈ কাশীবাসী হ'ল। আজি কেইবছৰ হল সমাজৰ উৎপাতত সি গাওঁ এৰি মালতীক লৈ কাশীলৈ যাওঁ বুলি গৈছে। কিন্তু আৰু উভটি নাহিল।

সমাজে কি উৎপাত কৰিছিল? কিয় কৰিছিল?

সেইবোৰ কি কব বোপাই! মই অধম পাপীয়ে তাৰ গুৰি। ময়ে ডেকাকালত তাইক ৰাতি কেজনমান ডেকাৰে সৈতে চুব কৰি নি তাইৰ সৰ্ব্বস্ব হৰণ কৰিছিলো। তাৰ ফলত আজি মই অন্ধ হৈ ফুৰিছো। কেৱেঁ দুটা দিলে খাওঁ, নহলে লঘোণে যায়। পিচে তাই

আস্পতলত থাকি বহুদিনৰ মূৰত ভালহৈ অহাত সমাজে বুঢ়াক চেপি ধৰিলে। তাইৰ গাৱঁতে এনে অপবাদ হৈছে আকৌ চহৰত আস্পতালত থাকি ক'ত খোৱালোৱা কৰিছে একো থিৰাং নাই। এনে অৱস্থাত তাইক তই বেলেগকৈ খাব লব নিদিলে আমি তোৰ লগত উঠা বহা কৰিব নোৱাৰো। বুঢ়াই কলে তাই মোৰ নিজৰ পোৱালী, তাই নিজ ইচ্ছামতে একো দোষ কৰা নাই। তাইক মই কেনেকৈ বেলেগ কৰি থম?

কিন্তু সমাজে নামানিলে। বোপাই সমাজে জানে ধৰ্ম্ম, মানুহৰ অৱস্থাৰ কথা কি ভাবিব?

ধৰ্ম্ম নে অধৰ্ম্ম। বাৰু কৈ যা।

তেতিয়া সমাজে তাক এৰি থলে। কেবল এৰি থোৱাই নহয়, তাক জুই-পানী আলাগ কৰিলে। কেৱল সেই কৰিয়ে নহয়, বুঢ়াই সেইবোৰতো সেওঁ নমনাত সমাজে খণ্ডতে তাক নানা অত্যাচাৰ কৰিব ধৰিলে। ল'ৰাজাকক লগাই তাৰ জীয়েকৰ কথা কৈ কৈ জোকাব ধৰিলে। আকৌ সেইবোৰতো নোৱাৰি ডেকা সকলকো লগাই তাৰ জীয়েকৰ আৰু সৰ্ব্বনাশ কৰিব ওলাল। বোপাই ধৰ্ম্মী সমাজৰ এনে কাম। সমাজে জানে কেৱল ধৰ্ম্ম!

মালতীৰ অপবাদ হোৱাৰ কাৰণে আৰু চাৰিওফালে গাওঁ-ভূই সেই কথা জনাজাত হোৱাত তাইক কোঁৰে বিয়া কৰাব নোলাল। এনেতে বুঢ়ীও ঢুকাল। সমাজে বুঢ়ীৰ কাম কাজতো যোগ নিদিলে। বুঢ়াই মনৰ দুখত সকলো এৰি মালতীক লৈ এদিনা কাশীলৈ গুছি গ'ল। নাযাব কি বোপাই, ধৰ্ম্মী সমাজৰ লগত অধৰ্ম্মীলোক থকা বৰ টান কথা। সেই লৰাজাকক বুঢ়াই কত কি খুৱাইছিল, মৰম কৰিছিল, কিন্তু সমাজৰ উচটনিত সিহঁতে বুঢ়াক জলাকলা কৰিলে বেচেৰাক এঠাইলৈ ওলোৱা টান কৰি তুলিলে। মইয়ো মহাপাপী, কিন্তু মই পাপৰ ফল ভুগিছো। আজি মোৰ জ্ঞান চকু আহিছে।



এই ধৰ্ম্মী সমাজৰ অবিচাৰ দেখি মোৰ প্ৰাণে কান্দে। বোপাই কেতিয়া মই এনে সমাজৰ পৰা আঁতৰ হৈ সমূলি চকু মুদিব পাৰিম তাৰেহে চিন্তা।

অনন্তই তাৰ কথাবোৰ শুনি মনে মনে বৰ দুখ পাই সি ভাবিলে তাৰ কি ভুল হৈছে। সি যদি তেতিয়াই আস্পতালৰ পৰা গুছি নাহি সিহঁতৰ লগতে আহিলহেঁতেন তেন্তে মালতীক এনে অত্যাচাৰী সমাজৰ হাতৰপৰা ৰক্ষা কৰি কি জানিবা আজি তাইকো মাইতীৰ আসনত থাপি সমাজৰ প্ৰভূত্বৰ বাহিৰত ৰাখিব পাৰিলেহেঁতেন। সি মনে মনে কথা ভাবি ভাবি গল। মাইতীৰ ওচৰ পাই সি কলে —মাইতী, সঙ্কীৰ্ণ সমাজৰ মন কেতিয়া উদাৰ হব। কেতিয়া সমাজ নতুনকৈ গঢ়ি উঠিব? মাইতীয়ে সুধিলে কি হল?

কি হব? এই বুলি সি দুখেৰে লাহে লাহে মটৰতে সকলো ঘটনা বিবৰিলে। পিচত কলে মাইতী মই মালতীক ইমান মৰম কৰিছিলোঁ! যদি আমি তাইক একেলগে লৈ গলোহেঁতেন কি জানিবা আজি তাই কেনে উজ্জ্বল তৰা হৈ জিলিকি উঠিলহেঁতেন। কিন্তু পাপী ঠেক সমাজে তাইকো একো পোহৰ দিব নোৱাৰি আন্ধাৰতে গেলাই পচাই মাৰিলে। মাইতী সমাজ লাগে পথৰ সন্ধান দিবলৈ, ব্যক্তিৰ উন্নতিৰ বাট মুকলি কৰিবলৈ, অত্যাচাৰ অবিধি নষ্ট কৰিবলৈ, শান্তি বঢ়াবলৈ। কিন্তু তাৰ ঠাইত আমি কি সমাজ পাইছোঁ?

মাইতীয়ে একো নামাতিলে কেৱল ভাবিয়ে গল। তেতিয়া তাইৰ ভাব—সমাজ! কেনেকৈ নতুন সমাজ গঢ়ে।

অলপ পিচতে সিহঁতে মাইতীহঁতৰ গাওঁ পালে। মটৰৰপৰা দুয়ো নামি অহাত গাওঁৰ মানুহে সিহঁতক আগুৰি ধৰিলেহি। ক'ৰ মানুহ ক'লৈ যায়? আনপিনে সুন্দৰ মটৰখনেও সিহঁতক আকৰ্ষণ কৰিছে। অনন্তই এজন বুঢ়া মানুহক সুধিলে এওঁক চিনিছা?

কোন বোপা ? চিনি পোৱা নাই দেখো ? ক'ৰপৰা আহিছা ? যাবা ক'লৈ ?

নাই তোমালোকে এওঁক চিনি পোৱা। এওঁ তোমালোকৰ গাওঁৰে।

আমাৰ গাওঁৰে ? আমাৰ গাওঁৰ ছোৱালী এনে জনা বুজা হৈছেনে ? আমাৰ গাওঁৰ ছোৱালী দেখো এনে হোৱা-একো গম নাপাওঁ।

এবা গম পোৱা নাই। এওঁ তোমালোকৰ মাইতী।

মাইতী ! এজনী বুঢ়ীয়ে কলে ঔ গনোৰ জীয়েক। বেটি তয়ে এনে হৈছনে ?

এওঁৰ আজি মাহে এহাজাৰৰ ওপৰ আয়।

বুঢ়াই কলে ধইন, ধইন। আমাৰ গাৱঁৰ মান ৰাখিছ বাচা। বল বাচা ইয়াতে থিয় হৈ থাকিবিনে ? ঘৰলৈ বল। আমাৰ গাওঁৰ নাম ৰাখিছ যে এয়ে ভাল।

অনন্তই কলে এদিনা এওঁক গাওঁৰ কলঙ্ক আনিলে বুলি তোমালোকে গাৱঁৰ বাহিৰ কৰি দিছিলা। গৰু বেচাৰ দৰে বেচিব ওলাইছিলা। কিন্তু তাইৰ সৌভাগ্য গুণত আজি তেওঁ ভাৰত বিখ্যাত উজ্জ্বল তৰা হৈছে। কেৱল তোমালোকৰ গাওঁৰে যশ বঢ়োৱা নাই, গোটেই অসমৰ নাম উজ্জ্বল কৰিছে।

মাইতীয়ে এনেতে কলে তেওঁলোকক কোৱা মই কুৰি হাজাৰ টকা দিব আহিছো। অনন্তই কলে—তোমালোকক কুৰি হাজাৰ টকা মাইতীয়ে দিব।

সকলোৱে জাপ মাৰি উঠিল কুৰি হাজাৰ। ইমান টকা, ধইন ধইন। এজনী বুঢ়ীয়ে মাত লগালে। বাচা ভাবিছিলো কৰবাত তই মৰিলি কিন্তু আজি দেখি আনন্দই নধৰা হৈছে। ইমান টকা ক'ত পালি বাচা। এনেতে এজনে কলে আগেয়ে ঘৰত বহুকগৈ।



তাৰ পিচত কথা বতৰা হবা। দুটা ডাব নাৰিকল পাৰি আনা। তেওঁলোক বা আহিছে কোন দূৰৈৰ পৰা। ভাগৰে দুখে আহিছে। কোৱা মাত্ৰকে এজনে দুটা ডাব পাৰি আনিলে। অনন্ত আৰু মাইতীয়ে মাইতীহঁতৰ ঘৰত বহিলগৈ।

সকলোৰে আনন্দ উপচি পৰিল। গাওঁ ভাঙি ডেকা, বুঢ়া, ল'ৰা ছোৱালী, বুঢ়ী গাভৰু সেইখিনি পালেহি। কেঁৰে কেঁৰে কলে আজি যদি বাপেক মাক থাকিলহেঁতেন।

অনন্তই কলে "আমি কাইলৈ যাম। আমি অইন কিবা কামত আহিছো।"

অ বোপা কামৰ মানুহ কেনেকৈ থাকিবা ? সিদিনা অনন্তই গাওঁক এশ টকা দিলে। সকলোৱে খোৱা লোৱাৰ দিহা কৰা। এসাজ একেলগে খাই যাওঁ। তেতিয়াই খাহীৰ যোগাৰ হ'ল। ৰান্ধোন বাঢ়োনৰ কামত মানুহ লাগি পৰিল। কেঁৰে কলে বাচা, ইমান দিনৰ মূৰত আহিছে। এসাজ লগ ভাগে খাই গলে আনন্দ। পিচে বাচা, ইমান দিনৰ মূৰত আহি দুদিনমান থাকি গলে ভাল পালোহেঁতেন। আজি মাইতীৰ সৌভাগ্য গুণত বা ধনৰ জিলিমিলিত সমাজে পাহৰিলে সকলো পুৰণি কথা। আজিৰ সমাজৰ এয়ে নীতি।

যিনহওঁক সিদিনাৰ দিনটো আনন্দেৰে সেই গাৱঁত থাকি পিচ দিনা যাব ওলাল। অনন্তই আগেয়ে কোৱা সেই কুৰি হাজাৰ টকা সম্বন্ধে গাৱঁলীয়া সকলক কলে—এই টকা কেৱল তোমালোকৰ গাওঁৰ নিমিত্তে নহয়। আমি কালিৰপৰা ভাবিচিন্তি থিৰ কৰিছো এই টকা বেঙ্কত জমা থাকিব আৰু তোমালোকৰ গাওঁ বিলাকৰ বিধবা বা পতিতাৰ শিক্ষাৰ কাৰণে সেই টকাৰ সুদেৰে বৃত্তি দিয়া হব। যাতে তেওঁলোকৰ আলাই আথাউনি নহৈ ভাল শিক্ষা-দীক্ষা পাই জগতত মানুহ বোলাই নিজৰ কীৰ্ত্তি ৰাখি যাব পাৰে। আমি ইয়াৰ পৰা

গৈয়ে সেই টকা বেঙ্কত জমা দিম। আপোনালোকে এই অঞ্চলৰ গাওঁ-ভূঁইৰ বিধবা বা পতিতাৰ বাতৰি পালেই গবৰ্ণমেণ্টক আবেদন কৰি স্কুলত ভৰ্ত্তি কৰি দিব আৰু নিয়মমতে তেওঁ বৃত্তি পাই মেট্রিকুলেশ্যন পৰীক্ষা পাচ কৰিব পাৰিব।

গাওঁৰ গাওঁবুঢ়াই কলে আমি কুৰি হাজাৰ টকা দিওঁ বোলোতে আমাৰ গাওঁকে দিবা বুলি ভাবিছিলোঁ।

অনন্তই কলে আপোনালোকৰ গাওঁখনক দিলে একেলগে ভগাই বটাই কেইদিন মানতে সেই কুৰি হাজাৰ টকা খৰচ কৰি পেলাবা। তাত লাভ কি হব? বৰং আমি কালিৰপৰা ভাবি চিন্তি যিটো থিৰ কৰিছো সেইটো চিৰকলীয়া বস্তু হল।

মাইতীয়ে কলে—গাৱঁৰ ল'ৰা বিলাকৰ কিতাপ আৰু খোৱা বস্তু কিনিবলৈ মই এই এহাজাৰ টকা দি গলো। স্কুলটোও ভাল কৰিব। বুলিয়েই এহাজাৰ টকাৰ এখন নোট গাওঁবুঢ়াক হাতত দিলে। এতিয়া আহোহে। বহুত দিনৰ মূৰত নিজৰ গাওঁখন দেখি মোৰ আনন্দ হৈছে। বুলিয়েই ওলাই মটৰত উঠিলগৈ। সকলোৱে জয়ধ্বনি কৰিলে।

গাঁৱলীয়া সকলে মটৰ যোৱা বাটলৈ বহু পৰলৈ চাই থাকিল।

তাৰ পিচত মটৰ গৈ কিছুপৰৰ মূৰত অনন্তৰ নিজৰ গাওঁ পালেগৈ। আজি ইমান দিনৰ মূৰত তাৰ সেই শৈশৱৰ স্মৃতি থকা, কত সৰু সৰু ঘটনাৰে পৰিপূৰ্ণ গাঁওখনি পাই আনন্দত ব্যাকুল হ'ল। মাইতীক সি কলে মাইতী! সেয়ে কবিয়ে কৈছে নিজৰ জন্মভূমি স্বৰ্গতকৈও সুন্দৰ। আজি মোৰ নিজৰ গাৱঁত সোমাই যেন এটা নতুন প্ৰাণ পাইছোঁ।

মাইতীয়ে কলে মোৰো লাগিছিল। কিন্তু ঘৰখনত পুৰণি মানুহ কাকো নাপাইহে মনত বৰ দুখ লাগিল। পিতা নাই, মাই নাই। আছে কেৱল ডাঙৰ বৌ। তেওঁ বাৰী হৈছে। কি কৰিবা।



আমাৰ ঘৰত বা কি? বুলিয়েই দুয়ো মটৰৰ পৰা নামিল। গাওঁ সোমায়ে অনন্তই এজন মানুহক লগ পাই সিহঁতৰ ঘৰৰ কথা সুধিলে। বাপেক মাকৰ কথা সুধিলে। মানুহজনে কলে তেওঁলোক ভালে আছে। অনন্তই যেন সৰগ ধুকি পালে। অনন্তই বেগাই গৈ সিহঁতৰ ঘৰ পাই ততালিকে ভিতৰলৈ দুয়ো সোমাই গল। সেই যোৱাৰ সময়ত মাইতীক ঘৰলৈ নিবলৈ যি ভয় সঙ্কোচ আছিল আজি অনন্তৰ মনত নাই। গৈয়ে মাকক চোতালত পাই দীঘল হৈ তেওঁৰ ভৰিত পৰি সেৱা কৰিলে। অনন্তই সেৱা কৰাৰ কাৰণে মাইতীয়েও তেনেকৈ কৰিলে। মাকে অনন্তলৈ অলপ পৰ চাই থাকি ততালিকে সাবট মাৰি ধৰি "কৰ পৰা আহিলি বাচা?"

অনন্তই কলে—বহু দূৰৈৰ পৰা আই।

উস্ ইমানদিনো তোৰ একো বা-বাতৰি নাপাওঁ। তই এনেনো নিদাৰুণ নে, এখন চিঠিও মোলৈকো দিব নোৱাৰ?

মোৰ ভুল হৈছে আই। মোক ক্ষমা কৰক। মাইতীয়ে কলে আপুনি আমাক তেতিয়া সেই টকা নিদিয়া হলে আজি আমি জগতত এনেভাৱে সাঁতুৰি ডাঙৰ হব নোৱাৰিলোহেঁতেন।

আপুনি মোক চিনিছে?

নাই। চিনি পোৱা নাই।

এনেতে অনন্তই কলে, "দেউতা ক'ত?"

দেউতাৰ আহিব। বাৰীলৈ গৈছে। দেউতাৰৰ মৌজাৰ টকাৰ বৰ লেঠা লাগিছে। প্ৰায় তিনি হাজাৰ টকা বাকী। তাৰ কাৰণে তেওঁৰ দিনে ৰাতিয়ে চিন্তা নোহোৱাত পৰিছে। আজিলৈকে চৰকাৰী লেঠা মাৰিবপৰা নাই। ইপিনে হাতৰ টকাবোৰ আন কামত খৰছ কৰিছে।

অনন্তই কলে, বাৰু, বাৰু, লেঠা মৰিব।

আয়েকে কলে বল অলপ জা-জলপান কৰগৈ। এতিয়া চিনিছোঁ

ছোৱালীজনীক সিবাৰ নাৰতে দেখিছিলো তাৰ পৰা দেখা পোৱা নাই। তই পঢ়া-শুনাৰ কি কৰিলি ? দেউতাৰে সদায় তাকেই যাকে তাকে কয়—ল'ৰা পঢ়াই ফল ধৰিলে ! ল'ৰাৰ বা-বাতৰিয়ে নোপোৱাত পৰিলো। পঢ়িলেনে কৰবাৰ কিবা চপাই লৈ বংশৰ কলঙ্ক আনিছে কব নোৱাৰিলো। মাকে সদায় কলিকতালৈ যাব কয়। তাত বিচাৰিবলৈ। পিচে কলিকতা হেন চহৰত ল'ৰা বিচাৰি পায়নে ? একো ঠিকনা নাপালে কলিকতাত ক'ত বিচাৰিবা। আৰু ল'ৰাৰ জ্ঞানেই চোৱা ! সৰু ল'ৰা নহয়, একুৰি পাঁচ বছৰ হল কিন্তু মোলৈ নাভাবক, মাকলৈ ভাবি এবাৰ বাতৰিতো দিব লাগে। নাইনে নাই সুং সূত্ৰই নাই। ক ম নপঢ়া লৰাৰো জ্ঞান আছে। কিন্তু এম, এ পঢ়া ল'ৰাৰ জ্ঞান বোলা বস্তু নাই। এনেতে দেউতাক ওলালহি।

দেউতাকে কলে, "সেইটো কোন ?"

মাকে কলে "সেইটো কোন হব ? অনন্ত।"

অনন্ত ! আজি ইমান বছৰৰ মূৰত মাৰ বাপেৰলৈ মনত পৰিল হবলা। উস্ তোক পঢ়ুৱাই এই সোপাহে ফল পালো। এতিয়া বোধকৰো টকাৰ টনাটনি হৈছে হবলা। সেয়ে মাৰক ভুৱা দি সৰকাৰ আহিছ ? কিন্তু এইবাৰ নেচেল। ঘৰত এটা ফুটা-কড়িও নাই। এতিয়া চৰকাৰী লেঠাত ঘৰ মাটি নগলেও ৰক্ষা। সোটো আৰু কোন ? কি কৰবাৰ পৰা কিবা চপাই আনিছ হবলা। সেয়ে মই ঠিক ভাবিছো। মাৰক মই ভৈয়াই ভৈয়াই কওঁ তাৰ কথা এৰা। ল'ৰা পাইছিলা ভাগ্যৰ গুণত, তাৰ ফল পোৱা। তেনে ল'ৰাই বংশৰ কলঙ্ক নানি নোৱাৰে। তেনে ল'ৰাৰ কথা পাহৰি পেলোৱা। সি বংশৰ কুধ্বজ, কুপুত্ৰ হোৱাতকৈ নোহোৱাই ভাল। এনেতে মটৰৰ ড্ৰাইভাৰ আহি কলে, "আইদেউ, মটৰখন কত ৰাখিম ? ইয়ালৈ আনিব নোৱাৰি !"



অনন্তই কলে গাৱঁৰ মূৰত এটা যে সৰু ঘৰ আছে তাতে থগৈ। কোনোবাই কিবা কলে কৰি মৌজাদাৰে থব দিছে।

মৌজাদাৰে কলে, "মটৰ আনিছ নেকি ? কাৰ মটৰ ?"

আমাৰ মটৰ !

তেন্তে যা সৌ নতুন বাটতো যে হৈছে সেইপিনে ঘূৰাই আনিলে আমাৰ ঘৰৰ দুৱাৰ মুখ পাবহি। ঔ কালীয়া, এইপিনে আহ।

কালিয়া আহি কলে, "কি দেউতা ?"

যা, সৌ ড্ৰাইভাৰক নতুন বাটটো দেখাই দেগৈ। মটৰখন ইয়ালৈ লৈ আহক। কালিয়াই ততালিকে ড্ৰাইভাৰৰ পিনে চাই কলে "বলা"। ড্ৰাইভাৰ আৰু কালিয়া গল।

মটৰ কিমান টকাত কিনিছ ?

দহ হাজাৰ।

ক'ত ইমান দিন আছ। কি কৰিছ ? এখন চিঠিও নিদিয়।

আমি বোম্বেত আছো। কথাছবিত কাম কৰো। বেতন মই পাওঁ মাত্ৰ এহাজাৰ আৰু এওঁ এহাজাৰৰ ওপৰ প্ৰায় বাৰ শ !

এওঁ কোন ?

সেই যে ছোৱালীজনী মই যাওঁতে নাৰতে লৈ গৈছিলো।

মৌজদাৰে মাকৰ পিনে চাই কলে, "তুমি কি চাই আছা। ইহঁতৰ খোৱা লোৱাৰে দিহা নকৰাগৈ কিয় ?"

অনন্তই কলে, "বহু কাৰণে চিঠি পত্ৰ দিব পৰা নাছিলো। মই আহি আপোনাৰ লেঠাৰ কথাও শুনিছো। কিন্তু লেঠা মুঠতে তিনি হাজাৰ টকাৰ ৰূপহে ! মই কাইলৈ লেঠা মাৰি যাম। আপুনি চিন্তা নকৰিব।"

মৌজাদাৰে কলে—মই ভাবিছো সি সৰুৰেপৰা বৰ বুধিয়ক। ইমান সজ। তাৰনো মতিগতি এনে ওভতা হলনে ? কেতিয়াও হব নোৱাৰে। হাজাৰ হলেও বংশ গৌৰৱ সি পাহৰিব কেনেকৈ ?

আত্মমৰ্য্যাদা পাহৰি বেয়া কেনেকৈ কৰিব? যিয়ে নহওঁক তই যে ভাল কামত সোমাইছ তাতে মোৰ আনন্দ। হেৰৌ মনিয়া, এইপিনে আহ। যা গাওঁৰ সকলোকে খবৰ দেগৈ বোপা আহিছে। মটৰত আহিছে। বুজিছ। যা বেগাই যা সকলোকে খবৰ দেগৈ। আৰু কবি বোপাই বৰ ডাঙৰ কাম পাইছে। মাহে এহাজাৰ বেতন পায়। মনিয়া ততালিকে লৰি গল। মুহূৰ্ত্ততে গাওঁৰ লোক তিৰোতা মতা সকলো ভৰি পৰিলহি। মৌজাদাৰে ওলাই কলে—বহা সকলোৱে চ'ৰাত বহা। ইমান দূৰৰপৰা ভাগৰে দুখে আহিছে। অলপ জিৰণি লৈ জা-জলপান কৰি তোমালোকক দেখা দিব। বোপাটো এতিয়া এলাপেচা লোক নহয়। মাহে এহাজাৰ বেতন পায়।

কিয় জজ চাহাব নেকি?

আহ! তোমালোকে জানা কেৱল জজ চাহাব। জিলাৰ চাহাব আৰু পুলিচ চাহাব, তাৰ বাহিৰে একো নাজানা। আৰু অইনৰূপে যে বহুতো টকা আৰ্জ্জিব পাৰে, মান সম্ভ্ৰম আনিব পাৰে সেইটোলৈ তোমালোকৰ জ্ঞান নাই। বোলো গুৱাহাটীলৈ যাওঁতে বায়স্কোপ দেখিছা নহয়।

এৰা দেখিছোঁ।

আমাৰ বোপাই এতিয়া বায়স্কোপত যোগ দিছে। মাহে দৰমহা এহাজাৰ। তেওঁৰ ছবি গোটেই ভাৰতত চলন্তি হৈছে। ভাৰতত তেওঁক নজনা কেওঁ নাই। জজ চাহাব বা জিলাৰ চাহাবক কেৱল জিলা খনতহে জানে, বুজিছা। এনে সময়ত অনন্ত ওলালহি। সকলোৱে কলে বোপা, আমাৰ যে নাম ৰাখিব পাৰিছা তাতে বৰ আনন্দ। আমি কোৱা মেলা কৰো অনন্ত যদি মৰা নাই তেওঁ কেতিয়াও বেয়া কাম কৰা নাই। কিবা মহৎ কাম কৰিহে ওলাব। আজি শুনি সকলো সুখী হলো।



অনন্তই কেৱল তেওঁলোকক প্ৰণাম কৰিয়ে ৰল।

এনেতে মৌজাদাৰে কলে ঔ ভেঙ্কা, ফেদেলা, জন্মি যাচোন ভিতৰলৈ গৈ চাহপানী কৰি সকলোকে অলপ অচৰপ দে আনি। বুলিয়ে মৌজাদাৰো সিহঁতৰ লগতে ভিতৰলৈ গৈ ভিতৰত কিবা দিহা দিব ধৰিলে।

এনেতে অনন্তই কলে আপোনালোকে এই এশ টকা নিয়ক। আজিয়েই এটা ভোজৰ দিহা কৰক। সকলোৱে একেলগে এসাজ খাওঁ। কাইলৈ আমি যাম।

ইমান দিনৰ মূৰত আহি কাইলৈ যাবানে?

কি কৰিবা। আমাৰ বৰ ততাতৈয়া কাম আছে। তিনি দিনৰ ভিতৰত নগা পাহাৰ পাব লাগে। পিচত আহি তোমালোকৰ লগত কিছুমান দিন থাকিমহি। মোৰ আজি গাওঁখন বৰ ভাল লাগিছে।

অ বোপা, লাগিবই লাগে। হাজাৰ হলেও জন্ম ঠাই। যতে নাযাৱ যতে নাথাক জন্মা ঠাইৰ কথা বা ইষ্ট কুটুম্বৰ কথা পাহৰিব নালাগে। গাওঁবুঢ়াই তেতিয়াই কেজনমানক কলে সোনকালে দলভাতৰ দিহা কৰা। ফেদেলাৰ ঘৰত এটা খাহীও আছে সেইটোকে আন। সকলোৱে হতাহতিকৈ খোৱা লোৱাৰ দিহা কৰ। বোপ হেনো আকৌ কাইলৈ যাবই। পিছে বোপা, দেউতাৰৰ অলপ লেঠা লাগিছে। শুনিছানে নাই।

শুনিছো, বাৰু লেঠা মই মাৰি দি যাম।

লগত আৰু কোনোবা এজনী তিৰোতাও হেনো আহিছে। কি তাতে কিবা দিহা কৰিলানেকি?

ছিঃ তেনে কথা কোৱানে?

অ বোপা, তুমি হৈছা ডাঙৰ বংশৰ লৰা। যৰে তৰে আনি বংশৰ অপমান নকৰিবা। আৰু আমাৰ ইয়াত দোৱালীৰ জানো

অভাৱ হব ? দেউতাৰ হৈছে দীঘলহতীয়া মানুহ, যতে হাত মেলে ততে পাব।

"এৰা ছোৱালী পাব ! কিন্তু আমাক যেই সেই ছোৱালী নালাগে আমাক লাগে যাৰ নেজ আছে সাত হাত দীঘলীয়া বংশ গৌৰৱ। যাৰ গুণ ভাত ৰান্ধিব পাৰে, কাপোৰ বব পাৰে। বৰ ঘৰৰ মাজৰ কুঠৰীত বহি বাৰ ভচহু কথা পাতি পৰৰ যত মানে কুচৰ্চ্চা কৰিব পাৰে আৰু কত কি গুণ ? যেয়ে বিচাৰে কেবল সোণৰ অলঙ্কাৰ। পাটৰ বিহা মেখেলা, হাতত টকা। কথাই পতি ডাঙৰ মানুহৰ জীয়াৰী, এঠাইলৈ গলে লাগিব আগ আসন। যেয়ে জানে কথাই কথাই চুৱা ভাল। জাতৰ বিচাৰ সম্বন্ধে যেয়ে সকলো সময়তে সচেতন। বেয়া জাত হলে দূৰতে চেই চেই কৰে।" বুলিয়েই অনন্তই হাঁহিলে।

তেনে ছোৱালীৰ কি অভাৱ হব বোপা।

অনন্তই কলে বাৰু ছাৱালী সম্বন্ধে পিচত আলোচনা হব। এইবাৰ নহয়। আকৌ যেতিয়া ঘূৰি আহো তেতিয়া এই সম্বন্ধে কথা পাতিম। এনেতে দেউতাক আহিল। অনন্তই সেই কথা এৰিলে।

গাওঁবুঢ়াই কলে বোপাই গাৱঁক এশ টকা দিছে। আজিয়ে এখন খোৱা লোৱাৰ দিহা কৰিব লাগে। বহুদিনৰ মূৰত আহিছে সকলোৱে মিলি এসাজ খায়।

বৰ ভাল কথা। এনেতে কালিয়া আৰু ড্ৰাইভাৰ আহি কলে-মটৰ ইয়ালৈ আনিছো। ল'ৰাবিলাকে মটৰৰ কথা শুনি ততালিকে লৰি মটৰৰ ওচৰ পালেগৈ।

সিদিনা ৰং ধেমালি কৰি খাইলৈ আনন্দতে দিনটো নিয়াই পিচৰ দিনা ৰাতিপুৱাই অনন্ত আৰু মাইতী যাবলৈ ওলাল। অনন্তই দেউতাকৰ হাতত এক হাজাৰ টকাৰ পাচখন নোট দি কলে দেউতা তিনি হাজাৰেৰে আপোনাৰ লেঠা মাৰিব। বাকী দুহেজাৰ টকাৰে গাৱঁলীয়া সকলৰ কিবা ভাল কাম কৰিব। আকৌ মাকৰ ওচৰলৈ



গৈ সেৱা কৰি "আইতা সিবাৰ আপোনাৰ ডেৰশ টকা নিছিলো। আজিলৈ ঋণ সুজিবপৰা নাই। আপোনাৰ আৰু কত ঋণ আছে— "এই টকা ধৰক" বুলি মাকৰ হাতত আৰু এহেজাৰ টকাৰ এখন নোট দিলে। আপুনি গাৱঁৰ তিৰোতা সকলৰ উন্নতিৰ কাৰণে যি পাৰে ইয়াৰে কৰিব। তাৰ পিচত দেউতাকক সেৱা কৰি আৰু গাৱঁলীয়া যি সকল আহিছিল তেওঁলোকক প্ৰণাম কৰি মটৰেৰে বেগাই গাওঁ এৰি গুছি গল।

## ( ৪৭ )

মনিপুৰ ৰোড পাই মটৰেৰে কহিমালৈ বাট ললে। বাটত অনন্ত আৰু মাইতীয়ে কত কথা পতিছিল তাৰ সীমা সংখ্যা নাই। বেচিভাগেই গাওঁ আৰু গাৱঁলীয়া সমাজ সম্বন্ধে। তেওঁলোকে কৈছিল গাৱঁলীয়াই বৰ্ত্তমানে বুজে টকা পইছাৰ মোল। সেয়া যাৰ আছে সেয়ে সিহঁতৰ মনত ডাঙৰ মানুহ। এতিয়াও তেওঁলোকৰ বহুতো উন্নতি কৰিবলৈ আছে। শিক্ষা-দীক্ষা, বাহ্যিক জ্ঞান, ৰাজনৈতিক জ্ঞান, নাগৰিকৰ স্বত্ব, নতুন বৈজ্ঞানিক ভাৱে কৰা খেতি আদি, উন্নত ধৰণৰ কুটিৰ শিল্প, শিক্ষা আৰু উন্নত ধৰণৰ পিন্ধা উৰা, খোৱা লোৱা সকলো শিক্ষা দিবলগীয়া।

মাইতীয়ে কলে তত্বপৰিও সিহঁতৰ সকীৰ্ণতাৰ কাৰণে থকা গৰ্ব্ব অহঙ্কাৰ, নিজৰ মতৰ লগত নিমিলিলে ভুল হলেও আকোৰ গজালি কৈ লাগি থকা, তলতীয়া বা দুৰ্ব্বলীয়ে সেও নামানিলে যেনেকৈ পাৰে বশ কৰা চেষ্টা। সিহঁতৰ অত্যাচাৰ, প্ৰভুত্ব এইবোৰ গুছাবলৈকো লাগে শিক্ষা।

সিহঁত বৰ সবল।

এৰা, বহু কথাত সিহঁত সবল হোজা। আকৌ বহু কুবুদ্ধিত সিহঁত ইমান পাকৈত যে তুমি আমি সেইবোৰ ভাবিবকে নাপাওঁ। সিহঁতে এলেচা মাটিৰ কাৰণে কত কুবুদ্ধি কৰিব পাৰেল ভাবিলে আচৰিত হব লাগে। মোকৰ্দ্দমাত জিকিবলৈ কত জাল জুৱাচুৰি কৰিব পাৰে তুমি আমি সিমান গমেই নাপাওঁ। এনেবোৰ কথা কৈ যোৱাৰ বাহিৰেও সিহঁতে মাজে মাজে পাহাৰৰ প্ৰাকৃতিক সৌন্দৰ্য্যৰ বিষয় নানা কথা পাতিছিল। সিহঁতে কহিমা পাবলৈ আৰু কেই মাইল মানহে বাকী। প্ৰাকৃতিক দৃশ্যত মন বিভোৰ। ৰদৰ আলো ছাঁৰ



খেলাই তেওঁলোকৰ মন আকৰ্ষণ কৰিছে। এনে সময়ত হঠাৎ তেওঁ-লোকৰ মটৰ এটা শিলত খুন্দা খাই কুৰুঙত বাগৰি পৰিল। মটৰ গুহাৰ বহু তললৈ গল। মাইতী মটৰৰ পৰা চিটিকি পৰিল। ড্ৰাইভাৰটো কিবা প্ৰকাৰে সাৰিল। কিন্তু অনন্ত বৰ বিশেষভাবে ঘাইলে হ'ল। মাইতী কিছুমান পৰত সুস্থ হৈ উঠি ড্ৰাইভাৰে সৈতে বহু তললৈ নামি অনন্তক পাই দেখে যে অনন্তৰ অৱস্থা বিষম। সমূলি জ্ঞান নাই। কেৱা ঠাইতো খুন হৈ তেজেৰে ৰাঙলি। সিহঁতে বেগাবেগিকৈ ওপৰলৈ তেওঁক তুমি আনিলে। ওচৰৰ নিজৰাৰ পৰা পানী আনি মূৰত খুন হোৱা ঠাইবোৰত ফটা কাপোৰেৰে বেণ্ডেজ বান্ধিলে। ইপিনে পিচত যোৱা গাড়ীত তুলি ততালিকে কহিমা পাই ডাক্তৰ খানালৈ লৈ গ'ল। ডাক্তৰখানাত ডাক্তৰে পৰীক্ষা কৰি কলে, কৰবাত মূৰত আৰু অন্তৰত বৰ আঘাত পাইছে। ভাল হব। আন খুন বেচি মাৰাত্মক হোৱা নাই। সিহঁতে মূৰত বৰফ আনি ভৰণ দিলে।

ইপিনে মাইতীয়ে ড্ৰাইভাৰক পঠিয়াই মটৰখন তুলিবৰ দিহা কৰালে। বৰ কষ্টেৰে মটৰ তোলাই আনিলে। অৱশ্যে মটৰৰ দুই এখন আয়না ভঙাৰ বাহিৰে আন বিশেষ বেয়া হোৱা নাছিল।

ডাক্তৰখানাত অনন্ত কেবাদিনো ৰল। ডাক্তৰ চাহাবে বহুতো ৰকমে পৰীক্ষা কৰি তেওঁৰ চিকিৎসা আৰম্ভ কৰিলে। নাৰ্চ অহৰহ লাগিয়ে আছে। এজনী নাৰ্চে তেওঁৰ কাষত বহি ৰাতি দিন ভৰি টিপি, গা টিপি দি আছে। যেতিয়াই যি লাগিছে আলপৈচান ধৰিছে। আনকি নাৰ্চ হলেও নিজে তেওঁৰ গু-মূত পেলাইছে। আহৰি পালেই সেই নাৰ্চজনীয়ে অনন্তৰ মুখলৈ চাই থাকে। তাইৰ তেতিয়া পোণৰ যৌৱন গৈ আদহীয়া হৈছে। অৱশ্যে মুখৰ শ্ৰী সমূলি লোপ পোৱা নাই, কিন্তু তাইৰ এনে ধৰণে অনন্তৰ মুখলৈৰ লাগি চাই থকাতো আচৰিত যেন লাগে। ডাক্তৰ চাহাব যেতিয়াই

তেতিয়াই ঘনাই আহি তেওঁৰ বাতৰি লয়। কম্পাউণ্ডাৰলৈ বাট নেচাই নিজে যি কৰিব লাগে কৰে। কেইদিনমান পিছত ডাক্তৰ চাহাবে কলে এঠাইত অপাৰেশ্যন কৰিব লাগিব। নহলে ভাল নহব। অপাৰেশ্যনৰ দিন ঠিক হ'ল। সিদিনা সেই নাৰ্চজনীৰ আকুলতা ব্যাকুলতা কোনে চায়? নিজৰ অতি আপোনাৰ জনৰ দৰে তাই কান্দি ব্যাকুল। তাইৰ প্ৰত্যেক মুহূৰ্ত্তে ভয় জানোচা অপাৰেশ্যনত কি হয়? অপাৰেশ্যেন কৰিবৰ সময়তো তাই নিজে অপাৰেশ্যন ঘৰত থাকি সকলো আলপৈচান ধৰিছে। সেই নাৰ্চৰ যেন সেই আস্পতালে অবাধ গতি। তাই যলৈকে তলৈকে যাব পাৰে।

অপাৰেশ্যন ভালে ভালে হৈ গ'ল। ডাক্তৰ চাহাবে কলে আৰু ভয় নাই। নাৰ্চতো দিনে ৰাতিয়ে তেওঁৰ কামৰপৰা যোৱা নাই। ডাক্তৰ চাহাবেও নিজে ৰাতি থাকি আলপৈচান ধৰিছে। ডাক্তৰ চাহাবে নিজে থকাৰ কাৰণে আন আন ডাক্তৰ কম্পাউণ্ডাৰেও তেওঁৰ বিশেষ তত্ত্বাৱধান লৈছে। মূঠতে দিন চেৰেকতে অনন্ত বহুতো ভাল হ'ল। অনন্তই জ্ঞান পায়ে নাৰ্চজনীক সমুখত দেখি সি ৰ লাগি চাই বল। সি যেন তাইক চিনি পায়। তাইক সি ক'ত দেখিছিল? তাৰ আকৌ চেতন হেৰাল। মাইতীয়েও দিনে ৰাতি কেবাবাৰো আস্পতালত খবৰ লয়। ইপিনে কথাছবিৰ কাৰণে নিজৰ কৰ্ত্তব্যও কৰিব লাগে। কিন্তু যেতিয়াই আহৰি পায় অনন্তৰ কাষ পায়গৈ। নাৰ্চক সোধে তেওঁৰ কেনে অৱস্থা।

নাৰ্চে কয় ভালৰ পিনে আহিছে। চেতন আৰু আহিব। মাইতী কিছুপৰ বৈ খোৱা-লোৱাৰ সকলো সুবিধা কৰি যাব খোজে। নাৰ্চে কয় খোৱা-লোৱাৰ কাৰণে একো ভাবিব নালাগে। যি লাগে আমি আনি দিম। আনকি আপোনালোকে ইয়ালৈ খোৱা লোৱা পঠিয়াব নালাগে। ডাক্তৰ চাহাবে নিজে তেওঁৰ খোৱা লোৱা বস্তু পঠিয়ায়। মাইতীয়ে সেই ডাক্তৰ চাহাবৰ এনে অমায়িক কথা এনে



ৰুগীৰ প্ৰতি মৰম বেথা দেখি আচৰিত হয়। তেওঁৰ কথা, হাঁহিত তাই আনন্দ পায়। তাই ভাবে ভাৰতৰ ইমুৰৰপৰা সিমুৰলৈ ঘূৰিছো কিন্তু এনে ডাক্তৰ চাহাব পোৱা নাই। এনে সৰল, এনে পৰিশ্ৰমী আৰু এনে মিঠা কথা কয়! তলতীয়া কাকো এষাৰ টান কথা নকয়। আনকি সাধাৰণ মেতৰ বা মেতৰনীয়েও কিবা বেয়া কৰিলে তেওঁ একো নকৈ কেতিয়াবা নিজে ঝাৰু লৈ সিহঁতক কেনেকৈ পৰিষ্কাৰ কৰিব লাগে দেখুৱায়। ডাক্তৰখানাত ক'তো অলপো মলি থাকিব নিদিয়ে। ফুলনিত সোমাই ফুলৰ শুকান পাতবোৰ নিজে আতৰাই মালিক দেখুৱাই দিয়ে কেনেকৈ ফুল গছবোৰ কাটিব লাগে। বেমাৰীৰ দিনে ৰাতিয়ে কত বিচাৰ লয়। কোনো বেমাৰী অলপ আহ, উহ কৰিলে তেওঁ নিজে গা পিহি, মুৰ পিহি বেমাৰীক নিচুকনি দিয়ে।

অনন্তই চেতনা পাই সমুখত নাৰ্চজনীক দেখি হঠাৎ কৈ উঠিল ডুনীয়া! ডুনীয়া!

নাৰ্চে কলে এতিয়া বেচি কথা নকব। অসুখ বেচি হব পাৰে। আঙুৰ দুটা খাওঁক বুলিয়েই আঙুৰ দুটা মুখত দিলে। অনন্তই আনন্দেৰে খালে। যেন অনন্তৰ মনত কত আনন্দ, কত তৃপ্তি।

নাৰ্চে তেওঁৰ মুখখন মচি দিলে। সেই মুখখন লাৰি যেন তাইৰ কিমান সুখ।

অনন্তই বহু সময়ত নে ভাবিলেও ডুনীয়াৰ সপোন দেখে।

কেতিয়াবা ভাল অৱস্থাতো ৰাতি "ডুনীয়া, ডুনীয়া" কৈ চিঞৰি উঠে। গতিকে বেমাৰী অৱস্থাত ডুনীয়া কোৱা কি আচৰিত? যি নহওঁক সি লাহে লাহে বাৰু হৈ উঠিল। এতিয়া সি ভালভাবে কথা কব পাৰে। অৱশ্যে, ডাক্তৰ চাহাবে তাক এতিয়াও উঠিব দিয়া নাই।

সি কথা কব পৰা হোৱাত নাৰ্চজনীৰ পিনে চাই কলে "তাৰ পিচত?"

নার্চজনীয়ে কৈ গল—বহু কষ্টেৰে আপোনাৰ শুভ ইচ্ছা মনত কৰি বুঢ়ক ডাঙৰ দীঘল দি শিক্ষা দিলো। সি ডাক্তৰীও পাচ কৰিলে। বামু সি পঢ়া অৱস্থাতে আমাক বৰ দুখত এৰি সিফলীয়া হৈছে।

তাৰ পিচত? বুঢ় এতিয়া ক'ত? তই নাৰ্চ কেনেকৈ হলি?

বুঢ় এতিয়াই আহিব। সি আপোনাৰ কাৰণে বৰ ব্যস্ত আছিল। এতিয়া ভাল পোৱাতহে তাৰ মনত সুখ হৈছে।

সি জানো মোক চিনে?

নাই, মই আগৰ সকলো কথা কৈছোঁ। তাক পঢ়াৰ কাৰণে আপুনি কিমান উদগনি দিছিল। আমাৰ বিপদত কেনেকৈ সহায় কৰিছিল! আপোনাৰ হৃদয় কিমান বহল! সকলোবোৰ তাক ভাঙি কৈছো। সি কৈছে তাৰ যেন অতি ক্ষীণ স্মৃতি আছে। আপোনাক যেন কৰবাত দেখিছিল।

মই কৈছো "তই সৰু অৱস্থাতে তেওঁক দেখিছিলি। আজি তোৰ সৌভাগ্য যে তেওঁক তোৰ ওচৰত পাইছ।"

এনেতে ডাক্তৰ চাহাব আহিল। তেতিয়া কুঠৰীত নাৰ্চ আৰু অনন্তৰ বাহিৰে কেওঁ নাই।

ডাক্তৰ চাহাবে আহিয়েই হাঁহি সুধিলে, "কি এতিয়া ভাল পাইছে?"

অনন্তই কলে—আপোনাৰ কৃপা।

এনেতে ডুনীয়াই কলে—তাক আপুনি বুলি নামাতিব। এৱেঁই বুঢ়। আপোনাৰ শুভ ইচ্ছাত আজি মানুহক সেৱা শুশ্ৰুষা কৰিবলৈ সুবিধা পাইছে। বিপদত সহায় কৰিবলৈ উপায় পাইছে।"

অনন্তই উচাপ খাই উঠি "তুমিয়ে বুঢ়। উস্! আজি মোৰ কিমান আনন্দ ডুনীয়া।"

বুঢ়ৰে কলে "আপোনাক যে জীয়াই তুলিব পাৰিলো এয়ে মোৰ



আনন্দ। বোধকৰো আপোনাৰ এই ঘটনাৰ আগতে আৰু কেতিয়াবা মূৰৰ দোষ ইছিল। সেয়ে আপোনাৰ অৱস্থা জটিল কৰি তুলিছিল।"

অনন্তই কলে সেইবোৰ ডাঙৰ ইতিহাস। এবাৰ মই টাইফডত ভুগি সকলো জ্ঞান হেৰুৱাই বহু বছৰ পগলাৰ দৰে হৈছিলো।

ডুনীয়াই কলে—আমি এইবোৰ একো খবৰ নাপাওঁ।

কেনেকৈ পাবি ডুনীয়া। বাৰু তই বুঢ়ক এনে অৱস্থাত গঢ়ি তুলিবলৈ ক'ত টকা পইছা পালি?"

সেয়া বৰ দুখৰ কাহিনী। কোনোমতে হাজাৰ কষ্ট কৰি তাক পঢ়ুৱাইছিলো। মোৰ মনত বল আছিল, আপুনি কোৱা কথাষাৰ ডুনীয়া তাক যেনে তেনে পঢ়াবি। আপুনি যি পঢ়াৰ কাৰণে খৰছ দি গৈছিল সেই কথাও মোৰ মনত আছে। মেত্রিকুলেশ্যন দিয়াৰ আগে আগে ৰামুৱেও এৰি গ'ল। তথাপি মনত বল লৈয়ে মা পোৱে বহুতো কষ্ট কৰি তাক মেটি কুলেশ্যন পাচ কৰালো। সি পৰীক্ষাত ভাল কৰি বৃত্তিও পালে। তাৰ পিচত কলিকতালৈ গৈ মেডিকেল কলেজত ভৰ্ত্তি কৰালো। ময়ো তাৰ পিচ নেৰি তাতে এটা কাম ললো। তাৰ প্রিন্সিপালজন বৰ ভাল মানুহ আছিল। তেওঁৰ ল'ৰা-ছোৱালী নাই। কেৱল বুঢ়া বুঢ়ীহে। তেওঁলোকে বুঢ়ক নিজৰ ল'ৰাৰ দৰে দেখিছিল। সকলো কিতাপ পত্রৰ সুবিধা দিছিল। আনকি তাক বিলাতলৈকো পঠিয়াব খুজিছিল। কিন্তু দুৰ্ভাগ্যবশতঃ তেওঁৰ মৃত্যু হ'ল। কিন্তু মৃত্যু হোৱাতো তেওঁৰ সকলো সম্পত্তি বুঢ়ৰ নামত লিখি দি গৈছে। বুঢ় মই জীয়াই থাকোতে তোক বিলাতলৈ পঠিয়াব নোৱাৰিলো। কিন্তু তই বিলাতলৈ গৈ আহিবি। মোৰ সকলো ধন সম্পত্তি তোৰ নামত দিলো। কিন্তু এই আটাইবোৰ সম্পত্তি তহঁতৰ জাতৰ ল'ৰাক শিক্ষা দিয়া আৰু তহঁতৰ জাতৰ উন্নতি কৰাতহেয়ে কৰাৰিব মোৰ তোৰ ওপৰত অটল বিশ্বাস আছে বুলি তোক সকলো গতাই গলো। বুঢ়াই মৰিবৰ সময়ত বুঢ়ক কত চুমা

খাইছিল। কাম কৰাত ভাল পায় বুঢ়াই মোক নাৰ্চৰ কাম শিকিবলৈ সুবিধা দিয়ে। তেওঁৰ কৃপাতে তাতে নাৰ্চ পৰীক্ষাত পাচ কৰোঁ।

তাৰ পিচত ?

বুহুৰে ডাক্তৰী প্ৰথমেই পাচ কৰিলে। সি অসমতে কাম বিচাৰি ললে। কেবাঠাইতো কাম কৰি অলপতে সি ডাক্তৰ চাহাব হৈ ইয়ালৈ আহিছে। সি কয় প্ৰিন্সিপালৰ টকা এতিয়া অলপো খৰছ নকৰে। তেওঁৰ ঘৰ, বাৰী, মাটি, নগদ টকাৰে প্ৰায় একলাখ টকা হব। সি তেওঁৰ কথামতে বিলাতলৈকো ন'গল। ময়ো তাক হাক দিলো। সি বিলাতলৈ গ'লে মই অকলে কেনেকৈ থাকিম ? সি কৈছে সুবিধা পালে দুয়ো একেলগে প্ৰিন্সি পালৰ ত্যুৰ সময়ত কোৱা শেষ কথাষাৰ পালন কৰিব। বিলাত ঘূৰি আহিব।

এনেতে বুহুৰে কলে তেওঁ এটা ভাল কামৰ কাৰণে টকাবোৰ মোক দি গৈছে। মই সেই টকাৰ এটা ফুটা কড়িও আন কামত বা নিজৰ কাৰণে ব্যৱহাৰ কৰি তেওঁৰ সজ ইচ্ছাৰ বিৰুদ্ধে যাবলৈ ইচ্ছা নাই। মোৰ ইচ্ছা মই নিজে কিছু টকা আৰ্জ্জন কৰি মাইকো লৈ তেওঁৰ শেষ ইচ্ছামতে বিলাত ঘূৰি আহিম। কিন্তু তেওঁৰ প্ৰত্যেকটো টকা মোৰ জাতৰ উন্নতি আৰু শিক্ষাৰ নিমিত্তেহে ব্যয় কৰিবলৈ ইচ্ছা। তাৰ কাৰণে এখনি আঁচনি কৰিছোঁ। আপোনাকো দেখুৱাম।

অনন্তই কলে "ধন্য, বুহু ! তোমাৰ অধ্যৱসায়, তোমাৰ পৰিশ্ৰম, তোমাৰ জ্ঞানগৰ্ভ কথা আৰু কামত মোৰ বৰ আনন্দ হৈছে।"

এনেতে মাইতী আহি সেই কুঠৰী সোমাল। আজি অনন্তই কথা কোৱাত তাই আনন্দত নাচি উঠিল।

কি অলপ ভাল পাইছ ?

অনন্তই কলে কেৱল ভালেই পোৱা নাই। বহু আগেয়ে হেৰোৱা এটা স্মৃতিও আজি মূৰ্ত্তিমতী হৈ মোৰ আগত থিয় হৈছে। ই যেন শক্তিৰ স্বৰূপ শক্তিময়ী মা দূৰ্গা মোৰ আগত। মাইতী আজি মোৰ



আনন্দ অশেষ। মই সম্পূৰ্ণ বল পাইছো। নতুন জগতৰ সন্ধান পাইছোঁ। মোৰ দুনীয়া যেন আজি মোৰ আগত থিয় হৈ নতুন দুনীয়াৰ আভাস দিছে। মাইতী তুমি শুনিলে আচৰিত হবা। তোমাৰ সৃষ্টিত যেনে আচৰিত ঘটনাৰ সম্বন্ধ, এই দুনীয়া, এই ডাক্তৰ চাহাবৰ সৃষ্টিতো "দুনীয়া" ত নতুন ভাৱ, নতুন জাগৰণ, নতুন সৃষ্টিৰ, নতুন কল্পনাৰ উদ্ভৱ কৰিব ! মাইতী তোমাক লাহে লাহে সকলো কম।

দুনীয়াই কলে, "এওঁ কোন ?"

দুনীয়া ! এওঁ এটা ৰহস্যৰ আঁৰকাপোৰৰ তলত উজলি উঠা উজ্জ্বল তৰা। এওঁৰ আচল নাম মাইতী। কিন্তু আজিৰ নাম আৰু প্ৰকাশ নকৰো। নিজে নিজে এদিন জানিবা। কিয়নো নিজ বাউসী বলেৰে যেয়ে নিজৰ উজ্জ্বলতা অধিকাৰ কৰিছে তেওঁ নিজৰ নাম নিজে প্ৰকাশ কৰিব। আনৰ দ্বাৰা প্ৰকাশ হৈ তেওঁৰ গৌৰৱ লাঘৱ নকৰো। দুনীয়া ! আজিৰ জগতত, আজিৰ দুনীয়াত নব ভাৱৰ সৃষ্টি হৈছে, নতুন কল্পনাই ঠাই পাইছে। কেৱল কল্পনা কামত পৰিণত হলেই জগত সুন্দৰতকৈও সুন্দৰ হব। দুনীয়া তোৰ নতুন দুনীয়া কেতিয়া মূৰ্ত্তিমতী হৈ জগতত দেখা দি দুখী দৰিদ্ৰ, পতিতাৰ মঙ্গল আনিব ? কেতিয়া জগতৰপৰা সমাজৰ ঔদ্ধত্য, অত্যাচাৰ, অধাচাৰ, শাসকৰ অন্যায় শাসন, ধনীৰ প্ৰভুত্ব নষ্ট কৰিব ? কেতিয়া মান্ধাতা যুগৰ জগতে নিজৰ ৰূপ সলাই নতুন বৈজ্ঞানিক যুগৰ লগে লগে লৈ জগত সুন্দৰ [illegible] আনন্দৰ আলয় কৰিব ? কেতিয়া জগতৰ অতি হীন, অশিক্ষাৰ, অজ্ঞানতাৰ, আন্ধাৰত পৰি থকা এই মেতৰ জাতিক জ্ঞানৰ আলোৰে জগাই তুলিব

এই বুলি কৈয়ে দুনীয়াক আৰু ওচৰলৈ মাতি বুহুকো ওচৰলৈ মাতি মাইতীকো বৰ ওচৰলৈ আনি অনন্তই কলে—আনন্দ ! নতুন জগতৰ নতুন সৃষ্টিত আজি বৰ আনন্দ ! বৰ শান্তি !

অন্ত